

Heedendaegse rechts-geleertheyt, soo elders, als in Frieslandt gebruikelijk

<https://hdl.handle.net/1874/190312>

WEE D E N D A E G S E
R E C H T S-
G E L E E R T H E Y T,

Soo elders, als in Frieslandt
gebruikelijk.

D O O R

U L R I K H U B E R,

Oudt Raedt 's Hofs der selver Provintie.

BIBL. CONV. TWEEDE DEEL.

W I J C H E N S

LEE U W A R D E N.

Gedrukt bij **HERO NAUTA**, Boekverkoper in de Peperstraat, bij de
Markt, in de gekroonde Waarheid. MDCLXXXVI.

V O O R - R E E D E N

Tot den Leefer.

HEBBE voor dit tweede deel niets bysonders voor te stellen, ten ware noch eenmael soude mogen vermaenen, het geene gedaen is in de voorreeden van het eerste deel, noopens de misstellingen ofte verzinningen die my ontschooten souden mogen zijn, om geleegentheit te hebben van die te mogen verbeeteren, soo wanneer dit werk eens ten tweedemaal mochte worden opgelegd. In de beginfelen van de Rechtskunde is het op eenige

plact

V O O R - R E E D E N.

plaetsen reede tot dien einde bezorgt, om teegen sulc een geval in acht te worden genoomen ; van wien't afkoomt is evenveel, als't maer tot verbeteringe strekt. hoe langer in de Rechten hebbe gestudeert, hoe meer my bekent is de nootwendigheit van op sijn hoede te moeten zijn ende van niet verzet te staen, veel min qualijk te neemen, ingevalle ons eenig *abus* mochte worden aangeweesen. Daerom hebbe achter dese voor-reeden wel willen stellen, sodanige aenmerkingen als my op verfoek zijn toegezonden

V O O R - R E E D E N.

van feker Heeren waerde vrient,
 vertrouwende fijn Eedelheit,
 fulx niet qualik fal gelieven te
 neemen, alfoo nae't afdrucken
 van't werk geen ander gebruik
 daer van konde maken. om
 met dit proefftuk te kennen te
 geeven, in wat voegen van an-
 dre Heeren en vrienden geerne
 foude worden onderrigt: waer
 toe wy noch ruim foo veele ree-
 den hebben, als een van de ftich-
 ters onfer konft, die by de tach-
 tig jaren oudt en van een ander
 begeerende onderrigt te wor-
 den, voor reeden gaf, dat hy
 den eenen voet in't doodtvat

V O O R - R E E D E N.

hebbende, noch geen ding meer ter herten nam, als onderrigt te worden. Behalven, ik bemerke, dat in sodanig' een duits konstwerk vry meer gevaer is van berispingen te ondergaen, als wel in de latijnsche schriften; alwaer de swier van d' Academische raderijkheit ende vryheit van *disputeeren*, mitsgaders de vermenginge van de verouderde Rechten, als tot een kleedt en dekfel van't geene verzint mochte zijn kan strecken; hier in tegendeel staet alles open en naekt, invoe-gen de minste smetten aen yeders oogen staen bloot gestelt.

V O O R - R E E D E N.

Een ding wil hier noch wel byvoegen, dat in het *eerste deel 2. boek kap. 23. n. 46. en volg.* wort *gedisputeert* van de erfvolginge der kinderen, by my tegenwoordig wel wat anders soude worden ingezien, het welke by andere gelegenheit nader sal worden verklaert; en hebbe'er ondertusschen niet tegen, dat ten aenzien van kinderen men blijve by het geene daer van uit *Nauta* ter gezeider plaetse bygebragt wort. Onder de drukfouten van't 1. deel is ook vergeeten *pag. 33. n. 44.* dat geleefsen moet worden aldus; de moeder,

V O O R - R E E D E N.

als moeder. In dit stuk zijn ook wel eenige letterfauten, maer van weinig belang, soo veel my gebleeken is; en vertrouwe, dat van de leefer wel fullen kunnen onderscheiden worden.

De aenmerkingen in de Voor-reeden deses deels verhaelt zijn de naevolgende.

HEt Eerste Deel pag. 35. n. 55. dat een *filiusfam.* schoon ouder als 25 jaren buiten vaders consent niet trouwen kan is geoordeelt tusschen *Antje Pieters Impetrante* contra *Hein Doeckes* gedaegde den 30. May 1682. ende van een dogter verhaelt *Sackma* 't selve en allegeert tot dien einde een decisie van den 27 October 1610. tusschen *Wilke Tjeerds* ende *Saep Tjeerds*.

Pag. 39. art. 87. *bannissement daer neffens*) namelijk voor soo veel de man aengaet; doch de vrouw wort *propter ignorantiam juris* ge-excu-seert, gelijk onder anderen geoordeelt is anno 1683. in de sake van *Dirck Everts* ende *Frouck Pieters*.

Ziet hier van noch het 2 deel pag. 479. art. 12.

P. 1. pag. 66. § 42. 't Contrarie deses is in vaste practijcq by den Hove, en onder anderen noch onlanghs gedecideert tusschen *I. B. Requirauf*, ende *Rierner Teunis Erven* Requireerden den 27. Marti 1683. Siet hier van *Coren* obs. 7.

Pag. 121. art. 39.) de resolutie aldaer gedagt is van den 12. Mart. 1653. art. 7. en wort self de Heeren Gedeputeerden *by't 1. artic. van haer in-*structie verboden daer van te dispenseren of sodanige alumnen uit het land te laten vertrecken.

Pag. 128. art. 18. *een eenige*) daer is een tweede leen, *Broersma* leen ge-naemt, gelegen tot *Collum*, geconstitueert by *Carolus V.* anno 1632.

En hebben de Heeren Staten anno 1678. daer van een resolutie genoo-men, dat het selve alhier in de provintie soude moeten worden verheft,

Pag.

Pag. 123. art. 12.) tegenwoordig is al het commissie jagen verboden, volgens placât van den 23. Julii 1676. by pæne van 25 gouden ridders.

Pag. 167. art. 59.) in tegendeel is by 't Hoff tusschen Nicolaus Bruin-
sma in qualiteit Impetrant conv: gedaegde rec. contra Jenne Hanfes
cum sociis den 15. jul. 1684. geordeelt, dat een sodanig testament waer
in verscheidene broeders op een papier reciproce hadden getesteert nul
was. dese sententie staet te boek, dog is (om dat partijen accordeer-
den) niet gepronuntieert.

Pag. 293. art. ult.) ter contrarie is op den 20. december 1684. een
legataris die betoont wierde met de Testatrice in overspel geleest te
hebben verklaert onweerdig het legaet ende vervolgens 't selve legaet
het Landschap toegeweesen, *in causa van de Pr. Generael klager contra*
Jan Jacob van Kikoll. gelijkerwijs ook in of ontrent het jaer 1663
den Landschappe is toegeweesen de part ervenisse van Hans Jans, die
den Testator Sakle Ruidrs hadde doodgestooken.

Tweede deel, pag. 69. tuchthuys voor altoos) is nochtans anno 1683
ten eewigen dage in 't tuchthuis gebannen eenen Sjoerd Gjolts, ter oor-
sake hy (schoon bequaem om te arbeiden) echter seer sober van ver-
stand was: sonder 't welke hy had moeten onthoofd worden. Past dit
ook op pag 523. n. 10.

Pag. 148. *in fine, dat selden by ons gebeurt*) wanneer gebeurt sulx
oit? salmen de reconventie stellen by de articulen, of by de remonstran-
tie? of waer dan?

Antw: Als de conventie voortgaet, sonder nae de Reconventie te wachten,
dat ongetwijvelt dikwils gebeurt, soo gaet de reconventie alleen. Soo meine ook
rechtens te zijn, dat nae de interlocutie, reconventie wordende gemaakt, de
eischer den wedereisch soude moeten staen, om reeden n. 4. ende 6. des selven
kap. verhaelt; des op haer self wordende beschreeven. edoch als gezegt is,
valt zelden voor.

Pag. 178. art. 20. *meermalen*) 't contrarie is geweest den 8. May
1682. tusschen *Molle Ieens* Impetrant ende Excipieerde contra *Tjamke Ti-*
mens, alwaer dese sake *ex professo* ende allenig is gedisputeert.

P. 373. art. 15. Vrese of hier in abuis mag zijn, alsoo Jan Franssen al te
vooren gepijnigt was.

Het gestelde vinde soo in mijne aenteekeningen, doch soude kunnen abuis
in de tijt zijn.

Pag. 431. §. II, *Criminele saken.* Schoon ook ende voor soo
verre de eisch pecuniair mogte zijn, gelijck alsoo by 't Hoff verstanden
is op 't Request van de Procureur Generael tegen O. Belida den 18.
November 1664.

Pag. 511. lin. 6. staet *Arent*, doch moet zijn *Harmen de Wiese.*

T W E E D E D E E L
 Van de
 H E E D E N S D A E G S E
 R E C H T S G E L E E R T H E Y T.
 E E R S T E B O E K.

E E R S T E K A P I T T E L.

Overgang tot de verhandeling der Overheeden, ende by gevolge van het Staetrecht. dat de regeeringen de volkeren al voor den zondtvloet hebben begonnen. dat d'oorfaken der felfver zijn geweest twee, geweld ende overeenftemminge van veele huisgezinnen. Van de reeden die de menfchen tot wilkeurige ftats regeeringe heeft gebragt, bevestigt met het exempel van Frieslandt, dat d'oorfaek der volks regeeringe wel is van Godt Almachtig, maer niet fonder de tweede oorfaek van de Wille der burgerfchap.

- I. **N** A e het recht der perfoonen ende der faken foudc moeten volgen de verhandeling der *misdaden*, gelijk wy in de *beginfen der Recht-kunde* hebben gedaen. waer nae wy dan van het *proces* ende voorbereidingen van dien fouden moeten handelen; maer alfoo de misdaden ende aenklachte van dien van't *Proces civijl* t'eenemael verfchillen, foo fal het niet

vreemdt zijn, de misdaden op het laefte te sparen, ende nu tot het *Proces*, aengaende het recht der perfoonen ende goederen over te gaen. Dat ons in desen te bequamer fal vallen, *om de verdeeling van't werk, in gelijker deelen te kunnen afscheiden*

2. Wy fullen dan in dit vierde boek spreken, van dingen die tot voorkennisse ende uitvoeringe van het *Proces* nootwendig zijn, ende voor eerst van de Overheeden ende haer macht, soo in het gemein, als in het bysonder met toepasfinge op den tegenwoordigen staet van *Frieslandt*, naer onse beste kennisse, ende nae de gronden, voor desen *in't boek dat wy in't latijn hebben uitgegeeven*, van't recht der *Burgerfchap* breeder uitgehaelt, ende beweesen.

3. Het is noodig, dat wy dit voor af ende op dese plaetse verhandelen, eensdeels om dat het gerichte moet afkoomen van de hooge Overheit, ende de macht desselfs van de Oppermacht afdaelt; anderszins, om dat wel noodig is, dat de lieden een reedelijke kennisse mogen hebben, van de macht ende plicht der Overheeden, ende onderdanen neevens malkanderen, uyt wankennisse van welke seer veele gevaerlijke beweegingen voor desen zijn ontstaen, ende noch dagelijx kunnen gebooren worden.

4. Het is seker, dat d'eerste regeeringe van't menschelijk geslacht is geweest by de vaders der huisgezinnen; maer het is niet gelooflijk dat het daer lang by is gebleeven, *veel min*, soo men gemeinelijk voorgeeft, *tot de tijden der zundvloedt toe*.

5. Nademael d'aengeboorene aert der menschen, van te willen beheerschen de geene die sy over moogen, soo wel voor, als nae de zundvloedt plaetse gehadt heeft, ende het geene de Heilige Schrift verhaelt, van *sterke beroemde helden ende geweldenaers*, kan anders nergens toe gebragt worden, als tot fulke die *Nimbrots* gelijke zijn geweest, die een geweldige jaeger wort genoemt, in geen andere zin, als dat hy de volkeren met wapenen onder sijn jok, ende heerschappije gebracht heeft.

6. Men ziet ook, dat in alle eeuwen tot den huidigen dach toe de sterkere en machtige gewent zijn, andere van minder krachten onder haer gebiedt met geweld te brengen, soo dat de staet van het menschelijk geslachte niet anders geweest is, en noch is, als een *eenwige staet van oorlog*, ende dat de vrede niet kan behouden worden, als door onderlinge vrees, soo dat het niet kan missen, of een volk dat sonder gevaer kan worden angetast, ook sonder uitstel van sijne machtiger nabuiren t'ondergebracht wort, ende niemant kan twijvelen, of menschen die op haer self leeven, sonder een machtige t'zamen-

voeginge van gewapende krachten , zijn een proije van roovers ende geweldenaers.

7. Dese bekende loosheit der menschen , heeft ongetwijfelt terstont met de meenigvuldige des menschelijken geslachts , de huisgezinnen ende de vaders desselfs genootsaekt , tot t'zamenvoeginge harer machten , om dieven ende roovers , sampt alle die hun hare vryheit , leeven , ende goederen wilden beneemen , te kunnen tegen staen , ende zich alsoo te stellen in staet van gerustheit , ende verseeckerheit.

8. Waer uit dan oogenschijnlijk is , dat ook voor de zuntvloedt , doen de boosheit der menschen in de hoogste top is geweest , de *Republijquen* ofte Staten ende volks regeeringen hebben moeten ende ongetwijfelt zijn gesticht geworden , eerst door geweld , by die soo genoemde machtige ende sterke helden , ende naderhant of ook wel eer door vereeniging van de huisgezinnen , ende van geheele volkeren tot gemeine bescherminge.

9. Behalven dese twee reedenen is kennelijk , dat de mensche van natuiren geneegen is tot gezelschap , niet alleen uit haet van d'eensaemheit , maer ook tot onderling gerijf ende verschaffinge van nootsakelijcheeden , die in het bloote gezelschap van huisgezinnen , niet wel souden zijn te bekoomen ende te genieten.

10. Maer d'eerste reedenen zijn van meer klem geweest , om de volks regeeringe te doen stichten ende te bevestigen.

11. Alhoewel dese dingen klaer zijn , ende aen allen bekend , dat sonder dwang van *Regeeringe* ende vrees der Overheit geen volk in vrede kan leeven , *maer dat een staet sonder Regeerings macht , is een oorlog van alle tegens alle* , soo is ook het selve met exempelen wel te bevestigen ; ende om niet verre te gaen , ons eygen *Frieslandt* heeft daer van een leevendig voorbeeldt gegeven.

12. Want als de Friesen nae de tijden van Carel de Groot het zy door gunst-brieven des selfs , *hoedanige daer zijn geweest , alhoewel by veele verdacht* , of om d'afgeleegentheit in desen uitersten hoek , waren gestelt in den staet van vryheit , soo hebben sy haer selve veele eeuwen lang gemeentens wijze geregeert , behalven dat sy uit het midden van haer gewent waren te kiezen Opperhoofden , die sy nae de wijze van *Italien* en met een Italiaensche naem *Podestaten* noemden.

13. Maer dit gebruik door lankheit des tijts in onbruik zijnde geraekt , soo is de vryheit uitgebrooken tot ongebondenheit , ende men heeft hier meer als hondert jaren lang geleefd sonder bant van een ordentlijke regeeringe ende sonder een hoofd ofte gemeine vergaderinge

ringe, die genoegfame macht tot bedwang ende vreefe der boofen hadde.

14. Waer door het gebeurt is, dat de *Friefen* zijn gevallen in een krijg, fchier van alle tegens alle, huis tegen huis, geflacht tegen geflacht, Stinfen of Slooten tegen Stinfen, met geduirig onderling geweld, rooven ende bloedt vergieten; zijnde wel twee Opperfactien, *Schieringers* ende *Vetkoopers*, maer die fodanig door het geheele landt onderscheiden ende vermengt, dat men het feekerlijk niet *als een krijg van alle tegen alle konde noemen*, die niet heeft opgehouden, voor dat Hertog Albert van Saxen, met kenniffe van de Keyfer Maximiliaen hem meester van het Lant hebbende gemaakt, het Hof geficht heeft, ende de regeeringe gevestight, tot dat eindelijk ty niet machtig zijnde, d'ongetempertheit der natie in een vreedfame ftaet te houden fijn recht op Keyfer Carel heeft overgedragen, die het Hof ende de Justitie genoegfame kracht tot behoudeniffe der vrede hebbende konnen geeven, foo is eindelijk Frieflandt in dien ftaet gekoomen, daer het tegenwoordig in is, ende behouden wort, welende met de vryheit weinig of geen veranderinge gemaakt, als dat d'eenhoofdige Oppermacht is wechgenoomen, ende gebracht op de Staten.

15. Wy fullen dan dit kapittel fluiten met defe ftellinge, dat de Staten of volks regeeringen zijn vrywillig ofte gedwongen, d'eerfte door een voorzichtige zamenvoeginge van veele huisgezinnen, het zy in een Stadt vergadert, of in veele Steeden ende vlekken verspreit.

16. De tweede door macht van wapenen, foo wel uit overmogen- de heerschens luft, als om mildaden van eenige volkeren, die reeden van rechtveerdige wapens aen andere gegeven hebben.

17. Edoch als men spreekt van de tegenwoordige regeeringe eens volks dat niet beheerscht wort van een vreemde macht, maer dat fijn Opperhoofdigheit binnen hem felf haelt, foo verftaet zich dat de regeeringe voor gewillig wort gehouden ende vloeyjende uit het confent van de burgerfchap.

18. Eenige brengen d'oorfake van de regeeringe der volkeren tot Godt alleen, invoegen de *wille der menschen voor geen tweede oorfaek soude konnen worden gehouden*, gelijk de Heere *Grafwinkel* in fijn boek van de Oppermacht van Hollandt wijdluftig beweert.

19. Maer de waerheit is, dat feekerlijk de Oppermacht eenes volks is van Godt, edoch fonder uitsluitinge van de wille der volkeren felf, weshalven d'Apostel Petrus d'Oppermacht of d'Overheit uitdruckeljk noemt een *menfchelijk maeckel*, in fijn brief *Cap: 2. verf. 13.*

20. Onmiddelijke Overheeden *van Godt* hebben gehadt de Jooden, voor het kiezen van de Koning Saul, immers soo veel Moses ende d'Opperrichteren aengaet, tot dat sy op d'eygenwillige verkiesinge van een Koning zijn vervallen, nae 't gebruik van andere volkeren, ende sulx wel niet buiten, jae door het bestier van *Godt Almachtig*, edoch met klare blijk van d'eygene wille der volkeren ende van de burgerschap, daer onder ende tusschen komende.

21. Wy sullen om uit te vinden de macht der Overheit ende het recht der onderdanen eerst moeten zien, wat een burgerschap ende wat de regeeringe zy, met die kortheit, die de gelegenheit van het werk ende verstant der saken sal komen te vereyschen.

II. KAPITTEL.

Van de Burgerschap ende de Regeeringe des selfs.

Beschrijvinge van de Burgerschap ende uitlegginge van dien. Wat een Republyk zy nae het gebruik van de Rechtskunde, ende waer uit men moet afneemen de eenigheit ofte meenigvuldigheid van Staten ofte Republycquen.

1. **D**oor Burgerschap verstaen wy alhier niet anders, als een volkoomene vergaderinge van veel huisgezinnen, om genot van gemein recht, ende om een gelukkig leeven onder een Oppermacht te zamen gewoegt.

2. Als wy zeggen een volkoomene vergaderinge, soo verstaen wy niet sulck een die alles heeft wat men kan wenschen, maer die in getal ende goederen bequaem zijn tot het gemeine best ende bescherminge.

3. Dat de Burgerschap uit huisgezinnen bestaet, is reede gezegt ende blijkt van self genoegsaem; maer hoe veel die moeten zijn kan niet worden bepaelt; immers een groote breedte van getal wort in desen bespeurt; men soude mogen zeggen, dat sy niet minder moeten zijn, als tot bescherminge van Rovers ende Moordenaers genoeg ende bestandig zy.

4. Om *recht* in 't gemein ende sonder aenzien van perfoonen te genieten, ende om tegens geweld van binnen ende van buiten beschermt te zijn, hebben wy ook reede gezegt, dat de burgerschappen hun hebben te zamengevoegt.

5. Een gelukkig leeven moet alhier *burgerlijk* verstaen worden ; soodanig te weten, daer men in dese onvolmaektheit der menschelijke dingen mede te vreedn behoort te zijn , ende is dit geluk tweeledig : het een bestaet in tijdelijke goederen, luister ende roem van een volk , het ander in deugt ende in de vreesse Godts , waer op d' Overheden behooren t'arbeiten om hare ondersaten de selve te doen genieten.

6. Noch is 'er in de beschrijvinge, *onder een Oppermacht* ; want daer dese niet wort gevonden , daer is ook om eygentlijk nae de konst te spreken, geen burgerschap ende geen *Republijk* , maer soodanige Stadt of volk , die geen oppermacht in haer selven heeft , is niet anders als een lidt van een ander burgerschap ofte *Republijk*.

7. Het woort van *Republijk* , wort dikwils genoomen voor een volk dat by veelen ende niet van een Furst geregeert wort , hoedanige ook meesten tijt vrije volkeren worden genoemd.

8. Maer in dese Rechtskunde strekt sich het woort van *Republijk* even soo verre uit als de *burgerschap* , ende is niet anders , als de *ordonnantie van een volk* , bestaende in de *regeeringe van d' Oppermacht* , ende *onderwerpinge der ingezeetenen* , door middel van mindere *Overheeden*.

9. Waer uit blijkt, dat de *Republijk* verscheelt van het burgerschap gelijk het verstant van het lichaam, ofte soo als eenige spreken, gelijk d' *harmonie* van het *snaren-gestel*. al waer dan soodanige ordonnantie is, daer is een burgerschap ende *Republijk*, daer die ordonnantien verscheiden zijn, daer zijn ook verscheidene *Republijcken*.

10. Weshalven de Switsers ende de Vereenigde Nederlanden maken geen een *Republijcq* , maer soo veel in getal als 'er *Cantons* ofte *Provincien* zijn, om dat yder in haer self, haer bysondere ordonnantie van Oppermacht ende daer van afvloeiende Overheden ende rechten hebben ; niet tegenstaende sy door een nauwe verbintenisse die de Switsers *Liguen* , de Nerlanders *Unie* noemen , zijn gebracht *als tot een Republijcq* ende de gelijkenisse van dien.

11. Het selve kan men ook bemerken in het hoogduitsche Rijk , alwaer yder Furstendom ende vrije Rijkstadt haer eygen Oppermacht ende rechten van dien hebben , met dat onderscheidt alleen , dat d' Unie van Duitslandt wort bestiert door een persoon den Keyser , ende die van de Switsers ende Nederlanders door een vergaderinge van veele personen.

12. Men moet echter niet denken, dat al waer een en de selve *Regent*

gent is, ook een eenige burgerschap ende Republijcque zy, want gelijk niet de ziel alleen maer ook het lichaem een mensche maekt, alsoo moet ook d'eenigheit der *Republiken*, soo wel uit het lichaem als uit het Opperhoofd worden aangemerkt, want in de burgerschap is het soo geleege, dat veele lichamen een hoofd kunnen hebben, gelijk de *Monarchie* van Spangien uit soo veel Republiken of Staten, als'er schier Koningrijcken ende Landtschappen onder zijn bestaet, soo is ook Groot-Brittannien geen een, maer twee of drie Koningrijcken ende Republijcquen uitmakende.

III. KAPITTEL.

*Van de macht der Regeeringe in een volk dat gemeentens-
wijse wort geregeert.*

Om uit te vinden de deugt ende klem van Oppermacht soo wort voorgesteld ende uitgehaelt d'eygenschap van een Gemeentens-wijse Regeeringe, ende betoont die te bestaen in een verbont van alle de burgers, om te vreedten te zyn ende haer t'onderwerpen aen alles wat het meerder getal van haer sal goetvinden, het sy die gelijk of ongelijk hebben, nochtans onder seckere bepalingen.

1. **H** Et is een vrage van groot verlange, hoe verre zich de macht van d' Oppermacht over een volk uistrekt; want eenige zyn van gevoelen, dat by het volk altoos is d' Oppermacht, ende dat Fursten ende Koningen niet anders zyn als dienaers van het geheele volk.

2. Andere willen, dat by de Koningen ende opperste Regenten der volkeren is een oneyndige macht over de lichamen ende goederen der onderzaten, sonder eenige uitneeminge, van wat saken of rechten het soude mogen zyn.

3. Wel te weten, dese vrage stellen wy voor, soo veel aengaet een volk 'twelk een Oppermacht, het zy van een of veele Persoonen over hem heeft gestelt, sonder eenig voorschrift, uistreckinge ofte bepalinge, eenvoudiglijk indiervoegen als dat by die persoon ofte by die vergaderinge soude zyn d' Oppermacht des volks.

4. Om op een seckere voet te gaen ende te vinden het ware recht

vain

van een Oppermacht, ſoo ſullen wy voor afzeggen, dat alle volkeren worden geregeert of door haer ſelf of door een vergaderinge van weinige perſoonen, ofte door een perſoon, hoe hy genaemt moge zijn, *Keyſer, Koning, Hertog, Furf, Graef, Heer*, want het onderſcheidt der namen geen veranderinge maekt in het recht.

5. Daer geen gedaente van deſe drie regeeringen gevonden wort, ſoodanig volk zeggen wy te leven in *haer natuirlijke ſtaet*, ſoo als de menſchen geweest zijn, eer ſy eenig verbont met malkanderen hadden gemaakt, dienſvolgens is het ſtichten van een Republike niet anders *als een afgank ofte verlatinge van deſe natuirlijke ſtaet*.

6. De gedaente der regeeringe die minſt afgaet van deſe natuirlijkheit, is de *regeeringe van het volk of van de meenigte*, welkers aert ende kracht hier in beſtaet, dat alle burgers van ſulken Staet hier in overeenkoomen, *dat zy te vreedem ſullen zijn ende haer ſullen onderwerpen aen alles wat by het meerder gedeelte des volks ſal worden vaſtgeſtelt*, het welke dan een yegelijk burger aen den anderen verſtaen wort te belooven, ende toe te zeggen.

7. En dat ſonder bepalinge van tijdt, om dat ſy dit verbont aengaen, ten eynde ſy de gemeene ſake mogen houden buiten *confuſie*, ende afweeren den krijg van alle tegens allen, waer in zy wel weten onvermijdelijk te ſullen vervallen, ſoo haest ſy van dit verbont afgaen ſullen zijn.

8. Moet ook verſtaen worden, dat dit verbont is ſonder bepalinge van ſaken, *ſoo verre ſy niets uitdruckelijk hebben uitgenoomen* ende verklaert onder de gemeine ſtemminge niet te willen begeeven.

9. Dit verbont moet ook gelden *ſonder onderſcheidt of het meerder getal gelijk of ongelijk ſoude mogen hebben*, ſoo dat het minder getal verſtaen moet worden haer blindelink te onderwerpen de wille van het meerder getal, by wettige ſtemmen uitgevonden ende gebleeken.

10. De reeden hier van is openbaer, om dat wanneer het minder getal nae gedane ſtemminge ſoude willen zeggen, dat ſy gelijk hadden, of dat ſy in ſulke ſaken niet gehouden waren het meerder getal te volgen, ſoo ſoude men noyt een verſeekerde Staet hebben, maer t'elkens in *confuſie* ende in den ſtaet des krijs vervallen, *het welke ſy in't ſtichten van den Staet boven al hebben willen vermijden ende verzegegen*.

11. Hier uit volgt dan ook, dat het geene by het meerder getal wort beſlooten, *voor het beſluit van allen ende een yder in't byſonder* moet worden gehouden, ook ten aenzien van de geene die in ander gevoelen zijn geweest, uit kracht van hun voorgaende belofte ende onderwerpinge.

12. Om

12. Om dit met een exempel te verklaren; De Stadt van *Romen* die *gemeentens-wijze* wierde geregeert, was gedeelt in 192 hoopen ofte *compagnien*, die alle tot openbare stemmin geover de gemeine saken wierden geroepen; maer als 'er 97 *compagnien* eens waren die effen het meerder getal uitmaekten, soo wierden d' andere niet eens gevraegt noch haer stemmen ondersocht, *alsoo krachtelijk te kennen geevende dat de wille van het minder getal in het meerdere was begreepen*, ende de besluiten waren des-niettemin wetten van het gantsche volk.

13. Niet tegenstaende in't besluit dingen waren begreepen, *die strekten tot naedeel van het minder getal of eenige van dien*, om dat anders al wederom t' elkens stoffe van scheuringe ende verval tot een krijg soude gebooren worden, soo verre de geene die met stemmen overtroffen waren, met voorwendinge van hun *interest* haer het gemeine besluit soude mogen ontrecken.

14. Jae schoon het meerder getal hadde beslooten het leeven ende goedt van eenige der burgeren op te offeren voor de gemeine sake, self daer toe moet dit verbont getrocken ende uitgestrekt worden.

15. Op welke gront steunt het geene by aller volkeren recht is aengenoomen, *dat een burger gehouden is sijn lijf ende goedt voor het Vaderlandt op te zetten*, ende dat de wet gezegt wort meer ende hooger meester te zijn van ons goedt als wy self zijn, om dat men weet dat het gemeine best niet kan behouden worden, als de particulieren haer schade of ondergang met het algemeine verderf souden willen ende mogen voorkoomen; welke verbintenisse echter uit geen ander fundament kan worden gehaelt, als uit soodanig voorgaende verbont ende belofte.

16. De reeden wil echter niet, dat men dit in het oneyndige trecke, maer soodanige uitneemingen toelate, die de geschapenheit van dat verbont genoegsaem mede brengen.

17. Voor eerst dan, het verbont van de burgerschap betreft alleen de goederen ende de lichamen der menschen, niet de gevoelens van het gemoet ende de beweegingen der ziele; diensvolgens staet een yder vry te gevoelen ende te gelooven van alle natuurlijke ende boven-natuurlijke dingen wat hy wil, behoudens de reekenschap die hy der van aen Godt schuldig is, alleen de lichamelijke ende uitwendige handelingen, self ook ontrent die dingen, kunnen by het meerder getal bepaelt ende voorgeschreeven worden.

18. Evenwel met dese uitneeminge, dat handelingen, die Godt Almachtig duidelijk heeft voorgeschreeven ende bepaelt, niet kunnen

verandert worden door menschelijk bevel, sulx een burger uit kracht van het gemelde verbont niet is gehouden te doen wat Godt Almachtig verboden, of te laten wat hy klaerlijk gebooden heeft, *sonder dit echter verder te trecken, als immers Godt de Heere duidelyk heeft verklaert.*

19. Dewyl ook het verbont des burgerschaps ten gemeinen beste ende bescherminge is aengegaen, soo moet men zeggen, by soo verre klaerlijk bleek, dat het meerder getal door een boose t'zamenweeringe trachte aen haer alles toe te eygenen ende de rest te berooven ende te vervolgen, zegge *met een boos opzet*, die van het minder getal souden haer in sulken gevalle mogen afscheiden ende op hare bysondere bescherminge letten, want sy niet konnen verstaen worden te zijn verbonden door haer voorgaende wille tot yets dat erger is als de krijg die sy te vreesen hadden in den staet der natuire.

20. Eyndelyk, indien het meerder getal by louter geweld ende openbaer ongelijk, sonder rechtelyke stemminge het minder getal of eenige van dien op het lijf vielen, beroofden ende dooden, daer toe souden sy ook uit het verbont niet konnen worden gehouden, om dat de mensch een uiterste schrik hebbende van de doot, sekerlyk hem niet sal hebben willen verbinden tot de selve te lijden sonder eenige oorzaak ende forme van recht ofte overstemminge by de gemeente beraemt.

IV. KAPITTEL.

Bewijs van de deugt der Oppermacht in de regeeringe van een ofte van weinige.

Wort beweesen, dat de stichtinge van weinige of eenhoofdige regeeringe geschiedt door overdrachte, welke soodanig is, dat sy aen de Regenten het selve recht geeft, het welke by 't meerder getal is in een Gemeentens-wijse regeeringe.

1. **W**Y hebben voor oogen gestelt de macht die het meerder getal van 't burgerschap, die gemeentens-wijse geregeert wort, is hebbende.

2. Maer

2. Maer de ervarentheit heeft de volkeren geleert , dat als de Oppermacht in diervoegen is by de meenigte , zeer swaerlijk kan belet worden de verwarringhe der saken , twisten ende oneenigheden , die op oorlogen ende eyndelijk op tyrannije pleegen uit te komen.

3. Deswegen hebben meest alle de volkeren liever gewilt hare macht , die door gemeine stemminge op het meerder gedeelte van alle burgers moeste komen , opgedragen aen een persoon of aen een vergaderinge van een seker ende bepaelt getal van burgers.

4. Men heeft wel exempelen , dat soodanige volkeren het recht van Oppermacht aen haer self echter hebben behouden , ende ook d'algemeine stemmingen in seekere pointen van het meeste belang , des alle d'andere saken ende dagelijkse bedieningen van het gemeine best beveelende aen Overheden by haer gestelt , gelijk noch heedenstaegs in eenige Steden van Duitslandt.

5. Maer wy spreken alhier van sulke volkeren , die haer recht t'eenemael hebben overgedragen , invoegen sy noit by malkanderen komen , noch eenig stem-recht behouden over de gemeene sake , gelijk het volk van Romen de Keyfers over haer hebben gestelt gehadt , *invoegen dat sy alle haer macht ook over haer self op den Keyser overdroegen* , (a) soo is ook de macht des volks van *Venetien* , dat certijts ook Gemeentens-wijse wierde geregeert , overgebracht op den *Adel* , invoegen het volk noit meer by een koomt , noch eenige vergaderinge of stemminge kan ofte mach oeffenen.

6. Wy meinen ook dat het exempel van *Frieslandt* hier niet t'opasse sal komen , want natuurlijk ende oorspronkelijk was de macht van het gemeine best by alle Ingezeetenen van *Frieslandt* , die t'zamen een ende de selve burgerschap uitmaken , maer die macht of dat recht van het geheele volk is van ondenkelijke tijden af ongebruikelijk ende onbekent , *nademaal in de Landen* , by welke de drie vierdeparten der regeeringe zijn , *d'oorspronkelijke Oppermacht is by d'Eedelen ende Eygenerfden* , dat is , bezitters van onroerlijke goederen , van ouds recht van stemmen in gemeine saken hebbende , ende in de Steden die de vierdepart hebben , is d'uiterste macht *by de Vroetschappen* , hoewel in sommige Steden noch overblijffelen van algemeine stemminge der geheele burgerije in het maken van Raetslieden ende andere saken van grooten belange worden gevonden ende gebruikt , het welke doch ten aanzien van het recht der geheele *Provintie* weinig ofte geen veranderinge maekt.

(a) l. 1. ff. de *Constit. Princ.*

7. 't Is waer , men kan niet zeggen , wanneer het gemeine volk foodanigen overdrachte van haer natuurlijk ende oorspronkelijk recht op d' Eedelen , Eygenerfden , ende Vroetschappen heeft gedaen , is echter seker , dat het niet met geweld is geschiedt , daer van tael noch teeken is , ende daerom dewijl se klaer ende ziens voor oogen is in gebruik , soo is onvermijdelijk waer , dat die overdrachte ten minsten met stilswijgende consent des volks begaen ende te weege gebracht is , hoe wel moogelijk daer van geen eygentlijke tijt kan worden aangewesen , behalwen ten tijde van 't affweeren des Konings van Spangien , ende het oprichten van de vrije Republijcque , die geschiedt is door d' Eedelen ende Eygenerfden , ende der selver Volmachten Staets-wijse ten Landtsdage vergadert ; de Vroetschappen doen noch wel niet bekend zijnde , maer de vergaderingen in de Steden te vooren gebruikelijk bykans een ende 't selve recht hebbende.

8. Als men nu vraegt wat recht die vergaderingen , op welke des volks recht is overgedragen , hebben , soo kan men niet anders zeggen , als dat sy hebben het recht , het welke te vooren of oorspronkelijk is by het meerder gedeelte des volks door stemminge in yder voorval uitgevonden.

9. d' Eygenschap van overdrachte , ende blijk dat het gemeine volk is buiten alle oeffeninge van macht ende bevel over de gemeine saken , brengt sulx oogenschijnlijk mede.

10. En daeromme gelijk de forme ende de kracht van een volk of Gemeentens-wijse regeeringe , bestaet in een verbont , waer door alle burgers aen malkanderen zijn verknocht van dat sy willen te vreedten zijn , ende haer onderwerpen aen alles wat by het meerder gedeelte van alle burgers sal worden beslooten , soo bestaet de kracht van een Regeeringe van weinige of een hooft , in foodanig verbondt van alle Ingezeetenen ofte Burgers , dat sy willen te vreedten zijn ende haer onderwerpen aen alles wat by die Opperhoofdige vergaderinge sal wesen beraemt ende bevoolen , met de selve uitstreckingen ende bepalingen , die wy in 't voorgaende Kapittel hebben verhaelt ende needergesteld.

11. Voorts gelijk eenige volkeren haer Gemeentens-recht hebben overgedragen op vergaderingen van seekere persoonnen , soo is doch by het meerendeel der volkeren , d' eenhoofdige regeeringe voorgetrocken ende vastgesteld , censdeels uit vreesse van twist ende oneenigheid wegens de veelheit van hoofden , als ook dat veele gemeenten van dien aerdts zijn , dat sy haer liever ende gemakkelijker buigen onder een doorluchtig hooft , welkers luister ende heerlijkheit haer opgetrocken houdt , als van veele haer mede burgeren een weinig nitmuutender als sy , ende welkers gelijcken

in rijkdom, geslachten, ende andere qualiteiten veele doorgaens onder haer gevonden worden.

12. Als dan het volk een Koning over haer gestelt heeft, indiervoegen dat noch zy noch de voornaemste van haer oit by een komen om te stemmen over saken van het gemeine best, ende dat des Konings of Fursten Oppermacht eenvoudig gesticht is, sonder bepalinge ofte uitneeminge van rechten die het volk voor hem behoudt, soo kan ook al mede niet anders worden gezegt, of foodanig Prins heeft het selve recht, dat in een Gemeentens-wijse Regeeringe soude zijn by het meerder gedeelte des volks door stemminge t'elkens uitgemaekt; *wederom met de selve bepalingen ende uitneemingen, mitsgaders om de selve reeden als ten aenzien van de regeeringe der geheele burgerschap ende van een vergaderinge der voornaemsten zijn verhaelt ende aengeweesen.*

13. Wy sullen hier alleenlijk herhalen dese twee stellingen tevooren mede vermelt, ofte liever dese eene vermaninge van zich te moeten wachten voor twee uitersten, in het gevoelen ontrent d'Oppermacht. Ten 1. dat *Koningen ende Princen, beneffens andere Staets-vergaderingen altoos moeten worden aengezien als dienaers van de gansche burgerschap, ende afhangende van haer macht.*

14. Ten 2. moet men zich ook wachten van het ander uiterste, te weeten, dat *de macht van Koningen ende andere Hooge Staets regeeringen oneindig soude zijn, sonder eenige uitneeminge ende bepalinge ter weerelt mede te brengen ofte te lijden.*

15. De reeden van de falsheit deser twee uitersten kan blijken uit het geene by ons in dit ende voorgaende kapittel is geleert ende aengeweesen.

16. Maer indien het waer is, gelijk het is, dat d'Hooge Staets vergaderingen, by *exempel*; de Groote Raedt van Venetien of Eedelen ende Eygen-erfden in Frieslandt, mitsgaders Koningen ende Princen eenvoudiglijk met Oppermacht begaeft, hebben het selve recht, dat het meerder getal heeft, in een Gemeentens wijse regeeringe, soo is immers klaer voor oogen, dat de geene die het recht van dat meerder getal hebben, geen dienaers van d'onderdanen zijn, noch van de selve afhangen, *even soo weinig als in het voorgaende geval het meerder getal des volks, dienaer ende onderworpen is aen het minder getal*; In tegendeel, gelijk het meerdergetal d'Oppermacht heeft in haer selfs ende on-afhankelijk van het mindergedeelte, soo kan ook niet anders zijn, of de geene die wy beweesen hebben in hun recht getreeden te

zijn, moeten ook haer eygen ende des volks meesters mitfgaders sonder afhanginge ende onderwerpinge ten aenzien van de meenigte zijn.

17. De falsheit van het ander uiterste moet ende kan blijken uit het geene wy in't voorgaende kapittel hebben bygebragt, tot bepalinge van de macht die het meerdergedeelte in een gemeentens-wijse regeeringe heeft over het mindergetal, *waer van wy de toepasfingen ende bysondere gevolgen op een ander plaetse sullen hebben.*

18. Alleenlijk mach hier wel worden opgevat, ende bewaert tot toekoomende gebruik, in wat voegen gezegt wort by de Rechtsgeleerden, *de Wetten zijn overeenstemmingen van het volk; te weten*, voorfoo veel alle de beveelen der geener die d'oppermacht hebben, steunen op dat oorspronkelijk verbont van de burgerschap, *dat sy te vreedensullen zijn, ende haer onderwerpen alle besluiten ende beveelen der geener die d'oppermacht hebben*, waer in verstaen worden alle te consenteeren, die naderhant zich by de selve burgerschap koomen te vervoege, om dat sy wel weten, dat sy anders niet konnen geleeden worden ende dat de gemeene saek niet kan bestaen sonder soodanige onderwerpinge ende waerneeminge der Wetten.

V. KAPITTEL.

Waer in de voornaemste reedenen van de contrarije gevoelens wederlegt worden.

1. **O**M dat dese *questie* die wy in de voorgaende kapittels verhandelt hebben, is de grontslach van de burgerlijke ruste, sal't van nooden zijn, de voornaemste reedenen van d'uiterste opinien, by ons verworpen, kortelijk te wederleggen, ende vooreerst die voortgebracht worden voor het gevoelen, *dat de Regenten noit anders zijn als dienaers van het volk ende dat d'oppermacht altoos by de geheele Gemeente soude zijn.*

2. D'eerste reeden voor dit gevoelen is, *dat die een ander stelt ende maakt, meer ende meester is van de geene, dien hy gemaakt ende gestelt heeft*; nu is seker, dat in wilkeurige regeeringen de Regenten eerst gestelt worden by het volk.

3. Hier

3. Hier op dient ten antwoord, dat dese regel niet altoos vast gaet, maer dat sy ophoudt in alle dingen, die van aenbegin zijn wilkeurig ende naderhant nootfakelijk worden, gelijk een vrouwe die kiest ende stelt de man boven haer, daerom naderhant niet meer noch meesterse van de man is; minderjarige kiezen ook voogden over haer, ende worden echter onderdanig aen de selve; by ouds konden de lieden haer vrywillig geeven in flavernije, ende kiezen haer self een Heer, die sy als slaven onderworpen wierden, dat soo wel in de Joodsche als in de Roomsche rechten bekend is. (a) Soo moet dan uyt de natuire der saken worden afgenoomen, of de verkiefinge ende stelling, met die meeninge geschiet, dat de gekoofene ende over onse perfoonen of goederen gestelde machthebber, altoos sal afhangen van de kiezer ende maker, dan of hy een ware ende onwederroepelijke macht sal genieten, ende hoedanige in het stuk van reggeringe behoort te worden verstaen, is in de voorgaende kapittelen genoegsaem betoont.

4. De tweede reeden is, die tot, en om een anders nut, gerijf ende welvaren wort gestelt, is minder als die, om welkers wille hy gestelt wort, gelijk d'Apostel in d'eerste brief tot de Corinthen t II. cap. bewijst d'onderwerpinge van de vrouwe, door dat sy geschapen is, om des mans wille; nu zijn ongetwijvelt de Koningen om't volk ende niet het volk om haer; wy antwoorden, dat dit argument in zich selfs geen kracht van besluit heeft, om dat het nut ofte profijt ende macht niet aen mal-kander hangen, nochte uit elkander vloeijen. de voogdij is ongetwijvelt tot nut ende profijt der minderjarige geordonneert, ende des niettemin zijn de minderjarige hare Voogden onderworpen. 't is waer als yemants onderwerpinge vast staet op een ander grondt van reedenen, soo kan dese reeden daer wel met vrucht ende kracht worden by gevoegt, om d'onderworpenen persoon met lijdtfaemheit sijn staet te doen erkennen, maer sy is niet bestant om de kracht van heerschappy bloot alleen te bevestigen, ende soo meinen wy dat d'Apostel hebbende voor uit-gestelt ende beweefsen, dat de vrouwen hare mannen onderdanig moeten zijn, den selven te gemoete voert, dat sy sulx met goeden gemoede behooren te doen, als weefende nae ende om de man geschapen,

5. De derde reeden; de macht der Regenten is voortgekoomen uyt de wille des volks, de welke niet kan gepresumeert worden, soodanig te zijn geweest, dat het geheele volk soude zijn in d'absolute macht van een ofte van weinige; wy antwoorden, de wille moet blijken uit de woorden ende uyt de natuire der sake; De woorden hebben wy gezegt te

moe-

(a) §. 4. Inst. de jur. person. Exod. 31. v. 6.

moeten zijn eenvoudig ende sonder bepalinge, *wanneer d'oppermacht des volks gegeven wort aen een of weinige personen*, sonder wijders. ende de natuire der sake is hier boven overvloedelijk aangewezen: indien een volk wilde dat de Regenten niet fullen hebben een *absolute* macht, soo moesten sy dat met woorden hebben uitgedrukt, ende wy zijn van dat verstant dat in de macht is van een volk om in het stichten van een oppermacht sonder enige bepalingen te maken, als sy willen, maer dat niet hebbende gedaen, soo konnen sy haer niet aenmatigen, dat sy hebben overgedragen.

6. De vierde reeden, *de bestieringe van het gemeene best wort de Regenten aenbevoelen van het volk, haer wort tot dien einde last gegeven, nu is seker dat alle lasthebbers gehouden zijn reekenschap van hare bedieninge te geeven, ende buiten twijfel zijn de geene die reekenschap eyschen meesters van de geene die se doen*, maer wy ontkennen dat het kiezen der Regenten is een lastgevinge, niet meer als het kiezen van een man of Voogdt voor lastgevinge kan worden gehouden.

7. De vijfde reeden wort uit de H. Schrift genoomen, ende uit het verbont dat er geweest is, *tusschen Godt, het volk, ende Koningen van Israel, met inhout, dat sy Godts volk sonden zijn, welk verbont gebrooken zijnde, soude soo wel het volk als de Koningen verloren gaen.* (b)

8. Sy willen dat de Koning ende het volk vyf dit verbont elk voor het geheel zijn verbonden geweest, ende dat de Koning niet alleen schuldig was, aen het verbont-breeken, indien hy self afviel, maer ook als hy het volk niet belette af te vallen; in tegendeel dat het volk niet alleen schuldig was voor hem self, maer ook voor den afval ende sonden des Konings, daer voor het volk ook straffe heeft moeten lijden, gelijk daer van exempelen zijn, (c) vervolgens moest het volk recht hebben, om den Koning te beletten van afval ende van sonden, want het ongerijmt soude zijn, dat het volk aen de sonden des Konings gehouden ende schuldig soude weesen, sonder eenig middel te hebben, om de selve voor te koomen, *dewijl doch niemant boven sijn vermoogen kan gehouden zijn.*

9. Wy antwoorden, uit dit verbont zijn waerlijk Koning ende volk gehouden geweest, de Koning voor sijn eygen persoon ende ampts-halven, indien hy sijn ampt niet gebruikte tot weeringe van sonden ende afgodery, het volk was gehouden voor hem self ende niet voor den Koning, soo verre sy niet in eeniger manieren haer aen s' Konings misdaet deelachtig hadden gemaekt, om den Koning te dwin-

(b) 2 Kon: cap: XI. v. 17. 2 Cron: 23. v. 16. 1 Sam: 12. 16 17. ende 't laefte.
(c) 2 Sam: 8. ende laefte cap.

dwingen, blijkt genoeg daer uit, dat de Propheeten de Koningen vrymoediglijk aanspeekende ende dreigende Gods oordeelen, noit het volk hebben aangeport om den Koning te dwingen of te straffen over sijne sonden.

10. Het welke sy hadden moeten doen, indien het volk daer toe recht hadde gehad; wy kunnen ook niet zien, dat het volk is gestraft geworden om de personeele misdaden der Koningen buiten haren schult, want sulx is tegens de grontregel der straffen en rechtveerdigheid, die Godt hem selven toe-eendeide menschen voor-schrijft. (d)

11. Dit weeten wy, dat Godt de Heere ter *occasie* van de sonden der Koningen, gelijk ook van ouderen, wel gewent is plagen te senden over het volk ende over de kinderen, waer mede der Koningen ende der ouderen straffe ook wort te weege gebragt, ende vermeerdert; maer men moet niet zeggen, dat ten aenzien van dat volk, ende die kinderen self, Godt Almachtig geen rechtveerdige oorfake soude hebben, om haer met sodanige plagen te bezoeken. d'Heere straft dan de sonden der Koningen in het volk, ende der ouderen in de kinderen, om dat sulx haer ook betreft, maer hy straft te gelijk d'eygene sonden des volks ende der kinderen; men heeft niet van nooden eenige toegerekende sonden te stellen als alleenlijk de erfsonde, *om dat in d'eerste ouderen het gansche menschelijk gellachte gesondigt heeft*, dat nergens in andere menschen of bysondere voorvallen staet geschreeven.

12. Het tweede uiterste gevoelen, waer door de macht der Regenten *oneindig* wort gemaakt, sonder dat 'er eenige bepalinge of stilswijgende soude verstaen, of uitdruckelijk soude bygevoegt worden, steunt op een reeden, die wat verder is gehaelt, ende speelt op de gronden by ons te vooren needergeftelt. sy zeggen dat het een volk willende scheiden *uit sijn natuurlijke staet van krijch ende werringe*, maekt een verbont, van haer t'onderwerpen de wille van het meerdergetal des geheelen volks, ofte van een Staets vergaderinge, of wel van een persoon; dat hier door d'eene burger aend'ander wort verbonden, maer niet het meerdergetal als een lichaem, nochte ook een vergaderinge ofte de Furst, *om dat die het selve recht hebben*. ende dewijl 'er dan geen verbintenisse tusschen het geheele volk ende het meerdergetal, dat 'er ten tijde van dat verbont noch niets is, of tusschen de geene die hun recht hebben kan zijn, soo volgt ook dat het selve meerdergetal, of d'andere Regenten niet gehouden zijn aen eenige conditien, ofte

II Deel.

C

bepa-

(d) Deuteron: 24. 16. Ezech: 18. 20. 2 Con: 14. 6. 2. Kron: 15. 5.

bepalingen, noch aen eenige brekkingen van 't verbont, sy zeggen dat de beloften die naderhand worden gedaen, met of sonder cede, niet als bloote toezeggingen zijn, die de Regenten wel in haer gemoedt vastmaken om se nae te koomen, maer die geen recht geeven aen het volk om te eyschen d' uitvoeringe van dien, veel min om geweld tot dien einde te gebruiken.

13. En hier toe gebruiken sy dese reeden, dat het mindergetal des volks, nae dat het meerdergedeelte is uitgevonden, geen volks recht meer heeft, alsoo dat geheel en al is by het meerdergedeelte, soo dat het mindergetal gerekent wort, als of t'er niet was, immers niet anders kan gehouden worden, als voor onderworpenen perfoonen hoeft voor hoeft, sonder eenig recht of aenzien van volk, of eenig burgerlijk lichaem. dit is de grondt waer op speelt het wijdluftig tractaet van *Thomas Hobbes* Engelsman in sijn boek *van de Burger en de Leviathan*, 't welk dan alsoo vervolgens van het maken der Staets vergaderingen ende Koningen soude moeten worden verstaen.

14. D'antwoort hier op sal tweeledig zijn, gelijk het maeken der Regenten tweezins kan worden begreepen, ende in het werk gestelt; Eerstelijk, wanneer een volk nieuwelijc scheidende uyt de staet der natuire haer onderwerpt het goetvinden van 't meerdergetal, anders van een ofte weinige die het over zich stelt; laet ons eerst blijven by de gemeentens-wijse regeeringe, ende het onderscheit van 't minder of meerdergetal. als het geheele volk haer onderlinge verbindt, om zich de meerderheit van stemmen t'onderwerpen, soo is 'er niemant van al den hoop, die niet aen d'andere verbonden is, ten minsten daer toe, dat hy dat gemeine verbondt niet sal misbruiken ten gemeinen verderre ende tot erger als sy 't te vooren hadden, vervolgens zijn ook de geene die in 't meerdergetal koomen, aen die selve belofte verbonden, ende blijven verbonden, self als sy door overeenstemminge macht over d'andere gekreegen hebben, waer uyt dan volgt, dat sy tegen de voorgaende belofte doende, verbont-brekers zijn.

15. Voor het tweede moet men aanmerken het geval dat meer gebruik heeft, te weten als een volk al lange vergadert tot een burgerschap haer op nieuw onderwerpt aen eenig Prins of Staets-vergaderinge, indiervoegen dat het volk aen d'eene kant sijn wille verklaert, ende de gekoofene perfoon of vergaderinge sulx aenneemt aen d'ander zijde, dan is 'er geen reeden van twijvelinge ter werelt, waerom beide partijen aen malkanderen niet souden kunnen worden verbonden, ende diensvolgens als het volk seekere conditien bedingt van sijne Re-

gen-

genten , soo zijn de selve daer aen gehouden , ende die verbintenisse duirt ook , als het volk gescheiden , ende elk tot het zijne wederom gekeert is , ende sulx , om dat alle verbintenissen nae rechte geduirig ende eeuwig zijn , waer van wy d'effecten ende toepassingen op een ander plaetse fullen hebben.

16. Wy moeten ook behalven de twee uiterste doelingen hier boven gemelt , versaken een ander gevoelen , 't welk eenige drijven , te weeten , dat wel d'Oppermachten niet altoos zijn dienaers van 't volk , ende niet altoos meesters , maer dat sy gehoorsaemt moeten worden , als sy wel regeeren ; doch niet als sy qualijk regeeren ; dat kan wel waer zijn soo verre sy yets mochten gebieden , dat Godt uitdruckelijk verbooden heeft , of wanneer het aenloopt , tegen de bepalingen die wy gezegt hebben in alle regeeringen plaetse te hebben , maer anders hangt de gehoorsaemheit van de onderdanen geenzins van het goet of qualijk regeeren der overmachten , nademael dat niet als een macht ter beede soude zijn , in 't minste niet bequaem , om vrede te houden , alsoo een yder hem soude willen stellen tot Richter , over het doen der Regenten , ende van sijn eygen oordeel het gehoorsamen afhangen , *dat een regeeringe soude zijn om het onderste alle dagen boven te doen keeren.*

17. De H: Schrift vermaent ons anders , niet alleen den goeden , maer ook die hardt ende beswaerlijk zijn , te gehoorsamen , (e) ende dit wort ons allenthalven in de Heilige bladeren ingeprent , sonder ergens te leesen , dat men de beveelen der Overheeden mach verachten , *behalven als sy aenloopen tegen Gods uitdruklijke beveelen* , dan heeft plaets 'tgeene deselve Petrus tot den Raedt der Jooden zeide , *men moet Godt meer gehoorsamen dan de menschen.*

18. Daer valt groot bedenken , hoe men sal neemen de plaets (f) alwaer Samuel het volk willende afsmanen , van een Konink te kiezen , haer voorhout hoe de Koningen regeeren ; in de text is een woort , dat d'oude griexsche ende latijnsche overzetters , ook d'oude hooge ende nederduitsche vertaelders hebben genoemd *het recht des Konings* , dat aldaer soo beschreeven wort , als of de Koningen macht hadden met hare onderdanen lichamen ende goederen , te doen wat sy wilden , ende nademael *Moses* de plichten des Koning gansch anders verhaelt , (g) soo hebben onse nieuwe overzetters gemeint , dat sy die plaetse niet moesten vertalen , van het *recht* maer

C 2

van

(e) 1 Pet. 2. v. 18.
nomium 17. v. 14.

(f) 1 Sam. cap: 8. v. 9. 11. ende volg.

(g) Deute-

van de wijze des Konings. dewijl echter het hebreusch woordt aldaer van den Heiligen Geest gebruik doorgaens beteekent recht, soo soude men dat woort wel mogen behouden met desen fin, dat het volk immers een Koning hebben willende moesten weten, dat sy haer self een hard jok onderwierpen, als moettende gehoorfaem zijn, niet alleen aen de goede, maer ook aen de quade ende boosaerdige Koningen, welkers ongelijken over lijf ende goedt de particuliere burgers en ingezetenen souden moeten lijden, sonder hen daer tegen te mogen opstellen, hoewel de Koningen qualijk regcerende geenzins haren plicht souden voldoen, maer hen selven de straffe van Godt Almachtig onderwerpen.

19. Invoegen het recht des Konings tweezins soude moeten worden aangemerkt, ten eersten, soo verre sy aen Godt de Heere reekenschapschuldig zijn, ende ten tweeden, soo verre d'onderdanen tot lijdsfaemheit worden verbonden, welk onderscheidt ook in andere machten wort bespeurt, als die van een vader over een kint, van een man over sijn vrou, sy hebben voor Godt den Heere geen recht over haer vrouwen en kinderen, als die met billijkheit ende sachtmoedigheid is vergezelschapt, maer daer uit volgt niet dat vrouwen ende kinderen vry zijn van de bandt van onderdanigheid, ende recht van tegenstant hebben, soo haest de man of vader de palen van billijkheit ende sachtmoedigheid te buyten gaen. Soo dat men ook wel kan zeggen, dat het recht der Vaderen ende mannen is over hun vrouwen ende kinderen macht ende Voogdije te hebben, al schoon sy qualijk handelen. En daerom gaet de reeden onser overzetters niet vast, indien dat het recht des Konings was, dat van *Samuel* den volke voorgehouden wort, soo soude *Achab* niet dan recht geoeffent hebben tegen *Naboth*, want wy hebben gezegt, dat dit recht niet wechneemt de sonden ende gruwel der Koningen te buiten gaende het voorschrift van Gods Wet.

VI. KAPITTEL.

Beschrijvinge der Oppermacht.

Wat Oppermacht zy. Wort qualijk gedeilt in delegeerende ende gedelegeerde Exempelen hier van in Frieslandt ende in Hollandt. Dat Forme van Regeeringe, kleinheit of grootheit eens volks, Tijd, woorden ende tytels, Als ook verbonden geen veranderinge in d' Oppermacht geven.

1. **D**It soo in't gemein voor uit hebbende gestelt, sullen wy wat nader bezien wat *Oppermacht* is, ende vervolgens de selve beschrijven aldus. *Oppermacht is niet anders, als een macht om te regeeren een volk, indiervoegen, dat het verhandelde door geen andere menschen wille kan worden verandert.*

2. Sy wort by veelen verdeelt, dat sy is of *delegeerende of gedelegeert*, de *delegeerende* wort genoemd, d' *Oppermacht* der geener die een ander of meer andere stellen om het volk te regeeren. *gedelegeert* noemen sy die welke dan is by sulke die van andere gekoosen ende gestelt worden, om de regeeringe waer te neemen.

3. Maer wy kunnen afneemen uit het geene te vooren is geleert, ende uit dese laetste beschrijvinge, dat dit onderscheidt ende dese deilinge onnoodig ende ongegront is; het koomt alleen hier op aen, of de handelingen der geener die het volk regeeren kunnen verandert worden, by de geene die haer hebben gestelt of niet, mitgaders of sy gehouden zijn in saken van bysonder belang rugge sprake met hare *committenten* te houden of niet; indien jae, dan is't seecker, dat de *gedelegeerde* of *Gecommitteerde* hebben een afhangende macht van hare *committenten*, ende dat haer geen *Oppermacht* kan toegeschreeven worden, maer soo sy tot sulks niet zijn gehouden, soo blijkt in tegendeel, dat de *committenten* hare macht hebben overgegeeven, ende dat de macht der *Gecommitteerden* is een ware *Oppermacht*, welkers *eygenschap* moet worden afgenoomen uit d' effecten, dat is, uit de *wetkingen*, gelijk in alle stucken van de burgerlijke wetenschap in de *Rechtkunde* wort aangemerkt.

4. Het is nootsakelijk dat wy dit toepassen op de *Regeeringe* van

onze *Provintie*, vergeleeken met die van *Hollandt* ende andere; by ons worden de saken ten Landtsdage verhandelt met een vrije macht, ende de Gecommitteerde worden gestelt sonder rugge-sprake, vervolgens de *Resolutien* ten Landtsdage genoomen worden by de *committenten* noit geresumeert, ende kunnen by de selve niet worden verandert, waer uit dan volgt, dat by de gezamentlijke *Volmachten* ten Landtsdage waerlijk is d' *Oppermacht* van de gemeene *Staet*, hoewel niet oneyndig, gelijk reede gezegt is ende noch sal aangeweefsen worden.

5. Dit kan onderscheidentlijker aangemerkt worden uit de vergelijkinge van *Hollandt*, alwaer de Gecommitteerde ten dachvaerde, gelijk men spreekt, geen vrije macht hebben om *Resolutien* nae haer believen te maken, maer sy brengen daer de besluiten van hare *Committenten*, ende soo dikwils yets voorvalt, waer over sy niet genoeg geïnstrueert zijn, soo moeten sy t' elkens rugge-sprake met hare *principalen* houden, gelijk sy doen: even soo als in de *Staten Generael* de Gecommitteerde van de *respective Provintien* niet anders zijn als *Afgezanten* van hare *Committenten*, ende in alle voorvallende saken daer op sy niet gelastet zijn, haer tot het goetvinden van hare *principalen* moeten ende pleegen te *refereeren*, waer uit dan af te neemen is, dat d' *Oppermacht* van de *Vereenigde Nederlanden* niet is by de vergaderinge der *Heeren Staten Generael*.

6. Uit de beschrijvinge der *Oppermacht* vooren gestelt, vloeijen noch meer aenmerkingen, die alle van sonderlinge nette zijn. ten eersten, dat in het wesen der *Oppermacht* geen veranderinge maekt, of sy geoeffent wort by het geheele volk, of by een *Staets-vergaderinge*, of by een *Furst*; d' *Oppermacht* is allenthalven even goet, als maer het gehandelde by de *Regenten* niet kan *rechts-wijse* verandert worden.

7. Ten tweeden, dat in desen geen onderscheidt is tusschen *Erfregenten* ende die verkooren worden, als maer de gekoofene foodanig gestelt zijn, dat hare besluiten ende beveelen geen veranderinge door andere te doen, zijn onderworpen.

8. Ten derden, de kleinheit ende de grootheit van een volk ofte *Staet*, kan ook geen onderscheidt brengen in het recht der *Oppermacht*, invoegen de *Staten* van *Frieslandt*, even soo wel d' *Oppermacht* hebben van hare *Provintie*, als eenig *Koning* of *Keyser* over hun wijd uitgestrekte Landen ende volkeren souden kunnen hebben, nademael hare besluiten even soo weinig veranderinge als d' hare zijn onderworpen.

9. Ten vierden, geeft ook geen veranderinge in 't wesen der *Oppermacht*,

permacht, of sy voor een tijt dan of sy geduiglijk zy, want in veele Republiken hoe grooter macht, hoe korter van tijt sy wort gemaakt, soo dat dese bepalinge des tijts, geenzins strekt om de macht in dien tijt minder te maken, maer om het perikel van die groote macht voor te koomen ende te beletten, dat sy niet tot tyrannije misbruikt soude mogen worden. Staets ende Rechtsaken worden geoordeelt, soo wy gezegt hebben nae d' effecten, dat is, nae de werkingen die van haer af koomen. hebben jaerlijxe Regenten van een Staet voor dat jaer een onveranderlijke macht, om te doen in de gemeine saken wat sy bevinden te behooren, soo hebben sy waerlijk d' Oppermacht voor dat jaer, gelijk by ons van de Volmachten ten Landtsdage een yegelijk bekend is.

10. Wel is waer, dat het ontzach ende waerdigheit in d' oogen der menschen minder is, hoe korter de tijt aen de Macht-hebbers is voorgeschreeven, maer het selve kan geen veranderinge geven altoos in d' effecten ende uitwerkingen der Oppermacht.

11. Ten vijfden; men moet zich niet laten verleiden door woorden ende door tijtels om van d' Oppermacht t' oordeelen, maer altoos sien op de wettige effecten ende uitwerkingen, gelijk gezegt is. de Keyser van Duitslandt, de Koning van Poolen, hebben beide geen Oppermacht over haer onderhoorige Rijcken, om dat sy d' effecten der Oppermacht ende des selfs vrije uitwerkingen niet hebben; d' Hertogen van Venetien ende van Genoua, hebben 't alsoo weinig, hoewel anders de name van Hertog gewoonlijk Oppermacht te kennen geeft, als de volkeren daer van sy Hertogen zijn geen andere Oppermachten kennen, gelijk d' Hertogen van Florentien, Savoyen, ende andere.

12. Sontijts wort ook de ware Oppermacht gevoert by de geene die de naem niet willen hebben, ende daerom een andere tijtel gebruiken voor een Mom-aenzicht by het volk, gelijk onlangs de Protector in Engelandt, ende d' Hertogen van Saxen in Frieslandt, met de naem van Erf-Stadthouder hebben gespeelt.

13. De name van Volmachten by ons gebruikelijk, beteekent eygentlijk een lasthebber die van sijn meester af hangt ende hem reekenschap schuldig, foodanige ook eertijts onse Gecommitteerde ten Landtsdage zijn geweest, als sy rugge-sprake moesten houden, maer zedert het recht ende macht verandert zijnde, soo is echter deselve ende oude naem gebleeven, die men nu soo kan verstaen, dat sy beteekent een volle opgedragene macht, soo als d' Oppermacht beschreeven is geweest.

14. Ten zesden; nauwe verbonden met andere volkeren neemen ook

ook d' Oppermacht niet wech, ſoo lange daer blijft d' onveranderlijke *diſpoſitie* van de voornaemſte rechten der Oppermacht, maer echter geſchiedt door ſulke verbonden een verminderinge der macht, ſoo verre d' eene verbondene buiten het conſent van ſijn *geallieerde* niet kan diſponeeren over ſoodanige ſaken, als in 't verbondt bepaelt ende vaſtgeſtelt zijn.

15. Dit blijkt in 't Duiſche Rijk, alwaer yder Forſt ende vrije Stadt heeft het gebruik van de rechten der Oppermacht, behoudens het geene door de wetten des Rijks aen den Keyſer ende Rijks-vergaderinge is opgedragen ende verbleeven.

16. Klaerder is noch het exempel van de Swiſers ende Vereenigde Nederlanden, voor deſen gemelt, die yder een zeer nauw verbondt onder haer ende met malkanderen hebbende, daerom niet laten de ware Oppermacht elk in den haren te hebben ende te oeffenen.

17. Des moetende ſy waerneemen de conditien van 't verbondt, ende ſoo verre ſy die niet waerneemen, kunnen ſy van d' andere *geallieerde gedwongen worden tot vervullingge ende naekoominge van het verbondt*, 'twelke niet meer ſtrijdt tegen 't recht der Oppermacht, als wanneer twee Koningen of vreemde volkeren, d' een den andere dwingen tot onderhoudinge van de gemackte verbonden, of ook ſtraffen over het niet onderhouden, gelijk allenthalven geſchiedt; ende mede in de Vereenigde Nederlanden geen exempelen van ontbreeken.

18. Maer buiten de uitgedrukte conditien des verbonts, ſoo heeft het meerder getal der bontgenooten over d' andere niets te zeggen. En daerom valt geen appel uit de byſondere *Provintien* tot de vergaderinge der *Staten Generael*, in eenigerhande ſaken ofte manieren, gelijk de Staten van Frieſlandt daer van zeer hertig ende grondig hebben geſchreeven aen de *Staten Generael*, in den jare 1628. by Aytzema in 't *achtſte boek* te leeſen, ende naderhant hebben de ſelve Heeren Staten van Frieſlandt verklaert by hare ingezeetenen, miſdaedt van *gequetſte Majesteit* te ſullen worden begaen, zegge, by de geene die klachten over de Regeeringe aen de *Heeren Staten Generael* ſouden hebben gebracht, by Placcaet van den 14. Febr. 1678.

19. Wat meer is, ongelijke verbonden, waer door d' eene verplicht is gelt of volk te ſchaffen tot dienſt ende op bevel van een ander, of om tribuit te betalen, ſulks neemt noch d' Oppermacht niet wech, als maer anders de handelingen nopens de gemeine ſaken aen andere niet worden onderworpen gemackt. jae wat meer is, een *Leenman* kan

kan wel hebben de ware Oppermacht over zijn volk , gelijk de *Koning van Napels* , ten aenzien van de *Paus* ende de *Fursten van Duistlandt* , ten respecte van den Keyser , want de diensten die een Leenman aan zijn Heer belooft , laten doorgaens de rechten der Opper machten over yder Leenman zijn volk ongeroert ende ongekreukt.

VII. KAPITTEL.

Van de bepalinge der Oppermacht door Fundamentele Wetten.

Algemeine bepalingen der Oppermacht in alle Regeeringen. Wat eygentlijk fundamentele Wetten zijn , en welke met opzicht op den Staet van Frieslandt in't bysonder.

1. **W**Y hebben meermalen gezegt , dat d' Oppermacht waerlijk is een meesterschap over het geheele volk , maer toch niet in't oneyndig ; wy hebben voor eerst uitgenomen de macht over de beweegingen , ende de gevoelen des gemeents , ende de beveelen van Godt Almachtig , *waer van beneeden breeder sal gehandelt worden.*

2. Noch hebben wy gezegt , dat geen regeeringe voortkoomende uit de wille van't volk macht heeft , om d' onderdanen buiten *forme* van recht te berooven van lijf ende goet.

3. Behalven dese generale pointen kan noch d' Oppermacht bepaelt worden door *fundamentele* wetten , van de welke niet t' onrechte by *Hobbes* is gezegt , dat 'er niets meer wort gerept ende minder wort verstaen , als dese *fundamentele* wetten ; wy willen ons ook niet laten voorstaen dit verstant gevonden te hebben , sullen echter yets daer van moeten ter nederstellen , soo veel de *Rechtkunde* op ongetwijfelde reedenen aan de hant kan geven.

4. Het is bekend , dat de wetten zijn geschreeven of ongeschreeven , ende dit onderscheidt moet alhier ook worden aengenoomen ; d' ongeschreevene *fundamentele* wetten zijn of algemeen , rakende alderhande Regeeringen , of die op yder Staet in't bysonder passen ; d' algemeine zijn eerstelijk die bepalingen , die wy voor desen ende nu soo

even te vooren hebben gemelt, koomende hier op uit, dat de *vryheit der perſoonen ende d'eygendom der goederen niet en is gegeven in de machts ende wille van de Regenten, buiten ordere van Recht.*

5. Ten *tweeden*, dat geen Regenten d'Oppermacht kunnen overdragen op een ander, ſoo verre ſy de ſelve niet hebben in haer *patriemonie*, waer van *beneeden* ſal worden geſproken; noch ook eenig recht des ſelfs aen een ander in den ſelven Staet, on-aſſcheidelyk toeflaen, om dat'er dan twee Oppermachten in een Staet ſouden moeten zijn.

6. Ten *derden*, dat ſy het territoir van de Regeeringe niet mogen ſcheiden ofte veralieneeren, ofte tot een gedeelde van een ander Regeeringe maken.

7. Ten *vierden*, dat in Koningrijcken ende Furiſtendommen die *ſuccesſijf* ende niet *patrimonieel*, zijn de mans voor de vrouwen, ende d'eerſte voor de naegeboorene worden geroepen ende geſtelt.

8. De byſondere *fundamenteele* wetten rakende yder Staet, zijn eygentlyk alle ordonnantien, die in 't ſtichten van een Staet voor de volkoomene overdracht der Oppermacht worden vaſtgeſtelt, ende die behooren dan ook wel meeft geſchreeven te zijn, hoewel dat niet altoos gebeurt, gelijk in Vrankrijk *de Salique* wet, waer door de vrouwen van de Koninglyke Familie, ende die uit haer gebooren zijn, van de kroon worden uitgeflooten, is ongeſchreeven. even gelijk ſoodanige ſchier in alle d'andere Koningrijcken gevonden worden, als in Engelandt, dat geen ſchattingen als met conſent van 't Parlement mogen worden ingevoert, ende over het volk omgeſlagen.

9. En hier van is 't, dat dikwils Regenten geſtelt worden met die *conditie*, dat zy niet ſullen vermoogen te *renverſeeren*, dat is, om verre te werpen de *fundamenteele* wetten des Landts, ſonder dat echter ſoodanige wetten ergens uitgedrukt ofte beſchreeven gevonden worden.

10. Indien ſoodanige bepalinge geſchiede by nieuwe ſtichtinge van een Staet, ſy ſoude van geen gebruik nochte van eenige kracht zijn, *buiten de gemeine bepalinge van alle Regeeringen vooren gemelt*, maer als ſy gevoegt wort by de ſtellinge van de Regenten over een Staet, die al lange gemaakt is, ſoo kan ſy niet buiten ſpeciale kracht ende gebruik zijn, om dat men van geen wiſe lieden moet denken, dat ſy woorden ſonder zin gebruiken, ontrent verleedene of tegenwoordige ſaken; als men ſpreekt van wetten die noch ſtaen gemaakt te worden, ſoo kunnen ſy in vergetelheit koomen, maer als men ſpreekt van

van wetten die der zijn , soo moeten 'er in waerheit eenige weesen , of de reeden is buiten spoor.

11. Moeten dan voor eerst onder sulken generale benaminge verstaen worden de gronden , waer op yder regeeringe bysonderlijk is gesticht , daer toe by ons ongetwijvelt moeten gebracht worden dese stellingen.

12. Ten 1. dat d' Oppermacht alhier is oorspronkelijk by de stemdragende Eedelen, Eygen-erfden, ende Vroetschappen; ten 2. dat dese d'oeffeninge van d' Oppermacht voor 't eynde van yder jaer sonder rugge-sprake moeten overdragen op hunne Volmachten , ten 3. dat dese Volmachten niet langer mogen regeeren als een jaer tijts, ten 4. dat niemant recht van stemmen in 't maken van Volmachten ende andere gemeine saken heeft , als de bezitters van stemdragende goederen, te Landwaerts , ende die van oudts dat selve recht in de Steeden hebben.

13. Ten 5. dat de hooge Ampten ende Collegien van Staet in haer wesen niet mogen verandert worden, ten 6. schijnt hier mede toe te behooren , dat d' *Unie* met de andere zes *Provincien* werde onderhouden, ende ten 7. dat de gereformeerde Religie nae Godes woort ende Formulieren van eenigheid werde bewaert.

14. Wy hebben gezeit, dat door soodanige *fundamentele* wetten de Oppermacht bepaelt wort, maer men moet niet denken, dat sy daer door soude wechgenoomen worden, als maer de Regenten behouden de vrije *dispositie* over het gemeine weesen, sonder dat sy aen yemant anders onderworpen, of haer doen by yemant verandert soude mogen worden; de macht schoon eenigermaten enger gemaect, laet daerom niet d' Opperste ende Souveraine te zijn , als aen die uitgenoomene punten niet wort geroert.

15. Onse voor-ouders hebben in de capitulatie met Keyser Carel, eer hy noch Keyser was , in den jare 1515. bedongen als een fundamenteel point , dat ingevalle swarigheid rees tusschen hem als Heer van Frieslandt ende de Staten , alsdan beide partijen haer het zeggen van een derde onpartijdige souden onderwerpen, te zien by *Winssemius in sijn Friesche Historie op het selve jaer* , alwaer hy ook het *instrument* self van woord tot woorde verhaelt.

16. Soodanig ackoort kan al swaerlijk bestaen, met den aert der Oppermacht; dat een Furst sijn *questie* met onderdanen vrywillig begeeft op een derde , kan wel het recht der Oppermacht niet krenken, maer van aenbegin zich met ackoort tot dien eynde vast te maken,

schijnt den Furst in staet te stellen, van dat sijn doen of wille van een ander soude moeten afhangen, immers kan men dit stellen onder 't getal van de reedenen die onse voor-ouders gehad hebben, om den Koning van Spangien gehoorsaemheit te weigeren, die op de selve conditien als sijn vader is aengenoomen geweest; om dat het seker is dat hy op alderhande manieren aengesocht zijnde van te willen verbeteren de meenigvuldige verbreekingen der oude hantvesten, ende de gronden van de Regeeringe, met *intercesse* ook van andere Fursten, hy sulks opzettelijk heeft geweigert.

17. Men moet alhier ook aenmerken het onderscheidt dat 'er is tuschen *Fundamenteele* wetten ende *Privilegien*, want d'eerste by wijze van ackoort gemaekt worden, ende de *Privilegien* worden gegeven uit liberaelheit der *Fursten*, zijnde niet anders als bevrijdingen van de strengheit der wetten, waer van de *dispensatie* is by d'Oppermacht, ende dewijl de wetten self die niet *fundamenteel* zijn, by d'Oppermacht kunnen worden verandert, soo wil de reeden van rechte ook, dat de *Privilegien* wederomme kunnen worden ingetrocken door de selve macht, waer door se zijn gegeven.

18. Hier uit blijkt, dat onse schrijvers oneygentlijk spreken, wanneer sy zeggen, voorreeden van oorlog tegen den Koning van Spangien, dat hy de *privilegien* der Landen heeft verbrooken; het moeste zijn verbreekinge van *fundamenteele* wetten, als het voor een genoegsame reeden soude moeten gelden, gelijk het buiten twijfel moet ende kan gelden.

19. Eenige meinen, dat d'*Ordonnantien* van *Frieslandt* zijn *fundamenteele* wetten, maer gelijk meest alle burgerlijke inzettingen verandelijk zijn, ende d'*Ordonnantien* niet zijn als gemeine wetten, rakende de particuliere saken der ingezeetenen, die allenthalven ter keure van d'Oppermachten zijn, soo heeft dat geen schijn van waerheit.

20. Men kan echter wel zeggen, dat uit ende ontrent d'*Ordonnantien* eenige algemeine stellingen tot onveranderlijke gront-reegels souden kunnen worden gebracht, gelijk daer is, dat het volk niet mach geregeert worden nae de veranderlijke wille der Regenten, maer nae Keyserlijke ende andere vastgestelde wetten, gelijk d'Heeren *Staten* in de *voorreeden der Ordonnantie* getuigen, mede by de voor-ouders van de Keyser Carel te zijn bedongen. van gelijken, dat schade ende bate tuschen echte-lieden gemein sal zijn, ende niet d'eygenschap van alle de goederen self, en soo d'er eenige diergelijke algemeine stellingen

stellingen meer zijn, waer aen de gemeine welvaart veel is geleege, ten soude niet vreemdt zijn sodanige poincten mede voor fundamentele te houden.

21. Wy hebben gezegt, dat eygentlijk fundamentele Wetten zijn, die voor ofte nevens het stichten der volks regeeringen worden gemaakt ende vastgesteld, maer sy kunnen ook wel naderhant ingestelt worden, door overeenkomste van de Regenten ende het volk, wanneer partijen meininge indiervoegen is uitgedrukt, dat sy als grondwetten van de Regeeringe sullen worden gehouden, ende onverbreekelijk bewaert; gelijk daer zijn *d'ackoorden ende verdragen in 't nabuurige Oostfrieslandt, tusschen den Furst ende Stenden des selven landtschaps.*

22. En van de selve kracht moeten gehouden worden sodanige instellingen, die van ondenklijke tijt af voor grontwetten ende ordres van de Staet openbaerlijk gehouden zijn geweest, gelijk 'er sodanige meest in alle Koninkrijken ende landen worden gevonden, ende waer toe d'Heeren Staten van Frieslandt in hare deductie van den 18 November 1672. brengen de macht van te visiteren ende te approbeeren de *procuratien* die by de Grietenijen ende de Steeden aen de Volmachten worden verleent, te weten, dat het selve recht is by d'Heere Stadthouder en de Heeren Gedeputeerde der Landt-Staten, gelijk sy buyten twijfel zedert den jare 1585. by de selve geduriglijk is geweest.

23. De verbintenisse welke, voortkoomt uyt de fundamentele Wetten, is die van't natuurlijk recht, *ende sy maekt dat alle handelingen daer tegen aengesteld nul ende van geener weerden zijn.*

24. Wy kunnen uyt desen allen afneemen, wat macht by de Heeren Staten alhier, dat is, de Volmachten der vier quartieren zy, aen welke een jaerlijxe macht gegeven wort, om in de gemeine sake alles te doen, wat sy goetvinden sullen, *sonder rug-sprake, behoudens de fundamentele Wetten des Landts.* het welke is een zuivere Oppermacht, niet verder bepaelt, als het generale woort van *fundamentele Wetten* kan medebrengen, behalven noch, dat van's Landts penningen niet als by gereguleerde Ordonnantien sal worden gedisponeert, *en soo d'er noch iets van minder belang mag zijn.*

VIII. KAPITTEL.

Van de bysondere ende groote Rechten der Oppermacht.

Deilinge der Oppermachts-rechten in groote ende kleine. Van de groote 't eerste, Recht van doot ende leeven, waer van onderscheiden is, crimineele jurisdictie. Voorts het recht van oorlog ende vrede. Van schattingen, Wetten ende Magistraten te stellen, met aenmerkinge, dat de Magistraten het volk daer over sy staen niet representeeren. Eindelijk van Lants-dagen en uitmuntende eygendom.

1. **G**esprooken hebbende van de Oppermacht in't algemeen, volgt nu te bezien, welke de bysondere rechten, waer in d'uitstreckinge van d'Oppermacht bestaet, mogen zijn.

2. Sy worden gedeelt in *groote ende kleine rechten*, nae het meerder of minder belang, dat sy hebben in't bedienen van de gemeine saken. de groote zijn het recht *van leeven ende doot*, 'trecht van oorlog van vrede, en verbonden te maken, van schattingen op te leggen, van wetten te maken, van Overheeden, ofte *Magistraten* te stellen, van de hooge en lage Justitie te besorgen, *Landsdagen* te beleggen, ende eindelijk *d'uitmuntende eygendom* alloo genoemd.

3. 't Eerste recht van *leeven ende doot* is noodtwendig tot bescherminge van de goede, ende tot straffe van de boose; maer dit recht wort doorgaens soo veel, aengaet de oeffeninge, by de hooge machten aenbevoelen aen seekere persoonon ofte vergaderinge van hooge Rechten, die het uit name van d'Oppermacht nae seekere aengestelde orderes oeffenen, ende is dit zeer nutlijk voor de volkeren, om tyrannije ende dwinglandije voor te koomen.

4. Maer d'Oppermacht geeft eygentlijk sulx doende niet over het recht *van leeven ende doot*, maer alleen de bedieninge van de *Crimineele Justitie*, om dat het een vaste reegel is, dat geen oppermachts-recht van dese Groote, 'teenemael ende *vervreemdens-wijse* kan toegestaan ende overgedragen worden, behoudens d'eenigheit van de Staet, om dat, als sulx geschiede end' een persoon ofte vergaderinge van de Oppermacht-hebbers on-af hankelijk quame te ontfangen een *gedetacheert* ende afgescheiden recht van de *Souverainiteit*, soo moesten'er twee Oppermachten zijn in een Staet, dat niet meer kan geschieden, als dat'er twee reedelijke zielen in een lichaem souden kunnen zijn.

5. Waer

5. Waer uit dan vast staet , dat als de *Souverain* van een Staet , geeft aen eenige *Magistraten* de macht van *Crimineele Justitie* , hy dat niet anders doet noch kan doen , als behoudende zelfs het recht van leeven en doot , waer uit de bedieninge van de *Crimineele Justitie* vloeeyt.

6. En dat in *Frieslandt* de *Staten* dat ook alsoo hebben behouden , blijkt niet alleen uit de voorschreeven onfeilbare reeden , maer ook uit oogenzienelijke *effecten* ; als ten *eersten* , dat de *Staten* wetten hebben gemaakt ende noch kunnen maken , waer by sy de straffe des doodts stellen , ofte wech neemen tegen ende van alfulke misdaden , als sy goet vinden. ten *tweeden* hier uit , dat sy nevens de andere bondtgenooten vergaderingen kunnen maken , aen welke sy de macht geeven om aen den halfe te richten , gelijk aen de Admiraliteiten ende Krijgsgerechten. ten *derden* , dat sy yemant vogel-vry kunnen verklaren , dat is , macht geeven , om yemant te dooden , sonder eenige *forme van proces* , dat geen Rechters werk is ; hoewel de Heeren *Staten* dit by ons sonder Advijs van den Hove niet gewent zijn te doen.

7. Eindelijk het recht van *pardon* te geeven , aen gedoemde of ongedoemde , mag by geen Rechters , die *Crimineele Jurisdictie* hebben , worden gebruikt , maer die de Oppermacht heeft kan het doen , ende het wort by de selve gedaen in alle landen. maer by ons hebben de Heeren *Staten* hun selfs een Wet gestelt , ende forme voorgeschreeven , volgens welke *brieven van Remis* kunnen ende moeten worden verkreegen , sonder dat men alhier van ander pardon te geeven weet ; dat een *kostelijke sake voor de gemeine veiligheid is* , ende *weerdig om heiliglijk te worden bewaert*.

8. Tot bescherminge tegens geweld van buiten , behoort het recht van oorlog , dat ook eygen is aen d' Oppermacht , ende by ons aen de *Staten* , soo dat , alhoewel de bontgenooten noyt oorlog , als in 't gemein met elkanderen voeren , soo is dat echter een van de poincten , daer geen overstemminge plaets in heeft , ende dat daerom geheel ende al by een yder van de *respectijve* bontgenooten is gebleeven.

9. Een gedeelte hier van is , het recht van krijgsvolk te werven , ende vestingen te bouwen , dat door geen bysonder lidt van de *Provintie* , veel min door bysondere perfoonen mag worden gedaen , al was 't op hun eygen beurs ende kosten , om dat aldan geen rust ende vrede te houden soude zijn in den lande , gelijk *onse Voorouders in de Schieringers ende Vetkoopers tijden hebben ondervonden*. De *Provintien* hebben ook aen de *Generaliteit* niet meer in desen opgedragen , als dat sy gelijckelijck ende op gemeine quotele kosten den oorlog sullen voeren ende dragen.

10. Het

10. Het recht van vrede is van een en de selve eygenschap, *want men oorlogt om Vrede te bekoomen*; verbonden ende *alliantien* behooren hier mede toe, vervolgens mogen geen bysondere lieden van de Provincie haer met uitheemse Staten verbinden ofte tractaten tot dien einde aenstellen, gelijk in *troubele tijden* wel is ondernoomen geweest.

11. Het recht van schattingen en gelt-middelen op te stellen en in te voeren willen eenige tot de kleine rechten der oppermacht brengen, buiten alle schijn van reeden, nademael geen recht van meer belang in een Staet, soo voor de Regenten als onderdanen kan worden gevonden, ende waer van alles genoegsaem afhangt, als bekend zijnde dat aen't gelt alles dienstbaer ende onderworpen wort; gelijk dan ook de Fursten die dit recht niet hebben tot haer believen, zelden of noyt een absolute macht over hare onderdanen kunnen gebruiken.

12. Volgt het recht van Wetten te stellen, waer in alsoo ook de geheele *dispositie* van het gemeine beste begreepen is, soo blijkt dat ook het selve aen niemant als aen d'Opper machten toekoomen kan.

13. Derhalven geen *Magistraten* van Grietenijen of Steeden, haer dese Wetgevende macht kunnen aenmeetigen, ende desweegen kunnen geen Steeden eenige keuren ofte *Statuten* invoeren over hare ingezetenen, als onder dese twee condities, ten 1. *dat sy niet strijden met het recht in Frieslandt aengenoomen*, ende ten 2. *dat het altijd van de Staten des Landts kan worden verandert ende vernietigt*, welke twee eygenschapen te kennen geeven, dat sodanige, Steede-keuren, geen Wetten zijn, gelijk voor deesen al is aengemerkt geweest. (a)

14. Hier toe behoort ook het geeven van *Privilegien* ende *Octroijen*, waer van mede voor desen al is gesproken.

15. Dienaers der Wetten zijn d'Overheeden, ofte *Magistraten*, de welke in't midden staende tusschen d'Oppermacht en onderdanen, ende wesende niet als *instrumenten*, waer door d'Oppermacht sijn gebedten gemeinen beste oeffent, soo is't, *dat sy alle van d'Oppermacht af-dalen*, ende een geduirige afhanginge daer van moeten hebben, dewijl het anders oogenzienlijk is, dat d'Oppermacht d'ondersaten niet kan regeeren, als sy de middelen ende instrumenten om sulx te doen niet in haer macht soude hebben.

16. Hier uyt koomt voort een aenmerkinge van grooten verlange, dat de *Magistraten* van Grietenijen ende Steeden niet *representeeren* de ingezetenen daer over sy gestelt zijn, maer de Heeren Staten, op welkers name sy recht spreken, ende vervolgens, als men vraegt of d'ingezetenen ver-

(a) *L. 9. D. ad leg. Rhod. d. jactu.*

verbonden zijn door *contracten* ende handelingen van hare *Magistraten*, soo moet men niet zeggen aldus, *De Magistraten representeren d'ingeze-
tenen invoegen al wat sy doen, d'ingezeeten en verstaen worden te doen,*
ende daerom zijn sy aen hare *contracten* ende handelingen gehouden even als
of sy die selfs hadden aengedaen.

16. Maer men moet dus reedekavelen, de *Magistraten* hebben hare
macht ontfangen van d' Heeren Staten ende kunnen ingevolge van dien, hare
ingezeeten en verbinden, derhalven moet men zien of hare *contracten* over-een
koomen met de last, die sy van de Heeren Staten hebben ontfangen, soo verre
ende niet anders zijn de ingezeeten daer aen gehouden.

17. Dat de *representatie* ende by gevolge d'oorspronk der macht niet
van onderen kan worden gehaelt, blijkt klaerlijk hier uyt, dat de Stee-
den ende Grietenijen, al wilden sy, geen meer macht aen hare *Magistra-
ten* kunnen geeven, als sy rede hebben; sy fouden haer geen *crimi-
neele jurisdictie* kunnen geeven noch macht om schattingen ende toll en
op te leggen, noch eenig ander recht in haren bedrijve, dat d' Heeren
Staten aen haer self hebben behouden, of aen d' Heeren *Gedeputeerden*
of aen andere Collegien hebben gegeeven.

18. Door dese reeden kan worden begreepen, dat d'ingezeeten en niet
kunnen aengesprooken worden, om *kapitalen* die hare *Regenten* heb-
ben opgenoomen sonder *approbatie* van d' Heeren Staten, maer dat de
Crediteuren dien te nevens alleen actie hebben tegen die geene, die
d'obligatien hebben gepasseert in hare *qualiteit*, ende by gevolge soo ver-
re de Stads middelen, daer over sy gestelt zijn, kunnen dragen, mits
het contract in hem self sodanig gestelt zy, als het nae rechte behoort
gestelt te zijn, 't welk tot een ander plaetse behoort.

19. Voorts, dat de *Magistraten* geen recht van de Heeren Staten
hebben ontfangen, om hare ingezeeten en te verbinden tot betalinge
van kapitalen, blijkt genoegsaem uyt het geene te vooren gezegt is,
dat het recht van gelt op te leggen, ende de gemeente te doen beta-
len, is een Opperrechts recht, ende geenzins toebehoorende parti-
culiere *Magistraten*; hoewel, als de Steeden ende Grietenijen uit hun
eygen beurse yets willen betalen ende gaerschieten, sulx haer niet fou-
de kunnen worden belet: edoch sonder over-stemminge, die moet
afkoomen uyt dwang van *Regeeringe*, ofte uyt voorgaende onderwer-
pinge, die in desen soude ontbreken.

20. Het bestellen der recht-banken, is ook een Opperrechts recht
wesende dit de voornaemste plicht van Koningen ende Princen in ou-
den tijdt geweest omself recht te spreken, maer naderhandt door onlust

tot dien arbeid, of om andere befigheeden ende al te groote meenichte der rechtsaken, foo is 't ampt van recht-fpreken gebragt tot de Magiftraten ende Rechters daer toe verordineert, die op de name der Oppermacht haer laft allenthalven oeffenen; by ons wort dit in de recht-fpraken aldus uitgedrukt, *uyt de name ende van wegen de heerlijkheit der Landtſchappe van Frieflandt*, gelijk in Hollandt voor defen, *uyt de name ende van wegen de Graeflijkheit &c.* 't welk by de Staten van Hollandt naderhant is gedaen veranderen, in deſer voegen, *uyt de name der Staten van Hollandt &c.* tuſſchen welke formulieren aldaer, foo 't ſchijnt, onderſcheidt is gemaekt geworden, niet ſonder reeden.

21. Alhoewel nu de beſtellinge der gerichten op andere wort gedaen, foo blijft echter de gront ende eindelijke *diſpoſitie* der ſelver altoos by d'Oppermacht, foo door middel van Wetten ende Ordonnantien, als door uiterſte *provocatie*, 't welk by ons door de weg van *groot Revijs* geoeffent wort.

22. Twiſt-faken van de recht-banken af te neemen, *executien* te verbieden ende ongewoonlijke diſpoſitien ontrent de gerichten te maken, wort wel mede onder d'Oppermachts-rechten getelt, maer by loſlijke Princen ende ſelf by de Keyſer van Romen niet gebruikt, weſhalven ook niet by d'Heeren Staten van deſe Provintie, als ſeer zelden ende met groote omzichtigheit; in de Roomſche rechten zijne ook by de Keyſeren ſelf onbekent ende ongebruikelijk.

23. Het recht van Landtſ-dagen ofte groote volks vergaderingen te houden, is ook een Oppermachts-recht in de Koningrijken ende Furſtendommen, maer niet in de regeeringen van de gemeenten ofte van veele-perſoonen, want in de gemeentens-wiſe regeeringen kan dat recht niet zijn als by de *Magiſtraten*, die van het volk dien laſt hebben ontvangen, om haer te zamen te roepen, als het de faken ſouden vereyſchen.

24. Van gelijken, daer de Regeeringe is by een groote vergaderinge moet het ook zijn by ſodanige perſoonen ofte *Magiſtraten*, als daer toe by de hoogſte vergaderingen ſelve zijn *geauthoriſeert*, 't welke by ons den Heere Stadt-houder ende de Heeren Gedeputeerden is aenbevoolen.

25. 't Laefte van d'Oppermachts rechten, is uitmuntende eygendom foo genoemt, 't welk is een recht, waer door d'Oppermacht kan *diſponeeren*, van d'onderdanen hare goederen, boven behach ende tegen dank van d'eygenaers, om reeden van blijkelijke nut ofte noot van het gemeine beſt.

26. Hier uyt kan de Staet particuliere lieden verplichten tot het ver-

verkoopen van hare goederen, wanneer het Gemein deselve van nooden heeft, somtijts ook wel om de goederen aen te tasten, sonder gelt daer voor te geeven, *des echter betalinge geschiedende soo haest bequamenlijk kan geschieden*, sonder dat de Regeeringe sodanige vergoedinge schijnt te kunnen weigeren.

27. Om reeden, dewijl dit recht van uitmuntende eygendom steunt op het gemeine consent van de geheele burgerschap, die wel weet, dat het gemeine best niet soude kunnen bestaen, als het particuliere profijt niet soude moeten wijken voor het algemeen; maer die selve gepraesumeerde wille stelt vast, dat men niet verder moet afgaen van d'eygendom der particulieren, als de gemeine noot of nut mach vereyschen ende dat het geoeffent moge worden tot de minste quetsinge van yder burger in 't bysonder, waer uyt dan volgt dat de vergoedinge ende de schadeloofheit des geenens, wiens goet ten gemeinen beste wort aengetaft, niet kan uytgeslooten worden, als het Gemein de macht is hebbende.

IX. KAPITTEL.

Van de kleine rechten der Oppermacht.

Verscheidene verdeylingen van dese kleine rechten, welkers voornaemste soorten zijn, stellen van mindere bevelhebbers, maken van Eedellieden, van Doctoren en Notariën, laer-merkten, vakantien, wettig-en mondig-maken. Confiscatien en andere meer, die toch by de Oppermacht doorgaens aen andere worden opgedragen.

1. **V**olgen nu de mindere rechten der Oppermacht, welke soo kunnen gedeilt worden, dat sy behooren of tot de macht of tot het profijt der Regenten.

2. Die tot de *macht* behooren, kunnen wederom onderscheiden worden, dat se of in 't verleenen van eenige eere-bewijfingen of in bysondere dispositien bestaen.

3. Tot d'eerste soorte brengen wy eerstelijk het recht *van kleine Magistraten*, ende bevelhebbers te stellen; edoch dit wort by meest alle d'Oppermacht-hebbers aen andere toegestaen; de Heeren Staten by ons begeeven door haer self geen andere officien, als die van de hoogste, gelijk eertijts was het ampt van *Stadthouder*, dat nu erffelik is, dat van de Heeren *Gedeputeerden*, d'Heeren Raden Provinciael, van de

Gecommitteerden in de Generaliteits Collegien, d'Heeren Rekenmeesters, Generale Ontfangers, mitsgaders Holtvester, ook van de militaire bedieningen, geen andere als geheele Regimènes officien.

4. Alle d'andere ampten ende officien worden begeeven by de Heeren Gedeputeerden, hoewel se mogelijk alle tot de kleine *officien* niet konnen gebragt worden, gelijk daer is het kiezen van Grietslieden, mitsgaders van Ritmeesters ende Kapiteins.

5. Het Recht van Ridders ende Edellieden te maken, wort ook gebragt tot de kleine rechten der Oppermacht, maer dit heeft by ons weinig of geen gebruik, om dat de Heeren Staten de gewoonte niet hebben om Edellieden te maken, noch daer van een seker register of *matricule* te houden, gelijk in veel andere landen het gebruik is. het gaen voor Edelman op den Landsdag soude hier naest schijnen aen te koomen, maer dat wort ook soo naukeuriglijk niet waer genoomen, *soo dat het recht van Edellieden te maken, alleen by Fursten gebruikelijk schijnt te zijn.*

6. Waer uyt men geenzins moet afreemen, dat de Adel by ons soo goetd niet soude zijn als in Furstendommen, want d'oude Grieken ende Romeinen hebben buiten twijfel soo goede Edellieden gehadt, als'er heedensdaegs in eenige Koningrijcken gevonden worden, maer sy achteden den Edeldom niet nae de ichielijke gunst van *Princen*, gelijk men heedensdaegs doet daer Fursten zijn, maer nae de hooge waerdigheeden die by de voorouders van yemant bekleedt waren geweest, hoewel de Romeinen ook hadden een hooger soorte van Adel, die sy *Patricios* noemden, welke verkreegen wierde door aenneeminge ende kiefinge volgens ordere by haer gebruikelijk, ontrent als heedensdaegs tot Venetien mede sijn gebruik heeft; waer mede by ons zeer wel over-een soude koomen het kiezen om voor Edelman op de Landtsdag te gaen, ingevalle daer ontrent een geduirsameme evendrachtige ordere wierde gehouden.

7. Men brengt ook tot dese kleine rechten het maken ven *Doctoren ende Meesters in de konsten*, als mede van *Notarien*, want overal d'autoriteit te mogen hebben van de practijke der konsten te oeffenen ende schriftuurlijke instrumenten te maken die voor publijk gehouden worden, is wat meer als dat het door de gemeine *Magistraten* soude konnen worden vergunt, insonderheit met uitsluitinge van alle anderen.

1. Weshalven ook sodanige hooge Schoolen die gesticht zijn by sulke, die geen ware oppermacht hebben, worden ook verstaen geen *Doctoren*

Doctoren ende meesters in de konsten te kunnen maken, om dat sy de name ende last van een Oppermacht niet kunnen gebruiken.

9. 't Is ook van wegen dit maken van *Doctoren* ende meesters, dat het stichten van *Academien* mede wort geoordeelt een recht van d' Oppermacht te zijn, want anders scholen of plaetsen op te richten, daer men goede konsten leert, is in zich self geen recht van Oppermacht.

10. De Heeren Staten oeffenen dan 't maken van *Doctoren* ende Meesters door de Professoren in hare Academie, volgens ordre der Faculteiten, ende 't maken van Notarien door de Heeren Gedeputeerden, met de Heeren van den Hove, *beide nae voorgaende wettelijk gehouden examen.*

11. 't Vergunnen van jaermerkten wort hier ook toegebracht, soo om dat groote zamen-loop van menschen niet veiliglijk kan geschieden sonder kennisse der hooge Machten, als om dat die merkten hebben 't recht van hantfluitinge, ofte stuttinge van *executien*, *citatien*, *arresten*, ende diergelijke rechts-middelen, die van geen officieren kunnen worden toegestaan, om dat die alleenlijk dienaers ende geen meesters van de publike Rechts-ordere zijn.

12. Evenwel wort dit in onse Provincie soo niet in acht genoomen, nademaal de *Magistraten* ende Officieren allenthalven niet alleen weekmaer ook jaermerkten, in haren bedrijve tot haren keure ende gerief der ingezeetenen aenstellen; *alhoewel men soude kunnen zeggen, dat soodanige merkten, als 't 'er op aenquam, niet souden kunnen hebben alle de voorrechten van vrije jaermerkten*; waer van soo even te vooren is gesproken.

13. Of men soude moeten zeggen, dat de *Magistraten* ende Officieren sulks deden op stilswijgende last ende consent van de Heeren Staten, met welkers kennisse dit allenthalven in diervoegen wort gebruikt ende in het werk gestelt.

14. Uit de vooren verhaelde reedenen kan ook worden afgenomen, dat het invoeren ende vast-stellen van *vacantien*, wanneer de recht-banken geslooten worden, al mede is een recht van Oppermacht, gelijk dan de tijden van recht-dagen ende *vacantien* by de Heeren Staten in d' Ordonnantien zijn uitgedrukt ende voorgeschreeven.

15. Volgen nu de kleine rechten der Oppermacht, die in *dispositien* over particuliere personen ende saken bestaan, waer ontrent dit onderscheidt in acht moet worden genoomen, dat alle *dispositien* die vloeijen uit het gemeine recht ende voorschrift der wetten, kunnen

by de Rechters ende *Magiſtraten* worden geoeffent , maer alle die te boven gaen de gewoonlijke loop van Rechtsprake ende het ordinariſ voorschrift der wetten , foodanige ſaken worden gebracht tot de rechten der *Souverainiteit*.

16. Hier toe behoort dan ten eerſten , het wettig-maken van kinderen die buiten echte gebooren zijn , ſoo wel die uit overſpel , of bloedſchande , als uit ſlechte hoererije , of ter ſluik zijn gebooren. (a)

17. Men ſoude eenig twijfel kunnen maken of dit van alle wettig-makingen te verſtaen zy , om dat in het tweede artikel der *Ord.* volgt , dat *baſtaerden van gehoude perſoonen , ſtaande hen lieder echte gebooren* , niet ſullen wettig gemaakt worden , *als met expreſ conſent ende ſpeciale gratie der Heeren Staten.*

18. Maer dient tot antwoord , dat men die woorden niet anders verſtaen moet , als dat de baſtaerden van echte perſoonen geteelt door-gaens niet ſullen ende mogen wettig-gemaakt worden , maer alleenlijk om byſondere gewichtige reedenen den Staet daer toe ende tot *ſpeciale gratie* koomende te beweegen , gelijk dan ook by Keyſerlijke rechten de wettig-makinge van bloetiſchand ende echtbreuk-kinders onbekent ende ongebruikelijk is.

19. Gy ſult wederom kunnen zeggen , de Wettig-makinge is een gewoonelijk recht , ende wort in Keyſers Wetten gekent voor een *ordinariſ* middel om vaderlijke macht te verkrijgen , nevens 't houwelijk ende aenneeminge tot kinderen , *gelijk in 't eerſte boek gezegt is.*

20. Wy antwoorden , dat is ſoo wel ten deele , ſoo verre de wettig-makinge door houwelijk geſchiedt , maer op die wiſe niet konnende worden verricht , ſoo kan 't niet anders te weege worden gebracht , als door *beneficie* ende vergunninge van d' Oppermacht.

21. Soo is 't mede geleege met d'aenneeminge tot kinderen , want als een vader een kint , dat hy in ſijn macht heeft , wil overgeven aen een ander , om hem als tot kint te worden , dat kan hy doen met kenniſſe ende *autoriteit van d' ordinariſ* Rechter ; maer als een kint dat geen vader heeft , by een ander tot kint ſal aengenoomen worden , ſulks is niet in de macht van de Rechter , maer moet by den *Souverain* worden toegeſtaen ende bevestigt. (b)

22. Alhoewel by ons , *gelijk in 't eerſte boek reede gezegt is* , ook deſe ſoorte van aenneeminge tot kinderen by 't Hoff kan worden verricht , om dat het ſelve van ouds behouden heeft d' oeffeninge van foodanige kleine rechten der Oppermacht , als naeft aen de Rechtspleegingen koomen , of ook met ende volgens deſelve worden gepleegt.

(a) *Ordon. I 5. I.* - (b) *§. I. Inſt. d. Nupr.*

23. Waer

23. Waer toe dan ook behoort 't *mondigmaken van minderjarige*, die noch onder de 25 jaren zijn, 't welke nae Keyfers ende gemein recht ook zijnde een Oppermachts recht, gelijk alle *dispensatien* der wetten, nochtans by 't Hoff alleene, nae genoomen kennisse van saken, wort vergunt ende verkreegen, hoewel in *Hollandt* ende elders van de Staten moet worden verfocht.

24. Van gelijker natuire is het recht van *surseancien* op executie van gevelde sententien, ofte van bekende schulden, 't welk mede by ons van 't Hoff ende noit van de Heeren *Staten* wort verfocht, hoewel anders een recht zijnde van *Souverainiteit*. (c)

25. Van de selve natuire soude zijn het toestaen van eygendom der panden aen de crediteuren, (d) maer is beide by ons in geen gebruik.

26. Gelijk ook niet is het vergunnen van minderjarigen of diergelijke verbodene goederen te mogen *alieneren*, buiten oorsaken in de wetten uitgedrukt, van gelijken 't recht om goederen met *fideicommiss* beswaert zijnde daer van te bevrijden, ende te mogen *alieneren*, 't welke in andere Landen by d' Oppermachten om gewichtige reedenen wel wort gegunt.

27. Het recht om yemant te herstellen, ende te bevrijden van eerloosheit hem by de wetten of by sententie des Rechters opgeleidt, is ook by ons weinig of niet bekend.

28. Dus verre van de kleine rechten die tot de macht der *Souverainiteit* behooren; volgen die eenig nut ofte profijt aenbrengen, welke gemeenlijk *Fiscaels*-rechten genoemd worden, waer onder 't eerste is het recht van de *munte*, dat geen particulier hem in eeniger wijze mach aenmatigen, al was ook *d' aloy* beter, als die van 't Landts gelt, onder zeer sware straffe daer op gestelt, waer van *elders*.

29. Ten 2. het recht van *confiscatien* over misdadt van gequettste *Majesteit*, want in andere misdaden worden de *confiscatien* by ons, in gevolge van 't Keyserlijke recht soo niet gebruikt, als in andere Landen.

30. Maer de vervallene ervenissen ende legaten, 't zy om reeden van onweerdigheit, *waer van op sijn plaetse gehandelt is*, of om gebrek van erfgenamen, behooren hier ook toe, ende is dit recht by ons *soo veel bekend zy*, niet afgeschaft.

31. Alderhande breuken ofte geld-boeten worden ook by 't Hoff, aen het Landt, of het Comptoir der Domeinen toegeweefen, het zy by gevelde sententien ofte *compositien*, soo genoemd.

32. 't Recht

(c) l. 2 & t. t. de prec. Imp. off.

(d) l. ult. Cod. d. jur. dom. impetr.

32. 't Recht van de jacht, visscherijen ende zee-vonden, wort hier ook toe gebracht, *waer van op sijn plaetse genoegsaem is gesproken.*

33. Voorts de bewaringe ende opzicht van Heere-weegen, vaerten, bruggen, zijlen, ende rechtsprake daer ontrent, behooren ook al tot dese selve soorte van *Fiscaels-rechten.*

34. De Steden ende Grietenijen hebben ook wel hare Fiscale, maer oneygentlijk alsoo genoemd, want de benaminge van *Fiscus* ende 't recht van dien tot d' Oppermacht, ende niet tot onderhoorige leeden van een Staet behoort. (e)

35. Voor het laeste moet dit ook alsoo worden aangemerkt van de *repressalien*, welke mede onder de kleine rechten der Oppermacht pleegen te worden getelt.

36. *Repressalien* zijn niet anders, als, *weder-aentastingen van personen ofte goederen behorende onder een ander Staet, ende sulks om ongelijken aen onse ingezeetenen gedaen, waer over die van d' andere Staet, versocht zijnde geen recht hebben willen doen.*

37. Hier uit kan worden afgenoomen, dat dit zijn kleine beginfelen van oorlog, ende dat sy daerom geen plaetse moeten hebben onder leeden van een ende deselve Staet, om dat die de vermeinde ongelijken by rechts-weegen moeten vervolgen, ende in geenerlei wijze haer eygen Rechters mogen zijn, gelijk alsoo by ons wort waergenoomen.

X. KAPITTEL.

Van het recht der Oppermacht ontrent de Godtsdienst.

Wort beweesen dat onder 't gezach der Oppermacht behooren de saken van de Kerke, soo verre die van Godt de Heere niet zijn bepaelt ende voorgeschreeven; hoedanige dingen geenzins onder heerschappije van menschen staen.

1. **W**Y hebben hier boven gezegt, dat de gevoelens van natuurlijke ende boven-natuurlijke saken, niet behooren tot het verbont van de burgerschap, noch tot het gebiedt van d' Oppermacht, maer dat yder burger sijn vryheit daer in heeft behouden

(e) *l. 10. ff. ad Municip.*

behouden onder reekenschap, die hy daer van aen Godt Almachtig d'eenige kenner der herten ende oordeeler der gedachten, schuldig is.

2. Maer men moet echter niet meinen, dat d'Oppermacht geen bevel ofte gezach altoos soude hebben ontrent het weesen van de geleertheit, ende bysonderlijk van de Godtsdienst.

3. Want d'ervarenheit van oude ende nieuwe tijden heeft overvloedig geleert, dat'er niets krachtiger is, om roeringen onder de menschen te maken, als het *misbruik* van de leeringen der wetenschappen, ende bysonderlijk die van de Godtsdienst.

4. Wy sullen dan noch eens zeggen het geene te vooren al verhaelt is, dat gedachten ende gevoelens wel vry zijn, maer dat d'uitelijke handelingen daer ontrent niet t'eenemael kunnen ontrocken worden aen het gezach van de Regenten.

5. Gewichtig is dit point ende vol van bedenkingen aen alle kanten.

6. Wy sullen hier van vijf verscheidene gevoelens voorstellen, ende zien of wy ons aen een van die vijf sullen kunnen vast houden, ende goeden gront daer in vinden.

7. Het eerste gevoelen nopens het gezach ontrent de Godtsdienst is, dat van de Roomsegezinde, die aen de Pausen toeschrijven het geheele recht ende *dispositie* over de saken van de Kerke, met dat onderscheidt nochtans, dat eenige de *Concilien* stellen boven den Paus, andere niet; eenige den Paus ook geven macht om Koningen ende Princen te verbannen, ende van hare Staten te berooven, andere daer en tegens stellen het tijdelijke gantsch afgescheiden van de Kerkelijke macht der Pausen, ende geven ook den Princen geen kleine macht ontrent de tijdelijke goederen ende opkomsten van de geestelijke, dat sy *Regalia* noemen, waer van eertijts tusschen de Keyseren ende de Pausen, ende heedensdaegs tusschen de Koning van Vrankrijk ende 't Hof van Romeen geen klein dispuut ende oneenigheid is.

8. Het tweede gevoelen is der geener, die t'geheele recht der Kerken ende Godtsdienst brengen tot de *Consistorien* ofte de Kerken-raden, Classen enl. ende die d'Overheden of Oppermachten indien sy ongeloovig zijn, gantsch daer van uitsluiten; indien geloovig, niet anders kennen als voor beschermers van de Kerke, ende uitvoerders van 't geene de Kerkelijke daer ontrent komen te besluiten ende te ordonneeren; dit is het geene men toeschrijft aen de soo genaemde *Presbyterianen*.

9. Het derde gevoelen bestaet in een onderscheidinge, tusschen de Godtsdienst ende de Kerken-ordre; indiervoegen dat de Godtsdienst is onafhankelijk van 't gebiedt der Hooge machten, maer dat de Kerken-

ordre daer van soude *dependeren*, ende moeten onderworpen zijn, welk recht by veele genoemd wort het bisschopdom van Constantijn de Groote, om dat die gezegt wort hem selven genoemd te hebben Bisschop van 't uiterlijke weesen der Kerke. (a)

10. Deselve betrecken onder de Godtsdienst echter ook de *Censure* ende *Excommunicatie* by de Kerken gebruikelijk, ende alles wat Godt Almachtig heeft voorgeschreeven ende bepaelt, dat wy souden doen ofte laten.

11. Het vierde gevoelen is der geener, die aen de Kerke niet meer toeschrijven, als de bloote belijdenisse des geloofs, benevens aankundinge van Godts wille ende broederlijke vermaningen, sonder aen de Kerken te willen toe-staen eenigerhande *Censure*, *Judicature* of *Excommunicatie*. dese worden gemeinelijk genoemd *Erastianen* van eenen *Erastus*, die dit gevoelen eerst tot Heidelberg heeft gedreeven. d' *independenten* in Engelandt behooren hier mede eenigzins toe, maer hun gevoelen sal noch anders te passe komen.

12. Het vijfde gevoelen wort gedreeven by *Thomas Hobbes* Engelsman, ende geweefene leer-meester van de laest-overleedene Koning van Engelandt; dese wil, dat soo wel het bestier ende gezach over de Godtsdienst, als over de Kerken-orderen eygen is aen d' Oppermacht, self ook het voorschrijven van de belijdenisse des geloofs, als maer dit eene grond-stuk niet wort om verre geworpen, dat *Christus is de Saligmaker*, moettende alle andere leer-pointen gebracht worden, niet tot het geloof, maer tot de gehoorzaamheit, invoegen d' Oppermachten ende niet de geloovigen daer van reekenschap aen Godt den Heere schuldig souden zijn. (b)

13. Indien wy ons gevoelen hier van op eeniger wijze souden mogen uiten, het beste dat wy daer van souden schijnen te kunnen verdedigen, moeste zijn het middelste ofte derde gevoelen, soo als hier boven is gestelt ende verhaelt.

14. De reeden hier van is, om dat d' Oppermacht volgens de gronden te vooren gelegd, behelst een gebiedt over alle de saken ende handelingen der onderdanen, uitgenoomen het geene niet aen de selve is opgedragen, maer stilswijgende of uitdruckelijk aen d' Oppermacht ontrocken, ende ten tweeden, buiten al het geene Godt de Heere duidelijk aen de menschen heeft geboden ofte verboden, om te doen ofte te laten.

15. Dat

(a) *Vid. Vedelium tractat. de Episcopatu Constantini Magni. sive cap. 18. v. 6 & 14.*

(b) *Hobbes de*

15. Dat nu al het wesen ende beslach van de Kerken-ordre die by ons of op andere plaetsen is aengenoomen , niet even soo van Godt de Heere voorgeschreeven is , sal niemandt ontkennen , ende blijkt hier volkoomentlijk uit , dat die selve Kerken-ordre veel anders op eenige plaetsen als op andere , *schoon van een belijdenisse des geloofs met ons zijnde* , wort gehouden , niet alleen behoudens d' eenigheid ende broederschap , maer ook in veele dingen met onderling goetvinden ende approbatie.

16. Dit dan voor uit vast staende , is van nooden te weten , welke die dingen zijn , die Godt de Heere nootsakelijk vordert , ende die sijn oordeel alleen onderworpen zijn ; ten 2. wat dingen tot de Kerken-ordre soo verre die veranderlijk ende by gevolge d' Oppermacht onderworpen is , behooren.

17. De nootsakelijke beveelen van Godt zijn of natuurlijk of geopenbaert.

18. De natuurlijke zijn alle de geboden der deugden , die wy door natuurlijke reeden kunnen weten , dat goet of quaedt , geboden ofte verboden zijn , welke kennisse ende onderscheidt den Heydenen door 't licht der natuire is aengebooren , volgens het getuigenisse van d' Apostel *Paulus in 't eerste ende tweede Cap. aen de Romeinen* , alwaer hy zegt , dat Godt de Heidenen dit heeft geopenbaert , ende dat d' inhoude der wet in hare herten is geschreeven.

19. Waer uit dan volgt , dat dese natuurlijke wetten ende beveelen door geen Oppermacht kunnen worden verandert , ende dat niemant zich tegen sulke vastgestelde regels der natuire , ofte liever van Godt self , die aucteur is van de natuire , moet laten afleiden door eenige geboden van menschen.

20. De geopenbaerde beveelen van Godt zijn begreepen in de schriften van de Propheten ende Apostelen , alwaer ons de leere der zaligheid , die Godt ons door sijn zoone geschonken heeft , wort om te gelooven voorgestelt , ende die hy door sijnen geest onmiddelijk in onse herten werkende bevestigt ende verzeegelt , gelijk d' Apostel leert in *de eerste brief tot de Corinthen*. (c)

21. Dat dese leer ende geloof-stucken door geen menschen beveelen kunnen worden verandert , ende dat niemant daer van als aen Godt alleen reekenschap schuldig is , behoeft geen bewijs , alsoo de gantsche H. Schriftuire daer vol van is ; konnende geen volkoomene verseekertheit van de waerheit dier geloof-stucken worden bekoomen ,

F 2

als

(c) 2. Cap: v. 4. 9. 12. 13. ende tot de Rom: cap: 8. v. 16. ende elders.

als uit geestelijk begriip dier dingen ende het getuigenisse des H. Geestes in 't herte der geloovigen, volgens het geene daer van hier vooren is aengetrocken, ende wes elders meer. (d)

22. Op aerden is geen schepsel, noch eenige vergaderinge die onfeilbaer is, ende op wiens oordeel men zich soude moeten of kunnen verlaten, ende daerom kunnen geen hooge Machten yemant verbinden, om te gelooven het geene seekere Kerke of Vergaderinge van menschen geloof; want alle menschen leugenaers zijn, ende de belofte die wy hebben van de Heere *Christus*, van dat hy sijn Kerke noit met sijnen geest sal verlaten tot het eynde der werelt toe, kan niet verstaen worden van seekere uiterlijke ende zichtbare Kerke, maer van 't getal sijner geloovige ende uitverkoorene, die door den geestelijken bandt van eenigheit des geloofs ende gemeensaemheit van een ende de selve weldaden door *Christus* verkreegen, te zamen-gevoegt ende hem bekent zijn.

23. Nochtans is het de wille des Heeren, dat de geene die haer saligheit door ende in *Christus* soeken, *by malkanderen sullen koomen om d' eene d' andere t' onderwijzen, te stichten, ende te sterken, Godt ende sijn gesalfde te looven ende te prijsen, 't Evangelium, ende de beloften des selfs malkanderen te verkondigen, mitgaders den eene den andere te vermanen tot een leven, soodanige hoope ende geloove waerdig, te onderhouden ende te oeffenen allerhande liefde-plichten, niet gemeens te hebben met de sonden der ongeloovigen ende der falsche broederen, ook zich der selver gemeensaemheit ende gezelschap t' onthouden, ende haer te verkondigen ende aen te zeggen, dat sy geen deel hebben aen de zaligheit.*

24. Dese saken leesen wy in Godts woort, dat de Propheten ende d' Apostelen, ende alle geloovige hebben gedaen ende in 't werk gestelt, *niet tegestaende dat haer sulks van de hooge Machten, daer onder sy gezeeten waren, wierde verbooden, zeggende volmondig, dat men Godt meer in die dingen moest gehoorsamen als de menschen, daer sy anders de gehoorsaemheit aen d' Overheden op 't krachtigste selfs betoonden ende anderen aenbevoelen.*

25. Vervolgens, als aen d' eerste Christenen de vryheit wierde toegelaten, dat sy die voorverhaelde dingen in betamelijke ordre mochten doen ende waerneemen, soo leesen wy niet, dat sy over andere saken moeyten hebben gemaakt, ende dat sy haer de hooge machten vlijtelijk hebben onderworpen, als maer het Koningrijk van de Heere *Christus*

(d) Cap: 4. v. 6. tot de Galat. ende den eersten tot die van Ephesen Cap: 3. v. 14. Job: 14. v. 26. ende Cap: 16. v. 13.

Christus niet wierde gekrenkt, 't welk hier op aerden, *gelijk gezegt is*, bestaet in geest ende woordt, niet in uiterlijk gebaer ende uitvindingen of *ordonnantien* der menschen.

26. Hier uyt kan ende moet dan worden afgenoomen, welke dingen aen de kerke moeten gelaten worden ende in wat saken de machten des Landts hare beveelen kunnen te wege brengen, ende doen uytvoeren, sonder dat die van de kerke recht hebben, haer gehoorzaamheit te weygeren.

27. Wy sullen dan onder de poincten die t'eenemael ende zuyver kerkelijk zijn, tellen voor eerst, *de belijdenisse des geloofs*, ten tweeden, de by-eenkomsten der geloovigen in een genoegsaem getal tot onderlinge stichtinge ende mededeelinghe der heylige teekenen van genade; ten *derden*, het oordeel van te vlieden d'onrechtzinnige in den geloove ende die met hare werken het geloove versaken, weshalven de *censure* soo genoemt ende *d'excommunicatie* in sijn rechte zin genoomen hier toe ook behoort, ende eyndelijk om dat alles met ordere moet geschieden, hebben sy van nooden *Leeraers ende Opzichters* door welke dese dingen in goede ordere moogen worden onderhouden.

28. Het is seker dat de Kerke dese dingen mach gebruiken, *gelijk gezegt is*, ook in weerwille der Overheeden, dat sy opentlijk haer geloove mogen belijden, dat selve mogen voorstaen, aen andere mogen verkondigen ende soeken te bekeeren tot Godt alle die sy kunnen overreeden, sonder haer door Wetten, dreigementen ofte straffen der Opmachten daer van te laten beletten, (*te weten, wy handelen nu eerst van Overheeden die van de waerheit ende de kerke vreemt zijn.*)

29. Sy mogen ook byeen-komsten hebben, tegen dank der selver Overheeden, daer in prediken, bidden, singen, ende alle die geloovig zijn, in hare vergaderingen aenneemen, ende heilige gemeenschap met deselve houden.

30. Maer het is niet te zeggen, dat sy tegen dank der hooge Overigheeden openbare vergaderplaetsen mogen maken, kerken met geweld inneemen, ende alsoo tegen dank der hooge machten openbare plechtelikheden gebruiken, *dewijl sonder die dingen 't rijke van Christus ende de stichtinge sijner kerke wel kan bestaen.*

31. Sy mogen ook wegens uitvoeringe van de *censure* niet koomen tot eenige feitelijkheid, tegen dank der hooge machten, om middelen van bedwang in 't werk te stellen, of de uiterlijke ende burgerlijke verbin-tenissen te stooren, gelijk eenige soorten van *Mennisten* doen, met het scheiden van man ende wijf, met verbieden van koopmanschap te doen,

ende diergelijke dingen, maer sy moeten haer houden binnen de palen des woorts ende beloften misgaders aenmeldinge van dreigementen in 't Euangelium vermelt.

32. Sy konnen haer ook niet vast houden, soo het schijnt, tegen dank van d'Overheeden, aen seekere manieren ende wijzen van 't kiesē der Leeraers, als hen maer niets wort opgedrongen, dat tegen Godts woort strijdig is, ende daerom indien d'Overheeden niet wilden toelaten, dat sy andere Leeraers ende opfichters souden mogen gebruiken, als by haer gestelt ofte voor goetd gekeurt mochten zijn, *ingevalle die Leeraers mannen waren beproeft van leeven ende leere, bequaem om haer Godts raed ende wille voor te dragen, ende van een belijdenisse met haer*, men schijnt niet te konnen zeggen dat sy reeden souden hebben, om deswegen haer tegen d'Overheeden te verzetten. Nademael sy ook in dier voegen 't effect ende oeffeninge der Godts-dienst souden hebben ende behouden; *selfs de Patriarchen van de Grieken* zijn daerom geen onwettige herders van hunne kudden, om dat sy van den Turksen Keyser worden gestelt ende bevestigd, gelijk dan ook *gereformeerde* Predicanten deswegen by hare Gemeinten niet konnen worden verworpen, om dat sy door Paepsche Heeren aen de Kerke zijn voorgestelt ende opgegeeven.

33. De kerken hebben ook geen reeden, van haer te stellen tegen hare Overheeden, soo verre die haer niet mochten willen toestaen, seekere *forme van consistoriale* vergaderingen van *Classen* ende van *Synoden*, om dat dese dingen nergens van Godt de Heere sodanig bepaelt ende voorgeschreeven zijn, dat de Godts-dienst sonder deselve niet soude konnen worden gehouden.

34. Men kan hier uyt by gevolge verstaen, wat uysterlijk recht d'Overheeden die van de kerke vreemdt zijn, konnen over de selve gebruiken, sonder dat dese, zeggen wy, reeden hebben, hen daer tegen te verzetten ende ongehoorsaemheit te toonen.

35. *Wy spreken altoos van sulke Overheeden, welkers gebiet door grondwetten van Staet, niet is bepaelt in het stuk van de Godts-dienst.*

36. Sy konnen dan de publijke vergaderplaetsen verbieden, ende wechneemen, sy konnen beletten, sodanige forme van kerkelijke regeeringe, als haer soude misnagen, ende namentlijk dat veele kerken haer niet koomen te verbinden tot eenige vast-gestelde ordere van gemeine *provinciale* regeeringen, ende diergelijke, sy souden ook de bevestiginge van opperste Regenten der kerken haer konnen aantrecken, sonder, zeggen wy, dat daer door reeden van tegenstant ende ongehoorsaemheit soude worden gegeeven.

37. Wy moeten hier ook uittreken ende aenmerken, wat recht een Oppermacht die met de kerke van sijn onderhebbende Staet van een en't selve gevoelen is, ontrent deselve kan oeffenen.

38. Wel verstaende, dat *hy geen recht heeft als lidmaat der kerke, maer als Overheit*, in welken aenzien hy wel eygentlijk geen meer recht heeft als ongelovige ende als vrouwen ende kinderen hebben, wanneer de Koninglijke macht in fulke handen vervalt, maer om dat geloovige Overheeden haer in de saken der kerke veel meer komen te mengen, soo valt ook ten haren aenzien wel eenig bysonder bedenken.

39. Soo zijn dan sodanige Overheeden eerstelijk beschermers ende voester-heeren van de kerke, van wien moeten afkoomen, ende onder wien staen de tijdelijke middelen, waer uyt de kerke ende der selver Dienaren moeten worden onderhouden, sy zijn bewaerders van de vrede der kerke, vervolgens soo verre daer eenige zijn, die van de kerke verschillen, soo kunnen ende moeten sy de selve bedwingen ten einde sy geen onlust aenrechten, ende soeken ondertusschen alle middelen tot verzoeninge der partijen, ende eenparigheit des geloofs, of onderlinge duldunge *ende tolerantie*, soo men spreekt.

40. Immers soo niet klaerlijk geblijkt, dat het verschil tegen d'aengenoomene *fundamentele* leere der kerken is, soo mag en moet d'Overheit vrede gebieden, ende kan ook tot dien einde middelen van bedwang aanwenden.

41. Edoch als't verschil te groot ende de scheuringe onvermijdelijk is, (*die als ten uitersten voor den Staet gevaerlijk, by alle bedenkelijke weegen moet worden gemijdt*) soo kan d'Overheit de geene die van de meerdere meenichte zijn overtroffen ende afgescheiden, wel niet dwingen tot het veranderen van haer gevoelen, sy kan de selve daerom ook niet straffen aen lijf noch goet, om dat de *conscientien* aen niemant als aen Godt verbonden zijn; maer ontzeggen van Stadt of landt, schijnt wel te zijn van't recht der Overheit in desen gevalle, soo verre sulx meer somtijts kan dienen tot voorkoominge van onruste, als dat het soude strecken tot straffe der gevoelens.

42. Verder soo is't bouwen van kerken, tijden ende stonden van publike by-eenkomsten, kleppinge van klokken, speelen van orgels ende diergelijke saken in de macht ende onder't bestier van d'Overheeden, nademaal die dingen tot het eygene weesen der Godts-dienst niet en behooren.

43. De forme van de kerke te regeeren, kan ook by de Staets-regeringe worden bepaelt ende voorgeschreeven, soo verre de kerke
ende

ende bysondere leeden van dien niet worden belet haer af te zonderen van ergerlijke leedematen, nochte gedrongen tot yets dat haer van Godts-wegen niet geoorloft is te doen, of toe te laten.

44. Doorgaens ziet men, dat de regeeringen der kerken sweekmen nae de regeeringe der Staten, waer onder de kerken schuilen. daer Koningen ende Fursten zijn, heeft men ook eenhoofdige regeeringe der kerken, in *Engelant Bisschoppen*, in *Duitslandt Superintendenten*, in *Nederlandt* daer de Staet geregeert wort, by Vergaderingen van seker getal personen, worden de kerken ook in diervoegen bestiert, ende daer geen verzeekerde regeeringe gevonden wort, daer regeert yder kerke zich selve, soo sy best ter gemeine stichtinge verstaet te kunnen doen, sonder dat d'eene macht heeft over d'ander, als van broederlijke vermaningen; soo gelijk haer bevinden de gereformeerde kerken, die onder 't kruice zijn, als ook in *Oostfrieslandt*, van wegen de verdelinge der Staets regeringe aldaer.

45. Waer uyt dan twee dingen te zien voor oogen zijn, ten eersten, dat men geen reeden heeft, om zich stijfzinnig te zetten op eenige sekerere forme van kerk-regeeringe, ende dat men deswegen geen groote moeyte, veel min scheuringe behoorde te maken.

46. Ten tweeden, blijkt hier uyt, dat de natuurlijke Staet van de kerken is, dat yder gemeente van sekerere plaetsen is op haer self ende dat d'eene gemeente over d'andere niet heeft te zeggen, ook niet veele Gemeinten van een Staet over het minder-getal, buiten een van dese beyde oorsaken, *eerstelijk vrywillige onderwerpinge, ende ten tweeden, politieke macht der Overheit.*

47. En noch is seker, dat geen van dese beyde oorsaken macht kan geeven, aen 't meerder getal der Gemeinten, over anderen, als in dingen die van Godt de Heere niet zijn bepaelt ofte voor geschreeven, *want in sulke noch onderwerpinge noch politieke macht eenige veranderinge kan maken.*

48. Vervolgens kunnen de *Classen ende de Synooden* geen andere grondt ende oorsack hebben, als een van dese beyden, ofte liever beyde te zamen, *want de onderwerpinge van veele Gemeinten onder malkanderen met subordinatie van macht, ende vast-gestelde ordere niet als met consent ende autoriteit van d'Overheit kan ende mag geschieden.* gelijk dan ook in eenige Gereformeerde landen geen *Classen* zijn, soo als in *Oostfrieslandt*, ofte geen *Synoden* soo als in *Zeelandt*, *buiten speciael ende extraordinaris consent der oppermacht.*

49. Soo dat niet waerder ende sekerder is, als dat het geheele weesen van *Classen ende Synooden* afhangt van de *politique* macht, ende dat
daer

daer in geen overstemminge, geen ordere van appellen, veel min executie plaets ende effect kan hebben als door middel van de selve politique macht ende ordonnantie.

50. Het kiezen ende roepen van Predikanten, wort by ons in de Steeden door kerken-raden of op eenige plaetsen door de geheele gemeenten gedaen, maer in de landen is't een gansch politijk werk, nademael het aldaer geschiedt door de stem-dragende Edelen ende eygen-erfden van yder plaetse, sonder onderscheidt of sy leeden der gemeente zijn of niet, als sy haer maer niet dragen gelijk van andere gezintheit.

51. 't Is seker dat het voor de kerken stichtelijker was, aen haer te laten de vryheit van hare eygen leeraren te kiezen, maer wy hebben reede hier boven gezegt, waerom het selve niet kan worden gehouden, als t'eenemaal ongeoorloft; ende de Heeren Staten hebben de maniere van dese kiesingen soo veel gereguleert nae gemeene stichtinge, als behoudens het recht self van de stemdragende eygen-erfden heeft konnen geschieden, by resolutie van den 15. Martii 1645. sonder echter af te gaen van de strengheit der resolutie van den 10 Julij 1622. waer by de geene welke onderleggen souden de Kerkenordere in de *nationale Synode tot Dordrecht* vastgesteld, alhier door te dringen of in trein te brengen voor *perturbateurs* van de gemeene ruste gehouden ende voor sodanig gestraft sullen worden.

51. Uyt het geene voorschreeven is, volgt ook dat de Hooge Regeeringe wel macht heeft, om Predicanten ter oorsake van misdaden te deporteren, ofte te *suspendeeren*; voor eerst kan sulx buiten allen twijfel geschieden by *sententie* van den Hove, om misdaden die eerloosheit of cassatie nae strengheit van rechte verdienen, 't welk nochtans zijnde een politique macht ten eersten aenzien voor oogen stelt, dat *deportement ende suspensie* van Predicanten niet alleen kan geschieden by *censure* aen de kerklijke self, maer ook door politijke *autoriteit*, het zy by wege van proces daer het selve plaets heeft, of door resolutien ende beveelen *daer geen ordere van Proces gebruikelijk is of te passe koomt*, het geestelijk ende innerlijk recht van de kerke dat eygentlijk d'Overheit niet is onderworpen, blijft behouden, soo lange de Gemeente niet wort onvoorzien gelaten van Leeraren ofte geen belet wort gedaen om andere te kiezen.

53. De kerkelijke *censure*, waer van meermalen is gesproken, als zuiver kerklijk zijnde, wort ook allenthalven in Frieslandt aen de kerken vry-gelaten ende de reeden laet niet toe; dat de selve door *civijle procedures* soude werden belet, dewijl het saken zijn van gansch ver-

scheidene natuire; sulx yemant kerklijk wesende gecensureert of onder censure staende de selve niet kan ontkoomen of uytstellen met de sake te brengen voor een *politique* vyerschaer, ende schijnt geen reeden te zijn dat de *censure* delweegen door *polityque* beveelen soude worden opgeschort, immers niet die in bysondere kerken wort geoeffent, want met die van de *Classen ende Synoden* soud het een ander aanzien kunnen hebben, om dat de selve niet kunnen vergaderen sonder *dependentie* van *Politique* macht, waer onder de *censure* van yder kerke, gelijk meermalen gezegt is, niet staet.

54. Hier uyt kan afgenoomen worden op wat grondt is steunende de resolutie der Staten van den 10. *Julii* 1622. van inhoudt dat geen *Synodale resolutien* eenige kracht of effect sullen hebben, voor en aler deselve by de Staten van't landt sullen zijn geapprobeert; in alle Synooden zijn tegenwoordig eenige Gecommitteerden der Heeren Staten ende zijn veele dier meininge, dat der selver consent ofte stilswijgen, geeft die kracht aen de *Synodale resolutien*, welke by dese Wet van Staet wort vereyscht. Maer veel eer is de waerheit, dat de tegenwoordigheit der *politijke commissarien* maekt dat de *Synode compleet is*, ende dat de resolutien worden *Synodael*, maer de vereyschte approbatie van de Heeren Staten selfs is yets afgescheiden van de *Synodale resolutie* ende moet daer op volgen, soo dat yemant zich beswaert vindende door sodanige resolutien die noch niet geapprobeert zijn, ook de tijdt van appel verlopen zijnde, daer tegen sijne klachten by de Heeren Staten soude mogen inbrengen, als wesende de selve ten aanzien van haer Ed: Mog: noch onvolkomen ende krachteloos.

55. De maniere van *proceddeeren* in kerkelijke vergaderingen is extraordinaris, sonder *Advocaten ende Procureurs*, 't welk de gelegenheit ende de stichtinge alsoo wel vereyscht, mits het geene de generale Wetten ook in *sommere proceduiren* vereyschen, aldaer mede moet waergenoomen worden, gelijk der zijn, dat niemant ongeroepen ende ongehoort mag worden gedoemt, dat waer appel plaets heeft, sulx binnen de tien dagen mag geschieden, want alsoo dese *ordonnantie* niet strijdet met het innerlijke recht der Kerken, soo moeten ook daer in de gemeine Wetten gelden, ende kunnen door geen kerkelijke vergaderingen verandert worden.

56. Voorts heeft dit geen twijfel by ons, of de *predicanten*, *ouderlingen*, *diaconen*, en alle die tot de kerken behooren, zijn met hare huisgezinnen ende goederen, de *politique* machten onderworpen; alhoewel de Pausen een algemeine scheidinge der geestelijken too genoemt, van

van de weereltlijke hebben weten uit te vinden, ende die door de geheele werelt onder een Oppermacht te zamen te voegen, niet anders of 't was d'algemeine kerke daer van Christus alleen 't hooft is, ende blijft soo lange de werelt staet.

XI. KAPITTEL.

Van de verscheidene Staets-regeeringen.

Driederley staets-regeeringe. Eenhoofdig, Van een bepaelt getal ende Gemeentens wijse. Dese weinige heedenfdaegs. Manier om Furstendommen te verkrijgen. Onderscheidt van de Regeeringe der voornaemsten, ende gevolgen van't Patrimonieel recht des selfs.

1. **D**Us verre van d' Oppermacht ende des selfs rechten zijnde gesproken, sullen wy noch yets zeggen van de verscheidene Staets-regeeringen, waer van al rede voor af hebben gehoord dat sy driederley zijn, want de volkeren worden geregeert door haer self, of door een vergaderinge van een bepaelt getal, of door een hooft, 't zy Koning, Hertog, Furst, Graef ofte Heer.

2. Het gebeurt ook dikwils, dat dese drie gedaenten van Regeeringen of twee der selver door malkander gemengt zijn, invoegen de Furst ende den Aedel, somtijts ook het volk te zamen de Oppermacht hebben, niet dat d'eene dese ende d'ander die rechten van de Oppermacht alleen hoogen soude, maer dat d'eene sonder d'ander van alle de voornaemste ofte van eenige der selver rechten niet eindelijk kan *disponeeren*.

3. De zuyvere ende absolute Koningrijken zijn tweederley, welkers namen aldus kunnen worden onderscheiden, dat sy *burgerlijk of slaefs* zijn; van d'eerste slach zijn de Koningrijken in *Christenrijk* ende van de andere die van *Turkijen, Muskovien* en andere barbarische volkeren in *Asia* ende in *Africa*.

4. Het onderscheidt hier van is, dat in de burgerlijke koningrijken, de vryheit der persoonen ende d'eygendom der goederen, niet is in de macht van de Koningen, als in gevolge van de Wetten ende van rechts-ordere, maer in de slaetse wort de Koning bekend Heer

ende eygenaer te zijn, van lijf en goet der onderdanen tot zijn believen.

5. De oorsaken waer door de koningrijken verkreegen worden zijn, gelijk van alle regeeringen is gezegt, recht van oorlog ende overwinnings, of de wille der volkeren. En door dese wordense wederom verkreegen by verkiesinge ofte by succesie. Maer het recht van een verkooren of succedeerende Koning is in hem self een en 't selve, alhoewel men doorgaens ziet, dat gekoofene Fursten met Wetten meer worden ingetoomt, als d'erf-koningen, het zy wegens uitdruckelijke wille des volks, gelijk als naest eenige jaren het *Deensche* Rijk van Keur tot erfelijk wierde gemaekt, of dat erf-Princen door bedekte konsten of door lankheit van tijt hun meer ende meer machts koomen aen te maetigen.

6. Wy hebben al voor desen gezegt, dat de Regeeringe van veelen is of Gemeentens-wijse by de geheele burgerschap, ofte by een vergaderinge. Van d'eerste soorte zijn 'er heedenidaegs zeer weinig exempelen overig; maer van de andere slach zijn vast alle *Republijcken*; men noemt dese Regeeringen in de Recht-kunde, die van de *beste* ofte van *weinige*; om dat sy bestaen uit het minder getal, en die van de *best* *gequalificeerde* ende bequaemste tot stuur van de gemeine sake.

7. Het getal is in dese soorten van *Republijquen* zeer verscheiden, men heeft 'er gehadt van tien, van dertig, van veertig of daer ontrent, men heeft 'er van tachtig, van hondert, van duisent of meer. Jae in *Poolen*, daer d'eerste macht is by de Aadel, kan de vergaderinge wel zijn van 50. à 60 duisent. In *Frieslandt* is het gront-recht by d'eygenaers van stem-dragende landen ende by de Vroetschappen der Steeden, noch vry grooter getal van perfoonen uitmakende nae proportie van *Frieslandt*, als de Aedel ten aenzien van't Koningrijk van *Poolen*, end' evenwel naedemael de verdere ingezeetenen verre het grootste getal sonder vergelijkinge uitmaken, die geen deel in eeniger manieren aen de Regeeringe hebben, soo is klaer, dat in *Frieslandt* ook is een Regeeringe van't *minder getal* of *Aristocratie*, gelijk men in de Recht-kunde spreekt; soo als reede gemelt is, *hier boven*.

8. Wy kunnen dese *Forme* onderscheiden, dat sy is of *personeel* of *patri-monieel*. De personeele, wederom, dat sy of door geboorte ofte door keuringe wort bestelt. Door geboorte, gelijk tot *Venetien* ende elders, daer alle gebooren Eedellieden als sy tot haer jaren koomen, recht tot de regeeringe bekoomen; maer doorgaens wort het by keur bestelt ende verkreegen.

9. Dese keur is of by het geheele volk, of by de vergaderinge selve,
die

die in plaetse van de versturvene wederom andere kiezen, gelijk in de Vroetschappen van Hollandt ende by ons doorgaens.

10. Daer het geheele Volk de Regenten kiest, willen eenige, dat een *Demokratie*, dat is, volks-regeeringe van Rechtsweegen zy. Maer dit hangt van het geene te vooren meermalen is gezegt, of de handelingen der gekoofene Regenten rugge-sprake ende reekenschap, mitsgaders veranderinge onderworpen zijn, of niet; Soo jae, is het gezeide waer, soo niet maekt de keuse van 't Volk in desen geen meer *Demokratie*, als de keuse van een absoluut Koning maekt een Gemeentens-wijse Regeeringe.

11. Patrimonieele *Aristokratie* is een nieuwe sake, ende moogelijk nergens oyt in de weerelt gehoort, als in Frieslandt ende in eenige naebuirige Landtschappen; want, gelijk meermalen is gezegt, de eerste en grondige macht van Regeeringe is alhier by de Eygenaers van de Stem-dragende Landen, die dat recht van stemminge in Regeerings saken, soo wel in haer Patrimonij hebben, als de Landen selfs, *gelijk wijdlustig aangeweesen is in het 2. boek Kap. 53.*

12. Uit dit Patrimonieel Regeerings-recht volgt voor eerst, dat de Stem-dragende eygenaers, welkers recht oorspronkelijk van het geheele Volk is af koomende, gelijk *hier boven* is aangeweesen, sulx nu hebben uit eygen hoofde ende niet als dienaers en af hangende van de meenigte, 't welk dient op het *dispuut* hier vooren mede verhandelt.

13. Ten 2. dat sy de ware Oppermacht kunnen overdragen, gelijk sy jaerlijx doen, op een ofte meer andere, dat anders niemant kan doen, die 't opperrecht moct erkennen als van een ander op hen afgekoomen, soo als de Eedelen en Eygen-erfde anders souden moeten doen, ten aenzien van 't geheele lichaem der ingezeetenen.

14. Ten 3. volgt uit dit Patrimonieel recht yets, dat anders in 't stuk van Regeeringe is ongehoort, te weten, dat Uitlanders, Vrouwen en kinderen, mitsgaders alle die onder Voogden staen, dit recht alsoo wel hebben ende genieten, als sy de Landen selfs in eygendom ende in haer *Patrimonie* hebben.

15. Maer die absurditeit, soo het scheen, van dese stellinge, wort wechgenoomen ende geeft echter ook de reeden aen de handt, waerom by de geene, die dit grondrecht van Oppermacht hebben, geen oeffeninge van d' hooge Lands-regeeringe in eenigen deele zy nochte zijn mag; wesende niets by haer noch konnende zijn, als de keuse van de Regenten ende bestellinge van eenige Grietenijes ofte Dorps-faken, *sonder wijders*; en de geheele bestellinge van 't Gemeene-best

is by de jaerlykſe Volmachten, waer van nu al dikwils, ſoo veel nodig was, geſprooken is; Dies wy nu tot de Magiſtraten ſullen overgaen.

XII. KAPITTEL.

Van de Overheden, anders Magiſtraten, ende eerſt van de Groote.

Wat Magiſtraten zyn. Van't ampt des Stadthouders en't mindergetal, der Heeren Gedeputeerden, van den Hove. Rekenmeesters Ontfangers, mitſgaders van de buitenlandſe ampten.

1. **M**agiſtraten anders Overheden of Amptlieden, zyn Bedieners van de Opper-macht, om de dagelykſe beſtierre van de Regeeringe waer te neemen, nae het voorschrift der Wetten ende vaſtgeſtelde ordere des Landts.

2. Sy worden verdeelt in groote ende kleine Overheden, in binnen-ende buiten-landſe, in burgerlyke ende kriegs-Officieren.

3. De burgerlyke, binnen-landſe, Groote Overheden zyn de Stadthouder, de Gedeputeerde der Staten, de Raden van Juſtie, ende de Reken-Meeſters.

4. De Stadthouder (nu erffelyk) is een Doorluchtig Perſoon, die de luifter van de Opper-macht en de plaetſe der Staten voor ende nevens de andere Overheden vertoont ende waerneemt.

5. Hy heeft zitplaets *ordinaris* in de Kamer van't Mindergetal; alwaer het geene ten Landsdage ſal verhandelt worden in ordere wort gebracht, om van daer in de vier Kamers voorgesteld ende tot beſluit gebracht te worden.

6. Deſe Heeren zyn acht in getale, uit yder Kamert twee, die wy niet brengen tot het getal der Overheden, om dat het eer wort genomen voor een *Commiſſie* als een ampt.

7. Noch zit de Stadthouder by ende voor de Heeren Gedeputeerden, by welken is de *ordinariſe* bedieninge der geheele Politieke Regeeringe van de Kriegs-faken ende finantien, begeevinge der mindere *perpetuele* ampten. (want de Hooft-Officieren blijven aen de Staten ſelfs) beſchryvinge der Landsdagen, *examinatie* der *Procuratien* van de Heeren Volmachten,

machten, verpachtinge van 's Lands middelen ende wat tot gewoone-lijke oeffeninge der verdere Oppermachts-rechten behoort.

8. Van alle welke dingen de Heeren *Gedeputeerde Rechtsprake* hebben ende oeffenen, behoudens *appel* aen de Heeren *Staten*, daer 't de eygenschap der faken lijdt, des hare *sententien Provisioneeljk* ter *executie* wordende gestelt.

9. Sy hebben haren *Secretaris*, *Fiskael*, *Klerken*, ende wat wijders tot uitvoeringe van haer *jurisdictie* van noden is.

10. Negen zijn de Heeren in getale, twee uit yder Goo of *quartier* van de Landen, ende drie uit de Steden; het *Presidentschap* omgaende by beurten van 14 dagen, en staende de Heere *Stadthouder* voor aen 't hooft van alle afkondingen ende beveelen.

11. Gelijk mede geschiedt in alle citatien, ende *Mandamenten* van den Hove, daer de *Stadthouder* ook sijn stoel ende zitplaats heeft, soo in den Raedt als op de Rolle.

12. De Macht van 't *Hoff* bestaet in het Opper-bestier van de *Civile* ende *Crimineele* Justitie over het geheele Landt, ende sonder onderscheidt van Perfoonen, behoudens de Neder-Rechters haer *judicature* in civile faken ter eerster *instantie*.

13. Het getal der Heeren van den Hove is twalif, drie uit yder *Kartier*; Welke door de Heeren Volmachten des selven deels voor haer leeven lang worden verkooren; de oudste Heer *Presiderende*.

14. De Saken van *Policy* ende van *judicature* zijn dikwils onder elkander vermengt, ende vallen daer over temet haperingen tusschen de *Hooge Collegien*, die de Heeren *Staten* wel hebben willen reguleren door de bekende *Resolutie* van den Jare 1663; maer ook in desen wort bevonden 't geen' allezins waer is, dat *materien* in een omtrek van veelerhande feiten bestaende zeer qualijk in 't algemeen te reguleren zijn.

15. De Heeren *Reecken-Meefters* zijn vier in getale, uit yder kartier een; haer ampt is, de reekeningen der *Ontfangers* te *examineren*, *declaratien* te liquideren, ende toe te zien, dat 'er geen *Ordonnantien* verleent mogen worden, die met 's Lands *Resolutien* souden mogen strijden.

16. *Generale Ontfangers*, of *Rentemeesters*, soo van de *Domeinen* als andere Lands middelen hebben geen *Rechtsprake*, maer alleenlijk een bedienende macht, ende zijn onder de *Hooft-Officien* gebracht, om dat sy op den Landtsdag worden gemaakt ende begeeven.

17. De *Hout-Vester* heeft ook geen *jurisdictie*, maer opzicht over de jacht,

jacht, soo van beesten, als van Vogelen ende over Visfcherije, ten eynde de *Ordonnantien* ende *Plackaten* daer ontrent uitgegeeven; werden onderhouden, de Overtreeders breukvallig verklaert ende *ge-executeert*, behoudens *appelaen* de Heeren *Gedeputeerden*; alles beneffens de Grietslieden in haren bedrijve. (a)

18. De buitenlandse groote Amptlieden zijn de Gecommitteerde ter Vergaderinge der *Staten Generael*, der *Raden van State*, van de *Admiraliteit* ende *Generaliteits Reecken-kamer*, die echter tot de rechtspleegingen niet behooren, uitgenoomen d' *Admiraliteit*.

19. De eerste worden afgezonden nae 's *Gravenhage*, om de saken der gemeine *Unie* van Vreede en Oorlog, met de Volmachten der andere *Provintien* waer te neemen ende te bedienen; als ook om mede te *regeeren* het *ressort* van de *Generaliteit*, bestaende in de *gekonkesteerde Landen* van *Brabant* ende *Vlaenderen*, mitfgaders *Wedde* ende *Westervoldingerlandt*.

20. Want in de *Respective Provintien* hebben de *Staten Generael* geen *jurisdictie* ende alsoo mede niet in *Frieslandt*.

21. Gelijkerwijse worden van hier eenige Heeren gezonden in den Raed van Staten; Welkers ampt is, om den *Staten Generael* te dienen van Raedt, ende bysonderlijk, om te letten op de *Krijg saken* te water ende te lande, onderhoudinge ende verzorginge van de *Frontier-plaetsen*, ende tot dien eynde alle jaren *petitie* te doen van de onkosten tot het een ende het ander vereyscht wordende; waer op de *Provintien* hare *Consenten* inbrengen.

22. De Heeren ter *Admiraliteit*, hebben hare zitplaats binnen *Harlingen*, beneffens de *Provintie* van *Stadt Groningen* ende *Omlanden*; ende haer ampt is, alles wat tot *bescherminge* ende *beveilinge* der *Zee* ende *kusten des selfs* behoort, soo in Vreede als in Oorlog te bezorgen.

23. Sy hebben te oordeelen over alle buiten ende prijsen ter *Zee* wordende genoomen, van alle misdaden der *Zee-lieden* te boven gaende *Scheepraeds-macht*, mitfgaders van alle frauden ende overtredingen der *Plackaten*, nopens de *Convoyen* ende *Licenten* ende soo voort. en dat sonder *appel*, maer wel op *Revijs*.

24. De *Generaliteits Reecken-kamer*, heeft weinig of geen opzicht op *Rechtsaken*.

25. Volgen de groote *Krijgs-ampten* binnen de *Provintie*, welke zijn, dat van *Kapitain Generael*, van *Oversten* ofte *Colonels* ende *Maajors* van *Regimenten*.

26. Het

(a) Ziet *Ord.* 4. boek tit. 8. art. 2.

26. Het hooge ampt van *Kapitain Generael* is vereenigt met het *Stadthouderschap* ende heeft het opper-bevel over de *Militie* van dese *Provintie*.

27. De mindere *Militaire ampten* zijn die van *Ritmeefters*, *Kapitains*, *Lieutenants* ende *Faendragers* van yder *Kompagnije*; waer uit het *Krijgs-gerechte* wort beschreeven.

XIII. KAPITTEL.

Van de Mindere Overheden.

Mindere Overheden die tot byfondere Steden ende Grietenijen behooren, als daer zijn, Grietlieden, Byzitters, Dorprechters, Dijkgraven, Burgemeesteren, Schepenen enf. mitfgaders Secretarien, ook van het Krijgs-gerechte.

1. **V**olgen de *Regenten* van yder *Grietenije*, *Stadt* en *Dorp*. De *Grietenijen*, zijnde dertig in getale, worden geregeert door een *Grietman* ende twee ofte drie *Byzitters*, uitmaken de het *Gerechte* van yder *Deel*: *Secretarien* worden in alle *Collegien*, hooge ende laege, daer onder begreepen.

2. *Grietlieden* worden gestelt by *nominatie* van een driedubbelt getal, door d' *Eygen-erfden* des felven deels gedaen; waer uit de *Heeren Gedeputeerden* hebben de *electie*, ofte *verkiefinge*.

3. Tot *Byzitters* maken de *Eedelen* ende *Eygen-erfden* ook *nominatie* van drie *Perfoonen*, daer uit de *Grietman* heeft de *electie*, binnen zes *weecken nae verfterf*. (a)

4. Het *Gerechte* moet van de *Grietman* ende *Byzitters* alle acht of 14 dagen, ten minften alle maenden worden gehouden, konnende nopens het *Dorp*, daer 't recht is, geen *veranderinge* geschieden, *als met konfent van de Eygen-erfde Ingezeenen*. (b)

5. De verdere *plicht* der *Neder-Rechters* moet *afgenoomen* worden uit het geene van het ampt der *Rechters* in het *gemein*, op andere *plaetsen* fal worden gezegt.

6. De *Secretarien* worden *gemaekt*, even gelijk de *Byzitters*, op *nominatie* van driedubbelt getal, by de *Eygen-erfde* te doen, ende *electie* van de *Grietmans*, die haer kinderen niet mogen *kiefen*. (c) De *cedt* wort gedaen in handen van de *Heeren Gedeputeerden*.

II Deel.

H

7. De

(a) Ord. 3. 2. art. 3. 4 5.

(b) Ord. 3. 2. art. 1. 2.

(c) Ord. 3. 2. 15.

7. De *Secretarien* hebben ook ten platten Lande ende meest in alle Steden de *Boelgoeden*, dat is, verkooping van roerlijke goederen, die by openbaren uitroep geschieden: dat eygentlijk aen haer ampt niet vast is, maer 't is in gebruik gekoomen, om dat sulke verkoopers sonder *paratie executie* aen haer penningen niet souden kunnen gera- ken. *anders is niet verboden sijn goet te verkoopen, hoe men wil.*

8. De *Grietlieden* moeten ook in yder Dorp *Rechters* op *nominatie*, als vooren, bestellen, (*kleine Dorpen worden twee of drie wel te zamen gevoegt*) welkers ampt is, *te gebieden Vreede te houden ende de Vreede- breekers te arresteren* ofte met borgtocht aen den *Grietman* te ver- plichten. (d)

9. Hy moet ook de wonden ende slagen, sampt allerhande schaden bezien ende *taxeeren* in 't by-weesen van drie ofte vier sijner naebuiren, waer van *appel* valt aen 't *Gerechte*, doch sonder uitstel van *executie* by *provisie*. (e)

10. Maer breuken moet hy wijzen tot den *Grietman*, dat is, hy heeft daer in niet te zeggen, maer hy moet de saek' aen den *Griet- man* brengen, edoch nopens *geldschult* wort hem niet meer gegeven als last, om *partijen goediglijk te scheiden*. (f)

11. De *Rechters* moeten ook de misdaden aenbrengen aen den *Grietman* ende hem helpen in 't vervolgen der *Quaetdoenders*. (g)

12. Eyndelijk geeft de *Ordonnantie* haer alle het Recht dat voor- maels de *Atten*, nu onbekent, hebben gehad. (h) Sulx men daer uit lichter soude kunnen zeggen, wat certijts de *Atten* zijn geweest, te weten, het geen nu de *Rechters* zijn, gelijk noch in *Drent* de *Rech- ters Eiten* genoemd worden.

13. *Dijkgraven* zijn ook een soorte van *Rechters* over dijks saken, daer op wel van noden is in dese Landen goede ordere te houden, ende hebben sy ook macht te breuken die in gebreke blijven hare dijcken op te maken. *enf.*

14. Eenige *Grietenijen* hebben hare dijcken ende *Dijkgraven* byson- der, eenige in maetschappije met andere, gelijk de vijf deelen in *Wester-Goo*, die een geordonneert *Dijk-Gerechte* met elkanderen hebben.

15. Dus verre van de Overheden ten platten Lande. De *Steden*, die eertijts onder de Landen, daer sy lagen, begreepen waren, dan eerst ten tijde der Vryheit tot een bysonder kartier zijn gemaakt, worden geregeert

(d) tit. voorff. art. 7. (e) tit. voorff. art. 1. ende 2. bork tit. 3. art. 3. (f) art. 8. voorff. (g) art. 9. ende 12. (h) art. 6.

geregeert door *Burgermeesteren* ende *Vroetschappen*, hoewel in eenige Steden ook *Schepenen* ende *Gemeensluiden* gevonden worden.

16. *Burgemeesteren* maken uit de *Magistraet*, met *Schepenen* ende *Boumeesters* op eenige plaetsen, en neemen de *Rechtstoel*, *beneffens* de *dagelykse regeeringe waer*, begeeven ook de *officien* ende *bedieningen* der Stadt.

17. De *Burgermeesters* worden in de negen Steden gekoosen by den *Heere Stadthouder* uit een dubbelt getal, dat by de *Vroetschappen* alle jaren wort *genomineert*; de Steden *Leenwarden* ende *Franeker* hebben haer eygen raeds-bestellinge.

18. De *Vroetslieden* worden meerendeels by de *Vroetschappen* selfs uit de *Burgerije* gekoosen: op eenige plaetsen kiest de geheele *Burgerije*, gelijk tot *Dockum*.

19. Onder dese *Overheden* is ook de *Rektor* ende *Senatus* der *Academie* tot *Franeker*, onder welkers *jurisdictie* staen alle die tot d' *Academie* behooren.

20. Tot het *Gerechte* te houden worden jaerlijx neffens de *Rektor Magnificus* gekoosen vier *Adessoren*, uit yder *Faculteit* een.

21. Van de *sententien* by deselve *uitgesproken*, meest nae *summier Proces*, valt geen *appel*, volgens *Privilegie* aen d' *Academie* gegeeven in de 47 *Wet der Academie*.

22. *Eyndelijk* komen ook de mindere *Krijgs-Officieren* hier in *achtinge*, die tot bysondere *Compagnijen* behooren, als *Ritmeeesters*, *Kapiteins*, *Lieutenants*, *Faendragers*, en soo voorts: Waer van eenige dikwils tot het *Krijgs-Gerechte* geroepen worden.

23. Dit wort gespannen by den *Gericht-Scholt*, soo in *Civile* als in *Crimineele* saken: In d' eerste op gezette tijden, bestaende het *Gerechte* alsdan uit de *Gericht-Scholt* met twee *Adessoren*; van welkers *sententen* valt *appel* tot de *Heeren Gedeputeerden*.

24. Maer in *Crimineele* saken valt geen *appel*, ende worden daer toe soodanige *Officieren* geroepen, als de *Gericht-Scholt* bequaemst dunken ende naest by der handt zijn. de *Heer Kapitein Generael* heeft hier het recht van *Pardon* te geeven, maer gebruikt het zelden, en dan noch in *Militaire misdaden*, Eer als in gemeine *delicten*, gelijk *Doodslag*, *Dieftal* en diergelijke; in hoedanige beiden het *Hoff* ende *Krijgs-Gerechte* by *Praventie* over de *Krijgslieden* recht spreken.

XIV. KAPITTEL.

Van Rechtsmacht en Rechts-dwang.

Wat rechtsmacht is. In Frieslandt effen soo, als nae Roomse rechten. Is of met of sonder executie, ende soorten van dese. Criminele saken tot rechtsdwang. Geen rechtsmacht erfelijk, Dat nergens soo is als hier ende in Engelandt. Saken de Overigheit aenbevoelen door een bysondere Wet behooren niet eygentlyk tot rechtsmacht. Eerste verdelinge der Rechtsmacht in vrywillige ende twistige. Tweede deilinge in eygene ende oneygene, aenbevoelene en onderworpenen Rechtsmacht. Wat aenbevoelene zy. Wat onderworpenen. Soorten van dese, twee die geen gebruik hebben. De derde van sake tot sake mede niet veel, maer somtijts. Vierde, van persoon tot persoon heeft meer gebruik, met onderscheidt nochtans. Dat een vreemde zich onderwerpende onder een Rechter, dien hy gansch niet is onderworpen, met citatie moet worden belopen. Dit ook ten aenzien van verscheidene jurisdictien binnen 's Landts. Ten zy twee Gerechten op een plaetse zyn. Stilswijgende onderwerpinge. Noch drie verdelingen, maer onnoodig. Van rechtsdwang ende trappen des selfs. Wat tot kleine dwang behoort. Eenige dingen hier niet toebehoorende. Wie groote ende wie kleine dwang hebben of niet hebben. Oorsake van Rechtsmacht en dwang, en of 't van Prescriptie koomt. Of een Collegie eenig recht kan Prescriberen. Hoe rechtsmacht en dwang geeyndigt wort, ordinaris. Hoe extraordinaris, by afftant of cassatie, ende by wien die macht is.

1. **N**Ae dat wy de plichten der bysondere ampt-lieden, soo veel noodig scheen, hebben verhaelt, volgt dat wy van hare macht in 't algemeen kortelyk handelen. Alle de Magistraten hebben rechtsmacht ende eenige rechtsdwang. Door rechtsmacht verstaen wy, een macht om recht te spreken tusschen partijen, in saken die geldt en goetd betreffen, toebehoorende de Overigheit als Overigheit.

2. In Frieslandt hebben wy de rechtsmacht even soo gestelt als sy nae Keyserlijke rechten beschreeven wort, sonder eenige veranderinge, schier, ende daerom sullen wy se ook nae het voorschrift der selfver alhier moeten verklaren.

3. Wy zeggen eerst, dat het is een macht om recht te spreken tusschen partijen; dese uitspraak is tweederley, de eene vergezelschap met

met macht van *executie*, waer van wy alhier spreeken, ende de andere sonder executerens macht, hoedanige uitspraek is by goede mannen soo genoemt, by Kerken-raden, by Commissarisen van ordinarise recht-banken. mitsgaders by de Oudermans ende Rechters van Gilden.

4. Want goede mannen hebben wel macht van uitsprake door overeenstemminge der partijen, maer met de sententie is haer macht uit, sy en hebben geen middelen van *executie*; de Kerken-raden hebben ook te zeggen over saken van leven en wandel der geener die in de gemeente zijn, maer als eenige haer uitsprake van *censure* niet wilden gehoorfamen, en evenwel ter Kerken ende heilige tafel indrongen, de Kerken-raedt soude geen uiterlijke dwang kunnen oeffenen, maer de hulpe der Overigheid in sulken gevalle moeten versoecken; het selve is te verstaen van de sententien der Classen ende Synoden en der selver *Deputaten* soo genoemt.

5. De Commissarisen van ordinarise recht-banken worden of gestelt om alleenlijk *informatie* te neemen, ende daer van *raport* te doen aen de volle vergaderinge, in welken gevalle sy alle deelen der rechtsmacht oeffenen tot de uitsprake toe, of ook wel om de uitsprake selve te doen, gelijk in cas van *maintenue*, waer van op een ander plaetse, maer de executie moet van den vollen Raedt ofte Gerechte komen. gelijk mede van de Gild-rechters d' executie van haer uitspraken by de *Magistraten* moet worden versocht.

6. Noch is in de beschrijvinge gezegt, dat het onderwerp der rechtsmacht is *van saken die geldt en goetd betreffen*; waer door de crimineele saken van de rechtsmacht uitgeslooten worden; die volgens Keyserlijke Wetten onder de *rechts-dwang* begreepen worden; ende om dat het zich in ons landt mede soo wel schikt, hebben wy geen reeden, om die sake anders te begrijpen; hoewel de verdeilinge der rechtsmacht in *civijl* ende *crimineel*, ook soo wel soude kunnen worden genoomen; In de sake is geen verschil, het zy de woorden dus ofte soo worden gebruikt.

7. De laeste woorden der beschrijvinge, geeven eerstelijk te kennen dat rechtsprake van goe mannen, Kerken-raden ende Commissarisen geen rechtsmacht en is, gelijk wy mede gezegt hebben. ten tweeden, sy geeven te kennen, dat 'er geen rechtsmacht *erfelijk* is, nademaect het ampt der Overigheid altoos afhangt van de Oppermacht ende verscheiden is van het *patrimonij*, 't welk tot de erfgenamen overgaet; de Roomsche rechten weten van geen erfelijke rechtsmacht in eeniger manieren; ende in Frieslandt is 'er mede geen gebruik of eenig exempel van te vinden, 't welk van geen ander Landt in *Europa* kan worden ge-

zegt, uitgenoomen *Engelandt*. waer uit beneevens die van de sprack² en andere reedenen de Ridder *Temple* eertijts *Ambassadeur van de Koning van Groot Brittanien*, in zijn boek van de *vereenigde Nederlanden*, een besluit maakt overeenkomende met de oude Friesche Cronijken, dat de Engelschen uit Frieslandt voornamentlijk afkomstig zijn.

8. Ten derden, geeven de laeste woorden der beschrijvinge te verstaen, dat saken die de Overigheit als Overigheit niet toe behooren, ook tot de rechts-macht niet als oneigentlijk moeten gebragt worden; soo zijn 'er eenige saken, die de Overigheit niet kan doen, voor soo veel als hy overigheit is, maer soo verre daer eenige Wet is, die de Overigheit specialijk sodanige macht geeft. hier toe behoort de aenneeminge tot kinderen en vrylatinge der kinderen uit vaderlijke macht, welke dingen by ons het Hof alleen kan doen. noch behoort hier toe de macht om te bevestigen de accoorden die gemaakt worden over legaten spreekende van voedinge eeniger persoonen, het recht van Mombers en Voogden te geeven. De macht van toe te staen de verkooping van minderjarige goederen is mede wel dier selver eygenschap nae Roomsche rechten; (a) maer by ons wort het ook wel van Neder-Rechters bestelt sonder eenige bysondere Wet daer van zijnde.

9. Dus verre van de beschrijvinge, volgt de verdeilinge van de Rechtsmacht, waer van de eerste sal zijn, dat sy of gewillig is of twistig. (b) gewillige rechtsmacht wort geoeffent in saken daer over partijen eens zijn, gelijk in aenneeminge tot kinderen en vrylatinge der selver uit vaderlijke macht, als ook in *vrywillige condemnatie*.

10. Veele brengen hier ook toe het aenstellen van mombers ende voogden, met verschooning van de selve bedieningen, ook mondigmakinge en diergelijke saken, daer ontrent niet veel gewoels en twistery pleeg gebruikt te worden; maer alle dese dingen behooren eer tot de twistige rechtsmacht, om dat 'er in allen tegenstellinge van partijen kan vallen, als mombers de last niet willen aenneemen, of andere vrienden haer niet willen toelaten, of de by-gebrachte verschooninge wort verworpen; ook wort den jonge lieden somtijts door tegenspreken van voogden of vrienden het verzoek van mondig te worden geweigert, ende soo voorts.

11. Van wettig-makinge der kinderen wort ook geyraegt tot wat soorte sy behoort; maer 't is best te zeggen, dat die gansch niet gemeens heeft met de rechtsmacht, om dat sy voor geen Magistraeten geschiedt;

(a) l. 6 §. 2 ff. de Tutel l. 2. in pr. & §. 1. d. offic. ej. cui mand. est jurisd. l. 2. & 3 d. off. Proconf. l. 4 ff. de adopt. (b) *Voluntaria. Contentiosa.*

geschiedt; maer of door houwelijk of door bevel van de Oppermacht. (c)

12. De tweede verdelinge der rechtsmacht is *of eygen of oneygen*; (d) *eygen* is die onmiddelijk van de Oppermacht af koomt op den Officier, gelijk doorgaens is de macht van alle Magiftraten. *Oneygene* rechtsmacht is, die van een ander als van de Oppermacht af koomt, en dese wederom is tweederley, *aenbevoolene ende onderworpen*e rechtsmacht. (e)

13. De *aenbevoolene* wort genoemd, als een Officier de bedieninge van zijn rechtsmacht overgeeft aen een ander, ende den selven stelt in zijn plaetse. dese soorte wort by ons soo veel niet gebruikt als eertijts by de Romeinen, om dat onse rechtsmacht niet is by singuliere perfoonen, maer by geheele vergaderingen, soo dat de rechtsmacht noit aen anderen als aen die van de selve vergaderinge zijn, wort *aenbevoolen*, sonder dat een Rechter vermag yemant, geen Rechter zijnde, te stellen in zijn plaetse, behalven dat een Grietman by de Ordonnantie toegelaten wort yemant in zijn plaetse te stellen, met welke de Byzitters recht houden moeten soo wel als met de Grietman selve. (f) Maer dit is op heeden zeer weinig in 't gebruik, neemende by absentie van de Grietman de oudtste Byzitter zijn plaetse gemeenlijk waer.

14. *Substituten* of plaets-houders worden in de Grietenijen wel gestelt, in plaetsen die door overlijden of absentie des Officiers zijn leedig geworden, maer sulke hebben haer recht onmiddelijk van de Oppermacht, ende alsoo is de rechtsmacht haer eigen, wy hebben dan geen ander slag van *aenbevoolene* rechtsmacht, als die de *Commissarien* van 't Hoff en van de Gerechten oefenen, tot uitvoeringe van foodanige faken, die by de volle Vergaderinge of voor het opentlijk Gerichte niet wel konnen worden beschikt; want in sulken gevalle de Commissaris recht spreekt uit name van het Hoff anders van het Gerichte; in plaetse dat de geheele Vergaderinge recht spreekt uit name ende van wegen de Heerlijkheit der Landtschappe van Frieslandt. Sulke *aenbevoolene* Rechtsmacht kan ook wederom aen een ander worden bevoolen, 't welk geschiedt, als een Commissaris belet zijnde een van sijne Colleggen verfoekt; maer aen een vreemde kan 't niet geschieden.

15. Volgt de *onderworpen*e rechtsmacht; welke afkoomt van de twistende partijen, die haer onderwerpen aen een rechtsmacht, welken sy anders niet onderworpen waren.

16. Om

(c) §. ult. Inst. de Nupt.
(f) Ord. 3. boek tit. 2. art. 3.

(d) *Propria, Aliena.*

(e) *Mandata, Prorogata.*

16. Om foodanige onderwerpinge wel te doen, worden drie dingen vereyscht; ten *eersten*, dat de geene die de onderwerpinge doet macht heeft om sijn eygen goet te regeeren; ten *tweeden*, dat de geene onder wien de onderwerpinge geschiedt, al te vooren een Officier moet zijn, die openbare rechtsmacht heeft. ten *derden*, moet de onderwerpinge indiervoegen geschieden, dat publijke ordere van Regeeringe daer door niet werde gestoort.

17. Uyt het eerste volgt, dat minderjarige, Stadts-kindern, getrouwde vrouwen, en alle die alleen niet kunnen voor rechte staen, ook foodanige onderwerpinge niet kunnen doen, sonder haer voogden, ende die geene welkers bystant sy nae rechte van noden hebben.

18. Het tweede vereyschte geeft te kennen, dat, als private lieden geen Rechters zijnde worden gekooft tot Rechters, sulks geen onderworpenre rechtsmacht en wort, maer alleenlijk keur van goede mannen, om eenige twist-saken te vereffenen.

19. Het derde vereysch sal ons meer aenmerkingen geven, als wy eens beziën hoe meenigerley soorten van onderworpenre rechtsmacht gemeinelijk gestelt worden; vier zijn 'er, die men daer voor pleegt te houden, wordende aldus genoemd; *onderwerpinge van plaets tot plaetse, van tijdt tot tijdt, van saek tot saek, ende van persoon tot persoon.*

20. Van plaets tot plaetse wort genoemd, als Ingezeetenen van de eene Stadt of Grietenije sich onderwerpen den Officier van een ander Grietenije of Stadt, invoegen dat hy de rechtsprake ter plaetse daer partijen gezeeten zijn, oeffenen soude.

21. Maer dese soorte van onderwerpinge kan geen gebruik hebben, om dat sy de ordere van 't Landt ende Regeeringe stooren, ende wan-ordere maken soude, by aldien de Officiëren van de eene plaetse rechtsmacht soudén oeffenen in een ander sijn *territoer*.

22. Onderwerpinge van tijdt tot tijdt noemen sy, wanneer partijen sich onderwerpen de macht van een Rechter wiens tijdt al verstrecken is, of ten eynde hy recht soude spreken als de tijdt van sijn bedieninge soude zijn verstrecken, maer dit is ook tegens de goede ordre: want twistende partijen zijnde *particuliere* personen, kunnen de rechtsmacht niet verlangen, nochte maken tot Officier ofte Commissaris den geenen, die nae verloop sijnes tijts niet meer als een priyaet persoon is; *en hebben dese beide soorten by ons geen gebruik.*

23. Ook mogelijk niet veel de derde soorte, die men noemt van *sake tot sake*, te weten, als partijen twistende over eenige *sake* zich onderwerpen aen een Rechter, die van foodanige saken geen oordeelens

lens macht ontvangen heeft : want in defen moet ook waergenoomen worden , *dat 'er geen wan-ordre tuffchen verfcheidene Collegien van kome* : want indien partijen een *crimineele* fake fouden brengen aen een Rechter die geen *crimineele jurisdictie* en heeft , fulks foudé niet aengaan ; ook niet als men faken de Regeeringe alleenlijk rakende foudé willen onderwerpen aen het Hoff ; fcheeps-ende zee-faken aen de Heeren Gedeputeerden , fulx foudé al mede niet toe gelaten worden.

24. Evenwel indien het faken waren van twijvelachtige natuire , die beide tot de Heeren Gedeputeerden ende tot het Hoff fouden kunnen worden gebracht , foo fouden moogelijk partijen met onderwerpinge die twijfel kunnen wechneemen , ende foudé dat dan fijn een exempel van defe foorte : andere gebruiken wete niet , dat van defe onderwerpinge by ons te paffe koomen : want wy alhier geen rechtbanken hebben , in welke van byfondere faken wort gehandelt , gelijk tot *Amsterdam* en elders , hoewel ook daer fwaerlijk foudé worden toegelaten , dat , by exempel , houwelyks faken fouden worden onderworpen aen de kamer van *desolate boedels* , of een quaëftie van *affurantie* aen de Commiffarifen van kleine faken en diergelijke : *want het felve niet fonder wan-ordre foudé kunnen gefchieden.*

25. Volgt dan de onderwerpinge van *perfoon tot perfoon* , die het meefte gebruik heeft , wanneer yemant zich onderwerpt den Rechter dien hy voor fijn perfoon , het fy middelijk of onmiddelijk , niet en was onderworpen , zegge middelijk , wanneer yemant zich een Rechter ter eerfter instantie onderwerpt , voor wien hy niet als by weege van *appel* foudé kunnen worden geroepen ; *onmiddelijk* , als yemant zich onderwerpt onder een rechtftoel , daer hy ganschelijk niet is onder gezeeten.

26. Defe onderwerpingen ofte *fubmiffien* gelchieden alle dagen by alderhande geleegentheden ende contracten , om te gemakliker tegen fijn partije recht te bekoomen.

27. De kracht van defe onderwerpinge ofte is meerder en veerdiger , wanneer de perfoon die zich onderworpen heeft , onder den Rechter gezeeten is , hoewel *hem niet ter eerfter instantie* onderworpen , als ten opzichte van gansch vreemde lieden ; want die van de eerfte foorte kunnen t'allen tijde ter oorfake van haer onderwerpinge worden verdagvaert ende gedwongen om haer in te ftellen ende te verweeren , gelijk dagelijx gefchiedt in burgers en huisfluiden , die volgens *ordonnantie* van den Lande , voor haer eigen Rechters in Steden ende ten platten lande moeten worden geroepen , fonder dat fy voor 't Hof kon-

nen worden betrocken, *maer als sy haer den Hove komen te onderwerpen*, waer toe een flechte belofte of over-eenkominge genoeg is, soo konnen sy recht uit voor den Hove geciteert worden.

28. Maer als zich een inwoonder van Hollandt of ander Landtschap kooft te onderwerpen aen't Hof van Frieslandt, soo kan die persoon echter niet voor den Hove worden geroepen, ten zy dat hy binnen dese Provintie gevonden ende verdagvaert wort; wesende seker, dat de Friesche Rechters hem in Hollandt niet kunnen laten citeren, om dat *citatie* is een acte van rechts-macht, die geen Fries in Hollandt kan hebben, volgens klaer recht en het geene Sande leert. (g)

29. Kan ook de citatie tot sulken einde niet geschieden by openbare afkondinge en aenplackinge, op de grensen der Provintie, gelijk men tegens utlandige gewent is te doen, want sulx niet kan geschieden als wanneer de *jurisdictie* van de Rechter over de partijen rede *gefundeert* ende in sijn volle kracht is, het welke door overeenkominge van partijen niet en kan geschieden; die mogen alleenlijk haer recht afstaen, maer *jurisdictie te stichten is een werk van oppermacht*, ende niet van particulieren.

30. Soo moet dan eerst de persoon die zich heeft onderworpen, hem bevinden op het *territoire* van de Rechter, dien hy zich heeft onderworpen, en voor de welke hy anders schoon in dat landt voor een tijt zijnde, niet soude kunnen worden betrocken, gelijk hy uit kracht van de gedane onderwerpinge alsdan is gehouden.

31. Gy sult zeggen, dit kan men wel te wege brengen door middel van *arrest*, dat een partije wordende gevonden in ons territoire, schoon zich niet hebbende onderworpen, niettemin voor onsen Rechter moet verschijnen; ik antwoorde, dat wy in Frieslandt sulke manieren van arresten niet gebruiken, gelijk sy ook onbekent zijn in de Keyserlijke rechten, en daer sy gebruikt worden, kan't geen veranderinge maken, alsoo daer soo wel als elders seker is, dat geen private lieden de *jurisdictie* van een Rechter souden kunnen overbrengen van het eene Landt in het ander.

32. Maer soo wanneer de partije zich eenmael heeft ingestelt, ofte wettelijk verdagvaert is voor den Rechter dien hy zich heeft onderworpen, dan is de *jurisdictie* *gefundeert* en het recht aengevangen, diensvolgens soo hy zich naderhant ontrekt, kan tegens hem verder, ook tot sententie toe worden *geprocedeert*, ende kan alsdan de Rechter onder wien hy gezeten is, niet weigeren de sententie *ter executie* te stellen, 't welk

ⁱt welk hy immers met recht soude weigeren, indien men uit kracht van de blote *submissie* tot de uitsprake was gekomen.

33. Dit selve moet alsoo worden verstaen van andere gerechten in Frieslandt; als een militair persoon zich het Hof, ende een burger het krijgs-gerechte heeft onderworpen, soo kan niet alleen de militaire voor het Hof, maer ook de burger voor het krijgs-gerechte terstont worden geroepen; om dat ook de jurisdictie van dit gerechte niet is bepaelt in seekere plaetse, maer over geheel Frieslandt zich uitstrekt, daer *militaire* worden gevonden.

34. In de Neder-gerechten is't mede gelijk gezegt is; als een burger of huisman zich heeft onderworpen het gerechte van een ander Stadt of Grietenije, soo kan hy uit kracht van die onderwerpinge ofte *submissie* niet worden geciteert, of hy moet in de jurisdictie des geenen wien hy zich onderworpen heeft, met citatie belopen zijn; of anders moest de rechter van de *submissie* verlof om hem te citeeren versoecken, van de Rechter onder wien hy gezeten is; edoch is dese niet gehouden sulc een verzoek toe te staen, maer heeft veel eer reeden, om het te weigeren, als nadeelig voor sijn recht-stoel ende ongemaklijk voor sijn ingezetenen.

35. Waer echter twee Neder-gerichten op een plaetse zijn, en van het eene tot het ander *submissie* is gevallen, soo kander onmiddelijk citatie uit worden verleent, gelijk tot *Franeker is de jurisdictie van de Stadt ende van de Academie*; het territoir is eygentlijk van de Stadt, maer de Rechter ende Senaat hebben rechtsmacht over de Studenten en al die tot de Academie behooren, in wat plaetse van de Stad of *jurisdictie* van dien, de selve zich bevinden; uit kracht van de wetten der Academie by de Staten van 't Landt gegeven ende by die van de Stadt aengenomen ende voor goetdt gekeurt.

36. Soo geblykt dat het meeste gebruik van onderworpenene rechtsmacht, ofte gelijk men spreekt van *submissie* van *jurisdictie* plaetse heeft in onderzaten van een Provincie, die zich onderwerpen een hoog ende gemein Hof ter eerster instantie, daer sy anderzins ten eersten niet voor behoeften te verschijnen.

37. Daer is noch ook een stilswijgende onderwerpinge, welke geschiedt, als yemant geroepen zijnde voor een Rechter, dien hy niet onderworpen is, voor de selve zich instelt, ende sonder den Rechter te weigeren begin van rechts-pleginge maekt, want aldan de rechts-macht is bevestigd door eigen wille van partijen, ende moet alsoo ten einde gebracht worden, doch sal beneden hier van noch nader worden gesproken. (h)

(h) l. 43. l. 52. D. d. judiciis l. 18. d. jurisd.

38. Boven de verdeelingen van rechts-macht, die wy gehadt hebben, soo worden der noch andere veeltijs gebruikt, als voornamentlijk, dat jurisdictie ofte rechts-macht onderscheiden wort in *crimineele ende civile*, de crimineele is over saken van misdaden ende civile over geldtsaken: het is seker dat dese verdeeling so veel de stoffe aengaet, is goet ende nuttelyk; maer wy hebben reede gezegt, dat het geene gemeinelyk *crimineele* rechts-macht genoemd wort, in de Roomsche Wetten onder rechts-dwang of rechtelyk geweld wort begreepen; waer van wy terstont sullen spreken.

39. De rechts-macht wort ook wel gedeilt in hoge ende laege, de hoge is, die zich over 't geheele landt uitstrekt ende gemeinelyk de *crimineele jurisdictie* mede begrijpt, hoedanige by ons is die van het Hof Provinciael; de lage rechts-macht is van de neder-rechters in Steeden ende ten platten lande.

40. Eenige deilen ook de rechtsmacht in *ordinarise ende extraordinarise*; met dien zin, dat de ordinarise is die de overigheid toekomt voor so veel sy Overigheid is; ende extraordinarise die haer is gegeven door een bysondere wet, daer van uitdrukkelijk spreekende; maer alsoo wy in de beschrijvinge van de rechts-macht hebben gezegt, dat sy den Officier als Officier toekomt, so volgt dat de extraordinarise rechts-macht eigentlijk geen rechts-macht en is, maer yets diergelyx ende daer aengehecht. (i)

41. Wy gaen dan over tot rechts-dwang, welke niet anders is, *als een wettelyk geweld, waer door de Overigheid de ongehoorsame kan dwingen, ende straffen.*

42. Sy is twederlei, groote ende kleine dwang, de groote dwang is een macht om sware misdaden aen lijf, eere ofte goet te straffen; de kleine dwang is een macht om de ongehoorsame te dwingen met midelen van strengheit, ofte geringe straffen op te leggen.

43. De groote dwang wort anders in de Roomsche rechten genoemd *loutere*, en de kleine *gemengde* dwang, (k) om reeden dat de kleine altoos vermengt ende t'samen gevoegt is met de gemeine rechts-macht ende eygen aen alle de Rechters, maer de groote dwang is daer niet mede gemengt, sulx een Overigheid ontfangen hebbende rechts-macht over eenige landt-streek, Stadt of Dorp, daer door de grote dwang niet en heeft ontfangen, maer deselve koomt alleenlyk toe den geenen dien sy door een bysondere wet ofte bevel van de Oppermacht is toegestaen ende gegeven: deswegen dese dwang ongemengt ende

lou-

(i) *vid. l. 6. § 2. D. d. Tutoribus datis.*

(k) *Imperium mixtum.*

louter genoemt wort, de kleine dwang is altoos by de Overigheid, om dat haer macht sonder defelve verachtelijk soude zijn.

44. Om de groote dwang beeter te verstaen, kunnen 'er drie trappen van aangemerkt worden, als eerstelijk, *hals-gerichte* ofte macht om ter doot te brengen, de tweede trap is van sulke straffen die naest aen de doot koomen, als daer is het afhouden van eenig lidt aen 's menschen lichaem, het doemen tot eeuwige gevangenisse, of in het tuchthuis voor altoos; welke straffen echter by ons niet gebruikelijk zijn. in de derde trap zijn bannissement, geesseling, brand-teekeninge, verklaringe van inhabijlheit, opsluitinge voor een tijt in tucht en werkhuisen, en diergelijke. op verstorvene lieden heeftse ook plaets, ten aenzien der geener die zich self om hals hebben gebragt, welker lichamen gemeenelijk onder de galge begraven worden; confiscatie van alle goederen schijnt ook tot de derde trap gebragt te moeten worden.

45. Tot de kleine dwang behooren alle middelen van executie, als daer zijn, goed door gewapende lieden uit den huise te doen halen, ende te doen verkoopen tot voldade van 't gewijfde, het welke mede in onroerende goederen plaets heeft; inlage te doen, dat is de gedoemde of ongehoorsame te dwingen, met gerechts-dienaers in huis te zenden, ende die op haer kosten aldaer of in een herberge te doen blijven, hier toe behoort ook 't slaen in de breuken, het setten in de gevangenisse, als ook het kassieren ende het *suspendeeren* van officien ende bedieningen, of 't inhouden ende afkorten van de profijten der selver, ende eindelijk worden hier toe gebragt alle geringe straffen, die om kleine misdaden worden opgeleit, als zetten aen de kaek, of op water ende broodt ende diergelijke, te weeten, als 't de moeite niet weert is, om de lieden op het blokhuis te zenden; het opsluiten in 't tuchthuis voor een tijt kan hier ook toe gebragt worden.

46. Eenige brengen hier ook toe, de herstellinge in 't geheel, 't bevel om cautie te stellen, instellinge in 't bezit, ende diergelijke, maer de waerheit is, dat dese dingen tot rechts-macht, ende niet tot de dwang behooren, als voor soo veel partije mochte ongehoorsaem zijn, in welken gevalle de *executie*, gelijk altoos, door middelen van dwang soude moeten geschieden.

47. De groote dwang is in Frieslandt by 't Hof Provinciael, by de Admiraliteit, ende by 't krijs-gerechte sonder wijders, de kleine dwang is by alle magistraten, die jurisdictie ofte rechts-macht hebben, uitgenoomen de Heeren Reekenmeesters, die men wel *jurisdictie* moet toeschrijven, nademael sy kennisse van faken, ende macht van einde-

lijk te disponeeren hebben, 't welk soo veel is als sententie, hoewel buiten swier van gemeine rechts-pleginge, maer yemaer haer *resolucien* niet willende gehoorfamen, moeten sy sulx aen de Heeren Staten, of des selfs Gedeputeerden brengen, ende voorts uitgenoomen alle de geene die geen executie en hebben, waer van terstont wederom.

48. De Heeren Staten selve hebben noch rechts-macht, nochte dwang want dit zijn bedieningen, die van haer, als van den Souverain afvloijen, De militie moet zich beweegen op haer bevel, ende dit geeft wel de grootste dwang van allen, maer dat raekt het stuk van regeeringe, ende niet de rechts-pleginge.

49. De Heeren hare Gedeputeerden hebben jurisdictie ofte rechts-macht, met de kleine dwang, want het geweld der soldaten om politieke beveelen uit te voeren, raekt al wederom dese sake niet.

50. De Nederrechters in Steeden ende ten platten lande, hebben rechts-macht ende kleine dwang, sonder meer, 't welke mede soo van d'Academie te verstaen is.

51. Dorprechters hebben ook eenige rechts-macht, over zeer kleine saken, in haer dorpen voorvallende, sonder eenige dwang, welke sy van de Grietman moeten verfoeken.

52. Dit zy genoeg van de natuire der rechts-macht, ende dwang ofte rechtelijk geweld. indien gy vraegt, welke de oorfaek is, waer door recht en dwingens-macht verkreegen wort, wy kennen geen andere, als de begeevinge van de oppermacht, even gelijk de Roomse wetten leeren; ervenisse valt hier niet, maer de doot eindigt de macht van alle officieren; praescriptie of verloop van tijt kan ook geen rechts-macht geven, om dat de selve geen plaetse heeft, als in saken die 't *patrimony* betreffen, hoedanig de rechts-macht niet en is, ende valt ook hier van by ons geen twijfel allenthalven.

53. Maer als men 't woort *jurisdictie* neemt voor het *territoire* ofte de landstreeke, soo verre zich de rechts-macht uitstrekt, dan is 'er wel somtijts plaetse voor *praescriptie*, te weeten soo de eene Stadt of Grietenije sonder tegenspreken, van ondenkelijke tijdt af, te zeggen heeft gehadt over dese of geene buirten, soo heeftse dat recht ook ten vollen verkreegen, schoon de nabuirige Stadt, of Grietenije konde be-
toonen, dat dit eertijts anders mochte zijn geweest.

54. Maer noch is 'er een vrage, of een Officier niet voor sijn persoon gereekent, maer de geheele ordere successivelijk genoomen, by *praescriptie* kan verkrijgen eenig recht, dat hem van de oppermacht niet is gegeven; ik antwoorde, ten aenzien van de ingezeetenen kan de *praescriptie*

scriptie wel kragt hebben, invoegeu sy de officieren moeten gehoorfamen, in dingen, die by deselve van oude tijden gebruikt zijn geweest, schoon eigenlijk de macht van't officie sulx niet mede brengt, maer ten aanzien van de *souverain* kan de *prescriptie* geenderhande kragt hebben, sulx 't in des selfs vermoogen is de macht van de Officieren, schoon van ondenkelijke tijden af soo gebruikt, te besnoejen ende te veranderen; de reeden is, om dat *prescriptie* geen aenvang nemen kan, als by sulke die een bezittinge van een goet of recht uit haer eigen name ende hoofde hebben aengevaert, 't welk geen officier kan doen, om dat al wat hy onderneemt, geschiedt op name van de *souverain*, dies hy niet meer *prescriptie* kan voorwenden, als een meijer kan doen tegen sijn landtheer om de eigendom van de gronden, die hy 20. of 30. jaren mach hebben gebruikt, zich aen te matigen, ende heeft dese aenmerkinge vry veel gebruik in de gronde van de regèeringe.

55. Het staet noch te zeggen hoe rechts-macht geëindigt wort, de manier is *ordinaris* of *extraordinarise*, de *ordinarise* is tijt en doodt. tijt, wanneer het ampt voor sekeren bepaelden tijt is opgedragen, gelijk in de Heeren Gedeputeerden, Reekenmeesters, ampten der Generaliteit, ende Burgemeesters in de Steeden.

56. Alhoewel om eigenlijk te spreken, geen einde van rechts-macht aldan koomt voor te vallen, om dat de macht niet is by elk ende een yeder van die perfoonen, maer by de geheele vergaderinge die altoos blijft in haer geheel.

57. Om welke reeden ook de doodt geen einde maekt van rechts-macht in sulke vergaderingen, alwaer de perfoonen zitten voor haer leeven lang, ook niet ten aensien van de Grietlieden, nademael niet sy voor haer perfoonen, maer 't gerechte de jurisdictie heeft: niet tegenstaende gewoonte die 'er soude mogen zijn, van te zeggen, ook in 't publijk, *mijn gerechte, mijn executeur, aen my te verbeuren*, ende diergelijke. uit welken dan volgt, dat tijt ende doodt de rechts-macht soo zeer niet eindigt, als 't gedeelte, dat de verstorvene perfoon daer in heeft gehad.

58. De *extraordinarise* manieren van rechts-macht te eindigen zijn vrywillige afstandt, ende kassatie. de afstand mag niet geschieden als met consent van de *souverain*, of van de geene die 't recht van *souverain* heeft, ende die de perfoon in sijn ampt heeft gestelt, sonder dat de selve macht heeft, sijn bedieninge op een ander over te dragen, hoewel 't dikwils in effect by de hooge macht wort toegestaen, soo nochtans dat de nieuwe Officier sijn macht ende commissie van het publijk ontvangt.

59. Kassa-

59. Kassatie geschiedt om quaet gedrach van de Officieren, of ook wel sonder eenige reeden te geven. wanneer 't een ende 't ander by den waren souverain geschiedt, soo is 'er niet meer in te doen, ende de ongelukkige moet zich geruist houden, om dat het een seekere saek is, dat alle officien geduig af-hangen van de Souverain, die niet alleen de bedieningen, maer de gansche vergaderinge kan wech neemen nae sijn welgevallen.

60. Andere perſoonen ofte vergaderingen macht hebbende om officieren aen te ſtellen, kunnen de ſelve mede kasseeren; *alles onder bepalinge* ten zy de grondt-wetten van ſtaet, anders mochten mede brengen. maer echter als de kassatie geschiedt om oorſake van miſdaedt, ſoo moet de afgezette perſoon worden toegelaten om in rechte gehoort te worden tegen sijn meesters, die geen ſouverains en zijn, om dat sy hem anders meer ſouden beneemen, te weten sijn eere, als sy hem gegeven hadden, 't welk is het ampt alleen, ziet Sande. (1)

61. Een officier wort ook wel *geſuſpendeert*, dat is, voor een tijdt van de bedieninge ende profijten ſijnes ampts berooft, 't welk geſchieden kan door de ſelve perſoonen, die kasseerens macht hebben.

62. Hier uit kan verſtaen worden, dat het Hof van juſtitie beide ſuſpenderens ende kasseerens macht heeft, ter ſake van miſdaedt, nae rechtelijk genoomen kenniſſe van alles, ende dat de geene die macht hebben om ſulk' een Officier te maken of ook anders te kasseeren, *de ſententie van den Hove dien aengaende moeten involgen ende ſoo veel in haer is, effect* doen hebben.

(1) *in sijn laeste decisie.*

XV. KAPITTEL.

Van het Gerichte ende personen daer uit het selve bestaat.

Wat gerichte zy. Waerom het een betwistinge genoemd wort. De personen die het gerichte maken. Beschrijvinge van de Rechter; een eerlijk man. Ervaren in de Rechten, en die tweederley. Van de practijke. Somsijts Rechters ongeleert. Oordeel van een Rechter tweederley. Rechters alle publyk, deilinge der selver onnoodig. Plicht des Rechters. Onderscheide des selfs. Wie verbooden worden Rechters te zijn, stomme, dove; blinde niet; vroulieden. Minderjarige niet altoos verbooden. In eigen ende in vrienden saken, ten ware sy het publyk raekten. Die geadviseert hebben. Van eischer ende verweerder. Eischer niemand tegen sijn dank. Wie voor rechte kan bestaan en wie niet. De een voor de ander aanspreekelyk, en daerom repressalien by ons ongeoorloft. Verdeilinge van het gerecht in civyl ende crimineel, privaet ende publyk, Voorbereidende of principael. Generael of speciael. Ordinaris of extraordinaris. Possessoir of petitoir ensf.

1. **N**A dat wy van de rechts-macht gesproken hebben, soo volgt het Gerichte self, want eer men sijn partye kan roepen, moet vast staen, dat de Rechter genoegsame macht heeft. Daer van dan eerst heeft moeten worden gehandelt. Het Gerichte is niet anders als een wettige *betwistinge van een sake voor den Rechter, tusschen twee partijen waer van d'eene eischer, ende de ander is verweerder.*

2. Wy zeggen, dat het Gerichte is een betwistinge, om dat de saken twijvelachtig moeten zijn, want by aldien den Rechter dadelijk blijkt, dat d'een van beiden gansch geen recht heeft, soo behoort hy geen gerichte daer over toe te laten; voorts is waer, dat het woordt gerichte ook wel anders genoomen wort, voor de vergaderinge der Rechters, voor de vergaderplaetsse, voor de handelingse self, die opentlijk geschiedt, maer onse beteekenisse is de voornaemste ende alhier best passende.

3. Soo zijn dan het onderwerp des Gerichtes alle twist-saken, waer in onsekerheit is, het zy in't recht of in't feit bestaende. onsekerheit van't recht is, als partijen over 't feit eens zijn, ende twisten over 't recht daer op passende, 't welk dan by den Rechter moet worden toegepast ende uitgesproken.

4. Onfeekerheit in't feit is , als de eene party zegt , dat de sake zich dus , ende de andere alsoo heeft gedragen , dan kan de Rechter zijn oordeel daer niet tusſchen ſtellen , of hy moet de sake wijſen op bewijs , gelijk breeder hier onder ſal worden gezegt.

5. De beſchrijvinge van't gerichte boven geſtelt , geeft te kennen , dat 'er drie perſoonen zijn , die 't gerichte uit maken , te weten , de Rechter , de eiſcher , ende verweerder , 't welk zijn de principale perſoonen ; dan zijn 'er noch andere bykoomende ende bedienende perſoonen , als Advocaten , Procureurs , Schrijvers , Deurwaerders , ende Booden , wy ſullen hier van de eene ende d'andere kortelyk handelen.

6. Een Rechter is een eerlyk man , ervaren in de wetten , ende van een goet oordeel , door publyke autoriteit geſtelt , om alderhande twiſt ſaken af te doen.

7. Wy zeggen eerſtelijk dat hy is een eerlyk man , niet om dat alle Rechters ſodanig zijn , maer om dat ſy het weſen moeten , en om dat ſy anders hun ampt niet wel kunnen bedienen , de beſchrijvinge moettende gericht worden nae't geene tot het ampt vereiſcht wort , ende niet nae de verdorvene zeeden der menſchen.

8. Hier toe behoort dan , dat een Rechter zich door geen giften of gaven , door geen vriendſchap , of viandſchap , noch andere verkeerde driften late aftrekken van't onfeilbare richt-snoer der gerechtigheit , maer dat hy in alles de vreeſe Gods voor oogen hebbe.

9. Wy zeggen noch , dat hy is ervaren in de kenniſſe der wetten , 't welke ten uiterſten ook noodig is , inſonderheit de wetenſchap der rechten , zijnde van ſeer grooten omkring , ende het ſwaerſte van alle deelen der geleertheit.

10. Sy dwalen zeer , die meinen , dat het ampt van een Rechter niet veel ſtudie van nooden heeft , als 'er maer een goet natuurlyk oordeel is , om dat de Advocaten 't recht aen beide kanten genoegſaem aen de handt ſouden geven , waer uit een perſoon van een goet oordeel het beſte licht ſoude kunnen kieſen ; gelijk het een konſt is een goede ſchootel ſpijſe toe te maken , maer niet om te proeven , welke de beſte is.

11. Het is waer , dat de rechten op de natuurlyke billijkheit zijn geſticht , ende dat alle uitspraeken van rechte met de gefonde reeden moeten over-een koomen , ende daer aen getoetſt worden ; het is ook waer , dat als een van beiden een Rechter ſoude moeten ontbreken , groote rechts-geleertheit of een gezond ſneedig oordeel , dat het laeſte gebrek van veel meer belang ſoude zijn.

12. Maer

12. Maer de verscheidenheit der menschelijke sake is schier oneindelijk, ende de aenmerkingen van de reeden ende billijkheit zijn so meenigvuldig ende so donker, dat om allenthalven de rechte keure van billijkheit te treffen, de alderwijfste lieden in veel euwen genoeg te doen hebben gehadt, om gronden ende regels uit te vinden, waer nae men alle saeken na de meeste billijkheit soude kunnen richten ende bestellen, sulx 't een gevaerlijke vermeetenheit soude zijn, dat yemant zich wilde inbeelden, met sijn natuurlijk oordeel, hoe gelukkig ende veerdig het mochte zijn, die keure van reeden ende billijkheit altoos te kunnen treffen, of ook te oordeelen van het geen hem verscheidentlijk uit de Rechts-geleertheit soude worden voorgestelt, wesende een gans andere gelegenheit, met het geene d' eenvoudige natuire bequaem toe is, gelijk 't proeven van spijsen, ende een sake die konst ende eervarenheit van nooden heeft.

13. De geleertheit die in een Rechter vereischt wort, is tweederley; van 't gemein, ende van 't bysonder recht, 't welk gebruik heeft daer hy sijn ampt bedient, en alsoo moet by ons een rechter weeten, eerstelijk het Rooms recht, ende ten tweeden de ordonnantien van Frieslandt, waer nae de practijke moet worden gereguleert.

14. Het Rooms-recht bestaat wederom in twee gedeelten, 't eene heeft opzicht op de gelegenheit van de oude republiik van Romen, ende 't ander is algemeen, ook passende op onsen tijt.

15. Dit laeste gedeelte was eigentlijk genoeg voor een Rechter te weeten, maer om dat het geheele Roomse recht aen malkander geschakelt is, ende 't eene dient tot verklaringe van het ander, sook kan een Rechter geen vaste kennisse van 't laeste gedeelte krijgen, of hy moet zich ook het eerste ende alsoo de geheele wetenschap der rechten eigen maken.

16. De practijke wort by eenige soo genoomen als of het yets verscheiden was van de wetenschap der Roomsche Wetten en der Ordonnantien van Frieslandt, maer in der daedt, *is de practijke niet anders als een oeffeninge en toepassinge van Wetten en Ordonnantien*, moetende gewisfelijk alle de twijvelingen in de practijke voorvallende uit Wetten en Ordonnantien geoordeelt worden; behalven dat somtijts eenige dingen by de Ordonnantie voorgeschreeven in langduurig ongebruik kunnen koomen, 't welk is 't eenigste poinct, waer in de practijke van de kennisse der wetten kan verscheelen: buiten dat, is sy niet anders *als een bequaemheit door oeffeninge verkreegen, om den inhoud der wetten int werk te stelln.*

17. Waer uit dan blijkt dat een Rechter in de kennisse der wetten

geoeffent, de practijke wel heeft kan krijgen, en dat een die niet als de practijke weet, noit tot het Rechters ampt bequaem kan worden.

18. Het is echter soo, dat eenige Rechters toegelaten worden ook in de rechten onervaren zijnde, gelijk by ons de Grietslieden met haer Byfitters, en de Burgemeesters doorgaens alle ongeleerde bevonden worden, tot welken einde zy in't wijsen der twist-zaken, pleegen, ende volgens *Ordonnantie* gehouden zijn te gebruiken de raet van Rechtsgeleerden, waer toe sy gemeenlijk de voornaemste Advocaten voor den Hove verfoeken, of ook neemen sy die wel aen in haer geduurige dienst, en dan worden sy *Pensionarisen* genoemd. De krijgs-Officieren hebben ook tot dien telven einde voor hare *Assessooren* eenige goede Rechtsgeleerden.

19. Maer die alleenlijk hebben te richten over bysondere saken daer sy kennisse van hebben, mogen daer van oordeelen sonder bystant van Rechtsgeleerden, (a) gelijk de Oudermans, en mede-rechters in de gilden by ons gewent zijn te doen.

20. Dit oordeel des Rechters moet zijn natuurlijk ende burgerlijk: *natuurlijk* dat is over-eenkoomende met de aengeboorene gezonde reeden; en *burgerlijk*, dat is getempert met de aenmerkinge van de geleegentheit der saken in den handel en wandel der menschen, in sulker voegen dat dit oordeel niet aenloopt tegen het gemein gevoelen van andere menschen; want *particuliere humeuren*, die het begriip der dingen anders vatten, als de lieden gemeenlijk doen, zijn tot het Rechters-ampt niet bequaem.

21. Geleertheit sonder een goet natuurlijk en burgerlijk oordeel, is eigentlijk het geene men noemt *pedanterie*, waer aen schuldig zijn de Rechters en Advocaten, die veel wetten en autheuren daer 't niet te passe koomt, of onnoodig is aen trecken, en haer Advisen ende schrifturen mede vervullen; en in't algemeen is seker, dat als 'er in een Rechter moet gebrek zijn van geleertheit ofte van een net oordeel, dat het laeste gebrek veel schadelijker is als het eerste, meerendeels ook ongeneeslijk, daer het andere kan geholpen worden.

22. Wy hebben gezegt, dat een Rechter door publijke autoriteit gestelt is, om anderhande twist-saken te oordelen; dese woorden onderscheiden een Rechter van goede mannen, die op begeevinge van partijen twist-saken afdoen, waer van op een ander plaetse; worden anderzints alle Rechters hooge of leege, dwingens of geen dwingens macht hebbende onder dese beschrijvinge beklemt.

23. Men soude kunnen opstellen verscheidene soorten en deelingen van

(a) l. 17. C. de judic.

van Rechters nae gelijkheit van de verdelinge der Rechts-macht, maer het is onnoodig, alsoo die onderscheiden daer uit seer wel konnen afge-
noomen worden.

24. De plicht van een Rechter in't algemeen is, alsoo recht te spreek-
ken *gelijk de wetten en ordonnantien mede brengen*, anders doende, indien
het uitdruckelijk tegens de wetten is, wort de sententie van aenbegin
voor nietig, ende van onwaerde gehouden; maer als 'er misverstant in
de sake is, ende deselve daer door tegens recht afgedaen wort, soo moeter
appel of revisie aengesteld worden. (b)

25. Des Rechters plicht wort gemeinelijk in twee soorten verdeilt,
en genoemt *eedel* of *oneedel*. de eedele plicht zeggense te zijn, die de
Rechter uit eigen beweeginge aenstelt en oeffent; oneedele die op't
verzoek van partijen wort in't werk gestelt. In't latijn noemensse dese
soorte *loontreckende*, om dat partijen daer van eenig recht pleegen te
betalen, maer het geene de Rechter Ampts-halven doet, krijgt hy geen
loon van, en wort *eedel* genoemt; het gebruik en d'exempel en van dit
onderscheidt, sullen ons beneeden wel te gemoete koomen.

26. Het Ampt des Rechters kan worden bekleedt, by all' end' een
yder die niet wordt verboden, en de verbodene zijn. Eerstelijk,
dove, stomme lieden, 't zy beide te gelijk of een van beide; (c) een
blinde mag Rechter zijn staet in de wet; (d) te weeten als de blind-
heit overkoomt, terwijl hy Rechter is, gelijk het veele uitleggen.
maer de waarheit is, dat selfs een blinde wel tot Rechter soude kon-
nen gemaakt worden, indien hy anders kennisse van rechten hadde:
is echter beeter gelaten; vrou-lieden mogen ook geen Rechters zijn,
om dat sy van alle openbare bedieningen worden uitgeslooten.

27. In Rechten onervarene zijn mede verboden, *gelijk hier boven
gezeft is*.

28. Minderjarige onder 25 jaren, worden mede begreepen onder het
algemeen verbodt, nae Keiserlijke rechten, (e) 't welk te verstaen
was van Rechters die by de Opper-magistraten tot bysondere saken
wierden gestelt; want by de Prins staen de Rechten toe, dat min-
derjarige kunnen worden gegeven, (f) en diensvolgens moogen de
Staten van ons landt, ook Raedtsheeren en Grietflieden maken, be-
needen de 25 jaren, gelijk meermalen geschiedt, *hoewel beeter was,
dat daer van een seekere ordere wierde beraemt en onderhouden*, want in

geen
(b) l. 1. §. 2. *Quæ sent. fin. appell. rescind. tot. tit. ff. de Appellat.* (c) l. 12.
§. 2. ff. de Iudic. (d) l. 6. ff. de Iudic. (e) l. 25. ff. de muner. & honor (f) l. 57.
ff. de Re Iudic.

geen ding waerachtiger is als in desen, dat het verstandt niet voor de jaren koomt; de jonge lieden konuen wel hebben een veerdig begriip; maer niet de rijpheit van oordeel, waer op het alhier voornamentlijk aenkoomt. Altoos dit gaet vast, die minder als in sijn 18 jaer is, kan in geenderley-wijse Rechter zijn. (g)

29. Niemand kan ook Rechter zijn in sijn eigen sake; en eigen is, daer yemant eenig profijt by kan hebben, ofte behouden. (h)

30. Het selve is te verstaen van vrienden saken, dat by de *instructie van den Hove* is uitgestrekt, tot aen de derde trap van bloedt of aengehijlkte vrientschap, en sulx nae reekeninge van het Pauselijke recht, *invoegen niemant Rechter kan zijn, in saken die sijn, ofte sijn vrouws achterstertling, ofte desselfs eegade raken*, t welk alsoo allenthalven naukeuriglijk onderhouden wort. Indien echter partijen daer over eens zijn, soo mag het wel geschieden, al was het tusschen vader en kint. (i)

31. In questien die het publijk betreffen is wel verstaen, dat bloedt of aengehijlkte vrientdschap niet weert van't Rechters ampt, gelijk in't vergeeven van ampten en officien. (k)

32. En is alsoo verstaen, in de questie tusschen de Heeren van Westergoo in *Septemb. 1636.* doen eenige volmachten hadden gekooften tot *Gedeputeerde*, den Heer *Anchises van Andela*, die by d'andere party met geweld uit sijn stoel, en uit de kamer was geworpen, waer over de verongelijlkte party klaegde aen den Hove, is verstaen, dat de vrienden van beyderzijds partijen wel Rechters konden zijn, dat echter meer reeden van twijvelinge hadde gehad, indien Andela alleen voor hem actie van injurie hadde aengestelt. *Nauta.*

33. Die haer gevoelen in eenige sake geuitet hebben, konnen over deselve sake geen Rechters zijn, gelijk daer zijn die te vooren in een saek hebben geadviseert en Advocaten of Rechters geweest, gelijk alle dagen by den Hove waergenoomen wort; maer de bloet-vrienden der selver, hoe nae sy mogen zijn, worden niet uitgeslooten, om dat de affectie, welke by sodanige adviseerende personen gevreeft wort tot de saken te sullen zijn, t'eenemael personeel is, en niet gemeens heeft met bloedt of aengehijlkte vrientdschap; soo dat een vader ook kan Rechter zijn, in een sake daer de zoon Advocaet in is geweest, *gelijk verstaen is by den Hove, ten tijde de Heer Ulenburg Raeds-heer, en sijn zoon Advocaet, ook doen de Heere Nijs Raeds-heer, en sijn dochters man Advocaet was*, *Nauta* decis. 106. Behoort ook tot dit verbodt, van te hebben

(g) d. l. 57. (h) l. un. C. Ne quis in sua caus. (i) l. 77. ff. de judic.
(k) l. 5. ff. de Quod cujusque univers. nom.

ben geadviseert, niet, dat yemant in diergelijke saken mag hebben geadviseert, alsoo in de feiten doorgaens vericheidenheit is, ende is soo mijns weetens by 't Hof mede wel verstaen.

34. Dit zy op dese plaetse genoeg van een *Rechter*, volgen *eyscher*, ende *verweerder*; *eyscher* is, die de aenspraek doet, en verweerder die aengesprooken wort; d'*eyscher* wort gemeinelijk in de practique genoemd *Impetrant* of *Requirant*, en de verweerder heeft de naem van *gedaegde* en *requireerde*, welke woorden veeltijts door malkanderen gebruikt worden; hoewel eigentlijk *Impetrant* en *Gedaegde*, passen op saken, daer een seekere somma gelts, gevordert wort, en de naem van *requirant* of *requireerde* daer eenige daet, of yets anders dat onseker is, wort geëyscht. daer zijn gerichten die dubbelt genoemd worden, in welke beyde partijen zich hebben als *eyschers* ende *verweerders*, gelijk daer is de *actie* van deilinge; mitsgaders van erf en limijt-scheidinge, het moet echter zijn dat een van beiden de plaets van *eyscher* heeft, te weeten die eerst met sijn aenspraek op de been is by den *Rechter*, of indien sy beide te gelijk koomen, soo moeten sy daerom lotten, want het *Gerichte* kan niet bestaen of de personen van *eyscher* ende *verweerder* moeten onderscheiden zijn. (1)

35. *Eyscher* behoeft niemant te zijn, *als wanneer hy wil*, en de *Keyserlijke* rechten weeten van geen manieren, om yemant te dwingen, tot aenstellen van sijn *actie*, maer het gevoelen, en uitlegginge van eenige *Rechtsgeleerden*, heeft in de practijke yets diergelijx ingevoerd, (m) te weeten, als yemant zich heeft laten verluiden, dat hy eenig recht of aental hadde, op d'een of d'andere persoon, of sake, sook kan hy voor recht worden geroepen, en soo verre beweesen wort, dat hy zich heeft vermeeten het geene vermelt is, soo wort hy gedoemt, om sijn aenspraek op seekeren tijt aen te stellen, of voor altijd te swijgen, ten ware gewichtige reeden konde bybrengen ter contrarie, by exempel, een *Curator* heeft zich laten verluiden, dat sijn pupil eenig recht hadde op seeker goet, maer hy verklaert den brief noch niet te hebben, indien hy sulx onder eede wil verklaren, het soude hard zijn hem te doemen, om of terstont te pleiten, dat hy met vrucht niet kan doen, of eeuwig te swijgen; daerom is in sulken geval het proces uit de wet *diffamari*, op bewijs geweesen, om te zien wat daer van was, den 21. October 1680. *Rinse Fetses Impetrant, contra Hessel Wijtses Gedaegde.*

36. Tot dese *actie ex lege diffamari*, moet de citatie van aenbegin uitdruckelijk geschieden, anders in de conclusie gebragt zijnde, wort

er niet

(1) l. 13. & seqq. ff. de judic.

(m) ex lege diffamari C. de Ingen. manum.

'er niet opgelet, en is alsoo verstaen in de sake van H. B. van A. tegen H. Y. Jul: 1680. de Impetrant nam sijn conclusie dat de gedaegde soude worden gecondemneert, seekere registratie uit te doen, en te royeren ofte sijn actie dien aengaende aen te stellen, het eerste wordende afgeslagen, is op het tweede niet gelet.

37. By den eyscher koomen wel *gevoegde*, die voor haer belang die sy in de sake mogen hebben, haer voegen by den eyscher, om sijn recht te versterken, en het hunne te bewaren; doch maekt sodanige voeginge anders geen veranderinge in het gerichte, maer alles wort gerekent nae de *qualiteit* en het recht van de eyscher, sonder dat de verweerder eenige bysondere *dispute* met hem behoeft te hebben; dies wegen by den gevoegde ten libelle geen eysch voor hem kan gemaekt worden, gelijk verstaen is den 15 Septemb: 1680.

38. De verweerder kan altoos, ook tegen sijn dank in rechten worden getrocken, behalven in saken van gewillige rechts-macht, gelijk als in aenneeminge tot kinderen, in vrylatinge uit vaderlijke macht, en diergelijke.

39. In beiden, soo eyscher als verweerder is van nooden, *dat sy recht-bestendig zijn*, dat is bequaem om voor recht te kunnen verschijnen, hoedanig alle niet zijn, die hae eygen man niet zijn, gelijk *kinderen onder de zeven jaren*, en uitsinnige lieden die in geenderleye wijs, zelfs niet gesterkt met haer voor-momers, kunnen verschijnen, de Momber moet voor haer, en uit haer name komen, maer die over de zeeven jaren oudt zijn, en minder als vijf-en-twintig kunnen voor Rechte bestaen, *als sy gesterkt zijn met haer Mombers, en Voogden*; gelijk ook de stads-kinderen, de stomme, dove, bed leegerige, en andere die onder Voogden staen; uitgezondert de middelen die de *possessione* raken, in welke om dat 'er haest by is, de minderjarige ook wel alleen kunnen bestaen: en ook altoos, soo verre de sententie voor de minderjarigen is gevallen, wort sy voor goet gekeurt, maer tegens haer heeft sy geen kracht, die mondig is gemaekt kan telf en sonder bystant verschijnen. (n)

40. Kinderen in haer vaders macht, en voljarig zijnde, kunnen worden aengesprooken, en soo verre mogen sy voor recht bestaen, (o) maer sy kunnen niemant aanspreken, als gesterkt met haren vader; ten ware die absent mochte zijn, als wanneer sy alleen de nuttelijke aanspraak tegens haer partijen kunnen doen. Wel te weeten, *indien sy krygsmans goet hebben, eygentlijk, en oneygentlijk, alsoo genoemt*, soo kunnen

(n) l. 1. & 2. C. *Qui legit. person. stand. in jud.* l. 4. C. *si advers. rem jud.* l. 14. C. *de procur. l. d. 2. & qui person.* (o) l. 39. ff. *de Obl. & Act.*

nen fy aenspreken, en aengesprooken worden, soo wel als lieden die haer eygen man zijn, soo verre die goederen aengaet, doch aenspraek moetende gedaen worden noopens der kinders moederlijke goederen, sulx doet de vader of de zoon met sijn consent; rackt het de goederen, die de vader aen sijn zoon heeft gegeven, om mede te handelen, daer moet de vader alleen aenspraek over doen. (p)

41. Eindelijk is te weten, dat d'een persoon voor d'ander niet kan aengesprooken worden, nochte in rechte betrooken, self niet een vader voor een zoon, (q) noch een vrouwe voor de man, invoegen ook in een landt niet mag, noch kan toegelaten worden, het recht van *repressalien*, waer door d'Overigheit van d'eene plaets, d'ondersaten van een ander plaets haer goederen laet aentasten; uit oorsaek dat de Rechter der plaetse daer de aengehoudene persoon van daen is, geen recht souden hebben willen doen, over het ongelijk dat yemant van haer volk soude hebben gedaen, aen des anderen ondersaten; want sulx al wesende voorgevallen, en d'Overigheit van de geene, die aen het ongelijk schuldig is, al geweigert hebbende recht te doen, soo stont het echter niet vry aen die van de andere jurisdictie, om haer selven daer over te rechten; maer fy moesten daer over haer klachten aen den hoogsten Rechter hebben gedaen, en aldaer verbeteringe van haer ongelijk, en herstellinge van schaden hebben versocht, want tot dien einde de hooge rechtbanken in het landt ingestelt zijn, op dat alle feitelijkeeden souden geweert worden, en 't is seker dat *repressalien* geen plaets kunnen hebben tusschen verscheidene lieden van een Republiik; maer alleen tusschen hooge machten, die malkanderen niet zijn onderworpen.

42. Dit is wat aengaet de *beschrijvinge van het gerichte*, en de personen waer uit het selve bestaet, volgen nu de verdeelingen desselvs, waer van d'eerste is dat de gerichten zijn, of *civijl* of *crimineel*, van welk onderscheidt hier boven is gesprooken, in het kapittel van misdaden, ook van de tweede verdeilinge, in *publike*, en *private Gerichten*.

43. De derde verdeilinge is, dat de gerichten zijn *voorbereidende*, of *principael*. voorbereidende worden genoemd, die de wech bereiden tot een volgende gewichtiger sake, die dan is de principale, waer van het Gerechte sal volgen. *exempel* van dit onderscheid hebben wy in de aenspraek tot exhibitie ofte vertooninge van een saek, als ik eenig goet wil eyschen, en ik twijfel of het dat goet is, welk mijn partije bezit, soo kan ik hem aenspreken, om het goet my te vertoonen, ende te

II Deel.

L

laten

(P) l. 9. d. tit. ff. de Obl. & Act. l. ult. §. 3. C. de bon quæ lib. (q) tot tit. C. Ne fil pro pat.

laten onderzoeken, of als ik mein dat my eenig recht uit een Testament geschapen is, soo kan ik de houder aanspreken, dat hy my een afschrift daer van geve, om seker in mijn aanspraak te mogen gaen, sodanig is ook d'actie hier voren gemelt, *waer door ik een ander noodtsake, om met my te pleyten of te swijgen.*

44. De vierde verdelinge is, dat de Gerichten zijn, of *Algemein* of *bysonder*. de algemeine zijn, die van veel saken te gelijk handelen, en bysondere, die van een ding t'effens spreken; gelijk als van koop, huur, bruik, en verbruik-leen, onderwint, deilinge, limijt-scheidinge, van bruits-gave te eyschen, en diergelijke. Daer zijn ook eenige gemein, ende bysonder van beiden, als *maetschappy*, en last-geevinge: eysch van erfchap is noch op het krachtigste algemeen, om dat het alles beklemmt, wat in eeniger manieren in het *patrimony* kan worden begrepen.

45. Ten vijfden, wort het Gerichte gedeilt, in *ordinaris* en *extraordinaris*. het *ordinaris* is, waer in volle kennisse van de grondt der saken wort genoomen, en de gewoonlijke maniere van procederen gebruikt wort, met alle termijnen van rechte, nae voorschrift van wetten en ordonnantien. *extraordinaris* wort genoemd, daer het bewijs soo volkoomen niet behoeft te zijn, en de gewoonlijke trein niet wort waer genoomen, maer uit welke *sommierlijk* wort geprocedeert, dat is op een beknopte wijze, ende met korte termijnen; en heeft dit plaetse, soo dikwils de gelegenheit der persoonen, en der saken, een haestig einde vereyscht of kan lijden, gelijk om bevestinge of afdoeninge van *arresten* sampt *decreeten*; en alderhande provisien; mitsgaders in alle saken van klein belang, die volgens ordonnantien by monde moeten worden voldongen, of wel in geschrifte, maer met termijnen van drie tot drie dagen, of van acht tot acht dagen; eindelijk soo dikwils partijen met malkanderen over de kortere termijnen ackordeeren; *edoch van het verstant ende gebruik deser dingen sal beneden nader gesproken worden.*

46. De zesde verdelinge van het Gerichte, wort genoomen van het onderscheidt der saken, waer van getwiftet wort; te weeten van *bezit* of van *eigendom*. dat van bezit wort in 't latijn genoemd *posseffoir*, en het ander *petitoir*; wederom, het *petitoir* gerichte is tweederley, op het goetd of op de persoon, *maer dese deilinge past eigenlijk op de actien, waer van op hun plaetse.*

XVI. KAPITTEL.

Van Commissarien.

Commissarien tweederley. Noch eens tweederley. Noch eens verdeeld. Commissaris op de Rolle. Commissarien onder 't zeegel. By apostille. Nae litiis contestatie. Commissarien tot taxatien. Tot desolate boedels. Wat recht-saken eigenlijk tot Commissaris behooren. Commissarien sonder verbael. Wat? soo de Commissaris niet t'huis is. Hoe Commissarien worden gestelt, en of partijen daer ontrent actie of exactie kunnen maken.

1. **I**N de beschrijvinge van het gericht hebben wy gesproken van de drie voornaemste personen die het selve vertoonen, van de Rechter, van de Eyscher en van de Verweerder; is van nooden ook van de verdere personen des gerichtes te handelen: onder welke dan eerstelijk de Commissarien voorkoomen, van welke de ordonnantie ook ten eersten spreekt, in het 3 boek tit. 3.

2. Tweederley zijn de Commissarien, of sy worden door eig engoetvinden van de kamer geordonneert, of sy worden op verzoek van partijen toegestaen, ende gegeven.

3. D'eerste zijn wederom tweederley, tot Rechts-saken of tot andere belangen van de kamer.

4. Dese laeste worden expresselijk gecommitteerde genaemt, en hebben haer gebruik wanneer het Hof (*van dit sullen wy alhier spreken, die van de Neder-gerichten kunnen daer uit afgenoomen worden*) met andere lieden of vergaderingen yets heeft te verhandelen, te sluiten, of te ackordeeren. van gelijke, als het Hof met de Heeren van de Politieke Reggeringe of anderen yets heeft te beslechten en te tracteeren, of eenige plichten af te leggen, by *illustre* personagien, en wat diergelijks meer mag zijn.

5. Tot recht-saken geeft het Hof Commissarien of in een van 's Hofs vertrek-kamers of op de Rolle. in de vertrek-kamers worden dagelijx Heeren gecommitteert, om lieden die aldaer by den Hove bescheiden zijn te verstaen, en den Hove mondeling, of schriftelijk rapport te doen, om sulx gehoord, voorts gedisponeert te worden nae behooren.

6. *Commissaris* op de *Rolle* moet volgens *ordonnantie* (a) gestelt worden, om aldaer alles in ordere te houden, ten einde de saken die opgestelt en gepresenteert zijn, sonder *confusie* mogen dienen, en afgedaen worden; dat de *Advocaten* in zeedigheid en behoorlijke respect tot den Hove, ende tot malkanderen haer dragen; dat hy de requesten aenneeme en appointeere. en voorts dat hy sodanige uitspraken, en dispositien mag doen, als door de *Advocaten* nae gelegenheit van saken, versocht worden, waer van op een bysondere plaetse beneden sal gesproken worden, gelijk ook van de requesten.

7. *Commissarien* ten verfoeke van partijen gegeven, zijn of onder het zeegel of by *apostille*; onder het zeegel worden *Commissarien* gegeven, als het proces op bewijs geweest is, soo wort aen yder van de partijen een bysonder *Commissaris* gegeven, om *informatien* te nemen, en alles ten verfoeke van partijen te verrichten, wat van nooden is om het proces in staet van wijzen te brengen.

8. By *apostille* werden *Commissarien* gegeven, met *verbael* of sonder *verbael*. met *verbael*, als de *Commissaris* last krijgt, om ingevalle hy partijen niet kan verackordeeren, van haer wederzijdse *sustenuen*, *verbael* te maken, waer op dan gemeinelijk *proces* volgt, en wordt dan alles by beide partijen voor den selven *Commissaris* beleidt en verricht, tot dat de saek in staet is, om te kunnen worden afgedaen, als wanneer hy daer van rapport doet aen den Hove.

9. Tot dese commissien met *verbael* behooren ook, die *post litem contestatam*, worden genoemd, wanneer een der partijen willende bewijs doen, daer mede hy soo lange niet meint te kunnen wachten, tot dat het proces *geinterloqueert* werde, soo verfoekt hy door speciale request tot dien einde *Commissaris*, om de *informatien*, daer hy reeden meent toe te hebben, om mede te haesten, terstont te doen nemen; welk gedaen zijnde volgt evenwel de *interlocutie*, by aldien het Hof de gestaltenisse der saken sodanig bevindt: want ook wel gebeurt, dat sodanige processen sonder *interlocutie* definitief worden afgedaen, als het Hof verstaet dat de feiten, daer op de commissie geligt is, ter sake niet zijn noodtsakelijk, gelijk geschiedt is, tusschen G. B. cum soc. en C. van R. voor Kerstijt 1679. niet tegenstaende de andere partije ook *interlocutie* versochte.

10. Behooren ook tot dese commissien, die van *taxatien* van huisingen, hoovingen, *cum annexis*, *melioratien* van landen en diergelijke; *Commissaris* in desen versocht zijnde, laet *citatie* uitgaen om te compareeren

(a) 3 boek tit. 7. art. 1. en volgende.

pareeren op de plaetse *contentieux*, alwaer het *verbael* gemaekt wort ende waer by somtijts oppositie valt met gevolge van proces. of anders wort de taxatie somtijts wel onder *protest*, soo daer reeden toe is, voorgenoomen, gebruikende daer in de Commissarissen het Advijs van Meesters Metselaers, en Timmerlieden, sampt Gardeniers, die tot dien einde geëdigd worden, op het plackaet daer van by de Heeren Staten uitgegeeven. Eene der partijen zich by d'uitsprake des Commissaris beſwaert vindende, kan daer van appelleeren aen't Hof binnen tien dagen, als in andere appellen: en by aldien het Hof merklijk verschil bevindt nae proportie der ſomma, te weeten, een hondert op twee duifent of daer ontrent, soo laet het *ex officio* een derde taxatie doen, die dan doorgaens alle by malkanderen worden geleidt, en de derde part van dat *produit*, pleegt voor *Taxatie* genoomen, en eindelijk uitgesproken te worden. (b)

11. Commissarissen van *desolate boedels*, worden mede met verbael gegeeven, het zy dat de debiteuren van hare crediteuren in't nauw gebragt wordende, of haer ſaken niet langer konnende ſtuiren, de crediteuren te zamen roepen en *abandon* doen, waer op dan doorgaens volgt verkoopinge der goederen, en *consignatie* van penningen onder den Commissaris; of ook dat de crediteuren niet konnende ackordeeren, eenige der ſelver of ſomtijts alle Commissaris verſoeken, om het queſtieuſe gelt onder ſijn bewaringe en *consignatie* te neemen, ende *preferentie* uit te ſpreken, het zy dat ſulx in het eerſte verſoek uitgedrukt wort, of door beleidt der *Advocaten* daer uit koomt te vloeijen.

12. Dit *conſigneeren in Commissaris handen*, is een middel van rechten, ſtreckende tot dien einde, dat lieden die over gelt of goet, daer ſy niet kunnen over ackordeeren, en alle hun recht toe hebben, maer *diſputabel*, ende niet even goet, door Commissaris mogen worden geſcheiden, het zy by gewilligen aſſlag, ofte door uitspraak van *preferentie*. 't Welk dan in gevolge van het gemelde oogmerk behoorde te zijn van een heilſame vrucht, ende gebruik voor het gemein, ende voor yder geïntereſſeerde: maer het misbruik is groot ende qualijk te helpen, om dat de remedien alſoo quaedt om dragen zijn, als de misbruiken ſelfs. De tijdt echter ende de cordaetheit van Heeren Commissarissen heeft het al zeer vermindert, ende doet ſoo allenxkens.

13. Het beleggen der proceduren voor Commissaris van aenbegin, wort meer gedaen als naer recht behoorde, weſende anderzints de publijke rechtbank de Koninklijke weg om ſijn recht te vervolgen: ende voor

L 3

Com-

(b) ziet Ordonnantie 3 boek tit. 27.

Commissaris behoorden geen faken te worden beleit, als die van fulke natuur zijn, dat niet anders als door bewerkinge van een tusschen-koomende persoon kunnen worden afgedaen, gelijk daer zijn, *executie van illiquide sententien, scheidingen, reekeningen, en liquidatien*, mitgaders daer hoope van ackoort tusschen nae-vrienden soude mogen zijn, of de gelegenheit heeft vereyschte. (c) Maer dese laeste oorfake kan lichtelijk tot veelderhande faken worden uitgestrekt, die anders op de rolle souden moeten dienen: maer de termijnen van rechten loopen doorgaens korter voor Commissaris als voor den Hove, soo met consent van partijen als door ordere van Commissaris, die het selve nae gelegenheit der faken mag verkorten, hoewel zelden van selven geschiedt. (d)

14. Volgen de commissien sonder verbael, die gegeven worden soo wanneer uit *request, rescriptie, en contra rescriptie* van partijen, de sake niet ten vollen kan geblijken, en echter of de zake, of het different van sulken belang niet is, dat daer over proces gevoert behoort te worden, of dat 'er hoope van ackoort zich merkelyk opdoet. Sonder verbael zijn ook de commissien over *versochte consenten*, als om wees- of kerke goederen te mogen *alieneeren*, om mondig te worden gemaekt, om yemant *prodigus* of Stadts-kint te doen verklaren, om bezeegeling, en beschrijvinge te doen, het zy in sterf huisen, of van *suspecte* schuldenaers, die men vreest, dat met het goet fullen doorgaen, of het selve verbergen, *mits het selve geschiedende op perikel, of op kosten van den versoecker: indien 'er niet wierde bevonden dat 'er rechtveerdige reedenen zijn geweest, om den debiteur onverzins in het leeger te vallen.*

15. Soo wanneer de Commissaris ten dage by hem aen de partijen voorgeschreeven, niet by huis wort gevonden, soo souden partijen, of een der selver terstont surrogatie op een ander Heer mogen versoecken, *schoon de commissie noch onder den eersten mochte zijn*, die van selfs, indien gevalle, verstaen wort te zijn geëindigt; *maer de practijke valt zelden soo precijs, hoewel de ordonnantie soo spreekt.* (e)

16. Commissarien van den Hove worden gestelt, volgens ordere daer van by den Hove vastgesteld, maer als uiterlijk de ordere van commissien uit te geven is waergenoomen, schoon de beurten, en gelijkmatigheit niet mochte zijn gehouden, soo moogen partijen hun echter daarop niet beroepen, of *exceptie* stellen, maer moeten sulx den Hove laten aanbevoelen. Insgelyk moet geoordeelt worden van de commissien by

(c) volgens het tweede artic. van't reglement der practijke, staende in het appendix der Ordonnantien. (d) Ordonnantie 3 boek, tit. 33, cap. van Commissarissen van den Hove. (e) 3 boek, tit. 3, art. 1.

by andere Collegien gegeven, dat als de selve uit den name desselven *collegie* volgens uiterlijke gewoonlijke ordere zijn uitgegeeven, of schoon de *pluraliteit* niet mochte zijn present geweest, evenwel partijen geen *exceptie* of *actie* tegen die Commissaris, ter sake van het oeffenen dier commissie geschapen is, *ten ware het geene by hem gedaen mochte zijn van het Collegie wierde gelaekt, ende niet voor goet gekeurt*: want dan soo wel de commissie als het effect van dien soude koomen te vervallen. soo verstaen by den Hove tusschen de Heere *Martinus Gravius*, Grietman van't Bildt, en d'Heere A. van B. mede Gedeputeerde der Staten van Frieslandt, De Heere B. sprak Gravius aen in cas van injurie; dese stelde reconventie, dat de Heere B. op name van het Collegie, ten tijd 'er nevens hem, maer een Heer present was, de recht-kamer van het Bildt door soldaten hadde laten opslaen, en daer uit doen neemen, sodanige gestrande goederen, als de Grietman Gravius geïnventariseert, aldaer volgens ordere, in bewaringe hadde gebragt: sustineerende hy, dat die commissie onwettelijk was, en dienstvolgens de Heere B. als een privaet in desen moeste worden aengezien, als moetende ten minsten vijf Heeren present zijn geweest, om de commissie te hebben konnen verleenen. doch by den Hove is verstaen, dat het geeven van commissien een ander gelegenheit was als *resolutien* te neemen, waer door de saken tusschen partijen eens vooral afgedaen worden, en dat de Heeren Gedeputeerden approbeerende de commissien by de twee Heeren gedaen verleenen, gelijk haer Ed. Mo: voor den Heere B. in desen *intervenierden*, de commissie daer mede voor goet en bondig moeste worden gehouden *den 8. Febr. 1644. Nauta.*

XVII. KAPITTEL.

Van Procureurs.

Procureurs en Advocaten waerom noodig. Procureurs hoe meenigerley. Beschrijvinge van een Procureur Publyk. Of het een infame kan zyn. Wort door publyke macht gestelt. En door wille van yder party. De last moet klaer zyn. Clausulen der Procuratien. Moeten by't proces over leggen. Publyke Procureurs geen eigenaers van het pleit, maer wel de particuliere. Reeden daer van en onderscheide tusschen die beide soorten. Ampt der Procureurs in't gemein en in't begin. In de voortgang des pleits. Procureur moet appelleeren. Of by't appel ook moet aenneemen. Wanneer Procureur speciale last moet hebben. Behoeft partije niet te staen buiten zyn last. Of hy reconventie moet staen. Doet profijt en schade aen sijn Meester. Gehouden tot de uitterste vlijt, Procuratie wort geëindigt door versterf. Herroepinge. Opzegginge. Of in particuliere Procureurs het selve zy.

1. **O**P dat alles in het Gerichte ordentelijk soude toegaen, is van nooden geweest, bequame lieden, kennisse van rechtsaken hebbende, te stellen, door welke partijen hare verfoeken, ende verdedigingen souden doen; want anders de Richters onmogelijk soude zyn door de rechtsaken heen te raken, indien een yder sijn eygen dingen nae sijn begriip soude mogen stellen; deswegen by den Hove selfs niet een request wort aengenoomen, of moet by een Advocaet geschreeven ofte verteekent zyn, hoewel by nood echter somtijts wel schristuren ook by vrouwen in eigene saken gestelt ende geschreeven, zyn aengenoomen soo byster als sy waren, mits sy klaegden geen Advocaet te kunnen krijgen; hoewel den sulken dadelijk een Advocaet by den Hove wort verschaft. Alhoewel nu in Frieslandt de bedieningen van Advocaten ende Procureurs te zamen gevoegt zyn in een en deselve perfoonen, dewijl echter de gedeelten der bedieningen in haer selven onderscheiden zyn, soo sullen wy van d'een, en van d'andere verscheidentlijk spreken.

2. Wy hebben elders gezegt, dat een Procureur anders last-hebber, is of tot recht-saken of tot andere handelingen; van dese laeste is hier boven gesproken, (a) die van d'eerste slag zyn tweederley; *particuliere of publyke Procureurs*; particuliere zyn, die door verfoek van een vrient

(a) in het 3 boek 12. kapittel.

vriend aenneemen den last, om een proces voor den selven uit te voeren; Soms tijts wort het ook gedaen sonder last, soo wel om aanspraak te doen, als om te verdedigen, of gelijk men voor recht spreekt, te *intervenieren* voor een ander; aanspraak voor een ander te doen, sonder last daer toe te hebben, wort niet toe gelaten, als voor nae bestaende vrienden, het zy bloedt of aengehijkt, en dat onder *cautie de rato*, dat is, seker stellinge ten einde de heer of eigenaer der sake voor goetd sal kennen, het geene de onderwinder in die sake sal koomen te doen, welke *cautie* nochtans een man voor sijn vrouw ageerende, niet behoeft te doen, maer kan in haer saken procederen soo hy verstaet als Voogd, en nae het exempel van andere Curatoren, ten ware hy die *cautie* uitdruckelijk hadde aengenoomen, en zich self soo hadde *gequalificeert*. (b)

3. Ons oogmerk is hier eigenlijk te spreken van *Procureurs publijk*, en sodanig een kan worden beschreeven, dat hy is een eerlijk man, die by publike autoriteit gestelt is, om uit last van partijen, het zy eyscher of verweerder, hare processen te bedienen.

4. Wy zeggen eerst, dat een Procureur is een eerlijk man, niet tegenstaende de Keyserlijke rechten leeren, dat men geen exceptie mag stellen, van dat een Procureur een eerloos mensch soude zijn. (c) Want of wel de Keyser niet en wil, dat deswegen het proces met exceptie sal worden opgehouden, hy en sluit daerom niet uit, dat een Rechter kennende den Procureur voor een schelm, den selven het pleiten voor een ander niet soude kunnen en behooren te verbieden, behalven dat eertijts het ampt van een procureur niet was publijk, soo als het nu is, maer yder particulier konde last neemen van partijen, om haer pleitsaken te bedienen; *publike Officien kunnen altoos van geen schelmen bedient worden*.

5. Daerom hebben wy gezegt, dat een Procureur door publike autoriteit is gestelt, want noch voor den Hove, noch voor de Nedergerechten mag yemant als Procureur toegelaten worden, of hy moet daer toe zijn geadmitteert, ende behoorlijk geëdigd. (d)

6. Is ook gezegt, dat sy uit last van partijen worden gestelt, te weeten tot yder sake, nae dat sy in't algemeen van't Hof, ende Nedergerechte zijn toegelaten; welke last of *procuratie*, moet of in de Griffie of voor eenigen Rechter, of ten minsten by een openbaer Notaris zijn gepasseert, behalven dat *Pastoren* en *Eedelheden*, die onder haer handt

II Deel. M en

(b) Sande 4 boek tit 2 def. 3. (c) §. ult. Inst. de Except. (d) Ziet Ordonnantie 3 boek tit. 2. art. 22.

en zeegel mogen passeeren , en voegt d'Ordonnantie daer noch by, (e) *Prelaten* , en Oversten van kloosteren , welke nu niet in het gebruik zijnde , geven echter te kennen , dat het selve behoort te gelden in alle voorname ampt-dragende perſoonen : ook ten aenzien der *Professooren* , die by oudts in't landt niet geweest zijnde , in de Ordonnantie niet hebben kunnen genoemd worden.

7. De laſt moet klaer zijn , en ontwijfelbaer ; want *ſtilſwigen hier voor geen conſent gelt* , noch ten aenzien van de meester noch van de *Procureur* ; en evenwel indien een *Procureur* hadde *gedenuncieert* aen den Meester , dat hy zich als *Procureur* in die ſake droeg , of dat hy hem naderhant in eenige byſondere ſtucken van die ſake laſt hadde gegeven , of ten overſtaen van hem , in die ſake hadde *gebefoigneert* , daer uit ſoude de laſt genoegſaem kunnen worden afgenomen.

8. Voorts behelſt de procuratie gemeenelyk de *clauſule van ratihabitie* , van *indemniteit* , en van *ſubſtitutie* , die ſpecialijk in de *Ordonnantie* (f) vereyſcht wort ; dat is , van te ſullen voor goet houden , van ſchadelooſheit , ende van een ander in ſijn plaetſe te mogen ſtellen ; voorts wat in deſen de ſtijle meer mag mede brengen.

9. De procuraties moeten by het libel , ofte ten antwoorde gevoegt , ende by den Griffier onderteekent worden ; of ten minſten extract authentijk van dien ; d'onderteekening van de Griffier zijnde weinig ofte niet in gebruik.

10. Het vereyſch van procuratie , wort ſoo precijs genomen , als gezegt is , ten profijte en tot geruſt-ſtellinge van partijen , die by gebrek van dien exceptie kunnen ſtellen. maer die ſulx willende over het hoofd zien , mogen het doen tot hun believen ; en wort evenwel in de ſententie genoemd als *Procureur* die voor ſodanig heeft *geoccupeert* , ende ſoo geſchiedt het doorgaens door onderlinge overeenſtemminge , dat 'er geen procuraties overgelegd worden , noch exceptie deſwegen geſtelt , als *wanneer partijen byſonderlijk animens* tegen elkanderen zijn.

11. De plicht van een *Procureur* is , dat hy ſyn meesters ſake , als eigen moet verdedigen ; niet alleen ten aenzien van de getrouwigheit , maer ook , om dat hy waerlijk nae gedane eyſch en antwoord by dé wet , als eigenaer van het proces wort aengezien , ende gehouden ; ſoo dat ook de ſententie tegens hem uitgesproken wort , immers na Keyſerlijke rechten ; maer onſe practijke wel ingezien wezende , mein ik dat heedenſdaegs een *Procureur* geen eigenaer van het proces en wort ; maer dat hy allenthalven de blote qualiteit van een gelastigde behout , ſonder eenige effecten van eigendom in de ſaek of in het proces.

(e) 3 boek tit. 10. art. (f) 3 boek tit. 10. art. 16.

12. De

12. De reeden hier van is, *ten eersten*, om dat het procureeren eertijts in het particulier geschiede, meer uit vriendschap als om gelt te verdienen; *hoewel het niet ongeoorloft was, eenig salaris te neemen; maer het konde niet geëyscht worden, of het moeste te vooren tot seekere somma bedongen zijn*, (b) en daerom was het niet vreemd, dat d'eene vriendt des anderens sake op zich neemende, als eigenaer en meester van het proces wierde aangemerkt; edoch heedenſdaegs het Procureurs ampt zijnde publyk, ende een gelt-winninge, dikwils een man hondert en meer faken hebbende, soude het hem niet wel voegen van alle de deselve meester, en eigenaer te zijn; *ten tweeden* blijkt sulx hier uit, dat een *instrument* van procuratie niet goet is, of het moet inhouden de *clausule van substitutie* volgens boven geroerde ordonnantie art. 6. het welke nochtans overtollig soude zijn, indien de Procureur nae eysch en antwoordt, eigenaer van het pleit was; want hy alſdan buiten ſodanige clausule volle macht hadde om een *substitut procureur te stellen*; *ten derden*, een Procureur wordt heedenſdaegs toegestaen hem van de aengenoomene sake te ontlasten, *gelijk beneden sal gezegt worden*, het welke ſoo niet en gaet, daer de Procureur meester en eigenaer van het proces is. *ten vierden*, als de Procureur eigenaer van het pleit is, wort de ſententie op hem gevelt, ſoo zeer ook dat als het een eer-roerende actie is, alſdan die zich door den Procureur verdedigt, wordt niet inſaem met effect van rechten; maer heedenſdaegs wordt des Procureurs naem in de ſententie wel gemeldt, edoch de *qualiteit* van de partije wort naukeurighlyk uitgedrukt; en daer op de ſententie gerichter; Procureurs naem koomt 'er by, als een dienaer van het proces: en soude geenſins een gedoemde uit een eer-roerende oorſake deſwegen de eerloosheit kunnen ontkoomen, door dat hy een Procureur hadde; want dan soude noit yemant in ſulken sake inſaem kunnen worden, om dat 'er altyt en nootſakelyk *Procureurs* moeten zijn. *ten vyfden* een Procureur die eigenaer is, kan geen *salaris* eischen, als gezegt is, of moet *ſpeciael* bedongen zijn; onſe *Procureurs* kunnen altyt *salaris* eischen, ook lichter als andere lieden hun gelt eischen die *condemnatie* moet hebben, de Procureurs krijgen 't op ſlechte *declaratie*. *ten ſeften* ende *ten laeſten*, blijkt dit noch onwederſpreekelyk, dat een Procureur na verſterf van ſijn meester het proces door nieuwe acte van het gerechte, of op de Rolle moet *reassumeeren*, het welke geenſins te paſſe soude koomen, indien hy ſelve eigenaer van het proces door de *litis conteſtatie* geworden was, gelijk het ſelve dan ook in Keyſerlyke rechte een onbekende sake is. (i)

M 2

13. Uit

(b) l. 56. §. 2. ff. Mandati.

(i) dix. ad tit. ff. de Procurator.

13. Uit dit alles blijkt klaerlijk, dat onse practicijs zeer qualijk op de Procureurs, die wy gebruiken, passen dese regel van het Keyferlijke recht, *dat een Procureur nae de litis contestatie is eygenaer van de saek*, en nochtans moet gezegt worden dat tusschen het Keyferlijke recht, en onse practijke geen onderscheidt en is, aengaende de Procureurs by den Keyser bekend; te weten particuliere perfoonen, die last van een vriendt ontfangen, om haer saken voor rechte te vervolgen of te verdedigen; want sodanige moeten noch een rechtelijk of publijk Procureur soeken, en den selven procuratie geven, gelijk de meester van de sake selve soude moeten doen; en dese man, die waarlijk ook is *Procureur*, dat is last-hebber tot het pleit, wort dan door de *litis contestatie* ter degen eigenaer van het proces, het welke dan eerst is vast gestelt, en sulx een heeft niet van nooden, *reassumptie* te doen; gelijk volgens Keyferlijke rechten het proces met de doot van de last-gever *continueert* op den naem van den selven Procureur, met uitsprake van sententie tegen den selven; (k) en staet hier te letten, dat al wat hier en elders van Procureurs nae Keyferlijke rechten gezegt wort, sulx plat en vol van de particuliere Procureurs, kan en moet worden verstaen; maer niet altoos van de publijke Procureurs.

14. Van de welke wy sullen vervolgen te spreken: hare plichten koomen in't algemeen over een, met die van de Keyferlijke rechten en particuliere last-hebbers; daer eenig onderscheidt zich op doet, sullen wy t'elkens aenteekenen: het is gezegt, *dat een Procureur sijn Meesters sake moet waerneemen als sijn eigen, van aenbegin tot het einde toe*. hy moet eerst volkoomen *instructie* neemen van sijn Meester, (l) en de selve by geschrifte gestelt bewaren, om tot vermaninge van den Hove te kunnen vertoonen, het welke niet moet gezegt worden buiten practijke te zijn, om dat het schier buiten gewoonte is, want slofheit, en flordigheid geen practijke maekt; en is een misbruik, dat *Procureurs* dikwils in't midden van het pleit klagen geen *instructie* te hebben, of het moeste zijn in bysondere dingen, die men in't begin niet heeft kunnen voorzien.

15. Voorts om in't korte van de bysondere gedeelten sijnes plichts yets te zeggen, hy moet besorgen dat request om citatie worde gemaekt, geleevert, ende gelicht; dat by het libel, antwoordt, en vordere schrifturen gevoegt werden sodanige stucken en *instrumenten* als 'er van nooden zijn, dat de schrifturen op haer tijdt worden geleevert, soo wel voor Commissaris als op de rolle; dat party, niet gereet zijnde

op

(k) l. 23. C. de *Procurator*.

(l) Ord. 3 boek, tit. 4. art. 6.

op den behoorlijken termijn, hy den selven accuseere, of by de Ordonnantie persifteere, ende vervolgens tijdelijk verstecke, sonder nae bekoomene persiftementen maenden lang te wachten, eer men tot verstek kooft, het welke is een misbruik door collusie der procureurs soo geauthoriseert, dat sy het legael pleegen te noemen malkanderen niet te verstecken; een getrou Procureur moet het op sijn tijdt doen, doch kan ten overvloedt partys Procureur met een denuntiatio waerschouwen.

16. Het proces tot *duplijcq*, of *quadruplijcq* volschreeven zijnde, nae gelegentheit, moet de Procureur besorgen, indien het notoir in feiten bestaat, dat het werde geinterloqueert, dat is, geweest op bewijs, soo niet, by een Heer van den Hove gebragt, om te worden afgedaen definitief, of by interlocutie, en de Procureur des eischers heeft van ouds het recht, om het tot dien einde te brengen, by sulken Heer als het hem goet dunkt.

17. Het proces geinterloqueert zijnde, moet de Procureur binnen den voorgestelden tijt articulen doen stellen, op alle de feiten daer in het proces bestaat, en de bewijzen daer toe dienende, soo getuigen als instrumenten te zien ende soeken by een te brengen, voorts commissie te lichten en aen de Commissaris te doen bestellen, binnen den gestelden tijdt citatie te laten uitgaen, soo tegens party om de articulen te beantwoorden, als de getuigen om het geene mag bekend worden te bewijzen, ten dage dienende de comparitie by te woenen, sijn meester en de getuigen te rechte te helpen, nae gedane beantwoordinge van partijs articulen, by sijn meester gedaen, moet hy doen stellen *interrogatorien*, dat is, vraagstukken aen partijs getuigen voor te houden: op het seve moet hy letten, als 'er nader articulen by sijn meester, of by party nae vereisch van saken moeten worden over-gelegt, ook kopijen uit de beantwoordingen en andere stukken die hy noodig heeft, laten schrijven, party in sijn proceduren dralende, moet hy daer toe by persiftementen ofte requesten drijven, en op hun tijt verstecken; ende van productie zijnde gerenuntieert, bezorgen dat de *enquesten* boven koomen, dan moet hy met partijs Procureur, het selve ten eersten fourneeren, en des noodt, partije denuntieeren, het proces *gefourniert* zijnde, moet hy besorgen dat het in de sak kooft ende binnen in den Raedt werde gebragt, om aen de stoel van de Commissaris, die het rapporteeren sal, te worden gehangen, ende vervolgens om afdoeninge van het proces solliciteeren &c.

18. Als 'er sententie gevallen is voor het Needergerichte, soo moet

een Procureur appelleeren van wegen zijn meester, (n) schoon hy daer toe geen speciale last heeft ontvangen, om dat de tijdt van appelleeren zeer kort zijnde, de Meester door zijn stilswijgen zeer soude benadeelt worden. indien 'er echter tijdt is, om binnen tien dagen den Meester de uitkomst bekend te maken, ende last weder te ontvangen, soo mag de Procureur daer mede volstaen. Maer het vervolgen van t appel wordt een Procureur nergens opgeleidt, en staet diensvolgens ter keure van zijn Meester; *doch hier van sal breeder elders ende beneeden gesproken moeten worden.*

19. De Procureur van de Triumphant, behoeft het appel van een definitive sententie niet aen te neemen, om dat met de sententie zijn last uit is, en hem de saek niet meer en raekt; maer van interlocutoire sententien wordende geappelleert, soo is een Procureur gehouden, de insinuatie van appel wegens zijn Meester aen te neemen, om dat zijn last alsdan noch duurt, en hy tot het proces gestelt zijnde moet alle deelen desselfs waerneemen, als vertoonende zijn Meester soo wel in het een als in het ander, en soo is verstaen in de sake van *Joachimus Laurentius* appellant, en excipieerde, tegen *A. C. H.* den 1679.

20. Een Procureur moet wel letten op zijn last, dat hy die mag voldoen, en echter niets onderneemen buiten zijn last, *in dingen daer toe hy speciale ordere van nooden heeft*, als daer is, *condemnatie by intendit te versoeken*, gelijk de *practijcke alhier is*; arresten te doen van sulke personen of goederen, daer van hy met recht moeste twijvelen, of de meester die wel soud' hebben derven, of willen arresteeren, *gelijk van beiden elders gezegt sal worden.* hy mag ook sonder speciale last, geen ackoort over de principale saken met partijen maken, noch den selven op zijn eedt geven, als op speciale ordere, *gelijk mede sal worden gezegt.*

21. Zijn last uit zijnde, moet hy noodtsakelijk ook vernieuwinge hebben; deswegen nae zijn Meesters doot *reassumptie* der proceduren doende, soude de reeden van recht wel eyschen, dat hy nieuwe last van zijn nieuwe meesters toonde; alhoewel by den Hove by meerderheit van stemmen verstaen is, dat om exceptien, omweegen en quellingen onder de Advocaten voor te koomen, best was, geen exceptie procuratoir in cas van *reassumptie* aen te neemen, en te admitteeren, in de sake van *Dr. Gossuinus Spiltholt*, com soc: excipient, tegen de erfgenamen van *Tk. Aebes* excipieerde, den 2 Decemb: 1679. van gelijken soud'

een

(n) l. 17. C. de Procurat.

een Procureur niet kunnen drijven executie van de sententie, taxatie van kosten, en andere dingen nae de sententie voorvallende; immers ook geen oppositie maken in cas van executie, sonder nieuwe last, of sonder dat de eerste procuratie soo verre zich uitstreckte, want anders het proces, en de last daer toe met de sententie wort geëindigt, alhoewel dit in de practijke by ons soo nauw niet wort in acht genomen.

22. Als een Procureur gantsch geen last heeft, tot het geene te doen is, soo wort hy daer van uitgeslooten, (o) maer als de last is donker of twijfelachtig, soo kan hy het gebrek desselfs goetd maken, met *cautio de rato*, dat is *borgstellinge*, dat de Meester het geene hy doet, sal goetd kennen, gelijk ook voor nae bestaende vrienden, het welke mede plaets heeft, in pleits-genooten, die te zamen eenig pleit tegen een ander voeren. (p)

23. Voorts is een Procureur niet gehouden, meer aenspraek te staen, als hy aengenoomen heeft; en daerom die gelaagt is, een actie aen te stellen, voor een seker Gerichte, by aldien hy van partij voor een ander Gerichte om de selve sake als gedaegde wort geroepen, hy behoefde de sake daer niet te verdedigen. *Pieter Attama* als gemachtigde van *Robert Abrikon*, hadde laten citeeren *Rein Gravius* voor de Heeren Gedeputeerden; dese laet partij roepen voor het Hof, alwaer *Attama* stelt exceptie, dat hy ongehouden is by nieuwe instantie voor een ander Gerichte als hy gelaet was, de sake te verdedigen, welk middel van exceptie by den Hove toegelaten is, volgens getuigenisse van *Nauta decis 3. op den 12 Decemb. 1642.* hoewel hy ook bybragte, dat de sake niet als voor de Heeren Gedeputeerden behoorde.

24. Om dese reeden is een Procureur niet gehouden *reconventie* te staen, om dat het van een gantsch andere saek is, als waer toe hy last heeft. (q) En evenwel kan hy ook gezegt worden, te zijn gehouden tot reconventie, gelijk een ander wet is spreekende, (r) te weeten wil hy de sake tegen partij vervolgen, soo moet hy *reconventie* staen, om dat anders partij ongelijk soude geschieden, indien men hem wilde uitsluiten van gewoonlijke rechts-middelen, door het stellen van een Procureur: maer als de Procureur hem immers niet wil inlaten tot de *reconventie*, soo kan hy het een met het ander staen laten.

25. Voorts het geene de Procureur zegt of doet, het proces gedurende, gelijk het is voordeel, wel zijnde gedaen, soo strekt het ook tot

(o) l. 24. de Procurat. (p) l. 35. ff. de Procurat. l. 1. C. de satisfat. (q) l. 17. C. de Procurat. (r) l. 33. § 4 eod.

tot nadeel des Meesters, als het qualijk is bestelt; doch kan de Meester om goede reeden herstellinge in het geheel of *relief* verfoeken, het selve lopende rolle verfocht zijnde, wort by den Commissaris ook wel terstont vergunt.

26. Uit het geene wy gezegt hebben, dat een *Procureur* door last van zijn Meester gestelt wort, volgt dat hy gehouden is tot de selve forge en neerstigheit, als andere last-hebbers, te weeten, tot de grootste en naukeurigste die men soude kunnen bybrengen. ende wort, soo aen de Meester als aen hem gegeven, de actie van last-geevinge; waer van hier boven gesproken is, met dit onderscheidt, ook reede gezegt, dat onse *Procureurs* haer salaris buiten alle twijfel kunnen eyfchen, schoon het noch in het gros, noch in't bysonder te vooren is bedongen; maer in particuliere last-hebbers, die ander lieden saken in rechten aenneemen te drijven, sal noch plaetse hebben het geene van het salaris der lasthebbere nae Keyserlijke rechten behoort, en hier vooren gezegt is.

27. De last van een *Procureur* neemt einde, op de selve manieren als andere last-geevingen, te weeten met de doot des last geevers, gelijk reede gemelt is; *Procureurs* doot behoeft niet gemelt te worden, verstaende zich self. Van particuliere volmachten tot pleit-saken hebben wy beweesen, dat sy nae de *litis contestatie* volmachten blijven, al sterft haer Meester, tot het einde der sake toe: maer met haer eigen doot is het uit, alsoo last-geevinge tot geen erfgenamen kan over gaen.

28. Ten tweeden, het *Procureurschap* eindigt met herroepinge van den Meester, die t'allen tijden zijn *Procureur* kan bedanken, *mits hem betalende voor sijne gedane diensten*, maer een particuliere pleits-volmacht kan voor den rechtelijken eyfch by den Meester nae believen afgezegt worden, nae den eyfch of *litis contestatie* kan hy niet anders worden afgestelt, als nae genoomen kennisse van saken en bewijs van genoegsame reeden. (1)

29. De *Procureur* heeft de selve vryheit om zijn dienst op te zeggen aen zijn Meester, welke dese van zijn kant heeft, en vervolgens kan hy hem van de sake onlasten, *mits de Meester daer geen interest of schade by kome te lijden*; welke de *Procureur* soude moeten vergoeden, gelijk elders van gemeine last-hebbers gezegt is; sonder voorgaende opsegginge aen den Meester, kan een *Procureur* zich niet onlasten, als om reeden, dat den Meester niet en koomt om hem te instrueeren, hoewel ontbooden

(1) l. 16 l. 17. in pr. ff. de *Procurat.*

booden zijnde, mits het selve by intimatie door een bode aen hem gedaen den Hove geblijke, (t) edoch dit belet niet, dat een Procureur sijn dienst aen de Meester opgezezt hebbende, en daer van diergelijk bewijs doende, sonder oppositie van partije, hem niet altoos soude konnen ontlasten, soo als gezegt is.

30. Met een particuliere pleits-volmacht is het in alles soo niet geleezen, die kan voor de *litis contestatie* mede wel opkondinge doen, indien hy 'er de Meester geen schade met doet, maer nae de *litis contestatie* pleits-eigenaer geworden zijnde, soo mag hy hem niet ontlasten, als om reeden by de wetten erkent, hoedanige zijn, *als'er sware viandschap tusschen den volmacht, en den Meester ontstaen is*; ten *tweeden*, als de volmacht om het gemeine best halven uit den lande moet zijn, of verre van het gerichte daer de sake dient; ten *derden*, als hy door ziekte, ten *vierden*, door een verre noodtsakelijke reise, ten *vijsden*, door eigen gewichtige besigheeden, als om aensterste van een ervenisse en diergelijke, belet is, ten *zesden*, als een Meester *abandon* van goederen heeft gedaen, of anders kennelijk onmachtig is geworden, om sijn volmacht te betalen, ende schadeloos te houden. (u)

31. *Defenseurs* of Verdeedigers in Rechten bekend, worden in onse Practijk' *Intervenienten* genoemd, die een pleitsake voor de Gedaegde opneemen, voor hun *Intervenieeren* ende den selven verdeedigen, sonder daer toe versocht te zijn; Sy konnen onderscheiden worden in *eigenwillige* ende *noodtsakelijke* Verdeedigers.

32. De *eigenwillige* zijn wederom tweederley; want sy *Intervenieeren* voor yemant of uit vriendschap, of wegens hun eigen *interest*.

33. Uit vriendschap kan yder een sijn Vriendt, die geduirende sijn afwesen in Rechte betrocken of in sijn goederen gemoeit wort, aenneemen te verdeedigen ende voor hem in rechte te treden, sonder last daer toe te hebben, *als hy slechts borge stelt, van het gewijsde te sulden voldoen*.

34. Sulx kan van wegen den *Impetrant* of Eyscher niet geschieden, behalven van naebestaende Perloonen onder *cantie de rato*, dat is, *borgstellinge*, dat de Eyscher hun doen van weerde sal houden, dan konnen nae-Vrienden ook sonder last te toonen, voor een een ander eysch doen en die vervolgen.

35. Anders moeten die van wegen den Eyscher in Rechte willen treden wettelijke last toonen, of soo der aen de *forme* van de last yets ontbreekt, soo moetende die verbeteren door *Cantie de rato* voorengemelt.

II Deel.

N

melt.

(t) Ord: 3 boek, tit. 10. art. 6.

(u) l. 8. § ult. cum ill. seqq. d. tit. d. Procurat.

melt. Geen last hebbende, konnense door geen *cantie* daer toe bequaem gemaekt worden.

36. Die voor een Gedaegde, present zijnde, wil *intervenieren* ende in Rechte treden moet *summier* bewijs bybrengen, dat hy uit reedelijker oorsake daer by *geïnteresseert* is, en dat de last ofte verlies der saek op hem soude moeten druipen: Dat bewezen hebbende, soo behoeft hy, nae reeden van Rechte geen *cantie* voor 't gewijsde te stellen, maer 't wort doorgaens anders genomen. (x)

37. Noodtsakelijke Verdedigers of *Intervenienten* zijn, die daer toe by de Gedaegde kunnen geroepen ende genoodtsaekt worden; evenwel met dit onderscheidt, dat eenige stip gehouden zijn, tot *interventie* ofte tot *werkelijk in Rechte te treden*; te weten, die hun daer toe hebben verbonden, en dat uitdrukkelijk hebben aengenoomen.

38. Andere können wel *gedenuntieert* ende *gecteert* worden, om te komen *ad sistereen* ende den Gedaegde te verdedigen; maer evenwel als sy niet willen in Rechte treden, soo kan tegen haer niet wijder geprocedeert worden, als ten einde de gedane *denuntiatio* sal verklaert worden *wel ende te rechte gedaen te zijn*; ende dan loopt het Procces tot haer perijkel, als het verlooren wort; maer wort de Gedaegde *vrygesproken*, soo behoeft de *gedenuntieerde* self voor geen kosten te staen.

39. Van dese laeste slag zijn alle Verkoopers ende al die gehouden zijn eenige *Contracten* of bezittingen van goederen te *garandeeren*; sonder dat sy haer *specialijk* tot *interventie* in Rechte hebben verbonden.

40. Als de Bezitters van 't goet of gelt, dat een ander moet *garandeeren* wort aengesproken, soo kan dese den *garandeur* laten citeeren om te koomen ter plaetse daer 't Procces hangt, eer de tijdt van verdediging is verlopen.

41. Maer als dese niet heeft willen in Rechte treden, soo kan de Gedoemde hem wegens sijn *garand* aanspreken voor sijn eigen Rechter.

42. Edoch *conclusie* tegen een Verkooper en simpel *garandeur*, om voor den Gedaegde in Rechte te treden is *ongefundeert* in Rechten, als hy 't niet heeft beloofd gelijk aangeweesen is. (y)

43. Hier vooren is gezegt, dat de Gevoegde verscheelen van *Intervenienten*, zit boven. 7. Kap. art. 17.

(x) *dix. ad tit. ff. de Procurat. sub fm.*

(y) in 't 3 boek 5 kap. n. 51.

XVIII. KAPITTEL.

Van Advocaten.

Wat een Advocaet zy. Beschrijvinge van een Advocaet, en uitlegginge daer van. Pleiten by monde of by geschrifte welk best. Wat postuleren zy. Wat konst sy moeten gebruiken. Plicht van Advocaet. Deugden desselfs, eerst oprechtheid. Ten tweeden getrouwigheid. Ten derden seëdigheit. Ten vierden verstandigheid in 't gemein. Driederley verstandigheid, eerst kennisse van rechten. Goet oordeel. Praëtijke. Onderscheidt van Procureurs en Advocaten.

1. **D**Us verre van Procureurs, volgen nu Advocaten, welke zijn Rechts-geleerden, die van partijen worden versocht om hare pleitsaken by monde, en by geschrifte den Rechter voor te dragen, en nae de konst te bewijzen of te verdedigen, daer toe by publyke autoriteit geadmitteert. Wy zeggen eerst, dat een Advocaet is een Rechts-geleerde; by de oude Romeinen was het gebruik, dat een yder een; voor recht moerende gaen, sijn beste en vermogenste vrienden tot hem riep, en om raed en daed mede nam, waer van het woordt *Advocaet* is gekomen, dat soo veel te zeggen is, *als een die men tot zich roept*, schoon wesende geen Rechts-geleerde, maer naederhandt is het Advocaetschap een officie geworden, waer toe niemant toegelaten wort als Rechts-geleerden, die volgens heedenstaegs gebruik in een *Academie* nae behoorlijke *examen* den tijtel van Doctor of *Licentiaet* hebben ontfangen; immers voor den *Hove van Frieslandt* worden geen andere toegelaten: als wy rechts-geleerde zeggen, soo verstaen wy ook een goet en eerlijk man, hoedanige een waer Recht-geleerde moet zijn, (a) op dat men niet denke, dat die qualiteit in een Procureur zijnde vereyscht geweest, niet nodig soude zijn in een Advocaet.

2. Wy hebben gezegt, dat een Advocaet door een van de partijen wort versocht; want Advocaten worden niet gestelt door *lastgevinge*; maer door verzoek, en ter beede, niet van meesters, maer van *clients*; want cliënten worden genoemd, die Advocaten verfoeken, ende is soo veel te zeggen als lieden die onder bescherminge staen.

N 2

3. Noch

(a) 1. 1. in pr. ff. de just. & jur.

3. Noch is gezegt, dat Advocaeten by monde en by geſchriſte de ſaken voordragen, by monde geſchieden eenige dingen op de dagelijxe rolle; maer het voornaemſte dat Advocaten by ons doen, geſchiedt in geſchriſte volgens de maniere van Duitslandt; in Hollandt wordt by monde doorgaens gepleit, volgens het gebruik van Vrankrijk, en de meeste plaetſen van *Europa*; beide gewoonten hebben haer reeden ende gebreeken; het pleiten by monde wackert de verſtanden, en oeffent de welſprekenheit, en maekt de Advocaten bequaem, om in grooter gelegentheeden met lof, en toejuichinge te worden gebruikt ende gehoort, ende wanneer de Rechters op ſtaende voet adviſceeren, ſoo geeft het ook meerder indruk op de gemoederen als ſchriftelijk, maer het is wederom dit ongemak onderworpen, dat een Rechter niet wel lettende op het geene gezegt is, geen hervattinge heeft, gelijk op het geſchriſte, dat ook groote patientie van nooden is, om het gebruik en de talmerijen van flechte Advocaten, die altoos het meeste getal maken, in het openbaer te aenhooren; by de geſchriſten is meerder vaſtigheit en ſeekerhet, en hervattinge voor den Rechter, en kan alles op die manier met geſlooten deuren, in den Raet worden afgedaen, ofte by de Neder-rechters gefonden aen de *viſitateurs* van de Proceſſen, die haer anders voor het meerendeel verleggen ſouden vinden, om op aenhooren van de mondelinge pleiten recht te ſpreken in alderhande ſaken; maer het ſchrijven geeft wat langer train, en laet onſe lieden van ſtudie, buiten oeffeninge van welſprekentheit.

4. Het voordragen ende ampt-oeffeninge der Advocaten, wort met een latijns woort genoemt *Postuleren*, het welke voortijds een yegelijk, ſoo in eigen als in vreemde ſaken vry ſtont, *gelijk rede gezegt is*: maer heeden is het niet geoorloft, al was het in eigen ſaken, ſonder *Advocaet* voor rechte te verſchijnen, om reeden als boven van de *Procureurs* aengetee kent is.

5. Als wy zeggen, dat ſy de ſaken nae de konſt moeten verdeedigen, ſoo verſtaen wy geen andere konſt, als die van de ſuivere, en onbevleete rechts-geleertheit, en geenzins kromme ſtreeken, en boosaerdige omweegen, welkers gebruik meer als behoorlijk de ordere der Advocaten eenigzins hatelijk heeft gemaekt, in de gemeine achtinge van eenige ſoorten van menſchen.

6. Uit deſen kan worden afgenoomen, dat tot de plichten van de Advocaten behooren alle die deelen van het proces, waer in voornamentlijk Raet, verſtant, en kenniſſe van de rechten noodig is, in plaetſe dat

dat de Procureurs beschicken en bestellen, soo met loopen en solliciteeren als met schrijven soo veel sy kunnen, *alles wat tot het voortgang van het proces* van nooden is, een Advocaet moet instellen het eerste request, om citatie te veeſoeken, dewijl het ſelve dient te behelſen de gronden van den eyſch, en den omtrek van de geheele ſake; voorts moet het libel, antwoord, replijk, duplijk, triplijk, quadruplijk, van beiderzijds Advocaten geſchreeven worden: sy moeten nae de interlocutie de poſitionen, waer op de getuigen verhoort ſullen worden, ſtellen met de interrogatorien op partijs articulen, en eindelijk een remonſtrantie of deductie van de geheele ſake, met reeden van rechten, ende van feiten inſtellen, voorts in andere ſaken als *beneficie van inventaris, ceſſie van goederen* en al wat meer is, daer rechts-voorſichtigheit in vereyſcht wort, daer raet en daet in gebruikt moet worden, nae gelegenheit van yder voorvallende ſaek, waer van onſen Heer *Bouricius* in het breede geſchreeven heeft.

7. Een Advocaet moet in ſijn bedieninge zich houden *oprecht, getrouw, zeedig ende verſtandig*; de oprechtigheit eyſcht, dat hy geen ſaken aenneemt, die hy weet onrechtmatig te zijn, waer van indien hy hem met goede woorden niet laet afſpreken zegt d'Ordonnantie, (b) wort hy ernſtelijk geſtraft; indien hy in het begin des ſaeks onrechtveerdigheit niet geſien, maer naederhandt eerſt gemerkt heeft, ſoo doet hy noch wel veiligſt, dat hy zich van die ſake onthout, maer het formulier van den eedt, dat de Advocaten alhier voor den Hove wort voorgehouden, verbindt haer niet verder, *dan dat ſy naederhandt des ſaeks ongelijk merkende, daer in niet ſullen zeggen ofte ſchrijven, als haer uitdruckelijk te ſpreken, en te ſchrijven belaſt wort*; te weten, van hare *Clienten*, ſoo dat ſy alſdan, niet uit haer eigen drift, ende gevoelen, maer als *instrumenten*, en uitleggers van haer meesters meininge ſchijnen aengemerkt te worden; hoewel om de waerheit te zeggen, dele uitvindinge niet beſtant ſchijnt te weſen, om het gemoedt van het onrecht der ſake ten vollen overtuigt in geruſtheit te kunnen ſtellen, nademael toch de Advocaet de onrechtveerdigheit van de meester, met ſchijn-reedenen en dubbelfinnige of nae eigen gevoelen valſchelijk geapliceerde paſſagien van rechte ſoude moeten beveſtigen en coleuren aenſtrijken.

8. Soo behoort ook tot de oprechtigheit, dat men een goede ſaek met geen quade ſtrecken verdedige, *waer van ſoo eeven geſproken is*; ook dat hy in het eyſchen van ſijn ſalarien toont reedelijkheit, en geen

(b) 3 boek. tit. 4. art. 3 4

over-loon boven de proportie van zijn arbeid begeere, noch meer als d'Ordonnantie geeft, anders doende, moet hy 't wederom geven, ende wort noch arbitralijk gestraft. (c)

9. Tot de getrouwigheid wort vereyscht, dat een Advocaet geen heimelijk verstandt en hebbe met sijne *Clients* party, maer alles bybrengende tot verweeringe van de sake hem toe vertrouwt. *Collusie* met party, wordt extraordinaris, en crimineel, nae gelegenheit van saken gestraft. (d)

10. De neerstigheid behoort ook tot de getrouwigheid; te weeten, dat een Advocaet spoedig met de sake voortvare, en door zijn dralen geen oorzaak van verstek en geeve, voornamentlijk in dingen daer het op aen koomt; dies by den Hove wort onderhouden, dat een Advocaet zich hebbende laten versteecken van antwoordt, en zijnde gedoemt, *uit zijn buidel wort gecondemneert*, niet alleen in de kosten, maer ook in het geëyschte kapitaal; wordt ook de klerken op de Rolle, by Ordonnantie (e) belast, notule te maken van de Advocaten, soo dikwils sy absent zijn, als de saken tegens hun gepresenteert zijnde worden op geleezen, indien 'er geen ander is gesubstitueert, by verbeurte van een stuiver t'elkens te betalen, eer hy in verder Rechte gehooft worde; *edoch dit behoort eigenlijk tot het Procureurs ampt*.

11. Moet ook tot de getrouwigheid gebragt worden, het verbodt dat een Advocaet niet vermag te ackordeeren met zijn Client, om deel te hebben aan het profijt der sake, daer hy in dient, noch eenig cessie van sulck een gedeelte aen te neemen, veel min is het hem geoorloft de geheele sake van zijn client by ackoort over te neemen, om de vreesse, dat de Advocaten hare clienten de sake dikwils niet verstaende, en haer eenigermaten onderworpen, tot schadelijke ackoorden sullen brengen. (f)

12. De zeedigheid vereyscht in de Advocaten, dat sy geen scheldt of schimp-woorden tegen party of zijn advocaet gebruiken; maer het geene des saeks beweeringe vereyscht, krachtelijk, en sonder bitterheit voorstellen, by peene van gelt-boete, of verbot van practijcke, nae gelegenheit van saken; en nae Keyfers recht van *infamie* of eerloosheit, (g) voornamentlijk moet de zeedigheid worden genoomen in tegenwoordigheit van Commissarien voor den Hove, alwaer ook oneerbare woorden, niet behooren geleeden, maer gestraft te worden, gelijk

(c) Ord. tit. voors. art. 18.

(e) tit. voors. art. 9. 10. 11.
C. de Postul.

(d) l. 1. §. 1. ff. de Prævar. l. 8. d. extraord. crim.

(f) l. 6. §. 2. C. de postul.

(g) l. 6. §. 1. 2. 3.

gelijk Bouricius daer van een exempel heeft van een Advocaet, die om een oneerbaer woordt by een Commissaris gesproken, in 12 goudguldens wierde gedoemt; en by aldien een Heer uit den Rade door een geschrifte of ook by monde geïnjurieert mochte zijn, sulx wordt ernstelijk gestraft; waer van by de selve Bouricius een aenmerkelijk exempel verhaelt wort; in onse tijt wort het ook niet ongestraft gelaten, zijnde noch in de recht-dag voor de groote vacantie van 1683. een Advocaet om die oorfake drie maenden de practijke verboden. op de rolle is ook bysonderlijk zeedigheid en stemmigheid van nooden, ende belast de Ordonnantie den Advocaten aldaer op de rolle te blijven, en aen de baely staende te pleiten, sonder heen en weeder te loopen, of aen de tafel te staen, by verbeurte van zes stuivers, te deelen tusschen d'eerste Dcurwaerder en de klerk op de rolle.

13. Boven al moet een Advocaet zich verstandig dragen, in het beweeren van sijne sake, en sulx doende neerstelijk letten op de *theoretische grondt* van de selve, welk het point is of welke de punten zijn, daer op het voornamentlijk aankoomt, leggende zich daer op uit, dat hy die punten duidelijk aenwijse, en krachtiglijk bevestige met reeden van rechte, die daer bondig op passen; sonder veel omhael van woorden en reeden, op die gronden niet applicabel; want sulke ydele omweegen zijn smakeloos aen den Rechter, en verdonkeren het goede, dat bygebragt mag zijn. daerom moet een Advocaet hem als voor de pest wachten, van langwijlligheid, om welke af te snijden by de Ordonnantie verboden is eenige schrifturen te maken over de hondert articulen groot, *sonder consent van het Hof.* (h)

14. In't korte, de verstandigheid van een Advocaet bestaet in dese drie dingen, *in de kennisse van de Rechten*, in de *toepassing der selver*, op het feit, dat hy te beweeren heeft, en in de *ervarenheit van de practijke*. De kennisse der rechten bestaet in driestukken, in het verstant van de Roomsche wetten, van de Ordonnantien van Friesslandt, en van de uitleggers ofte schrijvers over de wetten. De Roomsche rechten moet een Advocaet mede brengen van *d'Academie*, alwaer hy in sijn memorie moet gevestigt hebben den omtrek van het geheele Roomsche recht, soo wel dat op heeden in het gebruik is, als ook dat in onbruik is geraekt, om dat het een sonder het ander niet ten vollen kan worden verstaen, ende tot desen einde moet hy zich familiaer gemaekt hebben een goet aetheur die het gansche recht in het korte begreepen heeft, dien moet hy duidelijk verstaen, confereren met

(h) Ord. 3. 4. 16.

de wetten en met zijn eigen oordeel, tot dat hy hem gantsch als opgegeeten heeft, en daer moet hy zich tot de practijke gekoomen zijnde aen houden, de memorie daer van dikwils ververichen, wesende seker dat hy veel meer uitrechten sal, met een weinig fix en veerdig geleert te hebben, als met veel confuselijk te hebben geleesen ende verhandelt; hoewel hy ondertusschen andere boeken ook wel mach, en behoort te lesen soo veel de tijdt hem toelaet; maer hy sal wel doen ende brengen hem al wat smakelijkt is tot zijn handt-boek om het selve daer mede te verrijken.

15. Wat d'Ordonnantie aengaet, die moet hy hem boven al ook gemeensaem maken, maer niet eer, als hy de loop van de Roomsche Rechten voltrocken heeft.

16. Aengaende de *Scribenten*, dat gedeelte van rechts-geleertheit strekt zich oneindelijk uit, en soude ik niemant derven raden, dat hy zich in de zee begaf, om die rond om te bezeilen, hoewel 'er veel en treffelijke dingen uit te halen zijn: maer het menschelijke leeven is te kort, en te kostelijk om in sulc een oneindelijken arbeit te worden ingewickelt, ik meine dat een Advocaet zijn bibliotheek behoort te voorsien van 20 of 30 der beste schrijvers in de practijke, want sulke verstaen wy alhier, en die heedenstaegs meest geallegeert worden, daer onder moet hy zich twee of drie, soo veel doenlijk, gemeensaem maken, om der selver autoriteit altoos gereet te hebben, en gelove dat hy niet sal doolen, indien hy daer toe uitkipt, *Sande*, *Gail*, en het *Codex van Faber*. D'andere boeken moet hy opslaen, en doorsnuffelen soo dikwils eenige saken van belang, en die meer bewijs van nooden hebben, voorkoomen.

17. Edoch dese geheele kennisse van rechten, helpt een Advocaet niet met al, wanneer hy het geluk niet en heeft, van een goet oordeel, om de reegels van de rechten te kunnen passen, op de feiten die hem t'elkens voorkoomen, dit is het sout van een Advocaet, sonder het welke wat hy ook schrijven mag, al was het niet anders als Loijen en Doctoren, ende klaer latijn, ongesouten, smaek en krachteloos is; ongelooflijk is echter hoe gemeen die faute is, en hoe weinig staet een Rechter kan maken, en daerom ook pleegt te doen, van de allegatien die noch meerendeels qualijk geciteert, en niet soo gevonden als sy geallegeert worden; een jong Advocaet moet zich vermaent houden ten eersten, dat hy niet licht passagien in andere boeken geciteert uitschrijve met blote *numbers*, ten tweeden dat hy 'er gansch geen allegeere daer sy onnoodig zijn, ende in ongetwijfelde generale stellingen van rechten, alwaer of geen

geen of een plaetse uit de wetten genoeg is; ten derden, als 'ertwijvelachtige rechts-ftellingen voorkoomen, dat hy dan een, twee, of drie approbeerde attheuren, naedruckelijk citeere; met eenige haer eygene woorden, die klem hebben; of ook de woorden der wetten als fy niet zeer bekend zijn, op dat een Rechter wete dat 'er op gelet is, en dat hy 'er niet te vergeefs op te letten heeft, en verlicht werde van de moeite van zoeken: maer *dit zy nog eens gezegt*, dat het verftand des Advocacts gezien wordt in de feiten of pointen *decifoir* wel uit te halen, klaer voor oogen te ftellen, en daer op het recht bondig te voegen, en te bewijzen; partije mag dan omhalen en winden foo hy wil, een Advocaet dit vast hebbende moet hem ftip daer by houden, ftijf, en *confident fpreken*, (want dat helpt.) met respect altoos, en laten zich van fijn grondt daer de faek op drait, geenzins afwenden.

18. Het derde point hebben wy gezegt *ervarentheit in de practijke*, welke is wederom tweederley, eerftelijk noopens den ftijl en de maniere van procederen, voor't Gerichte of by den Hove gebruikelijk; ten tweeden de bequaemheit om alle *pleydoijen, fchriften, deductien*, en wat meer te doen mag zijn, wel te konnen maken en infellen; beides moet metter tijt, en al doende geleert worden, mits de jonge Advocaten allenthalven de oude vragende, en naukeurigh op alles lettende, de fchriften en *deductien* van andere neerftig lefende, en alles wat in feekere formnieren beftaet aenteekenende, en foo veel doenlijk op de reeden van alle dingen merkende, om niet alleen te weeten, dat alfoo de practijk, maer waerom het foo is, wetende feeker dat de practijke felve nae de theorie gerichtet wort; en dat queftien daer ontrent voorvallende, uit theorijke gronden moeten worden afgedaen: wy brengen tot de practijke niet, de kenniffe van het geene door gebruik der volkeren is afgefchaft, of niet afgefchaft, ten aenzien van de Roomfche wetten, want dat is de theory, konnende en moerende uit de boeken worden gehaelt; practijke is, dat niet als door *ufantie* verkreegen ende geleert wort.

19. In gevolge van't geene foo van Advocaten als Procureurs gezegt is: moet nu het onderscheidt tuffchen beiden aangemerkt worden, 't welke voornamentlijk in drie poincten beftaet, hier boven ook al geroert; ten eerften *een Advocaet wort verfocht van fijn client*; een *Procureur wordt gelaftigt van fijn Meesters*; ten tweeden *een Advocaet beweert het recht van de sake*, de Procureur doet het geene de man felf foude doen, met loopen, folliciteeren en foo voort; ende ten derden het ampt van een Advocaet is veel aensienlijker als dat van een Procureur,

en eyscht geleertheit, met fulke bequaemheit, die tot het beleid van de grootste dingen in de weerelt aanleidinge geeft: *invoezen ook een Edelman het minste nadeel aen zijn Adel niet toebrenge, met het oeffenen van Advocatschap.*

XIX. KAPITTEL.

Van Procureurs en Advocaten beide te zamen.

Advocaten en Procureurs ampt, by ons te zamen gevoegt, hoewel de namen noch onderscheiden; wie verboden worden van dit ampt; jongmans onder de 17 jaren, doove, blinde, vrouwen. Eerlose. Rechters. Advocaten die misdæen hebben in haer ampt. Verbodt van practijke &c.

1. **E**Nde dit is dus verre van beide dese bedieningen in 't bysonder gesproken, maer de nuttigheit der gemeenten, ten einde met minder kosten recht soude kunnen bekoomen worden, heeft ingevoert, dat de bedieningen van *Procureur en Advocat* te zamen gevoegt souden worden; dat niet alleen in Frieslandt, maer ook by verscheidene andere volkeren alsoo wort gebruikt; ende by ons soo wel by de Neder-gerichten als voor 't Hof, met dit onderscheidt nochtans, dat voor de Neder-gerichten de practijns niet meer hebben als de weerdigheit van *Procureur*, en op dat men weten soude, dat sy 't *Advocaetschap* eeniger maten vervullen, hoewel meest sonder studie zijnde, soo wort haer de toenaem gegeven van *Postulanten*; want gelijk boven gezegt is het woort *postuleeren* wordt den *Advocaten* toegeschreeven; maer de practijns voor den Hove worden alleen *Advocaten* genoemd, en moeten van studie zijn, met tijtel van *Doctor of Licentiaet*; welke naem en weerdigheit sy behouden wanneer sy by den Hove geadmitteert zijnde, de practijke voor de Neder-gerichten oeffenen, soo nochtans, dat sy voor 't Hoff geen practijke werkelijk mogen oeffenen.

2. Wy sullen van *Advocaten* en *Procureurs* alsoo in een versmolten zijnde, noch moeten aenmerken, wie dat verboden, en wie uitgeslooten worden van dese bedieninge; d'oorsake daer van koomt of *uit de wet, of verbodt van de Overigheit.*

3. Uit

3. Uit de wet worden verboden ten eerſten , *jongelingen* die niet vervult hebben de zeventien jaren ; want in haer achtiende gegaen zijnde, mogen ſy *Procureurs* en *Advocaten* zijn , worden ook verboden doove lieden , maer geen hard-hoorende ; van ſtomme , flechte , en uitſinnige menſchen behoeven wy hier niet te melden ; vrou-lieden worden ook hier van uit geſlooten , gelijk van alle publyke bedieningen , hoewel ſy ſomwijlen voor haer ouders als gelastigde wel kunnen koomen om een rechtsake te doen bepleiten door *Advocaten* en *Procureurs*. (a)

4. Blinde worden toegelaten in haer eigen ſake te pleiten ; maer niet voor andere om dat ſy 't behoorlijk reſpect aen 't Gerechte , en commiſſarien niet kunnen geeven. (b)

5. Eerloofe menſchen wanneer 't niet in den hoogſten trap was , wierden eertijts in haer eigen en die van haer nae-beſtaende ſaken toegelaten ; maer om dat heedenſdaegs 't Advocaet en Procureurſchap een publyk ampt is , ſoo kunnen geen infame in eeniger maniere toegelaten worden , *dan wanneer ſy in haer geheel zijn herſtelt*.

6. Noch worden verboden ongelooſige heidens en jooden ; ook alle groove ketters , om dat die mede geen toegang tot weerdigheeden hebben , *wy noemen groove ketters die van 't gevoelen der gemeine gronden over de geheele Chriſtenheit aengenoomen aſgaen* ; gelijk daer zijn die de Heilige Drie-eenigheit of Godtheit van een der drie perſoonen ont-kennen. (c)

7. Machtige lieden , die ſterk in de regeeringe zijn , worden ook niet geleeden om 't Advocaetſchap te oeffenen uit vreeſe dat ſy het recht ſouden doen buigen ; maer het doet geen noodt , dat ſodanige het ſouden ſoeken. (d)

8. Rechters mogen ook niet practiſeeren voor het ſelve gerichte , (e) 't welk gebruik heeft in de burgemeesters van onſe Steeden , waer onder de practiſjns dikwils verkooren worden , maer ſy moeten de practijke voor dat gerichte dadelijk ſtaken , niet de vroets-lieden die in den breeden Raedt van de Stadt ſitten , om dat ſy over 't Gerichte niet te zeggen hebben , ſoo moogen ook de byſitters in de Grietenijen niet practiſeeren , en behooren ook de Secretarien met hare klerken daer toe niet te werden toegelaten ; maer Dorp-rechter en Practiſijn ſoude wel een perſoon kunnen zijn , om dat een Dorp-rechter geen Rechter is , daer gepleit wort.

9. Advocaten die onbehoorlijke ackoorden met haer *Clienten* hebben

O 2

(a) l. i. §. 3. & ſeqq. de poſtul.
(d) l. 5. l. 6. pen. & ult. C. eod. tit.

(b) d. l. i. §. 5.

(c) l. 41. ff. de Procur.

(e) tit. C. Ne lic. Potent.

ben aengegaen worden ook by de wet uitgeslooten, als mede die by den Rechter geboden zijnde te verdedigen yemant die geen advocaet kan vinden, sulx niet heeft willen doen, *te weten als hy geen wettelijke reeden van onschuldige heeft bygebragt.* ()

10. Doch dese beide oorsaken können mogelijk gebragt worden tot verbodt van d'Overigheid of den Rechter gedaen, om dat de geleentheit van onbehoorlijke ackoorden, en van de onwilligheid om verleegene lieden te dienen, wel vereyschen een dispositie van den Rechter, en is voorts in't algemeen alsoo, dat alle die zich qualijk gedragen hebben in haer leeven of in haer practijke, soo dat sy haer de deftige waerdigheid van Advocaetschap onweerdig maken, nae geleentheit de practijke verbooden wordt, het zy voor altoos, of voor een tijdt, welke dikmael als't geen sware oorzaak en is, op ses weeken genoomen wordt, ook wel trouwens op drie maanden of een jaer, ook wel langer; 't welk geschiedt zijnde de verboodene persoon niet wort toegelaten yets op sijn eigen name voor recht te spreken, of in te geeven, maer hy wordt echter niet belet in sijn cliënten saken te adviseeren, te schrijven, en alles te besorgen, mits onder de naem en handt van andere Advocaten, sonder dat eygen geschrifte, schoon by een ander vertee kent, by den Hove wort toegelaten, gelijk verstaen is ten aenzien van *D. G. B.* een weinig voor de groote vacantie, 1680. de tijdt verstreeken zijnde kan hy van self wederom practiseeren, sonder dat hy verfoek daerom behoeft te doen, en is soo verstaen den 18. Januarij 1681. in de sake van *D. 7. B.*

(5) *l. 6. C. de Postul.*

XX. KAPITTEL.

Van Booden en Deurwaerders.

Plicht der Hofs en Gerichtsbooden, ende geloof van haer Relaes. Hebben geen last om betalinge te ontfangen. Deurwaerders wat eigentlijk ende welk hare plicht zy. Maniere van executie. Hebben ook macht, om betalinge te ontfangen. Van Executeurs in de Needer-gerichten.

1. **H**et ampt der Booden wort beschreeven in het 3 boek der Ordonnantie tit. 6. ende koomt hier op uit; dat sy de *brieven, citatien* ende allerhande *Provisien* ontfangen hebbende ('t welk geschiedt nae deilinge, die sy alle 3 weeken van de versochte *exploitten* onder haer gewent zijn te doen, of extraordinaris op speciaal verzoek ofte bevel van 't Hof) die terstont moeten bestellen en *exploiteeren*, en dat in persoon, sonder aen een ander te mogen overgeeven, of 't moeste zijn om *reedelijke oorsaken van belet*, buiten *interest* van Partijen, ende sulx aen een ander *geswooren Boode*. (a)

2. De *citatien* moeten sy den geciteerden in handen geven of aen't huis bestellen, het *relaes* moet de Boode self schrijven ende verteekenen, *soo hy schrijven kan* zegt de Ordonnantie (heeden soudemen geen Boode toelaten, meine ik, die niet konde schrijven.)

3. Sy moeten ook den *Advocaten*, binnen *Leeuwarden* op gewoonlijk *salaris* dienen; moet ook een of twee van de Booden, als de Rolle dient, of de Raedt vergadert is, gestadiglijk op de *Cancelerije* zijn; Geduirende de rolle, moeten sy de *Postulanten* dienen in het halen ende brengen uit ende in de Griffie, wat van nooden mag zijn. (b)

4. Het *relaes* van een Boode wort volkoomen geloof gegeeven, soo veel aengaet het geene hy in last heeft, sonder wijders, *haer last strekt niet tot betalinge te ontfangen*; Dies een Gedaegde aen hem betaelt hebbende ende 't gelt niet te rechte rakende, soude van den Eyscher niet bevrijdt zijn.

5. *Deurwaerders* zijn eigentlijk, het woort inziende, soo veel als *Kamerbooden*, hoedanig is de eerste *Deurwaerder* van 't Hoff, die altoos by de Raedtkamer moet oppassen, of maken, dat een ander Boode

of Deurwaerder by der handt zy, op poene van 20 stuivers t' elkens, soo de Ordonnantie spreekt. (c)

6. Maer de andere Deurwaerders worden gebruikt als *Executeurs*, om sententien ende andere *Provisien* ter executie te stellen. (d)

7. Door *Provisien* worden verstaen orderes en uitspraken van den Hove buiten *definitive sententien*, als *arresten*, *poenale mandamenten*, *gijf-selingen*, *namptiffementen* en diergelijke.

8. Op sulke saken de Deurwaerder *Commissie* ontfangen hebbende, moet de selve met den eersten ter executie stellen, *al hadde hy maer een Commissie*. (e)

9. De *Ordonnantie* verbiedt haer in *d'executie* Soldaten of eigen *Ad-sistenten* te gebruiken, maer dat sy haer fullen moeten bedienen van *d'Ad-sistenten* ter plaetse der *Executie* wordende gevonden. (f)

10. Maer het gebruik is anders; Sy bedienen haer van Soldaten als 't noodig is, ende wel sonder verlof van hun *Officieren*; waer op echter by d'Heeren Gedeputeerden is geresolveert den ... Juny 1681. dat sy de Kapitains om volk fullen moeten vragen, die haer dan geen hulp fullen vermoogen te weigeren.

11. Een Deurwaerder *executie* fullende doen, moet sijn *Commissie* toonen, anders behoeft niemant *executie* te lijden, maer kan den Deurwaerder feitelijk beletten, sonder hem echter te quetsen of anders te hoonen, maer *Commissie* toonende en eenigc *excessen* begaende, moet over hem worden geklaegt, *sonder feitelijke tegenstant*.

12. Betalinge aen den Deurwaerder zijnde geschiedt in 't geheel, wort de gedoemde bevrijdt, schoon het gelt onder den Deurwaerder te soeken mochte raken, om dat partije hem overgeevende *Commissie*, wort verstaen hem ook last tot den onfang der penningen te geven.

13. De verdere plicht der Deurwaerders sal volgen, als hier beneden van *executie* en ordere van dien sal worden gehandelt.

14. In de *Neder-gerichten* wordt de plicht van Booden en Deurwaerders te gelijk waergenoomen by de *Executeurs* soo genoemt, die ook zijn om misdadige te grijpen, daer toe by het Hof is de *Substituut van de Procureur Generael*, en in de Steeden de *Wachtmeesters*; Maer ten platten Lande doen de *Executeurs* het een met het ander, daer toe sy hebben hare dienaers of *Ad-sistenten*.

(c) 3. boek tit. 5. laest art.

(f) Ord. 3. 5. 1.

XXI. KAPITTEL.

Van goede Mannen.

*Overgang tot goede mannen, en hoe meenigerley die zijn. Goede mannen by compromis hoedanig. Wie daer toe mag verkooren worden. Ook wel eerloofse menschen, maer geen vrouwen, noch die onder 20 jaren zijn. Wat saken kunnen be-
geeven worden. Macht van goede mannen niet verder als het compromis spreekt. Konnen partijen niet dwingen, maer die konnen haer altoos verlaten. Maniere van procedeeeren. Uitsprake. Wat, soo de stemmen steeken. Sy konnen gedwongen worden tot uitsprake sonder reeden van excusie. Soms tijts konnen sy geen uitsprake doen. Met d'uitspraak haer macht uit. Kracht van d'uitspraak groot, doch sonder actie of exceptie daer uit geboren. Als by consent of stilswijgen van partijen. Reductie, oorspronk, ende gebruik. Of die altoos plaets heeft. effect van reductie, vier gevallen van eindigen des compromis. Noch twee gevallen.*

1. **W**Y hebben afgehandelt de personen tot het Gerichte behoorende, maer om dat Arbiters, of goede mannen nae het voorbeeld van het gerichte procedeeeren, soo wil d'ordere, dat wy van haer spreken, eer wy tot het rechtelijk proces selve koomen over te gaen. Goede mannen in het latijn *arbiters* genaemt, worden tweederleijse wijze genoomen, ten eersten, als sy door haer tusschen spreken partijen ackordeeren; ook wel een uitspraak doen op haer behach, en soms tijts wel onder verbeurte van de onkosten of eenige andere kleinigheid voor de geene die afaet; sulke verstaen wy in dit kapittel niet, alsoo d'afdoeningen van saken door haer middel niet als ackoorden van partijen zijn, en daer voor ook allenthalven gehouden worden.

2. De tweede soorte van goede mannen zijn, die door onderling verdrag van partijen gekoosen en geauthoriseert worden, om haer twist-sake by gelijkenisse van gerichte te wijzen en af te doen, met belofte van de uitsprake te sullen achtervolgen.

3. Dit onderling verdrag wort in het latijn *compromis* genoemt, het welke kan aengegaen worden by alle de geene die vry bewint van haer eigen saken hebben, en die bevoegt zijn om contracten te maken,
waer

waer uit vervreemdinge van goetd kan volgen, doch onder eede mag het niet geschieden. (a)

4. Tot goede mannen kunnen gekoofen worden, alle die Rechters kunnen zijn, ook op een Rechter self, die *ordinaris jurisdictie* heeft, kan een twistfak wel begeeven worden, alloo dit het eerste lidt van een Rechters plicht is, om partijen in der minne te sien ackordeeren; maer een gedelegeert Richter die precijs anders niet in last heeft, als om de fak rechtelijk te onderzoeken, en uitsprake te doen, mag geen arbiter zijn, hoedanige waren de voet-bank Rechters, alsoo in de Keyserlijke wetten genoemd. (b)

5. In de *Arbiters* wort niet gesien wat slag van lieden het zijn, mannen of vrouwen, deugende of ondeugende, jae mogen 'er ook wel *infame* toe worden gekoofen, (c) want als partijen daer mede te vreedn zijn, soo is 'er een ander niet aen geleege wien sy hare dingen betrouwen; bloedvrienden van partijen mogen het ook wel zijn, jae een vader mag het wesen in de fak van sijn kinderen, (d) als 'er party mede te vreedn is, volgens het spreekwoordt; *met ackoort gaet een man uit sijn goet*.

6. Die minder als twintig jaren zijn, kunnen geen uitsprake van goede mannen doen, noch ook vrouw-lieden, want alhoewel het goede manschap geen publijk ampt is, soo gaet het echter te boven de zeedigheit en schaemsaemheit van die sexe, *dat sy siten sonden als Rechters over andere lieden saken*.

7. Het *arbitragie* of goede manschap heeft plaetse in alle saken die afhangen van de macht en vrije wille der partijen, en die sodanige niet en zijn, kunnen op geen goede mannen worden begeeven; en derhalven geen *crimineele*, noch *erroerende*, noch *wese*, en *minderjarige saken*, kunnen worden begeeven, ook geen honwelijx saken, om dat partijen het houwelijk gemaakt zijnde, niet in de macht hebben om te herdoen of veranderinge te maken, kan ook niet begeeven worden de questie van relief ofte herstellinge in het geheel, om dat die van de Rechtmacht der Overigheit moet afkoomen, welke partijen aen de goede mannen niet kunnen geven, (e) daer zijn echter noch eenige *erroerende saken* die wel kunnen begeeven worden, te weeten als het contracten zijn, of handelingen naest daer aen koomende, maer als sy by goede mannen worden afgedaen soo volgt 'er geen eerloosheit op, gelijk

(a) *Auth. decernit. C. de Arbitris.*

(b) *judices pedanei l. 9. §. 2. ff. de Arbitr.*

(c) *l. 7. in pr. eod. tit.*

(d) *l. 6. eod.*

(e) *l. 32. §. 6. 7. arg. l. 3. pr. d. tit. l. ult.*

C. ubi & apud quem, cap. pen. x. de rest. in int.

gelijk als uit sententie, by den Rechter geweefen had moeten volgen, zegge dit van actie, van voogdijs, van maetschappijs, van last, en bewaergevinge. (f)

8. De macht van goede mannen hangt t'eenemael af van het *Compromis*, ofte onderlinge belofte en overeenkominge van partijen, sonder dat zy eenige rechtsmacht hebben, of yets buiten het geene daer in is uitgedrukt, kunnen doen; Daerom kan'er geen reconventie geschieden, om dat het selve is een nieuwe actie van een verscheiden saek, ten ware zy in het *Compromis* mede was begreepen, maer dan is het geen reconventie; *Compensatie* nochtans kan by d'arbiters worden voorgestelt, om dat die geen nieuwe actie maekt, maer den eysch van selve vermindert; ook wel andere exceptien de sake selve betreffende, als die van excussie en diergelijke. (g)

9. Sy kunnen ook partijen of de getuigen niet dwingen met haer in breuken te slaen, of eenig ander middel van dwang om haer te doen verschijnen, haer bewijfen in te brengen en diergelijke, (h) maer als een van beide partijen niet en wil, hy kan'er altoos uit scheiden, en sijn party voor den ordinaris Rechter roepen; alwaer die zich ook moet instellen, sonder zich te kunnen bedienen van d'exceptie *litis pendente*, dat is, de sake te hangen voor goede mannen, end' is soo mede by den Hove geweefen den 15 July 1636. *Nauta*. Maer d'onwillige kan worden aengesprooken uit het *Compromis*, om te betalen het geene bedongen is, ingevalle d'een of d'ander zich aen het goede manschap niet wilde houden: maer doen partijen wel, dat sy in het begin aen de goede mannen macht geven, om d'onwillige te können in breuken slaen, het welke sy dan uit kracht van het *Compromis* können doen; (i) of ook *submitteren* zich partijen wel een Gerechte of den Hove, om aldaer de citatien te laten doen, met deselve kracht als voor Recht gewoonlijk is.

10. Anders wort de twist-sake by goede mannen ongeveerlijk op den selven voet gehandelt als voor recht, behalven dat sy de termijnen soo kort als sy willen neemen können, en gemeinelijk den arbiters een sekeren tijt stellen, binnen welken sy de saken moeten afdoen, en die verstrecken zijnde is haer macht uit, ingevalle partijen de tijt niet en verlengen; Voorts geschiedt hier ook *litis contestatie*, dat is, eysch en antwoord; daer worden genoomen *informatien*, schriftuiren geschreeven, en alles gedaen wat tot verhoog van de sake van nooden

II. Deel.

P

is,

(f) l. 13. §. 5. ff. de His qui infam. not. (g) l. 21. l. 32. §. 15. & l. 46. eod. tit.
(h) l. 2. §. ult. ff. de judic. (i) l. 39. eod. tit.

is, het geschiedt ook wel sonder schriftuiren, by mondelinge *deductie* en bewijs, wanneer de lichtigheit der twist-sake soo mede brengt.

11. De goede mannen alles gezien komen tot d' uitsprake, gelijk sy nae recht, en billijkheit bevinden te behooren, sonder dat partijen in het *Compromis* mogen stellen, hoedanig sy d' uitsprake willen hebben, want vrywillige condemnatiën vallen voor geen goede mannen, maer wel voor Rechters, om dat sy daer vrucht doen, dewijl de gedoemde door den rechter terstont kan worden geëxecuteert; *maer goede mannen hebben geen executie*; soo dat het *Compromis* tot een sekerere vastgestelde uitsprake geen meer deugt met d' uitsprake soude krijgen als het reede door overeenstemminge van partijen heeft. (k)

12. In het maken, en stellen van d' uitsprake moeten alle de Arbiters by malkanderen zijn, en meerderheit van stemmen gelden, alsoo de sake anders geen uitkomst heeft. is'er gelijk getal van stemmen tegen elkander, soo moeten sy'er selve noch een by kiezen, en dat kunnen sy doen buiten last van partijen, om dat het een nootsakelijk gevolg is van het *Compromis*, t welk anders vruchtloos soude lopen: hoewel als in een rechtbank de stemmen steeken, alsdan d' uitsprake moet zijn voor de gedoemde, om dat rechters van d' Oppermacht gestelt zijn tot het afdoen van saken, en niet om te laten steeken; maer d' Arbiters hebben al haer macht van partijen, die beide evenveel voorrecht hebben, en niet kunnen gezegt worden daer in te hebben over een gestemt, dat d' eyscher by gelijkheit van stemmen de sake soude verliezen. In het *Compromis* kan ook wel voor af gezegt worden dat sy ingevalle van stem-steeken sulke, of sulc een met name tot haer sullen neemen, want de naem dient'er wel te staen, om dat sy over dien derden soo wel met stemmen kunnen steeken als over de sake self. (l)

13. Goede mannen, als sy het *Compromis* aengenoomen hebben, soo moeten sy de saken ter handt neemen, en afdoen, of sy kunnen daer toe door rechts middelen worden gedwongen, (m) ten ware sy rechtveerdige oorfaken hadden om haer het werk te ontrecken; gelijk, *indien partijen haer mochten schandelijk naegesprooken hebben*, en sware vyantschap tusschen een der goede mannen, en der partijen was ontreesen; ofte dat sy door siekte, door ouderdom, door publijke bedieninge, door een verre reise, of andere nootsakelijke beëfigheden wierden belet, of eyndelijk als partijen haer tot andere goede mannen of tot

(k) l. 19. d. tit. in pr. & l. 26. ff. de judic. §. ult. l. 32. §. 1. & 12. h.

(l) l. 17. § 6. eod. tit.

(m) l. 3.

tot den ordinaris Rechter hebben begeeven, en naderhant wederom by den eersten willen komen, noch, als een van de partijen sijn goet met voeten stoot, sy kunnen ook niet gedwongen worden, als alle te samen te gelijk. (n)

14. Daer zijn ook reeden, om welke de goede mannen geen uitsprake doen kunnen, al wilden sy, by aldien het Compromis om reeden van rechte niet en deugt, en dat de sake indien staet is dat de breuke daer op gestelt niet geëyscht kan worden, ook om vuilgheit, en ontdekte corruptie worden sy verboden de sake te weeren, ende soo voort. (o)

15. Met d' uitspraak gaet de macht der goede mannen te niere soo dat sy de sententie selve niet mogen aenroeren, nochte veranderen, maer alleenlijk het gene twijfelachtig is, uitleggen, ende klaer maken. (p)

16. De kracht van uitspraak aengaende zeggen de Wetten, dat partijen die moeten gestant doen het zy datse billijk of onbillijk is, sonder datter eenig remedie van appel of diergelijke wort gegeeuen, konnende appel geen plaetse hebben, om dat het selve van een Neder-rechter geschiedt tot een hooger; maer tusschen Arbiters en d' Opper-rechters is geen subordinantie van hoog of van laeg, nademael d' eerste gansch geen Rechters en zijn. (q)

17. Wederom zeggen de rechten, dat uit goe mans uitsprake geen actie noch exceptie noch eenigerhande remedie verleent wort, (r) welke dingen in het eerste strijdig schijnende, aldus over een gebracht worden. d' uitsprake zijnde van particuliere personen kan geen remedie streckende tot executie geven, maer d' eene party is aen de andere gehouden, door het Compromis of onderlinge belofte van het gewijfde te sullen gestant doen; en daer uit heeft de Triumphant actie tegens den geenen die het gewijfde weigert te voldoen, om 't eyschen de boete of het geene bedongen is; 't welk in een Compromis niet behoort vergeeten te worden; maer wel deegelijk aengeschroeft, indien partijen de sake ten eynde, ende niet langer als voor recht, slepende willen houden.

18. Wanneer partijen nae gedane uitsprake daer mede zijn te vreedden geweest, of by uitdruckelijke verklaringe, of door stilswijgen van tien dagen, (s) soo geeft d' uitsprake self actie, en exceptie tot voordeel van den Triumphant, en eysch der boete, of anders indien er

(n) Dix. ad tit. ff. de Recept. qui arbitr. n. II. (o) d. th. II. (p) l. 19. in fin. præd. tit. (q) l. 27. §. 2. eod. l. I. C. d. tit. de Arbitr. (r) l. 2. d. tit. ff. (s) l. pen. C. eod.

geen boete by het Compromis uitgedrukt mochte zijn, is 'er niet anders te doen als actie tot het *interest*, sonder boete, die anders boven den inhoud der ſententie konde worden gevordert.

19. Om dat in rechten van d' uitspraak ceniger goede mannen, op welke begeeven wort de taxatie van goet, of prijs, en diergelijke ſaken, tot vervulling der Contracten behoorende, wort toegelaten ſeeker ſlag van *reductie* tot goede mannen, door welke d' ordinariſe Rechters verſtaen worden, ſoo hebben de *Doctoren*, en de Pauſen daer uit in practijke gebracht de *reductie* van *Arbiters* uitsprake tot den ordinariſe Rechter, die anders in die ſake hadden moeten oordeelen, ingevalle partijen niet hadden gecompromitteert; maer by ons geſchiedt deſe *reductie* nae de wiſe van *appel*, datelijk aen het Hoff.

20. Om deſe *reductie* nader aen het Keyſerlijke recht te brengen, ſoo willen de Autheuren des ſelfs dat ſy niet moet worden toegestaan, als om groote, en ſware ongelijkheit die d'eene klaegt by d' uitsprake geleeden te hebben, dies ook d' Advocaten in hare rekeſten om citatie tot *reductie* plachten voor te geeven dat haer client ten *hoogſten*, en *enormelijk* was benadeelt, en verongelijkt; maer t'zedert heeft de practijke ſoo mede gebracht, dat *reductien* ſchier ſonder onderscheid op perijkel der *reducenten* worden toegestaan, even gelijk *appellen* ook binnen den ſelven tijt, te weten van tien dagen, ^(t) hoewel de voorſchreeven reeden van Rechte wil ende eyſcht, dat als de *laſie* niet overgroot is, de *Reducent* behoort te worden verklaert niet te zijn beſwaert.

21. De *reductie* heeft ook het ſelve effect dat *appel* wort toegeschreeven, te weten, dat d' executie der uitsprake ſoo lange wort opgehouden tot dat de *reductie* ſal afgedaen zijn; ten ware tuſſchen partijen bedongen was, dat niet tegenſtaande de *reductie*, welke t'eenemael niet afgestaan kan worden, d' uitsprake by proviſie ſoude worden geëxecuteert, en ook de bedongene breuke betaelt ſoude moeten worden. ^(u)

22. Buiten ſententie gact een Compromis, te vooren goet zijnde geweest, te niete, met de doot van een der partijen, gaende het ſelve niet over tot d' erfgenamen, of ſy moeten 'er uitdruckelijk in begreepen zijn. ^(w) Ten 2. wort het geëyndigt als de geſtelde tijt verby is, gelijk wy te vooren gezegt hebben. ^(x) Indien van d' uitsprake by een der partijen yets gedaen is, waer door hy in de bedongene boete komt te vervallen; want alſdan het geheele Compromis te niete

^(t) Sande 1. boek tit. 14. def. 1. op 't laeſte, en def. 3. ^(u) Sande ter voorſ. plaets laeſte decij. ^(w) l. 27. §. 1. h. ^(x) l. 21. §. 5.

niete gaet. (y) Ten 4. als partijen met gemein consent van het *Compromis* afgaen, of ook een der selver hem tot Rechter begeeft, die dan echter tot de bedongene boete gehouden is. (z) Ten 5. als d' uitspraak door bedrog van een der partijen ofte des Arbiters te weege gebracht is, soo heeft de geene die bedroogen is, *actie* en *exceptie* van bedrog, om den inhoud van het Compromis en de bedongene boete te ontkomen. (a) En eyndelijk ten 6. als de schult waer over quaestie was door quijtscheldinge of anderzints gedoodt ende wechgenoomen is. (b)

XXII. KAPITTEL.

Wat rechtbank een yder onderworpen is, en eerst ter sake wooninge.

1. Overgang, en eerste regel van Recht-geding.
2. Driederley rechtbank, eerst van woonplaatse.
3. Intrek geen wooninge.
4. Onderscheidt van Burgers en Inwoonders, alhier van geen gebruik.
5. Maer wel van aenkomelingen.
6. Getroude vrouwen eener woonplaatse met de mans.
7. Plaets van wooninge geeft rechtbank uitgenoomen eenige saken en personen.
8. Generale woonplaatse der geener die ten eersten voor den Hove kunnen worden geroepen, en sommige uitlegginge van de Ordonnantie daer ontrent.
9. Personen by Sande genoemd die ten eersten 't Hoff justiciabel zijn, waer by gevoegt worden alle hooge Ampt-dragende personen.
10. Uitsreckinge van Edellieden in desen.
11. Ook tot de Byzitters, Secretarien en Proefslieden.
12. Ook tot Doctoren, geen Advocaten zijnde.
13. Tot de Professoren.
14. Afgeleide weerdigheeden in desen niet gereekent.
15. Daginge van lieden die geen seckere woonplaatse hebben.

1. **H**et ampt des Rechters, de rechtsmacht en dwang, voorts het Gerichte, de personen waer uit het gerichte bestaat, en by die geleegentheit het *Arbitragie* zijnde verhandelt, volgt te bezien tot wat rechtbank een yder moet geroepen worden. d' eerste regel in desen is, dat de eyscher moet volgen de rechtbank van de verweerder of gedaegde; (a) want het onreedelijk soude zijn, dat een eyscher sijn party soude kunnen dwingen om te komen daer het hem luste,

P 3

(y) l. 34. §. 1. (z) l. 30. d. tit. (a) l. 31. eod. (b) l. 32. §. 1. d. tit.
 (a) l. 2. l. 5. C. de jurisdict.

luste, behalven dat de gedaegde meest in het leeg zijnde by de wetren soo veel doenlijk worden onderstut, en meer begunstigt als de eyschers. (b)

2. De rechtbank van de gedaegde is drierley, de plaets zijner wooninge, *situatie* van het goet, en *sacks handel*. wat het eerste aengaet, wooninge wort tweezins genoomen; particuliere in seekere Stadt of Grietenije, of algemeen ten aenzien van de geheele Provintie; particuliere woonplaets is, daer yemant sijn huis-begrijp en de zit-plaets sijner *fortuin* heeft gemaakt; en by aldien hy dat op verscheidene plaetsen heeft verdeelt, of het burgerchap op twee plaetsen heeft gewonnen, soo is en blijft hy beide recht-gedingen onderworpen. (c)

3. Maer een intrek, als yemant in een ander Stadt, of te Landewaerts woonende binnen *Leeuwarden* of elders, een kamer of twee, of wel een geheel huis huurt om nu en dan zich te onthouden, wort voor geen woonplaets gehouden, en is soo by den Hove verstaen in de sake der Crediteuren van Juffr. L. van W. tegen elkanderen voor Kerstijt 1679. En wederom den 2 July 1680. in *saken van Jacob Sijdes requirant en opseerde, contra Jeltie Pieters opposante*; een getuige zijnde geciteert aen sijn intrek binnen Leeuwarden is verstaen niet wel geciteert te zijn, alsoo volgens de Ordonnantie aen de persoon of aen 't huis moet wesen gedaen.

4. Ten platten lande wort het selve onderscheidt soo veel desen aengaet tusschen de Ingezeetenen gemaakt; Invoegen een inwoonder *in een Stadt hebbende* een uittocht te Landewaerts, daer hy zich by tijden verlustigt, daer geen rechtbank of woonplaets verstaen wort te hebben; anderzins valt ten platten Lande het onderscheidt tusschen Burgers en Inwoonders niet, dat in de Steden is; wordende alleen het huis-begrijp aengezien, en hoewel 'er lieden mogen zijn die maer voor een korten tijt in eenige Dorp begeeren te blijven, sonder elders in 't Landtschap vaste woonplaets te hebben, soo moeten sy haer echter het recht-geding van die Grietenije daer sy haer onthouden alenthalven onderwerpen, (d) d' eerste zijn die het Burger-recht hebben gewonnen, of van Burgers ten minsten vaders weegen zijn gebooren, want moeder maekt geen Burger of moet in de keuren van de Stadt zijn uitgedrukt, (e) Inwoonders zijn die in de Stadt haer wooninge en beslag hebben, maer in het getal van Burgers niet zijn opgeschreeven; waer van sy vry gelaten worden of om behoefte, dewijl

(b) l. 125. d. Reg. Jur. (c) l. 5. l. 6. §. pen. ff. ad Municip. l. 7. C. de Incol.
(d) per l. 7. §. 10. in fin. ff. de Interdict. (e) l. 1. ff. ad Municip.

dewijl het Burger-recht eenigzins kosten moet, of om eeres-halven; gelijk ten aenzien van de Heeren en Suppoosten van den Hove geschiedt binnen *Leenwarden*; van de Edellieden en Predikanten meest over al; van de *Professoren*, en andere leeden der *Academie* binnen *Franecker*, en dat door een speciale wet, en verbintenis der Stadts Regenten aldaer, (f) d'andere worden goedwillig vrygehouden.

5. Het onderscheidt van Burgers en Inwoonders is, dat dese laeste geen neeringe binnen de Stadt mogen doen, als tot opzeggens toe, en dat sy geen toegang hebben tot Stadts ampten, en bedieningen: maer soo veel aengaet de rechtbank is geen verscheidentheit, *alsoo de Inwoonders soo wel ter eerster Instantie te rechte moeten staen daer sy woenen, als de Burgers.*

6. Van Burgers en Inwoonders zijn onderscheiden *aenkomelingen*, die haer op een plaets onthouden, doch met geen meininge, om haer zit-plaets aldaer te vestigen, maer om voor een tijt op seekere plaetsen haer op te houden; gelijk zijn niet alleen alle vreemdelingen, maer ook de Heeren *Volmachten* ten Landts-dage, de Heeren *Gedeputeerde, Reeken-meesters*, en andere tot *Leenwarden*; de Heeren ter *Admiraliteit* tot *Harlingen*, schoon sy met haer geheele familien daer mochten zijn gekomen, nademael die ampten alleenlijk voor een tijt zijn; weshalven de geduirige *Officiers*, en *Suppoosten*, daer altoos gedenkende te blijven woonen, voor Inwoonders moeten worden gehouden, en daerom voor de Gerichten dier Steden kunnen worden geroepen. het selve is te verstaen van dienst-booden, winkel-knegts en andere, die haer in Steden of Dorpen voor een tijt hebben verhuurt, en elders haer ouderen, voogden of huis-gezinnen hebben; alle dese kunnen voor de Gerechten dier plaetsen niet worden geroepen, als om saken die sy ter selver plaetse mogen hebben gehandelt.

7. Getroude vrouwen worden gerekent deselve woonplaetsen te hebben met hare mannen, (g) al waren sy van deselve gescheiden; te weten, *buiten kennisse, en toestemminge van de Rechter*, gelijk by den Hove geweest is ten aenzien van Juffr: *L. van W.* echte huisvrouw van Jr: *W. A. v. P.* tusschen hare Crediteuren vooren gemelt, wesfende sy geoordeelt haer woonplaetse te hebben tot Warrega by den man, schoon sy van hem was getrocken, end' in een geruimen tijt niet by hem hadde gewoont: maer als de scheidinge door *authoriteit* van de Rechter is geschiedt, soo kan een vrouwe haer woonplaetse brengen waer sy wil; en echter soo lange sy blijft op de selve plaetse woenen,

(f) l. 46. & 47. *sandam. Acad.* (g) l. 6. §. 1. *ff. ad Municip.*

nen, daer mogelijk twee rechtbanken zijn, soo blijft sy onder deselve daer zy te vooren onder was, gelijk ook een weduwe die de doot van haer man gescheiden heeft.

8. Alle dese die haer woonplaats in seekere Stadt of Grietenije gevestigd hebben, kunnen voor de rechtbanken aldaer ter eerster *instantie* geroepen worden, in allerhande saken, *uitgenoomen die de hooge Regeeringe en het Hoff eygen zijn*, sonder dat sy tegen haer dank voor het Hoff ten eersten kunnen worden betrocken, (h) behalven foodanige personen dien een bysonder privilegie van rechtbank gegeven is, met uitsluitinge van andere Gerichten; gelijk daer zijn de krijgslieden door geheel Frieslandt, en de Professoren met de Studenten binnen Franeker, die voor de Gerichten der Steden daer sy wonen, onwillens niet kunnen worden geroepen; de Krijgslieden en Studenten, ook niet voor den Hove, maer wel de Professoren.

9. Volgt de generale woonplaats, soo wy die te vooren hebben genoemd, welke verstaen wort van sulke personen die wel Inwoonders zijn van Steden ofte Grietenijen, maer *die de gemeine conditie der Burgeren en Huislieden overtreffen*, die voor soo veel sy Ingezeetenen zijn van de plaatsen daer sy wonen ook aldaer kunnen worden geroepen; maer sy kunnen ook ter eerster instantie voor den Hove worden betrocken, als onderdanen van de Provintie, meer, als eygentlijk van die bysondere plaatsen, waer toe Burgers en Huislieden voornamentlijk behooren.

10. De Wet heeft dit eygentlijk ingevoerd ten voordeele van de gemeine Burgers ende Huislieden, dat die voor eerst niet buiten haer woonplaats getrocken souden worden, en dat sy echter de machtige ten eersten voor den Hove souden kunnen krijgen, om dat sy in hare bysondere plaatsen doorgaens te veel vermogen hebben, als dat gemeine lieden met haer veiliglijk souden kunnen pleiten.

11. Welke nu de personen zijn die voor den Hove ter eerster instantie kunnen worden geroepen, ook tegens haren dank, is soo licht niet om zeggen, nademael d'Ordonnantie daer niet als *negatief* van spreekt, te weten, *dat geen Burgers en Huislieden ter eerster instantie voor den Hove kunnen worden geroepen*; waer uit schijnt te moeten volgen, het geene reede gezegt is, dat alle personen *overtreffende de conditie der Burgeren en Huislieden*, *onmiddellijk onder den Hove souden behooren*; het argument genomen van de letter tot een tegen-gestelde zin, is goetd in d'uitlegginge van algemeene Wetten, hoedanige onse

Ordon-

(h) Ord. 3. tit. 8. art. 1.

Ordonnantien zijn ; *Burgers en Huislieden* kunnen ten eersten voor't Hoff niet worden geroepen ; *Ergo* die een andere qualiteit van meerder verhef hebben kunnen'er wel worden geroepen ; In gelijker voege reeden-kavelt Sande *ergens* (i) d' Ordonnantie zegt , dat mannen haer dragende voogden van hare wijven , hebben het bewint van de selve hare goederen , (k) waer uit by slot van contrarie zin volgt , zeit hy , dat mannen haer geen voogden dragende over hare wijven , ook het bewint van hare goederen niet en hebben ; op gelijke gront steunt dit voorgestelde argument.

12. Om dit in het bysonder te onderzoeken , Sande in zijn eerste decisie noemt *Edellieden* , *Grietslieden* , *Steden* , en hare *Burgermeesters* ; *Advocaten* , *Deurwaerders* , *Booden* , en andere *Suppooften* van den Hove ; mitsgaders *Predikanten* ; daer is geen twijfel of de leeden van de hoogste Collegien des Landts behooren hier soo wel toe als *Edellieden* en *Grietslieden* , als te weten , de *Heeren Volmachten* ten Landtsdage ; *Gedeputeerden* der *Staten* , *Raden* van den Hove self , de *Gecommitteerde* ter Vergaderinge van de *Staten Generael* uit dese Provintie ; de *Raden* van *State* en van de *Generaliteits Reeken-kamer* , *Heeren* ter *Admiraliteit* , *Reeken-meesters* , en diergelijk hooge amptdragende personen , de *Heere Stadthouder* , ja de *Heeren Staten* selfs als *Staten* niet uitgefondert ; want alle *Souveraine* *Machten* voor hare hooge *Cancelerijen* over al kunnen worden verdagvaert van yder particulier , om faken rakende de *patrimoniele* questien , tot welken eynde de *Heeren Staten* hebben haren *Advocaet* , om hun belangen in die geleentheit waer te neemen , ook wel in *questien* over *Contracten* van *geld-faken* de regeeringe betreffende ; soo zijn de *Heeren Staten* volgens verhael van *Nauta* (l) by den Hove gedoemt aen de pachters der lakenen , te betalen het interest , dat sy van weegen de loodinge des Jaers 1633. verstonden haer toe te behooren , om dat in de *Lijsten* door haer *Ed: Mo: ordere* gemaekt , de selve loodinge noch stont vermelt , alhoewel sy by resolutie was afgeschafft en geen voortgang hadde ; edoch by nader sententie in cas van *summatio* wierden de pachters afgeslagen , om dat sy niet hadden betoont schade daar door geleeden te hebben.

13. Onder *Edellieden* worden begreepen alle die den name voeren , sonder dat hier nauw onderzoek gedaen wort op de fijnheit en outhet van den *Adel* ; jae veel licht behoort dit te worden uitgestrekt , tot alle oude voorname geslachten in treffelijke ampten en weerdigheden veroudert , op hoedanige wijze d' *Adel* nae *Griexsche* , en *Roomsche*

II Deel

Q

wijse

(i) eerste boek tit. 2. def. 3. (k) Ord. I. boek tit. 4. art. 1. (l) in zijn 110. decisie.

wijse geprijseert is geworden , en moogelijk beeter merk van Adel soude konnen stellen als de bloote benoeming, die men veel plaetsen blindeling schijnt te volgen ; behalven dat foodanige voorname Eygen-erfde geslachten nae achttinge der volkeren daer in desen veel opgezien wort , uitmunten boven de gemeine Burgers en Huislieden stant , daer de Ordonnantie van spreekt.

14. Nevens Grietlieden mogen worden gestelt de *Byzitters* die boven Huislieden uitsteeken , en is soo al lange by den Hove verstaen tusschen *Ids Edes , en Buwe Inses , den 9 July 1622.* volgens getuigenisse van de Heer Sakema , in sijn aenteekeningen op het 1. art. meergemelt van d' Ordonnantie , (m) En nademael Secretarien zijn leeden van de Magistraets Vergaderingen en der Gerechten , soo worden sy al mede ter eerster instantie voor den Hove betrocken , en schrijft *Sackma* ter selver plaetse , dat al in den Jare 1606. den 30 January , soo verstaen is tusschen *Philips van Tongeren , en Pieter Stellingwerf* , hoewel d' Impetrant daer was een Stadts kint , die echter in desen niet bysonders heeft konnen verdienen , gelijk hier beneeden sal worden gezegt ; minder als Byzitters soudent wel *Vroetlieden* in de Steden niet willen gereekent wesen , ende men soude konnen zeggen , dat sy immers soo wel boven de Burgers uitsteeken , als de Byzitters boven de Huislieden doen , benevens dat sy Regenten van de Steden zijn , wat van de practijke in desen zy , weete niet eygentlijk.

15. Advocaten worden by *Sande* genoemd als behoorende aen het Hoff ; maer evenwel soudent Doctoren in de Rechten , schoen geen Advocaten wesende , om haer waerdigheid echter boven gemeine Burgers en Huislieden moeten gestelt worden , en alsoo ter eerster instantie mede moeten compareeren , als die volgens bekende Privilegien der Doctoren , in waerdigheid nevens de Eedellieden plachten te worden gestelt. Van Doctoren in de Medicijne is het selve verstant al geweest van den Hove , den 17 December 1644. tusschen *Sijdsse Sybrants Impetrant end' excipieerde , Contra Doctor Petrus Boltama Excipient* , volgens getuigenisse van de Heere Nanta. (n)

16. Neffens Predicanten mogen met goede reeden gestelt worden de *Professoren* van de Academie , gelijk soo gepractiseert wort , niet alleen om dat haer waerdigheid immers niet minder en is , maer ook om dat van de sententien der Academie geen appel valt ; het welke ten aenzien van de Studenten ende Suppooften zeer gevoeglijk , maer niet soo zeer van de Professoren kan worden gepractiseert , om dat

nevens

(m) 3. boek tit. 8.

(n) in sijn 156. decisie.

nevens haer faken van grooten belange kunnen voorvallen, die sonder appel by een Neder-gerichte niet wel fouden kunnen worden gedecideert, behalven dat de wet der Academie fulx aen haer niet uitdrukkelijk ende met namen geeft, als alleen aen Studenten, Pedellen, en andere dienaers.

17. Is ook van allen defen te verftaen, dat ampten en weerdigheden geen langer onderwerpinge aen het Hoff mede brengen, als fy werkelijk bedient worden; want afgeleidt zijnde komt ook op te houden de reeden hier boven aengeroert, waer by noch defe reeden kan worden gedaen, dat het gemein daer aen geleegeen is, ten eynde alle uitfteekende aanzienlijke perfonagien datelijk voor den Hove justicabel zijn, om dat Burgers en Huiſlieden voor de Neder-gerichten groote ſwarigheden fouden hebben om tegen fulke Heeren onvertooogen recht te bekomen, weshalven de uitſtreckinge ook foo veel te minder gelaekt moet worden; Edoch d'ampten afgeleidt zijnde komt het ontzag der ſelver ook op te houden, ende mag dat foo wel zijn in een vry Landt; en is foo ten aanzien van een die te vooren was geweest Gecommitteerde ten Landſdage by den Hove verftaen ende geweefen, in een ſake daer van memorie hebbe, tuſſchen J. H. en D. de H. 1679.

18. Een Fries geen ſeekere woonplaetſe hebbende, fulx hy met citatie niet kan worden belooopen, moet by Edict worden geciteert, het welke niet anders als van den Hove kan worden verſocht, van welke foorten van citationen op een ander plaetſe ſal worden gehandelt.

XXIII. KAPITTEL.

Van Rechtbank wegens ſituatie van goederen.

1. *Situatie geeft recht-geding, als actie op het goetd wordt gemaakt, doch beneffens de woonplaetſe, behalven d' inmiſſie in de poſſeſſie.* 2. *Ook poſſeſſoire middelen, behalven maintenue.* 3. *Mede in gemeine actien.* 4. *Herſtellinge in het geheel.* 5. *Sonder onderscheidt of het goetd is roerlyk of onroerlyk, beſondere ſtucken of erf-goetd.* 6. *Actie uit het Testament, gelijk die op het goetd.* 7. *Situatie geeft recht-geding over vreemde lieden, ook aen de Neder-rechters. Situatie in verſcheidene Jurisdictien fundeert des Rechters Jurisdictie niet.*

1. **V** Olgt de tweede oorſaek van Recht-geding, die wy gezegt hebben te weſen *Situatie* van goederen, te weten, daer het pleit van opgeheeven wort, ſoo wanneer d' actie op het goetd wort aengelegt en anders niet; (a) waer van de reeden is, om dat actie op het goetd gegeeven wort tegen alle en een yder bezitter van het goetd ſonder opſicht op de perſoon van deſe of geene gedaegde; Des is te weten, dat de eerſte oorſaek van recht-geding, te weten, de woonplaetſe is algemeen en *generael* voor alderhande aenſpraken; maer de twee andere gaen te ſamen met de woonplaetſe, ſoo dat de eyſcher in ſijn keur heeft voor wat Rechter hy ſijn party wil laten roepen, uitgenoomen als Crediteuren verſoeken om te worden *geimmitteert in de poſſeſſie van haer Debiteurs goederen*, want dat verſoek niet als ter plaetſe daer de goederen zijn geleegeen kan worden gedaen, om dat de Crediteuren in deſen geen opſicht hebben op de perſoon van de ſchuldnaer, maer op ſijn goederen alleen. (b)

2. Sodanig is ook het alderkortſte en ſommierſte Gerichte van *Maintenuë*, dat op de plaetſe daer over de turbe gevallen is wort afgedaen, en daerom niet als daer ſelfs kan worden gehouden: maer het ordinaris Gerichte van het bezit te behouden, gelijk ook alle poſſeſſoire middelen, ſoo die tot nieuwe verkrijginge als herſtellinge der poſſeſſie gegeeven worden, kunnen nae Keyſerlijke rechten, ſoo wel ter plaetſe van wooninge als van ſituatie des goedts worden aengeſtelt. Maer alſoo by ons dat alderkortſte middel van *Maintenuë* niet als by den

(a) *l. ult. C. ubi in rem act.*(b) *l. un. C. ubi de poſſeſſ.*

den Hove kan worden verfocht, soo volgt, dat als het ordinaris gericht possessoir daer op volgt, het selve mede niet als voor den Hove kan worden aengestelt; maer als het vol of ordinaris possessoir ten eersten alleen wort opgeheeven, soo sal het kunnen geschieden, soo als nae rechte gezegt is.

3. De *gemengde actien half personeel, half op het goet*, volgen ook beiders eygenichap, en kunnen soo wel ter woonplaats, als daer het goet ligt, dienen: foodanige zijn actien van doolinge, van erf- en van limijt-scheidinge, mitsgaders de eysch van ervenisse, waer van terstont. (c)

4. Herstellinge in het geheel, by aldien het is van een personeele actie, moet verfocht worden ter woonplaats van partij, maer is het van een actie op het goet, soo kan sy ook verfocht worden, daer het goet geleegen is, gelijk by *Sande* geleert wort. (d)

5. Voorts of de goederen roerlijk, of onroerlijk zijn, of het bysondere stucken goet zijn of een geheele ervenisse, maekt in desen geen onderscheidt, sy kunnen al op beide plaatsen aengestelt worden, hoewel de roerlijke goederen meest volgen den persoon, en alsoo doorgaens ter woonplaats geëyscht worden; en wat d'ervenisse aengaet, men houdt dat voor de plaats van *situatie* daer de meeste goederen geleegen zijn; ook heeft dit soo wel plaats in *fideicommissen*, of *fideicommissaire* ervenissen als andere die recht uit nae gelaten worden. (e)

6. Actie uit Testament om een legaet, of andere makinge te eyschen wort al mede aengestelt ter woonplaats of daer het gemaekte goet, anders de ervenisse, of het meerder gedeelte des selfs is gelegen. (f)

7. De *situatie* geeft indiervoegen het recht-geding, dat alshoon de gedaegde woonde in een ander gebiedt, of *Provincie*, hy nochtans gehouden is hem te verweeren daer het goet licht, anders de huirsman of die in het bezit is kan worden aengesprooken, die het selve sijn meester of den eygenaer moet bekend maken, (g) veel meer heeft het selve plaats wanneer de bezitter woont in een ander Grietenije, daer het goet licht, sonder dat hy desweegen voor het Hoff kan betrocken worden, dat ook niet geschieden kan als de goederen van een ervenisse in verscheide Jurisdictien liggen, maer is dan rechtens het geene soo even te voeren is gezegt; Ende soo getuigt *Saekma* by den Hove geweest te zijn, in de sake van *Jacob Canter van Oosten*, con-

Q 3

tra

(c) arg. §. 20. *Inst. de Action. & l. 1. §. 3. d. Interd.* (d) in sijn eerste boek tit 15. def. 1. (e) d. l. ult. C. ubi in rem act. (f) l. 38. in pr. l. 50. in pr. & §. ult ff. de Iudic. (g) l. 2. C. ubi in rem.

tra *Bolke Meynerts*, den 11 *Martius* 1600. te weten, dit zijn de woorden; dat ten respecste de ervenisse in verscheiden *Jurisdicctien* geleege*n* is niemant ter eerster instantie voor den *Hove* mag worden betrocken; De selve verhaelt geoordeelt te zijn voor *Otte Swalve*, contra *Dirk Canter* tot *Vitrecht*, den 27. *October* 1607. dat eysch van *fideicommiss* kan aengestelt worden ter plaetse daer de goederen geleege*n* zijn, alhoewel de bezitter niet is onderworpen den *Rechter* van die plaets of dat landt, (h) 't welk beide gemein recht ende reeden wel gelijkformig is.

XXIV. KAPITTEL.

Van Rechtbank wegens saeks handel.

1. Plaetse van saeks handel hoe te verstaen. 2. In wat maniere dit Recht-geding moet worden in het werk gestelt, en moet partje met citatie worden beloo*p*en. 3. Ten ware hy goet*e* ter selver plaetse geleege*n* hadde. 4. Geen van beiden zijnde geeft de plaetse geen rechtsmacht. 5. Het geene voorsz. is ook te verstaen van oneygentijke *Contracten*. 6. 7 Ook van misdaden nae *Keyserlijk* recht, maer niet in *Frieslandt*, behalven in kleine misgrepen die gebruikt worden.

1. **D**E derde oorfaek van *Recht-geding* is de plaets des handels, het zy dat het gehandelde geweest is een *Contract* of misdaet; *Contract* zijnde, moet niet ingezien worden waer het *Instrument* of de brief van de handel geschreeven; maer op wat plaetse het in der daet is verhandelt en afgeleit, of waer partijen op hebben gezien, dat het betaelt ofte vervult soude worden. (a)

2. De plaetse des handels geeft de rechtbank, invoegen als hier vooren is gezegt, te zamen met de woonplaetse ter keure van den eyscher die sijn partje roepen kan, of, zeg ik, daer hy woont, of daer het *Contract* is aengegaen, soo verre hy den selven met citatie ter plaetse van den handel kan beloo*p*en, en anders niet; Ook indien hy hem al vonde ter plaetse voorsz. soo hy daer echter niet eenigen tijt stonde te blijven, de citatie soude geen klem hebben, want onbillijk is dat yemant soo onverziens in het door reisen, of andere schielijke occasie tot pleiten soude gedwongen worden; gelijk mede soo wanneer het

Contract
(h) *Saekma* in sijn aenteekeningen op de *Ordonnantie* 7. boek tit. 8. art. 1. (a) l. 19. §. 2. ff. de *Judic*, l. 21. ff. de *O. & A.*

Contract gemaakt is geweest op een plaetse daer d' eene maer deureisde, sonder eenig verblijf te maken, de rechten houden sulc een plaetse niet genoeg om het recht-geding in het toekomende te maken. (b)

3. Partije niet wordende gevonden ter plaetse daer het Contract is aengegaen, indien hy echter goet heeft liggen onder het selve Recht-geding, soo moet hy zich aldaer verweeren, of anders lijden dat de eyscher worde *geimmitteert* in de *possessie* der selver goederen, of liever nae onse practijke sal hy worden *gecontumaceert* ende gedoemt, met executie op de goederen aldaer geleege; tot welken eynde citatierequisitoriael, soo men die noemt, of anders by Edict kan worden uitgegeeven, by den Rechter wiens rechtsmacht door saks-handel en *situatie* der goederen is gefundeert, ende gevestigt.

4. Maer als partije geen goederen heeft ter plaetse van het Contract noch aldaer in persoon gevonden wort, soo kan noch d' eyscher door *citatie requisitoriael* een verzoek doen, om hem door sijn eygen Rechter te laten citeeren; maer als die sulx weigert, soo is'er geen fundament om hem by *Edict* te doen citeeren, of te *contumaceeren*; maer is anders niet te doen, als te wachten tot dat hy met citatie werde belooppen; ten ware zich galeegentheit van *arrest* op deed, of dat'er yemant was, die hem wilde verdedigen ende voor hem intervenieren. Dat requisitoriale citatie genoeg is, wanneer des Gedoemdens Magistraet die toestaet, is klaer om dese reeden. Partije heeft door het gemaekte Contract zich de rechtbank van die plaetse genoegsaem onderworpen, soo veel in hem is, maer het Gerichte kan niet beginnen sonder wettelijke citatie, en die en kan in een vreemt *Territoir* niet worden gedaen, sonder des selfs Consent, maer die het toestaende, versocht zijnde, soo kan de Contrahent'er tegen sijn eygen woort niet tegen; ende soo geschiedt het ook, als yemant weegens *situatie* van goederen voor een ander Rechter als daer hy woont, geroepen wort; By eenige schijnt de *requisitoriale citatie*, in desen wat vreemt tot dien effecte, nademael onse Magistraten de selve sonder onderscheidt door hare Booden laten exploicteeren, schier gelijk als andere citatien; In Hollandt en elders worden se niet anders toegestaen als nae genoomen kennisse van faken, en nae de gedaegde daer over te hebben verstaen.

5. Het geene van *Contracten* in desen gezegt is, moet ook verstaen worden van oneygentlijke *Contracten*, immers ten aenzien van sulke met

(b) d. l. 19. §. 2. ff. de Iudic.

met welkers wille de feiten die de oneygentlijke Contracten maken, op seekere plaetsen zijn geschiedt; gelijk daer zijn *bewint, gemeenschap, betaling by abuis, en wat diergelijke meer hier vooren zijn verhaelt*; Invoegen ook daer over, soo wel op de woonplaetsen, als des handels, aenspraek kan worden gemaekt.

6. Ten aenzien van de misdaden geeft de plaetse van het feit ook recht-geding nae Keyserlijke rechten, invoegen de misdadige op een ander plaetse gevangen, moet worden gesonden ter plaetse daer het feit begaen is, indien de Rechter aldaer het selve komt te begeeren, maer in Frieslandt heeft dit weinig gebruik, want binnen 's Lands kan niemant over misdaden oordeelen als het Hoff alleen, in wat deel des Landts het feit moge zijn begaen; is de misdader buiten Lands gevangen soo kan het Hoff alhier wel verfoek doen, dat hy moge worden overgesonden; maer het kan niet worden gevordert uit kracht van eenige rechtsmacht, ofte van eenige wet; maer het moet geschieden verfoeks-wijse, en noch wel onder verklaringe dat het alleen ter beede toegestaen is, met belofte van het selve by diergelijke gelegenheit insgelijks te willen doen, (c) Eygentlijk dan geeft plaetse van begane misdaedt geen *jurisdictie*, maer is over al aengenoomen dese reegel; *Ik straffe u, daer ik u vinde*; soo dat niet alleen Friesen in andere Landen hebbende misdaen, daer over alhier kunnen worden gestraft, gelijk Sande leert *ter plaetse voorsz.* maer alderhande personen kunnen hier te rechte worden gestelt, op wat plaetsen zy misdaden mogen hebben; 't welk het gemeine nut van't menschelijke geslachte soo heeft gedaen invoeren tot meerder inbindinge van grove delicten.

7. Want is te weten, dat het geene voorsz. is moet worden verstaen van sware misdaden, waer van de straffe moet strecken tot algemeene afschrickinge van een ander die haer op gelijke wijze mochten verlooppen; Maer in geringe feiten die met geldt-breuken of andere kleine straffen kunnen worden bedwongen is het echter waer dat de plaetse van het feit rechtsmacht geeft; Invoegen d' Officier van de plaetse dien persoon met citatie beloopende of dadelijk aangrijpende kan te rechte stellen, en straffen, *schoon hy onder den selven niet is gezeeten*, des kan hy ook worden betrocken voor den Officier van zijn woonplaetse, by aldien hy van den selven eerder wort geciteert of gevangen, want *preventie* in foodanige saken plaets heeft, gelijk ten aenzien van *Injurien* by d' Ordonnantie is vastgesteld. (d)

(c) te zien by Sande 16. tit. 1. def. 6.

(d) 2. boek tit. 2. laeste art.

XXV. KAPITTEL.

*Van onge woonlijke Rechtbanken wegens Privilegien van
seekere perſoonen.*

Oorſaken waer door een incompetent Rechter wort competent, tot zeven in getale. d' Eerſte privilegie van perſoonen, en welke die zijn. Twee-leedige verklaringe van dit privilegie. Onder weduwen bedaegde vrijſters begreepen, ook levendige weduwen. Rijke en arme in deſen niet onderscheiden. Onder weſen worden begreepen alle minderjarige, maer geen Stadts-kinderen. Krankzinnige in alle manieren. Geen moederloofe kinderen onder vader ſtaende, ten zy een ander Curator hadden. Predikanten voor haer in qualiteits goederen, en alle Godts-huizen hooren hier toe, maer geen Steden of Dorpen. Kranke hoedanig hier te verſtaen. Hoedanige ſwacke. Hoedanig alhier, ongelijk der fortune. Of hier toe behooren die hun ongeluk ſelfs op den hals hebben gehaelt. Reeden van dit voorrecht. Alle die perſoonen komen tot beide ſtucken van 't privilegie. d' Eene geprivilegieerde tegen den anderen heeft dat voorrecht niet. Het kan afgeſtaen worden. Submiſſie onder het Hoff geen aſſtant. In cas van ceſſie wat Rechts. Privilegie van Krijgs-lieden en Studenten, wijkt voor dit. Wat voorrecht Krijgslieden hebben. Of 't privilegie der Studenten ook behoort tot de Profeſſooren. Machtige lieden geen privilegie by ons. Noch ook kerkelijke perſoonen.

1. **D**Us verre van de gewoonlijke, anders competente Rechtbank; Maer veel oorſaken zijn 'er, waer door een incompetent Rechter, competent kan worden; wy fullenſe, ten minſten de voornaemſte brengen tot ſeven in getale; ten 1. Privilegie aen ſeekere perſoonen ende ſaken gegeven; ten 2. door weigeringe van recht; ten 3. door onderwerpinge; ten 4. door verſcheidenheit van *jurisdictionen*; ten 5. door t'ſamen-hanginge van ſaken; ten 6. door *reconventie*; ten 7. door *arresten*.

2. Geprivilegieerde perſoonen in deſen zijn, die men in rechten noemt *miſerabile*; namentlijk, weduwen, weeſen, bedleegerige en andere met lijfs-ſwakheit bevangene menſchen, of door ongeluk der fortune gequelt. (a)

3. Het Privilegie van deſe perſoonen is twee-leedig, ten 1. dat ſy
II Deel. R niet

(a) l. un. C, *Quand Imp. inter pupill. vid.*

niet behoeven uit haer woonplaetse te komen voor het hoogste Gerichte, *schoon sy anders weegens Ampt, Adel, Submissie of andere oorsaken het Hoff onmiddellijk onderworpen waren*, (anders soude het geen privilege zijn) en dienstvolgens, als onder veele pleits-genooten in verscheiden *Jurisdictionen* gezeeten, een wees, of weduwe bevonden wort, die behoeft voor het Hoff nevens d' andere niet te verschijnen, gelijk verstaen is in de sake van *Jurjen van Vierffen*, tegen *Geertie Intiema huisvrouw van w. D. Reddingius Pastoor tot Oosterlittens*, en *Hendrikjen Claessen*, weduwe *Riemersma excipiente*, in November 1679. het 2. lidt van haer voorrecht is, dat sy hare partijen ter eerster instantie voor het Hoff kunnen roepen, *schoon sy daer anders ten eersten niet behoefden te verschijnen*.

4. Het geene de Wet zegt ten voordeele van de weduwen, wort by veele Rechts-geleerden tot ongehoude dochters uitgestrekt, het welke by onse practijke gevoegt wort, (b) de reeden is, om dat ongehoude dochters, soo wel een voorstander missen, als de weduwen, en noch wel soo verachtelijk zijn, insonderheit out wesende, en dit *privilegie* kan op haer niet passen, als voljarig zijnde, want de minderjarige hebben dit *privilegie* buiten dat, als minderjarig.

5. Het selve voorrecht wort ook met goede reeden vergunt aen getrouwe vrouwen, welkers mannen gevangen, gebannen, of uit andere jammerlijke oorsaken uitlandig zijn; ook aen de geene die buiten haer schult om des mans boosheit van de selve gescheiden zijn, gelijk by de Heer Sakema mede is aengeteekent op d' Ordonnantie. (c)

6. Tusschen rijke en arme weduwen of dochters, wort by de wet geen onderscheidt gemaekt, als ook niet ten aanzien van de kranke, swacke, en andere; want het weduw- en weeschap, krankheit, en swakheit, verdienen dit *beneficie* van self; en is soo van een rijke vrijster verstaen by den Hove, in sake van *Janke Siccama Impetrante en Excipiente*, contra *Pieter Sybrants Gedaegde en Excipient*, den 10. September 1643. *Nauta decis.* 130.

7. Het Privilegie van de weesen, of onmondige benceden de 14 jaren, waer van eygentlijk de wet spreekt, wort tot alle minderjarige gebracht, tuijgende *Sande ter plaetse voorsz.* om gelijkheit van reedenen die daer evenwel niet en is voor de Stadts-kinderen, welke om haer ondeugentheit onder voogden gestelt worden; hoewel de Heer Sakema in sijn aenteekening op voorsz. artikel dier meininge is; want of wel den ellendigen dit voorrecht gegunt wort, al warense door haer schult

(b) *Sande* 1. boek tit. 1. def. 2.

(c) *derde boek tit. 8. art. 1.*

fehult in ellende geraekt, *foo' als terftont geleert fal worden*, foo heeft dat echter geen plaets in de geene die noch werkelijk in haer boosheit voortvaren; weshalven de selve *Sakema* verftaet, dit privilegie niet toe te komen aen weduwen die een oneerlijk leven leiden; en de Stadts-kinderen moeten worden aangemerkt als noch deugenieten zijnde, om dat, als fy haer gebeetert hebben fy van de voogdije ontflogen, en in haer geheel herftelt worden.

8. Maer die om krank-zinnigheit onder voogden worden gestelt, hebben sonder twijfel deel aen dit *privilegie*, niet alleen om de gelijkheit met minderjarige, maer ook om dat fy onder de swacke, *waer van wy terftont fullen fpreken*, begreepen worden.

9. Voor weesen worden niet gerekent kinderen van moeder berooft, ftande onder haer vaderen, felf niet ten aenzien van haer moederlijke goederen, gelijk *Nauta* getuigt dikwils by den Hove verftaen te zijn, (d) maer fulk een minderjarige indien hy ftont onder een ander momber, ofte voogd, het fy door moeders Testament, of onbequaemheit van de vader, soude mogelijk dit *beneficie* niet konnen geweigert worden, om dat hy vaders bescherminge niet en geniet.

10. Is ook geoordeelt, dat een Predikant weegen zijn pastorije goederen, het recht van minderjarigen in defen heeft, in faken van *Johannes Bruinsvelt Predikant tot..... Impetrant en Excipieerde, contra Gabbe Gerlofs Gedaege en Excipient, den 4 February 1645.* 't welk tot andere Godts-huizen buiten twijfel moet worden uitgestrekt, *Nauta*. Doch Steden, Grietenijen, Dorpen, *hoewel anders het recht van minderjarige pleegen te genieten*, konnen echter alhier niet worden verftaen, om dat fy niet konnen gebracht worden tot perfoonen, welkers ftat verdient medelijden, van hoedanige de wet alleen fpreekt.

11. De derde foorte by de wet genoemd, zijn kranke perfoonen, 't welk te verftaen is niet van alle, maer van langduirige fiekten, *gelijk de woorden der wet ook luiden*; als daer zijn die met *teeringe*, en andere quijnende fiekten, met *podagra*, met fteen in nieren of blaes, en diergelijke qualen worden verdrukt.

12. Ten vierden, noemt de wet *swacke* lieden, waer onder verftaen moeten worden, lamme, kreupele, fwaer gebrookene, blinde, ftomme, doove lieden.

13. Eyndelijk doet'er de wet een generael flot by, van alle die *door ongelijk van fortune tot ellende zijn gekoomen*, onder welke woorden met gemeine toeftemminge der Rechts-geleerden behooren verftaen

te worden, *arme lieden*; en voor arme moeten niet alleen gehouden worden de geene, die recht om Godts-wille begeeren, ende verkreegen hebben, maer alle die de soobere kost met handen arbeid winnen moeten.

14. Uit het geene de wet zegt van ongelijk der fortune, wort gevraegt, of dit *Privilegie* ook is voor sulke, die haer self hebben te wijten dat sy ellendig zijn geworden; gelijk die met ontuchtigheid haer de spaensche pocken, of door overmatig suipen haer de teeringe of de podagra op het lijf hebben gehaelt, of in armoede zijn vervallen met onnutte en dolle kosten te doen; het gemeen gevoelen is dat dese lieden het voorrecht noch behouden, mits de gemelde oorsaken voorby zijn; want noch duirende en tegenwoordig zijnde, souden sy haer keeren, gelijk van een weduwe oneerlijk leevende gezegt is, ende van een dochter wegens byslaep aenspraek doende van allen geleert wort. de woorden der wet, luidende van ongelijk der fortune, kunnen nae den *Latijnschen stijl*, wel verstaen worden van een ongeluckigen staet, daer in yemant zich bevint sonder aenzien van de oorsake, waer uit die ellende veroorsaekt is, en alsoo mede van ongelucken op den hals gehaelt, gelijk by den Hove verstaen is in de sake van *W. P. M.* tegengeworpen zijnde dat hy self oorsake van sijn armoede was; is hem echter, dies ongeacht, waer, of niet, dit privilegie toegestaen, den 17 Maert 1680.

15. De reeden van dit Privilegie is ten eersten, om dat de onnoosele, en ellendige lieden door dit privilegie beeter aen haer recht souden raken; want anders is't spreek-woort wacrachtig in de weerelt, *dat de ellendige geen vrienden hebben.* De tweede reeden is, op dat sy niet lang souden opgehouden worden, met *appel* en andere middelen van rechts train; ende ten derden, om dat sy te minder onkosten behoeven te doen.

16. De reeden wil, dat beide leeden deser Voorrechten in't begin van dit Capittel gemelt, toegestaen moeten worden aen alle de geene die wy gezegt hebben dit privilegie toe te behooren; alhoewel ik by den Heere Sakema bevinde, dat in sake van *Hijk Griets, tegen Jacob Binkis*, op den 27 October 1624. verstaen soude zijn, dat een ongehouden dochter voor haer ordinarij Rechter zijnde geroepen, haer niet vermochte te behelpen met dit privilegie, nochte versoeken *renvoy* aen den Hove; als of sy alleen recht hadde van haer partije voor het Hoff te roepen, en alsoo niet meer als het halve *privilegie* soude genieten; ten ware dit gewijfde daer toe behoorde, dat het Hoff doen mogelijk verstaen

verstaen heeft, geen ongehouwde vrijsters onder de naem van weduwen te begrijpen, 't welk niet vreemt zijnde nae 't gemein gebruik der woorden, by verscheidene Rechts-geleerden alsoo wort geleert.

17. By 't Hoff is ook wel verstaen, dat een persoon by dese wet *geprivilegieert*, een ander het selve privilegie hebbende ter eerster instantie voor 't Hoff konde beroepen, maer de volgende Practijke is geweest voor het tegendeel, nae de reegel, *een geprivilegieerde verliest sijn privilegie tegens een die even soo geprivilegieert is.*

18. Maer alle dese geprivilegieerde kunnen haer voorrecht wel afstaen, indien sy willen, gelijk yder een sijn *faveur* kan doen, niet alleen uitdruckelijk het selve renuncierende, en versakende, maer ook stilswijgende en metter daedt, wanneer sy haer partije voor den ordinaris Rechter roepen, ofte selve geroepen zijnde verschijnen, end' antwoorden.

19. *Submissie* of onderwerpinge onder het Hoff, met gemeine woorden in een instrument gedaen, kan geen renunciatie, noch verval van dit privilegie maken, maer renunciatie moet soodanig zijn, dat het blyke, de persoon in de gedachte heeft gehad, om af te staen het geene dat men haer soekt te wiegeren, dat woorden van slechte submissie niet en doen.

20. Sy kunnen ook haer recht, ten aenzien van dit privilegie hun verkreegen op een ander overdragen, wanneer sy 't specialijk uitdrucken; want slechte cessie geevende van eenig recht ten principale, soo kan de Cessionaris dit privilegie niet gebruiken. (e)

21. In tegendeel, de geprivilegieerde personen cessie hebbende van een die dit privilegie niet en heeft, kunnen nochtans in haer *qualiteit* het selve gebruiken, end' is soo geweest in de sake van *Geert Hans Pybes weduwe*, tegen *Cornelis Roelofs*, den 4. July 1600. *Sakema.*

22. Is mede aenmerkelyk, dat dese onnoosele of ellendige soo genoemd, kunnen ook krijgslieden ter eerster instantie voor den Hove krijgen, schoon ook die privilege ten aenzien van recht-geding hebben; *maer 't is een privilegie van andere soorte*, en is soo geweest in de sake van *Idts Sjoerts*, tegen *Matthijs van Minden*, den 15 Maert 1610. *Saekma.* Waer uit echter niet af te neemen soude zijn, dat Studenten van *Franeker*, door weesen, weduwen, of diergelijke, voor 't Hoff geroepen zijnde, haer niet souden kunnen behelpen, met het privilegie der *Academie*, om dat het selve van ander inzien is, als dat van de krijgslieden.

23. Verdere personen die privilegie van recht-geding hebben, zijn

R 3

de

(e) arg. l. 69. & l. 196. d. Reg. Iur.

de *Krijgslieden*, bestaende daer in, dat sy voor het Hoff niet kunnen worden geroepen; maer alleen voor haer eygen Gerichte, gelijk dat alhier in dese Provintie is opgericht, volgens het geene hier boven gemelt is, en valt geen onderscheidt of het Krijgs-Officieren, hooge of laege, en slechte Soldaten zijn: want is het een voorrecht van den krijg, soo is'er geen reeden om het den Officieren te weigeren. daer is een practijke dat Officieren Edellieden zijnde, jae alle hooge Officieren, tot Lieutenanten toe, voor den Hove geroepen, en hare *exceptien gerejecteert* worden; wat reeden hier van is kan niet zeggen, of het moeste weesen, dat het geen Burgers, of Huislieden zijn, hoedanige d' Ordonnantie van den Hove ter eerster instantie *eximeert*; maer het is ook klaer, dat die Ordonnantie niet weg en neemt, de bysondere privilegien dese en geene toe behoorende, en ook voorwaer niet, dat van de Krijgs-Officieren; *Sande* neemt het anders. (f)

24. Van gelijken is't geleege met de Studenden in 's Landts Universiteit, die mede voor geen ander rechtbank als voor hun eygen meesters kunnen worden geroepen. (g)

25. De Professoren, *gelijk mede gezegt is elders*, plachten het selve voor haer en haer huisgezinnen te vorderen uit d' Academische wetten, (h) en sy genieten het ook ten aanzien van het Stadts-Gerichte, maer niet voor het Hoff, om dat de wet het niet uitdruckelijk geeft, noch die van de Academie, noch d' oude wet van Keyser Frederik, die alleen van de Studenten spreekt; met de Professoren en haer huisgezinnen heeft het eenigzins een ander inzicht, bysonderlijk, om dat van sententien der Academie geen appel en valt; (i) het welke in de Studenten groote reeden heeft, op dat sy met geen rechts train souden opgehouden worden; desweegen ook de meeste saken voor de Academie sonder forme van *Proces de plano* worden afgedaen; maer de saken der Professoren van meer belang, en van eenerleije aert zijnde, met saken van andere Ingezeetenen, soude het ten dien opzichte vreemt weesen, dat een Neder-gerichte by *arrest*, en als *Souverain* soude recht-spreken; het welke nochtans ook ten aanzien der *Professoren* soude moeten geschieden uit kracht van de wet, indien sy alleenlijk voor den *Senaet* konden worden geroepen, ende niet voor het Hoff; Desweegen haer ook jongst by den Hove ontzegt is, *preferentie* te mogen uitspreken tusschen de Crediteuren van de Professor *Terentius*, als eenige Crediteuren het versochten van de *Senatus*, eenige

(f) in *zijn eerste boek tit. 1. des. 4.* (g) *Auth. Habitâ C. Ne fil. pro Patr. l. 47. fundam. Acad.* (h) *d. l. 47.* (i) *d. l. 47.*

eenige andere voor Commiffaris van den Hove; alhoewel het te voren aen de Senaet was toegeftaen, in de boedels van de *Professoren Bank* en *Parent*, doen fy daer over in difpute met de Magiftraet van de Stadt waren, en haer in der daedt foodanig recht toe komt by gevolge van de Jurifdictie en van de *præventie* foo wel als andere Neder-rechters; maer het geeft een ander uitsicht, ten aenzien van de *Senatus*, om het voorfz. privilegie van te wijfen sonder appel, het welke 't Hoff haer niet wijder, als neffens de Studenten gevoeglijk heeft geoordeelt te konnen toeflaen.

26. De Geestelijkheid heeft nae Keyferlijke, en Pauselijke Rechten ook privilegie van recht-geding, fterker als eenige andere ordere, foo dat fy ook de geestelijke rechtbank door haer eygen afftant, en ver-fakinge niet konnen verliefen, *het welke anders alle die privilegie hebben vrijelijk mogen genieten*; maer by ons hebben de kerkelijke geen privilegie van recht-geding, in faken van *civile* en *crimineele Justitie*, anders als dat fy ter eerfter instantie voor den Hove moeten komen; ende voor de Neder-rechter geciteert zijnde, moeten fy verfchijnen sonder renvoy aen den Hove te konnen verkrijgen.

XXVI. KAPITTEL.

Van geprivilegieerde faken.

Dingen die geprivilegieert fchijnen en niet en zijn. Intimatie aen den Procureur Generael, hoe in defen te verftaen. Houwelijx faken en van byflapen geprivilegieert. Mede overfchattingen. Maintenuë. Herftellinge in't geheel. Aenspraak uit de Wet diffamari. Van alienatie. Of door rekeften een faek ten eerften voor't Hoff kan komen.

I. **V**olgen de Privilegien van faken, ten aenzien van recht-geding; Wy behoeven niet te zeggen, dat kerkelijke faken, niet als voor de *Kerke-Raden*, ofte *Consistorien*, *Classen* en *Synoden*, konnen worden verhandelt; en die van de Regeeringe niet als voor de *Heeren Gedeputeerden*, ofte onder *Regenten*; want fulks in de titel van rechtsmacht al gezegt is; *Privilegie* wort genoemt bevrijdinge van een rechtbank die een perfoon ofte fake nae fijn eygen aert

aert onderworpen soude zijn. het welke in geestelijke dingen , mitsgaders faken van politie ende regeeringe zich anders bevint , mits dat men niet speele met woorden , ende voor kerkelijk ofte politijk soude willen houden het geene waerlijk tot de *civile* en *crimineele* Justitie moeste worden gebracht. dat de crimineele faken alleen tot het Hoff behooren , is ook eygentlijk geen *privilegie* , maer een gevolg van ongetwijfelde *jurisdictie*.

2. Maer het gelijkt meer nae Privilegie of Exemptie , dat civile eyfchen komende uit sake van misdædt , wanneer daer by is verkreegen *intimatie aen de Procureur Generael* , dat aldan de sake ter eerster *instantie* voor den Hove kan worden betrocken ; gelijk geweest is in sake van *Oeds Arents* , tegen *Paulus Hettes* , den 15 November 1614. (a) en allenthalven noch gepractiseert wort. noch getuigt *Sackma* , dat den 23 April 1616. geweest is in de sake van *Arrien N.* tegen *Jacob Roussel* , dat om wondinge , en diergelijke *injurien* , yemant ten eersten wel ten Hove mag worden geroepen ; 't welk echter niet , als ten aenzien van de *Procureur Generael* , of *insinuatie* aen den selven kan worden verstaen.

3. Maer houwelijs faken , en aenspraek om byslapen , schoon tot des *Procureurs* plicht niet behorende , mogen ter eerster instantie aen den Hove worden gebracht , gelijk d'ontwijfelbare Practijk is , en noopens het swanger maken geweest is in de sack van *Gauk Hijlkes* , tegens *Dirk Jacobs* , den 13 July 1634. by *Sackma* in gelijkheit van de dagelijkse practijke.

4. Alle questien die over *schattingen* , *floreenen* , en andere Landtslasten op de goederen liggende , tusschen particuliere komen t'ontwijken , behooren ter eerster instantie voor het Hoff ; wel te weten , als het niet en raekt d'ordre van het Landt ende Regeeringe ; want het aldan tot de Heeren Gedeputeerden soude behooren , op een *fiduciair* recht ofte maniere zegt *Sande* (b) het welke hoedanig te verstaen sy of niet , sullen wy om reeden alhier niet onderzoeken.

5. Het alderkortste gerichte van *Maintennè* , wort ook by het Hoff alleen , ende ter eerster instantie versocht , en aengestelt , waer van elders breeder.

6. Herstellingen in het geheel , kunnen ook buiten twijfel ter eerster instantie versocht worden ; en moogelijk alleen by den Hove , soo wanneer de restitutie om haer selve en alleen versocht wort ; gelijk mede sal worden beweesen op een ander plaetse.

7. Aen-

(a) by *Sackma* tit. voorsz.

(b) in sijn 1. boek tit. 1. def. 1.

7. Aenspraek om yemant sijn actie te doen aenstellen, (*ex lege diffamari*) of te swijgen, kan ook onmiddelijk voor den Hove gebragt worden, en is soo geweest in de sake van *Juke Aukes tegen Trijn Rieuks den 27. October 1629. Nauta.*

8. Aenspraek over *alimentatie* soo wanneer de questie is tusschen personen die niet geprevilegieert zijn, kan ook onmiddelijk voor het Hof geschieden, en is soo by den Hove geweest in de sake van *Willem Willems tot Wolwega tegen Anna Frankema mede aldaar. Nauta decis. 86.*

9. Ter occasie van de requesten worden ook veel dingen ten eersten voor den Hove gebragt, die daer anders niet souden komen; want daer wort qualijk request van eenige sake gemaakt, of daer op wort geëppointeert, als men niet terstont ziet, dat het onrechtmatig is, *zy gestelt in handen van partije*, die daer op hebbende geantwoordt, gelijk altoos geschiedt, valt'er dikwils commissie op, en rijst'er proces uit; schoon anders noch saken noch personen onmiddelijk tot het Hof behooren; dit geschiedt wel, maer is echter niet noodig; want partije met sijn *rescriptie* niet heeft erkent, en zich onderworpen het Hofs gerichte: maer kan, als het op proces aankoomt, sijn exceptie deswegen voorstellen, ook ten eersten by de rescriptie, kan hy wel zeggen, ongehouden te zijn, om voor den Hove te rescriberen; en is dat een rescriptie *exceptioneel*, hoedanige by den Hove wel hebbe gezien dat toegelaten wierde; maer *contra-rescriptie* by manier van exceptie soude soo ligt niet gaen, om dat de contra-rescribent eerst het request heeft ingegeven, en ten dien aanzien soude lichter worden gevreesd, dat het om den train geschiede, welke in de weg van requesten, die zeer kort is, voor al moet worden afgesneed; gelijk weete geschiedt te zijn, op een *contra-rescriptie exceptioneel* van Hedia Zieksma tegens haer en haer kindts Krediteuren in de recht-dagen voor Alderheiligen. 1679.

XXVII. KAPITTEL.

Van Rechts-weigeringe en onderwerpinge.

Overgang, tweede reeden van recht-bank te veranderen is weigeringe van recht of uitsel. Wat Neder-richters hier aen schuldig. Derde reeden, submissie. kracht des selfs, behoort ook tot Erfgenamen en vrouwen. Niet tot anderen, ook niet tot een bezitter van hypotheek, waer ontrent submissie door een ander was geschiedt. Noch een geval van die slag. Submissien kunnen niet verboden worden.

1. **D**Us verre van privilegien der perfoonen en faken, van welke alle onse Ordonnantie niets uitdruckelijk heeft: *maer door de gemeine rechten en stijl van practijke zijn alle die dingen aengenomen en vast gestelt.* De tweede reeden waer door de ordinaris recht-geding wort verandert is in de Ordonnantie (a) uitgedrukt, te weeten als burgers, en huislieden, by den Rechter, waer onder fy gezeeten zijn, *het recht wort geweigert of onbetamelijk vertoogen*; in welken gevalle dan het recht geweigert, of te lang uitgesteld is, zich ten eersten tot het Hof kan begeeven, end' party daer toe brengen dat hy hem daer moet volgen; en sulx niet alleen in't begin van't *Proces*; maer ook in den voortgank desselfs, al was het nae by de *sententie*, dewijl 'er anders geen middel is, om sulke quellingen te verbeeteren.

2. Ende maken haer onder anderen hier aen schuldig sodanige Neder-richters, die dikwils veel wecken, jae maenden laten verby gaen, sonder recht-dagen te houden, waer door alle faken in het war, en in't wilde lopen, als partijen op haer verzoek, en op haer tijdt de recht-dagen niet en verkrijgen, soo is haer recht geschapen om recht uit nae't Hof te gaen, maer geschiedt zelden.

3. De derde reeden, waer door gezegt is, dat ordinaris recht-banken voorby gegaen worden, is vrywillige onderwerpinge of *submissie*, welke zeer gemein is, ende meest achter alle contracten, en instrumenten wort gevoegt.

4. Van de kracht deser onderwerpinge hebben wy gesproken, in de titel van de Rechts-macht; en kan hier noch by worden gedaen, dat

(a) 3. b: tit. 8. art. 1.

dat de erfgenamen des genes die zich heeft gefubmitteert, als wefende een wettelijke overeenkomfte uit kracht deffelfs ook ter eerfter *instantie* voor den Hove kunnen worden geroepen; te weeten in de fake daer in d'erflater zich heeft gefubmitteert fonder wijders, jae de huisvrouw wort verftaen door fubmiffie van haer man, ten eerften voor het Hof te kunnen worden betrocken, volgens het geene *Sande leert*, (b) als een gevolg van het voogdijschap.

5. De reeden hier van is, dat de erfgenaem moet voor alles ftaen wat de overledene gedaen heeft, als voor een perfoon wordende gehouden, en een getroude vrouw volgt allenthalven het recht-geding van haer man, ende voorts *gelijk hier boven gezegt is*.

6. Anders is het feeker, dat d'een door des anderen *submiffie* niet wort geraekt, nochte verplicht, om een andere recht-bank te kiezen; felf een bezitter van *hypotheek* aengsprooken wordende met *hypothecaire* actie, kan voor den Hove niet geroepen worden uit kracht van de *submiffie*, die de fchuldnaer van wie de hypotheek is afgekomen, mag hebben gepaffeert, om dat een derde bezitter niet en roert, de overeenkomfte by een ander gemaakt; end' is alfoo verftaen, tuigende Saekma in de *fake van Cornelis Jellis tegen Hessel N. den 17 Decemb. 1614.* fonder dat men in eeniger wijfe kan zeggen, dat het goet door die *submiffie* foude wesen geaffecteert, dat vreemdt is van de rechts-geleertheit om te denken, hoewel daer op wel is gezien fterke reflexie nemen: foo zeer dat een *exceptie declinatoire*, op defen grondt by een bezitter van *hypotheek* voorgestelt, met fteekende ftemmen is gerejecteert, den 11 Feb. 1680. doch is naderhant expreffelijk anders verftaen, in de fake van Dr. J. B. contra P. R. den 10 Julij 1681.

7. Submiffie gefchiedt of onder een feeker gerichte of onder alle; die onder een feeker gerichte is meeft gebruikelijk onder den Hove kan echter op een Neder-gerichte van gelijke gefchieden. die onder *alle Gerichten* moeten worden verftaen, van alle, daer men fijn partije met *citatie* beloopt; en kan ik geen reeden zien, waerom fodanige submiffie de *jurisdicctie* van het Hof niet mede foude fundeeren; hoewel het in Hollandt anders verftaen wort *volgens het 6. artic. der ampliatio van Instructie van den Hove van Hollandt*) dat nae allen fchijn partikuliere reeden heeft: maer als de Notarien in de instrumenten fteffen, met *submiffie*, foo nae *rechte*, gelijk wel gebeurt, daer kan noch *generale* noch *speciale submiffie* onder een feeker Gerichte of onder het Hof door worden verftaen; maer alleen dat de man zich onderwerpt alle rechts-midelen, die men

foude konnen gebruiken, 't welk buiten dat allenthalven verſtaen wort; en is ſoo by den Hove geweſen den 28 ſeptemb: 1680. in de ſake van Anne Sjoukes, voor hem ende in qualiteit impetrant, excipieerde. contra Antje Rinnerts Greetinga voor haer in qualiteit gedaegde en excipieerde.

8. Hier vooren is ook gezegt, dat ſtilſwijgende *ſubmiſſie* geſchiedt, wanneer men geciteert zijnde voor een Rechter, ten eerſten dage dienende geen *exceptie* ſtelt, ſoo als d' *Ordonnantie vereyſcht* (c) mits d' Impetrant met ſijn libel gereedt zy; want indien ik het eysch, en hy het niet leever, ſoo mag ik naderhant noch *exceptie* ſtellen. Maer als de gedaegde geen libel eyscht, noch *exceptie* ſtelt daer hy gecompareert is, ſoo wort hy verſtaen zich den Rechter te onderwerpen, al hadde partije niet gedaen; als de ſake gecontinueert tot den naefſten recht-dag, en ſulx in de Rolle was aengereekent; gelijk by den Hove meer-malen is geweſen, ende jongſt in de ſelve ſake van Anna Sjoukes, contra Antje Greetinga den 28 ſeptemb: 1680.

9. Is ook verſtaan, dat twee en twee een ackoort hebbende gemaakt met *ſubmiſſie*, ſoo dat yder twee maekten een partije, naderhant d' een twee queſtie onder haer krijgende, de *ſubmiſſie* tot dien gevalle niet behoorde, om dat die twee in het inſtrument met malkanderen niet te doen hadden gehad, noch aen malkanderen verbonden waren, maer een en de ſelve perſoon hadden gepreſenteert, op de requeſte van D. D. Predikant op de R. den 2 Maert 1680.

10. Voorts dewijl de *ſubmiſſien* zeer dienſtig zijn, aen de lieden om kort recht te bekoomen, en uit over-eenkomſte beſtaen, rakende een yder ſijn *patrimoni*, ſoo volgt dat ſodanige *ſubmiſſien* niet konnen worden belet nochte verboden, niet meer als andere pointen van diſpoſitie over yder ſijn vrije eigen goederen, ſchoon de Neder-rechters mochten denken dat haer macht ende profijten door de ſelve bekort wierden; immers ſoo lange niet kan worden getoont, dat ſodanige *ſubmiſſien* nadeelig ſouden moogen zijn aen de gemeine welvaert.

(c) tit. Van *exceptie* art. 1.

XXVIII. KAPITTEL.

Van verscheydenheit der jurisdictien.

Vierde oorzaak, Verscheidenheit van jurisdictien over de personen. Reeden hier van, en konst der Advocaten daer ontrent. Verscheide gelegenheit der goederen raekt dit Privilegie niet. Limitatie daer van in erf-scheidingen. Immissien Uitlegginge van de Ordonnantie daer over.

1. **V** Olgt de vierde oorzaak van rechts-gedings verandering, welke is *verscheidenheit van jurisdictie*, (a) waer in de personen die men roepen wil zijn woonachtig, schoon niet een van haer den Hove ter eerster instantie onderworpen is; en sulx heeft soo wel plaats, als 'er veel erfgenamen zijn van een oorspronkelijke schuldenaer, als wanneer sy alle van aenbegin aen een sake deelachtig zijn; wel te weeten de *verscheidene jurisdictien moeten alle in Frieslandt zijn*; want of een der partije in een andere provincie woont, dat geeft geen veranderinge ten aanzien van de rechts-macht alhier, gelijk by den Hove verstaen is in de sake tusschen de Advocaten L. en H. tegen Elisabeth Indischeraven 15. Novemb; 1681.

2. De reeden hier van is voor oogen, om de processen te vermindere-
ren, ten einde men niet gehouden soude zijn, om op veel plaatsen te
gelijk over een sake te pleiten; edoch moet dese reeden waerachtig
zijn, want de Advocaten zijn dikwils daer op uit, dat sy d'een of d'an-
der by de partije die sy roepen willen, voegen, om alsoo *d'instantie*
voor het Hof vast te maken, en by den voortgank van het proces
laten sy dien bygevoegden varen, en maken haer vast aen den eenen;
doch yemant daer van bedenken hebbende, kan van aenbegin *protestee-*
ren salfs-recht te willen blijven, om naderhandt exceptie te mogen stel-
len, indien bevonden wort, dat die sake den anderen niet en roert.

3. Wel te weeten, de woonplaats der personen moet in verschei-
dene jurisdictien zijn, want of de *goederen* daer men proces over maekt
wel in verscheidene plaatsen gelegen zijn, sulx kan in desen geen ver-
anderinge maken; want is d'actie personeel, soo wort op het goet niet

S 3

gezien,

(a) Ord. tit. voorf. art. 3.

gezien, maer op de wooninge des perfoons alleenlijk; is fy op het goet, soo moet de eyscher of de perfoon aanspreken, om al het goet te gelijk, of hy moet yder stuk eyschen, waer het ligt; is het te doen om een ervenisse te deilen, welkers goederen op verscheidene plaetsen leggen, dat moet ook geschieden daer het meeste goet ligt, of daer de mede-erfgenaem woont; bysonderlijk om dat in de erf-scheidinge niet alleen questie over het goet is; maer ook wel *personcele prestatien* moeten vereffent worden, waer van op sijn plaetse gemelt is, en wordt daer op een gewijsde by Saekma gemelt, tusschen *Jacob Kanter van Oosten gedaegde en excipient, en Botje Meinerts excipieerde* den 1 Maert 1600. hier vooren ook vermeldet.

4. Mogelijk soude het echter kunnen zijn, dat dit anders mochte gebeuren, ingevalle een ervenisse wierde geëyscht; want die kan, of ter plaetse der wooninge van de Bezitter, of daer de goederen altemael of het grootste gedeelte geleegeen zijn, aengestelt worden. indien nu in veel jurisdictien even veel goet is geleegeen, soo moet of d'eyscher de keur verliezen van op een der twee plaetsen te mogen ageeren, of hy moet ten aanzien van de geleegeentheit der goederen voor het Hof kunnen gaen. *het laetste schijnt tot minder quetsinge te zijn als het eerste.*

5. Noch sterker soude dit kunnen gezegt worden als 'er *immisfie in de possessie* van verscheidene geleegeene goederen, een en de selve schuldenaer toekomende wierde versocht; want sulx niet als ter plaetse daer het geleegeen is kan geschieden, en dewijl niet een van de *Rechtters* van de plaetse d'immisfie in alle goederen kan doen, soo moet het noodtfakelijk tot den Hove vervallen.

6. Het welk dan mede door onse Ordonnantie begunstigt wort, welkers woorden aldus luiden, *doch wanneer een sake tegens gedaegden in verscheidene jurisdictien voor viel, sal de selve sake ter eerster instantie voor den Hove beroepen mogen worden.* daer wort gezegt, *als een sake voorviel in verscheidene jurisdictien*, soo kan dan ook verscheidenheit van jurisdictien, ten aanzien van saken het recht-geding veranderen.

7. Alhoewel om de waerheit te zeggen de woorden van de Ordonnantie schijnen een weinig geholpen te moeten worden; mits daer onder stellende het wordeken *wonende*; in deser voegen, *soo wanneer een sake tegen Gedaegden in verscheiden jurisdictien woonende voorviel*: invoegen de zin soude zijn, dat de wooninge der gedaegde over een sake in verscheidene jurisdictien veranderinge maken, maer niet het aanzien der sake op de verscheidenheit der jurisdictien: want dewijl seker is, dat de

de wooninge der perſoonen de voornaemſte gront is van deſe verandering, en het anders niet als in byſondere gevallen plaetſe kan hebben, ſoo is beſt de woorden in den gemeinen zin ende voor het meeſte gebruik te neemen.

XXIX. K A P I T T E L.

Van ſamenhanginge der ſaken.

Vijfde oorſaek t'ſamenhanginge van ſaken, ten deele overeenkoomende met het voorgaende. Daer van echter ook verſcheelende. Preventie heeft dikwils in ſodanige dingen plaets. Nader gebruik van deſe oorſake, ten aenzien van verſcheiden actien. Ook noopens vervallene boedels. Maer niet in cas van abandon. Nader deductie van deſen. Gevoegde in een proces, veranderen mede van juridiſtien, en exempelen.

V Olgt de vijfde oorſake die wy gezegt hebben, dat de ordinariſe Recht-bank kan veranderen, te weten *ſamenhanginge van ſaken*, die niet bequamelijk geſcheiden kunnen worden, en derhalven voor een en de ſelve Rechter moeten worden gebracht: (a) deſe reeden koomt wel in eenige dingen over een, met de voorgaende, maer ſy is 'er ook verſcheiden van; ſy koomt 'er met over een, ten aenzien van ſulke ſaken, die wel uit veel ende verſcheidene pointen beſtaen, maer die echter een gerichte maken, gelijk daer zijn de actien van erfſcheidinge, van Mombers, en alderhande reekeningen, van maetſchappijen, en diergelijke: want het op een uitkoomt, of ik zegge, dat alle erfgenamen, Mombers en Mede-genooten, om de eenigheit der ſake niet te ſcheiden, moeten alle te zamen koomen tot den hoogſten Rechter, die haer alle gemein is, dat is het Hof, dan of ik zeg, dat ſulx geſchiedt, om dat de ſaeks genooten in verſcheiden juridiſtien woonen, waer van deſe of geene niet kan worden uitgekooren om ſe alle te doen verſchijnen, maer dat het ſelve voor het Hof, welke ſy alle onderworpen zijn, moet geſchieden.

2. Evenwel dit onderscheidt is 'er tuffchen beyden, dat verſcheidene woonplaetſen der perſoonen, de gemeine rechtbank nootſakelijk

voor

(a) l. 10. C. de jud. dix. ad tit. ff. Quib. ex cauſ. ad eund. jud.

voor den Hove moeten brengen ; maer als ik zegge , dat eenigheid , en ongedeiltheit der sake , veele tot een rechtbank , daer sy anders niet toebehooren , kan brengen , soo verstaet ik sulx niet alleene van het Hoff , maer ook van de Neder-gerichten , wanneer de sake , die een recht-geding maekt , daer behoort ; of ook wanneer de principale persoon die men aenspreken moet , aldaer is woonachtig ; by exempel , *ik wil een ervenisse eyschen , waer van de pricipale stucken leggen in West-Dongerdeel , doch eenige zijn ook geleege in Oost-Dongerdeel , in Ferwerderadeel , in Dantumadeel* , alle die bezitters moeten voor het Gerichte van West-Dongerdeel verschijnen , als sy daer geciteert worden ; van gelijken een *Curator* die het bewint heeft gehad woont tot Dockum , en d'andere mede voogden in andere plaetsen ; de bewinthebbers tot Dockum zijnde geroepen , moeten de andere mede verschijnen , mits de citatie door't Gerichte van Dockum geschiede by *requisitie* , dat is te zeggen , by wijze van verzoek ; welke *requisitie* echter de Officier der plaetse niet soude kunnen weigeren , of weigerende soude daer toe door gezag van het Hoff kunnen worden gedwongen , immers nae reeden van Recht , om dat de wet daer ligt van de eenigheid der saken niet te verdeilen , ende pleiten niet te meenigvuldigen. (b)

3. 't Is echter alsoo , dat in alle diergelijke gevallen de saken ook recht uit voor den Hove kunnen worden betrocken , en heeft dien te nevens *preventie* , dat is , voorkoominge plaets , invoegen daer het recht is aenhangig gemaekt , het moet voltrocken worden , zegge dat alle die dingen voor den Hove ten eersten kunnen worden gebracht , niet om de t'zamenhanginge der saken , maer als sy personen raken , in verscheiden Jurisdictionen gezeeten ; saeks conjunctie alleen zijnde brengt het niet voor den Hove , nae reeden van Rechte , gelijk even gezegt is.

4. Maer *eygentlijker* behooren tot dese vijfde soorte soodanige saken , die in haer natuur verscheiden actien maken , en niet te min om de zamenhanginge der dingen voor een Rechter moeten gebracht worden , hoedanige zijn de *petitoire en possessoire* middelen , want hoewel die in haer eygenschappen veel verscheelen , nochtans om dat sy ten aenzien van de bewijzen , seer overeenkoomen , en eenderley saken betreffen , soo moeten sy voor een en deselve Rechter worden gebracht ; is het *possessoir* ten eersten voor den Hove geweest , soo moet het *petitoir* daer ook blijven , sonder dat het kan aengesteld worden ter plaetse

(b) l. 10. C. de judic.

plaetse daer het goetd. geleege is, en soo mede voor den Needer-rechter.

5. Een schuldenaer by eenige Crediteuren geperst om te betalen, en daer door genoodtsaakt sijn goederen over te geeven aen de Crediteuren voor het Gerechte daer hy is aengesprooken, soo moeten de Crediteuren, op andere plaetsen wonende, ende haer nog niet hebbende geopenbaert verschijnen daer de gemeine boedel is, en de saek een aenvank heeft genoomen, ten einde by ackoort, of by uitspraek van preferentie de goederen mogen worden gedeilt; want alhoewel yder Crediteur een bysondere actie heeft, soo is het echter alsdan een gemeine saek die sonder verderf van de boedel niet kan worden gescheiden ende gescheurt, de citatie wederom in sulken gevalle moerende sijn *requisitoriael*: en heeft dit mede plaets, soo wanneer een boedel door versterf is *desolaet* geworden.

6. Moogende dese dingen alsoo wel voor een Neer-gerichte geschieden als voor een hoog' Hof, om reeden als vooren.

7. Maer als een Debitteur *abandon* van goederen selve koomt te doen, ende sijn Crediteuren in verscheiden jurisdictien gezeeten, wil laten roepen voor een Commissaris van een Neder-gerichte, sulx kan hy niet ten effecte brengen, dewijl hy de saek eerst willende beginnen, de Crediteuren moet soeken daer sy wonen, en geenzints voor sijn gerichte kan krijgen. nademael voor het selve de saek noch niet is vast gemaakt, 't welk door sijn Crediteuren moest geschieden, die hem op sijn woonplaetse mochten hebben geroepen, en by gevolge kan alsdan niet worden gestaen op de eenigheid des gedings, invoegen in sulc een gevalle het *abandon* met den aenkleeve van dien, niet *als voor den Hove* kan worden beleidt.

8. Het gevoelen nochtans van anderen is, dat sodanige boedels sonder onderscheidt moeten koomen aen de Hoven, soo wanneer alle Crediteuren haer niet gewillig onderwerpen onder een Neder-rechter; en dese de saek voor het Hof betrecken willen; waer toe gebruikt wort de text van de Ordonnantie. (c)

9. Zeggende *dat saken, rakende personen in verscheiden jurisdictien gezeeten, ter eerster instantie voor den Hove moeten koomen*, maer het antwoordt hier op blijkt uit het geene te vooren gezegt is, van het onderscheid tusschen verscheidenheit der *jurisdictien*, en zamenhanginge van saken; is echter het *contrarie* verscheidenmalen verstaen, en geoordeelt, ook wel anders, gelijk in de saek van *Jacob Hooglander*, contra

II Deel

A a

d'ers.

(c) *cap. wie den Hove justiciabel is art. 2.*

d'erfgenamen van *Steeven Jansen* is verstaen dat een Crediteur woonende tot Leuwaarden, geciteert zijnde by *requisitie* voor het Gerichte van *Schoterlandt*, alwaer het abandon gevallen, en de t'samenloop der andere Crediteuren begonnen was, ende niet gecompareert, naderhandt de sake niet konde betrecken voor den Hove, schoon hy een appointement hadde van't Hof, waer by 't Gerechte van Schoterlandt verboden wierde verder in de sake voort te gaen. Dies de requirant wierde verstaen met presentatie van partijen te vreedten te moeten zijn, van te komen verfoeken *insertie* in ende voorts hem onderwerpende de uitgesprookene *preferentie* voor het Neder-gerichte voor de hondsdagen 1680.

10. Veel meer moet yemant voor een Rechter koomen, die hy niet onderworpen is, als hy deelachtig is aen een proces by maniere van aenhangfel. by exempel een Meijer wort aengesprooken van yemant die zich voor eygenaer van sijn bewoonde sate landts uitgeeft, de Meijer moet sijn Landt-heer sulx bekend maken, en die, schoon onder een ander recht-geding gezeeten, moet verschijnen, daer het proces aengeleidt is. (d)

11. Een verkooper moet zich ook instellen voor het Gerichte van een kooper, als die door een derde wort aengesprooken om d'eygendom van het verkochte goet, om hem te verdedigen ofte *advisiteeren*, soo wanneer de kooper sulx heeft bekend gemaakt, gelijk voor desen is geleert. (e)

(d) *l. ult. C. ubi in rem act.* (e) *Sande 1 boek, tit. 1. def. 5.*

XXX. KAPITTEL.

Van Reconventie.

Wat reconventie zy, en waerom hier verhandelt. Kan geschieden in alderhande saken, doch niet altoos te gelijk. Kan altoos voor de sententie geschieden. Reedenen hier van. Onderscheidt echter, of reconventie in't begin of in't einde werde gestelt. Reconventie brengt beiderzijds submissie mede. Reconventie altemet noodzakelijk. heeft geen plaets in appel, en executie. In sommaire processen niet altoos. Noch ook als d'eene actie nae d'andere moet wachten, waer van een exempel. Om de selve reeden kan geen reconventie petitoir gestelt worden tegens een actie possessor noch in maintenuë. Hy hout ook op in crimineele aenspraken. Tegen reconventie geen contra reconventie, maer wel compensatie. Wiese kan aenstellen. Voor wat Rechters.

1. **D**E zeste oorfaek van ongewoonlijk rechtgeding is *reconventie*, dat is wederaensprake, welke gedaen wort by een gedaegde die den eyscher voor den selven Rechter, daer hy voor is geroepen wederom aenspreekt, geduirende het selve proces. Eigentlijk moeste hier van een weinig beneeden gehandelt worden, maer om dat wy 'er toch hier van moeten spreken, sullen wy 't sonder wanordere alhier wel t'eenemael kunnen af handelen.

2. Reconventie kan geschieden in alderhande saken, schoon geen gemeenschap met elkander hebbende, wanneer sy te samen kunnen worden afgepleit, al was d'eene *liquijd*, en d'andere verwert en *illiquijd*, in welken gevalle nochtans de Rechter *conventie*, en *reconventie* soude moeten scheiden, invoegen de conventie, dat is d'eerste eysch terstont afgedaen wierde, en de reconventie op bewijs geweesen, gelijk dikwils gebeurt, en jongst geoordeelt is, in de sake van *Dom. Wilhelmus Brakel in qualiteit tegen Geertje Inthiema voor Kerstij 1679.* het selve soude in tegendeel ten profijte van de reconventie mede plaetse kunnen hebben.

3. Niet tegenstaende men anders gemeinelijk zegt, dat *conventie* en *reconventie* nevens den ander als op een stap moeten gaen, want sulx niet altoos kan geschieden, nademael toch *reconventie* niet alleen in den beginne van het proces, maer ook naderhandt kan aengestelt worden,

ſoo lange de ſaek niet is gebragt in ſtaet van wiſſen ; want de wetten daer op de reconventien ſteunen , geen onderscheidt in deſen maken. (a)

4. Te weeten , de reeden waerom ingevoert is , dat een gedaegde den eyſcher om ganſch verſcheidene ſaken voor den ſelven Rechter wederommedan aenſpreken , is tweederley : d'eerſte om dat de eyſcher nu reede kan verſcheenen zijnde , voor des gedaegdes Rechter , den ſelven erkent heeft , hebbende geen reeden om zich den ſelven te ontrecken die anders yemant wel kan bybrengen , als hy voor een vreemde Rechter op een vreemde plaetſe geroepen wort.

5. De tweede reeden is , op dat men tijt en koſten ſoude winnen , met twee ſaken te gelijk , voor een Rechter , door een en deſelve Advocaten te bepleiten ; waer by koomt de derde reeden , om den gedaegden te begunſtigen , welkers voordeel de wetten allenthalven in acht hebben , het welke niet gering is , *dat ik mijn party kan dwingen , om met my te pleiten daar ik woon* , in plaetſe dat ik anders den eyſcher elders hadde moeten ſoeken , om het mijne wederom te bekoomen.

6. Deſe reedenen , inſonderheit d'eerſte , laten zeer wel toe , jae brengen mede , dat *reconventie* , gelijk gezegt is , t' allen tijde ſoo lange het proces duurt , mag aengeſtelt worden ; edoch met dit onderscheidt , dat als de *reconventie* by den eerſten eyſch wort aengeſtelt , als dan beide instantien te gelijk moeten voortgaen , ſonder dat de gedaegde verder in de conventie behoeft te procederen , voor dat de eyſcher op de reconventie geantwoordt , ofte ſijn grieſ heeft voorgeltelt ; maer als de *reconventie* nae den eerſten eyſch koomt , ſoo willen de Rechtsgeleerden , dat de *conventie* op de *reconventie* niet behoeft te wachten , en is ſoo by den Hove geweſen *tuffchen Ruird Abbema Impetrant conventen Excipieerde reconv: tegen Poppius Boorſma* De gedaegde had in het dupliſk *reconventie* geſtelt , waer tegen de Impetrant excipieerde , zeggende , dat hy niet gedachte te tripliceeren , en reede een verſtek om te duplicceeren tegen de gedaegde bekoomen hadde , maer het Hof heeft d'excepie gerejechteert , des dat de conventie door de reconventie niet ſoude worden opgehouden , den 24. Octob. 1643. (b) Edoch is doorgaens de practijke ſoo , dat als de reconventie wort geſtelt , voor het *interlocutoir* , dat is , eer de ſaek op bewijs geweſen is , alſdan conventie , en reconventie te zamen gaen , ende na malkander wachten ; maer als het geſchiede nae de interlocutie , dat zelden by ons gebeurt , ſoo ſoude de *conventie* ſijn voortgang hebben , en de reconventie mochte volgen ,

(a) Ziet Zutph: tit. reconventie art. 1.

(b) Nauta decif. 135.

volgen; maer de reeden van recht soud' eerder willen, dat een im-
 trant, als hy wil, nae rechte kan voortvaren, sonder na de *reconventie* te
 wachten, ingevalle se nae de *litis contestatie* gestelt is. In allen gevalle
 is waer het geene terstont gezegt hebbe, dat als een Rechter de con-
 ventie bevint klaer te zijn, om afgedaen te kunnen worden, en de re-
 conventie met onseckere feiten belemmert, hy alsdan de conventie
 dadelijk kan afdoen, en de reconventie laten op haer bewijs, die ook
 vervolgt wort, schoon van de conventie mochte zijn geappelleert.

7. Uit d'eerste reeden boven verklaert, kan lichtelijk worden af-
 genoomen dat conventie en reconventie wesende beiderzijds geschiedt
 stilswijgende *submisie* van beide partijen onder den Rechter te weege
 brengt, invoegen d'eyfcher weder aengesprooken zijnde, geen exceptie
declinatoire kan stellen, dat is, zich niet kan ontrecken dit recht-ge-
 dingg, als het selve niet onderworpen zijnde, ofte den Rechter, als
 hem verdacht, en partijdig zijnde niet kan werffen; en de reeden laet
 niet toe, het onderscheit dat eenige maken, als of die exceptien kon-
 den worden aengenoomen, als de reconventie niet terstont op den eer-
 sten eyfch wort gestelt, want ook d'eyfcher alsdan den Rechter met
 sijn eyfch te doen heeft erkent, en zich den selven onderworpen, van
 gelijken de gedaegde met het stellen van de reconventie wort geacht
 in den Rechter te consenteeren. (c)

8. De tweede reeden vooren verhaelt, is van sulken belang, dat sy
 de reconventie niet alleen maekt geoorloft, maer ook eeniger maten
 noodtsakelijk, immers soo verre, dat geduirende het proces van con-
 ventie de gedaegde niet vermach den eyfcher om een ander sake voor
 een ander Rechter te roepen, al was het ter woonplaetse van den ey-
 fcher, maer hy moet reconventie stellen voor den selven Rechter, of
 wachten tot het einde van het proces, ten ware de sake sodanig was,
 dat 'er geen reconventie plaets hadde. (d)

9. Daer zijn ook sulke gevallen, in welke geen reconventie geleeden
 wort, of immers niet in maten en voegen; sy wort niet geleeden in
 proces van appel, wanneer sy ter eerster instantie is nagelaten, (e)
 sy wort ook niet geleeden in proces van *executie* beide ontrent
 om deselve reeden; ten einde de processen niet al te lang souden
 worden opgehouden, 't welk de gedoemde met sulke naesleepen-
 de reconventien schijnen te willen doen, (f) ook niet daer het

A a 3

offi-

(c) Ziet *Zutph. tit. voors. art. 3. 9.*
voors. art. 5.
voors. def. 3.

(e) by *Sande eerste boek tit. 6. def. 1.*

(d) *Nov. 96. cap. 3. Zutphen tit.*
 (f) *Sande tit.*

officie van den Rechter buiten rechtelijke aanspraak alleen wordt verfocht. (g)

10. In extraordinarise ofte sommiere processen, die haestelijk nae rechts-orderen moeten afgepleit worden, heeft *reconventie* geen plaats, ten zy de wedereysch van gelijke natuure kort, ende sommier is, (h) of anders, indien men de reconventie soude willen toelaten, op dien grondt, dat de eyscher den Rechter heeft erkent, soo moeste men de instantien scheiden, sonder die te laten op een stap voortgaen, al was de reconventie van aenbegin gestelt; om dat anders een eyscher van het sommier proces ongelijk soude geschieden, indien sijn sake, door een ander van langer train opgehouden soude worden.

11. Het spreekt ook van self, dat reconventie niet kan aengestelt worden over een sake die noodtsakelijk wachten moet nae d'uitkomst van de *conventie*. by exempel, yemant wort aengesprooken om een ervenisse te restitueeren, door dien hy geen zoon van d'overledene soude zijn, hy ontkent sulx, en eyscht echter by *reconventie*, dat hem een servituit als eygenaer van het erfgoed, tot laste van de eyschers huis, of landt sal worden toe geweesen, de reconventie is te vroeg; om dat eerst afgedaen moet worden, het geding van sijn zoonschap.

12. Om de selve reeden kan in een *possessoire* aanspraak geen reconventie worden gemaakt tot het *petitoir*, om dat de questie van het bezit noodtsakelijk moet voorgaen, en die van eygendom moet volgen, want het spottelijk soude zijn yemant in een sententie tot het bezit af, en d'eygendom toe te wijfen, om dat dese d'andere terstont soude inslocken; behalven dat de *possessoire* middelen sommier zijn, en de *petitoire* zijn ordinaris, en is alsoo by den Hove geweesen in de sake van *Antje en Trijntje Gerrits cum sociis excipientes* tegens de kinderen en erfgenaemen van *Jarig Gerrits*, Excipieerden den 1 Mey 1678.

13. In crimineele saken kan reconventie heedensdaegs geen plaetse ter weerelt hebben, maer in civile aanspraken uit oorlake van delict kan se soo wel geschieden, als om contracten, dewijl het beiderzijts om gelt te doen is.

14. Tegens reconventie kan geen *contra reconventie* worden gestelt, om de processen niet in't oneindig te verwerren, maer *compensatie* kan in reconventie seer wel te passe koomen, om datse niet en geschiedt, by maniere van actie, of van weder-aensprake, maer by wij-

(g) *Sand. tit. voors. def. 3.*

(h) *Ziet Zutph. tit. voors. art. II.*

se van *exceptie*, ofte van slechte aanwijfinge, dewijl haer kracht onmiddelijk van rechts-weegen geoeffent wort, *foo als hier boven overvloedig is geleert*, en koomen ook de rechts-geleerden daer in overeen, dat *compensatie* krachtiger is, en favorabler als *reconventie*; sulx een wet spreekende van compensatie geenzins tot reconventie kan worden uitgestrekt, *waer van hier boven ook is gehandelt*.

15. Reconventie kan aengestelt worden, by allen die rechtelijken eysch kunnen doen, en alle die bequaem zijn om voor recht te staen; het is een vrage of een gelastigde en een *cessionaris reconventie* kan gebruiken en lijden moet, edoch hier van is *hier boven in de titel van last-geevinge in eigen saken gesprooken*.

16. Sy kan aengestelt worden voor allerhande Rechters *foo ordinairse als gedelegeerde Rechters*, maer voor goede mannen die by partijen gekooren worden kan geen reconventie aengestelt worden; dewijl sy geen ander macht hebben als om af te doen, het geene daer sy uitdruckelijk toe verkooren zijn; of het moeste een fake weesen die van de conventie niet konde worden gescheiden, noch op haer selven bestaen, gelijk mede in het *Kapittel van goede mannen*.

XXXI. KAPITTEL.

Van arresten, eerstelijk op de personen.

Wat arrest zy. Wat hier van in Keyserlyke rechten bekend zy. Hoe verre de practijke gaet, en om wat reeden. In Friestandt Keyserlyk recht. Gewoonte der Stadt Leenwarden. Die sulx arrest gebruiken, moeten het ook in Frieslandelijden. En soo kan't tegen vreemde niet wel missen. Ordonnantie poenael om niet te vertrecken. involginge aen arresten maekt geen submissie. Wie arresteeren kan. Worden verbooden doode lichamen. In het sterfhuis terwyl de doode boven aerde staet. Ouders worden ook verbooden. Ook Ambassadeurs. Geen studenten.

1. **D**E zeevende en laeste reeden, waer door wy gezegt hebben dat yemant een vreemde rechtbank wort onderworpen, is *arrest*, door't welke verstaen wort een *aenhoudinge van de persoon of het goet van een schuldenaer by sijn Crediteur door autoriteit van*

van de Overigheid met nevens gaende citatie gedaen: hier uit blijkt dat de arresten zijn of personeel of op het goet; wy sullen eerst spreken van arresten der personen.

2. Sodanige aenkondinge is in Keyserlijke rechten niet verder bekend als wanneer een schuldenaer op de loop is, of met goede reeden verdacht om te willen vluchten, en duirt dese aenhoudinge soo lange tot dat de schuldenaer *cautie* gestelt heeft van te sullen verschijnen voor Rechte, ten zy de schuld bekent of liquijd is uit sententie of uit een instrument dat niet wedersproken wort, want alsdan de aengehouden niet als met voldoeninge kan los geraken gelijk ook die wettelijk aengehouden is, de onkosten moet betalen eer hy los kan koomen, immers soo hy betalen kan, anders moet de Crediteur die het arrest verfocht heeft daer voor staen, gelijk dan alle die haer schuldenaers laten vast houden en gevangen setten, het welke nae rechte geoorloft is, by gebreeke van ander middel, om te geraken tot betalinge. (a)

3. Maer de practijcke van heedensdaegs gaet by de meeste volkeren vry verder, soo ten aenzien van de personen, als van de goederen, want yder een kan sijn party buitens lands, of in een ander jurisdictie woonende, en by geval zich ter plaetse van sijn Crediteurs wooninge bevindende laten arresteeren, en citeeren, met dit effect dat hy daer door bank-vast gemaect en gehouden is te verschijnen voor het Gerechte van sijn Crediteur, schoon hy niet vast-gehouden, maer slechts hem bevoolen wort, om niet te vertrecken, en dat alleenlijk om het gemak en profijt van de Crediteur, op dat die niet gehouden soude zijn den schuldenaer verre te moeten naelooopen.

4. Maer gelijk in Keyserlijke rechten dit onbekent is, alsoo hebben wy ook in Friesland sodanig recht van arresten niet in't gebruik, noch tusschen Friesen noch tegen vreemden; ik kan mijn schuldenaer een fries zijnde, in een ander Stadt of Grietenije woonende, wanneer hy in de Stadt, of *jurisdictie* koomt daer ik woon, niet laten arresteeren en citeeren, om hem voor mijn Gerecht-bank vast te maken, maer ik moet hem des niet tegenstaende voor sijn eigen Rechter soeken. (b)

5. Alleen die van de Stadt Leeuwarden geeven voor, sodanig recht te hebben; dat sy andere Friesen of vreemdelingen in haer Stadt gevonden wordende, mogen doen arresteeren, citeeren, en alsoo bank-vast maken, maer mogelijk is hier niet meer van, als dat sy het nae't exempel van andere volkeren, en haer eigen gerief hebben ingevoerd, het welke nochtans geen vol recht kan maken, want een Stadt of grietenije

(a) Ziet hier van Sande eerste boek tit. 17. def. 2.

(b) Sand. tit. Voorf. def. 3.

tenije geen byfondere gewoonte kan invoeren, tegen het recht van de geheele provincie, en tot nadeel en befwareniffe van de andere leeden, en alle de inwoonders; ondertuffichen om dat die van Leeuwarden haer aen die gewoonte houden, en daer ook recht nae fpreken, foo volgt dat de borgers en inwoonders der felfver Stadt ook in andere Grietenijen en Steeden konnen worden gearrefteert en bank-vast gemaekt, door het recht van *retorfie*, dat is, dat een yder moet lijden het geene hy tegen een ander doet. (c)

6. Tegens de vreemden is ook dat recht in Frieslandt niet, dat menfe hier gevonden zijnde, buiten andere reeden foude vast houden, en dwingen voor ons Rechter te verfchijnen, *foo verre fy ter sake van contract, misdaedt, fituatie van goederen, gedane fubmiffie of anderzints, de Friefche rechtbanken niet onderworpen zijn*, en echter als het lieden uit foudanige landen zijn, daer de arreften het voorgemelde gebruik hebben, foo moeten fy het felve alhier wederom onderworpen zijn, om reeden als op die van Leeuwarden te vooren is gepaft; en in fulk een gevalle is het arref niet anders als een citatie woordelijk en dadelijk gedaen. (d)

7. Doch alfoo meest alle volkeren rond om Frieslandt geleegen, defe manier van arreften personeel gebruiken, foo kan een Crediteur in Frieslandt niet lichtmis taften in het arrefteeren van vreemde fchuldenaers, en wort alfoo allenthalven gepractifeert, mits daer neevens citatie worde verfocht, anders wort afgeflagen, gelijk gefchiedt is op het request van N. Blankhart van Hulft, den 14 Decemb. 1680. het zy dat hy fulx doet met vafthoudinge van de perfoon, by noodt en op fijn perijkel, of by flechte Ordonnantie, gegeeven op fijn request tegen den vreemden, *van niet te vertrecken uit de provincie, fonder zich behoorlijk te hebben gequalificeert, by peene van 25 gonden Friefche Rijders*, gelijk gemeinelijk wort vergunt,

8. Sulk een ordonnantie verfcheelt weinig of niet van d'arreften, die alleenlijk by monde door bevel van den Rechter op de perfoon gefchieden. het inhouden van d'ordonnantie tot mondeling arref kan de gedaegde voldoen met te kiefen een plaets, om *citatie* te ftaen in de provincie, en borge te fteflen van in rechte te fpylen verfchijnen, of foo hy geen borge kan krijgen, met eede fulx te belooven; maer als hy ook vast gehouden wort om goede reeden, foo kan hy qualijk los gelaten worden, of hy moet mede borge voor het gewijfde fteflen fonder dat hy met Eede daer van kan worden bevrijdt. (e)

II Deel.

Bb

9. On.

(c) *arg. tit. ff. quod quisque jur. in alt. van Zutphen tit. van arref, art. 20.*

(d) *Sande ter plaetse voors.*

(e) *Ziet*

9. Ondertuffchen die op fulken arrest of peenale Ordonnantie borge gestelt heeft, wort daer mede niet verstaen zich den Rechter te hebben onderworpen, maer kan evenwel beweeran dat hy niet arrestabel is, en zich behelpen met de *exceptie declinatoire*, soo wel als of hy niet was gearresteert.

10. Het recht van sodanige arresten te doen, koomt toe aen alle Crediteuren, jae aen alle die eenigerhande *interest* tegens een ander hebben, al was het om getuigenisse der waerheit te geeven, hoedanig een op borgtochte self niet kan ontslagen worden, gelijk mede niet de Notarien, Bodan en Executeurs, als sy gearresteert worden om copijen relasen, en wat sy meer ampts-halven leeveren moeten, te passeeren; want het geene daerom sy worden aengehouden, wesende in haer dadelijke macht, soo is 'er geen reeden om ontslag te eyschen, voor al eer sy dat afgelegt hebben, *ten ware gewichtige reeden by haer in tegen-deel wierde aengeweesen*.

11. Volmachten in eigene saken of Cessionarisen konnen ook buiten twijfel arresteeren; gemeine last-hebbers gestelt om voor een ander yets te eyschen, konnen het ook doen sonder nieuwe en speciale last, indien de schuldenaer geen persoon is van fulken konditie en waerde, dat hy waerschijnlijk van de Crediteur selve niet gearresteert soude zijn geweest, in welken gevalle bysondere, en uitdruckelijke last van nooden soude zijn.

12. Allerhande personen konnen worden gearresteert, die niet verboden zijn, te weten soo lange sy leeven; want doodt zijnde laet de beleeftheit, en menschelijkheid niet toe, dat men de lichamen soude arresteeren, soo verre dat men het van een eerlijke begraeffenisse soude berooven; maer indien buitenlandtsche vrienden het selve buiten de provintie, of ook buiten de plaetse des versterfs wilden vervoeren sonder de schulden te betalen, dat soude met recht konnen geweigert worden, als de beleeftheit met het bestellen ter aerde ware voldaan.

13. Ja wat meer is, soo lang de doode boven aerde staet, mag men den erfgenamen niet arresteeren, of in eeniger wijze moijelijk vallen, self niet met bezeegeling van goederen nae Keyfers Wet, het welk tot de negende dag toe wort uitgestrekt, (f) maer dit wort heeden-sdaegs den erfgenamen soo ruim niet gegeeven, verseegeling wort ten versoeke der Crediteuren toegestaen soo haest den adem uit is, doch meer niet, sonder groote reeden; want de personen suspect zijnde van vlucht of geweldelijke vervoeringe der goederen, souden 'er wel lie-

den

(f) *Auth. sed neque C. de sepulchr. viol.*

den tot bewaringe in het sterf-huis kunnen worden geordineert; weete ook dat nae geleegentheit van perfoonen, en faken, de bezegelinge by den Hove wel geweigert is, foo lange de doode boven aerde stonts op het verfoek van de fideicommissaire erfgenamen van Upke Gerck-Hoptilla en Aeltje Jans, in tijden echte luiden, contra Rein Gerkes, wiens soone Gerko Reen overleeden zijnde, versochten de pretendenten tot het fideicommis van eener stont, bezegelinge van de brieven, en andere effecten het fideicommis betreffende; maer is afgeslagen tot nae de begraeffenisse in den jare 1660.

14. Olders kunnen van hare kinders niet personeelijk worden gearresteert, noch andere die in plaetse van ouderen staen, en soude met goede reeden tegen sodanige oneerbiedige kinderen plaetse moeten hebben, de straffe by Keyserlijke rechten gestelt, op de geene die haer ouderen buiten consent van de Rechter voor recht hebben geroepen, te weten in vijftig gouden kroonen ofte ducaten, (g) eenige willen dit uitstrecken tot broeders en susters, maer sonder genoegsame reeden, om dat die malkanderen sulken eerbiedigheit niet schuldig zijn, en daerom zijn ook de goederen van ouders, niet verboden gearresteert te worden, mits de citatie tegen haer, tot dien einde geschiede nae behooren.

15. Ambassadeurs genieten ook volkoomene vryheit van arresten, self ten aenzien van schulden, die sy geduirende de ambassade, en ter selver plaetse mogen hebben gemaakt, om dat sy verstaen worden te vertoonen hare meesters, weefende *souveraine hoofden*, die men voor geen recht, immers alhier niet, kan betrecken; en is daer van nae lange haperinge, voor weinige jaren gemaakt, en uitgegeeven een *Placquet van de Staten Generael*, tot volkoomen bevrijdinge der Ambassadeurs, en moeten de lieden toezien, in wat voegen sy haer Crediteeren.

16. Den Studenten wordt dit selve recht vergunt in de wet by Keyser Frederik ten beste der Academien gemaakt. (h) Edoch hier van is geen meer gebruik, om dat de Studenten haer het selve onnut hebben gemaakt, door de menigvuldige bankerouten, die sy doen, waer toe sy meer geleegentheit hebben als veele andere, door dat sy losbandige perfoonen zijnde, gemeinelijk met weinig goederen beswaert zijn; de wetten ook der *Academie van Franeker*, hoewel den Studenten zeer voordeellic, geven haer ook geen bevrijdinge van arrest.

17. Yenant sijn schuldenaer op seekere plaetse bescheiden hebbende, om met hem te zien ackordeeren, kan den selven op die tijdt, en plaetse niet aenhouden, want sulx met de goede trouwe strijden

B b 2

soude,

(g) l. 2. ff. de in jus. voc.

(h) *Auth. Habita C. ne fil. pro patr.*

soude; schijnt evenwel niet verboden om ordonnantie tegen hem te verfoeken van niet te vertrecken voor en al eer hy zich behoorlijk hebbe gequalificeert, om ten minsten de judicature vast te maken. en dus verre van personeele arresten, soo die geschieden door aenhoudingen als door bevel van de Overigheid, by monde of by geschrifte: volgen de arresten van goederen.

XXXII. KAPITTEL.

Van arresten op de goederen.

Arrest op goederen hoedanig. Heeft plaets op alderhande roerlijke goederen. Behalven gelt tot armen en andere godtvruchtige einden geschikt. Huismanne gereedschap nae Keyserlijke rechten vry, discoers daer over. Van Studente boeken, tractementen ten deele. Wijse van dit arrest te doen. Citatie, en intimatie. Intimatie behoest niet te geschieden, door citatie. Fundament van jurisdictie over de geïntimeerden. Intimatie moet echter genoegsaem relaes hebben. Sonder intimatie, is het arrest, ook ten aenzien van de gearresteerde nul. In kracht-stelling en effect van arrest. Verzuim van oppositie snijdt de arresteerde niet af sijne defension ten principalen. Noch ook den intimeerde. Van oppositie, eysch niet wel genomen doet het arrest vervallen, schoon de arrestant anders goet recht hadde. Conclusie tot vigoreusheit van't arrest alleen, sonder eysch ten principale niet goet. Verzoek van peenale ordonnantie in plaetse van arrest.

I. **A** Rrest van goederen alleen, heeft by ons plaets, gelijk overal, (a) en geschiedt, of met vast-houdinge der selver en publijke bewaringe, of door verbodt van den Rechter alleen; het eerste geschiedt, als 'er perikel is van dat het goetd vervoert sal worden, end' het ander, soo wanneer men daer geen vreesse voor heeft, beide geschiedt of van seekere stucken goedts, ofte van alle roerlijke goederen, die op seekere plaetsen bevonden worden, en dan wort het selve bezeegelt ende beschreeven, of liever bewaert dat veiliger is, want anders veele schuldenaers soo veel moets wel souden hebben, om met zeegel en al door te gaen, gelijk in den jare 1679. gedaen heeft eenen Mary Pieters genaemt, op Steenharst by Collum, die de goederen, door Commissaris van den Hove beschreeven ende bezeegelt, by nacht,

(a) Sande I boek tit. 17. def. I.

met haer levende have, en alle meubles in een ſchip pakte, en haer in Groeningerlandt met der woon begaf.

2. Te weeten, dit arreſt heeft plaets en gebruik op alderhande tilbare goederen, (want nevens actie die men maekt over onroerlijk goetd kan geen arreſt gedaen worden, gelijk de ſake genoegſaem ſelve ſpreekt) roerlijk goetd, hoedanig het zy, kan gearreſteert worden ſoo des arreſtants, als des ſchuldnaers eygen; arreſt op ſijn eigen goederen heeft plaets, als het ons ontſtolen, of anders quijt gemaekt is, ten einde het moge blijven ter plaetſe daer het is, ſoo lange wy het door gewoonlijke actie konnen op eyſchen; maer meeft arreſteert men ſijn ſchuldnaers goetd, of gelt, dat men vermeent onder een ander te zyn; jae ook het geene een derde ſchuldig is, aen mijn debiteur, kan ik onder dien derden arreſteeren. (b) ook het geene mijn ſchuldnaer in pandtſchap aen een ander heeft gegeven, kan ik onder dien pandthouder laten arreſteeren, mits ik hem ſijn achterweefſen betale wanneer ik wil, dat hy het goetd aen my ſal overleeveren.

3. Staet echter te letten, dat gelt tot begraeffeniſſe, en tot onderhoudt van nood-drufelige perſoonen toe-ge-eygent, met effect niet kan worden gearreſteert, om dat het menſchelijke geſlachte daer aen gelegen is, dat doode mogen werden begraven, en d'armen onderhouden; neemt het ſelve van andere Godt-vruchtige oorſaken, als om kerken of verbrande huizen te bouwen, en diergelijke.

4. De landt-bouw heeft nae Keyſerlijke rechten ook ſoo verre vryheit van arreſt, dat ploeg en eyde, met alle het huiſmanne gereedſchap, ende beſlag van beeſten niet kan worden gearreſteert of geexecuteert, ſelf niet om landtſchuldt of ſchattinge, (c) weſende ſulx by de Keyſers verbooden, by peene van eerloosheit, en vierdubbelt wederom te geeven, behalven arbitrale ſwaerder ſtraffe, by den Keyſer ſelve op te leggen. de reeden hier van is, het groote belang dat het gemeine beſt heeft, by de landtbouw en by de meenigte der boeren die haer gereedſchap quijt zijnde verlopen, en laten de landen woelt, het is kennelijk dat dit heedenſdaegs niet wort onderhouden, en dat huiſmanne gereedſchappen ſoo wel gearreſteert, ende by executie verkocht worden, als andere goederen; hoewel wyſe Rechtsgeleerden het Keyſerlijke recht in deſen veel meer prijſen, mogelijk niet ſonder reeden, inſonderheit als by ſchaersheit van tijden, het getal der huiſſieden ook ſchaers wort, gelijk ſoo by ons ook de vervallene, mitſgaders afgebrokene huizen,

B b 3

(b) *Sand eerste boek tit: 17. def. F. Quæ res pign. l. 32. ff. de pignor.*

(c) *l. 7. & 8. junct. Auth agricultura C.*

huizen, in groote meenigte ten platten landen met een droevige figuur betuigen; of dit hier mede soude zijn te remedieeren weete niet, maer dat het helpen soude is seker, *mits daer ontrent ook andere dingen onderhouden wierden, tot afweeringe der quade gevolgen, die anders uit dese vryheit der boeren lichtelijk konden voortkoomen.*

5. Studente boeken hebben de selve vryheit, by privilegie van Keyser Frederik, (d) maer gelijk hier boven gezegt is, dit wort al mede niet onderhouden, om dat de studenten zelden yets anders hebben; tractementen van amptdragende persoonon worden by veele ook uitgenoomen, en 't heeft soo veel reeden, dat de Republike niet mag lijden, dat hare dienaren het onderhoudt, en de profijten van hare ampten souden missen, dewijl sy alsdan onbequaem souden worden om het gemein te dienen. by ons wort de middelmaet gehouden, invoe-gen de tractementen wel konnen worden gearresteert, *maer een officier latende gewillig staen een derden deel van sijn gagie ten profijte van sijne Creditoren, kan niet worden belet het vordere te genieten.*

6. Geldt of goedt dat uitheemsche Souveraine Machten toebehoort, kan ook niet worden gearresteert, voornamentlijk dat haer uit kracht van verbonden en alliantien toebehoort, gelijk sodanig verfoek, by eenige Crediteuren van de Keyser, op de subsidie penningen sijn *Majest.* van dese Provintie competeerende, verfocht, is afgeslagen den 8 Novemb. 1681.

7. De maniere van sijn Debiteurs goedt te arresteeren is dusdanig; de Crediteur verfoekt van de Rechter, onder wien de houder van het goedt, dat hy in't oog heeft, is gezeeten, bevel van arrest tegen dien houder, ten einde hy de goederen niet en sal overgeeven noch penningen tellen aen den schuldnaer van den arrestant, voor en al eer hy van sijne competentien sal zijn voldaan ende betaelt, en sulx of by een slecht verbodt, of by seekere peene, die by den Hove gemeenlijk op 25 goude Friesche Rijders begroot wort; Nederrechters konnen niet hooger stellen, als ses Caroli gulden voor het eerste (e) sy geschieden ook wel sonder peene door een geswooren Boode of executeur; maer voor den Hove schriftelijk, en door een Deurwaerder indiens peenael, gelijk doorgaens zijn, anders door een Boode volgens Ordonnantie. (f)

8. Neven het arrest moet gevoegt worden citatie van de gearresteerde, met een benoemde dag, om voor recht te dienen; en den schuldenaer

(d) d. *Auth. Habita C. ne fil. pro patr.* (e) Ord. 3 boek tit. 2. art. 27. (f) 3 boek tit. 9. art. 8. 9.

naer wien het gelt, of goedt toebehoort, moet kennisſe van het gedane arrest, en dag van rechte gegeven worden, dat *intimatie* genaemt wordt, de geïntereſſeerde ſchuldnaer Intimeerde; ten einde ſy beide of een van haer ſodanige *oppositie* ten dage dienende mogen gebruiken, als ſy te rade bevinden ſullen.

9. De gearreſteerde moet dan noodtſakelijk onderworpen zijn de *jurisdictie* van de Rechter, van wien het arrest af koomt, alſoo het te gelijk is een *citatie*; maer noopens de geintimeerde, dat is, den ſchuldnaer, tot wiens nadeel het arrest is ſtreckende, is niet van nooden, dat hy gezeeten is onder de rechtsmacht van de geene die het arrest vergunt heeft; alſoo de *intimatie* niet meer is als een bekendmakinge en geen *citatie*; moet alleenlijk geblyken dat genoegſame bekendmakinge is geſchiedt, tot welken einde wel beſt is, dat de *intimatie door publyke authoriteit* werde gedaen, die ook daer toe behoort verſocht te worden, ende verſocht zijnde, niet behoort te worden geweigert; maer echter als de Overigheid der plaetſe het weigert, is een *insinuatie* door Notaris of Procureur ende getuigen genoeg. Ook ingevalle de ſchuldnaer een Factoor, of Bewinthebber ſijner ſaken ter plaetſe van het arrest heeft, aen ſulk een kan ook de *insinuatie* geſchieden, of aen andere ſijne vrienden, ſoo verre die willen aenneemen hem daer van te verwittigen, of ook kan het geſchieden by *edict* op de grenſen van de Provintie, gelijk men gewent is te doen, tegen alle uitheemſche, waer op de *jurisdictie* gefundeert is.

10. Gy ſult zeggen; welk is het fundament van rechts-macht, die het Hof van Frieſlandt ſoude hebben over een Hollander, wiens gelt of goedt alhier is gearreſteert. d'antwoort ſal zijn nae de ſtellinge der practijke, waer door de arresten zijn ingevoert, en niet nae de gronden van't Roomsche Recht, zegge dan het fundament van de *jurisdictie* te zijn, de *ſituatie* van't gearreſteerde goedt; als 'er aenſpraek op het goedt gemaakt wordt, ſoo wort rechts-macht gegeven aen den Rechter daer het goedt geleegen is, ſchoon de eygenaer op een ander plaetſe woont, gelijk wy hier boven geleert hebben. daer is het geleert van onroerlijke goederen: maer de practijke heeft in deſen het roerlijke daer mede ſoo verre vereffent, dat het arrest gerſtaen wort aen de krediteur te geven een ſoorte van pand-recht of hypotheek, waer door de actie wort gericht, op het goedt dat met arrest is beleit; 't welk indiervoegen als onroerlijk wort geacht, om dat het niet mag verbragt worden, en op die wiſſe ſubjectie maekt, ten aenzien daer het is; ſchier gelijk als nae Keyſerlijke Rechten het ſchouten pandt-recht verkreegen wort,

wordt, (g) by de Crediteuren, door immiffie in de poffeffie van des Debiteurs goederen; ende gelijk in de actie op het goet niet van nooden is, om de rechts-macht te fundeeren, daer de eygenaer van het goet woont in het felve territoir, foo wordt het ook in de arresten niet vereyft, edoch moet hier bekendmakinge worden gedaen door den Impetrant die in de actien op het goet wordt gelaten aen den bezitter of houder van het quefticuse goet; om dat de gearresteerde niet verplicht is aen den eygenaer van't goet, gelijk een huurman is nevens fijn huis-of landt-heere, of die hem het goet heeft toevertrout; uit defen blijkt genoegfzaam dat de *intimatie* niet behoefte te zijn een formeele citatie.

11. Maer het moet echter fulk een bekendmakinge zijn, daer aen men volkoomen geloof mag geeven, ende van lieden die behoorlijk *relaes* kunnen paffceeren; desweegen by den Hove niet goet is gedaen feeker arrest, waer van de *intimatie* gefchiedt was door de knecht van een die tot Dorp-rechter was gefchikt, maer echter noch in het bezit van fijn bedieninge niet wezende aengeftelt, maer twee dagen daar nae gefchiedt, maer al hadde hy Dorp-rechter geweest, foudede echter een *intimatie* door fijn knecht gedaen geen geloof hebben kunnen verdienen. alfoo geweest den 7 martij 1680.

12. Soo worden dan tot de forme van een arrest op het goet vereyft dese drie dingen, ten 1. bevel van de Rechter, ten 2. citatie van de gearresteerde. ten 3. *intimatie* aen de interesseerde, waer by doet ten 4. de in kracht-ftellinge, welke vier faken verftaen worden in de appointementen op verfoeken van arrest, als men zegt, *fiant briven van arrest in forma*: en dese forme niet zijnde ten vollen in acht genoomen, is het arrest nul ende van geeneer weerden; van het eerfte, tweede, vierde is geen twijfel; weete ook niet, dat eenige fchrijvers een arrest fouden goet kennen, in't geheel, of ten deele, dat fonder *intimatie* was; eenige onder ons echter meinen, dat alfchoon *intimatie* naegelaten is, de arresteerde nochtans niet vermag het gelt aen den fchuldenaer te tellen, of getelt hebbende, dat hy van de arrestant wederom kan aengesprooken worden, om noch eens te tellen, en dat om reeden, *dewijl hy gehouden is geweest, het bevel van de Rechter, dien hy onderworpen was, te gehoorsamen.* hier op dient, dat het bevel van de Overigheid dese kennelijke voorwaerde heeft, indien de arrestant waerneemt, *de forme ende stijl in arresten gebruikelijk*, welke verzuimt zijnde is het de meininge van de Rechter niet geweest de arresteerde te verbinden.

(g) *pignus praetorium.*

13. Dient

13. Dient noch, dat een arrest niet anders is als een provisie, om te besorgen, dat ons goet behouden mag blijven, soo lange wy door ordinaris wegen overwonnen recht mogen bekoomen, en dat het derhalven een hulpmiddel is tot een andere principale actie; *sulx die arrest doet, moet te gelijk gereedt zijn, om sijn actie aen te stellen, waer door hy verstaet bevoegt te zijn, om het arrest te doen*, en is het geenzins een middel om een ander sijn gelt of goet te belemmeren, en vast te houden, sonder wijders: die nu arrest doet sonder *intimatie*, die is niet in staet om sijn actie aen te stellen, dewijl de interesseerde nergens van weet. als sulc een arrest is in kracht gestelt, sonder te vertoonen relaes van *intimatie*, sal de Rechter de arresteerde ook doemen om een ander mans gelt die nergens van weet, aen d'arrestant te tellen, die zich niet in staet heeft gestelt, om sijn recht uit te voeren ende wettelijk te winnen? geenzints; en sal de arresteerde van self het gelt tellen, aen den arrestant, dat geen Rechter hem soude mogen ordonneeren? veel minder. indien hy't echter gedaen heeft, soude hy dan wel bevrijdt zijn van d'ander, aen wien hy het geldt schuldig was? Meine van neen, maer hy soude moeten betalen, als of 'er noit arrest geschiedt was, en als hy dan liever aen dese die 't gelt kooft, betaelt heeft, ongeacht het arrest, sou de arrestant hem niet tegenstaende dit alles actie kunnen maken? in geenerleijs maniere. Wat dan? sal hy geen van beiden doen, noch aen den arrestant noch aen den schuldtheer, betalen, maer, het gelt bewaren, dat is tegens de nature van arrest: dit strekt om faken te redden en niet om te verwerren, ende gelijk men spreekt het paert aen de pael te mennem; het is *injurieus* tegen den geenen die het gelt kooft, om dat hy sonder eenige bekendmakinge moet lijden dat sijn gelt gestremt blijft; *injurieus* tegen de arresteerde, dien het moogelijk ongeleegen kooft om het gelt langer te houden tot sijn last ende perijkel; laet het dan den arresteerden tellen daer het hoort; en d'arrestant op een ander tijt den stijl houden, en desen aengaende sijn recht ten principalen vervolgen, soo hy verstaet te behooren.

14. Maer wy gaen voort; *intimatie* zijnde geschiedt, ten dage dienende *protesteert* de gedaegde tegen den ge-arresteerden van het effect des gedanen arrestes; en by aldien noch hy, noch de intimeerde zich opponeeren, soo verfoekt de arrestant daer nae, dat hy met het beslagen gelt of goet mag worden betaelt; 't welk hem by den Rechter nae vertoonde blijk van *citatie en intimatie respectivelijk*, gedaen, ende nae sommier bewijs der schuld, wort toegestaen, volgens het geene Sande schrijft. (h)

II Deel.

C c

15. 't Is

(h) I. boek tit. 17. def. 1.

15. 't Is echter niet soo , dat soo haest het arrest sonder oppositie in kracht is gestelt , de arresteerde en de intimeerde van haer recht t'eenemael zijn versteeken ; want voor eerst de arresteerde , wil hy geen oppositie maken , kan ten dage dienende protesteeren , dat by hem geen penningen zijn , of yets diergelijk ; of sulx mede versuimt hebbende , soo moet hy echter op nieu geciteert worden , als de arrestant de penningen wil hebben ; en dan staet het hem noch vry oppositie te maken , mits toonende dat hy beeter recht tot de penningen heeft als de arrestant ; welke , en andere verweeringen ten principalen hem niet zijn afgesneeden , met het in kracht stellen van het arrest , *want dat maer is een provisie , ten eynde de arresteerde de penningen die onder hem zijn , niet sal vermogen uit te tellen ;* En daerom , indien de arresteerde kan betoonen , dat de penningen ten tijde van het arrest al zijn uitgetelt geweest , schoon hy dat , ten dage dienende niet heeft verklaert , hy kan het noch evenwel , naderhant ten principalen bybrengen , en hem daer mede verweeren ; want sijn versuim in een sake die hem nu niet meer en raekte , kan niet maken dat hy schuldnaer werde , soo wanneer hy waerlijk tegen het arrest niet misdaen heeft. wy hebben gezegt , en het is klaer , dat arrest een provisie is om te beletten , dat het gelt niet uitgetelt en werde , dat 'er is , maer nergens staet geschreeven dat yemant geen gelt hebbende , ten tijde van 't arrest door versuim van oppositie het geldt soude schuldig worden , om weder op te brengen ; en is soo by den Hove geweest in de sake van *Sijdtse Beerns* requirant , *contra Vitus Johannis Sixti* requirerde , voor de honsdagen 1680. Sixti hadde ten tijde van het arrest niet bekend gemaakt , dat hy het gelt al quijt was , het welke hy naderhant echter bewees , door een acte staende in sijn boelgoets boek , hoewel den teekenaer zich daer over beklaegde ; hy is vry gesproken van de penningen wederom te moeten opbrengen. edoch het bewijs dient in sulken gevalle wel van elders te komen , als van de geintimeerde ; want indien 'er anders niet en was als een quitantie van dese , men soude het lichtelijk neemen voor *collusie* tusschen de gearresteerde en de geintimeerde , die de quitantie wel een ouder date soude kunnen geven , al was de betalinge nae het arrest geschiedt , op welk *fundament* wel hebbe verstaen , dat voor desen anders by den Hove is geweest. In 't verhaelde exempel was de acte geteekent by een died'er schade by hadde , sulx aldaer van *collusie* geen achterdenken konde zijn. En soude echter niet vreemt zijn , dat sulc een arresteerde schoon van de principalen eysch vry gelaten zijnde , wierde

gedoemt ,

gedoemt, in de kosten van den processe, om dat hy met sijn versuim oorfake hadde gegeven, dat de arrestant sijn actie hadde vervolgt dien hy anders hadde laten steeken, want het niet ongehoort is in Rechte, dat een triumphant om reeden in de kosten werde gedoemt, gelijk als een by *intendit* wort geabsolveert. in dit exempel echter wierden de kosten gecompenseert.

16. Wanneer de intimeerde versuimt heeft oppositie te gebruiken ten eersten dage dienende, soo dat het arrest in kracht is gestelt, hy is ook daerom van oppositie ten principale niet versteeken, *alleen moetende lijden, dat de penningen ten uitdragen van de sake blijven daer sy zijn*; Maer als de arrestant aenhout om het gelt te bekoomen, soo kan de intimeerde de sake voor hem opneemen, en houden staende, dat de arrestant geen recht op de penningen heeft, *contendeerende voorts ten eynde de arrestant sal worden gedoemt sijn arrest af te doen, en te gedoogen, dat hy intimeerde de selve penningen als sijn eygen trecke ende geniete*; gelijk in diervoegen geweest is tusschen *D. Wilhelmus Brakel Predikant tot Leenwarden in qualiteit requirant, op en tegens Geertje Inthiema requirerde, voor Kerstij 1679.* De requireerde hadde arrest laten doen op des requirants penningen, en het arrest was sonder *oppositie* in kracht gestelt; dies niet tegenstaende heeft den Requirant haer voor den Hove laten roepen, om het arrest af te doen, sonder *restitutie* weegens sijn minderjarige te versoeken, en beweesen hebbende, dat de schult niet behoorde ge-arresteert te worden, heeft geobtineert. wel is waer, dat de *intimatie* niet geschiedt was by *citatie requisitoriael* (het was voor een Neder-gerichte geschiedt) maer by slechte *denunciatie*, maer dit hadde geen veranderinge kunnen maken, *gelijk te voeren aengeweesen is.*

17. Oppositie vallende ter behoorlijker tijdt by de intimeerde, soo moet de arrestant conclusie neemen, ten eynde het arrest sal worden *verklaert vigourens, ende wel gedaen, en d'opposant gedoemt te gehengen en gedoogen, dat hy sijn schult uit het ge-arresteerde goet of penningen heffe, ende geniete, sijn oppositie daer tegen gemaekt, kost en schadeloos afdoende &c.* waer tegen de intimeerde *contrarie conclusie* neemt, invoegen hier vooren is gezegt: en wort het pleydoy by den Rechter als een definitive sententie ten eersten afgedaen, moetende wel acht genoomen worden op de eysch of actie, waer toe het arrest sal dienen; want al hadde yemant recht op eenig geldt of goet, dat hy gearresteert heeft, indien hy echter sijn actie qualijk aenstelt, soo is het arrest voor dit mael onnut en van onwaerde, want de principale eysch wordende

dende afgeslagen, soo moet ook de eysch tot vigoureurheit van't arrest, die daer neevens gaet, afgeslagen worden. soo is op den 5 Martij 1680. gedebatteert over een arrest gedaen op de koopchat van een huis, dat de arrestant hem zeide verpandt te zijn, in een acte van borgtochte hem gepasseert by een man, wiens vrouw dat geldt uit krachte van scheidinge toequam, en de arrestant contendeerende dat de vrouwe aen hem de helfte van de borgtochte soude betalen, en hier toe diende het arrest. Was hy nu ongefondeert in desen eysch, soo konde het arrest geen uitkomst hebben, want de Rechter konde hem niet toewijzen, dat hy uit de gearresteerde penningen soude worden betaelt; en nademaal het seker was, dat des mans borgtochte de vrouwe niet raekte, ten heelen, noch ten halven, soo kon terstont blijken, dat het arrest moest vervallen. het mochte wel zijn dat sijn hypoteek op het huis ten tijde van de acte was gefundeert, maer dat recht moest hy by andere weegen vervolgen; dit arrest was een aenhang van dese aengestelde actie, om welkers wille hy hadde ge-eyscht, in een conclusie, dat het arrest vigoureur soude worden verklaert; vallende d'actie, moest ook het arrest vallen, en hy verloor daerom sijn hypoteek niet. het wierde echter geweefen op bewijs, om te zien of de man ten tijde van de gepasseerde acte was eygenaer geweest of niet, en by gevolge, of de hypoteek was goetd geweest, daer het evenwel in desen niet scheen op aen te komen.

18. Dient eyndelijk nochmaels aangemerkt het geene al ettelijke malen gezegt is, dat een arrestant in cas van oppositie niet simpeljk moet concludeeren tot vigoureurheit van't arrest; maer hy moet te gelijk eysch neemen *ten principalen*, waer over hy het arrest heeft laten doen; anders soude het arrest maer een middel zijn om yemant te quellen met sijn geldt, of goetd sonder eynde te belemmeren; en is sodanig arrest afgeslagen, den 23 September 1680. hoewel ook andere reedenen in dese saken voorquamen, tusschen de *Arme-voogden van den Dorpe*..... op en tegens de erfgenamen *onder beneficie van Inventaris*, van W. Sybrant van Walta intimeerden.

19. In plaetse van arrest wort somtijts gebruikt verfoek van peenale Ordonnantie, tegen den geenen die goetd of geldt van onsen schuldenaer onder hem heeft, ten eynde hy niet en sal tellen aen den selven debiteur; en wort daer toe geen citatie gebruikt, maer het rekest moet beide den houder van het goetd, en den schuldenaer ter handen worden gestelt; En by aldien alles gezien geblijkt, dat het verfoek rechtmatig is, of dat'er nae drie insinuatien gansch niet is

ge-

geantwoort, soo wort de verfochte *penale Ordonnantie verleent*. Maer het arrest is van meerder kracht, en somtijts ook van minder kosten en moeiten, hoewel het ander om de kosten te schuwen wel pleegt gedaen te worden.

XXXIII. KAPITTEL.

Van gemeine eygenscapen der Arresten, soo personeel als op het goet.

Voorstel van d'inhout des kapittels. Of beneficie van inventaris van arrest bevrijdt, Arrest voor een ander mans schult verbooden. Ook tegen een die het arrest afge- maakt heeft, schoon uit een ander oorsaek. Ook tegen een die bescheiden is om te accordeeren. Wat tijt arresten mogen geschieden. Op geen vrje merkten. Hoe- danige onse meeste merkten eygentlijk niet zijn. Overtreeden van arrest gebruekt. Ook gehouden tot alle schade en interest. Ten ware onrecht goet gearresteerd was. Intimeerde het geldt ontfangende overtreedt het arrest niet. Arrest afge- daen door borgtochte van te sullen voor Recht komen. Borgtochte voor het gewijsde niet noodig. Als om achterdocht van vluchten. Borge voor 't gewijsde kan niet worden geëxecuteert sonder nieuwe sententie. Cessie van goederen bevrijdt van ar- rest, ook brieven van respijt, maer geen abandon. Arrest te onrechte gedaen geeft actie tot interest en van injurie.

1. **D**Aer zijn overig eenige aenmerkingen ontrent de arresten, die noch tot personeele noch tot de andere op het goet behooren, maer beiden gemein zijn, waer van eenige uit de beschrijvinge hier boven gestelt, kunnen worden afgenoomen, als dat sy beide geschieden door aenhoudinge, beide door publijke autho- riteit, beide met citatie tot een dach van rechte, en eyndelijk beide door een Crediteur, of die eenig recht tegens een ander heeft te ver- volgen, gelijk van dese dingen te voren is gesproken; Maer staet noch yets te zeggen van verbooden arresten van de plaets en tijdt, om arresten te doen, van straffe tegens d' overtreeders van arrest; en eyndelijk van de afdoeninge der selver.

2. Van het verbodt dient noch gezegt, dat arresten wel kunnen worden toegestaen op perijkel van de verfoeker, om schulden die niet liquijd zijn, mits dat sy, in cas van oppositie ten vollen beweesen

worden ; anders, indien de arrestant uit de actie ten principale voor alfnoch wort afgeweefen , soo vervalt het arrest ook , sonder dat het selve blijft in staet , gelijk het recht ten principalen ; kan derhalven een intimeerde geen afdoeninge van arrest ten eersten verkrijgen , om dat het noch niet liquijd is , maer hy moet Proces tot dien eynde staen.

3. Edoch alsoo onse Ordonnantie (a) leert , dat als een erfgenaem beneficie van inventaris verkreegen heeft , de liquijde schulden door illiquijde niet mogen opgehouden , maer betaelt moeten worden , onder cautie aldaer gemelt , sonder te wachten nae het eynde der proceduren over illiquijde schulden hangende , soo moet gezegt worden , dat arresten niet kunnen worden gedaen op goederen of penningen van sulck een boedel , en dat om illiquijde schulden daerom noch moet worden geprocedeert , en is soo by den Hove geweefen , gelijk reede vermelt is in het *tweede* boek van (b) Doch op het geene aldaar gezegt is , dat het arrest in allen gevalle wort opgenoomen door de gedaene cautie , dient gelet , dat als de eyscher stelt cautie , niet alleen voor de roerlijke goederen , die geprifeert zijn , volgens het vereyfch van de Ordonnantie , (c) maer ook voor penningen die hy sal komen te beuren , aldan het arrest ganschelijk wort wechgenoomen ; maer als de cautie niet verder strekt , als de gepretendeerde meublen , soo kunnen de Crediteuren niet worden belet om arrest te gebruiken , soo als sy tegen andere schuldenaers kunnen doen , nademael onder de beneficien van inventaris nergens geschreeven staet , dat foodanige erfgenamen vry zijn van arresten ; wel te weten , om liquijde schulden , soo als even te vooren is gezegt ; Edoch de stijl van de borgrochten in dese gelegenheit brengt mede , dat de borgen haer instellen voor de administratie en conservatie der goederen ; waer uit dan volgt , dat gemeinelijk de borgtochten de arresten op ende wegneemen , ten ware de erfgenaem niet recht door Zee ging , ende gelijk het spreekwoord luidt van *beneficie* , *maleficie* maakte , dat meer gebeurt als noodig was.

4. Niemand kan ook voor een ander mans schult in persoon , of in sijn goedt worden ge-arresteert , al was hy voogd of administrateur van de schuldenaer , indien hy zich in eygener name voor den selven niet heeft verbonden ; maer is geen reeden , waerom hy door mondeling arrest , en bygaende citatie of penale Ordonnantie niet bankvast soude kunnen worden gemaekt , om in sijn qualiteit de sake te moeten

(a) 1. boek tit. 18. art. 3. (b) Kap. van benef. van Invent. (c) tit. voorff. art. 2.

moeten verantwoorden, *nademaal tot dien eynde voogden en bewinthebers worden gestelt.*

5. Die van een Crediteur zijnde gearresteert het selve afgemaakt heeft en ontslagen is, kan van den selven om een ander oorzaak op een nieu niet worden gearresteert, in persoon of in sijne goederen; Maer moet hem eerst het effect van de ontslaginge laten genieten, alsoo het anderzints tegens de goede trouwe zijn soude, een arrest te doen, dat af te maken, en terstont wederomme te beslaen, maer andere personen kunnen om andere reeden den selven debiteur wel *recommandeeren*, (soo wort genoemd het weder arresteeren op nieu.)

6. Het is hier boven gezegt van personeele arresten, dat yemant van een ander bescheiden zijnde op seckere tijdt en plaetse, om den weg van accoort te onderwinden, aldaer van den schuldenaer niet kan worden aengehouden; edoch het is niet eygen aen't personeel, maer gemeen met arrest op het goet, dat ook in sulc een geval niet mag, noch behoort te geschieden, om reeden hier vooren ter needer gestelt.

7. Wat verder tijdt, en plaetse van arrest te doen aengaet, eenige meinen, dat geen arresten nae sonnen ondergang mogen worden gedaen; maer dat staet nergens geschreeven, gelijk mede niet van citation, alhoewel best en schiklijkst by dage geschiedt; Doch op Sondag en heilige dagen mag het niet geschieden, of daer moeste zijn vreesse van weg-loopen of dragen, en anders geenzints.

8. Mogen ook arresten op alderhande plaetsen geschieden, behalven daer vrije merkten zijn, alwaer geen arrest valt, als over contracten daer ter plaetse gemaakt, ofte die men aldaer belooft heeft te fullen voldoen; maer die het *privilegie* van vrije merkt heeft afgestaen, kan wel worden gearresteert, soo wel hy als sijn erfgenaem, te weten, om de selve sake die d'erflater heeft versaekt.

9. Maer geen merkten kunnen eygentlijk nae Rechte dese vryheit van arresten genieten, of sy moeten door de hooge macht des Landts zijn vergunt, ende ge-octroyeert, gelijk men spreekt; Sulks de merkten die by ons de Steden en Dorpen op ordere der Officieren gebruiken en vieren, dit recht niet kunnen genieten; want het geenzints in de macht van eenige Neder-rechters is, om den loop van de *Justitie* te stutten, of te beletten, directelijk, of indirectelijk. evenwel als soodanige merkten van ondenkelijke tijt af op eenige plaetsen geweest zijn, met oeffeninge van die vryheit, soo moeten het voor soodanige vrije merkten gehouden worden, als of sy van de Staten des Landts selve toegestaen waren.

10. Noopens de kracht van arrest staet vast, dat de gearresteerde het selve moet gehoorfamen, anders wort hy niet alleen door den Rechter daer toe gedwongen, maer hy moet ook betalen de boete by den Rechter daer op gestelt. geen seekere boete wesende uitgedrukt, kan de Rechter nae geleegentheit der saken, den overtreeder van het arrest evenwel breuken, doch binnen 'sjaers; *nae gelijkheit van Schouts boeten in Keyserlijke Rechten bekend.*

11. Boven de breuke moet de gearresteerde die een wettig arrest verbrooken heeft, of ook alle die de gearresteerde schuldnaer hebben los gemaakt, ofte zijn goedt verbracht, aen den arrestant betalen sijn schult, ende sijn geheel interest; jae zijn hier toe gehouden, die den debiteur voor het arrest, tot dien eynde hebben gewaerschouwt; en veel meer die hem geholpen hebben, om sijn persoon ofte sijn goedt weg te packen, of te verbergen. (c)

12. Doch hier aen zijn niet schuldig, die haer eygen of andere lieden goederen den gearresteerde of geintimeerde niet toebehoorende, hebben verbracht, mits het bewijs by der handt hebbende, *en bysonderlijk een vrouwe kan in sulken gevalle haer goedt, dat om haer mans schulden onder een arrest begreepen is, op haer perikel aentasten, en tot haer neemen, mits staende voor het bewijs, of anders moet de Rechter haer sommier, en kort recht daer over doen.*

13. De geintimeerde mag ook wel tegen het arrest van sijn goedt of penningen niet doen; Evenwel soo de gearresteerde penningen hem van sijn debiteur mochten worden getelt, nademael aen hem by het arrest geen verbodt is gedaen; maer alleen dag gelegd tot verdediginghe sijner sake, soo kan hy desweegen niet gebreukt, noch gedwongen worden om het geldt aen den arrestant wederom te geven; *maer dese heeft sijn aenspraek op de gearresteerde, wegens het overgetreden arrest; en tegen den geintimeerde ten principalen om sijn recht te vervolgen; gelijk by den Hove verstaen is in de sake van Barber Claesen Triumphante, contra D. P. R. in qualiteit gedoemde, den 23. Aprilis 1680.*

14. Een arrest wettelijk gedaen zijnde wort wederom afgedaen, eerstelijk, door betalinge en alderhande manieren waer door de schult geëyndigt wort, ten 2. door borgstellinge van in recht te fullen verschijnen, gelijk *al voor desen is geleert*; te weeten, als de schult illiquijd, en disputabel is, want anders geen ontslag gegunt wort, als nae voldoeninge van het geëyschte, gelijk al mede

(c) *arg. Rubr. ff. de eo per quem fact.*

mede te vooren gezegt is ; hoedanig de borge moet zijn is ook op zijn plaetse verklaert , te weeten , *die goedts genoeg heeft , en lichtelijk kan worden aengesprooken* ; en dient hy daerom onder den selven Rechter daer het arrest is geschiedt wel te zijn gezeeten : En moet dese borgtochte worden geleevert ook van de geene die goedts genoeg hebben , (d) En is soo verstaen in de sake van *Dr. J. C. contra. Claes Ruirts* ; den 13 April 1681.

15. Eenige willen dat een gearresteerde , om ontslagen te worden ook altoos moet borge stellen voor het gewijfde : maer sulks , hoewel op eenige plaetsen gebruikelijk , is tegen de reeden , want dan soude de Crediteur meer recht krijgen door het arrest , als hy soude hebben door waege van gewoonlijk recht , en executie ; alsoo hy dan soude te vreedten moeten zijn met den schuldenaer soo als hy was , ende meer kan hy geenzints door middel van arrest bekoomen , *het welke tot geen ander eynde strekt , als dat hy verseekert mag zijn van de man te sullen hebben* , door rechts middelen tegen hem te doen , wat hy anders soude kunnen verrichten.

16. Edoch als de gearresteerde met goede reeden verdacht is van vluchten , om dat hy dan soude weg dragen het geene daer uit de Crediteur soude moeten worden betaelt , soo moet hy ook borge voor het gewijfde stellen , gelijk reede boven is gezegt uit Sande. (e)

17. Noopens dese borgtochte van het gewijfde staet noch te weeten , *hoewel 't behoort tot een ander plaetse* , te weeten tot het Kapittel van Borgtochten , in het 3 Boek , dat nae het gemeine gevoelen der oude Rechtsgeleerden , de sententie tot nadeel van de principale gedaegde uitgesprooken , sonder nieu proces , terstont kan worden geexecuteert tegen den geene die borge voor het proces geworden is , als zich daer toe hebbende verbonden , maer dat het tegendeel nae Rechten waerder is , en dat een borge voor het gewijfde hier in niet verscheelt van andere borgen , maer dat 'er sententie van nooden is eer hy kan worden geëxecuteert , hoewel buiten ordinaris proces by pleidoy , wort by andere beweesen. (f)

18. Cessie van goederen by de gearresteerde gedaen nae vereysch van ons Ordonnantie , *waer van elders* , geeft ook ontslag van arrest , gelijk mede *Quinquenellen* soo genoemd , ofte brieven van respijt , die by den Prince van 't Landt , *by ons door den Hove* , somtijts worden toegestaen aen lieden die buiten haer schult in schulden zijn vervallen ,

II Deel.

Dd

en

(d) per l. 1. §. 1. ff. ut. Legat. nom. cav. rer. quotid. Cap. 1.

(e) lib. 1. tit. 17. defin. 2. (f) *Herbaj.*

en hoope toonen dat zy met eenigen uitstel haer dingen sullen konnen redden. Maer slecht *abandon* van goederen kan van arrest niet bevrijden, om dat het de debiteur niet vry maekt van gevangenisse, noch van eenige strengheit der executie, mits de arrestant getroost sy de kosten te dragen, *gelijk op een ander plaetse noch moet worden geleert.*

19. De gearresteerde doende geblijken, dat hy ofte sijn goet te onrechte gearresteert is, heeft niet alleen actie tegen den arrestant, tot vergoedinge van schade, en van al sijn interest, maer ook actie van *injurie*, by aldien het arrest met opzet, ende met kennisse van dat 'er geen recht en reeden was, is geschiedt, *tot soodanige boeten als nae geleegentheit van personen, saken en omstandigheeden, mag worden bevonden*; En wort desen eyfch niet verlooren met borgstellinge voor het arrest, by de geintimeerde gedaen, schoon de gearresteerde ofte geintimeerde niet mochte hebben *geprotesteert*; want het klaer is, dat de cautie geen ander oogmerk heeft, als om bevrijdt te zijn van de quellinge, en niet om het gedaene ongelijk quijt te schelden. van de vrage, of uit arrest ook eenig voorrecht ten aenzien van andere personen verkreegen wort, is op een ander plaetse gezegt van Neen. (g)

XXXIV. KAPITTEL.

Van Versoek-schriften.

Overgank en Voorstel. Onderscheid tusschen forme van processen en rekest. Rekesten van Regeeringe hier niet. haer eygenschappen nochtans. Die ook in rekesten van 't Hoff plaetse hebben. Verdeilinge der rekesten. Rekesten daer commissie op volgt. Sonder of met verbael. Rekesten daer pleit op volgt. Andere die terstont worden afgedaen, en exempelen daer van. Contra rescriptie. Reauditie heeft plaets, schoon het rekest by 't volle Hoff is afgedaen. Praetijke daer van. Binnen wat tijt reauditie moet worden versoekt. Of appointementen kracht van sententien hebben, en reeden waerom niet. Het tegendeel wort beweert. Kracht van peenale Ordonnantien sonder verhooringe van party. Het selve te verstaen van Neder rechters. Rekesten daer op by den Procureur Generael of Rentemeester wort geadviseert.

1. **G**esprooken hebbende van Rechtsmacht, van het Gerichte, en wat recht-bank een yder onderworpen is, soo was het tijt over te gaen tot het Proces; Maer het is soo, dat veel dingen

(f) derde boek Cap. van ordere der hypoteeken op het laest n. 75.

dingen worden afgedaen door verfoek van des Rechters plicht, buiten figure van proces, het welke voor het gemein soer nut, en gerieflijk is, dat de lieden om alderhande kleinigheeden geen pleit behoeven op te heeven; *Dat onder ons en over al toch al te lichtveerdelijk geschiedt*, Daerom is 'er niets by de ouden gebruikelijker geweest als het voorstellen van allerhande verfoeken, sonder dat sy daerom klommen op den Rechterstoel, maer bleven staen op de platte grondt, op het Latijn in *plano*; waer van het gekoomen is, dat dingen die haestig afgedaen worden, gezegt worden de *plano* te geschieden.

2. Ende dewijl gemeinelijk den Magistraten, staende om kort recht te doen, veel saken t' effens wierden voorgestelt, soo konden de verfoeken niet wel anders als schriftelijk worden ingedient, en daerom worden in rechten tegen malkanderen gestelt, *het oordeelen op de Rechterstoel, ende by rekest, ofte verfoek-schriften*, (a) als by exempel, de wetten zeggen, dat weigeringe of verschooning van momberschap niet kan geschieden by rekest, maer voor de rechterstoel; Edoch stuttinge van de loop der vijftig dagen binnen welke de verschooninge by een momber moet worden gedaen, kan wel by rekest geschieden. (b)

3. En dit kooft over een met onse heedendaegse maniere, behalven dat in plaetse van te zeggen *op den Rechterstoel*, wy nu zeggen, *by forme van Proces*, met dit onderscheidt, dat in processen partijen beiderzijts in haer reeden en bewijfen volkoomentlijk gehoort, en de sake in den vollen Raedt wort afgedaen, in plaetse dat de rekestten alleen by Commislaris die ter audientie van de rolle zit, worden *geappointeert*, dat is, schriftelijk beantwoort.

4. Wy spreken alleen van rekestten, die aen de Gerechten, of aen den Hove worden gepresenteert, en niet die aen *mijne Heeren de Staten, hare Gedeputeerden, of andere Collegien der hooge Regeeringe*; waer van dit voor defen al is gemerkt, dat aen de Heeren Staten geen verfoek-schriften moogen worden ingegeeven, de welke schadelijk aen den *Fiscus* of het gemeine Landt, nochte strijdig tegen de wetten, noch die het recht van een derden souden weg neemen; ende by al dien soodanige rekestten mochten zijn *geappointeert*, sulke *dispositien* zijn aenstonts nul, en van geender waerden; (c) gelden ook geen *appointementen* over eenige saken, waer van proces is hangende, ten ware de Neder-rechter hadde geweigert recht te doen. (d)

D d 2

5. En

(a) *per Libellos, Pro tribunali l. 25. ff. de Excusat. Tut. l. 9. §. 3. ff. de off. Procons.*
 (b) *d. l. 25. l. 13. §. 10. eod. tit.* (c) *l. 2. l. 3. l. 4. l. 7. C. de Precib. Imp. off.*
 (d) *l. 2. C. Ne lit. pend.*

5. En deſe orderes hebben de Roomſche Keyſers haer ſelven voorgelchreeven. De Heeren Staten van onſe Provintie hebben de rechts ſaken t' eenemaal geſcheiden van de Regeeringe, ſoo dat de rekeſten aen haer Ed: Mog: gepreſenteert wordende, of der ſelver diſpoſitien noit aen het Hoff koomen, of het moeſten *privilegien* zijn, aen ſeekere perſoonen vergunt, welkers *interinement* of registratie, by den Hove moet worden verſocht, eer ſy andere lieden van het gebruik des Rechts aen haer vergunt, ſouden kunnen uitsluiten, het welke dan met overroeping van de geene die'er aen geleegeen is moet geſchieden; want gelijk wy verhaelt hebben, het recht van een derde kan door geen Prinzen diſpoſitie worden weggenomen, ziet hier van (e)

6. Het ſelve is in alle manieren te verſtaen van de rekeſten en appointementen by den Hove te geeven, die ook geen kracht kunnen hebben als ſy wegneemen het recht van een ander, of ſchadelijk aen het Landt zijn, of ſtrijdig met de gebruikelijke wetten, of ook handſlutingen aen de Neder-rechters doen; ende behooren ook ſoodanige rekeſten, ten eerſten ſonder antwoord, of met *nihil*, & *ne redeat*, dat is, met afslag, en verbodt van weeder te koomen, uitgegeeven te worden.

7. Soo is by den Hove mede verſtaen geweest op den 24 November 1680. van ſeeker appointement, waer by het Gerechte van Opſterlandt belaſt was in ſtatu te houden een ſake daer van voor het ſelve Gerichte *litis conteſtatie* was gevallen, *tuffchen den Fiſcael van het ſelve Gerichte, in officio, ende Steven Jans cum ſoc.*

8. De rekeſten ſoo by den Hove worden ingegeeven, waer nae, die by d' andere Gerichten moeten gereguleert zijn, kunnen aldus worden onderscheiden, dat'er of *commiſſie op volgt*, of *pleit*, of geen van beiden.

9. Rekeſten daer commiſſie op volgt; worden, of aenſtonts ſoo geappointeert, of nae dat partije gehoort is. Terſtont, ſoo dikwils de Rechter uit het bloot verhael der ſake kan zien dat'er *informatie*, en kenniſſe van ſaken van nooden is; hoedanig zijn de verſoeken van minderjarige die mondig willen gemaakt zijn, van Mombers, Kerkvoogden, Steden, Dorpen, en andere die conſent verſoeken, om Kerke, Stadt, Dorps, of weefe goederen te mogen verpanden ende verkoopen; van vrienden die yemant van de hare tot Stadts-kint willen hebben gemaakt, en ſoo voorts, op hoedanige verſoeken terſtont Commiſſaris wort geordonneert, die zich op de nootſakelijkheid der verſochte alienatie, en andere ſaeks geleegenheit informee; zijn *informatien ſtelle*

stelle by geschrifte, en den Hove daer van rapport doe, om sulks geschiede voorts gedisponeert te worden nae behooren; en wort dan nae gedaen rapport aen den Hove op het rekest geappointeert, dat het consent wort gegunt, ofte geweigert met *nihil*, somtijts met *nihil voor alsnoch*, of ook met *nihil ut petitur*, dat is, met afflag op die wijze, gelijk het versocht wort, nae geleegentheit van faken.

10. Soo dikwils de supplianten Commissaris verfoeken, om zich op het een of het ander te informeeren, wort sulks niet geweigert; *mits ten eersten aenzien niet geblyke, dat het verzoek onwettig of om op te houden aengelegt is*, in welken gevalle het rekest eerst in handen van partije moet, ende pleegt te worden gestelt.

11. Nae dat partije gehoord is by *rescriptie* of antwoord op het rekest, waer op gemeinelijk de verfoeker *contra-rescribeert*, dat is, weder antwoord, soo wort 'er somtijts Commissaris geordonneert *sonder verbael*, dat is, sonder dat partijen zich in laten tot eysch en oppositie tegen malkanderen; het welke by *verbael*, dat is, by schriftelijke acte voor Commissaris, pleegt te geschieden; commissie sonder verbael houdt in, dat Commissaris partijen sal verstaen, om uit haer mondt het belang der questie klaarder te verstaen, en is 't moogelijk haer te vereenigen, soo niet den Hove rapport te doen; waer uit indien men door de sake kan zien, wort het terstont afgedaen en appointement op het rekest gegeven; Is de sake noch niet klaer, soo volgt 'er commissie op met *verbael*, doch hier van is gesproken in het Kapittel van Commissarien.

12. En dit behoort dan tot de tweede soorte van rekesten, daer wy gezegt hebben dat pleit op volgt; want het oogemerk deser commissie niet anders is, als, nademael de weg van accoord, tusschen partijen niet heeft willen gelucken, sy daeromme tot eysch en oppositie tegen malkanderen, en tot proces worden toegelaten.

13. Van deselve hoedanigheid zijn de rekesten, waer by recht uit citatie op de Rolle of Commissaris van den Hove met verbael wort versocht; op d' eerste volgt nootsakelijk proces, indien partijen van felven niet accordeeren; Commissaris met verbael versocht zijnde, geeft citatie, en is sijn plicht alsdan partijen te accordeeren, maer sulx niet willende gelucken, maekt hy van d' eysch des Impetrants *verbael*, waer op de gedaegde of excipieert, of dient van antwoord, soo het valt, en voorts gaen partijen tot proces.

14. Somtijts worden ook de rekesten nae *rescriptie* ende *contra-rescriptie* terstont geweesen tot proces, waer toe dienen tweederley appointementen, het eene *fiat citatio*, si velit, dat is, het Hoff wijst partijen

tijen den weg van justitie; het ander *fiat rekest in judicio*, dat is, partijen sullen hier over moeten pleidoyceeren, 't eerste heeft plaats als het een rauwe saek is, en 't ander als over de saeken ten principale reede proces voor den Hove is hangende, gelijk over *relief*, en diergelijke.

15. De derde soorte van rekesten is van de geene, die sonder commissie, en buiten pleit worden afgedaen, of ten eersten aenzien, of nae *rescriptie* van party, en *contra rescriptie* van den suppliant. die aenstonts worden afgedaen, zijn saeken van zeer klein belang, ten 2. die geen uitstel lijden, ten 3. die haer onwettelijkheid in de mondt hebben, ten 4. die van sulken aert zijn, datse party niet veilig konen worden bekend gemaakt.

16. Om hier van exempelen te geeven zijn eerstelijk van klein belang, als 'er versocht wort om een schriftuur langer te moogen maken als *hondert articulen*, dat buiten consent van 't Hoff niet kan geschieden, of om te moogen *Quintuplicceeren*; want buiten consent het *quadruplijk* niet mag worden overgetreden; *surchéantie*, dat is, uitstel van executie of verzoek om eenig ander ding in statu te houden, ten minsten soo lange, dat op het rekest finalijk sal zijn gedisponeert, wort ook ten eersten van de *Commissaris* gegunt ofte verby gegaen, nae saeks gelegenheit.

17. Exempel van saeken die geen uitstel lijden konen, is, als yemant sijn partije buiten de Provincie woonachtig alhier aentreft, en verfoekt ordonnantie tegens hem, *ten eynde hy niet uit de Provincie trecke sonder hem behoorlijk te qualificeeren*, dat is, sonder te kiezen een plaats van citatie te staen, en somtijts cautie te stellen, soo verre hy nae vereyfch van saeken en nae rechte gehouden is; *by poene van 25 goudene Friesche Rijders*, of diergelijke, waer door hem echter in sijn recht van *jurisdictie* te declineeren geen voor-oordeel gegeven is. Ende voorts behooren hier toe alderhande saeken die kortelijk verby gaen, en ophouden in haer geheel te zijn.

18. Exempel van onwettig verzoek is, als een momber verfoekt consent om weese goederen te verkoopen, om reeden, dat sulx het wees zeer profijtelijk soude zijn, of om een officie voor een minderjarige te koopen, gelijk weete foodanige rekesten wel te zijn geweest, want het consent alleen om reeden van nootzakelijkheid kan worden gegunt; of Ingezeetenen van een Dorp die geen Eygen-erfde zijn, soeken consent tot verkooping van Dorps goederen, en diergelijke ontelbare gevallen.

19. Exempel van de vierde slag is, als een Crediteur verfoekt dadelijke

dadelijke beschrijvinge van zijn Debiteurs goederen , fulke , en diergelijke faken worden toegestaen op perijkel van den verfoeker , ende by provisie op zijn kosten.

20. Alle vordere rekeften worden doorgaens gelaft om partijen in handen gestelt te worden , ten eynde die binnen twee dagen nae *instinuatie* dies daer op zegge zijn goetd-bedunken. het rekest in handen gestelt zijnde neemt de suppliant daer van copie en relaes , om , ingevalle de rescriptie niet en kooft , te konnen klagen ; op zijn klachte krijgt hy ordonnantie tegens partije , *om alsnoch te rescribeeren* , by peene van *nadere dispositie* ; en op de tweede klachte by peene van *eyndelijke dispositie* , welke dan ook volgt , soo de *rescriptie* niet eer voor den dag kooft.

21. Partije gerescribeert hebbende , by aldien de fake dan klaer is , wort sy wel terstont afgedaen , maer gemeinelijk den suppliant wederomme ter handen gestelt , om te *contra-rescribeeren* , waer in het selve , dat noopens de *rescriptie* gezegt is , moet waergenoomen worden.

22. Verder als *contra rescriptie* wort niet gegaen ; hoewel by eenige Gerechten partije wort toegelaten daer op weder te duplicceeren , om dat anders de eyscher meer voordeel schijnt te hebben , tegens den gemeinen reegel , *die het meeste voordeel aen den gedaegden toekent*.

23. De Commissaris swarigheid vindende om de saek alleen af te doen , neemt wel een Heer twee ofte drie tot zich , of communiceert wel de geheele saek recht aen 't Hoff , *indiense van belang , ende merkelyk dispuit is*.

24. Een van beiden zich by het appointement vindende beswaert , kan verfoeken *reauditie* , welke wort toegestaen , wanneer de Commissaris het appointement gegeven heeft , (f) ook als de selve Commissaris het advijs van een , twee ofte drie Heeren mochte genoomen hebben ; soude ook niet onbillijk zijn diergelijke *reauditie* toe te staen , schoon alle de Rechters daer over hadden geadviseert ; want partije niet weten kan , in wat voegen het appointement gegeven is , welke schoon by de gantsche Raedt afgedaen , evenwel sonder volle kennisse van faken wort afgedaen , en daerom wel eens diende *geresumeert* te worden : het is echter alsoo , dat *reauditie* volgens *Ordonnantie* niet mag geschieden , als wanneer het appointement by Commissaris op de Rolle gegeven is , en daerom wort het geweigert als het rekest in den vollen Rade verhandelt is ; gelijk alsoo op nieuw verstaen is , den 17 September 1680. op 't rekest van Hero Johannis Apoteeker , contra Jacob Wijfjes.

25. Macr

(f) Ord. 3. boek tit. 26.

25. Maer sal'er dan geen remedie zijn tegens appointementen die wel van groote importantie kunnen zijn? Revijs wort'er ook van geweigert, als passende op definitive sententien alleen; tot proces kan men de sake mede niet brengen, soo als terstont sal gehoort worden; hoe komt dit met de reeden over een, dat men van sententien met volle kennisse van sake gevelt, kan reformatie krijgen, van appointementen gansch niet? eenige meinen, dat een appointement altoos door nieuw appointement kan worden verandert, als weesende maer bloote beveelen, (g) maer dit soude het geheele werk van rekesten, en afdoeninge der selver op schroeven stellen, en ongelijk doen aen den geenen die een appointement tot sijn voordeel heeft bekoomen, en daer uit recht verkreegen, *gelijk terstont nader sal gezegt worden.*

26. Moogelijk soude het niet buiten reeden wesen te zeggen, dat de Ordonnantie geevende reauditie van appointementen, die by Commissaris op de Rolle zijn verleent, daer door alderhande appointementen verstaet; want de Commissaris op de Rolle is rekest meester, aen wien alle rekesten worden gepresenteert, en van wien de appointementen alle worden verwacht, hy kan en behoortse ook alle te geven; is'er swarigheid, hy neemt advijs van een, twee ofte drie Heeren, welke advijs hem dient voor *instruëtie*, kunnen die weinige door de sake niet koomen, soo stelt hy't geheele Hoff die sake voor, partijen brengen het daer niet, maer Commissaris, wiens ampt is, het rekest af te doen, vraegt het Hoff om raedt, daer geschiedt wel omvraag, dewijl't anders niet kan geschieden; maer in der daedt is en dient het om den Commissaris te autoriseeren tot het geeven van't appointement, dat hy alsdan instelt, en overgeeft, ontfangende partijen het selve van de Commissaris op de Rolle wederomme, en niet van het Hoff; dies men sonder beswarenisse met goede reeden wel soude kunnen *reauditie* geeven van alle appointementen, hoedanig die moogen zijn gegeeven, sonder d' Ordonnantie t' overtreden.

27. De Advocaten plachten wel niet dikwils *reauditie* te verfoeken als van taxatien by Commissaris gedaen, waer door het geschiedt is, dat het geene d' Ordonnantie (h) dat nevens verfoek van *reauditie* sal *genamptiseert* worden een Philippus gulden van 25 stuivers, om by afslag verbeurt te worden, cenigen tijt niet meer in gebruik is geweest, als ten aenzien van taxatien van kosten, dat echter in alle reauditien behoorde te geschieden; en dat het ook in een sake van andere natuire voor desen gepractiseert is, wort aengeteekent by

Sake-

(g) *Secundum l. 14. ff. de Re judic.*

(h) 3. boek tit. 26. vereyscht.

Sakema, (i) tusschen *J. Bouricius* en *L. Ens*, als Advocaten in de sake van *Johannes Epes* op de *crimineele Rolle*, sonder tijt te noemen. Edoch zeedert eenigen tijt meine het rechte gebruik wederom hervat te zijn; maer het is meermalen gebeurt, dat in plaetse van reauditie versocht wierde *Revijs*, insonderheit als het rekest by het Hoff was afgedaen; maer sulke verfoeken zijn als informeel afgeweesen, om dat revijsen niet als van definitive sententien kunnen aengestelt worden; 't abuis bestaet maer in de woorden. *reauditie* ofte *resumptie*, soude wel niet kunnen worden geweigert, *om reeden als vooren, mits tijdelijk wordende versocht*.

28. Want de *reauditien* moeten versocht worden binnen de 24 uren, nae uitgesprokene taxatien, of uitgegeeven *appointement*, en binnen drie dagen daer nae moet de reeden van beswarenisse aen partij worden geïnfinueert, volgens ordere van den Hove gepubliceert over de *Rolle*, den 20 December 1639. welke tijt alsnoch op het nauwste wort onderhouden; immers soo dat 'er een volle uir aen scheelende de *reauditie* soude vervallen; gelijk voor de hontsdagen 1679. noch is verstaen, tusschen O. T. en A. H. In cas van taxatie moet partij die zich met dat middel behelpen wil, oppassen wanneer d'uitsprake geschiedt of het *appointement* uitgegeeven wort, dat hem anders te vooren niet wort bekend gemaakt, hoewel daer ontrent insonderheit ten aenzien van 't uitgeeven der *appointementen* lichtelijk *relief* soude kunnen worden vergunt; immers noopens het eerste versuim van reauditie te verfoeken; en is dit te verstaen, wel te weeten, als ik een *appointement* heb bekoomen dat niet is nae mijn zin, want van sulke die partij tegen my bekoomen heeft, loopt my de tijt van *reauditie* niet als nae de *insinuatie*.

29. Het is wel waert te vragen, of een *appointement* op een rekest dat door *reauditie* of door versuim van dien bevestigd is, de sake soo t'eenemael kan ter needer leggen, dat daer over geen proces soude kunnen worden aengestelt; want het schijnt hard, en de Rechten niet conform te zijn, dat yemant zich een *appointement* soude moeten onderwerpen, sonder eenige remedie, schoon van groot belang, en sonder volle kennisse van faken gegeven, gelijk in alle afdoeningen van rekesten geschiedt; In tegendeel schijnt rechtens te zijn, dat als de geene die het *appointement* tot sijn voordeel heeft, geciteert zijnde, zich soude willen behelpen met *exceptie* van gewijsder dingen, sulx hem soude moeten worden geweigert, als geen plaets hebbende

II Deel,

E c

dan

(i) *M. SS. ad statuta d. loc.*

dan in ſententien, konnende appointementen voor geen ſententien worden gehouden, maer ſlechts voor beveelen van Rechters, die met contrarie beveelen kunnen wechgenoomen worden daer de ſententien onveranderlijk zijn, gelijk reede begonnen is voorgesteld te worden.

30. Maer alles wel ingezien, moet men zeggen, dat *appointementen* van den Hove kracht van ſententien hebben; ſoo om dat het Hoff by ons in materie van rechtsprake de plaetſe van de Prince vervult, welkers appointementen ongetwijvelt recht maken, als ſy niet zijn gegeven met byſonderen opzicht op ſeekere perſoonen, (k) maer ook om dat het Hoff in het geeven van appointementen acht neemt op de ſaken, of ſy dier natuure zijn, dat ſy buiten proces kunnen worden afgedaen; ten welken eynde wanneer alles niet geblykt, wort 'er opgegeeven *commiſſie ſonder verbael*; en dan noch het Hoff niet voldaan zijnde, geeft dikwils commiſſie met verbael, of wijſt partije den weg van proces, ordinariſ of pleidoy; weſhalven als het Hoff eyndelijke diſpoſitie geeft, ſoo is verſtaen dat 'er geen proces noodig was, en kan daerom ook tot geen proces worden getreden; by gevolge moet gezegt worden, dat appointementen ook geeven exceptie van gewijsder ding. gelijk ook weete by den Hove meermalen te zijn verſtaen, onder anderen in den beginne van 't Jaer 1675. *tuffchen Geertje Cornelis Impetrante en Excipieerde, en de weduwe en erſgenamen van Olphardus Belida gedaegden en excipienten*, waer in dat mede te noteeren is, dat het appointement, waer op d' exceptie ſteunde by 't Nederrecht was gegeven: op de tegenwerpinge, dat het geen ſententie, maer Rechters beveelen zijn, die door nieuwe beveelen kunnen worden verandert, is de antwoord, dat het *ſummiere* uitspraken zijn, die recht tuffchen partijen maken ſoo wel als *formeele ſententien*, wanneer de leegentheit der ſaken het lijden kan; jae alle Ordonnantien die by wijs van decreet of uitsprake ſchriftelijk worden gegeven, hebben kracht van ſententie; maer van andere dreigementen, brieven, biljetten, en onderteekeningen is waer dat ſy van dien effecte niet zijn, (l) op de andere tegenwerpinge, dat niemant ſonder vol genoomen kennis van ſaken behoort geprejudiceert te worden, 't welk by appointement dikwils niet weinig geſchiedt, dient, dat die beſwaert is *rean-*ditie kan verſoeken, alwaer het volle Hoff dan oordeelt, of de ſake van ſoo grooten belang, en ſoo twijvelachtig is, 't welk bevindende wort het dan noch op proces geweſen; Inſonderheit als de beleedigde daer hard op ſtaet, die ſulx ook ten eerſten in ſijn reſcriptie kan verſoeken;

(k) l. 1. ff. de Conſtit. Princ.

(l) Vid. Perez. ad tit. C. *Comminas. epif.*

verfoeken; maer als iterativelyk en eyndelyk het appointement bevonden wort wel te zijn gegeven, soude het onwettelyk zijn, dat foodanige uitspraken geen volle kracht soudon hebben. Dies ook de selve nae de maniere van *decreet* altoos worden gestelt, insonderheit als partijen gerescribeert en contra rescribeert hebben, 't Hoff alles gezien ordonneert, en soo voorts. Wel is waer, dat oude appointementen door nieuwe somtijts worden wechgenoomen; maer dan moet'er veranderinge in de sake zijn voorgevallen, gelijk als gegevene *surcheantie* van *executie* wederom wort opgeheeven, en soo voorts: anders is by den Hove dikwils bestraft de practijke van eenige *Advocaten*, die een appointement hebbende bekoomen, dat niet is nae haer zin, het selve achter houden, en aen de volgende Commissaris weder een nieuw rekest geeven; is verstaen dat op sulc een tweede rekest, niet en mag gelet worden, den 9 November 1680. op het rekest van *Doctor T. contra H. C.*

31. Maer Ordonnantien die sonder verhooringe en *rescriptie* van partijen ten eersten worden verleent, hoewel sy gehoorfaemt moeten worden van de geene waer aen sy worden geïnfinueert, hebben evenwel geen kracht van *sententien*; maer die tegen de selve mag hebben misdaen moet eerst worden geciteert, om hem te zien condemneeren in foodanige boeten als in de Ordonnantie zijn uitgedrukt geweest, of anders nae goetbedunken des Rechters, of interest van partijen, daer hy dan sijne defensien tegen kan gebruiken, niet soo zeer ten principalen of hy recht heeft gehadt, om dit of dat te doen, het welke by peenael appointement hem was verbooden, als om aen te wijzen dat het geene hy gedaen heeft voor geen *contraventie* van het appointement kan worden gehouden; want het eerste in desen niet kan baten; soo is in den Jare 1679. A. J. Burgermeester van D. gecondemneert in al het interest dat sijn meijer hadde geleeden, by seker boelgoedt door J. gedaen houden, van sijn meublen en levende have, tegen de *surcheantie* van den Hove, niet tegenstaende hy den meijer Rechtelyk in staet van executie hadde gebracht.

32. Het geene van 's Hoff's appointementen is gezegt, moet nae gelijkheit verstaen worden van die van de Neder-rechters; mits een yder vry staende daer van te appelleeren, gelijk de Ordonnantie (m) recht geeft, van alle *extrajudicieele* beswarenissen, soo wel als van *sententien*; dies appel zijnde verzuimt, moeten de appointementen ook kracht van *sententien* hebben, sonder by nader rekest weder om aen

E c 2

den

(m) 3. boek tit. 3. art. 60.

den Hove te kunnen gebracht worden, gelijk by den Hove verstaen is uit vooren gemelte exempel, tusschen Geertje Cornelis, en de weduwe &c. van Olphardus Belida.

33. Eyndelijk wil d' Ordonnantie, dat ten aenzien van rekeften de crimineele saken of het recht des Landtschaps ende finantien betreffende, het advijs van den Procureur Generael, of van de Rentemeester der Domeinen werde versocht, te weeten, elk in het zijne, de Procureur Generael in het crimineele, de Rentemeester der Domeinen in het stuk van de finantien, volgens ontwijfelbare meininge der Ordonnantie; hoewel in het gebruik soo effen niet wordende onderhouden.

34. Driemaal pleegt een rekest ter handen te worden gestelt, eer partije versteeken wort; d' eerste mael wort aldus gestelt; *zy gestelt* in hadden van partije advers om hier op te zeggen sijn goetbedunken binnen tweemaal 24 uiren, omme sulx gehoort voort gedisponeert te worden als nae behooren; De tweedemaal het selve, met byvoegfel *by gebreeke dies sal nader disponeeren*; En ten derdenmaal, *by gebreeke dies sal finalijk, of eyndelijk disponeeren*; en dan weeder geklaegt wordende, soo wort den suppliant sijn verzoek toegestaen; gemeinelijk sonder onderscheidt, dat echter wel soo niet altoos schijnt te behooren, maer dient gelet, van wat natuire het verzoek is; en gelijk een die sijn partije by intendit heeft versteeken, evenwel de sake wel kan verliezen, soo eyscht de reeden, dat sulx ontrent de rekeften ook wel plaetse soude moeten hebben.

35. Het gebeurt ook wel door de veelheit der rekeften, dat 'er geklaegt wort over de wan-leevinge van *rescriptie*, die al in geleevert, maer liggen gebleeven is; waer op dan wel volgt, dat 'er Ordonnantie uit koomt, *als by verstek* tegen yemant die al heeft *geregscribeert*, en die daerom sulx niet verwachtede geen *reauditie* verzoekt, wort gevraegt, of dat appointement kracht moet hebben; en is meermalen verstaen van neen, ook jongst op het rekest van Pieter Watses, den 9 November 1681.

XXXV. KAPITTEL.

Van Insinuatien ende Protesten.

Overgang, en wat insinuatie zy. Kracht des selfs. Protest wat het zy, en van wat kracht. Wat kracht het niet heeft. Kan niet worden belet. Niemand behoeft het ook te staen, of een onderdaen mag protesteeren tegen zijn Overigheid. Ondeugende pretesten die met de daedt strydig zijn.

1. **M**Et rekesten hebben de *insinuatien* en *protestatien* veel gemeenschap, soo verre sy daer in dikwils worden gemelt, en ook middelen zijn daer van men zich voor en ontrent de processen pleegt te dienen: het woort van *insinuatie* is generael, ende beteekent alderhande bekendmakingen, die partijen malkanderen doen, het zy door publike personen, als Booden, *Notarien*, *Procureurs*, en diergelijke, of ten minsten door getuigen, het zy ook wel door de Rechter, wiens autoriteit daer toe kan worden versocht; het welk geschiedende soo is het evenwel geen rechtelijke acte, dewijl het buiten 't Gerichte geschiedt, desweegen ook geen *reconventie* daer tegen kan worden gebruikt, gelijk te vooren uit Sande (a) is aangeweesen. Maer de bekendmakinge van appointementen by de Rechter gegeven, dat ook insinuatien zijn, behooren hier eygentlijk niet toe; edoch moogen door deselve personen worden gedaen, als vooren gezegt is; ook wel door Notarien, gelijk verstaen is in de sake van de Heeren E. A. en E. A. waer van d'een d'ander een Hoff's appointement door een Notaris hadde laten insinueeren, nae dat het de Rechter van de plaetse hadde geweigert, de geïnfinueerde Heer meinde niet gehouden te zijn aen het appointement, om dat het door geen Hoff's Boode was geïnfinueert, maer is anders verstaen.

2. *Insinuatien* die partijen elkander laten doen, gelden soo veel, dat men sijn party daer door stelt buiten den staet van onweetenheit, soo dat hy zich niet dat voorgeeven niet kan behelpen, en dikwils geschiedt door de selve d'een of d'andere presentatie of oblatie, die dan soodanigen

E c 3

(a) 1. boek tit. 7. def. 5.

danigen kracht heeft als de natuire van yder sake mede brengt, *waer van op sijn plaetse gesproken is.* De perfoonen door welke de insinuatien geschieden passeeren daer van relaes, om de geene voor wien sy gedaen zijn, te strecken nae behooren: sonder dat echter kan verstaen worden, dat het relaes op sulck een insinuatie, die door last van een particulier gedaen is, schoon door een publijk persoon, vol bewijs kan geeven, soo verre geen twee perfoonen daer toe gebruikt zijn; gelijk dan geen regard genoomen is op een relaes van een Gerechts dienaer van West-Stellingwerf als het partije daer nae ontkende, in sake van *Elisabet Indischeraven*, op en jegens *Tjebbe Jelles*, den 15 November 1681.

3. Een protest is niet anders als een betuiginge van sijn recht, hoe danig het soude mogen zijn, te willen ongekreukt bewaeren, niet tegenstaende eenigen voorval die daer tegen soude kunnen schijnen te strijden; invoegen protest geen nieuw recht aen den protestant kan geeven, noch vermeerderen het geene hy heeft, noch eenig naedcel aenbrengen den geenen, daer tegen geprotesteert wort; maer het strekt alleen, ten eynde het een of ander dat voorgevallen, of by hem ondernoomen is, den selven niet voordeelig, en den protestant, door sijn stilswijgen, niet nadeelig sal zijn, maer dat dese vermoogen in tijden en wijlen sijn recht te gebruiken, en te vervolgen, daer en soo hy bevinden sal te behooren.

4. Het kan dan niet te weege brengen, als schade van stilswijgen af te weeren, sonder wijders; en by gevolge kan't niet goetd maken foodanige dingen daer rechtelijke actien toe van nooden zijn, met voorgaende citatie; gelijk daer is stuttinge van *prescriptie*, van loop der interessen, en diergelijke, waer van elders gehandelt wort.

5. Het blijkt ook genoeg uit het voorgaende, dat men zeer quallyk yemant beletten kan foodanig protest te doen, als hy verstaet van nooden te hebben; want ik niemant mag beletten sijn recht te bewaren, als het my niet schaedt, gelijk by den Hove verstaen is op den 8 September 1680. noopens een protest van die van den Dorpe Schraedt tegens een landtheer die op sijn plaetse een meijer hadde gezet, belast met een groote familie, waer van het Dorp vreesde in het toekoomende voor het onderhout, en souden wel *cantie* van dien landtheer ten dien eynde hebben begeert; edoch hadden noch anders niet ondernoomen als protest, 't welke de landtheer wilde dat sy intrecken souden, is afgeweesen met *nihil* voor alsnoch, als hebbende geen reeden van klachte soo lange de meijer niet wierde gemoeit, of hy

hy om cautie aengesprooken, ende weefende hem door 't protest geenerhande *prejudicie* of nadeel aengebracht.

6. Het is ook soo, dat niemant protest behoeft te staen, maer kan zich het selve ontrecken, sijn huis, of sijn ooren sluiten; want alsoo hier geen citatie is voorgegaen, soo is 'er geen rechtsmacht die d'ander nootsaekt het protest aen te neemen, of aen te hooren; den protestant mag het dan doen voor getuigen, en neemen daer attestatie of relaes van, om dat naderhant te gebruiken, soo als bevinden sal te behooren, en dat moet in diervoegen altoos geschieden als de persoon daer tegen men protesteeren wil, niet by der handt is.

7. Als ook een onderdaen soude willen protesteeren tegen sijn Overigheid, het soude hem soo verre kunnen worden belet, dat hy het niet deed in tegenwoordigheid, veel min in de vergaderinge: maer dat hy het niet soude mogen doen op een ander plaetse voor getuigen, kan geenzins worden belet, ofte qualijk genoomen, ten ware het baldadig of injurieuus was; waer over de protestanten allenthalven kunnen worden aengesprooken, en te rechte gestelt.

8. Eyndelijk protesten verliezen t' eenemael haer kracht, en zijn ondeugende tot het geene sy anders toe kunnen strecken, *wanneer sy strijdig zijn, met de daedt van de protestant*, gelijk of yemant zeide, gy zijt een dief, en protesteerde te gelijk dat hy het niet zeide om d'ander in sijn eere te beledigen; of yemant stelde een actie aen voor Commissaris, en protesteerde dat hy salfs recht wilde blijven, om de selve noch op de Rolle van den Hove te willen aenstellen, gelijk verstaen is tusschen Jr. G. van C. in qualiteit requirant, contra de Heere H. v. O. cum soc. requireerden, den 14 September 1680.

XXXVI. KAPITTEL.

Van Gebous opkondingen.

Insinuatie tegen een onderlegt gebou, ons schadelijk, anders operis novi nuntiatio, wie die kan doen, op wat wyse ende mer wat effect. Insinuatie van gemaekte schadelijke gebouwen, anders Quod vi aut clam. Van verouderde gebouwen, of damni infecti.

1. **T**ot de *Insinuatiën* en *Denuntiatiën* moeten gebracht worden de Gebous-opkondingen, welke drieërley zijn, van onderlegte, van gemaekte, van verouderde gebouwen.

2. Het eerste is een wettig verbodt gedaen aen een die begonnen heeft te bouwen, ten eynde hy van 't aengevangene werk sal hebben af te houden. (a)

3. Sy is of algemeen of particulier. *Algemein*, waer door een yge-lijk Ingezeeten recht heeft om te verbieden foodanige werken, als tot nadeel van de Burgerije of Huijslieden in 't gemein worden ondernoomen.

4. *Particulier*, als yemant eygendom of erfdienstbaerheit heeft, of te pande bezit, dat hy verstaet door 't ondernoomene gebou te worden bekort.

5. Vruchtbruikers en Huijslieden kunnen niet anders opkondigen, als uit name van de eygenaer.

6. De maniere van opkondigen is ook *Publyk* of *Particulier*. *Publyk* door den Rechter ende sijn dienaers; *Particulier* door andere perfoonen, die *relaes* kunnen passeeren.

7. Dese geschiedt nae Keyfers recht door woorden alleen of t' effens door werpinge van een steen op het werk; dat by ons niet in gebruik is onses weetens.

8. Soude ook de opkondinge door bloote *Insinuatie* qualijk meer gelden als een *Protest*, om te verhoeden, dat men niet soude schijnen te vreedten te zijn met het werk.

9. Maer als de opkondinge geschiedt door den Rechter met een dag van recht daer by, soo is geen reeden, waerom sy de selve kracht niet

(a) *Dix. ad tit. ff. de oper. nov. nunt. ubi vide sis.*

niet soude hebben, die Keyfers Wet haer geeft; te weten, *de Bouwer moet ophouden van't werk, of anders nederwerpen wat hy zedert gebout heeft, en dat sonder aenzien of hy recht heeft of niet, om soo te bouwen.*

10. Ten dage voor recht dienende, kan de opkondiger *protestteeren* van't effect der *denuntiatio* ende de bouwer kan zich *opponeeren*, waer over aldan pleydoy kan worden gehouden.

11. Kan echter de bouwer ondertusschen voortvaren, als hy borge stelt, van't gebou naderhandt te sullen nederwerpen, *indien hy bevonden wort geen recht daer toe te hebben.*

12. Gelijk hy moet doen, als by uitkomst des pleidoys de opkondinge verklaert wort wel ende te rechte gedaen te zijn, *in welk geval hy den anderen moet boeten alle schade en hinder daer door gehad ende geleden noch te hebben ende te lijden tot de effectieve wechneeminge toe.*

13. In tegendeel de opkondiger sijn verzoek wordende ontzegt, *hy wort mede gedoemt in alle schade en hinder door't belet van't werk ofte gebou toegekomen ende noch sullende toe-en overkomen.*

14. Sterft de *Denuntiant* ofte Opkondiger, eer eysch en antwoordt in de sake geschiedt is, of verkoopt hy het goet dat gekrenkt wierde, soo verliest de opkondinge sijn kracht ende de erfgenaem of de koper moet alles op nieu beginnen, *indien hy't werk mede soo aenziet.*

15. *Ten ware* de Bouwer, niet tegenstaende opkondinge, *met het werk voortgevaren was*; daer van gaet de actie ook over op den erfgenaem, niet op een koper.

16. Het af-sterven van de Bouwer maekt geen veranderinge, noch ook verkoopinge by hem gedaen, maer de actie blijft op hem ende sijn erfgenaem.

17. Als een ander gebout of yets gewerkt heeft op mijn grondt ende het werk voltrocken is *met geweld of ter sluik*, dat is, sonder bekendmakinge, soo kan ik den bezitter van't gebou binnen's jaers aanspreken, om het gemaekte wech te nemen, tot sijn kosten, *indien hy maker is*; soo niet, *moet hy lijden*, dat het wechgenomen werde, tot kosten van de maker, met alle schade en hinder daer by geleden. (b)

18. Hier van is niet vreemt het *remedie*, dat gegeven wort teegen een naest-leeger, die op sijn eygen Landt eenig werk heeft gemaekt, waer door het regen-water anders kooft te loopen, als het plachte; die daer ongerief van vreeft, kan hem rechtelijk aankondigen om het gemaekte

F f

maekte

(b) *dix. ad tit. ff. Quod vi aut clam.*

maekte wech te neemen ende voorts *Proceddeeren*, ongeveer ſoo als van gebous-opkondinge hier vooren gezecht is. (c)

19. Eindelijk, nopens *verouderde Huiſingen* is rechtens, dat een buirman den eygenaer van een bouvallig huis niet alleen kan laten aankondigen, om hem *voor bevreefde ſchade*, met tijdige *reparatie* te bevrijden, maer ook genoegſame *kantie* daer voor eyschen.

20. Sodanige *kantie* niet wordende geſtelt, kan de eygenaer tot dien einde worden *geciteert*, met eysch dat by gebreeke dier *kantie*, de buirman werde geſtelt in het bezit der huiſinge, om tot ſijn ſeekerheit daer in te voorzien, ende evenwel die *kantie* niet geſchiedende, wort d'ander geſtelt in de *eygendom*, die binnen tien jaren wort volkomen en onwederroepelijk.

21. Soo leeren de Rechten, maer het heeft weinig gebruik, om dat zelden een huis ſoo van den eygenaer wort verzuimt, ſonder verkocht te worden.

22. Meer gebeurt het, als d'eygenaers onvermogende worden om 't huis te onderhouden, dat de Overicheit het ſelve aentaſt, ende ſoo wanneer de eygenaer hem niet inſtelt, om 't behoorlijk te onderhouden nae wettige *ſommatien*, de Magiſtraat het bouvallig huis verkoopt, met laſt om weder op te bouwen, of anders te beſlaen, ten beſten van de ſtadt.

23. Ende mag noch wel eens worden gezegt, dat denuntiatien ende opkondigen in deſen niet hebben de effecten, die haer in Keyfers recht worden toegeſchreven, of ſy moeten *rechtelijker wiſſe* geſchieden. (e)

(c) *dix. ad tit. ff. de Aqu. & aqu. plu.* (d) *dix. ad tit. ff. de damno infect.*
(e) *Groeneweg: de legib. abrog. ad l. 5. §. 13. ff. de oper. nov. nuntiat.*

XXXVII. KAPITTEL.

*Van extraordinaris middelen om Rechters plicht te ver-
soeken, eerst van herstellinge in het geheel.*

Overgang en voorstel van extraordinaris middelen. Exempel van huis-leveringe sonder Taxatie te eyschen. Van een schuldenaer die geheel betaelt heeft. Van herstellinge. Wat herstellinge zy, en breeder uitlegginge daer van. Van wat saken herstellinge versocht wort. In geen saken van klein belang. Redenen om herstellinge te versoecken.

1. **N**U was't tijdt om van de actien, of aanspraken in rechte, en van het proces te spreken, maer in de Keyserlijke rechten wort voor af gehandelt, van *herstellinge in het geheel*, waer van ons ook bequaemt dunkt alvooren te spreken, om dat het eygentlijk geen actie is, maer een *extraordinaris remedie*, waer door de plicht, ende macht des Rechters wort versocht by gebrek van ordinaris actie; de requesten zijn ook versoecken, en imploratien van de plicht des Rechters, als ook insinuatien, soo verre sy door den rechter geschieden; maer ook zijn'er middelen om Rechters-plicht te versoecken, die volle kennisse van saken, en by gevolge proces vereyschen.

2. By exempel, yemant heeft ter goeder trouwe gebout op een ander mans grondt; end' hy heeft aen den eygenaer sijn grondt met het opstaende gebou wederom ingeruimt, sonder de onkosten, of de prijs van het gebouw wederom te eyschen.

3. De wetten geven hem geen actie, (a) maer evenwel kan hy des Rechters plicht tot dien eynde imploreren, dat die hem in soo openbare billijkheit wille bystaen, en actie vergunne. (b)

4. Wederom twee hebben haer elk voor't geheel verbonden; d'een heeft het geheel betaelt; hy heeft geen actie die bekend is in de Rechten, of die moeste uit een andere oorsake koomen, (c) welke ontbrekende soo is'er geen verbintenisse tusschen de twee schuld-genooten daer uit actie kan voortkoomen: maer die betaelt heeft kan om de

Ff 2

over-

(a) §. 30. Inst. de A. R. D. l. 33. ff. de condict. Indeb.

(b) Interpret. ad d §. 30.

(c) dix. ad tit. inst. de duob. reis

overwegende billijkheit van de plicht des Rechters *citatie* verkrijgen, (d) gelijk voor desen is gezegt. diergelijke zijn d'er veel allenthalven.

5. Onder de remedien van desen slag, die meerendeels volle onderzoek vereyschen, is wel het voornaamste het *relief* of restitutie, dat is, herstellinge in het geheel, want het woordt relief wort by ons meest gebruikt ten aanzien van saken onder het gerichte voorvallende; van de welke wy alhier in 't bysonder niet sullen spreken, alsoo geen seker getal daer van is, maer hier en daer te passe koomen, soo dikwils de billijkheit eenig *remedie*, daer de wetten niet seekers aen de handt geven, eyscht.

6. Door herstellinge in't geheel verstaen wy de vernieuwinge van een verlooren recht, dat billijkheits wegen door den Rechter in voorigen stant wedergebracht wort.

7. Wy zeggen dat het is *vernieuwinge van een verlooren recht*; want die sijn recht niet heeft verlooren, versoeft vergeefs herstellinge en vernieuwinge daer van, en daerom als het geene van of tegen yemant gedaen is, door de wet van geender weerden gehouden wort, soo heeft geen *restitutie* plaets, maer klachte van *nulliteit* of niet-weerdigheid, *waer van op een ander plaets*. en is het onderscheidt onder anderen aenmerkelijk in desen, dat herstellinge binnen de vier jaren moet geschieden; maer klachte over nulliteit ofte niet-weerdigheid, binnen dertig jaren kan geschieden, *gelijk elders mede sal gezegt woden*.

8. Wy zeggen, dat de saek in sijn voorige stant wederom herstelt wort, te weten aen beyde kanten, even als of 'er niet gedaen was, soo veel doenlijk mag zijn. en hangende het proces over de *restitutie* soo blijft alles in stant, sonder dat yets nieuws kan worden ondernoomen. (e)

9. Noch is 'er gezegt dat de herstellinge by den Rechter geschiedt, te weten, by alle Rechters die gemeine rechts-macht hebben. nae Keyserlijke rechten is de *restitutie* een uitmuntende remedie dat de Needer-rechters niet toe en koomt; (f) en nademael seker is, dat onse Grictenijen en Steeden geen ander rechts-macht en hebben als de onderhoorige Steeden ende Gerechten by Keyserlijke wetten gegunt is, soo was het reeden dat de macht van in't geheel te herstellen by het Hof alleen was; maer het wort by de Needer-rechters ook gedaen, alsoo de herstellingen by appel aen het Hof konnen koomen. (g) mogelijk foud 'er onderscheidt konnen gemaekt worden; dat als de *restitutie*

(d) l. 2 C. de duob. reis. (e) l. un. C. de In integr. rest. postul. ne quid nov. (f) l. 26. ff. ad Municip. (g) Sand. 1. 15. 5. vers 1. aliquando.

tutie nevens de actie ten principalen wort versocht, welke principale actie tot den Needer-Rechter behoort, als dan de herstellinge tot den selven mede behoort; maer als sy alleene wort begeert, dat sy dan van het Hof alleen moet worden verleent. dit sal benceeden wat nader worden verklaert.

10. De stoffe van herstellinge bestaet in alderhande saken, die in, of buiten recht mogen zijn gedaen, self ook tegen alle pleyts-ackoorden, en Sententien; ook tegens bruik-verkrijginge en tegen prescriptie van minder als 30 jaren, by de wet verleent; want tegens verloop van tijt by ackoort vast gestelt, wort swaerlijk herstellinge toegestaen, of het moeste aen een minderjarige zijn; en mogelijk aen anderen om zeer gewichtige reedenen; immers wel om bedrog van partijen, om belettinge door geweld by partijen veroorsaekt; want alsdan de reeden ophoudt, waerom restutie in dit geval geen plaetse wort gegunt, te weten om dat daer door ongelijk aen partije soude geschieden, en daerom soo dikwils de reeden der herstellinge van eenige ongerechtigheit der partijen wort genoomen, soo kan sy swaerlijk worden geweigert. (h)

11. In alle saken heeft dan herstellinge plaets, *mits dat het saken van belang zijn*; want om geringe dingen is het de moeite niet waerdig krachteloos te maken het geene nae vereysch van rechten konde bestaen. geringe saken worden in desen geacht die geen tien guldens bedragen, hoewel ook somtijts de Rechter wel saken van hooger belang soude kunnen afslaen, by aldien de herstellinge versocht wierde tegen een sake van seer grooten gevolge ende gewichte. (i)

12. Maer insonderheit moeten de reedenen om herstellinge te versoeken overwoogen worden. in de Rechten worden 'er vijf gestelt, *vrese, bedrog, minderjarigheit, afwesen* en eindelijk *allerhande rechtverdighe oorsake*, die den Rechter hier toe kan beweegen.

(h) *vid. tit. C. de in integr. restit. ordin.*
ff. de dol. mal.

(i) *l. 4. ff. de Restitut. l. 9. in fin. & l. 10.*

XXXVIII. KAPITTEL.

Van Vreesse.

Wat vreesse zy. Geeft alleen herstellinge in Contracten die deugen. Reeden Van herstellinge. Wat vreesse vereyscht wort. Geen vreesse voor quellingen of dreygementen. Vreesse in een ongeoorlofde saek geleeden, geeft wel herstellinge. Maer geen rechtveerdige vreesse. Ook geen onrechtveerdige als 'er een eed is tusschen beyde gekoomen. Middelen om herstellinge te wege te brengen. Hoe verre sy plaets heeft tegen de Erfgenamen. Exceptie van vreesse.

1. **V**reesse wort by de Rechts-geleerden genoemd, een beroerte van 't gemoet, over een tegenwoordig of aenstaende gevaer, te weten, sodanig aenstaende, dat het geen ingebeelde vreesse is, want de sulke by den Rechter niet gerekent wort. (a)

2. Het verstaet zich, dat het geene door vreesse gedaen is, nae het hoogste recht bestendig is, want anders soude herstellinge geen plaets hebben, en daerom heeft sy geen plaets in houwelyken noch in Testamenten door vreesse gemaekt, om dat die beide van self nietig, en van geener weerde zijn. eygentlijk behoort deese restitutie tot Contracten sonder wijders. (b)

3. Maer de billijkheit is openbaer, om den geenen die door vreesse gedwongen is om yets te doen, van de verbintenisse daer over te bevrijden; want of men wel zegt, dat gedwongen wille ook een wille is, en dat de wille niet gedwongen kan worden, soo is klaer dat sulx in den gemeenen wandel, en handel geen effect behoort te hebben, en dat men de wille des geenen die gedwongen is, als het op de sake selfs aenkoomt, voor geen wille kan houden.

4. De wetten eyschen dat het sulck een vreesse moet zijn; die een seer stantvastig man soude kunnen beweegen. (c) het welke nochtans burgerlijk moet verstaen worden, en niet onderscheidt van perfoonen, soo dat meer van een man als van een vrouwe, en meer van d'een als d'andere man, nae verscheiden omstandigheeden moet worden vereyscht.

5. Het moet vreesse voor geweld zijn, en niet van eerbiedigheit, oft e

(a) l. 9. ff. Quod met. caus.
6. d. tir.

(b) arg. l. 1. ff. h. i. junct. l. 20. d. V. S.

(c) l.

ofte van ontzach die men voor groote lieden heeft : want op sulke slag geen herstellinge wil volgen , al was het van een kint nevens zijn ouders ofte van een vrouw nevens haer man. (d)

6. Vreese van quellingen , pleyterijen , aenklachten en schande aen yemant toe te voegen wort hier ook niet gerekent , (e) om dat tegens quellingen by de Overigheit in of buiten recht voorzien kan en moet worden ; schande kan by geen particuliere worden aengebragt , of het moeste te zamen gaen met een geweldig ongelijk ; als daer was het onderleg van Tarquinius op Lucretia , die haer dooden , en neevens een gedooide slaef op het bed , als bevonden in overspel , dreygde te werpen.

7. Dreygementen van geweld zijn ook gemeinlijk niet genoeg , of sy moeten afkoomen van een die se niet pleegt te zeggen sonder te doen en die het beyde even licht zy. (f)

8. Al had yemant geweld geleeden in een ongeoorlofde sake , hy soude noch herstelt kunnen worden ; gelijk of een dief , overspeelder of andere misdader op sijn feyt beloopt wierde en hem gelt was afgeperst , hy soude zulx kunnen wederkrijgen , indien hy zich derfde bloot geeven , of de straffe der wet al hadde geleeden , want het aen particuliere niet toestaet de misdaders gelt af te persen , maer sy moetense melden , en aenbrengen daer't behoort. (g)

9. Rechtveerdig geweld , dat nae volkeren Rechten is geoorloft , gelijk dat in een krijgh geschiet is , geeft geen herstellinge , en daerom als yemant aen de vyant belooft heeft , wederom in de gevangenis te fullen koomen , hy kan daer tegens niet herstelt worden , en is trouwloos , als hy zich ingevolge van sijn woort niet instelt. (h)

10. Self als het geweld ongeoorloft , maer met eede bevestigt is , soo valt 'er swarigheit om herstellinge , volgens het recht der volkeren , te geeven , want of het zeggen is , *dat een gedwongen eedt is Godt leedt* , soo is het echter de waerheid , dat tegens Godt , wiens name is aengeroepen , geen *exceptie* van geweld kan worden gemaekt , ende soo soude men den eedt aen een roover , en moordenaer gedaen , moeten houden ; maer nae 't burgerlijk ende volkeren recht , kan de Overigheit die rechts-macht over een van beyden heeft , den moord-of geweldenaer beneemen het recht van het beloofde te genieten , waer door d'ander by gevolge soude worden bevrijdt , maer of hem sulx in sijn gemoet soude kunnen gerust maken , is soo licht niet te stellen. (i)

II. Die

(d) l. 22. ff. de Rit. Nupt. (e) l. 7. in pr. d. r. (f) arg. d. l. 7. in pr. (g) l. 7 §. 1. eod. tit. (h) Grot. de jur. b. & pac. c. 19. n. 11. (i) vid. Grot. d. cap. 11.

11. Die de vreesse geleeden heeft kan herstellinge krijgen, door middel van actie of exceptie. de actie kan hy aenstellen, wanneer de saek niet in haer geheel is, maer het gelt, of goet, is vervreemdet, ende geleevert: in welken gevalle hy niet alleen den Autheur des gewelds, maer ook een ygelijk bezitter van het afgeperste goetd kan aanspreken en tot wedergeven dwingen; mits oerit in sijn *conclusie* versoeckende, dat hy mag werden geresitueert en herstelt tegen sodanige vervreemding, als hy door vreesse is gedwongen geweest te doen, en by gevolge dat hem het afgeperste gelt, of goet mag worden geresitueert met de vruchten, schaden en interessen &c.

12. Tegen de erfgenamen van de geweldenaer is geen aanspraak als voor soo veel hy genot van de saek mag gehadt hebben; mits genoeg is, dat het eens tot hem gekoomen mag zijn, schoon hy het naderhandt sonder eenig profijt mochte verlooren hebben, (k) maer is het goetd selve verlooren gegaen soo is de geweldenaer noch wel gehouden, maer d'ersgenaem is vry, als ook een derde bezitter, ten zy het geschiedt is nae de *litis contestatie*, aldan zijn ook deese laeste gehouden, soo verrie d'eyfcher kan toonen, dat hy het goetd terstont soude verkocht hebben, anders niet.

13. De *exceptie* van vreesse heeft plaets, als yemant zich wel verbonden, maer noch niet gegeven heeft, hoewel ook somtijts in dit geval actie kan plaets hebben, om weeder te bekoomen het handtschrift of bescheidt dat men gegeven mag hebben, (l)

(k) l. 16. §. ult. l. 17. eod.

(l) l. 9. §. 3. d. tit.

XXXIX. KAPITTEL.

Van Bedrog.

1. **V** Olgt de tweede reeden van herstellinge, te weeten bedrog, 't welk in de rechten tweezins genoomen wort; eerst van alderhande quaet opzet, om een ander schade te doen, en ten tweeden voor boose veinsinghe of ontveinsinghe, waer door men yemant onweetende aen sijn schade verhelpt, en in dese maniere wort het hier verstaen, (a)

2. Men deilt het bedrog dat het of in de persoon of in de saek is. In de persoon, als men door opzet en omweegen een ander in schade brengt: in de saek, als 'er groote ongelijkheit tusschen partijen is, sonder toedoen van de een of van de ander, (b) maer dese ongelijkheit kan echter geen bedrog genaemt worden, als wanneer een van beyde partijen deselve tegens den anderen wil gebruiken, en dan wort het ook *personeel*.

3. Noch wort bedrog onderscheiden, dat het of *oorzaak geeft* tot een handelinghe, ofte daer tusschen in koomt; het geeft 'er oorsake toe, als yemant door bedrog wort gelokt tot een handelinghe die hy niet in den zin hadde; tusschen komende bedrog is, als yemant die toch wilde handelen, soo verre bedroogen wort, dat hy daer door gekrenkt ende beschadigt wort: wel te weeten die niet tot handelen verlokkt is, door sijn medehandelaer, maer van een derde; sulck bedrog wort voor tusschenkoomende gehouden.

4. Het onderscheidt tusschen dese beyde soorten is, dat handelingen tot welke bedrog oorzaak gegeven heeft, van aenbegin nietig, en herstellens onbehoefdig zy; soo wanneer het contracten van goeder trouwe zijn, dat is beiderzijts verbindende; maer in de andere moet sonder onderscheidt herstellinge worden versocht, als ook wanneer het tusschenkoomende bedrog is geweest. (c)

5. En derhalven heeft de *actie* en *exceptie* van bedrog, tot herstellinge plaetse, wanneer yemant onder het handelen is bedrogen geweest, behalven in contracten van streng-recht, in welke bedrog altoos by

II Deel.

G g

maniere

(a) l. 1. ff. de dol. mal.
l. 3. § ult. ff. pro soc.

(b) l. 36. ff. de verb. oblig.

(c) l. 7. in pr. ff. de dol.

maniere van herſtellinge moet gebeetert worden, om dat de wetten hier vooren aengetrocken alleen ſpreken van goeder trouwens contracten; en wat in het byſonder van deſe gezegt wort, is altoos in tegendeel te verſtaen noopens die van ſtreng recht: maer hoewel dit by ons niet anders nae rechte behoort te geſchieden, ſoo wort echter in de practijke dat ſoo nauw niet onderſcheiden; maer ſoude om alle bedriegerijen herſtellinge kunnen worden verſocht: alhoewel ook waer is, dat als verſoek van *reſtitutie* was vergeeten, en het bedrog echter gebleeken van aenbegin te zijn geweest in een contract van goeder trouwe, de Rechter ſoude het effect van reſtitutie van ſelf behooren goetd te doen, of ook wel nae de tijdt van vier jaren, gelijk de klachte van *nulliteit*.

6. Deſe actie wort niet gegeven tegens een derde bezitter, noch ook tegens den erfgenaem, als voor ſoo veel hy daer by gebaet mag zijn, om dat bedrog in het gemoet zit, en niet als op ſeekeren perſoon kan paſſen: de erfgenaem echter des geenens die bedroogen is, heeft in alle maniere ſijn actie. (d)

7. Om dat de condemnatie van deſe aenſpraek eerloosheit aenbrengt ſoo mogen niet alleen de kinderen tegen haer ouden; maer ook verachte, en ondeugende menſchen tegens lieden in eere, en achtinge geſtelt, met deſelve niet voor den dag koomen, (e) maer ſy moeten haer actie ſonder meldinge van bedrog, op de ſake ſelfs aenſtellen en nae verhael van de ſake ſonder ſcherpe woorden concludeeren alleen tot condemnatie om te reſtitueren &c. anders doende ſouden ſy met exceptie kunnen worden afgeweſen.

8. Jae om deſelve reeden wort noyt actie van bedrog toegelaten, als wanneer den beleedigden geen ander remedie niet eer roerende zijnde kan worden gegeven als deſe faemroerende aenſpraek. (f)

(d) d. l. 13. & l. 15. ff. de dol. mal.

(e) l. 1. §. 14. ff. eod. tit.

(f) l. 1. §. 4.

l. 7. in pr. eod.

XL. KAPITTEL.

Van herstellinge ter sake van minderjarigheit.

1. **D**E derde oorfaek van herstellinge is *minderjarigheit*, want om dat jonge lieden onder de 25 jaren, by gebrek van ervarentheit, lichtelijk in fchadelijke handelingen worden ingewickelt, foo wort haer noit herstellinge geweigert, wanneer fy twee dingen bewijfen; eerftelijk dat fy noch onder de 25 jaren zijn, en ten tweeden dat fy fchade geleeden hebben; (a) defe beide dingen klaer zijnde, foo heeft herstellinge plaets, fchoon 'er geen geweld of bedrog, of eenige andere oorfaek mochte worden bygebragt, maer de 25 jaren vol zijnde, ofte fchadeloosheit blijkende, foo is 'er geen herstellinge, maer de verbinteniffe goet, en kan de minderjarige niet aengesprooken worden, wel te weeten indien hy fonder voogdt is, of die daer zijnde geconfenteert heeft; want anders uit handeling buiten Voogds kenniffe gemaekt, geen effective aensprake wort toegelaten. (b)

2. Anders, als 'er fchade geleeden is, fchoon met kenniffe van de Voogdt foo wort echter *restitutie* gegunt, (c) hoewel op d'oorfaek ende gelegenheit van de fchade nauwer acht by den Rechter wort genoomen, als wanneer een jongman die geen Curator en heeft herstellinge verfochte.

3. Schade wort gerekent niet alleen als het goet van de minderjarige is vermindert, of als hy het goet al te duur gekocht of te gering verkocht heeft, maer ook als het fijn gelegenheit niet is, als hy daer door tot pleiten en onkosten foude vervallen, of eenigerhande ongemak overkoomen mochte, jae ook fomtijts wort het haer om meerder profijt gegunt; by exempel, in verkooping van hare goederen, indien nae het geeven van de palmslag vry meer gebooden wort, fy konnen herstelt worden. (d)

4. Maer een Rechter moet in defe, en diergelijke gevallen matig-
G g 2
lijk

(a) l. 4. & 5. C. de in integr. rest. min.
 747. vel cur.

(d) l. 6. l. 7. §. 6. & 8. h. 1.

(b) l. 3. C. d. tit.

(c) l. 2. & 3. §.

lijk te werke gaen, ten einde de lieden van minderjarige goederen te koopen niet worden afschrikt, gelijk de wetten voorzigtelijk waarschouwen. (e)

5. De schade moet uit onvoorzigtigheid zijn voort gekoomen, want noodtvallige oorsaken die van den Hemel of veranderinge van tijt, en saken koomen, en door geen menschelijke wijsheit kunnen afgeweert worden zijn buiten herstellinge. (f)

6. Ten ware een minderjarige zich onbedachtelijk hadde ingewikkelt, in sodanigen handel, daer in sulke ongelucken veele plegen voor te vallen ende soo is te oordeelen van het lot, indien een minderjarige daer door is gekrenkt, tegen de uitkomst en val des lots is niet te zeggen, *alsoo niets meer en onmiddelijker van de schickinge Godts af hangt als lot*; edoch een minderjarige soude kunnen worden herstelt, tegen het reukeloos begeven van de sake op het lot, die anders sonder quetsing mogelijc hadde kunnen gevonden worden. (g)

7. Onder noodtvallige schaden wort ook gerekent dat door veranderinge van tijt en saken die niet konde worden voorzien, is by gekomen: hoedanig by den Hove gehouden is, de koop van een Bilzate of Meijers-recht desselfs, by een minderjarige gedaen, die eenigen tijt daer nae door verkoopinge van de gronden der billanden door de Staten van Frieslandt geschiedt, wel de helft in prijs was afgeslagen, *Sibrandus Aenea in qualiteit requirant, contra Aeske Wijse meinerts ut conven. requireerde den 11 Feb: 1640. Nauta decis. 40.*

8. Wat de persoon aengaet, alle de minderjarige kunnen worden herstelt, geleerd, en ongeleerde, gauwerts en eenvoudige; want de Wet spreekt sonder onderscheidt, soo dat ook een *Advocaet*, end' een *Rechter*, wanneer sy gedooft hebben, dit *beneficie* kunnen gebruiken; want de wet ziet niet op verstant, en geleertheit, maer op ervarentheit van oordeel in den handel en wandel, welke door geen *studie* maer met de jaren ende gebruik moet worden bekomen.

9. Nademael het *beneficie* gegeven is ten voordeele van minderjarigheid, soo moet wel worden gelet, dat het niet werde getrocken tot profijt van een ander, onder schijn van de minderjarige; (h) deswegen jonge lieden last hebbende van haer ouderen, jae van yder een, om yets te doen, te handelen, of te verrichten, en daer by hebbende gedooft, soeken te vergeefs herstellinge, om dat het *remedie* ten voordeele van de last-gevers soude strecken; maer als hy voor een vriend yets heeft

(e) dd. II.
de minor.

(f) l. II. §. 4. & 5. cod.

(g) d. §. in fin.

(h) l. 3. §. 4. ff.

heeft ondernoomen, daer hy geen last toe hadde, nademael het alſdan op hem aankoomt, ſoo heeft hy *reſtitutie*, (i) en ſoo het is een gemeene ſake met een ander, ſoo krijgt hy alleen herſtellinge ſonder ſijn macker, of het moeſte zijn by gevolge; gelijk als een getrouwt man om ſijn minderjarigheit wort herſtelt, ſoo gedijt ſulx ook ten voordeele van ſijn voljarige vrouw, ſoo om dat wegens de houwelijs gemeenſchap, haer ſchade hem ook ſoude treffen, als voornamelijk, om dat de handel van de vrouwen, *des mans qualiteit daer van zijnde genomen*, niet kan beſtaen, maer in zich ſelfs vervallen moet, volgens het gene Sande leert. (k)

10. De minderjarige zijnde herſtelt, ſoo worden de panden, borgen, en andere aenhangfels van ſijn verbinteniffe mede wech genomen. maer van een borge ſtaet te letten, dat als een Crediteur ten aenzien van yemants minderjarigheit, borge van hem geëyscht heeft ten eynde geruſt te weſen, dat hy in die qualiteit den handel niet ſal vernietigen, alſdan de borge niet wort bevrijdt, met herſtellinge des minderjarigen. (l)

11. Aengaende de ſaken, van welke de minderjarige kunnen worden herſtelt, is niet nieuws te zeggen, buiten het gene te vooren van de herſtellinge in 't gemein is gezegt, behalven dat de *preſcriptien* minder als van 30 jaren niet lopen tegens de minderjarige, en dienſvolgens geen *reſtitutie* van nooden hebben, maer de *præſcriptie* van 30 jaren laet geen herſtellinge toe, ſelfs niet aen minderjarige. (m)

12. Uit het gezeide können eenige gevallen worden afgenomen, in welke de *reſtitutie* geen plaets heeft, te weten, als de ſchade noodtgevallig is, als het nut van de herſtellinge van een ander ſoude komen.

13. Daer te boven houdt dit remedie ten derden op in misdaden, (n) of de feyten moeſten zijn van klein belang, gelijk of een minderjarige moeder verſuimt hadde, haer kint een Momber te kieſen, daer van, en de ſtraffe daer op ſtaende, worden ſy door verſochte *reſtitutie* bevrijdet. (o)

14. Noch heeft herſtellinge geen plaets, ten vierden tegens een betaling die met conſent van de Rechter is geſchiedt, (p) en behoort hier ook toe ten vijfden, dat de *reſtitutie* geen tweemaal in een ſake kan worden verſocht, (q) dat is, als ſy eens geweigert is, kan ſy niet weder worden begeert; noch ook eens toegestaan zijnde, wede-

G g 3

rom

(i) l. 23. ff. de Procurat. l. 53. eod. (k) in ſijn eerste boek tit. 15. def. 4. (l) l. 13. ff. de minor. l. 2 C. de fidejuss. min. (m) l. ult. C. In quib. caus. restit. neceſſ non eſt. l. 30. C. de præscr. 30. ann. (n) l. 37. §. 1. ff. de minor. (o) l. 1. C. si advers. def. (p) §. ult. Inst. Quib. alen. lic. vel non (q) l. 1. & 2. C. si sæp. rest. pet.

rom vernieuwt, te weeten tot een, en het selve oogmerk; *want anders omtrent een sake, wel meermalen herstellinge kan vallen*; want die een ervenisse by *exempel* eerst heeft aenvaerdet kan herstelt worden, dat hy se mag afftaen, en wederom dat hy se mag aenvaerden. (q)

15. Ten zefsten *restitutie* kan niet geschieden, als de faken niet meer in haer geheel zijn, gelijk wanneer des sterf huis goederen verkocht en vervreemdte zijn, (r) immers indien de minderjarige wil herstelt zijn tegen den afftant om het goet te mogen verkrijgen; maer als hy van het afgaen der ervenisse begeert herstellinge, om van de schade bevrijdt te wesen, soo wort het hem wel toegestaen, schoon hy eenige dingen mochte hebben gealieneert, of mogelijk kan nae het nauwste recht de *restitutie* sonder onderscheidt, ook nae gedâne alienatie van goederen worden vergunt; mits de minderjarige alles wederom geve, wat by hem uit de ervenisse mag zijn geprofitteert, gelijk Sande leert, (s) alles behoudens aenmerkinge van billijkheit ende omstandigheden.

16. Dese voorschreven gevallen sien op de sake; ten aenzien *van de Persoon* zijn noch dese gevallen; ten eersten als de minderjarige mondig is gemaekt, het welke geschieden kan, als een dochter onder de 18, en een jongeling onder de 20 jaren oudt zijnde, sy met 5. hy met 3. getuigen hun bequaemheit tot bewint van haer eygen goederen kunnen bewijsen, nevens de ouderdom, (t) die best in de Doop-boeken, of ouders aentekeningen betoont kan worden; en nochtans kunnen sy nae de mondigmakinge geen onroerlijke goederen verkoopen. (u)

17. Ten tweeden valt 'er geen herstellinge, soo de minderjarige zich bedriechlijk en niet uit eenvoudigheid voor voljarig' heeft uitgegeeven: en wort geloofd dat het bedrieglijk geschiedt is, wanneer hy in een instrument onder eede verklaert heeft, dat hy voljarig was. (w)

18. Noopens den eedt, is noch een derde geval, dat als een minderjarige geswooren heeft de handeling by hem aengegaen te fullen onderhouden, hy aldan geen *restitutie* kan verkrijgen, (x) maer dat is by onse Ordonnantie wech genoomen, (y) alwaer verbooden wort recht te doen, op contracten van minderjarig met eede bevestigt, niet

(q) l. 7. §. 9. l. 41. h. 1. (r) l. 24. §. 9. (s) 1 boek, tit. 15. def. 2.
 (t) l. 1. & 2. C. de his qui ven. et. (u) l. 3. C. eod. tit. (w) l. 2.
 & 3. C. si min. se major. (x) Auth. sacram. pub. C. si advers. vend. (y) 1 boek,
 tit. 7. art. 4.

niet meer als of 'er geen eedt was by gekoomen, en wort daer te boven den Notarisen verboden, den minderjarigen een eed af te neemen, by verbeurte van haer ampt, en arbitrale straffe, art. 5.

19. Ten vierden hout de *restitutie* op, als een minderjarige tot zijn ouderdom zijnde gekoomen, bevestigt, en voor goetd keurt het geene te vooren gedaen is; (z) het zy uitdruckelijk met woorden, ofte stilswijgens met te voltrecken, het geene te vooren begonnen was; zegge van *voltrecken*, want niet alwat hy voljarig geworden zijnde doet, in een sake te vooren aengevangen, hem terstont van dit *beneficie* berooft; immers hebbende een ervenisse aengegaen, en na de 25 jaren eenig gelt van de schuldenaers ontfangen, des niet tegenstaende kan hy noch worden herstelt. (a)

20. Eyndelijk een minderjarige tegens een minderjarige, by aldien sy beyde gekrenkt zijn, kan dit middel niet gebruiken, maer wel die schade geleeden heeft, kan het aenstellen tegens de andere, die niet beschadigt is. (b)

21. De aenspraek uit dit *beneficie* moet de minderjarige neemen tegens den geen en daer hy mede gehandelt heeft, en niet tegens een derde; ten ware die derde het goetd verkreegen hadde, wel bewust zijnde, dat 'er een minderjarige mede bedrogen was, als ook ingevalle de minderjarige geen ander verzet van zijn schade kan vinden: in dese gevallen moet de derde bezitter het goetd missen, ende zijn man soeken die het hem overgedragen heeft. (c)

(z) l. 3. §. ff. de Minor, (a) d. l. 3. §. 2. (b) l. 11. in fin. d. minor, (c) l. 13. §. ult. & ll. seqq. eod. tit.

XLI. KAPITTEL.

Van herstellinge ter sake van afweesen en andere billike oorsaken.

Herstellinge wegens afweesen, twee actien, dwang voor de absentie om wat reeden gegunt wort. Van de herstellinge tegen de absentie. Hoe dese herstellinge kan worden voorgekoomen. Vijfde oorsake van herstellinge, rechtveerdige doolinge. Misbruik van dese generale reeden. Exempel daer van. Drie dingen vereyscht, tot dese herstellinge, en exempel daer van uit de Rechten. Doolinge door rechts onwetenheit geeft geen herstellinge als aen krygs-lieden, vrouwen, en wesen, ook aen die niet altoos, en exempel daer van.

1. **D**Us verre van minderjarigheid; de vierde reeden en oorsake van herstellinge is afweesen, waer door men herstelt wort van schade, door onverdeedigd afweesen veroorsaekt, tot welken eynde tweederley actie geschapen is, d'eene *Voor de absente d'andere tegen deselve*. die voor de absente moet gy niet verstaen ten profijte van alle afwesende, maer van sulke die om het gemeine beste buiten zijn geweest, juist niet uit last van de gemeine Regeeringe, maer om oorsaken die voor het gemeen nuttelijk en prijslijk zijn, gelijk of een student butens landts zijnde, een ander sijn goet of sijn recht quame verjaren, en alsoo den afwesende van sijn actie beroofde, die geen gelegenheit hadde gehad, om daer voor in rechte te spreken. (a)

2. Een Koopman door afweesen om ver-geleegen handel: in diergelijke schade gevallen zijnde, sal mogelijk het selve remedie van de Rechter konnen verwerven, om het groote belang dat aen de koophandel vast is, en profijt dat het gemeen daer by geniet, 't welk heedenfdaegs wel hooger als de studie geschat wort, anders zeggen de wetten, dat die om haer eygen profijten nitgeweest zijn, dit beneficie niet genieten, (b) dat wel op Koopluiden schijnt te passen, maer het kan met goede reeden verstaen worden van sulke profijten daer van het gemein niet deelachtig wort, het kan ook geduit worden op reysen om gemak ende plaesier aengenomen.

3. De

(a) l. 28. ff. *Quib. ex caus. major. & tot. tit.*(b) l. 36. ff. *cod. tit.*

3. De tweede actie, waer door dese herstellinge verkregen wort is, *tegen de absente*, ten voordeele van de *presente*, wanneer de absente, terwijl d'ander buiten lands was, eenig goetd of recht van dien andere verjaert heeft, en wort in dit deel geen onderscheidt van absentie gemaekt, het zy om gemein of bysonder belang; maer is van nooden dat de absente niemant hebbe gehadt, door welke sijn sake wierde verdedigt; want sulck een by der handt zijnde geweest, soo moet de presente zich selven wijten, dat hy tegen de afwesende geen aenspraek heeft gemaekt. (c)

4. De noodt van dese herstellinge tegen de absente, die geen verdediger heeft te versoeken, kan worden voorgekomen, wanneer men in tijts een protest doet in het openbaer tot bewaringe van sulck, of sulck een recht, end' het selve voor den Hove, of het Gerechte doet intimeren, dat echter versuimt zijnde kan de *restitutie* naderhandt noch worden ondernomeu.

5. De vijfde en laeste reeden van herstellinge is generael, te weten, *alderhande rechtveerdige oorsaken*, waer door yemant in doolinge en in schade geraekt is, want soo wort gemeenelijck genoomen het slot, dat de Keyserlijke Wet spreekende van herstellinge wegens absente, achter aen heeft gevogt, alhoewel die woorden eygentlijk haer opsicht hebben op de reeden van absentie, te weten, dat sy niet alleen goetd is, wanneer yemant voor de gemeine sake heeft afgeweest, maer ook als hy is afgeweest, om eenige andere oorsaek in desen rechtveerdig.

6. 't Is evenwel waer, dat rechtveerdige doolinge voor een vijfde oorsake, van de absentie verscheiden wort erkent, ende getelt, zegge *rechtveerdige dolingen*, dies het geene men willens en wetens gedaen heeft, sonder doolinge, hoewel onvoorsichtelijck geenzins kan te niere gebragt worden. voorts moet de doolinge *rechtveerdig* zijn, niet alleen sonder dubbelheit ende veinsery, maer die zegt gedoolt te hebben, moet ook bybrengen, *een dadelijcke, en krachtige oorsake* buiten hem self; waer door hy tot doolinge ende een schadelijcken handel ingewikkelt is, want blotē onwetenheit is niet genoeg, veel min onbedachtsaemheit, al was sy sodanig dat sy wijse lieden wel soude kunnen overkomen. (d)

7. Doorgaens wort het by ons soo genoomen, als of dese vijfde reeden aen den Rechter gaf een onbepaelde macht, om herstellinge toe te staen, om allerhande redenen die hem billijk soudē mogen schijnen,

II Deel.

H h

ook

(a) l. i. §. 1. d. tit. l. i. pr. & §. 1. eod. tit.

(b) dix. ad tit. ff. Quib. ex caus. maj.

ook foo, dat op voorgeeven van dese generale billijkheit restitutie soude konnen verkreegen worden, om reeden die de wetten ten aenzien van andere genoemde oorsaken, afflaen, ende niet voor genoegsaem houden. by exempel; yemandt heeft gemaekt een ackoort met sijn partije beweegt door desselfs dreigementen van hem met processen te quellen, en diergelijke; de Wet acht sulke vreesse niet, om herstellinge te gunnen, *gelijk hier vooren geleert is*, want niet genoeg is, dat by de partije is een quaedt voorneemen, maer in de persoon die herstellinge begeert, moet ook geen sotheit of ydele voorbeeldinge zijn; want het onbetamelijk is, aen des Rechters deftigheit en autoriteit te vernietigen om beuselingen, sulke handelingen die nae rechten anders wel konnen bestaen; en mag in 't minste niet gedacht worden, dat de wetten onder het generale slot begreepen souden hebben, reedenen die sy te vooren al hadden verworpen.

8. Dikwils evenwel wort dit in een andere zin getrocken, ende somtijts wel geweest; onder andere, mijns weetens, in dusdanigen sake; Eene Claefke Sjoerds, hadde ten overstaen, ende met raedt van hare vrunden gemaekt een ackoort over een ervenisse met haer overleedene mans broeder, waer van sy versochte herstelt te worden, om reedenen, dat de mans broeder, haer anders niet hadde wederom willen geven seekere brieven die hy onder hem hadde, en ook gedreigt, dat hy se nae den Hage wilde sleepen, en lange proceduren aendoen, voor de Staten Generael &c. noopens de brieven hadde sy middel van recht, om hem die te doen weedergeeven, als sy haer toebehoorden, en de rest waren beuselingen, geenzints weert om een solemneel ackoort te vernietigen: de mans broeder was mogelijk dat wel weert, maer de wetten eyschen ook ten aenzien van de versoeker, bestendige en krachtige reeden van doolinge; dese vrouwe hadde met omsichtigheit en vrienden raedt ackoort gemaekt, behalven dat de voornaemste reeden was, die by de wetten is verworpen, te weeten een voorhouden van ydele dreigementen, die geen kracht of uitkomst in eenigen deele konden hebben.

9. Soo moeten dan dese drie dingen te zamen koomen in de herstellinge die om dese generale oorsake geschiedt, ten eersten dat de doolinge zy geweest, ontrent het feit daer men over klaegt; ten tweeden, een dadelijke en krachtige oorsake, buiten ons self; en ten derden, sulc een oorsake die niet zy afgekeurt by de andere hoofd reedenen van *restitutie*, maer van de selve verscheiden, welke drie vereyschen, zijn in dit *exempel*; gy hebt een handeling gemaekt met een

een minderjarige ten overstaen van een die sijn Voogd zeyde te weesen die het niet en was; gy zijt wel verbonden, maer kont herstelt worden, hier is dolinge, want gy meindet Voogd te zijn een die het niet en was, d'oorfak van doolinge was de verklaringe of het gedrag van de Voogd, en de reeden strijdt niet tegen de andere vier oorfaken; is ook daer van verscheiden, om dat 'er wel bedrog is van de gemeente Voogd, in het gedrag van de voogdije, maer niet in den handel met de minderjarige; de falsche kooper kan daer te boven uit sijn bedrog aengesprooken worden. (e)

10. Doline door rechts-onweetenheit veroorsaekt, geeft geen herstellinge, of het moesten sulke personen zijn, dien het geoorloft is, den inhoudt der wetten niet te weten, gelijk als krijgslieden, huislieden, en andere zeer eenvoudige onbedreevene menschen; te weten, als sy arbeiden om schade te verhoeden, en niet als sy profijt soeken, ook niet als sy goede geleegentheit hebben gehad, om haer te verseecken van het geene rechtens was, (f) soo is herstellinge geweigert aen *Jussr. Rieme van Nüfen*, die haer moeders ervenisse hebende aengegaen en de landen verkocht, naderhandt herstellinge verfocht, om *beneficie van Inventaris* te bekoomen, is geweigert den 20. Mart. 1641. nae getuigenisse van Nauta; buiten twijfel om reeden dat het *beneficie van Inventaris* strekte om profijt te soeken, tot madeel van de Crediteuren.

(e) l. 1. pr. & §. ult. *Quod fals. tut. aut.* (f) l. 7. 8. 9. ff. *de jur. & fact. ignor.*

XLII. KAPITTEL.

Van de maniere om herstellinge te versoeken.

Overgang en op wat wijze relief ende herstellinge verkregen wort, by exceptie, of by actie, en dit op tweeërlei wijze, of tot herstellinge alleen. Of te gelijk tot een recht ten principalen. Relief in gericht-saken, van incidenten, Of van sententien, en op wat manier beyde versocht worden, ook of executie daer door belet wort. Binnen wat tijt restitutie verkreegen kan worden.

1. **D**it zy genoeg van de oorsaken der herstellinge; de wijze om de selve te versoeken is, of by manier van actie, of ook by wijze van exceptie; op dit laatste heeft plaets, wanneer die beledigt is, en herstellinge krijgen kan aengesprooken wort van de ander, aen wien hy zich verbonden heeft. (a)

2. Diensovolgens kan het nae rechte sonder reconventie, by slot van antwoordt en *contrarie conclusie* geschieden, alsoo het niet even een actie behoeft te zijn, maer is genoeg een simpel beroepinge tot de plicht des Rechters, die uit het proces bemerkende genoegsame reeden van herstellinge, deselve ter sententie kan infereeren, schoon by den gelædeerden geen actie of reconventie gestelt zy, maer alleen, gelijk gezegt is, exceptie of allegatie van de reeden der herstellinge.

3. Als het by wijze van actie geschiedt, soo wort 'er of een bysondere instantie van gemaakt, of daer wort met een versoek gedaen tot effective vergoedinge van de schade die de eyscher geleeden heeft, of tot genietinge van 't geene hy verlooren heeft, (b) bysondere instantie tot desen eynde wort gebruikt, wanneer anders niet versocht wort, als herstellinge en vernietinge van 't gehandelde, te weeten als de eyscher alleen soekt bevrijdt te zijn van eenigen last, daer hy ingewikkelt is, en die noch geen teegenwoordig gebruik heeft; by *exempel*; Sake Folkerts hadde by solemneele acte nevens andere mede-erfgenamen

(a) l. 9. §. 3. ff. *Quod met. caus.*(b) l. 21. §. ult. ff. *Quod met. c.*

men afgeftaen , fecker recht van fideicommiss ende belooft te ftanen voor de *evictie* van feekere verkochte Sate lands , en dat voor't geheel , ten profijte van Abraham Acronius , hy vreefende naedeel daer van in't toekomende , verfocht herftelt te worden van die verbintenisfe , ten einde daer uit noit te kunnen worden aengesprooken , en is hem toegestaen , voor Alderheiligen 1680.

4. Anderzints wort de herftellinge te zamen gevoegt met een anderen eyfch , daer op voornamentlijk geoogt wort , foo dat de herftellinge dan tot een middel dient , en als een instrument van foudanigen eyfch , als wy maken. exempel ; yemant heeft een ervenisfe afgeftaen , of in deilinge aen een ander toegestaen , het geene hy niet moefte toegestaen hebben ; dan neemt hy fijn conclusie voor eerft , dat hy mag *gereftitueert* worden tegen alle fchadelijke acten , omiffien , en commissien , om fulk , of fulk een oorfake , en dat hy mits dien fal verklaert worden erfgenaem te zijn , en partije geordonneert , om met hem te treden tot fcheidinge en deilinge &c.

5. Voor het Gerichte wort ook dikwils *herftellinge* verfocht , foo van d'een en d'ander voorval geduirende het proces , als van *sententien definitiff*. Herftellinge onder hangende proces , wort doorgaens onder onse practicijs *relief* genoemd ; hoewel dat woordt niet anders als restitutie of herftellinge in hem self begrijpt. de manier om dit relief te bekoomen is , dat rekest aen den Hove moet worden geprefenteert , het welke partije ter handen wort gefelt ; voorts alles gefien , wort op het relief eindelijk gedifponeert , of indien van de bygebragte reeden niet en geblijkt , wort 'er geappointeert , *fiat rekest in judicio* , en moet 'er pleydoy overgevoert worden , sonder dat ten eerften citatie om relief kan worden gelicht ende pleydoy onderlegt ; maer een Requirant op dien voet procedeerende , wort met de kosten afgeweefen , gelijk dikwils , en noch onlangs geoordeelt is , tuffchen *Claes Takes cum soc: requirant en Harmen Tjeerts requireerde den 16 Maert 1680.* en wederom tuffchen andere partijen *den 15 Julii daer aen volgende.* de reeden daer van is om pleyten af te fnyden , met te zien of men 'er met rekest niet kan doorkoomen.

6. Die relief of herftellinge van *sententien* begeert , moet ook wel letten , in wat manieren hy fulx doet , indien hy bevrijdt wil zijn , van de executie , foo kan hy het niet doen by wijfe van exceptie , ofte van oppositie tegen de executie ; want die evenwel fijn voortgank heeft ;

maer hy moet proces en nieuwe instantie maken en dat eer de executie aengevangen is, welke aldan gestut wort; is sy begonnen; soo kan se door verfoek van herstellinge niet worden belet, mede gansch niet door exceptie of oppositie, als vooren, gelijk Sande leert, (c) Ja selfs, al is de restitutie verfocht voor den aenvang der executie, by al dien 'er bedenken is, dat sy verfocht wort om de sake op te houden, soo kan de triumphant verkrijgen dat de executie voortgaet, onder cautie van weeder te geven, ingevalle het *relief* vergunt wort. (d)

7. Provisioneele condemnatie tot *namptissement*, welke plaets heeft, als yemandt uit een bekend handschrift wort aengesproken, kan ook door verfochte restitutie niet worden belet, selfs niet in een minderjarige, gelijk Sande schrift, (e) behalven dese dingen is waer het geene *voor desen* gezegt is, dat door verfoek van restitutie de saken in stant worden gehouden, sonder eenige nieuwigheit aen d'een of d'ander kant.

8. De plaetse daer herstellinge moet worden verfocht, is de *woonplaetse* van de gedaegde, immers soo wanneer sy alleen verfocht wort, want als sy koomt neevens een andere actie, die men wil hebben gerestitueert, soo kan sy ook aengestelt worden daer de saek is voorgevallen, of daer het goetd geleegen is. (f)

9. Voorts om dat herstellinge is een ongewoonlijk middel, en om verre stoot, wat nae rechte kan bestaen, soo is by de wetten vast gestelt, dat sy moet worden verfocht by de man selfs, of by een volmacht daer toe bysonder, ende met namen gelaftigt; generale last, schoon krachtig en dringende is hier niet genoeg, (g) schoon 'er in stont de slotreeden, *dat de lasthebber in alles deselve macht hebben soude; als of de meester tegenwoordig was, in alle dingen daer toe speciale last van nooden mochte zijn*; want ook dat noch al generael is, ende blijft; soo by den Hove geweest, tusschen Symon Claessen Bootsma in qualiteit imptant, en excipieerde contra de mede erfgenamen van Trijntje Jans gedaegden en excipienten den 20 Junij 1681.

10. De tijt binnen welke *relief* of restitutie moet verfocht worden, is van *vier jaren* (h) in de minderjarige te reekenen van den eersten dag hares 26 jaers of van dat sy mondig zijn geworden, *soo nochtans dat als de mondig gemaekte meer als vier jaren onder de 25. is, by altoos zijn herstellinge*

(c) in sijn eerste boek tit 15. def. 3.

(e) in't voors. 1 boek, tit. 8. def. 4.

(g) l. 25. §. 1. in fin. l. 26. ff. de Minor. restit.

(d) cap. 6. x. de in integr. restit.

(f) Sande 1 boek, tit. 15. def. 1.

(h) l. ult. C. de temp. in int.

linge tot aen de volle 25 jaren kan verkrijgen; in de absente begint de tijd te loopen van dat sy wederom zijn gekoomen; ingeval van vrees of bedrog loopt de tijd van dat de sake verhandelt is, of immers dat de beleedigde daer van kennisse heeft gehadt, (i) nae desselfs overlijden hebben sijn erfgenamen den tijt die noch van de vier jaren overig is, behalven dat minderjarige erfgenamen eerstelijk genieten den tijt die haer noch ontbreekt van de 25 jaren, en dan hebben sy noch soo veel tijt als de erflater over hadde, doen hy stierf (k) het selve is te verstaen vaneen Cessionaris dien het recht van restitutie is gecedeert, en overgedragen, of liever het recht 't welk yemandt door middel van restitutie konde verkrijgen, ofte weederkrijgen; want daar van Cessie op een ander kan geschieden. (l)

(i) d. l. ult. l. 5. C. eod.
C. de Temp. in integr. restit.

(k) l. 6. ff. de Restit. l. 2. 4. l. 5. §. 2. d. tit.
(l) l. 24. in pr. ff. de Minor.

XLIII. K.

XLIII. KAPITTEL.

Van Rechtdagen ende Vacantien.

Van Rechtdagen, en de Rolle. Vergaderingen van't Hoff. Rechts tijden voor de Needer-gerichten. Deylinge der Vacantien. Van heylige dagen. Van burgerlijke Vacantien. Tijden, en geduirsaemheit der selver. Onderscheit tusschen heilige dagen, en andere Vacantien. Straffe van schenders der heylige dagen nae de ordonnantie. nieuw Plackaet over't onderhoudt des sondaegs.

1. **T**ot de voorkennisse van het proces, behooren ook de Rechtdagen, ende Vacantien. Voor den Hove, wort de rolle van rechtsaken gehouden, alle dingsdagen, en gecontinueert tot dat alle nieuwe saken ende *presentatien* van saken, die vervolgt worden afgedaen zijn. tot welken einde een yder *Advocaet* sijn qualiteiten die hy wil hebben te dienen, moet opstellen, en de klerk van de Rolle overgeeven, om in het groot Rol-boek soo van nieuwe als oude saken te worden overgezet, en volgens ordere geleesen, ende te dienen.

2. Van gelijken worden de vergaderingen van de Raedt, mede voor en nae middag, t' elkens twee uiren geduiriglijk gehouden, uitgenoomen Saterdags namiddag, De Ordonnantie (a) stelt des winters neegen uiren, en des soomers acht uiren voor de middag; nae middag van gelijken, een uire des soomers vroeger als des winters; maer het Hoff *met consent van de Heeren Staten* heeft de neegen uiren voor, en de twee uiren nae middag voor de winter en soomer evendragtig vast gestelt, en wort soo allenthalven onderhouden.

3. Voor de Needer-gerichten moet ook, als het geen Vacantie en is, alle weeken, 14 dagen of vier weeken op het minste, nae vereysch van tijt ende saken recht gehouden worden, ter plaetse daer het van ouds de gewoonte is geweest, dog in geen herbergen, alwaer ook geen reekeningen, mogen worden belegt, *by verbeurte van 25. gonde Friesche Rijders* tot laste van het Gerechte, en ten profijte van het Landtschap, hoedanig of meer peene moet ook verstaen worden te

ver.

(a) 3 boek, tit. 7. art. 1.

verbeurt, foo dikwils langer als een maent gewagt wort met recht-dag te houden; *wel te weten, als sy versocht worden en de saken daer zijn*, want het is een Rechter niet verboden sijn Ingezeetenen met goede reedenen van pleiten af te manen, en de twist-saken te accordeeren, mits het niet en geschiede met oogmerk van eygen baet, maer uit een zucht tot het beste van de gemeine man; ende van beiden zijn exempelen bekend.

4. De vacantien worden in Rechten onderscheiden, dat sy ordinaris of extraordinaris zijn. beide zijn of heilig of burgerlijk, d'ordinaris heilige zijn Sondagen en andere feest-dagen, als van de geboorte, besnijdenisse, en hemelvaart van de Heere Christus, beneffens de zendinge des heiligen Geestes. *extraordinaris* heilige zijn, dank, vast, en bede dagen, die nae de gelegenheit der nooden, daer in zich het gemeine Landt en kerke bevinden verscheidentlijk worden aengestelt.

5. Burgerlijke *ordinarise* zijn, die om de onleege tijt van de landt-bouw, om de koude des winters, ook om uitslag van Rechters, en practijsins worden aengestelt; *Extraordinarise*, die om besondere gelegentheeden van vreugde worden opgehouden, als om *victorie* op den vyant, om geboorte van eenig groot Prins, die de Staet wil vieren, om het feestelijk inhalen van Prinzen ende Prinsessen, ook wel om vlucht en wapen kreet, op het aennaderen des vyants, gelijk in den Jare 1672. is geschiedt.

6. De tijden en geduirsaemheit der vacantien buiten de Sondagen zijn aldus; alle de *ordinarise* vacantien, foo heilig als burgerlijk zijn zes in getale; d'eerste begint des Dingsdags voor *Vasten-avond* en duirt 14 dagen; de tweede voor *Palmsondag*, *Dingsdags*, duirt 3 weken, gelijk mede de derde van Dingsdag voor *Pinxter*; de vierde begint op den 15 *Julius*, en eyndigt den eersten Dingsdag in *September*; de vijfde op den 27 *October*, duirt tot den eersten Dingsdag nae *Alderheiligen*; de zeste begint den 20 *December*, eyndigt op Dingsdag nae *Pontiaen*, of den 14 Januar. oude stijl. d'Eerste dag van yder vacantie is altoos Pronunciatie, ten ware het op een Sondag viel, dan wort het een dag vroeger of later genoomen, en begint dan altoos een nieuwe Rolle, die ten eynde moet loopen eer de Advocaten scheiden. (b)

7. Tusschen heilige dagen en burgerlijke vacantien is dit onderscheidt, dat op de eerste geen rechtspleginge mag geschieden, self

II Deel.

I i

niet

(b) Ord. 3. boek tit. 7. art. 5. en volgende.

niet met consent van partijen , behalven saken van groot belang , of daer het gemeine best aen geleegeen is , en die geen uitstel kunnen lijden ; maer in andere vacantien mogen de recht saken wel voortgezet worden , *als partijen het eens zijn* , soo veel haer aengaet , en voor Commissaris , want de Cancelerije dan geslooten is ; tegen dank van een der partijen kan self voor Commissaris geen recht worden gepleegt , en soude geen accusatie , of contumacie voor Commissaris in de vacantie gevallen , kunnen worden goetd gedaen , als mede geen getuige worden genootsaekt om alsdan te compareeren.

8. Onse Ordonnantie stelt daer te boven de straffe tegen de geene die op heilige dagen ydele speelen , of ook oeffeninge des lichaems aenstellen , en onder de Predicatie wandelen , belastende den sulken het opperste kleedt feitelijk te beneemen : zijn ook dan verboden alle ambachten en neeringen , voornamentlijk tapperije ; daer op staet d'eerste mael een keyfers gulden voor yder drinker , en twee voor de weerden , de tweede mael is dubbelt , doch nae de predication is ongestraft ; soo veel de Ordonnantie spreekt. (c)

9. Maer by Placcaet..... is dit verbodt verder uitgestrekt tot den geheelen Sondag (*van andere heilige dagen spreekt het niet , om dat de versoekers van't selve Placcaet daer van minder werk sullen hebben gemaakt*) ook zijn de straffen verhoogt , die by de Officieren nae geleegeentheit der saken wel behoort te worden gematigt , insonderheit ten aanzien van de landt-bou , die ook al mede verboden is , ook volgens Ordonnantie ; want als de gestaltenisse van het weer foodanig is , dat de landt-lieden de tijt naukeurig in acht moeten neemen , soo is het niet rechtens dat haer sulx op Sondagen soude verboden worden , en heeft de Keyser Constantinus , die eerst den Sondag onder de Christenen by Placcaet heeft bevoolen te vieren , dit geval ook uitgenomen , (d) hoewel de Keyfers anders ontrent den Sondag al vry Godtsdienstig zijn geweest. (e)

(c) 4. boek tit. 1. 2.

(d) 1. 3. C. de fer.

(e) 1. ult. eod. tit.

HEEDENSDAEGSE RECHTS-GELEERTHEYT. TWEDE BOEK.

Handelende van het Proces of Recht-geding.

EERSTE KAPITTEL.

Van Citatien.

Wat citatie zy. Is noodig in alle rechtspleeginge. Ten ware partje van self compareerde, daer in echter onderscheidt kan vallen. Gelijk mede in de vrage, of yemant om een ander sake behoeft t'antwoorden, als hy om geciteert is. Die geciteert is om zijn actie aen te stellen of te swygen, behoeft geen nieuwe citatie tot zijn actie. Requisitoriale citatien wanneer van nooden. Deilinge van citatien in ordinaris en extraordinaris. Wanneer de extraordinarise gebruikt wort. Maniere van citatie te versoeken soo voor de Neder-rechter als voor het Hoff. Maniere om citatie t'exploiteeren. Waerneeminge ontrent de qualiteit der personen. Ontrent de oorsaeck der citatie. Op wat tijt citatie moet geschieden. Verboden citatie, speciael tegen ouders, sonder verlof. Wanneer de fouten van citatie door verschijninge worden wechgenoomen. Van de relasen ende personen diese geeven Effecten van gedane citatie.

1. Et is tijt dat wy overgaen tot het Recht-geding self, gemeinelijk proces genoemd; waer van het eerste werk is citatie ofte verdachvaerdinge, zijnde niet anders als een beroepinge van zijn party tot den Rechter dien hy onderworpen is, om door uitsprake des selfs ten eynde van een twist-sake te geraken.

2. Sy is het eerste ende nootzakelijkste deel van't Gerichte, dat sonder citatie niet kan bestaen, (a) soo nae burgerlijke wetten, als ook volgens het recht der natuire, dat niet toe en laet yemant te ver-

Ii 2

oordeelen,

(a) §. ult. Inst. d. poen. rem. litig. fundat. 4. C. d. sentent.

oordeelen, sonder hem al vooren te roepen ende te verstaen; invoe-
gen al wat'er gehandelt ende uitgesproken wort ten aenzien van die
geene die niet en is verdachvaert, nul, nietig ende van geender weer-
den is, al was het rechtveerdig, al was het kennelijk, al was ook
het proces of maniere van uitsprake te doen, extraordinair ende soo
kort ofte summier, als in eenigerwijse kan geschieden; jae in Politij-
ke vergaderingen, daer anders de gewoone rechts-orderen niet wort
onderhouden, moet echter dit stuk werden onderhouden. Den 1
Mey 1677. was in seker Collegie *deser Provintie* een lidt der
vergaderinge gesuspendeert, om sekeren beschuldiginghe daer over hy
niet eens gehoord was, op het drijven van een factieuse *pluraliteit* ende
voorgeeven van kennelijkheid; en hoewel in dat Collegie geen rechts-
pleeginge viel, soo is echter by de *Heeren Gedeputeerde Staten* het selve
verklaert gedaen te zijn, tegens *recht, orderen ende Statuten van den*
Lande, gelijk het alsoo was.

3. Soo nochtans partije niet geciteert in rechte verscheen, ende te
vreedden was den eysch te aenhooren, daer door soud' het gebrek der
citatie worden vervult, jae al was hy niet te vreedden, het gemeine
gevoelen is, dat hy daer op staende voet soude kunnen worden ge-
citeert, ende alsoo genootsaekt t' antwoorden, het welke by ons mo-
gelijk in comparitien voor Commissaris soude kunnen geschieden, maer
geenzins op de Rolle, nademael volgens Ordonnantie (b) alle cita-
tien acht dagen voor de rechte dag aen partijen moeten werden verkon-
digt, met uitdruckinge van de oorsake, waerom de citatie geschiedt,
ten eynde hy zich onderrusschen beraden mach of hy zich voegen
wil, of pleiten sal; welke dingen, soo van oorsaken te melden, als
van tijt, voor *Commissaris*, soo niet onderhouden worden, om dat al-
daer het oogmerk is, partijen eerst over de *sake te verstaen*, ende *soo*
doenlijk te vereenigen. In welken gevalle de geciteerde eenigen korten
tijt van beraedt versoekende, soude hem niet kunnen geweigert wor-
den, *in plaetse van de acht dagen bekendmakinge op de Rolle*, ende sulks
soude mede voor de Neder-rechters moeten gelden, om dat daer me-
de geen citatien met oorsaken ende reedenen bekleedt worden uit-
gegeeven.

4. Het selve onderscheidt moet werden gemaekt ontrent de vrage,
of *yemant zijnde geciteert tot een sake met namen uitgedrukt*, ende verschi-
nende gehouden is t' antwoorden op een ander sake, daer toe hy niet
uitdruckelijk is geciteert, waer over de Schrijvers niet accorderen. (c)

Op

(b) 3. boek tit. 9. art. 4.

(c) Ziet Zutphen tit. van citatie art. 20.

Op de Rolle behoeft hy fulks niet te doen, om dat de Ordonnantie wil, (d) dat de oorfake in de citatie klaerlijk sal aengeteekent zijn, op dat de geene die geciteert wort, hem niet ontschuldigen mach, dat hy d'oorfake niet heeft geweeten; waer uit blijkt, dat hy om een ander oorfake wordende aengesprooken als hy geciteert is, reeden van onweetenheit mach bybrengen ende zich daer op beroepen; maer voor Commissaris dewijl aldaer d'oorfake soo naeuw in de citatie niet wort vermelt, maer fulks eerst by de comparitie geschiedt, soo laet de reeden wel toe, dat aldaer den eysch werde gedaen, over yets dat even niet in de citatie is uitgedrukt, mits het onder de commissie kan begreepen worden, ende daerom soude een gantsch verscheidene fake voor Commissaris ook niet kunnen dienen.

5. Hier uit kan blijken, waerom geen nieuwe citatie van nooden is, voor de geene die te vooren geciteert is uit de wet *Diffamari*, soo genoemd, om sijn actie te moeten aenstellen, of om altoos te swijgen. Indien hy beraden is eysch te doen, soo kan hy dienen van libel of dadelijk leveren, sonder nieuwe citatie, want tot dien eynde partijen voor recht zijn gekomen, jae al hadde hy zich in het eerste ge-opponeert, en de ander eysch genoomen tot aenstellen van actie of tot swijgen, soo kan hy noch het libel in paetse van antwoord leeveren, waer mede dan het pleit *ex lege diffamari* uit is, schoon hy te vooren niet besonderlijk van antwoord heeft gedient; want als het geleevert wort, vervalt het dienen van self (de Practijns noemen *dienen*, als sy verklaren te sullen leeveren.) Ende is soo by den Hove verstaen tusschen *E. W. ende Anke Douwes*, den 26 Maert 1680. Souden echter de kosten van't eerste geëyschte libel moeten worden betaelt, als daer op wierde gestaen, soo het schijnt.

6. In de beschrijvinge is gezegt, dat de citatie moet geschieden aen de geene die den Rechter onderworpen zijn, te weeten, wegens woonplaetse, want geen Rechter buiten sijn *territoire* eenig *exploit* kan laten doen. Wanneer men citeeren moet lieden onder den Rechter niet gezeeten, maer om andere reeden de rechtbank onderworpen, als om reeden van contract en saeks-handel of anderzins, soo is van nooden versoeck aen des selfs Overigheit, ten eynde de persoon door den selven werde geciteert, welke genoemd wort *Requisitoriale citatie*, en is in de macht van die Rechter, de citatie toe te staen of niet. in geval van weigeringe, kan men tegen die persoon niet verder procederen; maer als de gedaegdes Rechter het toestaet, soo kan yemant

die zich gesubmitteert heeft eens anders *jurisdictie*, of die op seekere plaetse gecontracteert heeft, daer tegen niet excipieeren nae rechte, en daerom was het wel noodig dat de Neder-rechters een weinig beter letten op de *Requisitoriale citatien*, ende die soo niet op haer be-loop lieten gaen, gelijk sy doen, latende de selve sonder onderscheidt door hare booden insinueeren, sy behooren de Gedaegde daer eerst over te verstaen ende de sake t'ondersoeken; want om *submisie* over gemaekte contract behoeven sy het niet toe te staen, maer kunnen presentereen self recht te doen, doch wegens zamenhanginge van saken, ende situatie van goederen kunnen sy het nae rechte niet weigeren, of weigerende kan'er citatie by *edict* geschieden, *waer van terstondt*.

7. De citatie wort gemeinelijk gedeilt in *Ordinaris* en *Extraordinaris*. De ordinarise geschiedt door *Executeurs*, *Gerichts-booden*, *Dorp-rechters*; de extraordinarise by *edict* en uitroeping op de palen van den Lande, ook wel met trommeslag tegen voorvluchtige misdaders, in plaetse van klokken of trompetten elders gebruikelijk. In een ander zin worden *extraordinaire* citatien voor den Hove genoemd, die buiten ordere expresselijk alleen worden geëxploiteert, in plaetse dat d'andere moeten wachten, nae de deilinge die de Booden alle drie weeken doen, ende te gelijk in het werk stellen. Eenige deilen ook de *citatien*, dat sy is, of woordelijk, of feitelijk; de woordelijke die door booden ofte geschrifte geschiedt, ende de feitelijke met aengrijpinge van de persoon, het zy in gevankenis of in gijfeling; maer om eygentlijk te spreken, gevankenis strekt wel in crimineele saken in plaetse van citatie, ende nevens gijfeling of arrest wort altoos citatie gevoegt, maer beide zijn sy daer van verscheiden, soo dat het by d'eerst gestelde deilinge wel mach blijven.

8. De *Extraordinarise* of *Edictale* citatie heeft plaetse, wanneer de *Jurisdictie* van't Hoff gefundeert is op een vreemdeling, die in de *Provincie* niet wort bevonden, het zy op een seekere plaetse woonachtig of onbekent waer hy mag wonen.

9. De voornaemste gevallen, in welke de *Jurisdictie* op een vreemdeling kan zijn gefundeert, zijn dese, ten 1. als het Gerichte reede voor't Hoff wettelijk is begonnen, ende over bewijzen of *incidenten* citatie noodig is, sonder dat partije alhier *domicilium citandi*, dat is, plaetse gekooren heeft om citatie te staen.

10. Ten 2. Als yemant aengesprooken wort met actie op *vast goed*, dat in de *Provincie* geleege is.

11. Ten

11. Ten 3. Als yemant heeft *gecontrakeert* in dese Provintie ende hy alhier vaste goederen heeft geleege.

12. Ten 4. Als yemant deelachtig is aen een sake, die alhier gehoort ende betrocken is, sonder gescheiden te kunnen worden.

13. Ende ten 5. Als een vreemdeling in sijn persoon ofte goederen in de Provintie is *gearresteert*, des tot sijnent foodanige *Arresten* tegen de Friesen wordende gebruikt, *ziet breeder van dese gevallen in't voorgaende boek, Tit. wat rechtstoel yder onderworpen is.*

14. Buiten dese gevallen kan noch plaetse van gedane handel, noch *submissie* oorlake tot *Edictale* citatie geeven, om dat sy geen *Jurisdiccie* fundeeren, als wanneer partije met citatie belooopen is.

15. Dies om sulke oorsaken *citatie requisitoir* soude moeten geschieden, waer door de Rechter onder welke partije gezeeten is, wort verzocht, om den selven te willen laten citeeren.

16. Maer een Rechter is niet gehouden, om in dese laeste gevallen yemant onder hem gezeeten te doen citeeren; *des gereede zijnde om self verzocht weesende recht te doen.*

17. Maer het gebeurt dikwils, dat om de oorsaken, die reeden tot *Edictale* citatie kunnen geeven, de *requisitoire* verzocht wort, om dat *Edictale* veel omslag ende kosten vereyscht.

18. En dan heeft een Rechter geen reeden, om het *exploict* te weigeren; weigert hy't evenwel, soo kan noch de *Edictale* citatie geschieden; waer van de inhoudt den geciteerden door een weete-brief van de Deurwaerder die't *exploict* op de palen doet, wort bekend gemaekt, ende vaertmen alhier dan met de sake voort, sonder dat noodig is ander *relaes* als van de selve Deurwaerder te vorderen, gelijk by den Hove verstaen is op het request van Dirk de Horn, den 6 September 1681.

19. Binnen de Provintie heeft *Edictale* citatie geen plaetse, maer als d' oorsaken daer van voorvallen, moet d' eene Rechter den anderen versoeken, om den Gedaegden te laten citeeren; dat sy om slechte *submissie* of handel-plaets niet behoeven noch behooren toe te staen.

20. Des by onbillijke weigeringe de Rechter verzocht zijnde by den Hove kan worden geordonneert, om de *citatie*, wanneer de *Jurisdiccie* *gesundeert* is, in sijnen bedrijve ende door sijne Dienaers te laten exploiteeren.

21. Volgt d' *ordinarise* citatie, die onderscheiden wort in *Dilatoire* ende *Peremptoire*. *Dilatoire* is, waer op het Proces noch niet voorgenoomen wort ende die gezuvert kan worden. *Peremptoire*, waer

op

op men voortgaet tot vervolg en afdoeninge van de ſake. Dit onderſcheidt heeft gebruik in onſe Neder-rechten; voor 't Hoff zijn alle citatien *Peremptoir*; (e) gelijk beneden ſal volgen.

22. De maniere van ordinaire citatie te verſoeken, is voor de Neder-rechters een ſlecht mondeling verſoek door een Boode of *Exécuteur* gedaen, wordende de Boden gemeinelijk een briefje gegeven, waer op ſtaet de naem ende *qualiteit* van de eyscher ende die van de gedaegde, beneffens d' oorſake, maer alles in 't korte ende in het gros, dienende ſlechts voor memory van de Boode, ſonder dat de Grietſluiden ende Burgemeesters rekeſten om *citatie* te laten doen mogen vorderen, (f) dies ook de Gedaegde verſoekende aldaer ten eerſten dage dienende *continuatie* van de ſake voor acht dagen, ſulks niet behoort te worden geweigert. Maer voor den Hove is een rekeſt tot deſen eynde nodig, waer in niet alleen de *qualiteit* der perſoonen, maer ook de gelegenheit der ſake moet worden verhaelt, om dat uit het ſelve de citatie wort verveerdigt, welke d' oorſack der aenspraek duidelijk moet behelſen, datmen noemt *gelibelleerde citatie*, (g) maer als de ſake voor Commiſſaris beleidt wort, ſoo wort 'er geen gelibelleerde citatie uitgegeeven, om reeden vooren aengeweeſen, maer dan is het rekeſt alleen geweest nae verhael der ſaken om *Commiſſaris*, van de welke naderhant de *citatie* verſocht worden, dieſe dan ſchriftelijk uitgeeft met eenige meldinge wel van de oorſack, maer niet ſoo volkomen of naukeurig, als in die geene die op de rolle ſullen dienen.

23. Wy hebben reede gezegt, dat de citatien moeten acht dagen voor den recht-dag door een geſwooren Boode of Dorprechter aen de gedaegde ofte in afweeſen aen ſijn huis verkondigt worden; afweeſende wort verſtaen, die ter plaetſe daer hy woont Stadt of Dorp niet en wort gevonden, al was hy daer mogelijk in der daedt, ende ſoo ook niemant in huis mochte worden gevonden, ſoo kan ſy beſtelt worden aen de naeſte buiren, dieſe willen aanneemen om bekend te maken, of op de deure geplakt, waer van door de Boode relaes zijnde gepaſſeert, ſoo wort naderhant niet gevraegt, of de *citatie* tot kenniſſe van de gedaegde ſelve is gekomen of niet, als waermeer het op 't *intendit* aankoomt, waer van hier beneden ſal geſproken worden.

24. Voorts is gezegt, dat de voornaemſte ſtucken der citatie daer op te letten is, zijn de *qualiteit* en de oorſake. De *qualiteit* van den eyscher kan hy ſelve lichtelijk weeten; op die van de gedaegde moet hy letten, of de ſelve in eygener perſoon kan voor rechte betrocken worden;

(e) Ord. 3. 9 4. (f) Ord. 3. boek tit. 2. art. 25. (g) Ordon. 3. boek tit. 9. art. 1. 3.

worden ; is hy *minderjarig*, dat hy met *zijn* momber ofte voogt, is 't een getroude vrouw, datse gesterkt met haer man werde geroepen, of ook de voogden in hare *qualiteit* alleen ; want alhoewel den minderjarige boven *zijn* kintsheit wesende, alles nae rechten kan doen met kennisse en goetvinden van *zijn* voogt, soo kan echter de Curator ook alleen ende sonder de minderjarige doen en handelen in *zijn*e saken, (h) gelijk mede een man ten aenzien van *zijn* vrouwe, (i) twijffelt een eyscher, of de gedaegde minder of voljarig is, soo kan hy de *qualiteit* twee-voudig neemen, of alleen, of *indien minderjarig wettelijk te compareeren* : kinderen onder de zeven jaren ende uitzinnige moeten selve niet worden geciteert, maer alleen hare mombers, om dat sy alles voor haer ende sonder haer doen. (k)

25. Nopens d'oorfake sal wederom dienen, dat sy duidelyk moet worden uitgedrukt ende in het besonder; want generale citatien niet gelden; gelijk of gy een ander woudet citeeren, om dat hy verscheidene dingen tot u nadeel gesproken heeft, sonder eenige te noemen, het welke mede te verstaen is van qualiteiten, indien gy liet citeeren de erfgenamen van een overleedene, sonder hare namen uit te drukken, want sulks met de Ordonnantie strijdig is. (l)

26. De citatie moet ook op behoorlyke tijt geschieden, niet op heilige noch op Sondagen, ook niet tegens een sodanigen dag; met dit onderscheidt nochtans, dat citatie op een heilige dag gedaen van geender weerden is, (m) maer tegens een sodanigen dag schijnt te moeten verstaen worden een schrijff-fout of verzinninge te zijn, ende moet de geciteerde compareeren op de naestvolgende rechte dag, (n) te weeten, als het op de rolle sal dienen; maer voor Commissaris is de citatie nietig, om dat de gedaegde niet kan weeten, of het den Commissaris op de volgende dag kan wachten: het selve is te verstaen, als yemant tegens een ander dag van *vacantie* verdagvaert is. Citatie moet ook op bequame tijt of uire geschieden; staet echter nergens geschreeven, dat een citatie nae Sonnen ondergank niet soude mogen geschieden, als het noch tijt is van arbeiden en saken te handelen, maer diep in de nacht als het tijt is van rusten, laet de reeden niet toe, datse geschiede, ende is best in alle manieren by licht; want Recht-saken geen werken der duisternisse moeten zijn.

27. Hier toe behoort ook het verbodt van niemant te citeeren als
II Deel. K k hy

(h) l. 1. § 3. ff. de Administr. Tut. Tit. ff. quand. ex fact. tut. & cur. (i) Herhaj. cap. 33. §. 24. & 25. (k) l. 1. §. 2. ff. d. admin. tut. l. 9. ff. d. acq. hær. (l) tit. 9. vers art. 1. (m) l. 3. l. ult. C. d. fer. (n) Arg l. 2. §. ult. C. d. tempor. appell.

hy om een ander oorfake voor recht staet, of in het gehoor van Godes woort is, of met een doode ten grave gaet, of wanneer hy in eenige andere publyke beefigheden is, daer in hy niet mag gestoort worden, (o) ouders mogen ook niet geciteert worden als nae voorgaende consent van den Rechter, het welke mede te verstaen is van schoon-ende stijf-ouders, die in haer plaetse staen, (p) maer alsoo voor den Hove altoos rekest om citatie moet worden gepresenteert, soo is tot dit consent niet anders van nooden, als dat het verzoek ten selven rekest gemeldet wort, waer op dan gemeinelijk terstont appointement volgt, soo verre de *Commiffaris op de rolle* bemerkt dat het geen eerroerende aenspraek is, hoedanige tegen ouders niet mag werden aengestelt, (q) maer voor de Neder-rechters moet een bysonder rekest ten dien seynde worden ingedient: die sijn ouders heeft verdagvaert sonder consent, wort nae rechte gebreukt in hondert Rijxdaelders, welke straffe al hoe wel het gebodt self noch duirt by ons, geen plaetse noch gebruik heeft; maer wort *exceptie* gestelt ende geadmitteert in sulken gevalle. (r)

28. Het is een gemeen zeggen ende gelooven der Rechtsgeleerden, dat alle fouten die in een *citatie* begaen zijn, worden wechgenoomen door de verschijninge van de gedaegde, schoon hy met geen ander oogmerk gekoomen is, als om *exceptie* te stellen tegens de *informeele citatie*; want alsoo de *citatie* nergens anders toe strekt, als om de gedaegde te doen compareeren, soo volgt, dat als hy *gecompareert* is, hy soo wel antwoorden moet, als of'er geen *citatie* was voorgevallen ende hy evenwel verscheen, (s) te weeten, is dit te verstaen van sulke fouten die de forme van *citatie* alleen betreffen, ende niet van saken, die ook tegen het libel ende den eysch kunnen werden geponeert; gelijk of yemant onder voogden staende alleen waer geciteert (hoewel indien hy met sijn voogt quam, de foute gebeetert soude zijn;) ook indien vader of moeder sonder verlof waren geciteert, sy souden *exceptie* kunnen stellen, om dat sulks den eysch mede rackt; soo ook, indien d'oorfake niet duidelyk was uitgedrukt, schoon sy in het libel mochte staen, om dat de Ordonnantie geeft acht dagen beraedt aen de gedaegde; dies ook het citeeren binnen de acht dagen voor het dienen der saken *exceptie* kan geeven, en wat meer van die natuure mag zijn. Andere gebreeken der *citatie*, ende maniere van dien

(o) l. 1. & 2. ff. d. in jus voc.
pen. l. 2. ff. d. obseq. parent. & patr.
tit. van citatie art. 4.

(p) l. 10. §. pen. junctal l. 13. ff. eod.

(r) l. 24. ff. d. r. d. in jus voc.

(q) d. §.

(s) Zuphan

dien alleen betreffende geeven reeden om de citatie te verachten, sonder vrees van *contumacie*, maer geeven geen exceptie nae de verschijninge; moogelijk soude een *protest* ten dage dienende of buiten recht niet ondienstig of liever wel noodig zijn.

29. De bode of ander publijk persoon macht van exploiteeren hebbende geeft nae gedane citatie relaes van sijn verrichtinge, waer van in het voorgaende boek, kapitt. van Booden gesproken is; voor den Hove; dat is, op de rolle worden geen relaten als van Hofs-booden of Deurwaerders aengenoomen, maer voor Commissaris sijn alderhande relaten van Gerechts-booden, Executeurs, Loopers ende Dorprechters goet; dies ook de citatien van Commissarien gericht worden aen alle Officieren macht van exploiteeren hebbende, gelijk het *formulier* luidt, in plaetse dat de citatien op de rolle sullende dienen recht uit aen de gedaegden worden gericht, als wordende gedragen van eygene Hofs-booden; daer d'andere door Schippers of anders soo best kunnen, worden bestelt.

30. De effecten van citatien wel gedaen, sijn dese nae Rechte, ten 1. dat sy *præventie* maken op ymant, die verscheidene jurisdictien onderworpen is, om te rechte te moeten staen daer hy eerst geroepen wort; het 2. effect der citatie is, dat sy de Rechtsmacht geduigig maekt, ingevalle de geroepene persoon, nae gedane *insinuatie* onder een anders jurisdictie geraekte geheel of ter eerster instantie, als by exempel, D. S. hadde laten citeeren C. R. H. den 29 Septemb. 1681. doen hy noch Scheepen was van Sneek, ende alsoo het Hoff ter eerster instantie onderworpen; de sake soude dienen den 17 of 18 Januar. 1682. ende op nieujaer was hy Scheepen afgegaen; hy stelde exceptie declinatoire, edoch is gerejecteert den 16 Februarij 1682. (t) ten 3. in actien op het goet maekt sy de goederen *litigiens*, dat is, niet verkopelijk om pleitshalven, (u) ten 4. alle verjaringen ende præscriptien worden door citatie gestut. (w)

31. Dus verre van citatien, die het Gerichte aenvangen, ende waer door partijen d'eerstemaal geroepen worden; gedurende het proces vallen'er noch verscheiden andere citatien, als om articulen te beantwoorden, om getuigen te doen verhooren, om readsumptie te doen, om een nieuwe Procureur te stellen, om de sententie te aenhooren; ende wat meer oorsaken'er mogen zijn.

(t) l. ult. §. 1. C. d. *in jus vocat* 7. d. *judic.* (u) *Auth. litigio. C. d. litigios.* (w) l. 2. *in fin. C. d. annal. except. l. 3. in pr. C. de præscriptie. 30. & 40. ann.*

II. KAPITTEL.

Van Contumacien.

Die geciteert is, schoon niet justiciabel moet evenwel verschijnen, ten ware by opbare incompetentie. Eerste contumacie voor de Neder-rechter Tweede en schriftelijke citatie, derde sonder purge. Voor den Hove valt geen boete van contumacie. Maer verliest zijn *declinatoire*. Ten ware hy genoeg same reeden van purge hadde. Verliest ook de exceptie van *litispendentie*. Contumacie van den cyfcher volgt *circumductie* van instantie, soo op de rolle, als voor Commissaris. Somtijts kan de geheele actie verloren worden, in cas *ex lege diffamari*.

I. **D**ie wettelijk is geciteert moet ten dage dienende verschijnen, al was hy dien Recter niet onderworpen, mits hy onder desselfs gebiedt woonachtig zy, alhoewel niet ter eerster instantie justiciabel, en daerom moet yeder een in Friesland woonende, voor het Hoff geciteert zijnde, zich instellen, des zich behelpende met *exceptie declinatoire*, soo als hy verstaen sal; maer yemant geroepen zijnde voor een Rechter dien hy noch middelijk noch onmiddelijk is onderworpen, behoeft voor den selven niet te verschijnen, of daer moesten twee concurrente Gerechten zijn in een plaetse, gelijk moogelijk tusschen het Krijgs-gerechte ende de Stadt Leeuwarden; en evenwel als het baerkennelijk is, dat de persoon niet behoort onder den Rechter waer voor hy is geroepen, het is genoeg dat hy een *protest* laet doen tegen d'ondernoomene proceduren ende late het daer by rusten, sonder zich te bekroodigen wat verder in de sake mag werden gedaen; gelijk de *Professoren* ende *Studenten* in d'*Academie tot Franeker*, als sy voor de *Magistraet* van de Stadt worden geciteert, wel pleegen te doen, om dat anders haer exceptien meest altoos wordende gerejecteert, sy dan by appel de sake souden moeten vervolgen ende alsoo in proceduren ingewickelt worden. Partije ende de *Magistraet* evenwel voortvarende tot *sententie* en *executie*, kan de *Professor* of *Student* rekest aen den Hove presenteeren of partije laten roepen voor den Hove in cas van nulliteit, gelijk verstaen is op het rekest van de *Professor Abrahamus de Graan*, voor de Hontsdagen 1681.

2. Een gedaegde niet verschijnende, of niet wettelijk, soo hy nae rechte behoort, op dach en uire ter citatie gemelt, kan van de eyscher worden *geaccuseert* van het eerste afblijven, de *primâ contumaciâ*, gelijk men voor recht spreekt, en wort dan voor de tweedemaal geciteert in cas van *purge*, dat is, om hem te zuiveren van d'eerste *contumacie*; dan verschijnende moet hy eerst en altoorens de boete van *contumacie* betalen, immers voor de Nederechters, tot zeven stuivers voor de partij ende gelijke veel voor het Gerechte, benevens de kosten over de gedane citatie ende accusatie gevallen. (a)

3. De gedaegde ten tweede mael niet verschijnende wort geaccuseert de *secundâ contumaciâ*, dat is, van sijn tweede afblijven, en dan wort voor de Neder-rechter gelicht een schriftelijke citatie; waer in verhaelt wort, dat de eyscher de gedaegde tweemaal hebbende laten citeeren ende geaccuseert, nu de derde en *peremptoire citatie* versocht heeft, die hem vervolgens gegunt wort, en voorts nae de *stijl*. waer op de gedaegde verschijnende, moet eerst betalen de boete van de tweede *contumacie*, welke is van 14. stuivers voor partij, ende gelijke veel voor 't Gerechte, benevens de kosten, sonder dat de gedaegde in sijne *defensien* mach worden gehoord, eer hy de boete ende kosten heeft betaelt, (b) ende heeft het selve van gelijken plaets in de Eyscher, (c) nae de derde *contumacie* wort 'er geen *purge* meer toegelaten.

4. Voor den Hove zijn alle citatien *peremptoir*, gelijk d'Ordonnantie spreekt (d) invoegen de gedaegde zijnde geaccuseert met betalinge van boete niet kan werden herstelt, jae wort gantsch geen boete betaelt ten profijte van den eyscher, maer de *Procureur Generael* ten profijte van de Heerlijkheit, *contendeert* tot de boete van een goud-gulden van 28 stuivers, t'elkens tegens de gedaegde en tegen den eyscher, indien hy absent is dubbelt, (e) maer de vordering van dese breuke is in onbruik geraekt, uitgenoomen als het kooft tot *Intendit*, dan worden sy te zamen met de sportulen van de gedoemden opgemaent.

5. Nae d'eerste accusatie voor den Hove wort de gedaegde wederom geciteert in cas van *purge*, ende gehoord in sijne *defensien* sonder *refusie* van kosten, mits hy niet mag opponeeren eenige *exceptie declinatoire*, ten ware de *incompetentie* moogelijk soo groot was, dat die sake sonder wan-ordere der hooge Collegien niet soude kunnen werden verhandelt voor die *Rechtsstoel* daer de gedaegde betrocken is,

K k 5

gelijk

(a) Ord. 3. boek tit. 2. art. 29. 30.
voors. art. 28

(d) 3. boek tit. 9. art. 4.

(b) Ordon. tit voors. art. 33.

(c) ris.

(e) Ord. 3. boek tit. 33. van Cancele-

rje gerechtigheden.

gelijk of yemant om faken pur politijk, of militair voor den Hove mochte zijn geciteert, (f) de reeden van het verlies der exceptie declinatoire is, om dat de gedaegde door zijn stilswijgen den Rechter schijnt te hebben erkent, ende door zijn contumacie die geringe straffe wel heeft verdient. (g)

6. Uit welke reeden volgt, dat als de gedaegde wettelijke reeden van purge kan by brengen, waerom hy niet heeft kunnen verschijnen, hy ook aldan de gemelte exceptien niet en verliest; sonder onderscheidt of de exceptie hem toebehoorde wegens *dispositie* van de gemeine Rechten, of by *privilegie*, gelijk eenige Auteurs willen (h) want wat reeden souder zijn, dat by *exempel*, een wees of weduwe door nootsakelijk belet ten eersten niet hebbende kunnen verschijnen daer mede haar privilege van recht.bank soude verliezen?

7. Behalven de *exceptie declinatoire*, soo kan een contumaceerde mede niet opponeeren de exceptie van *litispendentie*; invoegen hy voor een ander Rechter zijnde geroepen, nae dat hy van contumacie voor d'eerstemaal was geaccuseert, soo kan hy zich daer op niet beroepen, dat de sake voor recht alreede betrocken soude zijn, gelijk hy hadde kunnen doen, indien hy ten eersten verscheenen ware geweest, en heeft dit geen twijfel. (i) ende generalijk worden door contumacie niet gepurgeert zijnde, verlooren alle d'exceptien, die volgens Ordonnantie ten eersten dage dienende voorgestelt moeten worden, (k) maer geen middelen die de sake betreffen schoon *dilatoire*, want die blijven moeten, soo lange geen condemnatie valt by *Intendit*.

8. Ingevalle de eyscher ten dage dienende, selve niet verschijnt, soo wort hy ook de *contumacia* geaccuseert, ende d'instantie vervolgens *gecircumduceert*, gelijk de rechten spreken, (l) dat is, de gedaegde wort van de tegenwoordige aanspraak bevrijdet, ende de eyscher moet hem de voorgevallene kosten vergoeden, ende wil hy zijn recht tegens hem vervolgen, soo moet hy nieuwe citatie by nieuw rekest verfoeken.

9. Het selve geschiedt, als de sake van aenbegin voor Commissaris van den Hove is beleidt; want ook aldan de Impetrant niet verschijnende wort geaccuseert, met gelijk verfoek van *circumductie* ende *renvoy* aen den Hove, met de kosten, waer nae de gedaegde op den naesten

(f) *Fab. lib. 3. Cod. tit. 12 def. 3. & 4.* (g) *Auth. Qui in procin. C. de Crimin.*
 (h) by Zutphen tit. van contumacie art 9. (i) Ziet daer van de Schrijvers by Zutphen tit. voors. art. 3. (k) *Ordonn. 3. boek tit. 13. art. 6.* (l) *l. 373. §. 1. ff. d. judic.*

naesten rechedag aen de Commissaris op de rolle de accusatie ver-
toont ende verkrijgt dispositie tot *circumductie* by uitspraak van de
Commissaris.

10. Sontijts wort niet alleen de instantie gecircumduceert door
contumacie van de eyscher; nemaer ook de geheele actie verlooren,
soo wanneer yemant geciteert is geweest *ex lege diffamari*, dat is, om
sijn actie aen te stellen of om altoos te swijgen, ende fulks aengenoo-
men heeft binnen sekeren tijt te doen, indien hy dan op den gestel-
den tijt niet verschijnt ofte niet gereedt is, maer geaccuseert wort,
soo versoekt de verweerder door profijt van d' accusatie, dat den ey-
scher een eeuwig stilswijgen sal worden opgelegd, dat hem ook alsoo
wort toegestaen ende op de rolle uitgesprooken. *Geschiedt het by ver-
zuim van Advocaten*, gelijk weete wel gebeurt te zijn in saken van
groot belang, soo zijn de *Advocaten* gehouden het *interest* te boeten.

III. KAPITTEL

Van Intendit.

*Wat intendit zy ende waer van soo genoemd. Moeten voorgaen twee citatien, waer
van een in persoon of drie aen t' huis. Versoek om te mogen dienen van intendit.
Algemein inhoud van intendit. Wort dikwils op bewijs geweest. Vereysch-
van procuratie, die nae de stijl speciael moet zijn. Dat echter strijdt met de ree-
den, ende volgt niet uit d' Ordonnantie.*

1. **N**Ae de derde accusatie voor de Neder-rechter, ende by den
Hove nae de tweede, soo kan den eyscher dienen van *in-
tendit*; het welke niet anders is, als een proces dat by den
eyscher alleen wort *geintendeert*, dat is, aengestelt, behelsende sijn in-
tentie alleen, sonder des gedaegden defensen daer tegen, waer uit
ook d' oorspronk van de name kan afgenoomen worden; te weeten,
een vol proces is *desceptatie* of betwistinge tusschen twee partijen,
maer alhier is niet als de *intentie* van eener zijde.

2. Om hier toe te komen soo vereyscht de Ordonnantie niet meer
als twee citatien simpeljk, (a) welke nae voorschrift der selver Or-
donnantie

(a) 3. boek tit. 12. art. 1.

donnantie niet even aen de gedaegde in persoon, maer ook wel aen sijn huis kan geschieden. maer in de practijke is door een goede stijl ingevoerd, dat een van de citatien in persone moet gedaen zijn, op dat hy niet mogelijk onwetende van alle sijne weeren ende defensien kome verstooken te worden, en daerom als het Hoff bemerkt dat de gedaegde niet in persoon geciteert is, soo wort het *intendit* wederom uitgegeeven, met ordere om noch een citatie te laten doen; welke geschiedt zijnde wort het *intendit* gepasseert, al was die laeste ook niet in persoon geïnfinueert.

3. De citatien ende accusatien wesende vervult, soo praesenteert des eyschers Advocaet deselve aen den Commissaris zittende op de rolle ende verfoekt van den selven oorlof, om te mogen dienen van *Intendit*; het welke hem dadelijk by uitsprake wort toegelaten, mits het *intendit* verifiserende nae stijle van den Hove, sonder dat de Commissaris de verdiensten der sake alsdan ondersocht, noch ook of de geaccuseerde den Hove onderworpen is, moetende sulx by het afdoen van het *intendit* worden ondersocht, ende is soo by den Hove verstaen op voorstel van Commissaris op de rolle, voor Paeschen 1681.

4. Daer op stelt d'Impetrant ende levert het *intendit*, alwaer hy doet een kort verhael van de sack met d'oorfack van sijn eysch, en hy legt'er by over de bewijfen die hy heeft, ende contendeert ten eynde de gedaegde verklaert sal worden *contumax* ende versteeken van alle exceptien, soo *declinatoire*, *dilatoire*, als *peremptoire*, mitgaders van alle weeren ende defensien die hy hadde mogen gebruiken, en voorts gecondemneert om te betalen, &c. met de kosten van het *intendit*.

5. By aldien echter het Hoff anders het Gerechte, bevint, dat de Impetrant sijn intentie niet genoeg beweefsen heeft, soo wort het *intendit* geweest op bewijs, gelijk veelmaels geschiedt; de practijke is, dat uit obligatien ende verteckende brieven terstont condemnatie valt; maer uit boekschult wordende geageert, soo gaet het *intendit* op bewijs, niet alleen om den eyscher het boek te doen be-eedigen, maer om dat de posten te boek staende zijn onbekende feiten, waer over onderzoek plaets soude kunnen hebben; dies schoon de boek-houder gesturven is, het *intendit* echter op bewijs wort geweest, gelijk verstaen is den 25 November 1680. ende wederom een weinig voor de Hontsdagen 1681. hoewel ook consideratie viel, om terstont condemnatie te geeven, 't welk soo hadde moeten zijn, indien d'interlocutie alleen op den eedt zach; Anderzins kan ook wel gebeuren, dat de Gedaegde wort vry gesproken, in welken gevalle hy nochtans in de kosten

kosten van het *intendit* moet worden gecondemneert tot straffe van zijn *condemnatie*. (b)

6. Voorts als het *intendit* op bewijs gewezen wort, soo wort ook een sekerere tijd, om 't bewijs in te brengen, geprefigeert.

7. Binnen welke de *Impetrant* stelt artikulen; tot welkers beantwoordinge de Gedaegde wederom *geciteert* wort, ende *compareerende* kan hy dan noch sijne defensien gebruiken, soo hy verstaet te behooren.

8. Maer laet hy zich dan wederom tweemaal *accuseeren*, soo worden de artikulen voor bekend gehouden ende daer op volgt *sententie* in gevolge van den eysch; wordende de Gedaegde verklaert *Contumax* ende versteeken van alle *exceptien* soo *declinatoire*, *dilatoire*, als *peremptoire*, voorts van alle weeren ende *defensien*, om te betalen &c. met de kosten van het *Intendit*.

9. Bysonderlijk vereyscht d' *Ordonnantie* (c) dat by het *intendit* moet overgelegd worden genoegsame *procuratie*; het welke volgens stijle van den Hove, verstaen wort te moeten zijn een *speciale procuratie* of last-brief, ten einde om te dienen van *intendit*, sonder dat een *generale* daer toe genoeg is, al was sy spreekende tot *definitive* ende tot *executie* toe, gelijk verscheiden malen is vast gesteld ende met namen soo gewezen in de sake van *Andries van Erpekum Impetrant*, *contra Hidde Scheltinga*, den 10 Martij 1680. niet tegenstaende de eyscher buiten de Provintie woonde ende deses stijls onbewust was.

10. De reeden is echter hier tegen; want d' *Ordonnantie* vereyscht niet meer als genoegsame *procuratie*, die generael zijnde tot *executie* toe, behoort tegens een die gecontumaceert is soo wel genoeg te zijn, als sy is tegen een die de sake verdedigt; want hoe sal een gecontumaceerde, dien de Wet gestraft wil hebben, in desen meer privilegie hebben, als een die den Rechter gehoorzaam is? de eenigste reeden die oorzaak tot desen stijl gegeven heeft is, om dat de meldinge van *procuratie*, specialijk by d' *Ordonnantie* gemaakt wort in de titel van *Intendit*; doch hier van is goede reeden te geeven; wanneer beide partijen in *Rechte* zijn dan heeft de Rechter op geen *procuratie* te letten, want als partijen malkander sonder toon van *procuratie* willen kennen ende geen *exceptie* daer overmaken, soo heeft de Rechter hem daer niet aen te keeren; maer als 'er *intendit* geleevert wort, dan is de Gedaegde absent, welkers consent derhalven door stilswijgen niet kan worden afgenoomen, en daerom is het de pligt van de Rechter in sulken gevalle *procuratie* te vorderen, te weeten foodani-

II Deel.

L 1

ge

(b) l. 53. in pr. Re Iudic. (c) 3. boek tit. 12. art. 2.

ge als tot alle processen van nooden zijn, en is dit de reeden, dat het vereysch van procuratie besonderlijk in de titel van *intendit* uitgedrukt is, ende geenzins, om dat het *speciale procuratie* soude moeten zijn.

IV. KAPITTEL.

Van Acten van aenneeminge, ende goetwillige condemnationen.

Wanneer acte van aenneeminge of vrywillige condemnatione geschiedt. Kragt ende forme der selver. Hoe veel tijt by acte vergunt wort. Wat te doen nae verloop des tijts.

1. **W**Anneer nae gedane citatien partijen verschijnen ende de Impetrant de sake niet wil continueeren, soo moet de Gedagde den eysch toestaen of hy moet oppositie gebruiken. Als hy den eysch toestaet, moet hy hem of laten condemnneeren door uitspraak van Commissaris op de rolle, of hy moet, dat meest gebeurt, acte van aenneeminge op de rolle ofte voor Commissaris passeeren.

2. Vrywillige condemnatione heeft de selve kragt als andere sententien die tegen wille van de gedoemde worden uitgesproken, (a) ende kunnen sonder nieuwe citatie, ter executie worden gestelt; de maniere ende het formulier van de selve sal beneeden onder *Commissaris uitspraken* volgen.

3. De acte van aenneeminge moet in het lange zijn geregistreert in het boek van de Rolle, of in het verbael voor Commissaris gevallen, moettende begrijpen de middelen des *venuencourts*, met een oud frans woort, gelijk de Ordonnantie spreekt, (b) dat is, *de reedenen waerom de sake voor het Hoff is gebragt*, ende in effect de oorsaken van den eysch, met onderwerpinge om uit kragt van de selve zich te laten condemnneeren met kosten en al.

4. Uyt acten daer dit slot van onderwerpinge, om gecondemneert te mogen worden, niet by is, kan men niemant laten citeeren, om de selve acte te zien *executabel* verklaren, maer over sulke moet men by ordinaris wegen gaen: ende is abuis, als men uit een slot van reekeninge,

(a) L. 26. ff. d. re jud.

(b) 3. boek tit. 25. art. 1.

keninge, acte van compromis, van liquidatie van salarïen, en diergelijke, schoon voor Commissaris gevallen desen weg gebruikt, al wast ook om salarïen van een Commissaris self, gelijk by 't volle Hoff verstaen is noopens de liquidatie rakende de boedel van C. N. weduwe S. voor Pinxter 1681. te weeten, als'er de vrywillige onderwerpinge tot condemnatie niet by is, als gezegt.

5. De tijt van aenneeminge wort genoomen op zes, acht, of tien weeken, nae dat partijen konnen accordeeren; niet eens konnende worden, soude de Commissaris een redelijke tijt konen beramen; alsoo het Rechts is, dat een schuldenaer eenige tijt, om geldt te maken, werde gegunt. (c)

6. Nae verloop des tijts moet de Impetrant wederom citatie lichten om de acte te zien *executabel* verklaren, waer op dan volgt eidelijke dispositie van de Commissaris op de rolle, waer door de acte executabel wort verklaert, nae't formulier beneeden te stellen, en dan volgt *executie*.

7. De acte van aenneeminge is dan geen *condemnatie*, gelijk eenige spreken, maer wort'er wel voor gehouden, om dat sy nootsakelijk volgen moet, (d) evenwel kan men nae't passeeren van d'acte, geen erfgenamen van partijen laten citeeren om readsumptie te doen, om dat het pleit met de acte wechgenoomen is, en is een nulliteit, schoon ook de erfgenaem mochte hebben gereadsumeert, gelijk soogeweefden den 2 December 1680. tusschen W. H. ende G. J. S. weduwe, wiens man hadde acte gepasseert; Sy nae sijn doot was geciteert tot readsumptie ende haer Advocaet hadde gereadsumeert. Doch fullende antwoorden ende onderriecht van de acte wilde niet, ende hadde zich geopponeert tegen de accusatie. Des Impetrans Advocaet is uit sijn eygen buidel in de kosten gecondemneert, als hebbende pleit gesocht daer de sake gesleeten was.

(c) L. 105. ff. de solut. (d) l. 1. d. confess.

V. KAPITTEL

Van Libel.

Onderscheidt van Libel te dienen ende te leveren. Wat libel is ende voorreeden des selfs in het gemein. Wat de woorden, onder gewoonelijke presentatien ende proteltatie van recht willen. Drie gedeelten des libels. Conclusie ende belang des selfs. Van de eerste clause, cum expensis. Van de tweede, salvo jure addendi, detrah. &c. Van de derde, Implor. nob. jud. off. Onderscheidt van libel Deugden des selfs. Seekerheit van eysch sluit niet altoos uit de generaelheit. Noch het alternatijf altoos. Noch ook het toekomende recht. Onveranderlijkheit der conclusie. Vermaninge van de Ordonnantie daer ontrent.

1. **A**ls partijen niet accordeeren, maer oppositie valt, soo moet de eyscher dienen van libel ende ook dadelijk leveren; hoewel de Advocaten haer gemaks-halven ingevoert hebben het onderscheidt van *dienen* en *leveren*, indiervoegen dat dienen soo veel is, als *verklaren* om een schriftuur te fullen leveren op sekeren tijt; en voor het Hoff wort meesten tijt alsoo eerst gedient, ende de volgende Rechtdag, of als partij drijft, geleevert soo libel als andere schrifturen.

2. Yemant gedient hebbende van libel ende niet geleevert maer tweemaal geaccuseert ofte geperseuteert zijnde, kan noch leveren noch op nieu de selve citatie doen, maer moet een geheel nieuwe instantie aenstellen ende partij voorige kosten goet doen; anders wort exceptie toegelaten, gelijk verstaen is tusschen *Leonard Feeuwen* in qualiteit *Impetrant*, contra *Romke Thomas* Gedaegde en *Excipient*, den 15 September 1680.

3. Libel is niet anders, als een schriftuur inhoudende de intentie van den eyscher, en bestaat in drie gedeelten, behalven de voorreeden ende eenige aenhangfels. De voorreeden behelst de name en de qualiteiten des eyschers, mitsgaders der Gedaegden, soo als die by den *Impetrant* wort genoomen; want de Gedaegde sijn eygen qualiteit, soo als hy verstaet, nevens sijn antwoord moet inbrengen; de *Impetrant* moet echter wel acht nemen, dat hy de qualiteit waer op hy sijn eysch wil bouwen niet alleen in 't verhael van 't libel te kennen geve, maer hy moetse

moetse ook stellen boven aen't hooft van't libel ; voorts de name van het Gerichte, of van den Commissaris, met sijn behoorlijke tijtels.

4. Sy zetten'er by , *onder gewoonelijke protestatie ende presentatien van Rechte*. Welke die *protestatien* ende *presentatien* zijn , weete niet dat oyt gevraegt is , altoos soude geen protest of nootwendige presentatie uitgelaten zijnde , met dese woorden goet gedaen kunnen worden ; daerom kunnen sy geen nut doen , noch zin hebben , als van saken die nae Rechte van self bevolen of toegelaten zijn , ende die wel stilswijgende kunnen gelden.

5. De drie gedeelten van het libel zijn , 1. het verhael van de sake , ten 2. het recht daer op passende , ende ten derden de *conclusie*. En is niet van nooden uit te drucken de name van de handel , waer van het libel dient , of van de actie die men wil aenstellen , als maer sulx uit het verhael kan afgenoomen worden ; wanneer ook de sake van ongetwijfelt recht is , soo kan het 2 lidt wel achtergelaten worden. By exempel , A heeft gekocht een peert voor soo veel , op dien tijt , verfoeke dat hy werde gedoemt te betalen , de derde stelling welke soude zijn , *die koopt moet betalen* , is onnoodig ende verstaet hem self.

6. De *conclusie* moet voornamentlijk op worden gelet , om dat daer op het geheele proces is rustende ende de sententie daer nae moet worden uitgesproken ; konnende daer in niet komen het geene ter *conclusie* niet is gebracht. Jae schoon d' oorsake der eysch ende het geheele verhael der sake goet ende wettig is , indien echter de *conclusie* niet goet is , of daer op niet en past , soo wort de Impetrant afgeweesen , soo als hy procedeert ende met de kosten. Edoch de Rechter kan ende moet ook hier in al wat toe geeven , By exempel , yemant eyscht een summa gelts , die de Gedagde voor een ander soude moeten betalen ; het verhael was goet ende beweesen , maer in de *conclusie* was gestelt , dat hy soude werden gedoemt als *borge* , dat hy niet en was , maer hy moest betalen als schult-genoot , of in't geheel nevens een ander verbonden. Daer was *consideratie* , dat de eysch behoorde te vervallen , *soo hy procedeerde* , maer is verstaen , dat het woort *borge* uit de *conclusie* soude worden gelaten.

7. Jae wat meer is , die een contract verfoekt om vernietigt of nul verklaert te hebben , indien hy maekt eysch van *restitutie* of relief , die procedeert qualijk ende tegen de groonden van Rechte , maer echter heeft het Hoff sulks overgezien , by Sande (a) ende naderhant

L1 3

wel

(a) in sijn 3. boek tit. 4. def. 12.

wel wederom. In Crimineele saken echter wort op de *conclusie* soo nauw niet gelet, zijnde genoeg, dat de Procureur Generael *concludeere*, ten cynde de beklagde moge werden gestraft, aen lijf, eere of goetd, soo als het Hoff bevinden sal te behooren.

8. In wat voegen nu de *conclusie* in yegelijk acte moet worden *ge*noomen, dient uit de eygenschapen van yeder actie ende handel worden afgenoomen, waer van in voorige boeken is gehandelt, als mede uit het geene noch in 't volgende kapittel sal worden gesproken.

9. Verscheiden clausulen ofte slot-reedenen worden achter het libel gevoegt, waer van eenige by ons in 't gebruik, eenige niet bekend zijn. Die gebruikt worden zijn dese; eerstelijk, worden achter de *conclusie* gestelt dese woorden, *cum expensis*, dat is, met eysch van kosten; nae Keyserlijke Rechten is dese *conclusie* niet nootsakelijk, om dat het de plicht des Rechters is een reukeloofse pleiter van self in de kosten te condemnieren, (b) maer in de practijke wort sterker gerekent een ander regel van Recht, leerende dat een Rechter niet vermacht toe te wijzen aen den eyscher het geene by hem niet is gevordert, jae de Wetten derven sulken Rechter wel *zot noemen*: en dit wort by den Hove gevolgt, soo wanneer de eyscher naelaet van de kosten te melden.

10. De tweede clausule is, *salvo jure addendi & detrahendi*, dat is, behoudens het recht van toe en afdoen; welke woorden ook niet meer kunnen geeven, als nae Rechte toegelaten is, en daerom worden by onse Advocaten ook meerendeels uitgelaten.

11. De derde luidt aldus; *versookende, dat my op de alderbequaemste manier recht ende justitie mach worden gegunt*, (c) het welke niet anders is, als een beleefde begroetinge van den Rechter, sonder dat het eenige nut kan doen, meer als of het 'er niet by ware gestelt, en daerom wort het ook meerendeels uitgelaten.

12. De vierde is; *Implorato nobili Judicis officio*, dat is, met verzoek van des Rechters goetwillige plicht; is al mede van de selve eygenschap, alsoo de Rechter sijnen plicht ook niet versocht zijnde, moet aenwenden ende gebruiken.

13. Het libel wort gemeinelijk onderscheiden, of dat het is *gearticuleert* of *eenvoudig*. Gearticuleert noemensse, dat in korte perioden, die men artikels noemt, is onderscheiden, en eenvoudig, dat ten eersten weg, sonder artikelen wort geschreeven. By ons moeten alle libellen

(b) *L. propemodum 3. §. sin autem alterutra C. d. judic. modo jus ac justitiam sibi administrari.*

(c) *Petens omni meliori*

libellen van ordinariis proces gearticuleert zijn, op dat de Gedaegde onderscheidentlijk mag antwoorden, maer in *pleidoyen*, dat is, kleine en korte processen, moeten de libellen eenvoudig sonder artikelen ingestelt worden, en is soo de practijke.

14. Men telt ook drie deugden van een libel, dat het moet wesen *welvoegende*, *klaer* ende *seker*. (d) Welvoegende, dat is, op den handel ende eygenschap der aanspraak wel passende; klaer moet het zijn, insonderheit de *conclusie*, om dat anders de sententie mede niet klaer soude worden, alhoewel het ampt des Rechters is, de donkerheit die daer mochte zijn, soo veel doehlijk, ten besten te duiden en klaer te maken.

15. Wat de sekerheit aengaet, de eyscher moet wel uitdrucken wat ende hoe veel hy begeert, want sulks niet blijkende soude het libel worden verworpen, wel te weten, soo verre de gelegenheit der saken toelaet; want in een eysch die van aert generael is, kan men alle stucken niet op tellen, maer die een ervenisse vordert, behoeft niet meer te zeggen als wat ervenisse hy meent, ende soo voorts in andere saken. Men kan ook wel eyschen een onseker deel van een stuk goeds datmen noemt. (e)

16. Jae als de Generaliteit met de sake over een koopt, soo is een generael libel beeter, om dat het ook kan begripen het geene nae de litis contestatie mach gebeuren, waer op anders een Rechter geen acht kan geeven. (f)

17. Om de selve reeden mach de eysch niet *conditioneel* weesen noch ook *alternatijf* tot dit ofte tot dat, als wanneer de schult foodanig is, gelijk of yemant aen een ander belooft hadde een oxhooft Rijsche of Fransche wijn: dan soude hy ook sijn eysch niet anders kunnen neemen als tot een van beiden, ter keure van de Gedaegde. (g)

18. Van gelijken als de Wet gebiedt *alternatijf* te eyschen, soo kan't mede niet anders geschieden, gelijk als yemant over de helft bekocht is, die moet of *vernietinge van de koop eyschen of vergelijkinge van de prijs*; foodanig is ook de actie *hypotecair*, daer men eyscht, of ontruiming van het verpande deel, of betaling van de schult. Van de vrage, of meer als een actie mach aengestelt worden in een libel, sal op een ander plaetse gesproken worden.

19. Van een recht dat men noch niet en heeft, maer hoopt te krijgen,

(d) *Aptus, clarus, & certus.* (e) *L. 3. §. pen. & ult. l. 6. l. 76. §. in certo. ff. d. R. l. 1. §. ult. si pars bare. per.* (f) *Sand. l. 4. 1.* (g) *§. 33. Inst. de Action.*

gen, kan men ook geen libel maken ende strijdt dat mede tegen de vereyfte seekerheit, ten zy het toekomende recht afhange van een dat al verscheenen is; by exempel, yemant heeft gekocht, op drie termijnen te betalen, de tijdt van het eerste termijn verscheenen zijnde, kan de kooper niet alleen dat termijn maer ook de volgende in een libel eyschen, mits daer by doende, dat de executie der onverscheenene tot de respective verhuurdach toe sal worden uitgesteld, ook kan ik om gewichtige reedenen eysch neemen van een seker recht dat ik verstaen nae sekeren tijt my te sullen toebehooren, mits ik alleen verfoeke dat het selve alsoo sal verklaert worden te sullen weesen, ende niet om het aenstonts te genieten. (h)

20. De *conclusie* eens genoomen kan niet werden verandert in sijn weesen, maer wel in eenige omstandigheeden; weesentlijke veranderinge moet by nieuwe instantie en gantsch nieu libel geschieden: wy noemen weesentlijke veranderinge, wanneer een ander ding wort geëyscht, of het selve ding uit een andere oorzaak, en echter indien partije zich tegen die veranderinge niet en stelt, soo kan de Rechter sijn uitspraak daer wel op stellen.

21. Om dit en andere ongemacken voor te koomen wort by d' *Ordonnantie* den Advocaten ernstig belast op de *litiscontestatie* ende het neemen van hare conclusien ten aldernausten te letten, ten eynde noch partijen verkort, noch het Hoff opgehouden werde, ende dat soo wel ten aanzien van d' *incidenten* als principalen eysch, by verbeurte van een Caroli gulden t' elkens. (i)

(h) *Sand lib. I. tit. 4. def. 1. & 3.*

(i) *Ord. 3. boek tit. 14.*

VI. KAPITTEL.

Van actien, of aanspraken in Rechte

Wat actie zy. Grondt der actie, Toebehooren en dat tweederley. Beheersching en inschuld. Hier van verscheelt het bezitrecht, dat provisioneel is, d'andere zijn volkoomen. Deilinge der actien in Possessoir en petitoir, de petitoir op het goet of op de persoon. Oneigentlijke actien op het goet. Eerste actie op het goet uit rechte eigendom. Tweede, uit nutlijke eigendom. Derde, uit erfchap. Vierde uit pandt-recht. Grondt van alle actien op het goet. Oneigentlijke aanspraak op het goet. Voor de bezitters van goeder trouwe. Voor de afwesende. Een ander tegen de afwesende. Beschrijvinge van de Pauliaense actie, waer door de Crediteuren het vervreemde goet van de schuldenaer weeder opeyschen. Tegens wie dese actie gelt. Ook tusschen de Crediteuren onder elkanderen. Sy duirt niet langer als een jaer. Van actie hypothekeer. Van actien op de persoon in het gemein en van condictien. Van condictie uit de Wet. Deilinge der personeele actien tot interest of straffe. Welke op interest gaen. Actien uit beyden gemengt. Gemengde actien half op het goet, half op de persoon. Actien van goeder trouwen ende streng recht. Wat ende welke d'actien van goeder trouwe zijn. Alle de rest zijn van streng recht. Noch eenige deelingen. Andere verby gegaen.

1. **O**M een Libel wel in te stellen moet men weten, wat *aktie* t'elkens geschapen zy; hoewel *de name daer van niet behoeft nitgedrukt te worden*, evenwel moet in 't nemen van den eysch ende *conclusie* daer op onderscheidelijk worden gelet.

2. Wy hebben in de voorgaende boeken de heerkomste ende inhoudt van yder actie in het bysonder uitgehaelt ende verthoont; Sullen echter alhier yets moeten stellen van het wesen ende het onderscheidt der actien in 't algemeen.

3. Wat nu een yder toekomt, wort gemeinelijk gedeilt in Beheersching en Inschuld, gelijk hier boven is verhaelt, t welk is waerlijk het onderscheidt van saken die ons volkoomentlijk toebehooren, maer tot geen van beyde kan de bezittinge gebragt worden, niet tot beheerschinge, want d'eygenschap van dit is, dat het vast op 't goet leidt, en den beheerscher aanspraak geeft op het goet overal waer het gevonden wordt d'een tegens elk en ygelijk houder desselfs; in tegendeel de bezittinge duirt niet langer als het goet blijft in handen ende onder

de macht van den houder, welke geen aanspraak heeft op een ander die het goet zedert heeft bekoomen, maar een roover en een dief neemt terſtont ſoo wel de bezittinge als bezitrecht wech, want gy moet weten, dat men bezitrecht noemt, het geene de dadelijke bezittinge geeft aan den houder, ende niet het recht om de bezittinge wederom te bekoomen.

4. Soo dient men dan te zeggen, dat het recht van toebehooren is, of *proviſioneel* of *volkoomen*; het *proviſioneel* recht is de bezittinge, het welke wy daerom *proviſioneel* noemen, om dat het bezeetene goet by proviſie gelaten wordt aan den bezitter, ſoo lang een ander niet bewijſt dat het hem ten vollen toebehoort.

5. Hier uyt volgt, dat ook de actien moeten verdeelt worden in *poſſeffoir*, of *petitoir*, dat is, of van bezit, of van vol toebehooren. Die van vol toebehooren zijn wederom of op het goet, of op de perſoon. Actie op het goet is, die gegeven wordt uit recht van beheerſchinge tegens een yegelijk bezitter, om het goet of het recht ons op het ſelve geſchapen, machtig te worden. Actie op de perſoon is, die gegeven wordt, uyt recht van inſchuld, tegen den ſchuldnaer ofte ſijn erfgenaem.

6. Daer is noch een ſoorte tuſſchen beyden, welke niet voortkoomt uit beheerſchinge, maar echter ſoo verre op het goet is, datſe gegeven wordt tegen een yegelijk bezitter deſſelfs; van deſſe ſullen wy handelen met en benevens de actien op het goet, en die voor ſodanig houden, hoewel oneygentlijk genoomen.

7. Het getal en onderscheydt der actien op het goet, ſchikt zich nae verſcheidenheit der ſoorten van beheerſchingen, welke zijn vijf, gelijk voor deſen geleert is; *eerſtelijk rechte eygendom*, waer uit voortkoomt de actie die men in 't latijn noemt *Rei Vindicatio*, in 't duits, aentafſtinge van goet.

8. Ten tweeden *nuttelijke eygendom*, waer uyt koomt de nuttelijke vindicatie of aentafſtinge; d'eerſte wordt geoeffent by alle eygenaers, welkers goet is in vreemde handen, 't zy roerlijk of onroerlijk, maar niet van 't geene onlichamelijk is, als *ſervituten* ende gerechtigheeden; de tweede nuttelijke actie wort aengeſtelt by erfpachters, of koopers, ende by de geene die tien en langer jaren eenig huis of landt gehuurt hebben.

9. Ten derden, erſchap, waer uyt voortkoomen eyſch van erveniſſe en klachte van onheusch testament; ten vierden erfdienſtbaerheit, waer uyt voortkoomt actie van ſervituit, welke mag aengeſtelt worden by alle die recht van dienſtbaerheit hebben op eenig goet tegen een yeder bezitter van het ſelve goet.

10. Ten

10. Ten vijfden, is het pandrecht, waer van voortkoomen actie van *hypoteek*, die een Crediteur heeft tegens een yegelijk bezitter van het verpande goedt.

11. Van alle dese soorten van aenspraken hebben wy voor desen ter plaetse daer 't behoorde, gehandelt, en sullen daerom hier niet meer neederstellen, als alleenlijk, dat de grondt van d'actie op 't goedt is, aen de kant van de eyscher is *beheerschinge*, ende ten aenzien des verweerdens *bezittinge*, gelijk *al mede breeder hier boven is uitgeleidt*.

12. Oneygentlijke aenspraken op het goedt zijn, als gezegt is, die niet koomen uyt *beheerschinge*, maer echter op alle bezitters aengaen; de exempelen daer van zijn dese; eerstelijk, (a) *een bezitter van goeder trouwe* hebbende een wettige titel, waer door anders eygendom wordt overgedragen, eenig goedt niet van den rechten eygenaer bekoomen ende het selve verlooren hebbende voor dat hy het verjaert hadde, kan het selve wedereyschen van alle die het sonder tijtel bezitten; de grondt deser aenspraken is *de billijkheit*, en geen recht van toebehooren, voor soo veel de reeden eyscht, dat het goedt liever zy in handen van de geene die het met goede trouwe ende tijtel eerst bezeeten heeft, als by de tweede bezitter, die geen tijtel en heeft, *want hy ook een tijtel hebbende, soo heeft d'eerste geen aenspraek*; om dat twee die even gelijk recht hebben, geen actie op malkander kunnen maken; doch hier van is voor desen gehandelt. (b)

13. Het tweede exempel is; yemant door *afweesen* van hem self of van een ander, eenig recht of goedt door verjaringe verlooren hebbende, kan het selve weeder eyschen van een yegelijk bezitten, als of het niet verjaert en was; en dese aenspraek is tweederley, d'eene *ten profijte van een afweesende*, en de ander *tot nadeel dessels*. voor soo veel sy is tot profijte van den afweesenden, sulx is niet te verstaen van alle die absent zijn, maer die om het gemeine best buiten landts zijn geweest, juist niet in *ambassade* of uyt last van de gemeine Regeeringe, maer om sodanige oorsaken die voor het gemein zijn nuttelyk ende prijsfelyk, gelijk *of een student* buitens landts zijnde een ander sijn goedt of recht quame te verjaren; die om koophandel uytlandigh is soude mogelijk dese actie ook niet geweigert worden, om het groote belangh dat het gemein by de koophandel heeft, *hoewel anders de wet zegt, dat die om sijn profijt uit is, dit remedy niet en heeft*, maer men kan dat verstaen van sulck profijt, daer het gemein geen voordeel by heeft. (c)

M m 2

13. De

(a) 2 boek, cap. 32. (b) *Actio Publiciana* §. 4. Inst. d. *Act.* (c) §. 5. Inst. de *Action. l. 1. l. 28. l. 36. ff. Ex quib. caus. major.*

14. De tweede aanspraak, wordt tegens d'afweefende ten voordeele van de praesente gegeven, wanneer d'absenten terwijl d'andere buiten s' landts was, eenig recht of goetd van die ander in de Provincie zijnde verjaert heeft. wel te weten indien hy die absent is, niemand heeft gehadt door welke sijn sake wierde verdedigt, want sulc een by der handt zijnde geweest, soo moet de praesente zich selven wijten dat hy tegen d'afweefende geen aanspraak heeft gemaakt. (d)

15. Ten derden hoort hier toe de *Pauliaensche* actie soo genaemt; welke gegeven wordt aen de personeele Crediteuren, als sy immiffie in haer schuldenaers boedel hebben gekreegen, om van yeder bezitter te herroepen foodanige goederen, als voor of nae de verkreegene immiffie tot haer nadeel en ter quader trouwen vervreemdet zijn geweest.

16. In dese beschrijvinge staet te letten, ten 1. dat sy gegeven wordt aen personeele Crediteuren, want die pandrecht hebben behoeven dese actie niet, als hebbende beeter, te weten, de *hypotekaire*: ten tweeden, dat dese actie niet eer gelt als d'immiffie gedaen is; om dat te vooren de Crediteuren geen ander actie hebben gehadt als uit haer respectieve contracten. (e) Ten derden dat dese actie goetd is tegen yeder bezitter, hoewel sy uyt geen beheeringe voortkoomt, maer de Wet geeft dat om meerder nuts halven. Ten vierden de goederen mogen vervreemdet zijn voor of nae de verkreegene immiffie, (f) hoewel als het daer nae geschiedt, den Crediteuren ook geschapen is de hipotekeere. (h) Ten vijfden wordt vereyscht dat d'alienatie geschiedt zy ter quader trouwen, immers van de schuldenaer. (g)

17. Nopens de bezitter wordt geen onderscheidt gemaakt, of hy het goetd verkreegen heeft uyt een lastige of uyt een profijtelijke tijtel, als koop of wisselinge, soo kan het goetd niet van hem wedergeëyscht worden, of het moet blijken dat hy van het bedrog geweeten heeft: maer nevens een profijtelijke tijtel, als schenkinge, legaet of diergelijke, gelt deese actie, al hadde de bezitter van geen bedroch geweeten. (i)

18. Onder de lastige tijtels wort mede gerekent houwelijx-gifte, als wordende gegeven, om de lasten des houwelijx, die niet klein zijn, te dragen, (k) als ook weddinge, ende het winnen op perijkel van onseekere uitkomst. (l)

19. Maer

(d) d. l. 1. & seqq.

(f) l. 15 l. 17. d. 1.

his quæ in fraud. cred.

1. ff. d. jur. dot.

(e) l. 1. in pr. & l. 10. in pr. ff. de his quæ in fraud. cred.

(g) l. ult. C. d. Prætor. pign.

(i) l. 6. §. 11. d. 1. d. his quæ in fraud. cred.

(l) Sand. 3. 13. 3.

(h) d. l. 10. in pr. & rit. de

(k) l. 56. §.

19. Maer die alleenlijk verzuimt te krijgen het geene hem geschapen was om te verkrijgen, ende niet heeft gewilt het selve zich toeeygenen, kan niet gezegt worden *te hebben tot nadeel der Crediteuren iets gealieneert*; want niet te willen verkrijgen is geen *alieneeren*, het welke ook waer is ten aenzien van de *legitima* der kinderen. (m)

20. D'eene Crediteur heeft ook deese actie tegen den anderen, die met de schuldenaer eenig contract tot nadeel der andere Crediteuren mag hebben gemaakt, by exempel; yemant hebbende niet meer als een gemeine brief van sijn schuld, brengt sijn debiteur daer toe dat hy hem een publijk instrument geeft, om alsoo voor de andere Crediteuren in *præferentie* te koomen, *volgens het geene elders reede gezegt is*. (n)

21. Van gelijken, als een schuldenaer uit bysondere gunste aen een der Crediteuren betaelt heeft, dat kan wedergeëyscht (o) worden. Wel te weten, als de possessie reede geschiedt of ten minsten *decreet* daer toe verleent is, of de schuldenaer abandon van goederen heeft gedaen; want soo lange sulx niet geschiedt is, mag elk 'er zich by sichicken soo hy best kan, al waft des selven daegs van 't abandon. (p)

22. Eindelijk, dese Pauliaensche actie moet binnen 's jaers, nae dat men heeft kunnen aanspraak doen, worden aangeestelt, (q) gelijk eertijts ook geweest is by den Hove, in de sake van *Mierk Melles Appellant contra Douwe Tammes* appelleerde; den 15 Julij 1647. *Nauta decis.* 38.

23. Volgt d'actie hypotekeer, die gegeven wordt soo aen alle crediteuren in't gemein, als aen de Landtheeren, om te vervolgen de goederen die op het landthuis by de meijers gebragt ende voor de huur speciaalijk te pande gestelt zijn, *maer van dese actie is hier boven gehandelt*. (r)

24. Dit zy dan genoeg op deese plaetse van d'aenspraken op het goedt, soo eygentlijk als oneygentlijk genoomen, volgen d'actien op de personen, die in het oud recht genoemt wierden *Condictien*; edoch wordt dese naem meest gebruikt van sodanige personeele actien, die anders geen name hebben; als daer is, *condictie* van 't geene men niet schuldig is, *condictie* van diefstal, *condictie* uit onrechtveerdige oortake, en sonder oorsaake: van welke alle voor desen gesproken is. (s)

25. Maer een is 'er, daer geen geleegeentheyd van geweest is, *condictie uit de Wet* genoemt, welke plaetse heeft *soo dikwils de Wet actie*,
M m 3 geeft

(m) Sand. 3. 13. 3. l. 6. in pr. & §. 2. d. t. d. *his quæ in fraud.* d. 134 d. R. I.

(n) l. *qui scripturas C. qui pot. in pign.* (o) l. 10. §. 1. l. 24. d. t. d. *his quæ in fraud.*

(p) d. l. 6. §. 7. & l. 24. d. t. d. *his quæ in fraud cred.* (q) l. 1. in pr. l. 10. in pr. d. 118

(r) 2 boek, kap. 49. (s) 3 boek, 35. kap.

geeft uit eenige oorsake, ende nochtans geen bysondere naem aen deselve actie geeft, soodanig is de eysch tot vervuilinge der legitima, (t) waer van elders ook al gesproken is, andere exempelen mogen haer elders opdoen.

26. Voorts d'actien op de persoon zijn of tot straffe of tot het *interest*; d'actien die tot straffe gaen, zijn of tot dubbelt, of tot drie- of vierdubbelt, of tot eenige andere breuken ende verbeurten: wat aengaet die van 1.2.3 ende 4. dubbelt, die zijn heedenstaegs voor't meerendeel soo niet meer in 't gebruik, en de reeden waerom sulx verandert is, sal moeten verklaert worden als wy handelen fullen van de actien, daer in die boeten alsoo te passe koomen. Wel te weeten, die in d'Ordonnantien uitgedrukt zijn hebben immers hun gebruik; hoewel de meeste zijn seekere gelt-breuken, by vaste sommen uitgedrukt, gelijk in *het Kapittel van injurien*, en elders sal worden getoont.

27. Wel te weeten, wy spreken hier alleen van straffen, die den eyscher in 't particulier toebehooren, ende niet die tot een *exempel* om andere af te schrieken, dienen, of ook tot voordeel van de *Fiscus*, anders van het gemeine Landt strecken, alsoo dat crimineel is, en wy hier alleen van *Civile* aanspraken handelen.

28. Meest alle civile aanspraken zijn op het *interest* gericht, ende wat door *interest* verstaen wort, is ook al voor desen geleert, het welke wy niet fullen herhalen.

29. Maer dient gelet, dat d'actien op het *interest* gericht, eerstelijck zijn die op het goet gaen, en hier boven zijn verhaelt; ten tweeden, alle d'aanspraken die uit contracten voortkoomen, jae ook meerendeels die uit misdaden komen, immers heedenstaegs, soo dat schier anders geen actien meer gebruikelijk zijn, als tot het *interest*, behalven de geene, waer op by d'Ordonnantie seekere breuken zijn gestelt: soo als even te vooren is gezegt.

30. Gemengde actien die half tot straffe, half tot *interest* zijn, worden in Keyserlijke rechten getelt; die van roof, van schade, ende meer andere, te lang alhier te verhalen, (u) ende moettende in *het boek van de misdaden volgen*.

31. Maer een ander soorte van gemengde actien, die half op het goet en half op de persoon zijn, kan nu soo wel gebruik hebben als by outs, ende zijn van soodanige natuure de eysch van erfchap, actie van deilinge, van erf en lijfscbeidinge, bestaende dese vermenginge hier in, dat in die actie gehandelt wort, niet alleen van de

(t) l. 30. C. d. inoff. test.

(u) §. 19. Inst. de Action.

de sake zelf, om die te eyschen, te schikken ende te deilen, maer ook in *personeele prestatien* alsoo genoemd, welke zijn vruchten ende profijten by d' eene meer genooten als den anderen, schaden by den eenen meer als by den anderen aen het gemeine goet gebracht, penningen uit verkochte goederen voortgekoomen ende by d' eene verbleeven, en wat diergelijke meer mag zijn, 't welk niet onmiddelijk uit het goet koomt, maer door toedoen en mede-werkinge van menschen by koomt. (w)

32. Noch worden de personeele actien verdeilt, dat sy zijn *of van goeder trouwen, of van streng recht*, welk' onderscheidt, zeg ik; behoort tot actien personeel, niet komende uit misdaden, ook niet tot actien op het goet, maer dese zijn nae Keyserlijke Rechten van een derde soorte, ende worden *arbitrair* genoemd, met desen zin en gebruik, dat een Rechter nae genoomen kennis van saken bemerkt hebbende dat het *questiense goet* den eyscher toebehoorde, voor eerst de gedaegde belaste en den selven doemde om het goet wederom te geeven, het welke indien hy gehoorfaemde, soo wierde sulks gehouden voor een *definitive*, dat is, eyndelijke sententie, maer als hy in gebreeke bleef, soo wierde hy door nieuwe sententie in swaerder boete geslagen, nae goetvinden des Rechters: maer heedenstaegs heeft dit geen gebruik, en valt maer een enkele *condemnatie*, in questie van eygendom, welke tegen een gedoemden en ongehoorsamen ter *executie* wort gestelt.

33. Maer het gemelde onderscheidt van goede trouwe en van streng recht, heeft noch heeden immers by ons in de actien sijn gebruik, (x) hoewel in andere rechtbanken, weinig staet op de selve schijnt gemaekt te worden. (y)

34. Gy moet niet denken, dat in actien van streng recht geen goede trouwe plaets soude hebben; want ontrouwe moet verre zijn van alle contracten; (z) Maer eenige actien worden van goede trouwe genoemd, by maniere van uitneementheit, om dat daer in overvloediger effecten van goede trouwe bevonden worden, als in die van streng recht, het welke nochtans voortkoomt uit de eygenschap van de contracten selfs.

35. Maer wat zijn actien van goede trouwe? in welke de Rechter vrije macht heeft, om te wijsen nae de billijkheit, wat d' eene d' ander moet doen hebben, ook buiten het geene bedongen is. Actien van streng recht zijn, in welke de Rechter niet kan te buiten gaen de

(w) §. 20. d. t. I. de *Action.*
noviss. cap. 14. versu. sed quid,

(z) *Sand. 3. 14. R.*
 (z) *l. 59. §. 1. ff. Mand.*

(y) *Gudelinus de jure*

de palen van d' overeenkomste tusschen partijen gemaakt; *by exempel*; in koop, welkers actie van goede trouwe is, kan de Rechter, den geenen die in gebreeke is van sijn kant het contract te voldoen, doen in d' interessen ende vruchten van de tijt af dat hy in gebreeke is geweest, niet tegenstaende van vruchten en interessen tusschen partijen niet is gesproken; maer in gelt-leeninge kan de schuldenaer, schoon verzuimt hebbende op sijn tijt te betalen, in geen vruchten of interessen worden gedoemt, als nae rechtelijke aansprake; *ten zy uitdruckelijk anders bedongen mochte zijn*, (a) Noch is dat onderscheidt tusschen beiden, als men goet sal wardeeren dat verlooren ofte verergert is, in contracten van goede trouwe neemt men de hoogste prijs, die er geweest is van dat de schuldige in gebreeke heeft beginnen te zijn tot aen de sententie, en in die van streng recht neemt men het niet verder als tot de rechtelijke aansprake toe. (b) ten 3. bedrog maekt de contracten van goede trouwe ten eersten nietig ende van geener waerden, maer die van streng recht bestaan soo lange, tot dat sy door actie of exceptie van bedrog te niete worden gedaen; (c) behalven dese drie onderscheiden warender in't oud Roomich Recht noch andere meer, opzicht hebbende op seekere oude formulieren, die heedensdaegs geen meer gebruik en hebben.

36. Maer het is noodig te weten, *welke actien van goeder trouwe zijn*; in't algemeen is dese reegel; contracten die beiderzijts actie voortbrengen zijn van goede trouwe, ende van streng recht zijn, die van een kant alleen verbinden. Tot goede trouwe behooren dan eerstelijk alle contracten uit bloote overeenstemminge bestaende, als koop, huur, erfpacht, last-geevinge ende maetschappije; ten 2. alle contracten in saeks-leeveringe bestaende, als bruik-leeninge, bewaergeevinge ende verpandinge; doch verbruik en gelt-leeninge is van streng recht. ten 3. de oneygentlijke contracten, als onderwint, mombers bedieninge, deilinge en erfscheidinge. Aengaen van ervenisse schijnt van beide te zijn, want sy wort onder die van streng recht getelt; ende evenwel in't stuk van vruchten en interessen, daer in voornamentlijk de kracht van dit onderscheidt gezien wort, is sy van een natuure met die van goede trouwe, *gelijk elders gezegt is*.

37. Van onbenoemde contracten zijn twee van goeder trouwen, *wisselinge ende prijseeringe*, anders van *nidtragerije*, waer van hier boven gesproken

(a) l. 1. & l. 3. C. d. usur. junctal. 32. §. 7. ff. d. usur. l. 78. §. ult. d. R. V. (b) l. 3. §. 2. ff. Commod. (c) l. 7. pr. & §. 7. ff. d. dol. mal. l. 3. §. ult. ff. pro soc. l. 16. §. 1. d. minor. l. 22. l. 36. ff. d. V. O.

gesproken is. 3. boek 23. Kap. art. 21. en volgende. Eyndelijk eysch van ervenisse wort ook van de selve natuur gerekent, om de veelvoudigheid van de præstatien daer in begrepen (d) is veelerhande.

38. Alle d' andere actien zijn van streng recht, als die van gelt en verbruik-leeninge, van beloften en toezeggingen, schriftelijke verbintenissen, onbenoemde contracten, uitgenoomen de twee voornoemde, ook alle *condictien* waer van hier boven gerept is, en wat'er meer mach zijn, die wy onder die van goeder trouwen niet hebben getelt. Diergelijke zijn ook d' actien op het goet, die eertijts waren *arbitrair*, in dien zin als boven is aangeweesen; maer dat gebruik heedenſdaegs geen plaetse meer hebbende, soo konnen sy niet als tot die van streng recht gebracht worden.

39. Noch worden de actien soo wel op het goet als op de personen onderscheiden in *eygentlijke* ende *nutlijke*. De *eygentlijke*, die uit de woorden van eenige Wet of duidelyk besprek van partijen voortkoomen. De *nutlijke*, die om gelijkheit van saken ende nuttigheitshalven verder worden uitgestrekt.

40. Exempel. *Vindicatie* van mijn goet wort eygentlijk gegeven tegen een yegelyk bezitter desselfs; die het hem self met opzet heeft quijt gemaakt, wort echter met de *nutlijke* actie aengesproken. past dit op het 2. boek Kap. 32. art. 18.

41. Een ander; Kopers van actien hebben eygentlijk geen aanspraak als door last-geevinge des verkopers; maer die last niet zijnde gegeven soo wort echter de nutlijke of oneygentlijke aanspraak aen haer niet geweigert. ziet het 3. boek 3. Kap. art. 22.

42. De actien zijn noch *enkel* of *dubbeld*. Enkel, daer d'eene eyscht ende d' ander van geëyscht wort; Dubbeld, daer beide partijen eyschen, gelijk in erf- en limijtscheidinge en alderhande deelingen; te weeten, *als beide partijen scheiden willen*, want d'eene niet willende, soo is de aktie enkel.

43. In foodanige actien wort die eerst gesproken heeft, gestelt, als *Requirant*, ende de laeste *Requireerde*; spreekense te gelijk, soo moeten se'er om ackordeeren of lotten, wie als *Eyscher*, wie als *Gedaegde sal staen*; alsoo die stellinge tot het weesen van't *proces* nootwendig is. (e)

44. *Dubbeld* zijn ook eeniger-wijse de *actien*, die voortkoomen uit *contracten* beiderzijds verbant hebbende, om dat beide partijen daer in *actie* konnen maken, hoewel niet ten aanzien van eenerley *proces*, gelijk de voorgaende dubbelheit te verstaen was.

II Deel.

N n

45. An-

(d) §. 28 *Inst. de Action.*

(e) l. 13. & sequ. ff. de Iudicij.

45. Andere daer en tegens zijn enkel, om dat niet als van d'eene kant actie kan koomen; gelijk in toezeggingen, in gelt-leeninge ende beloften van d'eene kant vervult.

46. De dubbele actien zijn of gelijk of ongelijk. De gelijke zijn van sulke handelingen, daer in beide partijen ontrent evenveel hebben te hoeden, gelijk koop ende verkooping, huur ende verhuuring, maetschappij, mitfgaders accoorden. Want het goet en de prijs, 't gebruik en de loon ongeveerlijk over een koomen, ende de maetschappij bestaet in gelijkheit van beide zijden. Accoorden in onderling geeven en doen zijn ook van dien aert.

47. Maer in last-geevinge, in onderwint, in bruik-leeninge, in pandt ende bewaergeevinge, in voogdijs en andere zijn de actien ongelijk, om dat de aenneemer veel meer in de selve verbonden is, als de geever, die evenwel ook verstaen wort te zijn verbonden, gelijk te sijner plaetse gezegt is.

48. Zomtijts gebeurt het, dat over een sake verscheiden actien geschapen zijn, die of alle nae malkander, of een van allen voor Recht aengestelt konnen worden.

49. Nae malkander ten 1. als ontrent een sake verscheiden handelingen of daden zijn voorgevallen; gelijk of men seker goet voor eenige jaren gehuurt ende nae dien tijdt hadde gekocht.

50. Ten 2. Als verscheidene personen uit een saek tot verscheiden oogemerken aanspraak hebben, gelijk in 't stuk van misdaden, de belcedigde om sijn schade en de Procureur Generael om de straffe, te gelijk, of nae malkander konnen ageeren.

51. Maer als eenerlijc personen verscheiden aanspraken tot eenerley oogemerk hebben, te weeten, tot vergoedinge van schade, soo wort d'eene door d'andere wechgenomen, gelijk of gy van een dief de prijs van 't gestolen goet hebbende bekoomen, naderhant het goet woudt eyschen.

52. Daer kan ook niet meer als een actie in een libel worden opgestelt, om het effect daer van te bekoomen; maer 't is niet verboden, verscheiden actien by malkander te stellen in een libel, om ingevalle d'eene niet goet ofte genoeg was, door de ander het sijne te bekoomen, ziet een exempel in het 2. boek 32. Kap. art. 8.

53. Daer worden meer verdeelingen ende aenmerkingen van actien, in het kapittel van d'actien in het latijnsche recht gemaakt, maer wy hebben nae onse ordere hier genoeg aen, soo veel aengaet d'actien *petitoir*; volgen dan die men *posseffoir* noemt ofte van bezittinge, waer van breeder sal moeten worden gesproken, om dat van dese nergens is gehandelt, ende van de eigendoms actien is t'elkens op haer plaetse gezegt.

VII. KAPITTEL.

Van de possessoire middelen, en eerst van de bezittinge self.

Bezittinge onderscheiden in eygentlijke ende oneygentlijke. Hoe de selve verkreegen wort en van de clausula constituti. Hoe sy verlooren wort. Kan by ons niet verlooren worden door toedoen van een die het goëdt voor ons bezit. Maer wel door geweld. Ook niet de doode. En is sulx niet verandert door onse Ordonnantien.

1. **W**Y hebben hier boven in het tweede boek tiende kapittel gezegt wat bezittinge is, hoe meenigerley sy is, en op wat maniere sy wort verkreegen, behouden ende verlooren, doch alles kortelyk; en moet noch worden gezegt, dat bezittinge is *eygentlijk of oneygentlijk genoomen*: d'eygentlijke is van lichamelijk goëdt, dat van yder een gebruikt mag worden; oneygentlijke bezittinge is van onlichamelyk goëdt, als van *servituten* ende gerechtigheeden, als ook van lichamelijk goëdt, maer dat Kerken of vrije Landtschappen eygen is.

2. Noch itaet te letten, dat wy de bezittinge niet alleen door aantastinge van ons self verkrijgen, maer ook door onte dienaers, onse last-hebbers, en huurslieden, jae ook door onse schuldenaers, soo wanneer sy verklaren dat sy seekere stucken van haer goëdt bezitten, en voortaan sullen bezitten voor ons en uit onser name, waer door wy dan het volle bezit-recht waerlijk en werkelijk bekoomen, (a) dese verklaringe wort gemeinelyk in de practijke genoemt *Clausula Constituti*, ende veel in notariale instrumenten gemeldet, maer weinig by de lieden, ook by eenige Notarien selve verstaen: nochtans is het van nooden dat de lieden sulks werde beduidt, want sy anders door die bloote latijnche woorden niet kunnen verbonden worden, desweegen soo dikwils de *Clausula Constituti* gemelt wort, daer by wel behoorde gestelt te worden, dat is, *ik verclare dit mijn goëdt te bezitten uit name van mijn crediteur, of diergelyke*, ziet hier van 't voorfl. tiende kap. des 2. boeks art. 9.

3. De bezittinge alsoo verkreegen kan niet worden verlooren als door eygen wille des bezitters, versterven desselvs, en door geweld

N n 2

van

(a) l. 28. l. 35. §. sed quidem C. d. donat. l. 77. d. R. V. juncta l. 18. d. acq. poss.

van een ander, de bezitter kanse door zijn wille verliezen ook terwijl hy het goetd noch in handen heeft, of terwijl hy 'er noch in of op is, als hy maer geeft verklaringe, van dat hy het goetd niet meer wil bezitten. (b)

4. Edoch een knecht, een gelaftigde, een huirsman, die de *Clauſula Conſtituti* gepaſſeert heeft, of andere die uyt ons naem in de bezittinge zijn, kunnen ons door haer toedoen de bezittinge niet be-
neemen, maer al hadden sy het verkocht of verlaten ende aen een ander overgeleevert, de ware bezitter soude echter het recht ende het bezit ſelve behouden, (c) hoewel andere de wet by Sande aen-
getrocken verſtaen van overleevinge ſonder tijtel ofte van een be-
drieglijke verlatinge, gedaen met die meeninge, dat een ander die bezittinge soude inneemen, maer (verſtaen deſe) wanneer de voor-
noemde perſoonen die uyt onſer namen in de bezittinge zijn, het goetd ordentelijk overdragen ende leveren, dat alſdan de bezittinge verandert wort ende over gaet; welk gevoelen by het Hoff ook ge-
volgt is, hoewel Sande van andere gevoelen ſchijnt te zijn. (d)

5. Door geweld van een ander die ons goetd inneemt, verlieſen wy ook de bezittinge, ende moeten wy rechtſmiddelen gebruiken omſe wederom te bekoomen. (e)

6. De doodt maekt ook een eynde van de bezittinge, die niet overgaet op den erſgenaem, als nae dat sy metter daedt ende op nieuw van de ſelve lichamelijk is aengetaſt, (f) en kan niet gezegt worden dat in Frieſlant ſulks ſoude verandert zijn; hoewel gezien hebbe dat eenige ſulks meinden te bewiſſen uit d' *Ordonnantie*, (g) alwaer ſtaet dat d' erſgenamen uit de Wet anders *ab inteſtato* niet behoeven te verſoeken rechtelijke immiſſie in de poſſeſſie of bezittinge der ſel-
ver goederen.

7. Beeter aenmerk *Herbay* in ſijn aenmerkingen op d' *Ordonnantien*, dat het contrary uyt het gemelte artikel geblijkt, alſoo daer ſtaet, dat d' erſgenamen vrijelijk mogen *aenvaerden en treden* in de poſſeſſie van de goederen op hen vererft; want het ſelve wort in de Roomſche Wetten ook geleert, dat d' erſgenamen de poſſeſſie moeten aen-
vaerden en daer in treden; de rechtelijke immiſſie in de poſſeſſie is gantsch wat anders, want nae't oude Roomſche Recht moeſten eeni-
ge erſgenamen van de Schout rechtelijke immiſſie verſoeken, en des
niet

(b) l. 3. § 6. ff. d. acq. poſſ. (c) l. ult. C. d. acq. poſſ. Sand. § 4. 1. (d) d. deciſ. 1.
(e) l. 1 & tot. tit. ff. de vi & vi arm. (f) l. 23. in pr. ff. de Acqur. poſſ. (g) 1. boek
tit. 17. art. 3.

niet tegenstaende, moesten sy noch het werkelijk bezit met 'er daedt aenvaerden, om dat de voorige immisfie in de possessie niet meer als een recht-geevinge was tot het aenvaerden der goederen, (h) dese *rechtelijke immisfie in possessie* is by ons afgeschafft, maer geenzins het aenvaerden des bezits, en het treden in de possessie, dat niet verandert zijnde, blijft gelijk het by Keyferlijk Recht is geordonneert; in Vrankrijk echter en veel andere plaetsen, ook van ons Neederlandt wort gebruikt een reegel van conararie zin, (i) in 't fransch aldus luidende, *le mort saisit le vif*, dat is, de doode geeft het bezit aen de leevende, maer in Frieslandt hebben wy zegg' ik, geen reeden om van het Roomfche recht in defen af te gaen. En loopt by ons de practijke soo, wel en te rechte, dat een erfgenaem wordende belet de bezittinge werkelijk te aenvaerden, moet verfoeken, dat hem de possessie werde toegeweesen, omse te verkrijgen ende niet omse te behouden, dat anders lichter was; gelijk by de erfgenamen van w: *Vrou Rixt van Donia* geprocedeert is, nopens de heerlijkheit van Amelandt in den jare 1681.

VIII. KAPITTEL.

Van aenspraek om bezit te verkrijgen.

Driederley middelen tot bezit. Ten eersten om bezit te krijgen voor erfgenamen. Byzonderlijk voor die een ongeschonden Testament heeft, Of anders klaer recht uit de Wet. Algemein onderscheidt tusschen de middelen *possessoir* ende *petitoir*. Middelen *possessoir* nopens de Legaten, om een Testament te zien. Om vruchten op te lesen. Om verpandt goet te bekoomen.

1. **D**E middelen nu tot de possessie eygentlijk en oneygentlijk genoomen, behoorende, zijn drierley, te weten om de bezittinge te verkrijgen, te behouden, of wederom te krijgen.

2. Die om te verkrijgen zijn dese navolgende, ten eersten, alle erfgenamen uyt testament of uyt de Wet kunnen verfoecken, dat haer het bezit van des boedels goederen (a) toegekent, ende sy daer in geïmmiteert werden, ende verscheelt dit *remedie* van eysch van ervenisse, waer van hier boven gesproken is, soo verre, dat hier in niet gehandelt

N n 3

words,

(h) l. 3. §. 3. ff. de bon. possess. sec. tab.
rum.

(a) *Interdictum quorum bonorum*.

wordt, als van roerlijk en onroerlijk goet, (b) en dat 'er geen vol bewijs van nooden is, ook niet dat de goederen eygen zijn geweest, aen den verſturvene; zijnde genoeg, dat dieſe bezeeren heeft. (c)

3. Maer die een ongeschonden teſtamen heeft, waer in hy erfgenaem is geſchreeven, kan de bezittinge der goederen terſtont bekoomen ſonder onderscheidt, van alles wat d'erflater heeft nagelaten, en alſoo is dit remedie ſoo wel tot oneygentlijke als eygentlijke *poſſeſſie*; (d) is 'er geen tegenspreker, ſoo kan hy het ſelve bekoomen op een bloot rekest, maer valt 'er oppositie, ſoo moet 'er nae Rechten ſommier proces over gevoert worden, (e) ten ware het Hof om reedenen anders goetd vindt, gelijk geſchiedt is in de ſake van F. I. weduwe H. op ende tegen V. J. S. als man ende voogd over M. H. De weduwe is toegeſtaen d'immiffie in het bezit des boedels op rekest ende *reſcriptie*, om dat het even voor de *vacantie* was, ende het goetd qualijk tot het uyteynde dies verzeegt konde blijven; mits de weduwe moettende gedoogen beſchrijvinge der goederen, om den *opposant* geen vooroordeel te geeven, ten aenzien van het principael proces, over de deugt van het Teſtament den 12. *Julij* 1680. immers ſoo wanneer men ten eerſten aenzien niet en bemerkt, dat d'oppositie is *impertinent* ende tot quellen gericht, want ſy dan ten eerſten afgeſlagen ſoude moeten worden.

4. Dit ſelve kan mede plaetſe hebben tot voordeel van een erfgenaem uyt de Wet, ſoo wanneer hy bewijſt, dat hy erfgenaem is, ende d'erflater het goetd bezeeten heeft. (f)

5. En ſtaet hier te letten dat het onderscheidt van alle remediën *poſſeſſoir*, nevens de *petitoire* actien hier in beſtaet, dat in deſe laetſte moet weſen volle kenniſſe van ſaken ende bewijs van de grondt der ſelve, maer in d'eerſte die van het bezit handelen, wort geen volkoomen bewijs vereyſcht, als van het geene uytterlijk kan blijken; de quaëſtie ten principale wort uygeſtelt tot het Gerichte *petitoir*, en ſoo kan een erfgenaem op vertoninge van het geſchriſte des teſtaments, het bezit verkrijgen, niet tegenſtaende party voorgeeft, dat het teſtament niet en deugt, als maer de *faute* niet voor ogen blijkt, en ontwijvelbaer is.

6. Tot verkrijginge, behoort ook het remedie, dat den erfgenaem wort gegeeven om te hebben reſtitutie van een ſtuk goetds, dat by

(b) l. 1. § 12. ff. *quor. bon.*
(d) l. 3. C. d. *edict. diſp. Hadr. toll.*
Quorum bonorum.

(c) l. 19. in fin. cum l. *ſequ. d. Hered. per.*
(e) D. l. 3. (f) l. 1. C. ult. C.

by de overleedene aen een ander gelegateert, ende by den selven sonder kennisse des erfgenaems aengetast is, ten eynde hy erfgenaem daer van de *Falcidia* mag afstreken, des hy dan ook cautie stelle voor het betalen van de drie vierde parten. (g)

7. Maer een Legataris wort in Rechte geen *possessoir remedie* gegunt, om het Legaet te bekoomen, hy moet de bezittinge daer van ontfangen van den erfgenaem. (h)

8. 't Is echter niet buiten reeden, ingevallē een Legataris, wiens recht klaer en secker was, het goet sonder voorgaende list of geweld bezat, dat hy soude moogen gemainteneert worden, om dat de eigendom hem toebehoort, (i) ende hoe kan men een eygenaer het bezit ontnemen? Maer als een Legataris sijn recht is onsecker en twijvelachtig, hy soude het bezit om voorige reeden, aen den erfgenaem moeten overlaten, ende niet willende, is den erfgenaem geschapen het *Inierdict* hier boven gemelt, en dan moet de Legataris of *fideicommissaris* sijn actie aenstellen tegen den selven erfgenaem; maer het soude een misflag zijn, indien d' erfgenaem in sulken getalle tegen den bezitter wilde ageeren uyt de Wet *dissamari*, ten einde de Legataris sijn actie soude moeten aenstellen, want alchoon de bezittinge onrechtmatig mag zijn, het is echter bezit, ende geen bezitter stelt actie op het goet aen, maer sy wort tegen hem gericht, het zy de bezitters van goede of quader trouwe zijn. (k) Ende zijn soo afgeweesen de Crediteuren van secker Heer, wiens boedel zy bezaten, teegen desselvs dochter, die een Voornamē State bezat, waer op sy verstondt recht van fideicommiste hebben, hoewel als twijvelachtig berwister.

9. Daer is ook een *remedie possessoir*, voor de geene die een Testament of Codicil wil zien, of copije daer uyt hebben, tegen de geene die het principael bezitten, als het selve maer niet blijkelyk ondeugende is. (l)

10. Die een boom heeft, van welkers overhangende tacken vruchten gevallen zijn op sijn buirmans erf, die kan binnen drie dagen die vruchten opneemen ende by weigeringe heeft hy een veerdig *remedie possessoir*, indien 't hem de moeite weert is; (m) ziet verder het gene wy van de overvallende vruchten gezegt hebben boven in het tweede boek 5. cap. art. 17. en volg.

III. Een Landt-heer heeft diergelyke middel op het bezit van het goet dat sijn meijer op het landt-huis gebracht heeft, (n) en genera-

(g) l. 1 §. 2. §. 16. & seq. ff. quod legat. (h) §. 1. Inst. de legat. (i) vid. l. 8. Pro Legat. (k) §. 2. l. de Action. in fin. (l) l. 1. §. 3. & 5. ff. d. tab. exhib. (m) l. un. ff. d. gland. leg. (n) Tot. tit. ff. d. Sub. interd.

generalijk alle de Crediteuren hebben fulken remedie, om te bekoomen het bezit van goet dat haer verpandet is. (o)

IX. KAPITTEL.

Van aenspraek om bezittinge te behouden.

1. **D**E middelen om het bezit te behouden zijn van roerlijk goet of van onroerlijk, ende van dese laetste voornamentlijk, welke bekend is met de name van *maintenne* (a) dat gegeven wordt aen alle bezitters van landen en huizen, ook die op vreemde grondt staen ende van alle onroerlijke goederen, op ende tegens de gene die yemant in sijn vry bezit kooft stooren ende beletten, ende die bedektelijk of door geweld yets op sijn grondt heeft gemaekt dat den ander schade toebrengt. (b)

2. Dit middel is somtijts enkel en somtijts dubbeld (c) enkel, wanneer het klaer ende seker is, wie bezitter ende wie verstoorder is; maer dubbeld als beyde partijen haer voor bezitters dragen, en dewijle het dikwils alsoo gebeurt, soo is in dit remedie meer haest van nooden, ten einde partijen niet handtgemeen worden, terwijl sy haer beyde vast houden aen het bezit.

3. Deswegen hoewel alle possessoire middelen nae rechte *sommier* zijn, soo is noch dit middel van het behouden der possessie *alder sommierst*, want gemeinelijk de possessoire middelen by maniere van actie op gewoonlijke wijze worden aengestelt, hoewel sy daerom niet laten *sommier* te zijn; maer dit middel van *maintenne* wordt soo aengestelt, dat de Rechter zich terstont vervoegt ter plaetse *contentieux*, dat is, daer de twist is voorgevallen, ende aldaer korte informatie genoomen hebbende, spreekt hy uyt, wie bezitter is, ende doet de *inhibitie* of het verbodt aen den stoorder, om van de *turbe* af te houden, ende niet meer te doen, by seekere boete; noemende partijen een dag van recht, om ingevalle een van beyden niet te vreedten is, de *questie* van het bezit by wijze van actie te voldingen, gelijk neevens d'andere *possessoire* middelen geschiedt; ende behoort dese uitsprake te geschieden

(a) l. 3. c. d. pignor. (b) *Uti possidetis.* (c) *Quod vi aut clam.* (d) l. 1. §. 4 ff. uti poss. §. pen. f. d. interd.

op d'eygenste plaetse daer het *different is*, hoewel de *Commissariën* nu meerendeels d'informatien alleenlijk op de plaetse neemen ende d'uytsprake eenige dagen daer nae by nieuwe citatie ten haren huise doen.

4. D'uytspraak in desen valt ten profijte van die geene, die ten tijde van de *litis contestatie* opentlijk bezeeten heeft, niet ter beede, en sonder geweld ten aanzien van de partije, door wien hy nu gestoort wordt, (d) want of hy de bezittinge van een ander qualijk mochte gekreegen hebben, sulks raekt den derden niet, ende diensvolgens schaedt hem ook niet ten aanzien van de tegenwoordige party?

5. Edoch als beyde partijen bewijs van possessie voortbrengen, soo valt d'uytsprake ten voordeele des geenen, die de oudste bezittinge, ende *bruikma* bewijzen kan. (e)

6. In't bysonder is aen te merken, dat als yemant op een ander sijner grondt eenig werk maekt, waer van voor desen gesproken is, ter sluik of door geweld, dan niet alleen de bezitter van de grondt, maer ook al die daer schade by hebben dit middel kunnen gebruiken, al bezitten sy niet, diensvolgens wordt dit middel ook den erfgenamen gegeven. (f)

7. Daer anders *maintenne* den erfgenaem niet wordt gegeven, nadien de bezittinge selve niet overgaet tot den erfgenaem: (g) ook regens den erfgenaem wort noch het een noch het ander middel gebruikt, als wanneer hy selve storinge gedaen heeft, *ten ware hy genot van het feyt des erflaters* hadde getrocken.

8. In tilbare goederen heeft dit selve *possessoire* middel ook plaetse, bysonderlijk ten aanzien van de huurders die sonder reeden door de huis-heeren belet worden, haer goet te vervoeren, als sy verhuisen willen; wel te weten, als sy op staende voet kunnen, toonen dat sy het huurcontract voldaan hebben, of immers niet en blijkt, dat sy daer tegen gedaen hebben, soo wort haer dit middel gegunt, om het bezit van haer goet te behouden ende mede te neemen, anders moet de huursman genoegsame cautie stellen voor het gewijste eer, hy goet kan lichten. (h)

9. De Wetten spreken eygentlijk niet noopens dit remedie, van *servituten* ende gerechtigheeden, maer echter kan dit ook daer toe worden gebragt, (i) behalven dat op verscheidene soorten van *servituten* dit middel uitdruckelijk wordt gegeven by de wetten; (k)

II Deel.

OO

edoch

(d) l. 1. §. ult. ff. uti possid. l. ult. ff. acq. poss. quos ille citat.

(e) Berlich. decis. 36. n. 35. &

(f) l. 11. §. 12. & ult. l. 13. §. 3. l. 16 in pr l. 43. in pr. §. 3. & 4. ff. quod vi aut clam.

(g) l. 15. §. 3. ff. eod.

(h) Tot tit. ff. d. migr.

(i) Per

l. 8. §. 5. si serv. vind. l. ult. d. serv.

(k) Tit. ff. d. itinere actus privi. de aqua

quot. & vestiv.

edoch het is seker dat het ook behoort tot alle *servituten* sonder onderscheit, ende d'ervarenheit leert ons dat het veel meer gebruik heeft nopens *servituten*, gelijk voetpadt, reed en drift, van waterloffinge, van gooten, van overbouwen ende hooger bouwen, van uitzicht ende diergelijke, als wel van huisen en landen, om dat de lieden malkanderen veel meer in de weeg zijn ten aenzien van sulke gerechtigheeden, als dat sy malkanderen uit het bezit van geheele landen ende huisen stoten, of daer in feytelijk storen, het welke in welbestelde regeeringen als de onse, door Godts genade, toch niet veel pleegt te geschieden.

10. Behoort hier ook toe, als men sijn boomen laet hangen over een ander mans erf. Over landt mag men het doen, als maer de takken niet binnen de vijftien voeten van de grondt af zijn. Maer boven sijn huis behoeft men een anders mans boom niet te lijdē, maer de eygenaer gewaerschout zijnde, moetse van ons huis afwenden, of wy fouden de selve kunnen of mogen afkappen. (1)

X. KAPITTEL

Van aenspraek om bezit weder te krijgen.

1. **V**olgen de middelen om het bezit weeder te krijgen, waer van zijn dese *exempelen*, eerstelijk die met geweld uit vaste goederen die hy bezat verdreeven is, heeft actie *possessiois* tegens de geene die hem verdreeven heeft; maer niet tegens een derde bezitter, ten einde hem de bezittinge sonder uitstel herstelt werde met alle de goederen aldaer bevonden, sampt vruchten schaden ende interessen van de tijt des begane gewelds af. (a)

2. Dit middel wordt ook gegeven aen den erfgenaem des geenen die met geweld verdreeven is, (b) want of wel de bezittinge niet overgaet tot den erfgenaem, soo heeft hy echter het recht om de bezittinge wederom te krijgen, het welke genoeg is tot het verleenē van dit middel. (c)

3. Ook wordt dit middel gegeven tegens een geweldenaer die niet

(1) l. 1. ff. de Arbor. Cæd. (2) l. 1. pr. § 4. 6. 9. l. 7. §. 23. ff. unde vi. (b) l. 1. §. 44. eod. tit. (c) Diff. Wissebach ad tit. ff. d. vi & vi arm.

niet en bezit, te weten *om schade en interest te bekoomen*; in gelijken zin wordt dit middel gegeven teegen den geenen, door wiens bevel het geweld geschiedt is; de erfgenamen des geweldenaers zijn ook gehouden, maer niet verder als voor het genot, dat sy daer van gehad hebben. (d)

4. Het selve onderscheidt heeft ook plaetse noopens de geduirsamenheit van dit middel, want om het bezit weder te krijgen duurt het niet meer als *een jaer*, maer ten aanzien van schaden ende interest duurt het voor altoos, (e) edoch in dezen zin is het eygentlijk *petitoir* ende geen *possessoir* middel.

5. Teegens een derde bezitter, *gelijk gezegt is*, heeft dit middel geen plaetse, want de *possessoire* actien zijn personeel, (f) slaende wel op het goet, doch niet gericht op het goet, maer op de daedt van een persoon die een ander in zijn bezit steurt ofte geweld doet.

6. Ook van tilbare goederen heeft dit remedie geen gebruik, maer in desen gevalle, wien ongelijk geschiedt, moet zijn actie ten principalen in 't *petitoir* aenstellen.

7. De Pausen hebben in haer recht dit gebruik willen verbeteren; want sy geven het middel, (g) om de *possessie* weder te krijgen daer men gewaldelijk uitgestooten is, tegen een derde bezitter, jae wat meer is, sy geven ook een *remedie* *possessoir*, (h) noopens roerlijke goederen soo wel als onroerlijke, selfs ook tegen een derde bezitter van goeder trouwen, schoon ook de bezittinge was genoomen sonder geweld, maer de practijk van Frieslandt wordende gereguleert nae het Keyserlijke recht, *soo hebben dese Pauselijke remedien by ons geen plaets*, (i) behoudens dat ook die een huis of landt sonder geweld heeft ingenoomen, met dit remedie kan aengesproken worden. (k)

8. Maer stelt, *gy hebt my verdreeven uit mijn landt, ik heb u wederom met diergelijk geweld afgedreeven*, gy eyscht tegens my herstellinge van *possessie*, de vrage is of gy het winnen kont; en de antwoordt is *van neen*, indien ik u van eenerstont ende met een en 't selfde rumoer weder hebbe verdreeven, maer soo ik de vlucht genoomen ende volk hebbende vergadert nae eenigen tijt, u ben op 't lijf gevallen,

O o 2

en

(d) l. 1. §. 42. junct. l. 15. cod. tit. d. l. 1. §. 12. d. l. 1. §. ult. (e) D. l. 1. in pr. d. tit. l. 3. §. 12. cod. (f) L. 1. §. 3. ff. d. interd. (g) Cap. saepe 10. d. restitut. aspoliat. (h) Canon. redintegr. 3. quaest. 1. (i) Sande 5. 4. 1. vers. nec huc pertinet. in fin. (k) L. ult. C. unde vi Perez. ad tit. eund. n. 9.

en gedwongen wederom te wijken, dan koomt u het *remedie possessor* toe; reeden, om dat het eerste geweld by maniere van verdeddinge is geschiedt, maer het tweede by forme van oproer, ende de Gerichten, voornamentlijk de *possessoire*, zijn daer toe ingestelt, om geweld te beletten ende te bedwingen, want als particulieren haer selfs mochten richten ende wreken, soo was in het landt niet te woonen. (l)

9. Tot wederkrijginge van het bezit, behoort noch het middel van het geene ter beede gegeven is, want daer uit geen *ordinaire petitoire* actie geschapen is, of het moeste zijn van *voorgeschreeven woorden*, oneygentlijk daer toe getrocken, alsoo dat eygentlijk behoort tot onbenoemde *Contracten*. maer het eygentlijke remedie is *possessor*, waer door die het goetd ter beede toegestaen heeft, kan eyschen dat het hem terstont wedergegeven werde; het wort gegeven soo wel aen den erfgenaem des gevers, als tegen den erfgenaem des neemers, hoewel eygentlijk het recht van leeninge ter bede gedaen, niet is by den erfgenaem des bruickers, maer dat houdt met het leeven des eersten ontfangers datelijk op; de *condemnatie* valt ook met alle schaden ende interessen van de tijt der wedereyschinge af. (m)

10. Noch is 'er een ander remedie tot wederkrijginge van *possessie*, dat gegeven wordt aen de *Crediteuren* tot welkers nadeel de debiteur zijn goederen heeft vervreemd, ende koomt overeen met d'actie *Panliaen*, waer van hier boven gesproken is, uitgenoomen alleen het gemeine onderscheidt meergemelt, dat alhier korter ende minder bewijs van noden is.

(l) l. 17. ff. d. vi & vi arm. l. 13. ff. quod met caus. (m) l. 14. ff. d. precar. juncta l. 2. §. 1. d. t. d. 8. §. ult. l. 12. §. 1. d. precar. l. 8. §. 3. 4. & 6. d. t. (n) Interd. fraudator. l. 67. §. 1. ff. ad SC. Trebell. l. 69. ff. d. solut.

XI. KAPITTEL.

Van de laeste verdeilinge der middelen possessoir.

1. **D**Aer is noch een verdeilinge van de *possessoire* middelen, dat sy zijn of tot bevestinge, of tot vertooninge, of tot verbodt. (a) Tot bevestinge zijn die wy gehad hebben, soo om het bezit te verkrijgen, als om te behouden ende weder te krijgen, behoorende ook daer toe het middel, het welke gegeven wort den crediteuren die in de possessie van de debiteurs goederen zijn gemitteert ende daer in gestoort worden, of daer uyt verdreeven zijn, want of wel sy geen bezit-recht eygentlijk hebben, om dat sy het goetd alleen bewaren, soo wort haer echter dit dubbelt remedie gegunt. (b)

2. Tot *vertooninge*, strecken twee of drie middelen, het eene wort gegeven aen yeder een die voor 't licht wil hebben gebracht, foodanig vry persoon, als onder het geweld van een ander ter quader trouwen wort gehouden; want hy door dit middel veerdiglijk gedwongen wert de geëyschte persoon te vertoonen. (c)

3. Ten tweeden, een vader heeft een *possessoir* middel tegen de geene die sijn kinderen onder haer houden, ten eynde sy hem deselve datelijk ter handen stellen, sonder nieu onderzoek nae d'oorfaek waerom de bezitters de kinderen houden, 't welke in 't voorgaende middel anders is, alwaer die goede reeden heeft om de mensche te houden niet gedoemt wort, een vader komt sijn kint in alle manieren toe. (d)

4. Soms tijts kan het echter gebeuren, dat een kint by de moeder zijnde, van de selve door den vader niet kan worden afgehaelt. (e)

5. Een dochter kan ook van haer man door de vader niet worden afgehaelt, maer wel eer heeft de man dit middel, om sijn vrouwe die hem by de vader onthouden wort te doen tot hem komen. (f)

6. Selfs ook een kint by andere lieden zijnde, sou om groote reeden den vader kunnen geweigert worden; te weeten, indien hy haer

O o 3

tot

(a) *Restitutoria*, *Exhibitoria*, *Prohibitoria*. (b) l. 1. §. 1. & 3. ff. ne, vis, fiat ei qui in poss. (c) l. 1. l. 3. §. 9. ff. d. hom. lib. exhib. (d) l. 1. §. 2. ff. d. lib. exhib. l. 3. §. 4. in fin. d. t. & l. 3. §. 5. eod. (e) dd. ll. (f) d. l. 1. §. 3. d. lib. exhib. d. l. 1. §. 11. cum l. seq.

tot hoerdom hielde , soo hy boven alle maten wreet over haer was , ook indien hy sijn kint voor een vondeling hadde laten uytzetten , of een bloedtschandig houwelijk hadde aengegaen , want dit onder andere zijn reedenen , waerom een vader alle macht over sijne kinderen verliest , gelijk voor desen aangeweesen is , *eerste boek op't laest van't* 12. Kapittel.

7. Wy hebben noch hier boven een *possessoir* middel gemelt , om vertooninge te bekoomen van een testament of *codicil* , daer d'ander zegt ende toont hem aengeleegen te zijn , en wort dit ook den erfgenamen gegeven , *sonder eenige behalinge van tijt*. (g)

8. De middelen van verbodt zijn veelderley , als dat men geen gewelt noch stoornisse sal doen aen een deugdelijk bezitter , noch aen de geene die de dijcken of Heeren-weegen vermaken , dat een yeder neevens sijn lant doen moet , mits dat hy ook de naebuiren geen schaden doe , dat men niemant belette in algemeine rivieren , vaerten ende meiren te vaeren ende te visschen , of op weegen te rijden , noch dat men yets op weegen of vaerten doe of make , waer door de weg of vaert erger soude worden : en voorts tegen alle die ons beletten het vry gebruik van ons eygen of gemeine goederen ende gerechtigheeden , worden verleent *possessoire* middelen , om dadelijk en veerdiglijk in sijn recht te worden *gemaintineert* , of daer in herstelt te worden. (h)

XII. KAPITTEL.

Van de maniere van procedeeren in de middelen possessoir ende van appel in desen.

I. **U**Yt het verhael en eygenschap van dese *possessoire* middelen kan genoeg worden afgenoomen , dat sy behooren te zijn *extraordinair ende summier* , soo ten aenzien van de bewijzen en informatien , als ook noopens de termijnen en tijt van procedeeren , gelijk in Keyserlijke Rechten ontwijfelbaer is , (a) en de reeden

(g) l. 3. §. pen. ult. & tot. i. ff. d. tab. exhib. (h) l. un. §. 3. ff. d. viâ publ. & si qui in ea , l. fin. ff. d. viâ publ. & itin. resc. (a) l. un. C. si de momentan. possess. l. 3. C. d. interd. Wissembach ad tit. ff. d. interd. th. 11.

reeden krachtelijk vereyscht, want alsoo de middelen van bezit maer zijn *provisioneel*, en de lieden ten hoogsten ongerieflijk is het bezit van haer goetd te missen, ook de geleegentheit meerendeels geen uitstel kan lijden, gelijk uit de voorige *exempelen* geblykt, soo spreekt de sake self, dat het gerichte noopens dese quaestien behoorde korter te zijn, als die van eygendom of die van volkoomen recht handelen; onse Rechten zijn hier ook niet tegen strijdig, en derhalven souwmen moogelijk niet kunnen weigeren aen de impetranten, dat sy by korte termijnen van 8 tot 8, of van 3 tot 3 dagen souden mogen procederen, self in die middelen, welke by manier van actie op de rolle worden aengestelt.

2. En doet niets hier tegen, dat het possessoir by ons onderscheiden wort in *summier* ende *vol possessoir*, want sulks alleen plaetse heeft in *maintenné*, alwaer het eerste Gerichte niet alleen heet summier maer aldersummierst, (b) moetende sonder uitstel geschieden ter plaetse daer de twist is ende met haestelijk genoomene informatien uitspraak op staende voet gedaen worden, (want soo behoorde het eygentlijk te geschieden) ten welken aanzien het volgende Gerichte, waer in de *questie* van bezit in het breede onderzocht wort, *plenum* ofte *volkoomen* wort genoemd; hoewel het ten aanzien van een *petitoir* gerichte in alle manieren ook voor summier moet gehouden worden; maer d'impetranten neemen zelfs doorgaens *ordinarise termijnen van procederen*, 't welk een yeder eyscher is geoorloft in alle *extraordinarise* gerichten, want de kortheit van termijnen harenthalven is ingevoerd, die sy konnen afstaen, soo sy willen.

3. Blijft ook immers altoos overig de summierheit van het bewijs, 't welke maekt een weesentlijk onderscheidt tusschen de *possejoire* ende *petitoire* gerichten; wel te weeten, in de *petitoire* gelijk meermalen gezegt is, wort volkoomen bewijs vereyscht van het volle recht en van de gront der sake, maer in de *possejoire* wort half bewijs genoeg gerekent, dat is te zeggen, niet van de possessie of van het geene de Impetrant van't possessoir middel bybrengt, want dat bewijs moet volkoomen zijn (uitgenoomen in het aldersummierst van *maintenné*, daer ook half bewijs van het bezit wort aengenoomen tegen een stoorder die geen bewijs en heeft) maer het wort half bewijs genoemd, ten aanzien van het recht van vol toebehooren; by exempel, een crediteur eyscht de *possessie* van het goetd dat sijn schuldenaer hem heeft verpand, hy behoeft anders niet te bewijzen, als dat het waer-

lijk

(b) *Summarissimum.*

lijk dat selve goetd is, dat hem is verpand, maer *hypotekaire* actie willende aenstellen, hy souw daer te boven moeten bewijfen dat het goetd sijn schuldenaer toegekoomen had, eer de bezitter hem gehouden soude zijn het selve te ruimen; en soo is het bewijs in het *possessoir* eenigermaten half en wederom geheel, om dat hy ten vollen heeft moeten bewijfen dat het goetd hem verpand was; insgelijks moet yemant die de *possessie* begeert uyt een testament (waer van hier boven) klaerlijk en ten vollen bewijfen, dat het testament daer is, geheel en ongeschonden, maer hy behoeft niet te bewijfen, dat het nae eysch van rechten goetd ende bestendig is, gelijk hy in de eysch van ervenisse souw moeten doen.

4. En aldus hebben wy niet van nooden tegen te spreken de verdelinge, die de practikanten maken, dat het *possessoir* gerichte is, of summier, of ordinaris en vol; mits dat onderscheidt alleen plaets heeft in *maintenu*, en voorts gelet werde op het geene wy gezegt hebben. (c)

5. Dient noch, dat alleen ware bezitters hebben de *possessoire* middelen, en niet die voor anderen in bezittinge zijn, gelijk meyers en huirslieden, noch crediteuren die verpande goederen bezitten, maer wel vruchtbruikers, (d) om dat die het genot van het geheele goetd trecken, en evenwel worden meyers en huirslieden, die in het gebruik van haer gehuurde landen of huisen, door anderen als haer landt en huis-heeren worden gestoort, toegestaen dat sy de hulpe des Rechters mogen versoeken, tegen die haer willen stooren; tot welken eynde sy wel geen eygentlijk *maintennuë*, maer een mandaet konen bekoomen, door het welke party, onder seekere boete werde verboonden geen stooringe te doen. (e)

6. En is ook eyndelijk te weeten, dat de *possessoire* middelen, of by den Neder-rechter of by het Hoff konnen aengestelt worden; by het Hoff in cas van *maintennuë*, en vervolgens in volle *possessoire* aanspraak; want de Neder-rechters tot inhibitie van *maintennuë* niet bevoegt zijn, gelijk in het voorgaende boek reede gezegt is. (f)

7. Voor de Neder-rechters kan het geschieden by maniere van mandaet in geval van stooringe, het welke mandaet niet mag te boven gaen in sijn boete de somma van zes Caroli guldens voor d'eerstemaal, en twaelf voor de tweedemaal, en neevens het mandaet moet

(c) *Aliter Wissemb. ad tit. d. interd. th. II.* (d) *l. I. § 2. l. 3. §. pen. ff. d. vi. l. 3. §. 8. ult. ff. ubi i. possid.* (e) *Sande 5. 4. 2.* (f) *Vid. Gail. l. obs. l. c. 14. & cap. 6. n. 3. l. 3. C. d. edict. div. Hadr. toll. ubi per Praesidem.*

moet bygevoegt zijn , een dach van recht, (g) op welke by aldien die geene die het mandaet ontvangen heeft , zich wil *opponeeren* , soo valt 'er proces.

8. Voor het Hoff kan ook foodanig *mandament* verzocht worden onder hooger peene van 25 goud Friesche ridders en diergelijke, en kan daer ook *proces* op volgen, *als vooren*.

9. De Neder-rechters worden ook dikwils verzocht te koomen ter plaetse *contentieux*, dat is, daer de twist is, en sy doen ook uitsprake, maer sonder *poenale inhibitie*, gelijk als in *maintennuë* geschiedt, en van haer uitsprake kan ook aen den Hove werden *geappelleert*, (h) 't welk is verscheiden van het Keyserlijk recht, alwaer van *posseffoire* uitspraken niet kan werden *geappelleert*, maer moet worden overgegaen tot het *petitoir*. (i)

10. By gevolge soude men zeggen, dat ook van Commissaris uitspraak in *cas* van *maintennuë* behoorde te konnen worden *geappelleert*; maer 't is de practijke niet, om dat het *maintenu* ende uitspraak van dien gehouden wort voor een schielijke *provisie*, ende dient voor appel het *renvoy* van partijen nae 't ordinaris Recht. hoewel om de grootheit van d' onkosten dese sake is van groot *prejudicie*, nademael de gedoemde geen remedie noopens de kosten altoos geschapen is.

11. Om de kosten voor te koomen, soo wort dikwils in plaetse van *maintennuë* de wech van request gekoosen; maer de sake soo niet konnende worden afgedaen, moet het alsdan komen tot *proces*.

12. Is echter noch een middel-wech; want men kan verfoeken by geval van *turbe* in de *Possessie*, dat een Deurwaerder werde *gecommitteert*, om *informatien* te neemen ende bevel te geeven, om van de stooringe af te houden, des hy sijn *informatien* aen 't Hoff moet overgeeven, sonder die aen partijen te openen, ten eynde 't Hoff mag oordeelen, of den Deurwaerder van 't aengeeven *der possessie ende turbe* genoegsaem is gebleeken: Dit wort genoemd *Commissie* op een *blijken*. (k) Doch is weinig in gebruik.

(g) Ordonn. 3. boek 2. tit. art. 27. (h) volgens het 60. art. tit. 3. 3. boek van d' Ordon. (i) l. un. C. si d. moment. poss. appell. Sand. 1. 13 5. (k) Ord. 3. 5. 6.

XIII. KAPITTEL

Van de zamenkomste der actien.

Gront-reegel van dese Vrage, is, dat een ding geen tweemaal kan worden geëyscht. Toepassing van dese reegel in civile ende crimineele saken. In possessoire en petitoire middelen. Ende in verscheidene andere aenspraken.

1. **D**E ordere soude wel vereyschen, dat wy nu spraken van d'aenklachten der misdaden, maer het schijnt bequaemst eerst het recht-geding der civile saken af te handelen, en kan de leefer geen ongerief hebben, of'er somwijlen eenige meldinge van crimineele aenklachten koomen te geschieden, om dat d'algemeene eygenschap der selver wel kan worden afgenoomen uit het verhael der misdaden ende straffen der selver hier nae uit te leggen, dies wy nu noch kortelijk sullen spreken van de zamenkomste der actien en hoe lange deselve duren, d'aenklachten daer onder mede zijnde begrepen.

2. Het gebeurt dikmaels, dat over en ontrent een sake verscheiden actien en klachten, tegens een en de selve persoon konen worden aengestelt, en dan is de vrage, of veele tegelijk of wel d'eene nae d'ander plaetse konnen hebben, en in sulken gevalle, welke voorgaen en welke volgen moeten.

3. De gront-reegel dienende tot dese vrage in 't algemeen is dese; *niemand kan een ding tweemaal genieten*, (a) en soo dikmael dese reegel met de zamenkomste der actien soude worden behindert, soo kan 'er niet meer als een actie plaets hebben, maer als dese reegel geen peijkel loopt, soo konnen verscheiden actien te gelijk wel aengestelt worden.

4. Desweegen, als van een feit gegeven wort crimineele aenklachte en actie civil, die beide beletten malkander niet, maer konnen elk besonder worden aengelegt, het zy te gelijk of d'eene voor en d'andere nae. de reeden is om dat d'eene klachte gedaen wort by de

Procureur

(a) l. 57. ff. d. R. I.

Procureur Generael, en de civile aanspraak by de geene die de schade of het ongelijk geleden heeft, en is dit te verstaan van diefstal, rovery, injurien, ende meer andere misdaden, waer van hier nae gezegt sal worden, dat civijlijk en crimineeljk kan worden geageert.

5. Over eenderley sake kan worden geageert eerst met *possessoire* middelen, en dan met *petitoire actien*, welke schoon by een en deselve persoon moettende worden aengestelt, nochtans beide kunnen worden gebruikt, om dat sy tot geen eenderley oogmerk strecken, maer d'eene tot bloot bezit en d'ander tot volle eygendom; daerom kan yemant ook het *possessoir* middel aenstellen, en daer te gelijk byvoegen het *petitoir*, of wel dit laeste ten principalen, en het *possessoir* daer neevens, om in gevalle hy in het een te kort schoot, en het ander bewees, aldan een van beiden te konen verkrijgen.

6. Men soude ook een *possessoire conclusie* lichtelijk tot het *petitoir* uytstrecken, indien het de woorden eenigerwijse toelieten. (b)

7. Maer als het *possessoir* alleen eerst ende zuiver is aengestelt, gelijk in cas van *maintenuë* geschiedt; die aldan nae d'uitsprake van *maintenuë* in het vol *possessoir* den eyfch van eygendom daer by soude willen voegen, wort niet gehoord, maer moet wachten soo lang het pleit over de bezittinge is afgedaen, gelijk weete by den Hove wel geweezen te zijn; veel min kan het selve by *Reconventie* geschieden.

8. Het selve is voor desen gezegt van d'aanspraak uyt eygendom, en die van goeder trouwe, of van de zamenvoeginge der *vindicatie* en van de *Publiciana*, te weeten in dien zin, dat d'eene actie maer effect kan hebben, by gebreeke van d'andere.

9. Indien ook d'eene actie meer inhoudt als d'ander, soo kan d'eene wel nae d'ander worden aengestelt, noopens het geene dat noch niet toegewezen is, en dat wy in voorigen eyfch niet hebben gebracht.

10. Als een particulier verscheidene actien tegen een persoon over een misdaet heeft, indien sy beide tot straffe gaen, soo kan hy maer een aenstellen, maer strecken sy tot verscheiden oogmerken, soo konen sy beide te zamen gaen, gelijk d'actien van woordelijke injurie tot boete van de hoon, ende tot herroepinge dagelijks te zamen worden gepaert.

11. Het gebeurt echter wel, dat een actie moet voorgaen en d'ander moet naevolgen, te weeten, als d'eygenschappen der saken sulks vereyschen en anders niet. *by exempel*, yemant eyfcht sijn vaders erf,

P p 2

en

(b) *Sand. lib. 5. tit. 4. def. 1. Vers. Sane si.*

en hem wort tegengeworpen dat hy geen zoon is, ſoo dient klaer gemaakt te weſen het zoonschap, eer d'erveniffe kan toegeweſen worden. het welke nae Keyſers recht geſchiedt door byſondere actien (*actiones prejudiciales*) maer heedenſdaegs kan ſulx bequamelyk in een Proces geſchieden ende het point van't zoonschap als een middel tot den eyſch van erveniſſe worden getracteert.

12. Maer die een erf-dienſtbaerheit van ſijn buirmans landt of huis wil eyſchen, eer hy beweeſen heeft, dat hy eygenaer is van het erf, daer voor hy de dienſtbaerheit eyſcht, die is te vroeg op, en moet eerſt ſijn eygendom vaſt maken. (c)

13. In rechten is ook deſe reegel, *als civile en crimineele actie over een en de ſelve ſake tuffchen een en de ſelve perſoonen voorvallen*, dat de crimineele voorgaen; (d) maer echter wort het ook niet altoos onderhouden, (e) en hangt dit ook van het oordeel des Rechters nae geleegentheit van ſaken; Waer van by Nauta dit vinde in *ſijn 191 decif.* G. H. Ontfanger van de Provintie, klaegde dat de Grietſlieden S. van B. ende D. H. hem hadden naegezezt, hy ware een valsche munter, een landt-dief, ende ſchellem; waer over hy citatie bequam met intimatie aen de *Procureur Generael*; daer op verſoekt de *Procureur* mede citatie tegens G. H. zeggende dat hy door eenen Botte Jelles, goede ſpecien van gelde den Landtſchappe toebehoorende, hadde laten vermunt aen kleine quade ſtuyvers en diergelyk ſlecht gelt. S. van B. ende H. D. excipieerden, dat ſy niet behoefden te antwoorden, voor dat H. de ſake met de *Procureur* hadde afgepleit; ende hy excipieerde tegen de *Procureur*, dat ſijn actie tegen de twee andere moeſte voorgaen; maer 't Hoff heeft d'actien te gelijk laten voortgaen, den 10 Junij 1641.

14. In't korte welke actien zamen kunnen gaen welke niet, hangt alleen daer aen of d'een d'ander in de weeg is, en of een eyſcher van een en de ſelve party tweemaal een ſaek ſoude koomen te genieten. (f)

15. Wy kunnen niet zien of de vrage van dit *kapittel* is hier mede voldaan, wat onſe practijke aengaet, nae Keyſerlijke rechten heeft deſe quaestie noch veel ommeweegen ende *diſtinctien* van nooden, die wy doorlopende niet vinden op onſe ſtyl van procederen te paſſen.

(c) l. 12. 16. 18. ff. de Exception. (d) l. ult. C. d. ord. judic. (e) l. un. C. quand. cit. act. (f) Dix. in Poſit. ad tit. Inſt. de Action. ſub fin.

XIV. KAPITTEL.

Van de geduirfaemheit der Actien.

1. **W**Y moeten ook weten, hoe lang d'actien en aenklachten nae rechten duiren; twee hooft oorfaken zijn 'er waer door sy koomen op te houden, de *Tijt*, ende de *Doodt*.
2. Wat de tijt aengaet, alle crimineele aenklachten moeten aengestelt worden binnen de twintig jaren, (a) nae verloop van welke sy in Rechte niet worden aengenoomen, en noch zijn 'er die met vijf jaren afgesneeden worden, als *overspel*, lands-dievery, en aengaen van ervenisse, voor dat over de geweldige doot des erflaters informatie genoomen zy, waer van op een ander plaetse sal worden gesproken.
3. Maer dese tijt wort onnut gemaakt voor de misdaders, als sy door den *Procureur Generael* worden geciteert ende van *contumacie* geaccuseert, ofte van eysch tegens haer gediend wort.
4. De civile actien duiren gemeenelijk de tijt van 30 jaren, welke verlopen zijnde, niemant die in geruustige bezittinge geweest is, sonder voor recht betrocken te zijn, kan worden aengesproken, al was hy dief en roover, uitgenoomen een schuldenaer die goetd by hem selve te pande gestelt aen sijn crediteur, bezit, want hy en sijn erfenamen konen niet als nae verloop van 40 jaren d'actie hypotekeen ontkoomen. (b)
5. Om dat dertig jaren de langste tijt is dat d'actien leeven, soo worden alle die van dese geduirfaemheit zijn, *perpetueel* ende altoosduirende genoemt, maer veele zijn 'er van korter leeven, eerstelijk de *vindicatie* of eysch van eygendom op onroerlijk goetd duirt maer tien of twintig jaren, volgens het gezeide in het *kapitt. van bruikverkr.* even soo lang duirt d'actie hypotekeer.
6. *Vijf jaren* is gestelt voor de klachte over onheus testament, *vier jaer* voor de herstellinge in't geheel, *drie jaer* voor de *vindicatie* op tilbaer goetd, een jaer voor d'actie van woordelijke *injurie*, voor het *posseffeir* middel tegen geweld en eenige andere op haer plaetse gezegt, of te zeggen.

P p 3

7. Zes

(a) l. 12, C. ad L. Cornel. de Fals.

(b) l. 3. 4. 7. C. d. praescr. 30. v. 40. ann.

7. Zes maenden voor d'actie *redhibitoir*, waer door men gekocht goet dat niet en deugt wedergeeft; twee maenden voor d'actie *estimatoir*, waer door men eyscht dat het gekochte goet om sijn gebreken minder weert is; en eyndelijk drie dagen voor die geene die haer afgevallen vruchten van haer buirmans erf willen opleeten; alle te zamen op hun plaetse verhaelt. (c)

8. Door de doodt worden wechgenoomen alle *crimineele* aenspraken, niet alleen ten aenzien van de lichamelijke straffe, maer ook ten aenzien van de breuken en geldt boeten, en dat sonder onderscheid of d'aenklachte begonnen is of niet, edoch behoudens d'actie van partije geïnteresseerde, soo veel d'erfgenamen by des overleedenen misdaet gebatet zijn; maer de schade die een ander by de misdaet mag hebben geleden behoeft by d'erfgenamen niet te worden gehoe- det. Soo hebben de Heeren Gedeputeerden met de Procureur Generael aengesprooken, de erfgenamen van Dr. T. M. in leven Secretaris van de Heeren Staten, om dat hy in de listen van de verpachtinge der lakenen hadde geïnsereert de lodinge die by *resolutie* was afgeschafft, ende om dat de verpachtinge volgens die listen was gedaen, waren de Heeren Gedeputeerde gedoemt de Pachters te boeten de schade die daer door geleden mochte zijn; dies de selve met de Procureur d'erfgenamen van Marssum, door wiens schuld het was veroorsaekt, wederom aenspraken, maer zijn verklaert by den Hove niet ontfangbaer, den 26. October 1641. *Nauta decis.* 100.

9. Van dese regel worden uytgenoomen eerstelijk, de misdaet van Gequettste *Majesteit*, 't welk ook nae de doodt vervolgt wordt, om des misdaders name te schandvlecken en sijn goederen verbeurt te maken. (g)

10. Ten tweeden *landtsdievery*, *corruptien*, achterhouden van lands gelt worden ook nae des misdaders overlijden, noopens de geldtboeten hier vooren gemeldet, vervolgt. (h)

(c) *dix in posit. ad tit. Inst. de perpet. & temp. Act.* (d) *l. quisquis 5. C. ad. l. jul. Majest.* (e) *l. 2. ff. ad l. lul. repet. l. 12. l. ult. eod. l. ult. ff. ad l. lul. pecul. l. 25. ff. ad Sc. Turpill.*

XV. KAPITTEL.

Van de tweejarige praescriptie der boekschulden.

Ordonnantie hier over uitgehaelt ende getoont, dat dese praescriptie gelt, schoon niet tegen-ge worpen. Hoe de tijt gerekent wort. Of sy plaets heeft, als de Debitenr ontkent ende het bewijs hem tegen is. en of 't gebruik deser Wet met het recht der conscientie over een koomt.

1. **D**Aer is noch een *Praescriptie* van actie by de *Ordonnantie* ingevoerd, nopens de salarien van *Advocaten*, *Procureurs*, *Secretarien*, *Medecijs*, *Chyruugijs*, *Apotheekers*, *Klerken*, *Notarien*, hui ren ende loonen van *Arbeiders*, *Dienaers* ende *Dienaren* fen, mitfgaders koopmanschappen *ter steete* geleevert en geborgde ge laegen. *Ordonn.* 1. 15.

2. Alle dese schulden moeten in *Rechte* geëyscht worden binnen twee jaren van den dach, dat dienst of arbeid gedaen, koopmanschap geleevert ofte gelaeg geborgt is.

3. Maer als over die soorten van schulden gemaakt is een brief van *Obligatie* ofte *Cedulle*, soo duirt de actie daer uyt tien jaren tegen den *Principalen* eersten schuldenaer, ende tegen sijn erfgenaem twee jaren, nae dat de *Crediteur* kennisse van 't overlijden des eersten schuldenaers sal hebben ontfangen.

4. Nae verloop van de tijt by de *Wet* voorgeschreeven vervalt de *Actie*, soo dat de schult verstaen wort behoorlijk te zijn gequeeten, zegt d'ordonnantie.

5. Alles onder dese bepalinge; *Ten ware de Debitenr bekende de schult oprecht te zijn, tit: voorss.*

6. De salarien van *Boden*, *Deurwaerders*, *Exesuteurs*, *Wachtmeesters*, *Adfistenten* en diergelijke worden hier onder mede gerekent, als mede buiten twijfel die van hooge ende lage *Leermesters*.

7. *Koopmanschappen* in't gros geleevert zijn dese verjaringe niet onderworpen, waer voor ook gehouden worden heele ende halve vaten *Wijn* ende *Bier*, gelijk mede *Juweelen* ende ander zeer kostelijke waren.

8. Het

8. Het selve schijnt de reeden te willen, van granen niet alleen by lasten, maer ook by loopens geleevert, hoewel van loopens haver anders verstaen is by den Hove, den 2 Mart. 1682. in saken *van T. H. B. tegens M. van V.* moogelijk om dat een loopen haver ten aenzien van peerden, van al te geringe verteevinge is, als dat het voor koopmanschap in 't gros soude kunnen worden gehouden.

9. Koſtpenningen by dagen ofte by weeken gerekent, behooren ook tot dese *prescriptie*, maer niet, als yemant voor een jaer of een groot gedeelte van dien in de koſt beſteedt is geweest, alhoewel de prijs nae *proportie* van weeken uitgedrukt mag zijn, gelijk geweest is *tussen J. L. ende J. W. den 22 October 1680.*

10. Uyt de woorden der Ordonnantie hier booven gestelt, dat de *schuld* verstaen wort behoorlijk te zijn gequeeten, kan worden afgenoomen ende beslooten, dat niet alleen dese *prescriptie* moet worden in acht genomen, als sy van weegen den schuldenaer wort tegen geworpen, maer ook alſchoon die geen meldinge daer van maekt, ende sulx uyt kracht van de Wet ende plicht des Rechters, gelijk by *Sande* is aengemerkt, (a) ende wort allenthalven ſoo waergenoomen, ook als de Schuldenaer by *Intendit* wordt gecondemneert.

11. De tijt van de twee jaren wort gerekent, van de tijt der *gedane dienst*, of dat de *handel* is verricht, het welke ſoo verre wort uytgeſtrekt, om de ſtrengheit van de Wet, ſoo veel behoudens de woorden der Ordonnantie kan geſchieden, te matigen, dat men de tijt eerſt begint te reekenen, van dat de geheele handel van partijen of continuatie van dienst ende mengen heeft opgehouden, ſonder te zien op yder poſt van de geborgde ſchulden ofte gedane dienſten, maer alleen van de laeſte. (b)

12. Weshalven een *Procureur* al hadd' hy dertig jaren lang verſcheidene *Proceſſen* voor een en den ſelven meester bedient kan echter alle achterſtallige ſalarien eyschen, als maer geen twee jaren van de laeſte dienſt verloopen zijn: gelijk van de practijke van Savojen *Faber* getuigt. (c)

13. Dese bepalinge ter ordonnantie gemelt, ten ware de *Debiteur* bekende, de *schuld* oprecht en onbetaelt te zijn, is aenmerkelyk: Daer wort niet gezegt, ten ware de *schuld* oprecht en onbetaelt was, maer ten ware de schuldenaer *ſulx* bekende; Waer uyt volgt, dat de Wet de *schuld* niet alleen houdt voor betaelt of nietig, ſoo lang' het teegendeel niet beweſen wort, maer dat sy het ſelve vaſt ſtelt, ſonder van 't bewijs af

te

(a) lib. 5. tit. 6. def. 2.
Cod. 4. tit. 41. def. 34.

(b) Sand. d. defin. 2. verſſ. de Salario.

(c) ad tit.

te hangen, door een presumptie, die men noemt *uyt de Wet en door de Wet* (*juris & de jure*) alleen onder dese uytneeminge, van de vrywillige bekentenisse des eygensten *debiteurs*.

14. Weshalven indien dese niet en doet foodanige bekentenisse maer ontkent de schult, of zegt daer van niet te weeten, soo wort de Crediteur *met de kosten* afgeweesen, al wilde hy aenneemen te bewijzen, dat de schult oprecht was, ende dat'er geen betalinge ware geschiedt, en by gevolge dat de Gedaegde hadde geloogen; jae al hadde hy ook foodanig bewijs reede by gebragt; de Rechter zijnde gebonden aen de Wet, ende ziende de ontkenninge of niet bekenninge des debiteurs, kan ende moet de schuldt houden voor ondeugend' ofte gequeeten; gelijk by den Hove geweesen is, in sake van *Joost Blenkenfieldt contra S. P.* ende weederom in de sake van *Jan Jonelijn kleermaker van den Prince van Orangien contra N. B.* beyde voor Alderheiligen 1680.

15. En hebben dit dese lieden alsoo moeten ervaren, niet tegenstaende de schulden in *Hollandt*, daer dese *prescriptie* niet in't gebruik wierde gezegt te zijn, waren opgeleidt, om reeden in't *eerste deel, eerste boek, derde kapittel art. 29.* bygebragt en uitgelegt.

16. Het soude ook een vrage van dese plaetse zijn, of dese wetten en het gebruik van dien met goeder *conscientien* alsoo kan worden gedreeven en onderhouden. Ten aenzien van de schuldenaers, indien sy tegen haer geweeten doen, is geen twijfel, of sy doen qualijk. Een Rechter schoon dat weetende, kan ende moet echter de Wet volgen; en dese kan ende moet worden verdedigt met de selve reeden daer alle verjaringen, sonder aenzien op de quade trouwe der bezitters, mitsgaders alle Wetten die harde dingen spreken, op steunen, te weeten op de toestemminge, die alle Ingezeetenen verstaen worden te geeven op den inhoudt der Wetten, die eenig nadeel aen 't goet of lichaem der bysondere ingezeetenen opleggen en aenbrengen. Waer over sy dan niet hebben te klagen, als haer eenige schade desweegen wort toegevoegt. Van dit stillwijgende consent is wijdloopig gesproken in den *aenvang van het vierde boek.*

XVI. KAPITTEL.

Van Instantien.

Of verscheiden actien in een Libel kunnen worden te zamen gevoegt. Onderscheide van Actie en Instantie, getoont in 't point van circumductie en anderzins. Aenwijzinge wanneer veel Instantien kunnen worden gemaekt ende wanneer niet.

1. **D**E uitleggers van 't Roomsche Recht, houden het gemeenlijk daer voor, dat in yder Libel niet meer als een Actie mag, ende moet worden voorgesteld, hoewel moogelijk de Wetten sulx in der daedt niet mede brengen, maer wel kunnen lijden dat 'er meer als een Actie te gelijk werde gedreeven, als maer een dink geen tweemaal wort geëyscht. Altoos in de practijke is niet gemeener, als dat een Libel verscheidene Instantien behelst, ende het onderscheidt tusschen Instantie en Actie bestaet niet in de uitstreckinge van de sake, maer alleenlijk in de verscheidenheit van d'opzicht ende in d'oeffeninge van *procedeeren*.
2. Want een actie voor Recht aengesteld zijnde wort genoemd *Instantie*, 't welk is, zegg' ik, een *Eysch die werkelijk in 't Gerichte aengesteld ende gedreeven wort*.
3. Sy verschilt van *Actie*, soo verre onder dit woort het recht ende de grondt van den eysch ook wort begreepen, ende door *Instantie* niet als den rechtelijken ophef wort verstaen.
4. Sulx yemant kan ontslagen worden van d' *Instantie*, die van de Actie niet is bevrijdt, gelijk, wanneer een Impetrant ten dage dienen- de niet verschijnt, soo kan de *Gedaegde* door profijt van 't verstek verkrijgen, soo als elders gezegt is, ende noch gezegt sal worden, *circumductie van instantie*, met dien *effekte*, dat hy van den tegenwoordigen ophef kosteloos ontslagen wordt, maer kan echter op nieuw worden geciteert ende aengesprooken.
5. Een misdadige kan van wegen sware *presumptien* ontslagen worden van d' *instantie* met dien zin, dat hy van d'aenklachte der misdaedt selve niet is bevrijdt, maer op nieuwe hewijzen wederom soude kunnen ingetrocken worden, sonder hem met verzet van gewijsder ding te mogen behelpen.

6. Een

6. Een Proces kan ook bestaen uit verscheiden *Instantien*; wanneer verscheiden eyschen, waer van yder een affonderlijk Proces soude kunnen geven, in een Libel worden te zamen gevoegt.

7. Om dit wel te onderscheiden, dient noch eens aangemerkt, dat de Actien zijn of *generael* of *speciael*; die in veele saken ende poincten bestaen, gelijk eysch van ervenisse, scheidinge, reekeninge, ende soo dikwils in een handel veele saken begreepen zijn. In dese en diergelijke maken verscheidene saken ende punten geen Instantien.

8. Maer speciale Actien, die van een saek' handelen, te gelijk geschapen zijnde kunnen in een Libel worden gevoegt, des makende verscheiden Instantien. Heeft een Persoon verscheiden kopen of inhuringen met u gemaakt, verscheiden summen gelts van u geleent, daer byzonder brieven van zijn gemaakt, of hebt gy verscheidene stuccken goedts van hem te eyschen, in dese en diergelijke gevallen zijn verscheidene Instantien.

9. In cas van *injurie* worden ook dikmael veel *Instantien* gemaakt, want soo veel verscheidene daden tot yemants hoon zijn gedaen, soo veel scheltwoorden van verscheiden zin, of ook van eenerley zin op verscheiden tijt ende plaetsen opgeworpen, maken bysondere *Instantien*.

10. In *declaratien* van kosten, soo veel verscheidene saken als 'er bedient zijn geweest, soo meenig *Instantie* kan 'er ook gerekent worden.

11. Van gelijken, als verscheidene Persoonen elk een bysondere actie kunnen aentstellen, indien sy haer te zamen voegen, soo kunnen sy echter de Instantien onderscheiden.

12. Maer alsoo de ophoopinge van *Instantien* strekt tot overgroote kosten, aengezien alle sportulen ende salarien daer nae verdubbelt worden, soo meenigmael, als 't getal van *d' Instantien* loopt, soo behoort een reedelijk Advocaet meer bedacht te zijn, om de *Instantien* in te trekken als uit te breiden.

13. Sulx niet geschiedende, kan de *Gedaegde* daer over klagen ende verfoeken van 't Hoff Ordonnantie, ten einde de *Impetrant* het getal der *Instantien* sal hebben te verminderen; ende wort dat wel soo geordonneert, soo veel de natuire der saken lijden kan.

14. En staet te weten, de dat *Impetranten* gewent zijn het getal der *Instantien* in de Griffie, of andes by den Kommissaris aen te geven; in 't Libel self wort het niet oogenschijnlijk uitgedrukt, als voor soo veel uit het verhael der saken het getal der *Instantien* mag afgenoomen worden.

XVII. KAPITTEL.

Van Exceptien en verscheidene soorten der selver.

Onderscheidt van Exceptien en antwoordt. Deilinge van Exceptien, *Declinatoire*, van *præventie*, *Litispendentie*. en onderscheidt van dese beide soorten. Van kwalijk gedane citatie, of goet zy. Van al te korten termijn. Van instrumenten niet overgelegt. Exceptien van qualiteit. Van suspecte Rechter. Exceptie *Procuratoir*. Manier om exceptien voor te stellen. Onderscheidt van Exceptie ende oppositie.

1. **O**P d'actie ten libelle voorgestelt, volgt of antwoord of exceptie; antwoord is een middel, waer door de Gedaegde voorgeeft, dat hy behoort te worden vrygesprooken, en de eyscher verklaert niet ontfangbaer, het zy ganschelijk, of ten minsten voor als noch.

2. Exceptie is een middel, waer door de Gedaegde voorgeeft dat hy niet gehouden is op den eysch t'antwoorden, en verder te procedeeren.

3. Door eysch en antwoord geschiedt de *litis contestatie*, ende door exceptie wort de *litis contestatie* voorgekoomen of opgehouden, en dus worden deese woorden in de practijke allenthalven gebruikt, verscheelende moogelijk soo veel niet van het Keyserlijke recht als veele meinen, gelijkwe verstaen sullen, uyt het geene beneden sal volgen.

4. Deilinge der exceptien is; dat sy of zien op het gerichte of op de personen desselfs; van d'eerste soorte zijn d'exceptie *declinatoire*, die van *præventie*, van *litispendentie*, van al te korte termijn, van het niet overleggen der instrumenten, en wat diergelijke meer in d'ordre van procedeeren pleegt voor te vallen.

5. Exceptie *declinatoire* wordt voorgestelt by den geenen die verstaet, dat hy of voor sijn persoon, of wegens de natuire der sake, voor dat Gerechte niet kan worden betrocken, ende dat hy derhalven ongehouden is t'antwoorden; welke nu de redenen zijn waerom een Gedaegde zich het gerechte kan ontrecken moet gezien worden uyt het geene hier boven verhaelt is van het Rechtgeding soo gewoonlijk als ongewoonlijk.

6. Ex-

6. Exceptie van *præventie* is, als yemant voor een ander Rechter wettelijk is geciteert, of de sake begonnen, eer hy voor d'ander Rechter betrocken was, want *citatie* gelijk wy voor desen gehooort hebben, maekt *præventie* ten aanzien van de twee Gerechten tegens elkan- deren, (*van de partijen alleen sullen wy terstont zeggen*) ende belet, dat de selve sake voor een ander Gerichte niet kan worden aenhangig ge- maekt.

7. Moet echter gelet worden, dat dese exceptie niet verder getroc- ken werde, als tot een en de selfde sake, of tot yets dat daer van niet gescheiden kan worden sonder wijders; als een Rechter bezeegeling in een sterf huis heeft gedaen, soo mag d'ontzegeling by geen ander Rechter verzogt worden, als by onbillijke weigeringe van een Nee- derrechter door Commissaris van het Hoff; maer partijen worden door gedane bezeegeling niet belet om by een ander Gerechte daer toe me- de *jurisdictie* hebbende, dat zelden anders als by den Hove geschiedt, te verfoeken *Commissaris tot ontscheidinge*, om dat het verscheidene sa- ken zijn, de verzeegeling maer zijnde een *provisie* tot bewaringe van het goet, en scheidinge maekt een nieuw gerichte ende personeele aanspraak, end' is meermalen by den Hove soo geoordeelt; in sulken ge- valle heeft de Rechter van wie de bezeegeling is geschiedt, geen ree- den om d'ontzeegeling te weigeren, of sulx geschiedende vermag de Commissaris van den Hove tot ontscheidinge verzocht, de zeegelen selve te lichten, en met sijn Commissie voort te varen, *gelijk mede meermalen is geschiedt*.

8. Twijvelachtiger soude het zijn, indien de *beschrijvinge* verzocht wierde van een ander of hooger Rechter, van goederen die van een ander Rechter bezeegelt mochten zijn; de *beschrijvinge* alleen ver- zocht wordende, schijnt dat exceptie van *præventie* soude plaats heb- ben, om dat als de bezeegeling geschiedt voor de *beschrijvinge*, dan strekt sy tot geen ander einde als om het goet te bewaren, tot de tijt der *beschrijvinge* toe, ende soo is het eene aen het ander vast, maer als 'er eysch van ervenisse, van legaten, van scheidinge, en diergelijke wort aengestelt, ende met een de *beschrijvinge* verzocht, dan soude het voornaemste moeten overweegen, en by gevolge de *præventie* geen kracht hebben tegen de principale actie, noch ook te- gens de *beschrijvinge* nevens deselve verzocht, ziet hier van het 1 boek 14. cap.

9. Soo ook als yemant sijn partije heeft laten citeeren, om sijn actie aen te stellen, daer mede heeft hy geen *præventie*, ten aanzien van de

principale actie, schoon hy ten dage dienende ten principalen ook eenigen eysch mocht hebben genoomen. *Ex.* Eenem Maria Tonis quam zeide sy, gelt van N. L. hy liet haer citeeren den 13. September voor de Städt Lecuwarden uyt de Wet *diffamari*; doch stelt eysch tot *liquidatie*; sy hadde hem laten citeeren den 14 voor 't Hoff, ende hy stelde exceptie van *preventie*; is geoordeelt geen *preventie* gemaekt te zijn, om dat sy was geciteert uyt *diffamari* gelijk N. L. self zeide; en daerom kwam sy ten principalen ageeren waer sy wilde, den 14 October 1680.

10. Wy hebben gezegt, dat dese exceptie van *preventie* eygentlijk te verstaen is van het interest, dat twee Gerechten tegen malkanderen hebben, ende soo verre partijen by gevolge sulx raekt, om dat de sake in handen van de Rechter zijnde, door toedoen van een der partijen, daer uyt niet kan worden gelicht, gelijk in cas van *confignatie*, verzeegeling, en diergelijke, of om dat het meer personen betreft, gelijk in cas van *preferentie* over een *desolaten* boedel, en diergelijke.

11. Maer als twee of meer lieden, twee partijen uitmakende, elkan- der hebben laten citeeren, en den impetrant berout de sake voor desen Rechter te hebben gebracht, soo moet hy den selven wel trecken voor een ander of hooger Rechter die de Gedaegde ook is onderworpen, mits hem d'onkosten reede gedaen betalende, om dat een bloote citatie geen verbintenisse in heeft tot het onderwerp van rechtgeding, maer sulx eerst door de *litis contestatie* moet en sal geschieden, ende wort sulx dagelijx gepraetiseert. (a)

12. Want de *litis contestatie* zijnde gedaen, soo heeft de gedaegde voor een ander Rechter geroepen, d'exceptie van *litispendentie*, waer door hy zegt ongehouden te zijn, om op desen nieuwen eysch te antwoorden, om dat over deselve sake proces is hangende voor een ander Gerichte; dese exceptie kooft ook te pas voor een end' het selfde gerichte, wanneer yemant een sake daer al proces om opgeheeven is, op een nieuw wil aenvangen, daer toe de Gedaegde niet is gehouden, al praesenteerde d'Impetrant de kosten van het voorgaende proces te betalen; ten ware het proces onder het Gerichte of onder den Hove te soeken mochte geraekt zijn, invoegen d'Impetrant genootsaekt ware tot *restauratie* van het proces te contendeeren, waer tegens dese exceptie niet soude kunnen dienen, gelijk weete voor den Hove voorgevallen te zijn.

13. By eenige wort ook gestelt exceptie van qualijk gedane citatie, maer

(a) l. 30. ff. d. jud. Sand. 1. 7. 1.

maer indien waer is, gelijk is, het geene wy boven gezegt hebben, dat de fauten der citatien en de citatie alleen rakende, door de verschijninge wechgenoomen worden, schoon partije tot dien einde gekoomen was, om die faute aen te wijzen, en hem daer tegens te opponeren, soo valt in desen aenzien geen *exceptie*, waer van de reeden is, om dat de gedaegde voor recht gekoomen zijnde in effect heeft gedaen, het gene door citatie gelocht wierde om hem voor recht te krijgen, dies hy nu geen reeden heeft te weigeren om op een rechtelijken eysch t'antwoorden, daer hy van telf toont dat hy geen beletsel heeft om het te doen. ziet echter het geene hier van is aengeteekent *kapitt. van citatien.*

14. Exceptie van al te korten termijn heeft plaetse, niet soo zeer in het begin, als in de voortgank der proceduren, soo wanneer d'Advocaten elkanderen voor de tijt by de wet vergunt, versnellen en versteeken willen; sonder dat echter op een bloote denunciatie binnen den termijn *exceptie* behoort gestelt te worden, maer als de *denunciant* uyt kracht van sijn gedane *denunciatie*, op het leeveren van schriftuur of yets anders acnstaet, dan heeft d'ander *exceptie*, of ingevalle d'ander hem wil *contumaceeren*, kan hy *oppositie* maken, maer als party sijn denunciatie laet nul loopen, dan is het nul en heeft geen *exceptie* plaets; gelijk by den Hove verstaen is tusschen twee *Advocaten*, den 10 November 1679. rejecteerende een *exceptie*, die een Advocaet in plaetse van schriftuur aen het huis van de Commissaris hadde geleevert, om dat party hem binnen den termijn hadde gedenuncieert, en evenwel ten dage dienende geen *accusatie* daer op hadde genoomen.

15. Eygentlijk kan dit geen *exceptie* zijn, of het moet in't begin geschieden; want nae de *litiscontestatie* sulke middelen niet meer by *exceptie*, maer by maniere van *oppositie* voorgestelt moeten worden. edoch in de practijke worden dit ook al *exceptien* genoemd ende op eenereley wijze geprocedeert.

16. Tot dese soorte behoort ook de *exceptie*, dat instrumenten ten libelle geallegeert niet worden vertoont, waer toe d'Impetrant volgens *Ordonnantie* gehouden is, (b) ende sulx in behoorlijke forme, ten minsten met overroeping van partije, om dat de Gedaegde sonder visie van het selve, sijn antwoord niet wel ende recht stellen kan, koomende dit seer wel met de Keyserlijke rechten over een; evenwel is by het Hoff dese *exceptie* afgeslagen, soo verre gebleek dat het ongeleevert

(b) Ord. 3. boek tit. 19. art. 5. gecollationeert Ord. 3. 23. 6.

geleeverd instrument den Gedaegde seer wel bekend was, (c) als ook om dat des Impetrants *intentie* ten principalen daer op niet was gefondeert, mede op den 10 November 1679. ende soude moogelijk yder van de gemelde reedenen genoeg zijn, om *exceptie* te weigeren, alsoo de Gedaegde in de volgende schriftuure buiten sijn schade dan wel kan worden gerieft.

17. Edoch als partij daer op staet ende voor af versocht heeft, dat hem copije moge worden geleevert, met overroeping van hem geauthentiseert, ende sulx evenwel niet en geschiedt, men soude d' *exceptie* qualik konnen afslaen; wesende niet genoeg, dat de Rechter van self het instrument kan in-eyschen, alsoo partij daer op moet gehoord worden ende selve sijn belang zeggen; al hadde hy moogelijk buiten recht het principael instrument gezien ende geleezen. Is echter wel geschiedt, dat om dese reeden een *exceptie* wierde gerejesteert, als den 5 Jul. 1681. soo, dat echter partij by request een copije in behoorlijke forme wierde geconsenteert; dikwils loopt 'er quaetaerdigheid ende quelzucht onder, waer op een Rechter ook acht moet neemen.

18. Op de personen selfs zien de *exceptien*, als die alleen niet *Rechtsbestendig* zijn, wegens voorgedijde daer sy onder zijn, of andere oorsaken, waer van gehandelt is in't voorgaende boek.

19. De *qualiteit* by yemant aengenoomen ziet of op sijn eygen recht ende name, of s' heeft sijn aenzien op een ander.

20. Op eygen recht en name, als yemant hem *qualificeert* eygenaer, erfgenaem, *Legataris*, *Fideicommissaris*, *Cessionaris*, of eenig ander recht hebbende.

21. Op een ander, als hy zegt te zijn, vader en voorstander, man en voogd, *Curator*, last-hebber, *Intervenierende*, of hem sterk makende voor een ander, ende worden dese wel voornamentlijk met het woort *in kwaliteit* beteekent; sulx als men zegt yets *in kwaliteit* te doen, verstaen wort, dat men yets voor een ander doet.

22. Om alle dese reedenen kan ende moet *exceptie* worden gestelt, soo wanneer de Gedaegde kan toonen, dat de Impetrant ofte sijn name gebruikende foodanige *qualiteit* niet heeft, om daer op de *proceduren* aen te vangen.

23. Is echter ook *qualiteit* het geen yemant zich selfs toeschrijft, maer onnoodig om daer tegen *exceptie* te stellen, als ziende gemeenlijk op de verdiensten van de sake self, die ten antwoorde te passe koo-

(c) arg. l. 3. ff. de Edendo.

koomen ; Sulx een *Protest* tegen foodanige aengenoomene *qualiteiten* doorgaens genoeg ende *exceptie* onnoodig is.

24. Indien sy echter gebruikt wort ende de *Excipient* kan toonen, dat by gebrek van d'aengenoomene *qualiteit* de *Impetrant* onbevoegt is hem aen te spreken, de *exceptie* soude niet kunnen afgeslagen worden.

25. Maer een *qualiteit* voor een ander aengenoomen is meerendeels foodanig, dat sonder de selve de gront van het proces niet soude kunnen bestaen, te weeten als yemant zegt, voogt te zijn van een ander, of *Curator* van een boedel, en hy is het niet, sulks soude het Gerichte van aenbeginne nul en van onwaerden maken ; insgelijks indien hy zich uytgeeft als last-hebbende van een ander, en die niet en toont, want ook aldan het Gerichte niet kan bestaen, of het moet tusschen nae-vrienden zijn, die het gebrek van last met *cautio de rato* kunnen vervullen, mits als het een vrouwe is, onder *renunciatio der Vellejaensche Wet*, waer van elders gesproken is, en worden by den Hove d'exceptien geadmitteert tegens vrouwen die haer *qualificeeren* last-hebbende van hare vrienden, ende caveerende sy selve de *rato*, sonder *renunciatio*, soo wel by *Sande* (d) als meermalen zeedert.

26. Het is de gewoonte, dat de eyscher sijn *qualiteit*, waer op hy sijn eysch grondet, stelt voor aen het hooft by sijn name, misgaders de *qualiteit* van de gedaegde waer op hy den selven aanspreekt, en de *Griffier* als hy de sententien te boek brengt, soo neemt hy de *qualiteit* van de *Impetrant* van voor sijn libel, en die van de Gedaegde van voor het antwoord, soo als hy hem self aldaer qualificeert.

27. Vindt hy zich dan beswaert by de *qualiteit* die d'eyscher hem voor aen het libel heeft gegeven, soo kan hyse in het antwoord verbeteren of hy kanse daer soo laten staen recht of onrecht genoomen, ook wel uytlaten, met byvoeginge *ut convenitur*, soo als hy aengesproowort ; gelijk het hem bequaemt is, doch de *Impetrant* is'er meer aengeleegen, hoe hy de *qualiteit* neemt, doolt hy'er in, soo benadeelt hy zich, want sijn aanspraek goetd zijnde, doch op een ander *qualiteit*, als hy de Gedaegde toeschrijft, soo loopt hy gevaer van sijn eysch voor die instantie te verliezen, *Exempel* ; Romke Lijkles Haerfina hadde aengesproken Minne Gertsjes als *Curator*, die zich wel alsoo hadde verbonden, maer had'er bygestelt in d'*obligatie*, soo de betalinge op Mey 1678. niet en geschiede dat hy zelf dan soude betalen, hy gaf voor in sijn antwoord geen *Curator* langer te zijn, waer op

II Deel.

R r

d'ander

d) *Sande* I. 5. I.

d'ander zeide, sulx even veel te zijn, om de woorden by hem gebruikt, *ik self sal betalen*, het welke dan ook soo wierde verstaen, maer om dat hy hem blootelijk als *Curator* hadde aengesprooken, soo konde hy geen condemnatie op hem in eygener name krijgen, maer wierde het *proces* op bewijs geweest, en de Gedaegde geen ontslag van sijn voorgedijde beweesen hebbende, wiert eyndelijk als *Curator* gedoemt, anderzins was d'Impetrant met de kosten afgeslagen, *soo als hy procedeerde*; Maer indien hy eyscher de qualiteit van de Gedaegde hadde genoomen, als *Curator*, of anders voor hem self, soo hadde hy terstont sententie kunnen hebben, met *executie* op den *Curator* self, schoon het wees niet hadde kunnen betalen: *afgedaen voor de Hontsdagen 1681.*

28. Als d'Impetrant een qualiteit neemt, die de Gedaegde verstaet hem niet toe te behooren, soo is, zeggen wy, genoeg dat hy ten antwoorde daer tegen protesteert, sonder dat van nooden is exceptie te stellen, die ook niet behoorde geleden te worden, want alsoo d'exceptien een proces zeer sleepende houden, soo moetense niet worden toegestaen als sy overtollig zijn, schoon partije in het eene ofte het ander mochte zijn in gebreeke.

29. Gelijk, als een Gedaegde verstaet dat de Impetrant moet borge stellen voor pleits kosten, soo hy in de Provintie niet begoedigt is, soo kan hy terstont geen exceptie stellen, maer hy moet eerst borge tot dien eynde vorderen met *protest* van by gebreeke dies exceptie of oppositie te willen maken, gelijk verstaen is tusschen *Japke Jacobs*, en *Epe Donwes*, den 7 December 1680.

30. Als de Gedaegde verstaet dat de Impetrant sijn gedaegdes qualiteit heeft qualijk genoomen, soo kan hy, gelijk gezegt is, doen by het antwoord veranderen, en soo verre d'Impetrant die veranderinge niet wil gedoogen, soo kan hy tegen d'antwoord, eer hy *replieert* exceptie of anders *oppositie* gebruiken.

31. En somtijts is het hem veiliger exceptie te stellen tegen de qualiteit by de Gedaegde in sijn antwoord genoomen, ten eynde hy sal gehouden wesen sijn qualiteit soo te neemen, als d'Impetrant verstaet hem toe te behooren, want indien sy blijft staen voor het antwoord, kan daer uyt lichtelijk wan-ordre koomen, nademael in het stellen van de sententie de qualiteit van de gedaegde soo wort genoomen als sy voor het antwoord staet, schoon het inhoudt der condemnatie daer mede niet overeenkoomt. *Exempel*;

32. J. T. was aengesprooken van de Heer van K. voor haer
mitga-

mifgaders als moeder en wettige voorstandersfe van hare kinderen; by d'antwoort stelt fy haer naem alleen, en geeft voor dat haer kinderen geen erfgenamen van haer w. vader zijn, en dat fy diensvolgens niet kan worden aengesprooken als voogdesfe der selver, *waer nyt dan moefte volgen dat fy maer voor de helfte gehouden was*; d'Impetrant echter lag fijn bewijs daer op aen, dat fy van weegen de kinderen haer erfgenaem van hun vader hadde gedragen, en dat fy diensvolgens ook in die *qualiteit* ende alfoo voor het geheel was gehouden, *gelijk fy dan ook voor het geheel wierde gecondemneert*, daer echter de *qualiteit* niet als voor haer felve was, gelijk fy voor het antwoord ftont uytgedrukt, alfoo de Griffier of fijne klerken niet kan doorzien de fchiftuiren, noch uyt fijn hooft de *qualiteit* kan veranderen; het Hoff foude het *ex officio* wel konnen doen nevens het afdoen van het proces, maer fulx wort zelden gedaen, ende kan qualijk gefchieden. Dus lag de condemnatie op de vrou in eygener name alleen, noopens een fchuldt by den man, ftaande echte gemaakt; 't welk was een openbare *nulliteit*. En hier uyt nam de gedoemde naderhant oorfaek om haer tegens d'*executie* t'opponeeren, hoewel het middel van *nulliteit*, dat het eenigfte was, by haer niet wierde gebruikt, maer andere omweegen gezocht.

33. Geblykt ook hier uyt, dat d'Impetrant beter hadde gedaen indien by oppositie hadde gecontendeert, eer hy repliceerde, ten eynde de gedaegde de *qualiteit* van moeder en wettige voorstandersfe voor het antwoord foude laten, gelijk hy die aen haer hadde toegefchreeven. Infgelyks ziet men hier uyt, dat voor de gedaegde veiliger en gewiffer is, *exceptie* te fteflen tegen de *qualiteit* hem by den Impetrant toegefchreeven, indien hy vertrouwt te konnen goetmaken, dat fy niet recht is, en dat'er hem merkelyk aengeleegen is, hoewel hy fulks mede ten principalen wel kan zeggen.

34. Op den Rechter ziet d'*exceptie* van dat hy *fuspect* is, welke niet alleen nevens een gedelegeerde, maer ook tegens een ordinaris Rechter kan worden aengeftelt, (e) maer echter is fy foo veel niet in 't gebruik in onfe rechtspleevingen, om dat geen finguliere perfoonen, gelijk by outs, maer geheele vergaderingen de rechtfmacht hebben, waer tegens zeer zelden gebeurt, dat yemant rechtveerdige reeden foude konnen bybrengen die den Rechter betrof; en als men het op befondere perfoonen heeft geladen, foo heeft geen *exceptie* plaets, maer moet rekest worden ingegeven, ten ware de fake van

R r 2

acn-

(e) Perez. ad tit. C. d. judic. n. 23.

aenbeginne voor Commiffaris was beleidt, in welken gevalle d'exceptie wel foudde plaetse konnen hebben, edoch wort doorgaens ook al by *rekefte* voorgestelt.

35. Voor de *Neder-Gerichten* foudde se lichtelijker plaetse konnen hebben, daer het Gerechte uit een *Grietman* ende dikwils uit een of twee *Byzitters* beftaet, en de *Heere Grietman* fulk' een overweegende macht heeft, dat fijn partijdigheid mogelijk de *exceptie* tegen, het Gerechte foudde konnen goetd maken.

36. De reedenen van fufpicie moeten wel gegrondet en duidelyk aangeweefen zijn, *waer van elders gefproken of noch gefproken fal worden*; op eenige plaetfen wort dit middel van een Rechter te warffen gegeeven op den eedt van de geene die verklaert niet goedts van de Rechter te verwachten, en daer toe gewichtige reedenen te hebben fonder defelve te bewijfen, (f) maer gelijk dit is buiten reeden en Keyferlyk recht, foo is het ook buiten onfe practijke.

37. Dus verre d'Exceptien tegen de *principale* perfoonen des Gerechts; ten aenzien van de bedienende perfoonen is voornamentlyk in gebruik d'Exceptie *Procuratoir*, welk' is, of om dat'er geheel geen *Procuratie* is, of dat fy gebreekg is.

38. Daer geheel geen laft is, kan't Gerechte niet beftaen, en daerom kan *Procuratie* altijt geëyscht worden, ook nae de antwoordt als een middel ten principalen: maer voor d'antwoordt gefteft, belet fy de *litiscontestatie*.

39. Gebreeken van de *Procuratie* geeven ook *exceptie*, maer worden door de antwoordt wechgenoomen, het zy de gebreeken in de *forme* beftaen of in de perfoon des *Procureurs* ofte Laft-hebbers; fy worden ook verbeetert door *cantie de rato* by den *Procureur* te ftellen, gelijk reede gezegt is in het voorige boek tit. van *Proc.*

40. De *Advocaten* ende *Procureurs* gebruiken zelden die naeukeurigheid, om malkanderen *Procuratie* af te eyschen, als in hatelijke faken ende daer byfondere heevigheid van partijen befpeurt wort.

41. En dit zijn de voornaemfte foorten van *Exceptien* in Rechte bekent, maer de *Advocaten* hebben'er veel meer in gebruik, die geen feeker getal noch kenteekens hebben, moettende uit den ftijl ende flender van *Procedereen* afgenoomen ende geoordeelt worden.

42. Andere, de faken betreffende zijn'er in Rechte wel meer, doch gemeinelyk zijn dat middelen van antwoordt, gelijk hier boven gezegt is. uitgenoomen eenige, die ook konnen ftrecken, ten eynde men niet fal gehouden zijn ten principalen te antwoorden.

(f) *Vulgo, juramentum perhorrescentiae.*

43. Als daer is, de *Exceptie* van gewijsder saken , waer door men zegt, die sake al rechtelijk afgedaen te zijn , soo dat daer op nieu niet over gepleit mag worden , wy fullen *hier onder* van de eygenschap deser *Exceptie* noch moeten handelen.

44. *Exceptie* van *discussie* kan ook gebruik hebben voor borgen ende bezitters van hypoteeken , ten eynde sy niet werden aengesprooken nochte genootsaekt te antwoorden , voor ende aleer de *principale* of eerste schuldenaer *gediscussieert* , dat is , uitgeschudt ende gebleeken zy , dat niet heeft om te betalen.

XVIII. KAPITTEL.

Gemeine aenmerken op de exceptien.

Ordonnantie tegen de reukeloofse exceptien weinig in gebruik. Practijke van de antwoorden tot twee einden. Van't voorstellen aller exceptien te gelijk en in den beginne ende by monde. Geen exceptien in cas van executie. Exceptie van exceptie onrechtmatig en onnoodig.

1. **D**'Ordonnantie zegt, (a) dat als de rechter bemerkt d'exceptien niet te zijn oprecht, maer om te sleepen aengestelt, hy partijen of hun Advocaten alsdan den eedt van oprechtheid moet afneemen, ende by weigeringe dies de exceptie of verzochte dilay met de kosten afflaen.

2. Soo veel te meer moet zulx geschieden, als men klaerlijk ziet, dat d'exceptie niet als om de sake op te houden is aengelegt, edoch en dit en het vorige wordt weinig in acht genoomen, en loopt de practijke soo meeren-deels, dat als een exceptie wort goet gevonden ende geadmitteert, sulx wel met de kosten geschiedt, gelijk reedelijk is, om dat de eyscher alsdan qualijk heeft geprocedeert, maer exceptien die afgekeurt ende gerejecteert worden, ziet men doorgaens aegaen, *compensatis of reservatis expensis*, dat is, elk sijn eygen kosten, of by't uitdragen der zake te vinden, het welke niet alleen schijnt te zijn tegen de welmeininge der *ordonnantie*, maer strekt ook nergens meer toe, als om de Practicijs in haer reukeloofse exceptien te stijven en te sterken tot hun eygen profijt ende nadeel van hare meesters.

R 5

3. Ins-

(a) in het derde boek tit. 13. art. 2.

3. Inſgelijx wordt zeer weinig in acht genoomen, het geene d'Ordonnantie ſoo duidelyk en ernſtelyk gebiet; (b) te weeten, dat alle ſchriftelyke exceptien, niet alleen te gelijk moeten werden voorgeſtelt, indien 'er veele te zaamen komen 't welk ſoo al geſchiedt, maer met ende neevens de principale, en dat *geconcludeert* werde tot twee einden, (c) te weeten, dat eerſtelijk op *d'exceptie* mag recht worden gedaen, en nae ſulx geſchiedt, ſonder anders, op de zake ten principalen; zijnde het oogmerk der ordonnantie, ten einde de zaken door het voorafpleyten over exceptien niet geſleept ſouden worden.

4. Alleen worden by deſelve *ordonnantie* uitgenoomen drie exceptien, als, *declinatoire*, die van *litiffpendentie*, van welke hier boven geſproken is, en eindelyk van *gewijsder ding*, die eerſt en aſſonderlyk kunnen worden voorgeſtelt, om dat het klaar is, ſoo wanneer deſe exceptien plaets hebben, dat over de principale ſake niet behoeft geprocedeert te worden.

5. Maer in de Practijke is de gewoonte, dat men alderhande *exceptien* vooraf en ſonder ten principalen t'antwoorden, voorſtelt, ende men pleegt ſchier tot *twee einden* niet te gaen, als wanneer men *d'exceptie* ſchijnt te miſtrouwen.

6. Maer de *Ordonnantie* zegt niet, dat alle *Exceptien* ten *eerſten dage dienende*, moeten worden voorgeſtelt, dat echter nootſakelyk is in *d'Exceptie declinatoire*, die met d'eerſte *komparitie*, al was de ſake maer *gecontinueert*, verby gaet ende verlooren wort, maer andere *exceptien* kunnen nae ontfang van 't Libel vrijelyk geſtelt worden, tot welken einde de Gedaegden by 't ontfangen des *Libels* gewent zijn te proteſteeren, dat ſy het ſelve niet wijders *admitteeren*, als behoudens *Exceptien* ende *defenſien*.

7. Noch wil d'Ordonnantie, (d) dat alle *exceptien* by monde ſullen worden voorgeſtelt, om partije daer op kortelyk gehoort, recht by den Hove gedaen te worden, *ten ware het Hoff om eenige oorzaken toeliet, d'exceptie by geſchriſte over te leggen*, 't welk dan binnen dien ſelven dage moet geſchieden, en partije ſoude daer op binnen drie dagen moeten antwoorden, waerop dan het Hoff ſonder meer ſchrijvens *d'exceptie* ſoude afdoen.

8. Maer dit is al mede in andere practijke; een excipient dicteert ſijn exceptie ten dage dienende op de rolle, of ten huife van de *Commiffaris*, indien de ſake ten eerſten daer voor is beleidt, ende d'Impetrant neemt gemeinelyk aen, om binnen drie dagen te antwoorden, het welke door onderlinge oogluikingen, wel drie weeken of meer tijts aenloopt

(b) tit. 13. verſ. art. 3. (c) *Ad omnes fines*. (d) in het voorſ. 3 boek tit. 13 art

loopt, en dan wort 'er noch ingeschreeven tot duplijk altoos, ende men noemt dit evenwel nae d'Ordonnantie te voldingen, soo dat dit geheele werk van de exceptien, ende d'ernstige meininge der Ordonnantie niet soo veel in acht genoomen wort, als wel behoorden, ende sulks, om dat de Rechters niets daer in doen, als partijen of haer Advocaten het eens zijn.

9. Dient noch aangemerkt, dat, alsoo exceptien meest aangeleidt worden, om de saken op te houden, deselve niet behooren geleeden te worden in cas van *executie*, die sy tot geen ander oogmerk kunnen dienen, als om de triumphant op te houden: ook lijdt de reeden van rechte sulx niet; want exceptie is een uitsluitinge van actie voor altoos ofte voor alsnoch, 't welk geen gebruik heeft als d'actie door sententie gesleeten is. Wilmen zich tegen de forme van *executie* stellen, sulx behoeft niet te geschieden by *exceptie*, maer kan even soo wel by *oppositie* geschieden, en dus heeft het Hoff beslooten ende verstaen dat geschieden moet in saken van de *Magistraet der steele Leuwarden Triumphanten tegen Sicke Feikes Tamminga gedoemde*, en excipient den 1679. en wederom in de sake van *Hartle Ankes Triumphant ende excipieerde, tegen d'ersgenamen van A. H. excipienten den 2 Feb. 1680.* ende wort nu alsoo vastelijk onderhouden.

10. Maer dient in acht genoomen, als 'er *exceptie* in cas van *sommatie* of *executie* der sententie voorgestelt, is de Triumphant alsdan in de contrarie *conclusie* neevens *rejectie* van *exceptie*, niet en *concludeere*, ten einde partije sal worden gecondemneert, om *peremptorie* te antwoorden op den eysch van *sommatie*, maer alleenlijk dat de *exceptie* sal worden *gerejechteert*, of liever nul ende nietig verklaert, ende nochmaels de *sommatie* verklaert *vigoreus* wel en te rechte gedaen te zijn.

11. Want alsdan wordt de gedoemde nae afdoeninge van d'*exceptie* van verder *oppositie* verstooken, alsoo ondertusschen de tijt van tien dagen, nae welke geen *oppositie* tegen de *sommatie* wordt toegelaten koomt te verstrijken, in plaetse dat anders nae *rejectie der exceptie* met *condemnatie* tot *peremptoir* antwoord de gedoemde den gantschen tijt van het pleydoy soude koomen uit te winnen; zegge d'*exceptie* tegen de *executie* wesende een nulliteit, soo wordt sy ten perijkele van de gedoemde gestelt, ende moct desweegen de *sommatie* wel ende *vigoreus* blijven: Alsoo verstaen ende aangemerkt in de selve saken den 28 April 1680.

12. Om de selve reeden behoorde men niet toe te laten *exceptie van exceptie*, die ook in rechten onbekent is en strijdig met de beschrijvinge van d'*exceptie* voren gestelt, ende hebbe noit kunnen bemerken, of

of al wat men by wijze van *exceptie* tegens een *exceptie* wil zeggen, kan by antwoordt *exceptionis* sonder eenig *præjudicie* geschieden, 't ander belemmert en wickelt de processen in onnutte werringen; by exempel; een, die zich by de gedaegde in een proces hadde gevoegt, stelde nevens de gedaegde een *exceptie*, die de Impetrant verstonde dat de gedaegde niet konde stellen, maer die den gevoegden alleen raekte; dit konde by by antwoordt *exceptionis* wel zeggen, maer hy stelde *exceptie* van *exceptie*, en is gerejecteert den 9. Jul. 1680. gelijk andere meer. ende gebeurt wel, dat het Hoff beyde exceptien als onnut ende niet als confusie makende, wederom moet uitgeeven, als in dit exempel; yemant hadde zich in een proces gevoegt by het *duplijk*, de Impetrant stelt *exceptie* tegen de byvoeginge. de Gedaegde wederom *exceptie* tegen die *exceptie*, zeggende, dat de Impetrant sijn *exceptie* moest stellen tegen den geenen die zich voegde ende niet tegen hem gedaegde. Is verstaen, dat beide exceptien souden worden geaboleert, alsoo beiderzijds onnoodig, ende een protest tegen de byvoeginge genoeg was geweest. 't welk den Advokaten in de Vertrek-kamer is aengezegt voor Paesch, 1681. hoe onnut soude het anders geweest hebben, indien d'exceptie was geadmitteert of gerejecteert; twee sententien over een *trivole exceptie* uyt te worstelen, gelijk hadde moeten geschieden ende altoos moet, soo wanneer exceptien van exceptien ter bane koomen.

13. Ook in diergelijke veelvoudige voorvallen hebbe qualik anders gezien, of sulke exceptien waren in der daedt middelen van antwoorden op d'eerste *exceptie*, invoegen als *exceptie* van *exceptie* gerejecteert wierde, soo quamen deselve reeden in d'antwoordt *exceptionis* wederomme ter baen; deswegen moogelijk alsoo wel recht soude zijn, dat de exceptien van exceptien in 't algemeen wierden afgekeurt &c. als in *cas* van executie. 't is immers waer, als de *exceptie* aengesteld wort niet op de maniere by de Ordonnantie voorgeschreeven, dit soude een middel zijn verscheiden van antwoordt *exceptionis*, maer executie wort ook wel aengesteld tegen de forme der Ordonnantie, en evenwel laet men daer geen *exceptie* toe. De excipieerde kan de *faute* soo wel by antwoordt als by nieuwe *exceptie* aenwijzen, By exempel; yemant stelt *exceptie* nae dat partije een *persistement* om te antwoorden, tegen hem hadde bekoomen; in welken gevalle, *gelijk elders gezegt is*, d'exceptie verlooren wort. Dit by antwoordt *exceptionis* aengeweesen zijnde, geeft reeden tot rejectie, sonder dat *exceptie* van nooden is, immers nae goede reeden van rechte.

XIX. KAPITTEL.

Van Cautien ter zake van pleyt.

Van Cautie voor pleits-onkosten. Van in Recht te sullen verschijnen. Van d'ordonnantien om zich behoorlijk te qualificeeren. Van cautie en het gewijfde te voldoen. Van ratihabitie. Maniere ende gemeine inhoudt van die cautien.

1. **E** Er wy noch overtreden tot de middelen van antwoorden, soo moet 'er een woordt gezegt worden van *Cautien* die pleytshalven worden gestelt, ende waer over ook exceptien konnen worden gemaekt: de soorten van sodanige cautien zijn voornamentlijk vier, ten eersten voor pleytsonkosten, ten tweeden, van in recht te sullen verschijnen, ten derden, van het gewijfde te betalen, ten vierden, die van *ratihabitie*.

2. Cautie voor pleytsonkosten wort geëyscht van een *Impetrant* die niet begoodigt is in dese Provintie, het zy alhier of elders woonende; sonder dat echter veele goederen tot desen einde vereyscht worden, alsoo dese kosten meerendeels van weinig belang zijn.

3. Maer het is hier boven gezegt, dat sulx niet ten eersten by exceptie moet worden voorgestelt, maer de Gedaegde moet het van aenbegin, cer hy dient van antwoordt, eyschen, met *protest* van by gebreke dies, exceptie te sullen stellen, maer als hy ten eersten dage dienende, daer van heeft stil gesweegen, soo kan hy zich naderhandt deswegen niet *opponereen*, schoon ook de cautie by den *Impetrant* selve mochte zijn gepræsenteert, hy kan in desen gevalle wel dringen op de cautie, maer het is hem niet geoorloft, naer eens geantwoort te hebben, desweegen *exceptie* te stellen, of oppositie te maken, gelijk verstaen is in de sake van *Laurens Rispens Impetrant en opposeerde, contra Dirk Beerns Vryburg den 3 Julij 1680.* de gedaegde konde Ordonnantie by rekest, tot dien einde verzocht hebben, maer 't proces daerom nae de *litis contestatie* te stremmen was tegens reden, om dat de *litis contestatie* een stilswijgende onderlinge Consent in heeft, dat gebreeken van die soorte wech ende op neemt.

4. Cautie van in recht te sullen verschijnen, wort geëyscht van de Gedaegde wanneer hy suspect is, van zich te sullen ontrecken, gelijk

lijk die van een misdædt wort aengeklaegt, ende niet in hechtenisse koomt. van gelijken, al die wettelijk gearresteert is, om penninglijke schuldt, kan daer van niet worden bevrijdt, als door behulp van dese cautie; het selve is te verstaen van *ordinantie* by het Hoff tegens een vreemde gegeven, van niet te vertrecken, eer hy zich behoorlijk sal hebben gequalificeert.

5. Dikwils is getwijfelt hoedanig die *qualificatie* behoorde te zijn, somtijts eyschen d'Impetranten niet meer als *keure van een huis om te citeeren*, somtijts zetten sy'er by *cautie* om het gewijsde te betalen, zelden hebbe gezien, dat'er geëyscht wierde cautie van in rechte te sulen verschijnen.

6. Wat het eerste aengaet, keure van een huis om citatien te konnen laten doen, is noodtsakelijk voor alle vreemde soo wel eyschers als verweerdeers, om dat men anders met hun niet procederen kan.

7. Ook konnen de vreemde niet begoedigt ende gedaegde zijnde met geen reeden weigeren, de cautie van in't gerichte te verschijnen, en daerom mag ende kan dese by het verzoek van *qualificatie* gevoegt ende gevordert worden.

8. Maer tot de cautie van het gewijsde te betalen, is niemant gehouden, als die verdacht is van te willen vlieden, (a) mitsgaders die voor een ander *intervenueert*, dat is, sijn pleytsaek op hem neemt, ende voor hem antwoordt, waer van elders gesproken is: nademael echter op veele nabuirige plaetsen de Vriesen en andere Vreemdelingen sonder onderscheidt tot de cautie van't gewijsde te voldoen, worden geperst, soo is het niet buiten reeden sodanige vreemdelingen, tot wiens huise men dat recht gebruikt, alhier ook tot het selve te houden. (b)

9. Is noch overig de *cautie van ratihabitie*, die soo in als buiten recht wordt gedaen, doch alhier koomtse niet in bedenken, als voor soo veel sy in het begin van een proces te passe koomt.

10. Soo wort sy vereysch van den *Impetrant*, die zich draegt als lasthebbende van een ander, maer sodanig dat'er yets aen ontbreekt, ende de last niet volkoomen is, gelijk of een procuratie geschreeven was by geen *Notaris*, noch *Secretaris* of yemant, welkers procuratien in rechte toegelaten worden.

11. Mede heeft dese *cautie* plaets in nabestaende vrienden, die gantich geen last konnen toonen, want fulke nae rechten ook met dese cautie worden toegelaten, gelijk voor desen is aangeweesen, het welk by

(a) Sand. 1. 17. 3.

(b) *per ea quæ tradit Sand. d. tit. 17. def. 3.*

by ons ook dagelijks in gebruik is, maer het eerste soo veel niet, hoe-
wel nae rechen ook seker, en van nuttelyk gebruik.

12. Alle dese *cautien* zijn twee-leedig, bestaende uit een belofte en-
de aenneeming des geenen diese doet ende uit seker of borgstellinge
voor het geene aengenoomen wordt. de rechten eyschen borgtochte
ten meesten, maer zijn ook somtijts met *hypoteek* van goederen te
vreedem, en om dat heedenfdaegs de lieden swaerlyk tot borgtochte
konnen gebragt worden, soo worden dese cautien doorgaens toegela-
ten, onder *generael verbandt van goederen*, als die voor handen zijn.

13. Des moet sodanige cautie ende sekerstellinge in een besonder
instrument nae gewoonlijke forme ten processe worden overgeleidt,
en is niet genoeg dat voor aen in het libel gezegt werde *dat d'eyscher*
onder verbant sijner goederen caveert enz. gelijk meermalen by den Hove
verstaen is, met namen, in de sake van Juffr. B. requirante en exci-
pieerde contra Dr. P. I. Requireerde ende excipient den 21. Meert. 1680.
doch als partije zich daer niet aen keert, wordt het ook wel dikwils
overgezien ende geleeden indiervoegen.

XX. KAPITTEL.

Van Antwoorden.

*Middelen van Antwoort somtijts met Exceptien eens. Konnen ook te met by den Rech-
ter in acht komen, sonder dat exceptie gestelt zy. Sodanige exceptien gerejecteert,
konnen ten principalen herhaelt worden. Onderscheidt der middelen van antwoort.
Exempelen daer van, die van nulliteit, van ackoort, van dwang, bedroch, on-
getelden gelde, van eedt ende gewijsder ding. Of een uitgelatene exceptie by den
Rechter mag bygedaen ende vervult worden.*

1. **W**Y hebben hier boven gezegt, dat alle middelen, waer door
een gedaegde zegt dat d'eyscher sal verklaert worden *niet*
ontfangbaer, gantschelijk ofte voor alsnoch, behoort tot Ant-
woort, ook somtijts, wanneer de Gedaegde den eyscher wil hebben af-
gezeggt, *soo als hy procedeert*, want dit anders ook wel passen kan op ex-
ceptien.

2. Staende te weeten, dat de exceptien ook dikwils by maniere van
antwoort konnen worden veorgestelt, ende by gevolge, dat de Rechter
S f 2 daer

daer op wel acht mag en moet neemen, ſchoon geen *exceptie* geſtelt mochte zijn.

3. By exempel, yemant doet aenſpraek als *moeder*, en *wettige voorſtanderſſe* over hare kinderen, en dat *geſterkt met haer man*, dit was abſurd en tegen rechten, de Gedaegde hadde echter geen *exceptie* daer tegens geſtelt, maer in de volgende ſchriftuire de *faute* aangeweſen, daer was bedenken of de miſſlag door de *litis conteſtatie* was gebeetert ende wechgenoomen, maer is verſtaen dat partijen door de *litis conteſtatie* niet konden geeven een qualiteit by de werten verbooden, en is ſy daerom in de eyſch voor hare kinderen verklaert niet ontſangbaer ſoo als 'er wierde geprocedeert, in de ſake van *Barbara Jacobs contra de Heere E. van A. den 4. November 1680.*

4. En ſoo kan het dikwils gebeuren in alle middelen die *nulliteit* van proces medebrengen, gelijk als 'er is, dat yemant geen laſt heeft om actie te maken, noch qualiteit om het ſelve te doen, en diergelijke.

5. Maer alle fouten die door *conſent* van partijen kunnen worden gebeetert, moeten by *exceptie* worden voorgelt, ſonder dat nae de *litis conteſtatie* daer op acht kan worden genoomen, gelijk als dat 'er gebrek is aen de *procuratie*, dat de perſoon niet bequaem is om in rechte te ſtaen, ende ſoo voorts.

6. Het onderscheidt tuſſchen middelen van *exceptie* ende van antwoord is niet altoos ſoo klaer ende voor oogen, immers ſpeelen de Partijen in geen ding meer, als dat ſy principale middelen by maniere van *exceptien* voorſtellen, waer op dan gemeinelijk volgt *rejeetie*, behoudens, dat de middelen by antwoord mogen gebruikt worden, doch was moogelijk niet ondienſtig dat ſulx meeſten tijt geſchiede met de koſten, om de loſſigheit of quaetaerdigheit in deſen wat in te binden.

7. Maer het is de vrage, wanneer een *exceptie* gerejeeteert is ſonder byvoeginge van *reſervatis mediis* ofte behoudens middelen, of dan de reedenen der *exceptie* noch ten principalen kunnen worden bygebracht, ende voorgelt zijnde of de Rechter acht daer op neemen kan, wel te weeten, indien de reedenen ſoodanig zijn, dat ſy ook ten principalen kunnen dienen, ende de ſake betreffen.

8. Wy meinen van *jae*, nademael d' uitsprake over d' *exceptie* niet anders in de mont heeft, als dat de Gedaegde ſal gehouden zijn, met den Impetrant *litem te conteſteeren*, waer door de middelen die nae de *litis conteſtatie* tot decifie der ſake behooren, hem niet afgeſneeden zijn, maer alleen dat de Rechter niet heeft verſtaen datſe by maniere van *exceptie* ſouden dienen, en is alſoo verſcheidenmalen mijns weeten by den

Hove

Hove verstaen ende gedaen. waer uit dan blijkt, dat de woorden van *reservatis mediis* niet even altoos nootfakelijk, maer eenigzins ten overvloedt ende *soulagement* van d'Excipient by d'uitspraak worden gevoegt; edoch middelen die alleen zijn *exceptioneel* ende die door de *litis contestatie* mogen worden op-ende wechgenoomen, konen nae *rejectione* der *exceptie* niet meer aangemerkt worden.

9. De middelen van antwoord zijn of *met ontkenninge van het geheele feit*, of *met bekentenisse van het feit door middelen van recht ende billijkheit*, het eerste geschiedt, wanneer men zegt aen den eyscher niet schuldig te zijn het geene hy kooft te vorderen.

10. De middelen van recht onder toestemminge van't feit zijn *peremptoir* of *dilatoir*. *peremptoire* middelen zijn, waer door een eyscher absoluutelijk wort verklaert niet ontfangbaer, en dese zijn wederom tweederley, eenige maken den eysch van aenbegin nul ende nietig, andere zijn bequaem om den eysch wech te neemen ende te dooden.

11. Tot d'eerste soorte behooren alle middelen die een verbintenisse en actie daer uit gesprooten *ipso jure*, dat is, onmiddelijk door kracht der Wet nul ende t'onwaerde maken, als daer is betalinge, quijtscheldinge, schult-vernieuwinge, handelbraek, verlijkinge, en soo voorts, waer van gesproken is in't laeste van het derde boek.

12. Middelen die den eysch wechneemen ende dooden zijn alle redenen die een actie nae subtielheit van rechten geldig ende bestendig, door aanwijfinge van billijkheit ontzenuen ende krachteloos maken, hoedanige nae Keyserlijke rechten eygentlijk worden genoemd *exceptionen peremptoir*, en zijn van dese veelderleije soorten, als het middel van accoort, van vreesse, van bedroch, van ongetelden gelde, van eedt, van gewijsder sake, en diergelijke. (a)

13. Eerstelijk, accoort of beding van niet t'eyschen kan geen obligatie te niere maken, om dat evenwel de schult waerlijk is opgeleidt, en om dat de ouden niet verstonden dat alderhande woorden van beding soo gewichtigen kracht souden hebben, *maer sy wilden tot dien eynde seekere formulieren van woorden, die een plechtelijke quijtscheldinge mede brachten*, edoch om dat een man by sijn woort moet staen, soodeeden de Rechters soodanige bedingsten goet als sy ten antwoorde waren voorgestelt, en eerder hadden sy geen kracht.

14. Wie door vreesse gedwongen, of door bedroch misleidt is om eenig contract aen te gaen, is nae strengheit der Wetten verbonden.

Sf 3

om

(*) Vide de his & seqq. quæ dix. in Praelect. ad tit. Inst. de Except.

om dat een gedwongene ende bedroogene wille (*doch dese niet altoos*) ook is een wille, maer om dat niet betamelijk is, dat geweld en bedroch sijn meester sal baten, soo wort de verbintenisse krachteloos, met het selve ten antwoorde by te brengen ende te bewijzen.

15. Die in een brief geschreeven ende bekend heeft dat hy gelt te leen heeft ontfangen, is verbonden om het selve gelt op te leggen ende te betalen, maer binnen de twee jaer aengesprooken zijnde, kan hy door *exceptie* van ongetelden gelde de betalinge ontleggen, soo verre d'andere geen tellinge bewijst; niet wordende aengesprooken, kan de schrijver des briefs den houder *binnen de twee jaren* laten roepen om het handtschrift wederom te geeven, of hy kan protesteerren van geen gelt te hebben ontfangen, *gelijk elders gezegt is*.

16. Die by opdracht van den eyscher een eedt heeft gedaen van niet schuldig te zijn, blijft evenwel verbonden indien hy waerlijk schuldig is, jae self die van de Rechter is vry gesprooken, wort by de Wetten niet vry gehouden van de schult, indien sy klem op hem heeft, maer aengesprooken zijnde kan hy zich verweeren met *exceptie* van eedt ende van gewijlder ding.

17. Daer zijn noch veel andere middelen van die soorte, gelijk die van het *Vellejaensche* ende *Macedoniaensche* Raeds-besluit, waer door kinderen in vaders macht, en vrouwen haer tegen geltleeningen ende borgtochten verzetten kunnen, gelijk mede een bezitter van goet daer over gepleit wort, een eyscher ondertusschen geduirende het pleit kan afwijzen, en wat diergelijke meer in Rechten en in de practijke voorkoomen.

18. Staet ook te letten op het onderscheidt tusschen de middelen van *nulliteit* ende van *exceptie peremptoir*, dat d'eerste kracht en effect hebben soo haest sy gebooren zijn, en de tweede niet eerder als sy voor recht hebben gedient ende ten antwoorde zijn voorgestelt; by *exempel*; *compensatie* ofte verlijkinge stut de loop van interesssen soo haest de wederschult is gebooren, maer een bloot bedingst van niet te fullen eyschen heeft nae rechte die kracht niet, soo verre de schult te gelijk niet is gequiteert, of anders quijtgescholden, waer toe heedenstaegs geen formulier van vastgestelde woorden gebruikelijk is, self pleits-accoort of *transactie* vernietigt de schult niet, of daer moet quijteeringe by koomen, anders geeft het niet als *exceptie*.

19. Onderscheids reeden ende *effect* is, om dat dese laeste den Rechter kende uit het Proces, schoon partije daer op hem niet mochte beroepen, evenwel den *Impetrant* doen verklaert worden *niet ontfangbaer*.

20. Maer

20. Maer als principale middelen van *exceptie* door de *Gedaegde* niet worden bygebracht, soo blijft het recht van de *Impetrant* geheel ende daer volgt *Condemnatie*, schoon de *Rechter* kennisse van het *exceptioneel* middel uit de *Procedures* zelfs heeft kunnen hebben; om dat het den *Rechter* niet geoorloft is, faken van feiten ende gevolgen daer uit, by partijen naegelaten te *suppleeren*; alsoo die self weeten moeten, waer mede sy haer behelpen willen of niet.

21. Volgen de *dilatoire* middelen van antwoord die wederom tweederley zijn, eenige sluiten den eysch uit voor alnoch ende eenige soo als *d'Impetrant* *procedeert*; die van d'eerste soorte zien op de sake self, d'ander op het gerichte, op de personen des gerichtes, of op de wijze van het proces aen te stellen.

22. *Dilatoire* middelen rakende de sake self zijn dese, eerstelijk van accoort of bedingst om niet te eyschen binnen sekeren tijt of van een seekere persoon, (*want alsdan sijn erfgenaem kan aengesprooken worden*) of hy self nae verloop des tijts, en soo dikwils eysch geschiedt voor en aleer de tijt verscheenen is, ten ware een gedeelte der schult of het eene termijn al was verscheenen en onbetaelt, dan magmen de volgende termijnen mede wel eyschen, mits *d'executie* werde opgehouden tot de respectieve verschijn-dagen toe, *gelijk elders reede gezegt is*.

23. *Dilatoir* is ook d'*exceptie* van ordere ofte *excusie*, die gegeven wort aen borgen ende bezitters van hypoteeken, immers als de principale schuldenaers onmachtig zijn om te betalen, want sy konnende voldoen, soo is dese *exceptie peremptoir*. (b)

24. Van gelijken het *beneficie* van *competentie* soo genoemd, waer door seekere personen niet t'eenemaal kunnen worden uitgeschudt, maer levens nootdrift behouden moogen, geeft een *dilatoir* middel soo verre de persoon naderhant tot beeter fortuin mochte geraken, anderzins is en blijft het *peremptoir*.

25. Die uitsal van het Hoff verkreegen heeft tegen sijn schuldenaers, dat men gemeinelijk *quinquenellen* noemt, heeft ook *dilatoire* *exceptie*, soo lang als die tijt loopt, en wat diergelijke meer moogen zijn.

26. Middelen waer door d'eyscher wort afgeslagen, daer ende soo als hy *procedeert*, zijn ten deele *exceptioneel*, waer van in het voorgaende kapittel, ten deele konen of moetense by antwoord dienen; yemant eysch neemende voor sijn bloedtvriend sonder last, en sonder

cautie

(b) *Sand.* 1. 7. 2.

cantie de rato ofte van goetkeuringe, kan niet alleen by exceptie worden gestut, maer soude ook het selve ten principale kunnen worden bygebracht, om dat het gebrek van last altoos kan worden tegen-
geworpen, (c) indiervoegen dat het gemeinelijk absoluit doet verklaren niet ontfangbaer, edoch in bloetvrienden soude het moeten zijn, gelijk *hy procedeert*, om dat den selven niet ontbreekt, als het vereysch van *cantie*, waer mede hy het gebrek van last vervullen kan.

27. Van gelijken, die geen behoorlijke *qualiteit*, of geen bequame *conclusie* neemt, schoon anders hem al recht geschapen is, wort evenwel *foo hy procedeert* afgeweesen, foo verre de misflach in de *conclusie* by den Rechter niet kan worden verbeetert, waer van gehandelt is hier boven in het *Kapitt. van 't Libel.* alle dagen koomen hier van exempelen voor, die uit d'eygenschap van yder handel en actie moeten worden geoordeelt, foo nae rechte behoort.

28. De vrage is, of een Rechter uit het vervolg der sake merkende dat den Gedaegden eenig middel van antwoord geschapen is, dat hy niet heeft gebruikt, noch tot sijn voordeel aengetrocken, het selve mach vervullen, en daer op in het wijfen acht geeven: in desen moet onderscheidt werden gemaekt, tuschen het geene in feiten bestaet, ende het geene niet anders is als een reeden van rechte; wat dese laatste aengaet, daer op moet een Rechter altoos acht neemen, ende geschiedt alle dagen, dat het Hoff reeden van *deciffen* heeft, waer op by partijen of haer Advocaten niet eens gerept of nauwelijks gedacht is.

29. Middelen in feiten bestaende zijn tweederley, eenige die den eysch *ipso jure*, dat is, onmiddelijk door de Wet vernietigen, dese wanneer sy den Rechter uit het proces geblijken, foo mach en moet hy daer op sijn oordeel richten, maer niet blijkende uit het proces, foo kan het de Rechter niet vervullen, schoon hy van elders daer van verseekert was, ende sulks om voor te koomen, dat geen Rechters, die menschen zijn, op voorgeeven van sulke buiten rechtelijke kennisse partijen ongelijk souden doen.

30. Andere feiten, waer uit *exceptie* voortkoomt, *peremptoir* of *dilatoir*, kunnen by den Rechter niet worden gebruikt tot *decisie* der sake, wanneer sy by den Gedaegde niet worden voorgestelt ende gedreeven, of daer moest een Wet zijn, die het uitdruckelijk van dese of geene exceptien mochten beveelen, gelijk onse Ordonnantie doet ren aenzien van de praescriptie der kleine boekschulden en diergelijke, (d) buiten dat d'*exceptien* moeten worden voorgestelt endemen
moet'er

(c) l. 24. C. de Procurator.

(d) eerste boek tit. 15.

moet 'er zich op beroepen of sy doen geen nut, al was 'er ook een Wet die d'actie mochte zeggen gedoodet ende vernietigt te worden door een exceptie, wanneer sy het echter een exceptie noemt, soo moetsse gebruikt en opgesteld worden; dies een vrouwe wordende aengesprooken uit borgtochte, of een zoon in vaders macht zijnde wegens geleent gelt, schoon dese beide actien door twee bysondere wetten krachteloos ende nietig gemaekt worden, dewijl echter die selve wetten tot dien eynde middelen van *exceptie* geeven, soo moet een vrouwe ende een zoon niet opwerpende dese exceptien gedoemt worden ende betalen. (e)

31. Insgelijx moet een borge of een bezitter van hypoteek niet oponeerende *exceptie* van *excusie*, schoon uit den processe gebleek dat de principale schuldenaer wel konde betalen, des niet tegenstaende gedoemt worden, gelijk by den Hove verstaen is, te zien by *Sande*. (f)

32. Doch is te weeten, dat 'er verscheidene soodanige exceptien ook self nae de sententie, en als het op executie aenkooft, kunnen worden voorgesteld, te weeten, eerstelijk alle reedenen, dat de schult van onwaerden en d'actie *nul* is, die wel geen *exceptien* in Rechte genoemd worden, maer echter zijn 't middelen van antwoord, die geallegeert moeten worden, om datse de Rechter niet raden kan.

33. Daer te boven de *Exceptien*, die genoemd worden uit het *Senatusconsultum Vellejanum* ende *Macedonianum*, en eyndelijk alle reedenen, waer door men aanwijft, dat de *Triumfant* het sijne reede bekoomen heeft ende hem is goetgedaen, kunnen nae de sententie voortgebracht worden.

34. Achter de antwoord voegtmen gemeinelijk *Reconventie*, als die valt, waer van gehandelt is in 't 5. boek 15. kap. hoe wel 't ook wel geschiedt in de volgende Schriftuiren.

(e) l. 11. ff. ad Sc. Macedon. Sand. lib. 1. t. 7. def. 2. vers. & sane; juncta def. 3. sub fin.

(f) 1. boek tit. 7. def. 2.

XXI. KAPITTEL.

Van Litis contestatie.

Wat Litis contestatie zy ende benaminge des selfs. Hoe kort sy moet voltrocken worden. Hoe verre sy door exceptien wort opgehouden. Eyenschappen ende effecten des selfs, met exempelen betoont.

1. **E**ysch en antwoord maken *litiscontestatie*, welke niet anders is als een vaststellinge van het recht-geding, door den eysch van den Impetrant ende antwoord van de Gedaegde. in het latijn wort het genoemd *contestatie*, dat is, zamen betuiginge, om dat eertijts partijen voor recht het geding aenvangende d'omstaenders beide tot getuigen namen, in d'oude Friesche Wetten wort het genoemd *fechtwirt en Sekwirt*, *fecht* beteekent eysch, ende *Sek* versaken.

2. Soo moogelijk die woorden beide niet zien op de Gedaegde, die den eysch of bekend of versaekt, want soo leeren ook de Doctoren, dat *litis contestatie* geschiedt of versakens of bekenkens wijze, met versaken als de gedaegde plat uit het verhael van den eyscher ontkent; bekenkende, wanneer hy het verhael wel toestaet, maer zegt dat hy om behoorlijke reedenen niet is gehouden den eysch te voldoen, waer toe strecken *de exceptien peremptoir*. (a) maer die acte van aenneeminge van aenbegin wil passeeren, snijdt *litis contestatie* af. (b)

3. Een gedaegde is niet gehouden terstont op het libel sijn antwoord te leeveren, maer heeft daer toe den termijn by d'Ordonnantie gestelt, welke is voor de Neder-rechter binnen acht dagen, als mede voor *Commissaris* van den Hove; ten ware by desen korter of langer termijnen om reeden werden gestelt, ofte by partijen beraemt. Op de rolle van den Hove moet het antwoord geleevert worden binnen drie weeken vol zijnde verlopen. (c)

4. d'Advocaten voor den Hove pleegen, gelijk elders gezegt is, niet altoos ten dage dienende, libel en antwoord te leeveren, maer sy neemen gemeinelijk aen op seekeren tijt te leeveren, en dan wort'er

(a) *Sichard. ad tit. C. de lit. contest. ad pr. n. 5. & ad l. un. n. 2.* (b) *arg. l. 105. ff. & solut. l. 73. d. Procurat.* (c) *Ord. 3. boek tit. 2. art. 38. ende tit. 18. art. 1. 7.*

in de rolle aengeteekent, *d' Advocaet N. dient van libel over acht dagen of op d' eerste rechte dag nae de vacantie te leeveren*, waer op des gedaegdes Advocaet zegt, *het libel niet wijders t' admitteeren als behoudens exceptien ende defensien*, (d) waer van hier vooren al gerept is, en gezegt, dat die woorden niet ophouden de *litis contestatie*, maer dat neevens het stellen van *exceptie* buiten de drie bekende soorten, de *litis contestatie* te zamen moet gaen, volgens *Ordonnantie, ad omnes fines*.

5. Evenwel, nademael dit in de practijke soo niet wort waergenoomen, soo kan noch wel nae't admitteeren van het libel onder dat *protest*, soodanige exceptien worden gestelt, als niet anders, dan uit de visie van het libel konden worden geopponeert, ende vervolgens kan noch in diervoegen de *litis contestatie* wel voorgekoomen worden.

6. Doch als een van de gemelde drie exceptien ten eersten dage dienende wort voorgestelt, te weten, *declinatoire, litispendentie*, ofte gewijsder ding, ende daer op *rejection* volgt, soo wort verstaen daer door onmiddelijk de *litis contestatie* begaen te zijn, even als of de gedaegde van antwoord hadde gedient, 't welk is het gewoonlijke teeken, waer by men de *litis contestatie* vast stelt; want alsoo volgens *Ordonnantie* geen *exceptien* voor de tweedemael voorgestelt moogen worden, soo is klaer, dat aen de kant des gedaegden niet is, dat de *litis contestatie* soude konen ophouden, invoegen *d' Impetrant* nae *rejection* van *exceptie* terstont kan lichten commissie *post litem contestatam*, soo men spreekt, om enquesten te neemen, gelijk al aengeteekent vinde by Herbay en Saekma in haer kant-teekeningen op d' *Ordonnantien*, titel van *litis contestatie*, alwaer sy zeggen, soo by het Hoff geweest te zijn, op het rekest van Roelof Jans, den 29 Januar. 1611.

7. Doch gelijk in sulken gevalle de Gedaegde noch in sijn geheel is, om by sijn antwoord soodanige *conclusie* te neemen, als hem best sal dunken, soo heeft ook *d' Impetrant* gelijke vryheit, om sijn *conclusie* te veranderen nae *rejection* van des gedaegden *exceptie*, soo als hy sal bevinden, gelijk by den Hove verstaen is in de sake van *Jelle Tjebbes reducent, contra Cornelis Damis reduceerde*, volgens getuigenis van Nauta voorgevallen, den 18 October 1636.

8. d' Eygenscapen ende effecten van *litis contestatie* zijn, ten eersten, dat sy maekt het begin van 't Gerichte, eygentlijk alsoo genoemt, want het woort ruimer genoomen zijnde, soo is d' eerste *citatie* d'aenvang van het Gerichte. sy is daer te boven de grondt, en als de hoeksteen van het Gerichte, (e) ende sy is oorsake, dat men zegt

A a a 2

partijen

(d) *Salvis exceptionibus & defensionibus.* (e) *l. un. C. d. litiscontest.*

partijen in het Gerichte als een contract aen te gaen, (f) waer van eenige gelijkheit is in d' eysch en d' antwoord.

9. Hier door is het, dat d'actien met de *Litis contestatie* een anderen aert aenneemen; zijn sy te vooren geweest tot wraek of tot straffe, sy worden nu, *te weten nae de sententie*, gerekent op het interest, waren sy te vooren niet geschapen tegen d' erfgenamen, sy gaen nu over tegen den selven; duirden se te vooren maer voor eenigen tijt, sy worden nu geduig. (g)

10. Jae d' oude actie gaet wech, en daer koomt een nieuwe in de plaets, *van gewijsder ding*, welke sijn eygenscapen ende effecten ontfangt van de *litis contestatie*, by exempel; een vader is niet gehouden uit de misdaet van sijn zoon tot gelt-boeten of vergoedinge van schade, (want nopens lijfstraffe verstaet zich self) maer als de zoon gecondemneert is, soo kan de vader aengesproken worden met actie van gewijsder ding, en sulx uit krachte van 't oneygentlijk contract, 't welk in de *litis contestatie* verstaen wort te zijn. (h)

11. Wel te weten, de uitkomst van dese effecten wort niet eer gespeurt als nae de *sententie*; dan koomt 'er een gansch nieuwe actie, die men noemt van *gewijsder ding*, ende is, als gezegt, geduig, overgaende op den erfgenaem, en wordende gerekent als op het interest, al was het een actie van *Injurie* geweest.

12. Daer te boven, sy maekt dat alle bezitters, van quader trouwe gerekent worden, en diensvolgens, dat sy van de *litis contestatie* af de genootene renten ende vruchten moeten betalen; (i) sy maekt ook een lasthebber eygenaer van het pleit, (k) ende voorts is het een reegel, dat *litis contestatie* niet en verergert het recht van den eyscher, en daerom verliest deselve sijn pandrecht ende privilegie, ten aenzien van het selve, niet. (l)

13. Noch moet hier toegebracht worden, dat *litis contestatie* maekt *preventie*, (m) en dat sy de verjaringe doet ophouden, 't welk echter citatie ook doet, gelijk hier boven al gezegt is, dat sy wechneemt d' exceptien de sake niet betreffende, en maekt yemant een vreemden Rechter onderworpen, (n) ende wat dies meer op verscheiden plaatsen gezegt is ende noch te passe sal koomen.

14. Eenige van dese effecten hebben ook plaets, *soo haest 'er eysch*
genoomen

(f) l. 3. §. 11. ff. d. pecul. (g) l. 6. §. ult. ff. d. re judic. (h) d. l. 3. §. 11.
(i) l. 5. §. pen. & ult. ff. d. usur. l. 25 l. 10. in pr. ff. d. her. per. (k) l. 11. C. d.
procur. (l) l. 3. ff. qui pot. in pign. l. 13. §. 4. ff. d. pign. (m) l. 30. d. judic.
Sand. l. 7. r. (n) l. 19. C. d. except. Perez. ad tit. C. d. tit. cont. in fin.

genoomen is, te weeten fulke, welkers eygenschap niet bestaat in de gelijkheit van contract, maer in het stellen van de gedaegde *ter quader trouwen*. hier van is't dat de schuldigheid tot renten en vruchten, die men zegt van de *litis contestatie* te beginnen, terstont nae genoomen eysch sijn aenvang neemt. (o)

15. Van gelijken, als men zegt dat actien *litigiens* worden met de *litis contestatie*, soo is het ook te verstaen van den eysch at, (p) hier van is gehandelt in de *Recht-dagen*, voor de *bonsdagen* 1681. H. V. hadde gecedeert aen de Heer J. V. W. secker rest van obligatie, spreekende in het geheel ter somma van twee duisent guldens tot laste van A. van der C. die de selve obligatie voor dato van de cessie al wederom hadde ingeëyscht, door dien by H. V. niet en was naegekoomen het aekkoort ten dien aanzien gemaakt; op dien eysch voor Commissaris genoomen, was noch niet ge-antwoordt, de Heer J. V. W. sprak uit de cessie den *Débiteur* aen, die voor exceptie zeide, dat over die obligatie reede proces was hangende, welke exceptie wierde ge-admitteert, om reeden, dat de actie ten tijde van de cessie *litigiens* was, schoon dat'er noch geen *litis contestatie* was ende niet tegenstaende het gene by de *Rechtsgeleerden* gemeinelijk wordt voorgestelt, dat de actie niet wort *litigiens*, als nae de *litis-contestatie*.

16. Wort noch tot de *effecten* der *Litiscontestatie* gebragt, dat sy *Præventie* maekt, ende de verjaringe doet ophouden; t welk echter *citatie* ook doet, gelijk in't *laest van't* 1 *Kapittel* reede gezegt is.

17. Noch, dat sy wechneemt de *Exceptien*, invoegen hier boven uitgelegt, ende maekt yemant een *Vreemden Rechter* onderworpen, ende wat dies meer op andere plaetsen gezegt is ofte noch gezegt sal worden.

18. Noch is te weeten dat *litis contestatie* indiervoegen de gront van het proces legt, dat de *Rechter* op het gene naderhandt voorvalt geen acht neemen mag, (q) immers niet ten aanzien van den eyscher, soo dat, als hy ten tijde van sijn eysch geen recht heeft gehad, schoon hy het naderhandt mocht hebben bekoomen, kan hy echter voor die *instantie* niet triumpheeren, en heeft dat ook op sijn maniere plaets in d'*exceptien*, konnende den excipieerden niet helpen het geene voorgevallen is, nae het dienen van d'*exceptie*: neemt, gy stelt exceptie *procuratoir* tegen partij *Advocat* van dat hy geen last heeft, hy byschikt dat sijn meester noch voor het antwoord hem *procuratie* sendt, sulx kan d'*exceptie*

A a a 3

(o) l. 25. §. 7. ff. d. *hered. pet.*
ff. d. *jud.*

(p) l. 2. C. d. *litig.*

(q) l. 23.

ceptie procuratoir niet stutten, gelijk by den Hove meermalen is verstaen, specialijk op den *tweeden Decemb: 1679.*

19. Wederom, gy laet citeeren voor het Hoff yemant die ten eersten niet gehouden is, aldaer te verschijnen, hy stelt *exceptie*, gy laet terstont citeeren andere lieden tot deselve sake behorende ende woonende in andere jurisdictien, om alsoo die van het Hoff vast te maken, ten helpt niet tegen d'*exceptie*, gelijk verstaen is, in de sake van *Grietje Pijters cum socio, contra Jetske Hedsers den 21. Januar. 1610. Saekma.*

XXII. KAPITTEL.

Van Replijk en volgende schriftuiren.

Replijk, Duplijk, Triplijk, Quadruplijk. Hoe ende wanneer men vermag te quintuplicceeren ende te sextuplicceeren. Gebruik van de Schriftuיר concludendo genoemd. Wat rechtens ende practijk zy, als schriftuiren niet worden geleevert.

1. **H** Et antwoordt geleevert zijnde, moet d'*Impetrant* replicceeren, wesende *replijk* niet anders, als wederlegginge van antwoordt en sulx binnen den tijdt van acht dagen voor de Nederrechter ofte Commissaris, ende drie weeken op de rolle van den Hove (a) binnen deselve tijt moet de Gedaegde duplicceeren tot wederlegginge van het replijk, waer by het in plaidoiën ende sommiere processen moet worden gelaten, en wordt ook in ordinairse proceduren, als het saken van gemein belang zijn, met duplijk geconcludeert.

2. Andersins als d'*Impetrant* het duplijk noch wederleggen wil, soo moet hy binnen den tijt triplijk leveren, ende de Gedaegde daer nae sijn quadruplijk.

3. Verder mogen partijen in geen saken schrijven sonder consent van den Hove, by het welke consent tot *quintuplicceeren* ende by gevolge tot *sextuplicceeren* kan worden gegeven, en zegt d'*Ordonnantie* dat d'*Impetrant* daer van in het proces moet protesteeren, om in het visiteeren, dat by den Hove geschiedt, daer op reguard te mogen

WOR-

(a) *Ordin. 3. boek. tit. 2. art. 38. en tit. 18. art. 1. 7.*

worden genoomen, of het noodig is tot quintuplijk te komen of niet, soo dat het selve by rekest voor het revideeren eigentlijk niet behoort te worden gegunt, maer wort anders gepraëctiseert.

4. Buyten dat moet dan by triplijk ende quadruplijk nootsakelijk worden geconcludeert, of anders sal het Hof de sake houden voor geconcludeert, mits extract uit de rolle wordende vertoont, zegt d'ordonn. (b)

5. Gelijk van het libel te vooren is gezegt, soo moet ook by andere schrifturen geschieden, dat als men zich beroept op eenige acten of instrumenten, men gehouden is de selve te vertoon en daer nevens over te leggen, sonder te kunnen bestaen met in de laeste schrifturen deselve over te leggen.

6. En echter als dat geschiedt, soo mag party ook nae de conclusie in de sake, daer op sijn belangen zeggen sonder dat d'ander dient nevens yets wederom mag schrijven ofte zeggen.

7. De Gedaegde kan dan sijn tegenbericht doen ten quadruplijke, maer de *Impetrant*, soo verre de Gedaegde het instrument heeft overgelegd, moet sulx doen met een Bericht achter het quadruplijk, 't welk altoos beginnende met het woordt *Concludendo*, met die name doorgaens beteekent wort.

8. Sulke naeberichten mogen anders niet geschieden, als om 't overleggen van nieuwe *instrumenten*, op allegeeren van nieuwe feiten past verzoek van *Quintuplicceeren*, maer het voorige wort al dikmael om feiten en andere *occassien* gedaen, jae ook wel teegenbericht daer achter gevoegt, onder het woordt *Contraconcludendo*; maer op sulke *Schrifturen* mag niet worden gelet, als zijnde tegen de *Ordonnantie*, gelijk aangewezen is.

9. Den Advocaten wort belast hare *Schrifturen* kort ende bondig te maken, sonder *redicten* en omweegen, ook niet meer als hondert artikulen voor een *Schifture*, sonder consent van den Hove *Ord.* 3. 4. 16.

10. Evenwel moeten sy de *artikulen* wel ende klaerlijk onderscheiden, en desweegen niet meer als een feit in yder *artikel* stellen. *art.* 12. 13.

11. Ten einde partije op alle feiten onderscheidentlijk mag antwoorden, daer toe hy gehouden is met bekennen of ontkennen, sonder met generale omwindingen te kunnen volstaen, ofte de Wet houdt sodanige punten voor bekend. *art.* 14.

12. Tot het overleggen der *instrumenten* nevens de *schrifturen* wort niet anders vereyscht, als dat op de kant geteekent wort met wat letter

(b) d'Ordonnantie 3. boek. tit. 19. art. 3. 4.

ter ofte merk-woordt, het overgeleide instrument op de rugge geteekent is, mits doende verklaringe in het schriftuur tot wat einde de instrumenten worden bygebragt.

13. Als een der partijen of haer Procureur niet gereet is, om op de wettelijke termijn het schriftuur te leveren, so kan hy van partij worden geaccuseert, dan noch niet gereedt zijnde, wort ten tweedenmale ge-accuseert ende van antwoordt versteeken; waarmede het proces aen sijn kant wort gehouden voor geconcludeert, ende op des Impetrants eysch gesententieert.

14. Ten ware de gecontumaceerde door genoegsame reedenen van purge, partij of het gerechte konde voldoen; in welken gevalle nae betalinge der kosten door het ophouden des proces verorsaekt, het schriftuur sal mogen worden geleevert: de kosten worden getauxeert tot laste van de gecontumaceerde; ten ware die genoeg nae proportie hadde gepresenteert, in welken gevalle het taxatie-gelt by den selven moet worden gedragen: en dit by de Needer-Rechter. (c)

15. Voor het Hoff, als de schrifturen op behoorlijke tijt niet worden geleevert, soo mag partij Advocaet de saek op de rolle *présenteeren*, zegt d'Ordon: tit. 18. art. 6. (en hier van noemtmen de voorstellen van oude saken op de rolle *présentation*, tot onderscheidt van nieuwe saken) ende verzoek doen tot voldoeninge des termijns, by gebreeke van leveringinge persisteert hy by de ordonnantie, van welk *persiftement* ende overleveringe van sijn schriftuur extract zijnde gelicht, soo kan men commissie op den eersten deurwaerder verzoeken, om de proceduren en stucken van party advers in te vorderen tot kosten van d'advocaet in gebreeke blijvende, die sulx binnen twee dagen niet doende, kan nader dispositie tegen d'onwillige, op vertooninge van het relaes des Deurwaerders, worden versocht.

16. Voor Commissaris het schriftuur op sijn tijt niet wordende geleevert, kan d'Advocaet daer aen geleegeen zijnde party Advocaet door een bode laten *denuncieeren*, om op seekere dag en ure het schriftuur in te brengen, partij dan noch in gebreeke blijvende wort den Commissaris het relaes van de bode geleevert, ende by d'Ordonnantie gepersisteert, ofte, gelijk het gebruik is, acte van contumacie geteekent onder het relaes; het welke of extract gelicht zijnde, kan het schriftuur ende de stucken die d'accusant aen partij geleevert heeft, door een Deurwaerder worden ingevordert, gelijk van de schrifturen op de rolle te voren gezegt is. (d)

Edoch

(c) Ord. 3. boek. tit. 2. art. 39 40. 41. 42.

(d) tit. 18. voorf. art. 7. 8.

17. Edoch de practijke gaet soo precijns niet, dat de accusanten op het eerste *persistement* den deurwaerder souden verfoeken; maer sy wachten tot een tweede *persistement*, (meer *persistementen* zijn onnut en worden niet goet gedaen, (e) ende dat gedaen hebbende, pleegen de selve noch niet te ligten ende partije advocaet van schriftuure te versteeken, sonder voorgaende *dennunciatie*, van alsnoch te leveren, hoewel die overtollig is, ende sy nae twee *persistementen* verstek mogen doen. door een verkeerde beleeftheit is in gebruik, dat Advocaten elkander zelden versteeken, en dan noch niet als nae veele termijnen te hebben laten passeeren tot walgens toe, Insonderheit koomt men swaerlijk tot verstek van Antwoordt ende als 't gebeurt, soo wort de Advocat uyt sijn eygen beurs *gecondemneert* soo ten principalen, als in de kosten.

18. Als dan partijen het wachten verdriet ende hare stucken onder party Advocat zijn leggende, koomense voor het uiterste remedie tot verfoek van *authorisatie* op een Deurwaerder, om de gemelte schrifturen en stucken van party Advocat te vorderen ende te lichten. Somsijts is wel verfocht in plaetse van verstek, dat de schrifturen, waer van partije in gebreeke blijft, door een Deurwaerder mogen worden afgehaelt; maer sodanige verfoeken, als informeel, zijn altoos afgeslagen.

19. Die twee *persistementen* hebbende, evenwel daer nae op partijes schriftuur antwoordt, kan zich naderhandt met de *persistementen* niet behelpen; al was het een jaer of anderhalf daerna; alsoo voorgevallen in de sake van A. van H. contra Wilke Lieuwes, den 14 decemb. 1680.

20. De schrifturen, soo libel, antwoordt, als die daer op volgen moeten in de griffie worden gegroffeert binnen acht dagen nae dat die aldaer gelcevert sullen zijn; waer toe de Griffier ordere moet stellen, by verlies van het gros-gelt, soo als d'ordonnantie spreekt ende de Commislaris het laten doen, tot kosten van partijen, die dan geen gros gelt aen den Griffier souden behoeven te betalen; edoch hier wordt al mede niet soo precijfselijk op gedrongen, insonderheit als de schrifturen lang vallen. (f)

21. Het woordt *grosseeren* wordt gestelt tegen het woordt *minutceeren*, want d'eerste schrifturen der Advocaten dikwils haestelijk ende gedrongen zijnde geschreeven, worden *minuten* genoemd, die wel van nooden hebben, om in het groot ende in het net te worden uit-

II Deel.

Bbb

ge-

(e) *append. reglem. art. 3.*

(f) *Ordonn. 3. tit. 17. art. 1. 2.*

geschreeven, welke kopie dan *gros*, ofte groot genoemd wordt, gelijk *minute* soo veel als klein beteekent; het *gros* wort by den Hove geleesen ende blijft op de Cancelerie, de *minuten* worden by partijen, elk de hare, mede genoomen ende behouden.

22. Het proces volschreeven ofte voor sodanig gehouden zijnde, door het lichten van verstek, soo kan partije die daer aen geleegeen is, des anderen Advocaet laten *denuncieren*: om op seekeren tijt het proces in de Griffie te fourneeren, dat is, met d'instrumenten ende bewijsen daer toe behoorende te voorfien, om alsoo in staet van wijfen te brengen; wanneer het sodanig is, dat het sonder *interlocutie* op bewijs kan worden afgedaen, of immers als partijen niet eens zijn, om het te laten *interloqueeren*.

23. Des moeten sy alvoren het *gros* tegens de *minuten*, met hulpe der klerken, *collationeeren*, en dan het *gros* onderteekenen mitsgaders de *articulen* quoteeren; soo dat niet geschiedt is; ende belaft d'ordinantie dit den Advocaten te doen binnen acht dagen nae het gedaene *gros*, met verbeurte van vier stuivers voor yder schriftuire, of by te leggene instrument, daer af versuim valt, by Commissaris van de rolle op aangeeven van de Griffier te statueeren ende te emploieren volgens ordere van 't Hoff.

24. Doch op dese breuke koomt het zelden of noit aen, (g) maer dit is in gebruik; dat een der Advocaten in gebreeke zijnde, van op het fournissement te passen, d'ander aen sijn kant hebbende gedaen dat behoorde, kan het proces nae drie dagen van d'insinuatie af binnen geven, om by den Hove getermineert te worden, by aldien de sake geen nader informatie van nooden heeft.

(g) Ord. 3 boek, tit. 17. art. 3.

(h) append. reglem. art. 8.

XXIII. KAPITTEL.

Van Interlocutie op bewijs.

*Interlocutie op bewijs niet te doen, als wanneer 't noodig is, schoon beyderzijds Advocaten het versocht; dat echter gemeinelijk toegestaan wort. Geschiedt niet licht ten deele. Valt tweezijs, in factis in formâ ende op peremptoire tijt. Orde-
re van beyderwijse interlocutien.*

1. **A**lle de proceduiren volschreeven en aen den Hove ingelevert zijnde, worden of terstont afgedaen, ofte *geïnterloqueert*, dat is, geweest op bewijs; sy worden afgedaen, als partijen in feiten niet tegen elkanderen aenloopen, ofte wanneer de feiten irrelevant zijn, dat is, wanneer de sake daer niet op aenkoomt, maer buiten deselve nae reden van rechte wel kan afgedaen worden.

2. En in sulken gevalle doet het Hoff de proceduren eindelijk af, *schoon d'Advocâten van beide partijen overeen stemden, om het te hebben geïnterloqueert*, gelijk geschiedt is in de sake van G. B. cum sociis, tegens C. R. gedaegde voor Kerstij 1679. de Gedaegde hadde *Commissie* nae de *litis contestatie* gelicht ende aengenoomen, eenige feiten te bewijzen, is echter het proces finalijk afgedaen, niet tegenstaende rekest van d'Impetrants Advocât self, om *interlocutie* te bekomen.

3. Anderzins wort op de rolle by den Commissaris *d'interlocutie* niet geweigert, als beide partijen die versoecken, ook wel niet ten versoeke van den Impetrant alleen ende op sijn perijkel, die daer over kan worden by den Hove gebreukt, indien naderhandt bevonden wort, dat het proces wel definitijf konde worden afgedaen, waer van *Bouricius* een exempel heeft, (a) behalven het interest van partije, buiten wiens kennisse het is *geïnterloqueert*; edoch is veiliger, dat de interlocutie niet als ter versoeke van beide partije geschiede, te meer dewijl 'er geen aenteekeninge van pleegt te worden gehouden, of het geschiedt ten versoeke van beiden of van een der partijen, soo dat de geseide boete nu qualijk gebruik soude kunnen hebben.

5. De *Interlocutie* geschiedt altoos voor 't geheel ende niet licht ten

(a) De offic. advoc. cap. 18.

deele, schoon het Proces uit veel Poincten bestaet, hoewel, indien 't ver-
scheiden *instantien* zijn, eenige van die wel eindelijk souden kunnen afge-
dien worden ende eenige op bewijs geïnterloqueert; jac is wel geschiedt,
in een *instantie* als verscheiden Persoonen eens Proces deelachtig zijn, dat
d'eene terstont wort *gecondemneert*, d'ander op bewijs geweest, gelijk
mede in cas van *Conventie* ende *Reconventie* de interlocutie wel geschiedt
voor de *Conventie* alleen, of ook voor de *Reconventie*, te weten, als
d'eene instantie in strijdige feyten bestaet, d'andere niet. Exempelen hier
van zijn voorgevallen den 19 Maert 1680. tusschen Maria du Gardijn,
contra M. W. ende wederom in de sake van Barbara Jacobs contra
E. van A. de 4 Novemb. 1680.

5. D'*interlocutie* ofte sententie op bewijs wordt tweezins genomen,
eerstelijk, als het Proces geweest wort *in factis in forma*, ten tweeden,
als 't geweest wort op bewijs binnen seekere *peremptoire* tijt. d'eerste
maniere soude wel nae rechte zijn d'ordinarise, ende is het ook in de
Needer-gerichten, maer de tweede wort van den Hove meest ge-
bruikt; de klagten van de Procureur Generael, mitsgaders de saken
alwaer provisie van namptissement plaets heeft, worden in *factis in for-
ma* geweest, maer schier in alle andere saken belast het Hoff parti-
jen haer bewijs in te brengen, binnen zes weeken of twee maenden
peremptoir, en voor alle dilay, nae gelegenheit van saken.

6. Dit is deswegen buiten de *Ordonnantie* door een goede practijke
ingevoert, om af te snijden de langwijligheit, die de *Advocaten* door
onderling toegeeven anderzins sonder bepalinge kunnen gebruiken.

7. Want het dilay *in factis in forma* moeste slechts zijn van twee
termijnen, lopende nae gewoonte van drie weeken tot drie weeken,
dan wort tijt tot het tweede dilay op de Rolle genomen; ende be-
hoorden met het verloop van dese tweede tijt immers de bewijfen met
den aenkleefe van dien ingebracht te zijn.

8. Maer het sleept gemeinlijk langer, tot dat het een van beide Par-
tijen verdriet, die de sake dan laet op stellen, om te renuntieren van
wijdere productie, ende by gebreeke van partije, *persisteert* by d'*Ordon-
nantie*; het verstek gelicht hebbende, versoeft *dispositie* van de Com-
missaris op'de Rolle, ten einde partije van wijdere *Productien* moge wor-
den versteeken.

9. Dat echter by den *Commissaris* niet wort gegunt, als behoudens
een derde dilay voor drie ofte vier weeken, met byvoeginge, dat deselve
dispositie partije sal moeten worden *geïnsinueert*.

10. Voor de Neder-Rechters lopen de termijnen van *Productie* van

veertien tot veertien dagen, driemaal; Sulx, dat nae verloop van zes weken verstaen wort, in de sake *gerenuntieert* te zijn van *Productien*, ten ware het Gerechte anders mochte toelaten. (b)

11. Ook voor den Hove wort verstaen van *Productie* *gerenuntieert* te zijn, naer het dilay in voorst. *dispositie* begreepen. Anderzins als Partijen in desen eens zijn, *renuntieren* sy van self ende worden aldan verstaen te hebben geconsenteert in de *Publicatie*, of in de oopeninge der getuigenissen. (c)

12. Maer gemeinelijk, zegge, wort Partijen by't Hoff voorgeschreeven een *Peremptoire* tijt van zes of acht weken, anders 2 maenden, of Partijen nemen sodanigen tijt van selfs ende laten haer die by den Commissaris op de Rolle toewijzen.

13. Binnen dien tijt moeten partijen hare bewijzen inbrengen, ofte ten minsten *citatie* laten uitgaen ende *exploiteeren*, het welk genoech is: op den dach by *Commissaris* gestelt moet de *Productie* geschieden, of die in gebreeke blijft, kan worden versteeken; ten ware de Getuigen niet verscheenen, die dan geaccuseert ende wederom geciteert worden.

14. Wel te weten, nae *d'interlocutie* moeten Partijen die *Productie* van bewijs willen doen, *Commissie* lichten, elk op een bysonder Heer uit den Rade; voor welke sy hare dingen moeten inbrengen: In Crimineele saken hebben beide Partijen een en de selve Commissaris, gelijk mede in alle Processen, die van aenbegin voor *Commissaris* worden beleidt.

(b) Ordonn. 3. 2. 46.

(c) Ord. 3. 34. 1.

XXIV. KAPITTEL.

*Van Positien , en beantwoordinge der selver , mitsgaders
Interrogaten , Reprobation ende Salvation.*

Onderscheidt van articulen ende Positien. Eedt van Calumnne. Of dese eedt noodig ende reedelijk zy. Wat rechtens , als d' articulen van yemant in qualiteit overlegt worden. Belang van dese articulen wel te stellen. Van feiten te stellen in de schrifturen ongeroert. Maniere van examineeren. Verstek van beantwoordinge. ens. Wort hier by gevoegt van Interrogaten , Reprobation ende Salvation.

1. **O**M het bewijs met ordere te doen , moet de geene die bewijs heeft by te brengen , ten dage voor Commissaris dienende , sijn *positien* of *articulen* gereedt hebben , waer op party ende de getuigen sullen worden verhoort.

2. Het woort *artikel* is gemeen , rakende soo wel getuigen als partijen , willende niet anders zeggen als gedeeltjes van een schriftuur , sonder onderscheidt offe bekend of ontkent worden , maer ten aenzien van d'ontkenningen worden het *positien* genoemd , dat is , stellingen , welke de producent staende wil houden om te bewijzen , en is dit de zin der woorden , hoewel de practisjns het gemeenlijk verkeeren , als sy zeggen ; *de Impetrant ofte Gedagde poseert , ende in cas van ontkenninge articuleert , waer te zijn , &c.* edoch is dit onderscheidt van weinig belang.

3. Nevens het overleggen van dese articulen , moet de *producent* den eedt van *calumnne* , ofte van oprechtigheit doen , waer door hy verklaert dese articulen niet te stellen , om sijn partije te quellen , maer *om dat hy oprechtelijk meint , dat sy behelsen de ware geschapenheit der sake* , diergelijken eedt wort by partije gedaen , met dien zin , dat hy antwoorden sal op die articulen , het geene hy in oprechtigheit sal meinen tot verdediginge sijner sake te behooren.

4. 't Is dan geen eedt , om te verseecken de sake selve , maer de meininge van partijen daer over ; soo dat beiderzijds tegenstrijdige verklaringen wel sonder mein-edeet kunnen worden gedaen. edoch by aldien yemant

yemant bevonden wierde desen eedt willens te hebben vervalscht, ende contrary gestelt ofte geantwoort als hy wiste, die wort eernstelijk gebreukt ende gestraft, (a) ziet vorders het geene van den eedt hier boven op sijn plaetse gezegt is.

5. In Hollandt ende veel andere Landen wort dese eedt niet gebruikt, maer een yegelijk die een ander wil aenspreken moet voor af zien, hoe hy dat goedt ende vast sal maken, sonder dat uit den boesem van sijn partije te halen; daer toch by ons ook weinig *effect* van gemerkt ende bespeurt kan worden; ende het geeft buiten twijfel oneindelijke *occassien* van sondigen, in soo verre men bevint, dat de lieden haer eens hebbende gestelt om yets af te weeren ende te ontkennen, naderhandt als het op den eedt aenkoomt, hun herte verharden, om het selve te blijven ontkennen.

6. Als yemant voor een ander in pleit is, niet alleen als gelaftigde, maer ook als voogd ende voorstander, gelijk als een vader voor sijn zoon, een man voor sijn vrouw, of een *Curator* voor sijn minderjarige, soo moet d'origineele party, zoon, vrouwe, minderjarige self den eedt doen, *soo verre van d'ander partije sulx wort gevordert*, (b) doet echter hier by, dat van den eedt op een anders gemoedt *hier boven ook is gezegt*.

7. Voor kinderen ende dulle menschen, alsoo die self geen eedt kunnen doen, moet de *Curator* die plechtelijkheid afleggen, ende kan partije desweegen geen beantwoordinge weigeren, veel min *accusatie* doen; Ende alsoo de Steekinderen nae Rechten in alles wat het bewint hunner goederen aengaet, voor uitzinnige gehouden worden, soo wil de reeden, dat in haer het selve soude moeten gelden, dat van de kinderen ende dulle menschen in desen neergestelt is, en dat de *Curator* van een Steekint tot het overleggen der articulen soude moeten worden toegelaten, insonderheit soo verre de *Prodigns* of Steekint uit *malitie* daer by niet wilde zijn. Edoch tot het beantwoorden der articulen soude hy kunnen worden gedwongen, tot instantie van den *Impetrant*.

8. Een Advocaet moet wel acht neemen op het stellen ende ordonneeren der articulen, *ten einde het geheele feit met d'omstandigheeden die ter sake dienen, daer in kort, klaer, bondig, ende net werden verhaelt*, ende voor oogen gestelt, op dat het mooge zijn als een kort begriip van het geheele proces, soo veel de feiten aengaet, om het recht daer op dienende, gemackelijk te kunnen toepassen.

9. Ende

(a) Sand. 1. 9. 2.

(b) Sand. 1. 9. 3.

9. Ende voorwaer, gelijk de *positien* het middelste gedeelte van het proces zijn, soo worden sy te rechte voor het *herte* des sels gehouden, waer door de geesten en bloedt door het geheele lichaem worden verspreidt, die ook wederom daer heenen vloeijen, moettende een Rechter op het geene dikmael wijdlustig ten processe gededucceert wort, i' elkens zich tot de *positien* ende itucken daer by overgelecht wederom wenden.

10. Desweegen moet d'Advocaet acht neemen, dat uit de articulen niet worde gelaten, het geene ter sake dienstig is, noch ook over-tollige dingen daer in geslikt, om den Rechter niet verdrietig te maken; Reedenen van rechte moet hy'er ook niet inbrengen, *mae ris niet vreemt om by geleegentheit een kort gevolg ende besluit aen te wijzen, dat uit de positie van het feit onmiddelyk vloeit*; hebbende fulks meer-malen goetd gebruik, en als het kort en bondig geschiedt, is ook niet onaengenaem.

11. d'Ordonnantie wil, dat in *positien* geen feiten mogen worden gestelt, waer van in de *schriftuiren* niet is gerept, met byvoeginge, *dat daer op in het videeren van het proces niet sal worden gelet*, het welke mede plaets heeft nevens de geene, die van eenige of van alle *schriftuiren* versteeken is, invoegen dese laetste ganich geen feiten soude mogen *articuleeren*, ook niet mag volgens *Ordonnantie* (alhoewel die by *Intendit* versteeken is van alle *schriftuiren* weeren ende *defensien*, het stellen van allerhande feiten by *positien* nae d'interlocutie wort toegestaen) bevint yemant dat hy nieuwe feiten noodig heeft in zijn *positien* te stellen, die moet eerst versoeken *restitutie* van het naelaten der feiten in de *schriftuire*, die echter niet *sal worden toegestaen, als om merkelijke reedenen, en nae sommiere verhooringe van partije*; soo nochtans dat over het stellen van nieuwe feiten geen *exceptie* noch *oppositie* wort geleden, maer partije is ongehouden op fulke nieuwe feiten te antwoorden, ende de getuigen kan hy dien aengaende *reprocheeren*, dat is, ontzenuwen ende krachteloos maken. (c)

12. Edoch ingevalle partije soodanige nieuwe feiten mochte bekend hebben, soo kan het swaerlijk geschieden, dat de Rechter geen acht daer op soude neemen, als sy ter sake dienstig zijn, en is soo by den Hove verstaen in de sake van T. H. P. contra N. Groen, voor *Allderheiligen* 1679. alwaer *oppositie* gevallen zijnde tegen het versochte *beneficie* van *inventaris*, waren in de *schriftuiren* geallegeert reedenen die niet eens in de *positien* vermeld wierden, daer en tegens was geposeert,

poseert, dat d' erfgenaem die het *beneficie* versochte des sterfhuis brieven eenigen tijt onder hem hadde gehad, en van sijn moeders swart lakens rok voor hem een rouwkleedt hadde laten maken, waer van in de schrifturen niet een woort gemelt was; evenwel om dat het beide rondelijk bekend wierde, soo is'er by den Hove recht op gedaen, en het *beneficie* afgeslagen, 't welk alsoo niet hadde konnen geschieden, indien d' erfgenaem hadde geweigert daer op t'antwoorden, *al was het door getuigen beweesen geweest*, ingevolge van de *Ordonnantie* boven gemelt.

13. Is evenwel de waerheit, dat men partijen niet op het alder nauwste soude bepalen, ende wel aenneemen sulke feiten die onder generale stellingen in de schrifturen gemelt, konden worden begrepen, om dat het *prejudicie* van partijen soo groot hier by niet en is, nae dat in gebruik is gekoomen, dat men altoos *Remonstrantien* of *Deductien* van rechte maekt, nae gedane bewijfen ende *productien*, waer in bequamelijk kan vervult worden, het geene by de schrifturen niet is gedaen, te weeten, dat men op die feiten soude mogen zeggen, wat noodig wierde bevonden. insonderheit noch, om dat de *Remonstrantien* tegenwoordig zijn gedeelten van het proces, gelijk *beneden* sal volgen.

14. Boven de vraegstukken by den Posant uitdruckelijk in sijn *articulen* gestelt, kan de Rechter uit sijn eygen plicht party of de getuigen examineeren ontrent d' omstandigheeden van de sake, soo en als hy bevinden sal nae recht ende billijkheit te behooren. (d)

15. En daerom schijnt'er geen reeden te zijn, waerom een *Advocaet* niet soude mogen stellen onder sijn articulen, of de Heer *Commissaris* den getuigen gelieve te vragen, wat hem meer als geposeert was, van de sake bewust mooge zijn, het welke niet is, als een verfoek of *imploratie* van het ampt der Rechters, daer toe hy anders van selve bevoegt ende gehouden was; wesende soodanigen *artikel* niet anders als het geene dagelijks geschiedt, wanneer *interrogatorien* van rechte versocht worden, die de *Commissaris* ook uit eygener beweegenisse mag ende moet voorstaen; 't is wel waer, dat party op sulc een *generael artikel* geen *interrogatie* kan stellen, maer die kan hy ook niet te weege brengen op de vragen die de Rechter amptshalven doet, waer om d' inhoud van sulc een *generael artikel* in der waerheit niet verscheelt. Evenwel is't ook wel anders verstaen ende oppositie toegelaten tegen sulc een *generael artikel*, in de sake van S. de W. in *qualiteit*,
II Deel.

Ccc

(d) l 9. §. 1. l. pen. ff. d. interrogat. in jur. fac.

Uit, contra Aeldrich Haijnga Rechtscholt &c. den 15 October 1679. alhoewel men soude kunnen zeggen, dat schoon genoomen sulc een artikel behoorde te worden verworpen, nochtans door geen exceptie of oppositie de verhooringe der getuigen behoorde te worden opgehouden, maer in het reprocheeren en in het afdoen van het proces konde daer op gelet worden, dat soodanig artikel ende productionen daer op gedaen geen bewijs souden maken, *gelijk te vooren uit de Ordonnantie gezegt is van feiten, daer van in de schrifturen geen meldinge was gemaakt.*

16. Verders moet gelet worden, dat in d' articulen geen donkere en dubbelzinnige woorden ende stellingen invloeyen, waer door eenvoudige lieden souden kunnen misleidt ofte gevangen worden, ook geen latijnsche en andere konst-woorden in rechten bekend, maer den slechte lieden, die antwoorden moeten onbekent, ende die dikwils daer door tot haer eygen schade koomen te spreken.

17. Noch meer moet een Advocaet acht neemen, dat hy niet en stelle, dat tot nadeel van sijn meester souden kunnen werden getrocken, want sulx den selven ongetwijvelt schade soude moeten aenbrengen, alsoo hy self moeste weten ende verstaen den inhoud der positien die hy selfs onder eede van calumnie heeft overgelecht, in plaetse dat de geene die de beantwoordinge doet, zich kan beroepen op sijn onweetenheit, waer op ook by den Rechter behoorlijke acht genoomen wort.

18. In de beantwoordingen, die by den Commissaris onder yeder articul worden gestelt, moet gelet worden, dat sy klaer en duidelyk zijn, met het woort *credit* ofte *non credit*, of *nescit*, als het vreemde feiten zijn, ofte wel eygen, maer out en van welke hy met goede reedenen onweetenheit kan voorwenden; te weten, *credit* & *non credit*, is soo veel te zeggen, als *hy gelooft of gelooft niet*, ende *nescit*, *hy weet niet*, welke woorden alsoo bedachtelyk gebruikt worden, om dat partijen op de positien geen absolute verklaringen van waerheit doen, maer alleen van hare meininge in oprechtigheit.

19. De beantwoordingen moeten uitvoerlyk zijn, soo datmen weten, kan wat partije kent of ontkent, en daerom behoorden moogelyk niet te worden toegelaten, ingewikkelde antwoorden, gelijk dese; *non credit ut ponitur*, dat is, *ik geloof het niet soo als het daer staet*; sonder meer; het moeste worden uitgedrukt wat hy daer van gelooft, op wat manier ende in wat zin.

20. Gans geen of *impertinente* antwoord zijnde gegeven, wort de positie

positie voor bekend gehouden ; ten ware de vrage buiten de sake of tegen de Rechten en goede zeeden was ; dan mag men zeggen , on-
gehouden te zijn , daer op alhier te antwoorden.

21. Het oogmerk ende vrucht der beantwoordingen is , tweeder-
ley , het eene , dat de bekende posities voor beweefen gehouden wer-
den , ende het ander , dat op de onbekende , getuigen mogen worden
verhoort ende *instrumenten* tot bewijs overgeleidt.

22. Wat by partij beleeden wort behoofst geen bewijs , zijnde dit
het voornaemste oogmerk van het stellen der artikulen , nademael
geen sterker bewijs kan zijn als belijdenisse van partij , te weeten ,
voor den Rechter gedaen , waer op nootsakelijk moet volgen con-
demnatie , (e) *ten ware abuis ende doolinge konde getoont worden.* (f)

23. Op belijdenisse wel voor recht , maer voor de litis contestatie ge-
daen , soude nae Rechte geen proces volgen of sententie behoeven gevelt
te worden , maer het inhoudt daer van , indien het seker is , ter *exe-
cutie* worden gestelt , zegge nae rechte , gelijk een sententie ; mits de
confessie geschiedt zy door de partij selve ende niet door een ander ,
ende in byweesen van partij ofte sijn procureur. (g) *sal echter by ons
van nooden zijn , dat soodanige belijdenisse eerst executabel werde verklaert ,
voor en aeler de executie te werke kan worden gestelt , of moogelijk sal'er
al doorgaens proces over koomen te vallen.*

24. *Confesien* buiten rechte maken geen bewijs nae Keyfers Wet-
ten , maer alleenlijk *presumptie* ; doch in de practijke worden sy gerec-
kent voor half bewijs , en somtijts den eedt daer by komende , maken
volkoomen bewijs , (h) ende is soo by den Hove geweest in de sa-
ke van Cornelis Wobbes *nomine filia* Impetrant , tegen Egbert Jeips
Gedaegde , den 15 Julij 1636. De Gedaegde wierde overtuigt te heb-
ben bekend , dat hy aen des Impetrants dochter gelt op trouw hadde
gegeeven , *indien haer vader het consenteerde* ; 't welk hy voor recht
ontkende , zeggende , dat sy hem het gelt van de schoot genoomen
hadde ; de dochter is d'eedt van suppletie of sterkinge van bewijs op-
gedragen , ende daer op de Gedaegde gecondemneert de trouwe te vol-
trecken , *soo als Nanta getuigt.*

25. Als partij niet verschijnt , om d'artikulen te beantwoorden ,
soo wort hy geaccuseert van *contumacie* , met verfoek van nieuwe
citatie , ende dan wederom niet verschijnende , soo wort hy van de
Ccc 2 tweede

(e) l. 3. ff. d. Confession.

(f) l. 2. l. 6. pr. & §. 1. eod.

(g) l. 6 § 3. ult. eod.

(h) Cap. ult. vers. confidentem x. d. success. ab in. Carpzov. proces. Saxon. tit. 13. art. 3.
§. 1. n. 9.

tweede *contumacie* geaccuseert, met vertooninge van welke, d' accusant verzoek op de rolle kan doen, *ten eynde d' articulen sullen worden gehouden voor bekend*, en heeft dit sijn meeste gebruik daer *intendit* valt, ende de Gedaegde hem van aenbegin niet verdedigt.

26. By de Neder-rechters zijn'er drie *contumacien* van nooden, om d' articulen te doen houden voor bekend, sonder dat'er nieuwe dispositie toe van nooden is, *mits de positien ten eynde van d' eerste contumacie, in rechte werden geleevert*.

27. Het geene tegen yemant die gans niet compareert om te antwoorden, in desen by de Ordonnantie ende practijke wort gedaen, heeft ook plaetse tegen de *Mennonijten*, die Godt niet willen aenroepen tot *getuige van haer zeggen*; Invoegen, als partije haer van den eedt niet wil bevrijden, alle de articulen tot haer naedeel voor bekend worden gehouden, *gelijk weete wel te zijn gebeurt*.

28. Het effect van dese voorbekenthoudinge is soo groot niet, of de Rechter soude noch wel amptshalven bewijs van den Impetrant mogen eyschen, gelijk *Nauta* verhaelt by den Hove gedaen te zijn, tusschen *N. Polman Impetrant en reconvenieerde, contra Johan Coumans Gedaegde en reconvenient*. d' Impetrant hadde soo in *conventie* als *reconventie* positien overgelegd, ende den Gedaegden tweemaal geaccuseert, dies waren d' articulen gehouden voor bekend, dese bekoomt daer tegen *relief* ende hadde zich wederomme laten versteeken, waer op ten tweedemale d' articulen voor bekend zijnde gehouden, is echter het proces by 't Hoff op bewijs geweest; om dat foodanig verstek geen ware belijdenisse, maer een verzierde medebrengt, welke d' eyscher niet verlicht van bewijs, soo wanneer de sake in feiten bestaet, den 8 Jun. 1643. *Nauta decis. 125*. Mijns weetens is ook een Gedaegde, tegen wien d' articulen waren gehouden voor bekend, toegelaten by *reprobatoire* articulen te wederleggen de eygenste *positien*, die wegens sijn *contumacie* waren gehouden voor bekend, en dat sonder *relief*, in den Jare 1679. (i)

29. Als de *Impetrant* self niet compareert om de articulen over te leggen, soo kan hy worden geaccuseert, ende nae Rechte soude kunnen worden geëyscht *circumductie* van *Instantie*, die in Keyfers wetten alleen gebruikt ende gekent wort nae de *litis contestatie*, (k) maer in de practijk' is sy niet soo gebruikelijk ofte bekend als in het begin ende voor de *litis contestatie*; Soo dat om dese reeden alleen schijnt te kunnen geëyscht worden *refusie* van kosten.

30. Nae

(i) Ziet *Gail* 1. *observ.* 80. n. 5.

(k) l. 73. ff. de *Iudic.*

30. Nae gedane beantwoordinge, by aldien 'er getuigen zijn geproduceert, ende by partijen geadmitteert, soo moeten d'artikelen aen de selve partij met sijn Advocaet worden overhandigt, ende soo lang onder haer gelaten, dat sy interrogaten op de positiën konen stellen, 't welk sy ook sonder uitsstel moeten doen, en dan worden terstont de getuigen verhoort.

31. Partij pleegt boven aen d'interrogaten te stellen, dat de getuigen niet wijders geadmitteert worden, als *salvis reprobationibus*, dat is, behoudens de reproches of wederleggingen der getuigen, & *salvo jure in omnibus*, behoudens recht in alles, en dan worden op alle d'artikelen soodanige vraegstukken gestelt, als nae gelegenheit van saken en omstandigheeden konnen dienen, om de getuigen de naekte gront der waerheit te doen zeggen, volgens *intentie* des geenen tegen wien de artikelen overgelegd worden; hoewelse dikwils strecken om de selve te verstricken ende te belemmeren. Feiten van d'artikelen verscheiden mogen 'er niet inkommen, ofte daer wort niet op gelet. Achter aen wort gestelt, *Implorerende interrogaten van rechte*, welke verstaen worden, als *by exempel*; of de getuigen niet zijn van des producents verwantschap, of sy geen interest by de saek hebben, of sy niet geïnformeert zijn wat sy getuigen sullen, met wijdere reeden van weeten-schap, en andere omstandigheeden ter materije dienstig.

32. Dit geschiedt zijnde, konnen partijen van d'artikelen ende van de depositien der getuigen datelijk *kopien* lichten, ende wort daer mede verstaen *publicatie* van bewijsen, en renunciatie van productien te zijn geschiedt, sonder dat daer nae nieuw bewijs kan worden by-gebragt, *ten ware by den Hove relief of restitutie* tegens verloop van de *peremptoire tijt* wierde bekomen, (waer toe bequame reedenen moeten worden by-gebragt.) Edoch nader positiën om by partij te worden beantwoort, mogen altoos worden overgelegd, maer sonder instrumenten: ofte getuigen, te weeten nae verloop van de *peremptoire tijt*.

33. Nae d'openinghe der informatien, loopt het termijn tot drie weken van *reprocheren*, dat is, van de getuighenissen te wederleggen, soo met reedenen die de personen der getuigen betreffen, als haer zeggen; soo veel het met haer selfs of met de waerheit niet overeenkoomt; tot welken einde sy binnen den termijn van drie weken wederom *productie* konnen doen, ende informatie laten neemen, tot wederlegginge als vooren, en dat op *artikelen reprobatoir*, alsoo genoemd.

34. Tweederley twijvelinge valt hier ontrent dikwils voor; ten eersten,

sten, wat articulen eygentlijk *probatoir* of *reprobatoir* zijn, ende ten tweeden, wanneer de tijdt van *reprobatione* begint te loopen. Het eerste aengaende, niets is 'er gemeiners als dat partijen, de tijt van bewijs verlopen zijnde, onder schijn van *reprobatione* stellen articulen *probatoir*; het is seker dat d'andere dat niet behoeft toe te staen, maer hy sal echter diesweegen geen oppositie behoeven te gebruiken, *indien niet oogenschyndlyk klaer is, dat d'artikulen probatoir zijn*. want sy hebben groote gemeenschap met elkanderen, ende doorgaens kan men het geene *probatoir* schijnt te zijn, ook by gevolge tot *reprobatione* trecken, ende om dat bewijs favorabel is, soo worden de *reprobatoire* artikulen zelden om dese reeden afgeweesen. Noopens het ander is weinig swarigheid, als het proces *in factis in forma* geweest is, om dat aldan renuntiatio van productie geschiedt, waer nae de tijt van reprobeeren terstont begint.

34. Maer als het Proces *geinterloquert* is, op een peremptoire tijt, soo valt 'er geen *renuntiatio* uitdruckelyk, sy wort verstaen te geschieden, als yeder van de partijen openinge heeft bekoomen, dat is, copie van de depositien; waer van de klerken der Heeren Râden notitie behooren te houden; 't welk niet zijnde geschiedt, is het begin van de *reprobatoire* tijt onseker. Ook is 'er geen tijt voorgeschreeven, wanneer yder van de partijen openinge soude moeten nemen, invoegen die niet voort wil, kan 't laten liggen, soo lang hy van partijen met *denuntiatio*, ende des noodt, met rekestten aen den Hove daer toe wort gedrongen. Sulx niet wesende geschiedt, ende geen blyk van bekoomen openinge voor de handt zijnde, kan met effect tot *conclusie* niet worden *gepersysteert*, schoon partijen ook met sonderlinge overeenstemminge, sekeren tijt van *productie* vast-gesteld hadden; gelijk meermalen is verstaen, en van dese beide gevallen, soo nopens het geene van de *reprobatoire* artikelen gezegt is, als van dese *reprobatoire* termijn, is in diervoegen by den Hove gesententieert, in de sake van Riemer Teunis *erfgenamen Requiranten, contra J. B. cum sociis Requireerde*.

36. De *reprobatione* zijn niet anders als wederleggingen van de bewijzen ende voornamentlyk van de *depositien* der Getuigen, soo met reedenen de personen der Getuigen betreffende, als haer zeggen, soo verre dat met hem self ende met de gelegenheit der sake niet overeen mag komen.

37. Soo geschiedt dan dese wederlegginge, gelijk het eerste bewijs, met reedenkaveling' alleen of door brieven ende getuigen. Het eerste
wort

wort byzonderlijk *reprochie* ende het ander meerendeels *reprobatio* genoemd.

37. Als 't met reedenkavelen alleen te doen is, daer toe wort heedenſdaegs zelden of noyt een affonderlijk Schriftuur ingeleeverd, maer het geſchiedt by de *Remonſtrantie*, daer in men aanwijſt, waerom die Perſoon geen geloof verdient, om reeden in 't *voorige Kapittel* gemelt; of waerom ſijn zeggen niet ſoude hebben de vereyichte waerſchijnlijkheit.

38. Als 'er *Instrumenten* of Getuigen te beleggen zijn tot dien einde, ſulx geſchiedt dan wederom door citatie ende met overlegginge van *artikulen*, byvoeginge van *Interrogaten* ende *Examinatie* der Getuigen, gelijk in 't *voorige Kapittel* is verhaelt.

39. De reproches gedaen zijnde, kan partije daer wederom *ſalvation* tegenſtellen, welke niet anders zijn als wederleggingen van de reproches, by het dienen van welke partijen in Rechte moeten concludeeren, ten ware partije goedwillig, of de Commiſſaris op de Rolle zittende om beweegende reedenen, noch een korren tijdt voor de *ſalvation* gunde. (l)

40. Maer de *ſalvation* worden in deſen tijt weinig gebruikt, in plaetſe der ſelver wordt een *remonſtrantie* overgelegd, waer in de reproches ook doorgaens begreepen zijn. (m)

41. Daerom de termijn van reprocheren uit zijnde, kan terſtont in de rolle opgeſtelt worden, om in rechte te concludeeren, ende partije niet gereedt zijnde, wordt met een perſiſtement, ende het lichten deſſelfs verſtooken, en het proces gehouden voor *geconcludeert*. waer nae ook zelf geen *remonſtrantie* moet worden geleevert. (n)

42. Edoch ingevalle de Impetrant van het verſtek, nae het bekomen deſſelfs, weder op nieuw hadde begonnen, of partije toegeſtaen yets nieuws tot voortgank der proceduren te doen, daer toe hy nae het verſtek ongehouden was, hy ſoude van het effect des bekoomenen verſteks ſelve verſtoken zijn; als by exempel; indien hy party hadde laten citeeren om Procureur acceptant te ſtellen; want een Procureur niet noodig is, als het proces ten vollen is *geconcludeert* gelijk by den Hove verſtaen is tuſſchen Jacob wijtſes en de Heere Johannis den 16 Maert 1680. zijnde deſen laeſten toegeſtaen, om *remonſtrantie* binnen drie weeken te mogen leveren, niet tegenſtaende al voor 9 maanden, tweemaal tegen hem tot *concluſie* was geperſiſteert, ende de perſiſte-

(l) Ord. 3 Boek tit. 20 art. 1. 2.
3 boek, tit. 2. art. 48.

(m) Append. reglement. art. 5.

(n) Ord.

ſtementen gelicht, door dien *Jacob wijses* hem hadde laten citeeren om *Procureur* acceptant te ſtellen: hy hadde ook toegelaten dat *Heere* nieuwe articulen ſoude overleggen ſonder *productie*, hoewel hem dat niet ſoude geſchaedt hebben, om dat beantwoordinge alleen ook wel nae de *concluſie* kan geſchieden.

43. Dit is dan de kortſte weg naa de interlocurie; *de citatie moet gedaen worden binnen den peremptoiren tijt, de productie op den dag by Commiſſaris geordonneert, nae verhooringe der getuigen, openinge der ſelver, nae het termijn van reprocheren concluſie in rechte, ende binnen acht dagen daer nae fourniffement, 't welk gedaen zijnde is het proces in ſtaett van wiſſen.*

44. Maer deſe korte weg kan door veele incidenten worden gerek, *eerſtelijk* door het niet verſchijnen der getuigen, ofte eenige der ſelver die dan weeder op nieuws moeten worden geciteert, en ſomtijts wel twee of driemael; *ten tweeden*, door oppositie die tegen de getuigen dikwils, ſomtijts tegen 't overleggen van instrumenten wort gemaakt; *ten derden*, door oppositie tegen *reprobatoire* articulen, dat de ſelve probatoir ſouden zijn, ende wat diergelijke meer haer in het proces openbaren, nae afdoeninge van welke oppositien ende exceptien telkens moet worden gewacht.

45. Anderzins nieuwe productien van getuigen of instrumenten konnen niet geſchieden nae verloop van de peremptoire tijt om in rechte concludeeren, of anders nae de renuntiatie, wanneer het proces geweest is *in factis in formâ*, want daer de tijt peremptoir is, ende voor alle dilay, is, als gezegt, geen renuntiatie van productie noodig.

45. Zegge dat binnen acht dagen nae de concluſie partijen moeten fourneeren, ſonder dat denuntiatie van nooden is, en kan daerom recht gedaen worden, ſchoon geen denuntiatie geſchiedt, of voor de concluſie gedaen zy, gelijk verſtaen 's den 24 Spetember 16... in ſake van *Waling Simons contra ſelte Tomas*; hoewel naderhandt bleek een abuis in die ſake te zijn, maer d'ordinantie geeft ſulx, (o) hoewel gemeinlijk de weg van *denuntiatie* by d'Advocaten wort gebruikt, die ook veiligſt ende gevoeglijkſt is.

46. Tot het fourniffement moet partije by den geenen, die daer mee voort wil, worden gedenuncieert, ende ondertuſſchen het proces, geduirende d'acht dagen vooren gemelt, inde *Secretarie* ofte *Onder-Griffiers kamer* leggen, ende voorts ten tijde van het fourniffement moeten ſy elk een inventaris maken van alle gedeelten des proces, ende de ſtucken daer by gevoegt, of anders verklaringe, dat ſy

(o) 3 boek, tit. 20, art. 3.4.

fy geen productie hebben gedaen , maer hun tot den processe referen. (p)

47. Het is een gemeine practijke van lieden die een proces willen ophouden, wanneer partije *geconcludeert* heeft, en dat alsoo de saek in staet van wijfen is, dat sy dan noch citatie verfoeken, om beantwoordinge van artikelen, het welke nae reeden van rechte altoos kan geschieden, ook zelf nae de *conclusie*, en als sulx geschiedt weinig tijds voor de pronunciatie, soo winnen sy 'er een geruimen tijt mede.

48. Doch het verfoek van sodanige citatie behoort niet te worden toegestaen, als men kan merken dat het om uitsstel te doen is, en noyt sonder blijk van gewichtige reeden, waer door de beantwoordinge niet eerder heeft konnen geschieden. het bloot zeggen, dat sulx nae reeden van rechte altoos mag geschieden, is niet genoeg om een pronunciatie op te houden, gelijk onder anderen verstaen is in de *sake van Nieske Claeses contra d'ersgenamen van Antie Tomas voor de hondsdagen 1681*.

49. Doch het is veiliger voor d'andere partije die sulx te gemoet ziet, in tijts rekest in te geeven, met verfoek dat partije moge worden geordonneert, om de beantwoordinge of anders overlegginge van artikulen die hy soude willen doen, binnen acht dagen of minder tijt te laten geschieden, by gebreeke dies, *dat het Hof sal recht doen op het geene ten processe sal worden gevonden*.

50. Diergelijk verfoek kan ook worden gedaen, als partije getuigen heeft laten citeeren binnen den tijt, die om 't een of 't ander belet niet zijn verhoort, want alsoo nae gedane citatie binnen den tijt de verhooringe altoos kan geschieden soo geeft dat gelegenheit voor een die de lange wijle soekt, om de sake op te houden, *tot welken einde by rekest sodanige ordonnantie, als voren, kan worden bekoomen*.

51. Gelijk van de schriftuiren hier boven is gezegt, dat het origineele gros moet blijven in de Griffie, soo is ook van de artikulen, *interrogatorien, informatien, reprochien, salvatien*, en alle overgelechte instrumenten te verstaen, dat sy uit de Griffie soo lang het Proces duirt, het zy ter eerster instantie of terwijl het onder revijs hangt, niet mogen worden gelicht, dan by ordonnantie van den Hove, maer copien kunnen sy altoos krijgen, sy kunnen 'er ook wel origineele stucken uitlichten, als sy maer in plaetse der selver copijen laten geauthentificeert by den Griffier, partije present of daer over geroepen zijnde. (q)

52. De Griffier en sijn klerken is ook niet geoorloft het zy voor of

II Deel.

D d d

nae

(p) tit. 20. voors. art. 7.

(q) tit. voors. art. 9.

nae de *interlocutie*, het proces te laten volgen uit de Griffie, om elders te worden gefourneert, alfoe het felve nergens als ter Griffie mag gefchieden, ook niet aen andere perfoonen, of tot andere gebruicken, maer wat daer in gedaen wort, gefchiedt op gewoonte; diefe uitgeeft moetfe verantwoorden. (r)

XXV. KAPITTEL.

Van bewijs.

Wat bewijs zy. Moet van den Eyscher gefchieden. Soms ook van de Verweerder. altoos die affirmeert. of een negative beweezen kan worden. Moet niet altoos uit de woorden afgenoomen worden.

1. **H** Et is noodig dat wy van het bewijs ende middelen van dien, nader en byzonderlijk handelen.

2. Door bewijs verftaen wy *een overreedinge van de Rechter, welke d' eyscher ofte verweerder, elk van hunne vermeetene feyten in het gerichte komen doen.*

2. Wy zeggen, dat het is een overreedinge, waer door de Rechter verftaet ende begrijpt, dat het feyt in waerheit beftaet; weshalven de belijdeniffe des gedaegden, of ook een van beiden fijn eedt geen eygentlijke foorte van bewijs zijn, hoewel fy kracht van bewijs hebben; want belijdeniffe en eedt komen voort uit het fecret des gemoedts of confciencie van een der partijen, waer uit de Rechter geen eygen begrijp tot fijn overreedinge kan maken.

3. Het is een overreedinge *des Rechters*, want aen dien moet het bewijs gefchieden en niet aen partijen, dien het bewijs noyt fterk genoeg foude zijn.

3. Noch hebben wy gezegt, dat d'overreedinge moet gefchieden door den eyscher ofte verweerder, gemeinelijk koomt het bewijs den eyscher toe, om dat hy doorgaens fijn *intentien* voorgeeft, en ftelt waer en vast te zijn, wefende een gemeine reegel, dat *het bewijs koomt tot laft van de geene, die een sake vast-ftelt en affirmeert.* (a)

5. Desweegen als de verweerder yets affirmeert, dat moet hy even
soo

(r) tit. voorf. art. 18.

(a) l. 19. l. 21. ff. d. probat.

foo wel bewijfen als d'Impetrant, waer uit voort koomt het zeggen, dat de verweerder in zijn exceptien Eyscher is, immers als d'exceptie affirmatief is, want negatief zijnde, spreekt van selve, dat sy niet kan beweefen worden.

6. Altoos geen flechte *negative*, want al had ik duisent getuigen, die verklaerden niet te weten, dat ik dit of dat gedaen hadde, dat soude my niet helpen, als het twee of drie andere wisten te zeggen; maer een *negative* bepaelt met omftandigheeden van perfoonen, tijt en plaetse kan wel beweefen worden, gelijk of men zeide; *gy hebt een doodslach op sulc een tijt of plaetse gedaen, ik kan bewijfen dat ik het niet gedaen hebbe, wanneer ik betoone dat ik op sulken tijt ben geweest op een ander plaetse*, en foo mede, wanneer een instrument geschreeven is, dat op sulc een tijt en plaetse sodanig een contract gepasseert soude zijn. (b)

7. Of de stellingen zijn *affirmatief* ofte *negatief*, sulx en hangt altoos niet van de bloote woorden, maer op de zin moet gelet worden, by exempel; *ik stae niet onder mijn vaders macht; het testament by u vertoont is niet goet*, en diergelijke zijn geen negatieve, maer voor affirmative te houden, wesende foo veel te zeggen, als, mijn vader heeft my van zijn macht ontslagen; in het maken van dat testament is faute begaen, die dan aangeweefen kan ende moet worden. (c)

8. Staet noch te weten, dat een bezitter noyt bewijft in 't gerichte, dat het goet 't welk hy bezit zijn eygen is; maer hy wacht altoos af het bewijs van den eyscher.

9. Zegt noch de beschrijvinge, dat het bewijs moet zijn over feyten die partijen hun vermeeten, ende die onseker zijn; want alhoe wel de rechten en het geene dat rechtens is, ook wort gezegt beweefen te worden, foo is dat bewijfen echter niet meer als aenwijfen; weefende de Rechten seker in haer selven, ende den Rechter moe-
tende bekend zijn.

10. Feyten ook die *notoir*, dat is, een yeder kennelijk zijn, maken geen voorwerp van bewijs, als hebbende dat niet van nooden; *notoir* zegt men gemeinelijk drierley te weefen, dat in 't openbaer voor alle weerelt is geschiedt, ten tweeden, het geene party voor rechte bekend heeft, ende ten derden dat by sententie geweefen is; doch het eerste is eygentlijk 't geene men *notoir* noemt, de twee andere soor-
ten moeten beweefen worden, te weten dat de sententie ende de

D d d 2

be-

(b) §. 12. *Instit. d. Inutil. stipul. ibiq. interpr. d. probat.*

(c) l. 5. §. 1. l. 8. l. 15. ff.

belijdenisse waerlijk is geschiedt , verder heeft bewijs aldaer geen plaets.

11. Dit is soo veel aengaet de beschrijvinge van het bewijs, de verdelinge is in twee soorten, die wy niet wel anders noemen kunnen als d'ouden hebben gedaen, *uit de kunst, of buiten kunst.* (d) Bewijs uit de kunst geschiedt door reedenkavelinge, buiten kunst door brieven, ofte getuigen.

12. Reedenkavelinge wort genoomen uit de natuur, eygenschap ende omstandigheeden der sake, in zich hebbende een noodzakelijk gevolg ende besluit, by exempel; *die op middag tot Parijs geweest is, heeft des selven daegs tot Amsterdam in persoon geen handel gemaakt, of dat kints moeder heeft nooit getrouwt geweest, soo is het een bastaerd van geboorte en diergelijke*

13. Bewijs door brieven en door getuigen wort tegen elkanderen gestelt, ende daerom yemant hebbende *relief* bekoomen, om instrumenten nae de wettelijke tijt by te brengen ende over te leggen, mag geen getuigen beleggen, gelijk meermalen geweest is, ten ware de getuigen strekten alleenlijk om de overgelechte instrumenten te bevestigen; want anders de toelatinge om instrumenten over te leggen hem onnut soude zijn; ende is soo verstaen in de sake van *Jacob Sijdses Requirant ende opposeerde, contra Jeltje Pijters den tweeden Julij 1680.*

XXVI. KAPITTEL.

Van bewijs door brieven of instrumenten.

Wat ende hoe meenigerley instrumenten daer zyn. Wat een Notaris zy. Vereysch van Protocollen, in Frieslandt verzuimt. hoedanig sy daer souden moeten zyn. Hoe de instrumenten geschreeven moeten zyn ende het algemeine inhoudt der selver. Wat van saken een Notaris kennisse moet hebben. Van Private instrumenten ende wanneer bewijsens kracht hebben. Authentisatie van Copijen hoedanig. Van't effect der schriftuiren in't gemein.

1. **D**oor instrumenten worden verstaen schrift-stucken met de welke partijen haer vermeeten soeken vast ende waer te maken.

2. Sy worden onderscheiden in *publijke en private instrumenten*; *publijke* zijn wederom eng of ruim genoomen, eng genoemene *publijke* worden genoemd, die voor Rechte gemaakt ofte bevestigd zijn, invoegen dien het aengaet, voor rechte verklaren, in het geene daer in staet te hebben geconsenteert; waer aen dan het zeegel van het Gerichte pleegt te worden gehangen, hoewel dat even niet nootfakelijk is.

3. Ruim genoomen *publijke instrumenten* zijn die by openbare Notarissen ende getuigen worden gemaakt, de Wet eyscht getuigen sonder het getal uit te drucken; dies op twee ten minsten staet moet gemaakt worden. (a)

4. Een *Notaris* is een eerlijk man tot het instellen van alderhande schriftuiren bequaem, ende by *publijke autoriteit* daer toe verordineert.

5. Dat het een eerlijk man moet zijn geeft d' Ordonnantie te kennen, (b) *Dat niemand tot den staet van Notaris geadmitteert sal worden dan vermaerde ende wel gemanierde lieden.*

6. De selve Ordonnantie leert, dat sy bequaem en ervaren moeten zijn; tot welken eynde sy door ordere van de Heeren *Gedeputeerden* ende *Raden Provinciael* op de name der *Staten* moeten worden gemaakt ende te vooren geëxamineert, waer van ende van haer *admissie*, sy acte in de Griffie moeten laten registreeren. (c)

D d d 3

(a) *Novell. 75. cap. 3.*

(b) *3. boek tit. I. art. 3.*

(c) *tit voorff. art. 1. 2.*

7. Alle

7. Alle andere perſoonen wort verbooden het werk der Notarien te doen, by peene van *inhabilitéit* tot alderhande officien ende arbitrale boete daer te boven. (d)

8. d' *Ordonnantie* belaft ook wel ernſtelijk den *Notarien*, te houden *Protocol* van alle d' acten ende contracten, die voor haer ſullen worden gepaſſeert, dat is, *ſy moeten een boek hebben waer in ſy regiftreren alle d' acten voor haer vallende*, ofte die te vooren gemaakt aen haer by partijen worden gepreſenteert, om bevestigt ende geregiftreert te worden, welke geregiftreerde acten de *Notarien* t' elkens moeten onderſteeken, ende het register wel bewaren. (e)

9. Hier uit kan gemerkt worden het onderscheidt tuffchen de protocollen in Hollandt gebruikelijk, ende die onſe *Ordonnantie* voorschrijft; want in Hollandt pleegen de partijen ende getuigen in het *protocol* te teekenen; waer uit de *Notaris* copijen ſchrijft by hem vertee-kent, ende die hebben dan kracht van bewijs; in plaetſe dat by ons de principale verteekende ſtukken aen partijen ſouden moeten gelee-vert worden, ende de regiftratie daer van in het *protocol* by den *Notaris* verteekent ſoude hebben kracht van bewijs, om altoos daer toe ſijn toevlucht te konen neemen, *gelijk d' Ordonnantie ſpreekt*.

10. Maer de practijke gelijk ſy in andere dingen der Wetten ende *Ordonnantien* meeſterſte wort, ſoo is het met de *Notarien* ook gegaen, die geen *protocol* altoos in Frieſlandt houden, 't welk haer d' *Ordonnantie* by peene van *inhabilitéit* en arbitrale correctie beveelt, (f) jae het is ſoo verre gekoomen, dat men ſchier geen onderscheidt maekt, of een instrument geſchreeven is by een *Notaris* of by een *Procureur*, *Dorprechter* ende *Schoolmeeſter*, invoegen daer gelijk recht op gedaen wort, ook ſonder eenige getuigen, en ſchier wel dikwils op het bloot handſchrift van een perſoon verteekent.

11. En is dit misbruik ſoo veel te meer te verwonderen, om dat by *nader Ordonnantie* uitdruckelijk gelaekt, wederlecht, ende vernietigt wort ſeekere oude aenteekeninge van coſtuime die in Frieſlandt ſoude geweest hebben, *van bewijs door handſchriften by een perſoon verteekent ende verzeegelt*, met nieuwe *Ordonnantie*, dat van nu voortaan belangende het geloof der brieven en instrumenten, beſchreeven recht ſoude worden gevolgt. (g)

12. Men ſoude met recht hem moogen verwonderen, hoe in een Landt, daer het Roomſche Recht ſoo naukeurighijk onderhouden wort,

(d) tit. voorſ. art. 2 op 't laefte.
(g) 3. boek tit. 23. art. 2.

(e) Ordon. tit. voorſ. art. 3.

(f) art. 3. voorſ.

wort, boven *Ordonnantien* boven al, heeft konnen aengenoomen worden een gewoonte, soo zeer strijdende met de selve wetten ende met de gewoonten van alle volkeren, ende niet minder met het gemeine nut, want dikwils door slosheit of bedrog *instrumenten* op losse papieren geschreeven te soeken raken, met *irreparabel* verlies, daer men anders altoos tot de *protocolen* sijn toevlucht konde neemen; om niet te spreken van de frauden ende falsheeden die door soo grooten nalatigheid der *Ordonnantien* konen worden veroorzaekt, volgens het geene de nieuwe *Ordonnantie* vermaent, ende d'ervarentheit ons leert; de Notarien behooren haer soo veel te meer te bevljtigen om *protocolen* te houden, dewijl sy daer door d'Advocaten ende Procureurs van het schrijven der *instrumenten* konden afsnijden, en haer *officie* met meer *authoriteit* ende profijt bedienen.

13. Verders moeten de Notarien acht neemen op de *personen* die haer last geeven tot het schrijven van *instrumenten*, of het zijn lieden van eere ende van geloove hen bekend, ofte door getuigen, die het contract verteekenen, soodanig zijnde beweesen, het welke ten *instrumente* moet worden uitgedrukt, beneevens de plaets van haer wooninge en verdere *qualiteiten* van *personen* of saken. (h)

14. Sy moeten haer ook wel wachten eenig *instrument* te verteekenen of te bevestigen, daer sy niet tot het eynde toe by, of in cas van bevestinge, van beide partijen versocht zijn geweest, of immers van den geenen, tot wiens last de brief is spreekende; weshalven geen *instrument* kan deugen, waer van de schrijver ofte getuigen verklaren, dat het geene daer in verhaelt wort, niet is geschiedt in haer byweesen, of ten minsten dat beide partijen haer geen last daer toe hebben gegeven, nochte versocht om het *instrument* te schrijven ofte te verteekenen, zijnde het aengeeven ende verzoek van een der partijen, immers van de geene tot wiens profijt het *instrument* spreekt, al was hy bekend voor een zeer eerlijk man, van geender weerden, gelijk voor eenige jaren by den Hove geweest is, in de sake van *Antie Lammerts weduwe van Laes Piers*, tegens *Tade Tades tot Hallum*, wordende de gedaegde aengesprooken om betalinge van 2300 goud-guldens, uit een *obligatie* by een *Advocaet* geschreeven, en als getuige verteekent, beneevens de handt van des gedaegdes schoon-vader als *debiteur*, doch bekende d' *Advocaet* geen tellinge van penningen of schuldnaers teekeninge te hebben gezien, maer op het aengeeven van *Laes Piers* een man van *credijt*, die verseekerde dat het des *debitours*

teurs handt was , te hebben geteekent , en dit geschiedt vry meer als wel behoorde.

15. Eyndelijk moet ook het instrument partijen voorgeleesen worden, of anders heeft het mede geen kracht van bewijs , *schoon handt ende zeegel daer onder stont* , en dient ook in het instrument vermeld te worden , dat het voorgeleesen is ; *hoewel sulks niet uitgedrukt zijnde, gepresumeert soude moeten worden, dat het ten minsten van de teekenaer ge- leesen was*, indien het recht uyt spreekt tot zijn beswarenisse, *ten ware d'omstandigheden van saken ende personen ander bedenken gaven*.

16. Op den inhoud der instrumenten moet ook worden gelet, dat sy van geen ongeoorlofde saken gemaakt worden, noch van sulke die geveinst ofte bedrieglijk zijn ofte gepresumeert worden te wesen, (i) sy moogen 'er ook geen verbant *sub penis Camera* inzetten, zegt d'Ordonnantie, (k) dat is by straffe van d'Apostolische kamer, 't welk by ons geen gebruik heeft, het was soo veel of yemant zich nu verbondt by poene van kerkelijke *censure* of *excommunicatie* , dat ook niet sal moogen geschieden.

17. Tot de forme van een publijk instrument vereyschen d'oude meesters dese acht saken; ten 1. d'aenroeping van *Godis naem* , ten 2. het jaer van *Christi geboorte* , ten 3. de *Roomsche indictie* , ten 4. de maent en dag, ten 5. de *plaetse* daer het geschreeven wort, ten 6. de namen der *getuigen* , ten 7. de verteekeninge van de *Notaris* , ten 8. het zeegel des selfs ; hier van is het derde by ons in geen gebruik, 't eerste koomt te pas in *testamenten* , houwelijx-contracten ende andere van hooger belang ende aendacht ; edoch uitgelaten zijnde vernietigt geen instrument , het zeegel wort altijd gebruikt in *instrumenten voor Recht ende Magistraten* gepasseert, end' in sulke wort ook de teekeninge van partijen niet vereyscht, zijnde genoeg dat 'er blijk zy van de verklaringe voor recht gedaen: self in *Notariale instrumenten* eyscht onse Ordonnantie niet dat partijen ofte getuigen sullen teekenen, maer soude genoeg zijn, soo het schijnt, dat de *Notaris* met sijn getuigen verklaerde, die en die voor hem gecompareert te zijn, en te hebben gedaen ofte gesproken het geene volgt, (l) in desen tijdt is men soo gewent tot onderteekeninge van de partijen altoos , dat de *Notariale instrumenten* qualijk anders souden geleeden worden.

18. Het jaer , maent en dag is zeer noodig om by een instrument gevoegt te worden, sonder evenwel dat het t'eenemael van onwaerden

(i) Ordon. 3. boektit. 1. art. 4.

(k) art. 5.

(l) art. 3. voors. ende tot desen eynde.

den foudc zijn door uitlatinge van tijt en plaetse , *gelijk elders ook van testamenten is geleert.*

19. De forme van een *instrument* moet aangemerkt worden in de voor-ende nae reeden , mitsgaders den inhoudt self. Voor-reeden wort by ons zelden gebruikt, maer men begint datelijk van de namen der partijen en de sake self; sonder eens te gebruiken het elders gewoonelijke *Compareerden* enſ. Alleenlijk in uiterſte wille ende houwelijx contracten, pleegt van de Name ende eere Gods te worden gemelt.

20. De Nae-reeden beſtaet in deſe poincten , ten *eerſten* , in een *ſtipulatie* van dat partijen aenneemen hun nae den inhoudt te *reguleeren* , ten 2. in verbandt van goederen ; ten 3. in *ſubmiſſie* onder den Hove, beide doorgaens, hoewel niet nootſakelijk, ten 4. opnoeminge der getuigen , ten 5. de plaets , ende ten 6. het jaer en dach op welke de brief geſchreeven wort , en eyndelijk de verteeneninge van partijen indien ſy ſchrijven konnen ; ſoo niet , zettende een merk, daer de *Notaris* nevens ſchrijft, wiens merk het is ; ende ten laeſten de verteeneninge van de *Notaris* ſelf , ende de getuigen die'er by geroepen zijn.

21. Het inhoudt beſtaet ten eerſten in een klaer ende bondig verhael van de ſake of handel ; en ſoo verre de oorſake des verbands daer in niet genoeg is uitgedrukt, moet dit in't byſonder geſchieden, want ſonder de oorſake te melden, een *Instrument* geen bewijſens kracht hebben kan, of de oorſake moet van elders aangeweefen worden. (m)

22. Ten 2. beſtaet *de inhoudt* in ſoodanige *Claufulen* ende byvoegfels , als in yder materie worden vereyſcht ; dies een *Notaris* goede kenniſſe dient te hebben van alle ſaken daer men brieven van pleegt te maken ; gelijk daer zijn houwelijken, ende begiftingen van dien, Testamenten en alderhande laeſte willen. Vergunninge van erfpacht, Huis- en ſtemrecht , Servituten ende Verpandingen ; hoewel deſe meeft achter andere Contracten worden gevoegt ende zelden ſtoffe tot brieven geeven, kan echter wel gebeuren.

23. Voorts is men gewent brieven te maken van alderhande *Contracten* , als van Koop ende Verkoopinge , Huir ende Verhuiringe, Laſtgeevinge of *Procuratie*, van Maetſchappije, van Schenkingen by leven , van Leeninge meeft van gelt, waer van de brieven in't byſonder *Obligatien* genoemt worden, van Pand ende Bewaergeevinge, van Borgtochten , van allerhande Ackoorden ende Toezeggingen ; mits ſoo verre daer eedt toe van nooden is, de *Notarien* den eedt mondeling moeten afneemen, ſonder dat genoeg is, als d'eedt in de brief

II Deel.

E e e

ſtaet

(m) l. 27. ff. de Furt. Dix. ad tit. Inſt. de Inutil. ſtip.

staet en sulx Partijen voorgeleesen ende by haer verteeckt is. Ook worden 'er wel brieven gemaekt nopens oneygentlijke *Contracten* en de verplichtinge daer uit voortkoomende.

24. Sy moeten ook kennisse hebben van de Privilegien der minder-jarigen, Vrouwen, 't Gemeine Landt, Kerken en andere Gemeenschappen, ende daer nae richten de *renunciatiën*, bepalingen ende andere *Clausulen* op yder sake passende.

25. Ook moeten sy weeten de gevolgen ende byvoegfels der *Contracten*, gelijk, hoe men door andere persoonē verbonden wort, wat het recht is van Schultgenooten, van *Interest*, ook de manieren van Verbandt te eyndigen ende te dooden, van Woeker en wat dies meer zijn mag, end' hier vooren is geleert in de drie eerste boeken.

26. Dus verre van *publyke instrumenten*; waer uit lichtelyk kan verstaen worden wat *private* mogen zijn, te weeten, *alderhande schriften ingestelt ofte geteeckt by een privaet persoon*, die niet *geauthoriseert* is tot het schrijven van instrumenten, het zy dat het de partijen selve zijn, of een derde last van partijen hebbende, schoon het ook anders een publyk persoon mochte wesen, gelijk een *Rechter*, *Advocaet*, ofte *Procureur*; ende zijn dan soodanige alle de *handtschriften*, *quitanctien*, *rekeningen*, *specificatiën*, en *diergelijke meer*. (m)

27. Staet echter te letten, dat als publyke persoonē, tot schrijven van instrumenten in 't gemein niet *geauthoriseert*, eenige *relasē* ende *attestatiën* geeven nopens hare bedieningen of saken daer toe behoorende, tusschen andere persoonē, *sulke geschriften voor publyke instrumenten worden gehouden*, gelijk niet alleen zijn de *relasē van Booden ende Deurwaerders*, ende *extracten van Secretariën ende Notariën* onder haer handt alleen, maer ook *Kerkelijke attestatiën by een Predikant*, ende *extracten uit Doop-boeken van de Kofsters*, *relatiën van Dorprechters*, en *diergelijke meer*.

28. Ende souden hier onder ook zijn de *Extracten der Notariën* uit hare *Protocolen*, gelijk geschiedt, daer de selve gehouden worden.

29. Noch worden d'instrumenten onderscheiden in *origineelen* ende *copiën*. *Origineelen* zijn, die oorspronkelyk van d'eerste handt afkoomen, ende *copiën*, die afgeschreeven zijn, en worden dese wederom onderscheiden in bloote ende *geauthenticeerde copiën*.

30. Bloote copiën zijn afschriften, die of gantschelyk niet, ofte niet nae behooren zijn geauthenticeert, gelijk het geene by een *Notaris* ofte *Procureur* slechtelyk is *gecollationeert*, ook self als 't by de Raedtsheeren klerken is uitgeschreeven, en by den Heer of

Com-

(m) l. 24. l. 30. ff. d. probat. l. 11. C. qui pot. in pign.

Commissaris gecollationeert, soo is't noch geen recht *authentieke copie*, maer soodanige moet het worden *door rechtelijke overroeping van partijen*, die daer toe moeten worden geciteert, ofte wanneer de instrumenten behooren tot hangende *Processen*, moeten sy worden *gedenuncieert*, om de *collatie* door den Griffier ofte sijn *substituut* te laten ende te zien doen, die aldan verschijnende of niet verschijnende, soo gaet echter de *collatie* voort, en't *instrument* wort *authentiek*, mits daer van altoos blijk moet zijn, dat partije rechtelijk daer toe geroepen is, want ook dikwils *collatien* sonder voorgaende overroeping worden gedaen; d'*authentisatie* wort ook somtijts wel gedaen voor *Commissaris*, partije daer toe speciaalijk zijnde geciteert, ende worden aldan ook wel de getuigen verhoort, met erkentnisse van hare handen, ende nieuw verhael van't gepasseerde; daer van't instrument is spreekende, 't welk geschiedt in saken van groot belang, en besonderlijk in testamenten. Soodanige copijen plachten wel *Vidimus* genoemd te worden, om dat'er van Rechters weegen dat woort op gestelt wierde, soo veel willende zeggen, als dat het voor rechte gezien was.

31. Om bewijs door brieven rechtelijk te doen, moeten het zijn *publijke instrumenten*, ende die origineel ofte behoorlijk *geauthentiseert*, tegens welke de rechten zeggen, dat getuigen niet gehoord worden, (n) te weeten, andere getuigen als by't maken van't instrument zijn tegenwoordig geweest, en dat selve geteekent hebben, want als dese naderhant gevraegt zijnde, strijdige verklaringe geeven tegen den inhoud des briefs, dan gelt de levendige verklaringe meest, (o) Edoch als de getuigen wel zijn geweest by het Contract, maer niet by het schrijven van't *instrument*, soo schijnt het *instrument* maer geloof te verdienen, om dat het aen Partijen wederom is voorgeleesen, ende sy daer nieuwe last toe hebben gegeven, ende daer in wel yets hebben kunnen veranderen, daer van is gedisputeert in de sake van de Heere T. v. A. tegens *Claes Tieerds*, voor *Alderheiligen*, 1679. in de quaestieuse brief ofte reversael stonde, dat de koop was aengegaen, soo groot ende soo klein de landen waren, en de kooper bewees door twee getuigen, dat het verkocht was, *ten eynde mate, ten eynde gelt*, meine echter doen geweest te zijn, dat de getuigen moesten voorgaen.

32. Maer als'er getuigen zijn, die niet tegenspreken den inhoud van't *instrument*, gelijk dat in't maken is gepasseert, maer die verklaren.

E e e 2

(n) l. i. C. d. test.

(o) Nov. 73. cap. 3.

(p) d. Nov. 73. cap. 3.

klaren 't instrument voldaan te zijn, soodanige konen wel aengenoemen worden, in getale van twee ofte drie onbesprookene perſoonen, *hoewel de Keyſer vijf getuigen daer toe vereyſcht*, (9) 't welk moogelijk noch plaetſe moet hebben in handelingen, *die uitdruckelijk daer op zijn aengegaen, dat ſy in geſchriſte ſonden moeten worden geſtelt, ſonder anders te ſullen denken*, want alſoo het ſchrift alſdan behoort tot het weſen der ſaken, ſoo kan 't niet als door geſchriſte, of immers door vijf getuigen worden vernietigt, maer als het blootelijk ſtrekt tot bewijs, gelijk doorgaens, ſoo wil de reeden, dat het ook door gemein bewijs kan worden wederlecht.

33. Soo lange dan het inhoud van 't instrument niet wederlecht wort, ſoo ſtaet vaſt het gcene daer in gemelt wort, *ſchoon de praſumptie ter contrarie mochte leggen, ende d'eygenſchap der ſaken anders ſchijnt mede te brengen*; waer toe kan dienen dit exempel; in ſaken *Riemk Douwes tot Boxum, tegen Claes Claeffen tot Kimſwert cum ſocio*. Claes had een koop-brief gepaſſeert, over een koop ſijn huisvrouw betreffende, waer in hy zich met ſijn vrouwe ſelf hadde verbonden tot vryleevinge van het verkochte, ſonder te hebben gebruikt *de qualiteit van man ende voogd*, maer ſy ſtonden te zamen in den brief als erſgenamen van des vrouwen broeder. De vrouwe verſturven zijnde, wiert hy beneevens de kinderen van de vrouwe aengeſprooken *in cas van evictie*; hy zeide, dat hem de ſake niet aenging, maer ſijn vrou alleen, ende dat hy ſijn qualiteit alleenlijk *daer toe hadde geleent, om dat een vrouwe ſonder haer man geen handel kan aengaen*, en dat hy nu te minder kon aengeſprooken worden, *nae dat het houwelijk geëyndigt was*; evenwel om dat hy zich in het contract ſimpelijk hadde verbonden, en dat 'er geen aanwijſinge wierde gedaen, dat het hem in eygener name op d'eene of d'ander wiſe niet hadde aengegaen, hoewel ſchijnwaer zijnde dat het de vrouwe alleen hadde geraekt, ſoo is hy echter *gecondemneert nae teneur* ende klare woorden van het instrument, behoudens ſijn recht *en regres* tegen d' erſgenamen van ſijn vrouwe, ſoo hy ſoude verſtaen te behooren, voor de Hontſdagen 1679.

34. Geauthentificeerde copijen, indiervoegen, *als hier vooren gezegt is*, maken ook bewijs, en daer uit kan ook eyſch gemaakt worden, *niet tegenſtaande men ſonde mogen zeggen, dat het niet konde geweeten worden, of het principael noch in weſen, of niet gequiteert ofte vernietigt was*, hoewel in ſulken gevalle voorzigtelijk moet gehandelt worden, ſoo wel van een Crediteur, die het principael niet lichtelijk moet overgeven,

als

(9) l. 18. C. d. *testib. Sand. I. 10. 1.*

als van de schuldenaer , die niet lichtelijk moet betalen , *ten zy alle geauthentiseerde of gelijk-luidende instrumenten* (want op een tijt dikwils verscheidene origineelen eensluidende konen gemaakt worden) *voor de handt zijn , om daer op geschreeven of gescheurt te worden* , soo als nodig is , of anders hem met schriftelijk bescheidt te deege voorzie , en dat wel beware.

35. Copijen sonder rechtelijke overroeping van de geïnteresseerde , by *Schoolmeesters , Procureurs , Notarien , Advocaten , Secretarien , ende Rechters ofte Commissarien gecollationeert* , als het niet is van acten onder haer gevallen ende tot haer officie behoorende , konnen geen volkomen bewijs maken , hoewel sy dikwils in de processen overgelecht worden , tot naerichtinge des Rechters , als men weet dat de principalen behouden , en alreede vertoont zijn geweest *by 't overleggen der articulen* , gelijk doorgaens geschiedt , de principalen naderhand gelicht wordende uit vrees van de selve door ongeval of bedroch te verliezen ; *Edoch de gront van een eysch konen sulke brieven niet maken* , schoon met andere *favorabele omstandigheeden* geholpen , gelijk by den Hove geweest is in de sake van J. S. tegens P. L. voor de Hontsdagen 1679 , alwaer een testament wierde vertoont , *gecollationeert ende ver- teekent* by een *Notaris* , koomende daer by 't getuigenisse van d' origineele *Schrijver* , die verklaerde niet alleen soodanigen testament te hebben geschreeven , maer dat hy ook uit de stijl het kende voor zijn maeksel ofte *gedicteerde* , is evenwel geen recht daer op gedaen , maer d' eyscher afgeweesen.

36. Maer als een instrument eenmael overgelecht ende partijen ver- toont is geweest , sonder dat die het heeft tegensproken , soo kan een copije by Commissaris of Secretaris van 't Hoff geauthentiseert ook vol bewijs maken , *mits de producent den eedt doe , dat het instrument zeedert het overleggen buiten zijn toedoen te soeken geraekt ende niet betaelt ofte gecasseert is* , gelijk by den Hove geweest is in de sake van *Ankjen Feickes , contra Frans van Scheltema , den 7 Februarij 1643. Nauta.*

37. Daer de *protocolen* in behoorlijk gebruik zijn , heeft men soo veel gevaer niet te hoeden nopens 't verliezen van *instrumenten* , en nademael hier boven reede gezegt is , dat de copijen by de *Notarien* onder haer handt uitgegeeven bewijs maken , soo volgt , dat sy die kracht ook behouden , schoon 't protocol mochte zijn verlooren , 't welke dan ook alsoo soude moeten verstaen worden , indien de *protocolen* alhier , *ingevolge van d' Ordonnantie* , *wierden gehouden* ; te weeten , dat het principael instrument zijnde verlooren , het geregistreerde

ten protocölle by den Notaris alleen verteekent, volkomen bewijs soude konen maken, als mede de copijen daer uit by hem genoomen ende verteekent. (r)

38. Private instrumenten konnen nae rechte geen bewijs maken, of sy moeten bevestigd zijn in tegenwoordigheit van drie getuigen, die den brief moeten verteekenen, of andere voor haer, met verklaringe welke daer by zijn geweest; en noch wort niet verworpen het onderzoek op het geschrifte, of't al waerlijk de handt des Schrijvers mooge zijn; de getuigen ontbrekende, konnen *private instrumenten* geen bewijs maken, als tegen den geenen diese overgelecht ofte geschreeven heeft; Tot welken eynde daer moet handt-bekenninge zijn van partije tegen wien sy voortgebracht worden, maer dese sijn handt ontkennende, soo kan men wel treden tot *comparatie* of vergelijkinge der letteren, mits eerst de versoeker daer van sweere, dat hy dat doet met oprechte meininge, dat het is de handt van sijn partije, ende noch wil de wet (f) dat de schriften, daer uit men de vergelijkinge sal doen publijk moeten zijn, of privaet met drie getuigen bevestigd, en of wel dit moogelijk soo sterck in onse practijke niet wort onderhouden, soo is echter dit seker, dat vergelijkinge van letteren alleen niet bewijst, alsoo de falsheit dikmael van de waerheit in de letteren niet kan worden onderscheiden; besonderlijk als het is een slechte onderteekeninge van een naem, of een handtschrift in weinig woorden bestaende; ook is'er niet gemeener als dat een en de selve persoon verscheidene trecken van letteren in verscheiden tijden maekt, alsoo dat sonder bykoomende getuigen twee of een zeer geloofwaerdig, en die met andere waerschijnlijkheit geholpen, daer op geen oordeel kan worden gevelt.

39. Maer hedensdaegs is in *Practijke*, dat Kooplieden boeken by de Crediteuren selfs geschreeven, ende met eede of met de doot der selver bevestigd zijnde, volkoomen bewijs maken, onder dese konditien.

40. Ten 1. Soo de Koopman onberucht is van slosheit of ontrou in desen, ten 2. soo de aenteekeninge ten schuldboeke gedaen is in forme, soo als een schrander Koopman behoort ende gewent is boek te houden, ende ten 3. soo de aengesprookene Schuldnaer niet kan bybrengen, waerschijnelijke reedenen, waerom de aenteekeninge niet waerachtig soude zijn.

41. Want alsoo dit bewijs van't boek des Crediteurs tegen reeden van

(r) l. 17. C. d. fid. instig. Wiss. ad tit. ff. d. fid. instr. C. d. prob.

(f) l. 20. & Auth. Ad bac

van recht ende niet sonder groot gevaer van falsheeden, tot reddinghe der koophandel is ingevoerd, soo is't wel van nooden dat foodanige bepalingen daer by koomen. *altoos echter in ziende d'omstandigheeden ende billijkheit.*

42. Handtschriften echter van een particulier geschreeven ende vertee kent, sonder een eenig getuige, fullen niet lichtelijk voor bewijs aengenoomen worden, *als tegen den geenen, diese gebruikt en overgelegt heeft, ook diese geschreeven ofte geteeckent heeft, ende des selfs erfgenaem.*

43. Nopens het effect der brieven is noch aen te merken, dat Schrittuire drierley gebruik heeft ontrent de saken daer van sy geschreeven wort; want ten 1. kan sy behooren tot het eygenste wesen der sake, gelijk in het verbant door letters ende in beslooten Testamenten, waer van op sijne plaetsen gesproken is.

44. Ten 2. Somtjits, ichoon sy niet behoort tot het wesen self, evenwel is sy nootwendig, invoegen de sake sonder schrift geen volmaektheit heeft, 't welk plaets heeft in handelingen, waer van *Speciael* bedongen is, dat sy niet als by geschrifte souden gelden; waer van *mede te vooren is gesproken.*

45. Ende ten 3. tot bewijs, sonder wijders; het welke doorgaens in alle handelingen ende brieven daer van zijnde plaets heeft; invoe gen, als'er geen brieven van gemaakt of die verlooren zijn, de saken echter hare volmaektheit hebben, *mits'er blijk van zy, door getuigen of anderzins.*

46. Elk moet overleggen foodanige instrumenten als hy selve heeft, ende partijen moeten elkanderen copijen uitgeeven van de stucken ende brieven die sy in het proces gebruiken; maer van andere instrumenten behoevense malkander geen copijen te geeven, of sy moeten bewijzen dat'er haer aengeleegen is, of aengeleegen sal kunnen zijn: ende soo is een houder van een testament verplicht, om copije te geeven aen den geenen dien'er yets in gemaakt is, *schoon het recht van eyschen noch niet gebooren mooge zijn, gelijk een die tot het fidei-commis geroepen is nae een anders doot, waer van Nauta een gewijfde wel heeft willen aenteekenen in sijn 15. decisie, tusschen Dirk en Hector van Wissena, tegen Johannes Eelkama, voor hem en in qualiteit, den 20 Julij 1644.*

47. De tijt van instrumenten over te leggen is of nevens de schrittuiren voor d'interlocutie, of nevens d'articulen nae d'interlocutie, *soo lange van productien niet is gerenuntieert, of anders de peremptoire tijt niet*

is verlopen. d' Ordonnantie zegt ook dat instrumenten tot aen de conclusie toe kunnen ingebracht worden, als het geschiedt voor het Gerichte ter praesentie van partijen, ofte der selver Procureurs, welken de Rechter of Commissaris der Rolle seekeren tijt sal mogen verleenen, om daer op te zeggen, maer getuigen kunnen nae verloopene dilayen niet worden geproduceert, *als by consent van partijen, ofte relief by den Rechter bekoomen.* (t)

48. Eer een instrument overgelecht wort, dient het wel neerstelijck overgeleesen en overdacht te worden, door dien al wat'er instae, by den Producent voor bekent wort gehouden, (u) anders eenige stuccken by 't Proces gevoegt ende geflikt wordende, mach daer op by den Rechter geen acht worden genoomen, ook is verboden by de Remonstrantien eenigerhande instrumenten te voegen. (w)

49. Nae genoومene conclusie in de sake worden'er gantsch geen instrumenten geleeden, ten ware de Rechter uit eygen beweegnisse goetd vout het eene of het ander in te eyschen, want voor een Rechter wort geen conclusie genoomen, sulks raekt partijen alleen.

50. Voor 't laest is aen te merken, dat, als in een instrument yets verhaelt wort, dat in een ander instrument soude staen, sulks niet kan geloofd worden, soo lange dat ander geschrifte niet wort ver-
toont. (x)

(t) Ord. 3. 23. 4.
off. advoc. cap. 2. in pr.
ult. ff. de Probation.

(u) Baldus in L. si quis testibus C. d. testib. Bouricius d.
(w) Ord. 3. 2. 3. 4. 5. Append. reglem. art. 5. (x) l.

XXVII. KAPITTEL.

Van Getuigen.

Wie verboden worden ganschelyk om te getuigen. Wie in seekere saken. Bysonderlyk in criminele aenklachten. Wie ten deele verboden worden, of slechts van minder geloof worden geacht. Wanneer oppositien tegen de getuigen behoort gemaakt te worden. Wie verschoont worden van tegen haren dank te getuigen. Andere worden genootsaekt te getuigen, doch niet Buiten proces van getuigen in perpetuum rei memoriam Maniere van Getuigen te verhooren.

1. **V** Olgt de tweede soorte van bewijs door getuigen, waer van d'eerste vrage is, *wat personen verboden worden getuighenisse te geeven?* en is te weeten dat eenige gerejecteert, dat is, ten vollen uitgeslooten worden, andere worden gereprocheert, dat is, sy worden wel toegelaten, *maer met geen volkomen bewijs.*

2. Die men t'enemaal uitsluit, worden of in alle of in seekere saken verboden te getuigen. in alle woorden uitgeslooten dulle en malle menschen, en neevens haer Stadskinderen die voor dol gerekent worden, die *intestabel*, dat is, *tuigeloos* by de Wet of by den Rechter zijn verklaert, *waer van elders gesproken is*, en behooren ook tot dese soorte openbare hoeren ende by gevolge hoereweerden ende weerdinnen, gelijk by den Hove verstaen is, nopens de persoon van eenen Koert Meier ende sijn huisvrouw, geproduceert in de sake van H. C. tegen H. de H. in de *Rechtdagh voor Kerstij*, 1678. ook die gelt om te getuigen hebben genoomen, die om misdadt gevangen zitten, die doet zijn wegens overspel, openbaer geweld, falsiteit, ampt-schindery-en kopery, lands of mensche dievery, korenschindery en andere misdaden, die *nae Keyserlijke rechten voor publyk gehouden worden*, buiten en behalven die met de doot gestraft worden onnoodig in desen te neemen, (a) eindelijk worden ganschelyk verboden kinderen onder de 14. of maegdekens onder de twaelf jaren.

II Deel.

F ff

3. Die

(a) l. 20. §. 3. *qu. test. fac. poss.* l. 40. d. R. l. l. 21. ff. d. test. l. 3. §. 5. ff. d. test.

3. Die in seekere saken gantsch verboden worden zijn dese , voor eerst, een yegelijk in sijn eygen sake , (b) en eygen wort genoemd daer hy zelf profijt of schade by heeft , (c) hoedanig ook is die in cas van *garand* geciteert is , ten aanzien van de geene die van hem gegarandeert wil zijn ; gelijk meermalen by 't *Hoff verstaen is* , ook laest in de sake van P. R. in qualiteit tegen *Andries Douwes* cum sociis. R. hadde laten citeeren als getuige de *Notaris G. D.* dien hy rede in cas van *garand* self hadde laten citeeren , is niet geadmitteert , den 16 Martij 1680.

4. In criminele aenklachten worden echter de beleedigde personen , schoon de feyten haer betreffen , somtijts wel toegelaten om te getuigen met volle geloof , soo anders op de personen niet valt te zeggen , invoegen op sulke getuigenissen wel lieden opgehangen worden ; om dat de publijke straffe niet raekt de particuliere personen , en geen eerlijk mensch geacht wordt soo godloos te zijn , dat hy een onschuldige soude beswaren , om dat de saek hem mochte betreffen ; waer by koomt dat men anders de meeste boosheeden ongestraft soude moeten laten , om dat 'er zelden vreemde getuigen by geroepen worden.

5. Wanneer sy echter by het ontdekken en overtuigen der misdadigers *interest* ende profijt hebben te verhoopen , soo dient haer getuigenisse niet buiten alle bedenken gehouden , ende weete den *Procureur Generael* wel afgeslagen te zijn een getuige dien hy produceerde tegen een beklaegden ; de getuige zijnde een vrouwe , dien de beklaegde op de zeedijk rijdende met de wagen , de tweep soude om den hals geslagen , een endweegs gesleipt ende mishandelt hebben , sulx om dat de selve vrouw ook voor haer te gelijk *actie van injurie* aengestelt hadde , den 6 December 1680.

6. Maer die mede schuldig aen een misdaet zijn , kunnen niet getuigen , (d) ook geen personen , dien de *producent* gebieden kan dat sy getuigen , hoedanige sijn kinderen , vrouwen ten aanzien van hare mannen , buiten twijfel ook de slaven by oudts , *maer onse dienstboonden* vry en voor een korten tijt verhuurt zijnde , *konnen niet gestelt worden onder het getal der gener die men beveelen kan om te getuigen.*

7. Een onderdaen van sijn Overigheid wort van veelen ook in dese soorte gestelt , ten zy hem den eedt van onderdanigheid en getrouwigheid werde quijt gescholden , maer de waerheit is , dat het ontslach van desen eedt ter sake niet en doet , want die eedt al blijvende , verbindt niemant in sijn gemoet om de waerheit te quetsen , en is het om het ont-

(b) l. 10. d. test.
ult. C. d. accus.

(c) l. I. §. XL. ff. quand. appell.

(d) l. II. C. d. test. l.

ontzach, dat wort door ontslag van eedt niet wechgenoomen, *foo lange de getuige blijft woonen onder het selve gebiedt.*

8. Om nader te koomen, het geschil raekt of d'Overigheid als *Overigheid*, ofte in haer *particulier*; nopens het eerste wort een onderdaen wel gaen geloof gegeven, maer echter niet gantschelijk uitgeslooten, *ten ware het een sake mochte zijn, daer hem in't particulier aen geleege was*, want alsoo is het gemeine gevoelen, (e) dat als een landt, Stadt, of Dorp *questie* met een ander heeft, alsdan een ingezeeten wel kan getuigen, indien hy 'er geen schade noch bate by en heeft; gelijk als 'er twist is over de *jurisdictie*; maer als de twist raekt de gemeine belastingen, waer toe een yeder moet *contribueeren*, of *by exempel*, een recht van gemeine weide daer een yeder ingezeeten sijn beesten mag injagen, *in desen en diergelijke kunnen sy geen getuigen zijn*: betreft de *quæstie* het *particuliere* belang van d'Overigheid, daer in wort een onderdaen noch min verboden, (f) wy sullen dese dan brengen tot die geene, die wel getuigen kunnen, maer niet met vol bewijs.

9. De Wetten sluiten ook uit huiselijke getuigen, (g) door welke echter niet kunnen verstaen worden *alle die onder een dak en aen een tafel gaen*, maer die seer eng aen malkanderen verbonden zijn, gelijk *Vader en Zoon, Man ende Vrouw*.

10. Susters en Broeders worden ook doorgaens by de *Rechtsgeleerden* onder huisgetuigen gestelt, het welke waer is, foo lange sy by elkanderen onder een vaders macht of in gemeine huishoudinge leeven, maer affonderlijk woonende pleegen sy niet t'eenemael uitgeslooten te worden, (h) immers ook niet nae stijle van den Hove volgen gewijsde van den 18 Febr. 1636. tusschen *Jacob van Adelen, en Dominicus van Hottinga*, ende noch jongst den 2 Febr. 1680. tusschen *Tjetske Nollema* ende de *Crediteuren van Wopke Rienks Popta*; Wcete nochtans anders verstaen te zijn, nopens het getuigenisse van drie susters geproduceert den 29 Junij 1680. die van hare susters wierden beleidt, om te bewijfen een houwelijx-belofte die sy voorgaf te zijn geschiedt, foo om dat die susters noch in een huis woonden, als om dat geoordeelt wierde, dat foo nae-vrienden in saken van houwelijk gemeinelijk zeer heet ende geïnteresseert zijn; wierden echter deselve susters in desen toegelaten, om datse van partije voor de Neder-rechter waren toegelaten geweest, diese vervolgens in 't *appel* niet konde warffen,

F ff 2

in

(e) *Covar. pract. quæst. 18 n. 4 Mornac. in l. 6 § 2. l. d. test. Wesemb. in par. ff. d. tit n. 3.* (f) *Per l. 30. C. d. test.* (g) *l. 3 C. d. test. l. 6. ff. eod.* (h) *l. 17. C. d. test.*

(i) in de sake van J. H. Requirante op ende tegens C. Dose Med. Doctor.

11. Van gelijken, als *vrienden* en *vyanden* worden verbooden te getuigen, sulx is te verstaen van *notoire*, *sware*, en schier doodelijke *vyandschappen*, (k) en ongemeene, vertrouwde, innerlijke *vriendtschap*, want anders behooren sy al mede tot de volgende soorte, van die geen vol bewijs maken.

12. Dit verstaet zich selve, dat *vyandschap* niet belet voor yemant noch *vriendtschap* tegen yemant te getuigen, gelijk dan ook een *Advocaet* niet kan getuigen voor sijn client in de selve sake dien hy noch verdedigt, of daer in hy heeft gedient, (l) maer tegen sijn *client* wort hy niet verbooden, en ook wel voor haer in andere saken.

13. *Goede mannen*, *Baersluiden*, en andere middelaers van handelingen kunnen wel getuigen zijn, als sy van beide partijen zijn gebruikt, of ten minsten met haer beider *consent* de sake bemiddelt hebben. (m)

14. Een *Rechter* kan ook in sake van *appel* niet getuigen voor den geenen die het by hem gewonnen heeft, indien hy beleidt wort op feiten, die het recht of onrecht van partijen raken, maer wel op poincten d'ordere van procedeeën betreffende, (n) en is soo by den Hove geweest in de sake van Harmen Doedes *cum socio* Requirant ende opposeerde, contra Baetje Dirx Requirerde ende opposante den 9 Julij 1680.

15. In *crimineele* saken worden ook eenige bysonderlijk verbooden, buiten de geene die wy terstont gezegt hebben, als, die noch geen 20 jaren vervult hebben, ten minsten om vol bewijs te maken, want dat sy wel gehoord mogen worden, is dikwils by den Hove geweest, niet alleenich in saken die de kinderen selve bejcegent zijn, gelijk by my Commissaris in den jar 1680. verhoort zijn, doch buiten eedt, twee meisjes, een van 9. en een van 11 jaren, die van eenen *Kasper Hansen* tot *Collum* oneerlijk waren betast ende behandelt, soo sy zeiden, maer ook in andere saken als in doodtslach by een ander begaen, waer toe eenen *Rinse Abes* van Drogenham oudt 8 jaren is toegelaten om verhoort te worden, den 10. Junij 1645. ende wat aengaet jonge lieden van 17. of 18. jaren, worden nae t gebruik ende practijke van den Hove wel toegelaten om verhoort te worden, ende wel met kracht van vol bewijs, soo verre sy met andere bewijßen ende omstandigheeden geholpen ende

(i) l. 17. C. de testib. (k) Novell. 90. cap. 7. (l) l. ult. ff. de test. Sand. l. 10 4.

(m) Gail. l. obs. 100. num. 11. & seqq; (n) l. 20. ff. d. test. l. 23. ff. eod. Anth. Matthæus d. Crim. tit. k. Prob.

ende bevestigt worden, gelijk meermalen in hals-faken is verstaen ende voorgevallen.

16. Die eens teegen een en de selve persoon in andere crimineele faken getuigt heeft, mitfgaders alle die uit des Klagers of aenbrengers huis voortkoomen worden ook verbooden. (o)

17. Dat vrouwen in testamenten van getuighenisse worden uitgeslooten is elders gezegt, maer in alle andere faken, ook crimineel worden sy eeven soo wel toegelaten als de mannen.

18. Jooden en Ketters moogen geen getuigen zijn teegen de geloofs-genooten, en dat wil de Wet ook van *gemeine ketters* verstaen hebben, want groove ketters zijn gantsch tuigeloos, (p) maer dit wort by ons ten aanzien van ketters soo niet waergenoomen, en valt op de *religie* ten aanzien van getuighenissen weinig onderzoek.

19. Het kan ook gebeuren dat eenige van de verboodene personen in seekere faken ende geleegentheeden kunnen toegelaten worden, gelijk in de *alderfwaerste misdaden*, alsmede *soo dikwils geen ander bewijsen kunnen worden gevonden*; mits altoos vast staende, dat haer getuighenissen geen volkoomen bewijs maken, ten zy met andere omstandigheeden *end' argumenten* geholpen. (q)

20. Voor het laeste worden noch ten deele verbooden de blinde, stomme en dove lieden, *te weten in sulke faken daer gezicht ofte gehoor van noden is*, en mits de stomme schrijven kunnen, want teekens van handtgebaer souden hier niet genoeg zijn. (r)

21. Wat aengaet de andere die wel verhoort worden, maer geen vol bewijs maken, daer onder zijn eenige booven genoemd, gelijk Sufters ende Broeders, mitfgaders andere naebestaende verwanten, goede vrienden, partijdige, en nijdige menschen, dienstbouden en huirlingen die in yemants dienst zijn, onderdanen ten aanzien van hare Overigheeden, en voorts alle waer in de bovengeschrevene reedenen voor een gedeelte plaets hebben, gelijk of *yemant half blind, hardthoorig ende halfgekwas* naet de faken zijn; behoort hier ook toe een vrouwmensch die haer zegt van een seker persoon beslapen of beswangert te zijn, die eenige vol, eenige geen geloof willen hebben gegeven, doch moet onderscheidt gemaekt worden; *want als sy dat zegt om een man te krijgen, of het kint yemant op te dringen, soo behoort haer gantsch geen geloof toe, als wesende in eygen sake*, maer als 'er sulck een oogmerk niet by geblijkt te zijn,

Fff 3

en

(o) l. 23. ff. de Testib. (p) l. penult. C. de Hæret. (q) l. 53. ff. de Iudic. l. 7. ff. d. testib l. 12. & seq. C. d. quæst. A. Matth. d. cap. I n. 11. (r) l. 48. ff. d. O. & A.

en dat'er geen reeden van profijt of verlichtinge voor haer by te halen valt, dan is de verklaringe van het vrouwmensch vry van gewichte, bysonderlijk als het noemen van de man haer strekt tot beswaernisse, gelijk of sy een getrouwt man hadde gemeldet, daer sy met een ongetrouwt persoon te noemen haer minder schuldig konde maken. (i)

22. Stadskinderen moeten hier ook toegebracht worden, want of sy wel in rechten nevens dulle menschen gestelt worden, sulx is echter eygentlijk te verstaen van het bewint harer goederen, *ende niet van het gebruik haerder vijf sinnen*, daer het hier op aenkoomt.

23. Noch brengen wy tot dese soorte de *infâme* personen, soo die van de Wet, als van de Rechter met eerloosheit geteekent zijn, als ook die by wijse lieden voor sodanig worden gehouden, schoon van Wet of Rechter ongeteekent, gelijk zijn alle die een ongereegelt en ondeugend leeven leyden. (t)

24. Eindelijk zijn van dese slach alle *verachte, geringe, arme personen*, wanneer sy niet zijn van bekende deugtsaemheit ende gestadigheit, en is de Rechter aenbevoelen wijslyk te letten, hoeveel de gemelde reedenen, ende wat meer tegens de getuigen wort ingebracht, van het bewijs afneemt ende vermindert, als mede hoe veel andere *presumptien* door sulke getuigen worden gesterkt ende bevestigt. (u)

25. De Advocaten souden wel tegen personen die niet gantsch verboden worden, geen *oppositie* behooren te maken, dat echter doorgaens geschiedt tot groote verachteringe der proceduren ende onnutte kosten, zijnde genoeg dat sy protesteerden van salfs-recht te willen blijven om de getuigen te *reprocheeren*, dat is, tegens hare personen ende getuighenissen in te brengen, wat sy sullen bevinden te behooren, zijnde doch een gemeine reegel by de Rechters, *dat een getuige, als het eenigzins bykoomt moet worden toegelaten, behoudens het recht van reprobeeren*.

26. Des sy dan ook met recht sullen hebben te verwachten, dat naukeurige aenschouw sal worden genoomen op de hoedanigheit der getuigen, ten einde sy geen reeden mogen hebben te zeggen, ende voor te geeven, dat de getuigen sonder *oppositie* geadmitteert zijnde, niet veel acht op de reproches pleegt te worden genoomen.

27. De pligt van getuighenisse te geeven, is *publyk*, dat is, behoort tot het algemeine nut, en kan daerom ook van niemant worden geweigert, *dies ook een yeder kan gedwongen worden getuighenisse te geeven*,
tot

(i) Sand. 1. 10. 2.
ff. d. test. Nov. 90. cap. 1.

(t) l. 13. d. his qui infam. not.

(u) l. 3. in pr. & §. 1.

tot welken einde de getuigen op d'eerste citatie niet verschiinende, worden wedrom geciteert in *cas van purge*, en moetwillig uitblijvende eindelijk met breuken, met inlage, met gijfeling, met gevangnissen, en mogelijk ook met pijnigen in sware crimineele zaken, *niet in civile soo veel het pijnigen aengaet.* (w)

28. Doch eenige personen worden uitgenoomen die niet gedwongen worden te getuigen, als kinderen en ouders, swagers en schoonouders, stief-kinders en steevaders, oomen en neeven, zusters en broeders, mitsgaders hare kinderen tegen malkanderen; ja ik ben niet gehouden te getuigen tegen de geene die zusterling over my staet, noch hy tegens my; doch dit wort niet uitgestrekt tot de vrouwen of mannen van sulke personen, gelijk by den Hove is verstaen tusschen den *Procureur Generael* en *Elisabeth Indischeraven*, den 19 December 1680. de stief-zoon niet tegenstaende de verwantschap door een ander houwelijk al was verandert, is geëxcuseert, maer niet sijn vrouwe; het welke soo wel in civile als crimineele saken verstaen moet worden, hoewel verstaen hebbe, dat anno 1653. by den Hove gedisponeert soude zijn, dat de gemelde *excusatie* in civile saken geen plaetse soude hebben.

29. Is ook in *de selve sake* verstaen, dat de getuigen haer verzoek van excuse voor Commissaris by monde hebbende gedaen, de geene tegen wien se voortgebracht wierden, daer op wel *oppositie* konden maken, sonder dat de getuige self van nooden hadde *plaidoy* daer over te *sustineeren*.

30. Advocaten behooren ook niet te worden gedwongen te getuigen tegens hare *clients*, wanneer de waerheit op eenige andere wijze kan worden gevonden, ook niet over *incidenten* in gedeelten van een proces, daer niet veel aengeleegen is, om dat het onbehoorlijk schijnt haer te dwingen tot ontdeckinge van haer meesters saken, en onnut te maken tot het bedienen der selver.

31. Soo weete, dat een Advocaet is geëxcuseert van tegen sijn Meester te getuigen over een *Incident* al van belang, die echter naderhant niet meer in de sake dienende is genootsaekt geweest te getuigen, d'exceptie van gewijsder ding al vooren zijnde gerejecteert.

32. Edoch in sware saken en daer men de waerheit anders niet kan hebben, kunnen de Advocaten wel gedwongen worden, om dat het anders in de macht van een partije soude zijn den eyscher van sijn bewijs te berooven met een Advocaet te kiezen, die ook nevens een ander kennisse van de sake mochte hebben.

32. Het

33. Het middel en naeste oorzaak van dwang tot getuighenisse te geeven, is de macht des Rechters *gefondeert op de litis contestatie van partijen*, dien alsdan om haer recht goet te maken genoegsame middelen moeten worden vergunt, maer buiten *litis contestatie* en *opgeheeven proces* kan men geen lieden dwingen om getuighenisse te geeven op het geene wy haer vragen willen.

34. *Ten zy de noodt sulx mochte vereyschen, in perpetuam rei memoriam*, gelijk men spreekt; tot altoos-duirende geheugenisse van cenige sake, waer van dese twee dingen ten aanzien van een eyscher van nooden zijn; ten eersten, dat 'er noch geen *geleegentheit is om het proces aen te vangen*, soo om dat het recht noch niet ten vollen is gebooren, of dat 'er ander belet is, om te konnen gereedt worden; ten tweeden, *dat de getuigen door ouderdom, door krankheit, of een aenstaende lange reise gevreesd worden niet te sullen by der hant zijn*, als het pleit sal aengevangen worden.

35. Buiten sulke en diergelijke reeden kan die een eysch te doen heeft, geen getuigen beleggen; *maer een Verweerder kan het altoos en sonder onderscheidt doen*, om dat het in sijn macht niet is, de aanspraak te doen, als hy wil, (*) en daerom hy zich op het toekomende onsekerere mag wapenen. In crimineele saken staet het een beklagde of beruchtigde ook vry, sijn onnooselheit met sulke getuigen voor te bouwen, maer een beschuldiger niet; behalven dat de *Procureur Generael* gewent is, voor hem selve getuigen te roepen, ende te eedigen tot sijn *informatie*, Edoch dese getuighenissen hebben geen kracht van bewijs, en de lieden souden ook iwaerlijk gedwongen konnen worden om sodanige *deposities* te doen, als sy niet en wilden.

36. De wijze van sulke verhooringe is, dat de Impetranten by rekest verfoeken, dat getuigen mogen worden geciteert ende gehoort *in perpetuam rei memoriam*, dat is, tot gebruik van toekomende bewijs, met overroeping van partije, die d'er ook interrogaten by kan stellen, en worden d'informatien alsdan onder het Gerechte ofte den Hove *secreet* bewaert tot dat sy gebruikt sullen konnen worden, *mits echter de selve getuigen, indien sy ten tijde der actie by der handt zijn, noch moeten worden verhoort*, gelijk by den Hove verstaen is, in de sake van Freerk Gosliks Requirant, contra Ids Fockes Gedaegde, den 1 Febr. 1637. *Nauta decis. 34.*

37. De eyscher moet ook binnen 's jaers, nae dat hy heeft gekonnen, sijn actie voor recht aenstellen, of de getuighenissen verliezen haer
kracht;

(*) *Gail. I. obs. 29. Mynsing. 4. observ. 71.*

kracht; wel te weeten, als sy ten tijde van het pleit selve niet konnen worden *geproduceert*, soo hebben de voorige depositien behoorlijk gedaen, haren kracht. (y)

38. Buiten sulke noodzakelijkheid is niemant gehouden tegen sijn dank te getuigen, en daerom als yemant ten verfoeke van een ander geroepen wort voor *Magistraten* ende Gerichten, om buiten pleit *præparatorie* soo men spreekt, dat is, *voorbereidens wijze* te getuigen, die heeft sijn keur niet, of hy wil verschijnen, want dat moet hy doen op ordere van sijn Overigheid, *maer wel of hy wil antwoorden op de voorgestelde vraegstukken*. deselve wille-keur heeft een yeder om te getuigen in *contracten*, in testamenten, in Notariale attestatien, en diergelijke meer; soo nochtans dat d'Overigheid getuigen soude konnen ordonneeren, indien 'er geen andere wierden gevonden bequaem tot die sake, daer't elkens van gehandelt wort. (z)

39. Een ander is het, als de Rechter uit eygen beweeginge wil onderzoek doen, op misdaden of andere faken, die tot handthaavinge van het gemeine beste vereyscht worden, want als dan een yegelijk gehouden is, de waerheit getuighenisse te geven.

40. Het getal der getuigen is gemeinelijk onbepaelt, behalven in uiterste willen, *waer van elders gesproken is*, de Wet zegt anders simpel *van getuigen*, invoegen niet minder als twee konnen zijn om volkoomen bewijs te maken, en om dat een de helfte van twee is, daerom hebben de meesters ons geleert, *dat een getuige half bewijs* maekt, invoegen sy willen dat den geen die met een onbesproken getuige sijn eysch bewijst, den eedt tot vervulling by den Rechter mag en moet worden opgedragen, het welke met Keyserlijke Wetten uitdruckelijk is strijdende, by welke een getuige, geen getuige is, ende mag niet gehoord worden, al was hy bekend voor de eerlijkste en deftigste man van het geheele landt, (a) het welke overeenkoomt met de Goddelijke Wet, die in de mondt van twee of drie getuigen zegt alle waerheit te bestaen. de practijke nochtans van meest alle plaetsen volgt het gemeine gevoelen der meesters, (b) ende by ons wort het mede somtijts gevolgt, soo wanneer de verdere omstandigheeden ende waerschijnlijkheit met het zeggen van de eene getuige overeen koomt, ende lichter in een sake van klein belang als van groot gewichte; besonderlijk in *crimineele* faken die immers volkomen bewijs moeten hebben. (c)

II Deel.

G g g

41. Want

(y) *Gail d loc n. 4 & 5.*

(z) *l. 22. ff. d testib.*

(a) *l. 9. §. 1. C. d*

test. (b) *Fab ad tit. C. d. test. num. 11.*

(c) *A. Matth. d. crim. lib. 48.*

tit. 15. cap. 3. num 3.

41. Want immers is de practijke in desen by ons soo vast noch niet, maer zijn veele Rechters ende Rechtsgeleerden van dien verstande by ons, dat het Goddelijk en Keyferlijk recht hier in by ons niet is wechgenoomen, maer dat men lieden die met een getuige haer zeggen vast maekten, afwijfen moeste, *bysonderlijk als sy wel meer getuigen by de saek hadden kunnen krijgen*; om dat sy't haer dan self moeten wijten, Soo is ter nauwer noodt met meerderheit van stemmen de eedt opgedragen aen *Jarig Jelles*, die met een getuige, wesende een Prædicant ende noch sijn partije in een andere sake, bewees, dat hy seekere tien pondematen landts tot Jellum hadde gehuurt voor vijf jaren, van w: de Raeds-Heer K. hebbende de Curatooren van sijn zoon het landt nae verloop van drie jaren hem opgezezt, ende aen een ander verhuurt, edoch onder *conditie, soo het vry was*; gevende alsoo sy selve te kennen, dat sy d'er aen twijfelden. Mogelijk hadd' het een groot patrimonie geweest, de Impetrant soud' het op sijn eedt niet hebben gekreegen. *Voor Kerstijdt 1681.*

42. Voor een eenlijk getuige moet ook worden gereekent, als veele van verscheidene feiten ontrent van een sake getuigen, ofte van eenderley feit op de verscheidene tijden en plaetsen gedaen, en niet te min sulke singuliere getuigen, (soo noemtmense) kunnen somtijts worden te zamen gevoegt, als sy verscheidene gedeelten van een saek of daedt bewijfen, ende wel met malkanderen geproportioneert zijn, (d) ook kan dese te zamenvoeginge plaets hebben, als veele, verscheidene daden van een natuire en eygenschap zeer gewis en duidelijc verklaren; Soo is den 21 Martij 1645. gecondemneert *Antony de By*, om dat hy by nacht en ontijden verscheidene eerlijke dochters en getrouwde vrouwen, soo by nacht op straet, als in particuliere huisen hadde onder de kleederen getaft, tot oneerbaerheit aengesocht, ook gewelt op eenigen onderlegt, ende dat door seer veele singuliere getuigen, alle van verscheidene voorvallen spreekende, behalven dat op eenige feyten medehelpende getuigen waren, *Nauta decis. ibi.* Wederom voor de hondsdagen 1681. *Christianus Siamburg* beschuldigt zijnde, dat hy familie gelt afgenoomen hadde van lieden die het niet schuldig waren, hebbende aen eenige het selve weeder-gegeeven, aen eenige niet, is daer over gedoemt, schoon yder van sijn eygen weedervaren alleen sprak.

43. De manier om getuigen te hooren is eerstelijc, *dat sy geëddigt worden*, ten ware sy door partije daer van wierden ontslagen, t welk gemeinelijc geschiedt in persoonen, die *rede onder publijken eede staen*, welke

(d) *Wissemb. ad tit. ff. d. test. tit. 32.*

welke dan haer verklaringe doen onder eede, voormaels ten aenzien van haer bedieningen afgeleidt. andere perſoonen worden zeer zelden van den eedt gequiteert.

44. Ook kan het getuigen van de amptdragende perſoonen *onder eede voormaels gedaen*, voor geen beëdigde getuigheniſſe worden gehouden, om dat een eedt voor langen tijt in een ander ſake gedaen, die kracht niet heeft om het gemoedt te beweegen, welke by de tegenwoordige en werkelijke uitſpraak des eeds gevoelt ende bevonden wort, ſoo dat het alleen is een beleeftheit van partije, die ſodanige depositie voor goet ende wettig aanneemt, het welke een yeder in civile ſaken kan doen, *maer in crimineele niet ſoo.* (e)

45. Het eedigen geſchiedt in tegenwoordigheit van partijen of derſelver *Advocaten*, maer d'ondervraging der getuigen wort gedaen by den Rechter aſſonderlijk, blijvende ſelf ook haer getuigheniſſen ſecreet, *tot dat partijen van wijdere productien hebben gerenuncieert.*

46. Het examinieren wort gericht nae ſodanige *poſtuen en articulen* van de *producent*, mitſgaders *interrogaten*, als partije daer mag hebben tegens geſtelt, volgens het geene ten voorgaende capittelen geſproken is.

47. De plaetſe daer de getuigen worden ge-examineert, is by de Needer-rechters publijk, te weten, het Raedt of Recht-huiſ of Secretarije, voor den Hove geſchiedt het ten huiſe van de Commiſſaris.

48. Maer het is rechtens, dat zeer oude lieden, en byſonder matronen als ook kranke en bedleegerige, ter plaetſe daer ſy wonen en in haer eigen huiſ werden ondervraegt, ook andere perſoonen die niet ſonder groot ongemak haer van huiſ kunnen begeeven: Nae Keyſerlijke rechten worden doorgaens alle *Matronen*, ſchoon van geen hooge ouderdom, Magiſtraten, ende ſoldaten op de ſelve maniere bejeegent (f) maer dat heeft by ons ſonder andere reeden van noodtwendigheit geen gebruik; edoch is dit wel de gewoonte der Commiſſarien, *dat als 'er veel getuigen op een plaetſe te verhooren zijn, ſy haer alſdan te dier plaetſe vervoegen ten verſoeken der producenten, en tot vermijdinge van onkoſten, die met het reizen der getuigen ſouden worden veroorzaekt.*

49. Als de getuigen onder andere *jurisdicte* gezeeten zijn, ſoo konnen ſy niet worden geciteert, als door middel van requiſitie ofte verſoek aen het Gerechte der plaetſe gedaen, tot welken einde de Rechter voor wien het proces hangt, of een beſlooten miſſive zendt, of in de opene citatie ſodanige woorden van *requiſtoire citatie* laet invloeyen; dit lae-

Ggg 2

ſte

(e) Gail. 1. obſerv. 101. num. 2.

(f) l. 3. § ult. l. 19 ff. d. reſt.

ste wordt doorgaens by de Neder-rechters gedaen; het eerste wanneer het Hoff buiten de *Provincie* versoeft getuigen te hebben verhoort; ook te met wel by de Needer-rechters, die malkander met eenig respect willen tracteeren.

50. Maer de absente getuigen moeten op haer plaets, en by haer Rechter waerlijk worden geëxamineert, soo op de *articulen van de producent*, als op de *interrogaten van party advers*: geschreeven attestatien, het zy voor *Notaris* of voor d'Overigheid gepasseert, daer partije niet over geroepen is, kunnen geen bewijs maken, ook niet als d'attestant overleeden is, (g) hoewel aldan de Rechter eenigzins meer daer door kan bewoogen worden, als 'er noch ander bewijs bykoomt, en dat soo wel in *civile* als *crimineele* saken, hoewel in dese laeste d'attestaten noch minder kunnen gelden. (h) Het zoude wat anders zijn, indien partije daer over gehoord, ofte *interrogaten* gestelt hadde. (i)

51. De onkosten van de getuigen haer *vacatien* en verteeringen moet de *producent* verleggen ende betalen, te weeten yeder Edelman of persoon van conditie wort by d'Ordonnantie twee guldens 's daegs toegeleidt, als sy buiten haer woonplaets reisen, en ter selver plaetse niet meer als een gulden; gemeene lieden krijgen half soo veel, doch wort dit doorgaens al wat ruimer genoomen.

52. De tijt van getuigen te doen verhooren, in 't voorgaende kapittel ningedrukt, ende de termijn verlopen zijnde, kan sonder *relief* geen nieuwe *productie* geschieden; edoch partijen kunnen met onderling consent den termijn wel verlengen, gelijk ook de Rechter uit gewichtige oorfsake verzocht zijnde, kan doen, ende geschiedt dit alsoo dikwils.

53. De selve getuigen kunnen ten tweedemale niet worden geproduceert, om de selve feyten te getuigen, of haer getuighenisse te veranderen, maer indien sy donkerlijk of twijfelzinnig mochten hebben geantwoort, is 'er geen reeden, waer om sy niet souden kunnen worden geroepen, om verklaringe daer van te geeven. (k)

54. Wat het geloove der getuigen aengaet, daer ontrent koomt het zeer aen, op de voorzichtigheit van een Rechter, sonder dat 'er eenige vaste reegel kan worden gestelt, ten zy het de moeite weerd is, om te zeggen, dat het geene veele zeggen, eer moet worden geloofst, als dat weinige, eer het geene verseekeert, als het geene ontkent wort, en eer die wat gezien, als die wat gehoord heeft, hoewel een getuige van gehoor niet en wort verworpen, bysonderlijk als hy een getuige van

(g) l. 3. §. 3. ff. d. testib. (h) per l. ult. C. de Testib. (i) d. l. 3. §. 3. l. 16. l. 19. C. eod. Nov. 90. cap. 5. A. Matthæus disp. d. jud. 9. th. 37. (k) arg. d. l. ult. C. d. test. A. Faber ad d. tit. def. 2.

gezicht nevens hem heeft, en andere *presumptien* meer. Soo is geschiedt in de sake van *Arent de Wijse*, die neevens andere twee gedaen hadde een geweldige huifbrake; de meidt van het huis hadde hem gezien klaer en wis, de huis-heer verklaerde, wel te weten, dat hy 'er geweest was, hem kennende aen sijn stemme en aen sijn kleedinge, maer hadde hem in 't aengezichte niet gezien; is gehouden voor vol getuige voor *Pinxter* 1680.

55. Het meer of minder geloof hangt ook zeer aen de reeden van weetenſchap, die de getuigen weeten te geeven, en kan daer van alleen wel gebeuren, dat drie of vier getuigen verworpen ende twee vol geloof verkrijgen. *Exempel*, de Magistraet van Workum ſprak ſeeker klokgieter aen, om vergoedinge van haer groote klok, die geſcheurt was, door dat de klepel by hem al te ſwaer ſoude zijn gemaakt, het welke ſy met vier getuigen beveſtigden, die verklaerden, dat de klok daer door gebrooken was, waer van drie ſelf klokgieters wâren. Edoch ſy gaven geen ander reeden van weetenſchap, *als om dat ſy 't er alſoo vooraenzagen*. Maer de Gedaegde hadde getuigheniſſe van twee andere Meesters, die reedenkavelden nae de gronden van de konſt, dat een klok van ſulk' een diameter ſoo ſwaer was, ende een kleepel moeſte hebben van ſulken gewichte, dat deſe klepel niet en hadde de *proportie* van vierdehalf ten hondert, van de ſwaerte des klocks, die ſy verklaerden dat een kleepel, nae de konſt, wel mochte hebben; Waer by koomende dat de Meester eenigzins bewees, dat hy die van Workum hadde gewaerſchout, voor onbehoorlijk luiden dat'er geſchiede, ende dat ſy de klok dienden om te hangen, door dienſe op die zijde, daer de kleepel tegen aen floeg, verſleeten was; ſoo wiert de meester vry geſprooken, de Magistraet hadde ook geweigert ten verſoeke van de meester den kleepel te laten weegen, *Claes Johannis Adama cum ſoc. in qualiteit, contra Willem Sprakel, voor Karſtijt* 1681.

56. Wy hebben hier vooren ook al gezegt, dat de getuigen nae de openinge binnen drie weeken kunnen worden *gereprocheert*, tot welken eynde gemeinelijk *reprobatoire articulen* worden overgelecht, waer op partije moet antwoorden, en kunnen daer op wederom getuigen, die men ook *reprobatoir* noemt, worden geproduceert, niet alleen om te bewiſſen de perſoneele onbequaemheit der getuigen, maer ook om te wederleggen het geene ſy getuigt hebben; ſijn eygen getuigen, indien ſy by geval tegen ons getuigen, kanmen niet reprobeeren, en moet een Advocaet wel acht ſlaen, dat ſijn party onder de *reprobatoire articulen* geen feiten ſtelt die waerlijk *probatoir*

zijn, dat is, die tot principael bewijs recht uitstrecken, waer op dikwils die van bewijs versteeken zijn, haer konstelijk uitleggen.

57. Alhoewel dese *productie* ook wort toegelaten aen de geene die van antwoord op d'artikelen zijn versteeken geweest, en tot welkers naedeel *dispositie* gevallen is, door welke d'artikelen tegen haer overgelecht voor bekend zijn gehouden, gelijk by den Hove geweest is in cas van oppositie tusschen d'erfgenamen onder *beneficie* van inventaris van Juffr. Lucia van Siccama, en des selfs crediteuren, voor de Hontsdagen 168...

58. Wat meer is, de reprobatoire getuigen van partij kunnen wederom door *contrareprobatoire* gerefuteert worden, het welke dan wederom by maniere van artikelen, en verhooringe nae den draet der selver wort in het werk gestelt; verdere productien kunnen niet worden gedaen, behalven dat 'er noch wel nieuwe getuigen kunnen worden geproduceert, om te bevestigen het geene by onse getuigen mach zijn gezegt, om ons intentie noch nader te bewijzen, als wy bemerken dat door onse getuigen is geschiedt; by exempel, A heeft beweesen dat B een huis van hem gekocht heeft op seekere tijt en plaetse. B heeft beweesen, dat hy doen ter tijt op een ander plaetse geweest is, A kan wederom productie doen, om sijn zeggen nader te bevestigen en vast te maken. (k)

59. Te weeten, dit alles verstaet zich nae de tijt der openinge van de bewijzen, soo wel als het proces op seekeren peremptoiren tijt geinterloqueert is, als in *factis in forma*, loopende t'elkens tot yeder productie een nieuwe tijt van drie weeken tot drie weeken voor den Hove, ende voor de Neder-rechters van acht dagen tot acht dagen, gelijk elders gezegt is van de rechts termijnen in 't algemeen.

60. In plaetse van getuigen tot bevestinge van onse bewijzen kunnen schriftuiren ingeeven, waer in met reedenen en *argumenten* onse getuigen en hare depositiën worden verdedigt ende gelalveert, waer van het *salvation* genoemd worden; doch het gebruik is niet, om bysondere schriftuiren van reproches of *reprobation* ofte *salvation* in te geeven; maer het wort beide gedaen by de *Remonstrantien*, die voor het laetste pleegen ingegeeven te worden.

61. Nae de *conclusie* kunnen niet alleen geen meer bewijzen, noch van getuigen, noch van *instrumenten* worden voortgebracht sonder *relief*, dat niet als om gewichtige reedenen wort toegestaan, maer ook niet worden geschreeven of by den processen gevoegt. van de *conclusie* is in het voorgaende kapittel gesproken.

62. Plai-

62. Plaidoyen over oppositie tegens getuigen worden niet *geinterloqueert* op bewijs, als wanneer de reedenen van oppositie soodanig zijn, dat sy den getuige t'eenemael nae rechte souden uitsluiten, ende als van die reeden *præparatoir* geblyk is; een van dese beide vereyschen cesserende, worden de getuigen toegelaten, *behoudens reproches*, om dat anders de sake ten principale door *interlocutien* te zeer wort opgehouden, en dikwils d'eene *interlocutie* op d'ander soude koomen; gelijk aangemerkt is in de sake van de Heer *Procureur Generael* tegen *Christiaan Sjangborg*, den 14 February 1680. De gevangen oppositie gebrukende sonder *præparatoir* bewijs, hadde echter *interlocutie* bekomen by pluraliteit. hy daer op getuigen produceerende tot warffinge van des Heeren klagers getuigen, soo maekte de Heere klager wederom *oppositie* tegen een van dese getuigen, met *peremptoire reedenen ende sommier bewijs*, soo dat daer meer reedenen *van in factis te wijsen* zich op deden, als te vooren; Is echter anders verstaen, om dat d'*interlocutien* in diervoegen opgehoopt souden kunnen worden, *sonder eynde*, tot onverantwoordelyk ophouden van de sake ten principalen, en is dese laeste getuige toegelaten, *behoudens reproches*; ondertusschen aangemerkt zijnde, dat het beter was geweest, indien d'eerste *interlocutie* mede was achter gebleeven, den 20 April 1680.

XXVIII. KAPITTEL.

Van Presumptien.

Wat Presumptien zyn. Onderscheidt der selver van vercieringen. Deilinge der Presumptien ende exempelen op yder passende. Mitsgaders kracht der selver.

1. **D**Us verre van de Bewijsen; een weinig moet noch gezegt worden van de *Presumptien*, ofte vermoedingen, welke niet anders zijn, als *waerschijnelijke reedenen*, *genoomen uit d'omstandigheeden der feiten*, ende nae gelijkheit van het geene doorgaens pleegt te geschieden: de feiten moeten eerst vast staen, eer men de *presumptien* uit de selve vergadert, want de feiten selve worden niet ge-præsumeert.

2. Sy

2. Sy worden onderscheiden van vergieringen in Rechten bekend, want dat *zijn stellingen die men voor uit maakt*, schoon men weet dat sy onwaerachtig zijn. by exempel, een zoon willende sijn vaders testament onheus beschuldigen, moet zeggen in sijn libel, dat *sijn vader, doen hy het testament maekte, niet by sijn zinnen is geweest*, want schoon de geschreevene erfgenaem voorgaf te willen het tegendeel bewijzen, dat soude hem niet baten: diergelijke vergieringe is het die van de *korte handt*, alsoo genoemd, en andere meer, waer van elders gesproken is.

3. De presumptien worden gedeelt, dat sy of *sterk* of *licht* zijn, de sterke maken wel geen vol bewijs, maer brengen te wege, dat het bewijs vereyscht wort van die geene tegen wien de *praesumptie* strijdt; exempel, een testateur heeft eenderley somme gelts, aen een ende deselve persoon gemaakt, indien het in verscheiden codicillen is geschiedt, of het eene in een testament en het ander in een codicil, soo wort gepraesumeert, dat de testateur het tweemaal heeft willen maken, *ten zy de erfgenaem de contrarie wille des overleedenen bewijst*, maer als het beide is in een *instrument*, soo moet de legataris bewijzen dat de testateur dat heeft willen verdubbelen, om dat de praesumptie dan tegen hem is. (a)

4. De lichte praesumptien veranderen de verplichtinge tot bewijs tusschen den eyscher ende verweerder niet, *maer sy geeven alleenig aen den Rechter eenig naedenken meer of min*, nae dat sy zich veele in *getale* ende in *waerschijnlijkheit* komen op te doen, gelijk of gy zeidet, dat *yemant die onder van jaren is, ook wijser ende voorzichtiger was*, dat yemant rijk is geweest om dat sijn vrienden rijk zijn, dat een dievery geschiedt is by een die behoeftig is, ende ontrent de plaetse des diefstals gezien is, ende wat diergelijke ontelbare meer allenthalven voorkoomen.

5. Noch worden de *praesumptien* onderscheiden, dat sy of *gissingen* ofte *stellingen* zijn; gissingen, die een mensch uit de natuire der sake ende gewoonte der menschelijke dingen af neemt, die dan wederom sterk of swak zijn als vooren; foodanig was de praesumptie van *Salomon* in sijn oordeel tusschen de twee moeders, wien het doode of het leevende kindt toebehoorde, als ook die van de *Keyser Galba* tusschen twee Landtlieden twistende over d'eygendom van een koe, sonder bewijs aen beide kanten. hy liet het beest brengen ter plaetse daer het gedrenkt wierde, ende liet het doen geblinthokt zijnde gaen, daer het wilde, en wees het roe den geenē tot wiens landt het was gegaen.

6. Als

(a) l. 12. ff. de Probat. & Praesumpt.

6. Als de praesumptien sterk zijn, soo kunnen sy een twist-sake wel eyndigen, niet recht uit, maer by gevolge, te weeten, *als de geene die met de praesumptie beswaert is het tegendeel niet kan bewijzen*, soo valt de sententie voor den geenen die met praesumptien geholpen wort; ja *wanneer de praesumptien sterk en veel in getale zijn*, soo kunnen sy soo wel recht uit onmiddelijk bewijs te weege brengen, als door reedenskavelinge van nootwendig gevolg, soo verre sy het gemoedt des Rechters niet toelaten te twijvelen van de waerheit der sake; *waer in echter met groote omzichtigheit dient te worden gegaen*, insonderheit in *crimineele saken*. (a)

7. Stellingen worden by ons genoemt soodanige *praesumptien*, die by de Wet vastgesteld worden, of absoluut, of soo lange het *contrarie* niet beweesen is. de eerste pleegen by de Rechtsgeleerden genoemt te worden stellingen *van de Wet, en uit de Wet*. De tweede *van de Wet alleen*.

8. Soodanige *praesumptie* is voor alle brieven en *Instrumenten* wettelijk gemaakt; men houdt, dat het geene daer in staet, alsoo is gepasseert, soo lang het tegendeel niet is beweesen. Gelijk als een handtschrift is wedergegeeven aen den Schuldnaer, anders, gescheurt of doorgestreecken, soo wort betalinge vastgesteld, soo lange niet anders is getoont. die yemant heeft gehoort, gequetst, of doodt geslagen, wort geloofd sulx met opzet gedaen te hebben, soo lange hy 't tegendeel niet doet blijken.

9. Vaste stellingen, daer tegen geen bewijs wort aengenoomen, zijn de volgende; wie voor twee jaren in een handtschrift bekend heeft, seekere summa gelts te leen ontfangen te hebben, schoon hy voor geeft, dat geen tellinge geschiedt soude zijn, wort niet geloofd ook tot geen bewijs toegelaten nae Keyfers Rechten, *waer van op zijn plaetse gesproken is*.

10. Een momber in het *Inventaris* self hebbende laten stellen, welke zijn weese goederen zijn, wort naderhandt niet gehoort, indien hy wil aenneemen te bewijzen, dat het soo niet soude wesen, immers nae Keyfers Recht. (a)

11. Een *die van Overspel aenklaegt* ende niet overtuigt zijnde, *naderhandt het selve vroumensch trout*, wort gehouden ende genoomen als schuldig aen 't voorgaende feit, *hoewel niet op ordinairse straffe*. (b)

12. Een vrouwe borge geworden zijnde voor een ander, en hebbende laten stellen in een brief by drie getuigen vertee kent, *dat sy*

II Deel.

H h h

voor

(a) *ziet hier van Sand. 5. 9. 14.* (a) *l. ult. C. Arbitr. Tut.* (b) *l. 34. C. de Adult.*

voor die borge-stellinge profijt genooten heeft, soo wort dat onfeilbaer geloofd ende sy wort niet toegelaten tot contrary bewijs of voorwendinge van haer vrouwelijk *Privilegie*. (c)

13. Een Krijgsman of Amptdragende Persoon hebbende gelt te leen ontfangen, wort geloofd sulx op credijt van sijn Krijgsmans goet eygentlijk of oneygentlijk genoomen, te hebben ontfangen, ende moet soo verre betalen, sonder gehoort te worden in sijn zeggen, dat hy 't ten aenzien van dat goet niet soude hebben ontfangen. (d)

XXIX. KAPITTEL.

Van Remonstrantien.

Wat Remonstrantie zy. Waerom in de Ordonnantien gemeldt, sijn heedensdaegs een gedeelte van het proces. Behelst ook de reprochies ende salvatien. Belang ende kracht van de Remonstrantien.

1. **H**et laetste gedeelte van een proces dat op bewijs is geweest, pleegt te sijn de *remonstrantie*, welke is een *schriftuure*, waer in partijen de verdiensten der geheele sake, soo nopens de feiten als het recht in een begrip te zamen stellen, en alles tot haer oogmerk nader aendringen.

2. Eygentlijk soude de remonstrantie sijn een kort verhoog van het geene nae de *interlocutie* is gedaen ende beweesen, met toepassing van de noodige rechten daer op slaende, nademael van het recht voor de *interlocutie* genoeg schriftuuren verwisselt sijn geweest, maer het gebruik is, gelijk gezegt, dat het een *deductie* wort van alles wat tot de sake behoort.

3. d' Ordonnantien van den Lande melden van dese remonstrantien niet, en het plachte geen gedeelte van het proces te sijn, maer de nuttigheit der selver heeft soo veel gebruik daer van gemaekt, dat sy nu voor een deel des processen aengezien ende gehouden worden.

4. Invoegen ook wel *Presentatien* ende verklaringen daer in gedaen, by den Rechter opgenoomen ende ter sententie worden *geinsereert*, dat niet konde geschieden, als het tot geen deel van het *Proces* geworden was.

(c) l. 23. C. ad Sc. Vell.

(d) l. ult. inf. C. ad Sc. Maced.

5. Te meer dewijl de *reproches* ende de *salvation*, die by d' oude *Ordonnantie* voor gedeelten van 't proces worden getelt, niet meer bysonderlijk worden ingedient, maer altoos nevens de deductie der bewijfen worden aengetrocken ende op yeder dispositie gepast.

6. In sulker voegen wort er van gehandelt in 't *append. reglem. van de practijke voor den Hove*, by den Raedt vastgesteld ende gepubliceert, den 27 September 1633. met bevel dat van de *remonstrantien* sal worden gediend op de rolle, gelijk van andere schriftuiren, (a) als mede dat'er geen schriftuiren by sullen worden overgeleidt, als die te vooren met overroeping van partijen behoorlijk voor *Commissaris* ingedient zijn geweest, (b) *by peene* dat op instrumenten anders by de *remonstrantie* overgelecht niet sal worden gelet, maer d' Advocaet daer over gecensureert. (c)

7. Ende alsoo dit het alderlaeste schriftuur is, soo wort het partijen niet *gecommuniceert*, noch eenigē nieuwe debatten daer op toegelaten, (d) hoewel echter kan gebeuren, dat'er nader *remonstrantien* by het proces worden gevoegt, 't welk geschiedt door dien de *remonstrantie* nevens het proces acht dagen voor het *fournissement* by den *Secretaris* moet liggen, alwaer het de Gedaegde ziende, kan alsoo nader daer op schrijven, en krijgt d' *Impetrant* des Gedaegdes *remonstrantie* in handen, hy kan het selve doen.

8. Edoch het Hoff neemt daer zelden of noit acht op, *als wese*nde tegens d' *Ordonnantie*, en ook om de langwijligheit, die de Advocaten in desen deele boven al dienen te mijden, want alsoo de Rechter door het voorgaende dikwils al vermoeit is, soo zijn lange *remonstrantien* zeer onaengenaem, en worden ook wel niet geleesen, *als de Rechter hem kan voldoen* nopens het recht ende feiten al voorens gededuceert.

9. In de *remonstrantien* wort bysonderlijk de *studie* en 't oordeel van een Advocaet gemerkt, *als sy met smaek by den Rechter geleesen worden*. Want om dat die uit het leesen van 't Proces nopens het feit ende 't recht dikwils al is voldaan, soo zijn de *remonstrantien* verdrietig, als sy flauw, *redictoir* ende langwijlig zijn, die dan de *fortuin* wel loopen van niet eens geleesen te worden, en daerom moeten sy *kort, levendig en bondig* zijn.

10. Kort, om reeden die gezegt is, dat de Rechter als 't hier toekomt meest al voldaan ende vermoeit is door de andere schriftuiren; zy is echter noit langwijlig, door 't zeggen van 't geene nootwendig is.

H h h 2

II. Le-

(a) art. 5. op 't laest. (b) art. 5. 6. (c) art. voors. op het laest. (d) art. 7.

11. *Levendig* wort sy , door een klare veerdige stijl , door krachtige reedenen te vooren niet bygebracht ofte nu op een ander wijze voorgestelt en aangedrongen , door weinige en heldere allegaten wel uitgedrukt en toegepast ; de opgehoopte meenigte van acnwijfen sonder uithalinge van *Concludente* woorden zijn doot in de Pot.

12. *Bondig* , dat is , met een bequame ordere ende vloeiende sluitreedenen uit de feiten ende rechten ter sake passende wel te zamen gebonden.

13. Als'er veel pointen in het proces zijn , soo moet de selve ordre in de Remonstrantie gevolgt worden die in het libel geweest is , anders kan de herhalinge der rechts en bewijs reedenen wel anders worden ingeschikt , soo het begriip ende gevolg der sake daer door kan worden verlicht.

14. Het geene voorschreeven is , moet ook worden verstaen van remonstrantien die op poincten van officie , ende bewijsen daer op slaende worden ingeleevert. (e)

XXX. KAPITTEL.

Van Pleidoyen.

Dat pleidoyen zijn extraordinarise ende korte processen. D'eerste soorte de eysch op hand-bekenninge ende maniere van dien. Wanneer 't namptissement plaets heeft of niet. Pleidoyen over kleine saken, exceptien en oppositien.

1. **E**n proces wort onderscheiden in *ordinaris* en *extraordinaris*. Ordinaris , daer in de gewoonlijke stijl ende termijnen worden gevolgt. *Extraordinaris* , daer in de termijnen en de schriftuiren korter zijn. Van d'ordinarise *processen* is het dat wy tot noch toe hebben gehandelt. de extraordinarise worden Pleidoyen genoemd , welke zijn voor eerst de *provisioneerende condemnatien* , tot *namptissement* , hebbende plaets , als yemant geciteert is om schult , herkommende uit gepasseerde obligatien en handtschriften , ook om

(e) *Append. voors. aet. 6.*

om alle bekende schulden ; want die een acte geschreeven ofte geteekent heeft , is gehouden *ten dage dienende* , en eer dat men voortvaert, *zijn handt te bekenen of te ontkennen*, alſchoon hy het ſelve niet hadde geteekent, *maer een ander in ſijn name*, ſoo moet hy verklaren of hy den laſt heeft gegeven of niet , maer een erfgenaem is daer toe niet gehouden, om dat hy reeden van onweetenheit nopens de daedt van een ander kan voorwenden. (a)

2. Een vrouw alleene geteekent hebbende moet de ſelve met de man geciteert worden , om handtbekenninge te doen , maer als ſy met de man geteekent heeft , is't genoeg dat de man ſijn handt bekent heeft, gelijk verſtaen is in de ſake van *Conradus Ludinga in qualiteit Impetrant* , contra *Jan Everts cum ſocijs Gedaegden* , den 11 October 1680.

3. Als de Gedaegde het handtſchrift ontkent , ſoo gaet men tot gewoonlijk proces , maer laet hy zich tweemaal accuſeeren , eens in perſoon geciteert zijnde, ſoo wort het handtſchrift ten profijte *van de dubbelde contumacie voor bekent gehouden*. (b)

4. De bekenteniffe heeft dit effect , dat de ſchrijver of teekenaer des handtſchrifts , ſchoon hy om andere reedenen ſultineert niet gehouden te zijn om te betalen , het gelt moet echter *namptiſeeren* ofte *conſigneeren* onder den Griffier, die daer van, *gelijk van alle conſignatie penningen*, geniet *van yeder gont gulden een halve ſtuiver*, welk gelt by den Impetrant kan worden gelicht, onder *cantie* , dat hy het naderhant wederomme ſal geeven, indien het bevonden wort hem niet toe te behooren ; het conſignatie gelt moet worden gehoedt by den Gedaemden , *ſchoon de koſten ten principalen mochten weſen gecompenseert* ; zijn 't andere ſchulden die de Gedaegde bekent , hoewel'er geen handtſchrift van en is, ſoo is hy ook gehouden tot *namptiſſement* ; het ſelve ſal ook plaetſe hebben , als een instrument niet oorspronkelijk is verſteekent , maer by de ſchuldnaer voor goetd en wettig erkent.

5. Heeft yemant hem nevens een ander *in ſolidum* , dat is , voor het geheel verbonden, die nae Rechte ſoo konde verbonden worden, indien hy ſoo aengesprooken wort , hy moet voor het geheel *namptiſeeren* , ſchoon hy niet en heeft *gerenuntieert* het *beneficie van diviſie*, wanneer het niet klaer blijkt , dat het ſelve *beneficie* plaetſe hebben moet , om dat het ook om andere reeden kan ceſſeeren als om *renunciatie* ; ſoo by den Hove geweſen is in de ſake van *N. de Heide*

H h h 3

Impe-

(a) Sande 1. 8. 1.

(b) Ord. 3. 12. 1.

Impetrant, contra de Secretaris Gilbert Verſpeek Gedoemde, den 27 October 1643. *Nanta decif.* 137.

6. Daer zijn nochtans gevallen, in welke de proviſioneele condemnatie niet voortgaet, als ten eerſten, wanneer een *Impetrant* zich een *qualiteit* aanmeenticht, die hy niet en bewijſt, gelijk of hy zeide als een *curateur* van den boedel aenſpraek te doen, want hy eerſt bewijſen moet *Curateur* te zijn, ten ware het bewijs van de *qualiteit* veel werks in hadde, want dan ſoude de proviſie moeten voortgaen, die de Wet niet wil opgehouden hebben. (c)

7. Ten *tweeden* wort de *proviſie* belet door *inhabijlheit* van de perſoon, als die niet kan nae rechte verbonden worden, gelijk de vrouwen die ſonder haer mans, en minderjarige die ſonder hare voogden hebben geteekent.

8. Ten *derden*, *exceptie* van ongetelden gelde, binnen de twee jaren voor-geſtelt, belet ook de proviſioneele condemnatie, *ſchoon die exceptie in het ſelve instrument mochte zijn gerenuncieert*.

9. Ten vierden, als het een contract is aen beyder zijden verbandt hebbende, ſoo kan de Gedaegde van de proviſie ontlagen worden, met te toonen dat de *eyscher* van ſijn kant het contract niet heeft vervult, maer als dit middel in het instrument is gerenuncieert, doct het geen deugt.

10. Ten vijfden, *exceptie* van *ackoort*, ende van gegeven *uitſtel* is ook goet om proviſie te ontkoomen, gelijk eindelijk alle middelen die de ſake ten principalen dooden, als van *betalinge*, *verlijkinge*, *ſchuld-vernieuwinge*, *quijtscheldinge*, *falſiteit*, en diergelijke die tot den ſelven einde ſtrecken &c. (d)

11. Edoch deſe en alle voorgaende middelen doen geen deugt, of ſy moeten te gelijk en neevens het allegeeren ook beweefen worden met eenig *publijk* of *privaet instrument*, ſonder dat hier getuigen worden aengenoomen, om dat daer meer werks aen vaſt is; maer of de Gedaegde den eedt aen den *eyscher* præſenteerde, ſoude deſe daer toe gehouden zijn, eer hy het *namptuſſement* verkreeg? hy ſoude, by aldien hy by der handt was, om den eedt ſonder uitſtel te kunnen doen, maer buiten de *provincie* wonende, of om andere oorſaken niet ſpoedig konnende verſchijnen, ſoo kan de proviſie deſwegen niet worden opgehouden.

12. Maer in deſen gevalle moct het duidelijk aen partije op ſijn eedt in de ſchriftuire gegeven, ende præſentatie daer op gedaen worden; want of

(c) *Sande d. t. 8. def. 2. & 3. in pr.*

(d) *Sand. ibid.*

of de gedaegde slechts meldinge in sijn schriftuire deede, dat de eyscher het onder eede niet soude derven ontkennen, sulke woorden beletten het *namptissement* niet, als by den Hove verstaen is, in de *sake van Pieter Corneelis tegens Abbe Willems den 30. Januar. 1680.*

13. Een minderjarige met kennisse van sijn Curator, of anders geen Curator hebbende, acte van schuldt hebbende gepasseert en daer van willende gereleveert of herstelt zijn, kan daer mede het *namptissement* niet ontgaen, *mits by de handbekenninge ten overstaen van sijn Voogd, ook doen moet.* (c)

14. Dese practijke van *namptissement* by Keyserlijke rechten onbekent, is door een goeden stijl alsoo ingevoerd, om dat de lieden gewent zijn tegen klare schulden dit en dat in te brengen, om het proces op bewijs te krijgen ende alsoo tijt te winnen, om het welke af te snijden, belast d' *Ordinantie*, dat de provisie niet by ordinaris proces, maer by plaidoy sal afgedaen ende binnen acht dagen voldongen worden, als wescnde maer een provisie, sonder *prejudicie* van de *sake* ten principale. (f) *hoewel de provisie den lieden al vry ongemackelijk valt; desweegen sy ook by veele Rechters soo veel wort verbygegaen, als gevoeglijk kan geschieden.*

15. Insgelijx moeten voor de Neder-gerichten alle saken minder als twintig guldens bedragende, by monde worden afgepleit, ten ware zegt d' *Ordonnantie*, het Gerechte schriftelijk te procederen om redenen toeliet, (g) deselve *limitatie* heeft ook d' *Ordonnantie* noopens saken voor den Hove betrocken niet over de vijftig Carol. Guldens bedragende, *die voor den Raed solemneelijk by monde moeten afgedaen werden*, de meininge der *Ordonnantie* schijnt te zijn, dat dit pleit, soo waerlijk by monde, gelijk in Hollandt, soude geschieden, maer de practijke is dat het op de Rolle wordt gedicteert; edoch deselve *ordonnantie* doet 'er by, *ten ware in het bedingen van de sake merkelijke swarigheid bevonden wierde, in welken gevalle partijen door het Hoff. souden mogen worden geordonneert om te schrijven van acht tot acht dagen, niet verder als tot duplijk*, (h) en dit wort alsoo doorgaens onderhouden, als zijnde den Advocaten gevoeglijker.

16. Noch zegt d' *Ordonnantie* dat de *exceptiën* by plaidoy fullen werden afgedaen, wanneer sy alleene sonder antwoord ten principale worden voorgestelt, gelijk mede geschiedt by *oppositiën* tegens het verhooren der getuigen, overleggen van instrumenten, declaratie van kosten, en diergelijke saken tot de voortgang of aenhangsel der processen behoorende.

17. In

(e) Sand. d. loc. (f) Ordonn. 3. boek, tit. 16. art. 2. (g) Ord 3. boek, tit. 2. art. 34. (h) Ord. tit. 16. voors. art. 1.

17. In crimineele faken vallen ook mondelinge plaidoyen tusschen den *Procureur Generael*, en de beklagden, die persoonlijk op de rolle zijn geciteert, noopens de *provisie* van op het blokhuis te gaen, *suspensie* van ampt of diergelijke, en moeten sodanige faken by monde voldongen, terstont of uiterlijk binnen acht dagen by den Hove worden afgedaen, *gelijk geschiedt*.

18. Wel te weeten, dit mondeling voldingen geschiedt by maniere van *ditteeren*, ende op dat sulx veerdig in het werk soude gaen, zijn alle klerken van de Griffier boven ende behalven de *Rollarius geauthoriseert*, om de plaidojen in de rolle te mogen schrijven.

19. Boven dese soorten van plaidoyen worden in d'Ordonnantie noch gemelt als ongewoonelijke, alle quaestien van *alimentatie*, ontruiming van landen, en andere geprivilegieerde faken, (i) Door *die andere geprivilegieerde faken* schijnen te moeten verstaen worden, sodanige die haest vereyschen, gelijk daer zijn processen in cas van *executie*, wanneer de gedoemde zich daer tegen opponeert, ten 2 van onderhoudt van kinderen of menschen die hun selfs niet voeden kunnen, welke is *alimentatie* in de Ordonnantie gemelt, d'aenspraek *ex lege diffamari* om yemant sijn actie te doen aenstellen of te swijgen, om een momber ofte voogt de bedieninge te doen aenneemen, om een *Curator* over een boedel te doen stellen, om liquidatie van onkosten, over Octroyen ende beneficien van Inventaris, van arresten soo naer als voor het in kracht stellen, van landts armen en kerke faken, over *tauxation* van huizen, ende meliorationen, bood- en arbeidfloonen, van *relief* en alderhande incidenten, faken van weduwen, ende alle die in rechten voor miserabel worden gehouden als sy 't verfoeken, ende voorts soo dikwils, als gezegt, de faken haest vereyschen, het welke buiten twijfel in alle voorgaende exempelen, of immers gemeinlijk soo geleegen is.

20. Meine, dat in alle dese genoemde faken plaidoyen worden gebruikt, hoewel moogelijk by consent van partijen wel anders soude kunnen geschieden, in andere faken wort op ordinarise wijze geprocedeert, want als partijen het eens zijn, kunnen sy nae believen in allerhande faken soo korte of soo lange terminen neemen als sy willen, volgens Ordonn. 3. boek, tit. 2. art. 38. *De ordinarise termijnen voor de Needer-rechters, staet 'er, sullen van acht dagen tot acht dagen loopen, (voor het Hoff drie weeken) ten ware by consent van partijen of het Gerechte korter termijnen gestelt wierden.*

21. Ende

(i) zegt d'Ord. 3. 18. 2.

21. Ende alsoo in de *vacantien* wel konnen verhandelt worden , saken die geen uitstel lijden ; soo mag het Gerechte in dien gevalle de kortere termijnen ook wel in de vacantie ten verfoeke van de eyscher toetsaen , doch met sommiere verhooringe van de Gedaegde , 't welk altoos van nooden is , wanneer in saken by de Ordonnantie ende practijke niet geprivilegieert , versocht wort om *extraordinaris* te procederen , om te weeten of de haest soo groot is , en wat ongerief partije daer by soude mogen hebben , insonderheit in de *Vacantie* , welkers *privilegie* de Rechter niemant lichtelijk kan beneemen : soo is verstaen in de sake van *Eile Jeens Appellant* tegen B. Z. appelleerde , het Gerechte van *Schoterlandt* hadde op het rekeste van de Heere Z. sonder aen partije ter handt te stellen *geordonneert* om van twee tot twee dagen te procederen in de *Vacantie* . waer van geappelleert zijnde , is de Gedaegde verklaert beswaert te zijn , en het *appointement* vernietigt , koomende daer noch by , dat d'eyscher nae bekoomen *appointement* sijn libel hadde achtergehouden , en de Gedaegde in het drukst van d'onleegge tijt ter handt hadde gedaen stellen , den 2 Febr. 1680.

22. Eindelijk soo dikwils de Rechter ampts-halven yets doet , of ook dat sijn plicht of hulpe wort *geimploreert* , ende daer over *oppositie* valt , soo wort *extraordinaris* geprocedeert , ook somtijts sonder *Advocaten* , als het Hoff eenige personen ontbooden hebbende over eenige begane fouten van klein belang en bekend of *notoir* , den daader in een boete *tot profijte van de heerlijkheit condemneert* , en geschiedt dit dagelijx in allerhande misdaden , die by de gevangens bekend worden , dat sy terstont worden afgedaen , en sodanig zijn ook *de dispositien ofte uitspraken van de Commissarien op de rolle*.

23. Doet hier noch by het geene boven is gezegt , van de *posseffoire* middelen , dat die alle volgens Keyserlijk recht ende goede reeden behoorden sommier te zijn , ende by korte termijnen worden afgedaen , om de haest die daer altoos by is ; maer in de practijke worden de proceduren over de posseffie doorgaens by ordinarise termijnen afgedaen , *buiten het cas van maintenne , waer van hier boven is gesproken*. En koomt hier uit , dat processen in *cas posseffoir* tegen het oogemerk der Wetten ook groot ongerief ende *nadeel* , van de *geïnteresseerde* somtijts veel jaren lang worden gesleept ende behandelt , meer noch min dan of het petitoire Gerichten waren . gelijk gezien is , in't aenmerkelijk proces tusschen *Christina Taepkens ende Thomas vander Mark &c.* voor weinige jaren afgedaen . Het proces was posseffoir , om immiffie in de erfgoederen ten profijte van een die voor zoon van d'overleedene wierde

gehouden. Nae Rechte moeste hy nae summier bewijs van't zoonfchap in de poffeffie der goederen provisioncelijk geïmmitteert zijn geweest, ende partije moeste naderhandt by petitoir hebben getoont, het geene hy naderhandt heeft weten te bewijfen, dat de genoemde zoon, niet alleen geen zoon van fijn overleedene Vader, maer ook geen kint van fijn moeder was. Edoch by gevolg van de practijke, foo heeft dat bewijs van verre gehaelt zijnde in het *posseffoire* gediend, ende alfoo het proces meer als tien jaren geduirt, ook *by consent van partijen in petitoir verandert geworden*.

24. Ende is ook altoos te verftaen dat foo wanneer d'er merkelijke fwarigheeden zich opdoen in faken, die anders van aerdt fommier zijn, daer op in't *interloqueeren* moet gelet worden, dat'er foo veel tijts gegeeven wort om het bewijs in te brengen, als'er van nooden mag zijn.

25. Maer dit geheele werk van korte Proceduren in Pleidoyen, wort in veele Neder-gerichten t'eenemaal verzuimt, in eenige op hun eygen byfondere wyfe gepractifeert.

26. Om alles in een te beklemmen, daer zijn verſcheidene foorten ende trappen van *extraordinarife Proceduren*, die alle *kracht van gewijſder faken hebben*; ten 1. Alle Proceffen, die van aenbegin voor Commiffaris beleidt worden, alwaer de termijnen driemaal korter loopen als op de Rolle, gelijk voor defen gezegt is.

27. Ten 2. Pleidoyen, die op de Rolle binnen acht dagen moeten voldongen worden, gelijk die tot *Namptiffement* en andere *Proviſien*.

28. Ten 3. Het summier Gerichte van *Maintenue*, waer van geſprooken is hier boven.

29. Ten 4. Pleidoyen die geduirt aen een tot duplijk toe op de Rolle *gediſteert* ende terſtont afgedaen worden.

30. Ten 5. Alle diſpoſitien ende Uytſpraken van't Hoff, die ſonder *Contradiſtie* van Partijen worden afgedaen, gelijk *authoriſatien*, daer ook *Requirant* ende *Requireerde* geſtelt worden, mitſgaders *emancipatien* ende *Legitimatien*.

31. Ten 6. Diſpoſitien ende Uytſpraken die op informatie door Commiffaris gedaen by den Hove geſchieden, gelijk de conſenten tot mondigmakinge, tot *alienatie* van Kerken en minderjarige goederen, verklaringe van *Prodigus* of Stadskint, enſ.

32. Ten 7. Uytſpraken van *Commiffaris* op enkele deductie van Partijen, ſonder *reciprocatie* van Schrifturen, gelijk in de *Preferentien* geſchiedt.

33. Ten 8. Alle saken, die op *Rekest*, *rescriptie* ende *Contrarescriptie* tusschen partijen worden afgedaen.

34. Ten 9. Saken, die op staende voet worden afgedaen; gelijk *Condemnatie* over kennelijke kleine misdaden.

35. Eyndelijk behooren hier ook toe de verfoeken ende *dispositien* op de *Rolle*, waer van ook een weinig moet worden gezegt, tot voldade van dese *Methode*.

36. Tot alle dese soorten van d'eerste trap af, wort allenthalven ver-eyscht het geene na't recht der natuire ende aller volkeren tot verweeringe van onnooselheit ende yeder sijn goet recht van nooden is, en moet derhalven citatie voorgaen, verhooringe geschieden, ende geen uitspraak worden gedaen, als met volle verseekertheit des *Rechts* ende blijk van de sake.

37. De formulieren in dese plaidoyen en extraordinarise processen gebruikelijk, stellen wy hier niet, om dat sulx niet is ons oogmerk, ook al te lang soude vallen, ende best in de oeffeninge der practijcke kan geschieden, ende al doende geleert worden.

XXXI. KAPITTEL.

Van dispositien op de Rolle vallende.

Dispositien die kracht van definitie hebben. Vrywillige Condemnatie. Aeten van aenneeminge. Circumductie van Instantie. Verklaringe van Appel deserr. Interinement van Oetroyen ende beneficie van Inventaris. Interpositie van decreet. Adjudicatie van civile boeten. Dispositien interlocutoir, waer onder continueeren. Uitspraken van Intendit. Verstek van Productien. Van diminutien ende beantwordinge. Van Relief. kortste wech van Procedeeren.

1. **V**olgt nu de sententie, maer wy moeten eerst spreken van de dispositien op de Rolle; hier voren is gezegt dat by den Commissaris op de Rolle, verscheidene dispositien op verfoek der Advocaten worden uitgesproken, waer van eenige de gelijkheit van *definitie* hebben, andere van *interlocutien*.

2. Definitiven zijn dese naevolgende, ten 1. als partijen eens zijn ende de Gedaegde zich wil laten condemnieren in den eysch van de Impetrant, om hem te doen hebben het effect van gewijsder sake, soo spreekt des Impetrants *Advocaet* overluidt en met ongedekten hoofde den Com-

missaris aen, wesende dit bykans het eenigste, dat op de Rolle ende in onse geheele Rechtspleeginge met eenigen swier van zeggen, wort in het werk gestelt. Hy doet dan een kort verhael van het ackoort met verfoek van rechtelijke condemnatie &c. het welke by de Gedaegde van gelijken zijnde verklaert, *mits hebbende eenigen uitsl^utel van executie*; soo doet de Commissaris uitspraek als volgt; *het Hoff* behoort de verklaringe ende acceptatie van partijen, condemneert de Gedaegde in den eysch van den Impetrant, *mits genietende uitsl^utel van twee maenden* (min ofte meer, nae dat sy overeen gekoomen zijn, of de Commissaris billijk dunkt) *cum expensis*.

3. Edoch meestentijt wort by den Gedaegden acte van aenneeminge gepasseert, als hy hem tegen den eysch niet derf opponeeren, *waer by de gedaegde belooft binnen den tijt van 6 weken, twe, zelden 3 maenden het geëyschte te betalen, of dat hy anders lijden mag, daer in soo wel absent als praesent, met de kosten te worden gecondemneert*; welke tijt verstreken zijnde, ende de Gedaegde niet betalende, soo wort hy geciteert om de acte van aenneeminge te zien *executabel* verklaren, welke citatie met behoorlijk relaes den Commissaris vertoont wordende, benevens verfoek van condemnatie in de acte gemelt, soo doet de Commissaris dese uitsprake; *het Hoff* gezien de acte van aenneeminge, *samt citatie en relaes daer op gevolgt, verklaert de selve acte executabel, ende condemneert de gedaegde tot het in-ende onderhouden van dien, cum expensis*.

4. Diergelijke dispositie wort ook wel verfocht op slot van reekeninge, *acten van Compromis, liquidatien van rechtsalarie*n: maer 't is niet rechtens, dat dese dispositien op andere acten verleent worden, als waer by verklaringe is, *van te mogen lijden, dat men werde gecondemneert, gelijk elders gezegt is*.

5. Als een Impetrant ten dage dienende niet en verschijnt, en van de Gedaegde *de contumaciâ* geaccuseert is, soo doet des Gedaegden Advocaet verfoek tot *circumductie* van de instantie, dat is, dat de Gedaegde voor dese mael vry sal gesproken worden, tot dat hy by nieuwe actie van de eyscher werde aengesproken, ende de Commissaris spreekt het uit aldus; *het Hoff* door *prosjt van de accusatie, houdt de instantie voor gecircumduceert, cum expensis*.

6. Diergelijk verfoek en dispositie kan ook plaets hebben als d'Impetrant geen libel leeverd op sijn tijt, in deservoegen; *het Hoff* ordonneert *Dr. M. wegens d'Impetrant libel te leveren ad octo, ad quindenam. &c.* (dat is, binnen acht of veertien dagen) *nae insinuatie deses, by gebreeke dies houdt de instantie voor gecircumduceert.*

7. Op

7. Op de felve grond fteunt de verklaringe van *appel desert*, wanneer yemant *Citatie* tot appel hebbende laten uitgaen ende hy felften dage dienende niet is gecompareert, foo wort op des Appelleerdes verfoek mede gedifponeert, dat het Hoff door profijt van de *accusatie*, het *appel desert* verklaert, *cum expensis*.

8. Van gelijken, als de Appellant fijn appel heeft aengeftelt, ende gedaen aenteekenen, fonder echter *citatie* tot dien einde te lichten, foo kan de Appelleerde hem laten citeeren in *cas van anticipatie*, gelijk men fpreekt, die ten dage dienende niet verfchijnende ende geaccuſeert zijnde, wort nae verfoek gedifponeert, dat het Hoff door profijt van de *accusatie* het *appel desert* verklaert, *cum expensis*.

9. De reeden foudē wel mogen eyschen, dat 'er by wierde gedaen in laefte geval, gelijk wel gefchiedt, *ſalvis ad menſem &c.* dat is, *behoudens den Appellant fijn recht*, om het appel binnen een maent of zes weken noch aen te ſtellen; om dat wat anders is tegen een Gedaegde verſtek te geven als tegen een Impetrant; De gemeinfte practijke is echter, dat het appel ook in *cas van anticipatie*, *desert* werde verklaert, fonder *referve* van tijt.

10. Noch zijn van *Peremptoire* kracht de *Dispoſitien*, waer door toegelaten wort *interinement* van brieven van *beneficie* van *Inventaris* en *Octroyen*, mitſgaders *interpoſitie* van *decreet*.

11. Partijen geïntereſſeerde weefende geciteert en dragende conſent tot het *beneficie* of by abſentie verſteeken, nae dat de Impetrant den eedt daer toe ſtaande op de *Rolle* gedaen heeft, ende voorts alles waergenoomen ofte belooft heeft waer te neemen, wat by d'Ordonnantie vereyscht wort, valt 'er diſpoſitie, dat het Hoff hebbende gezien de oopene brieven van *beneficie* van *Inventaris* ende gehoort het conſent der *Crediteuren* (ofte verſtek der abſenten) mitſgaders den eedt van den Impetrant, de felve brieven interineert ende den Impetrant gunt het effect van *beneficie* van *Inventaris*, mits in alles waerneemende d'Ordonnantie op het ſtuk van 't ſelve *beneficie* geëmaneert. waer van op fijn plaetſe geſprooken is.

12. *Interinement* van Brieven van *Octroy* wort foo dikwils niet verfocht. Gefchiedende, foo wort het verfoek gedaen, foo als uit de diſpoſitie die daer over valt, kan afgenoomen worden. Het Hoff, gezien de brieven van *Octroy*, mitſgaders het conſent der geïntereſſeerde (of verſtek der abſenten) interineert de felve brieven ende gunt den Impetrant het effect van dien.

13. Behoort ook hier toe de *interpoſitie* van het *decreet op executoriale verkoopingē*, waer van d'uitſprake luidt aldus; het Hoff gezien het

verstek van de Gedoemde, (of opposant) misgaders de besoignes van de Deurwaerder, approberende de selve, interponeert daer op decreet, en ordonneert dat dese noch eenmael over de Kerke ende het Gerechte sal worden geproclameert, om by een yeder dien het gelieven sal te worden verhoogt tegens den eersten Rechtdag nae Pontiaen (of anderen tijt) condemneert mede den eyndelijken kooper, sijn handen van de kooppenningen te ontleedigen, ende den gedoemden sulks alles te gehengen ende te gedoogen, (ofte) sijn oppositie daer tegens gedaen, kost en schadeloos af te doen, *cum expensis*.

14. Eyndelijk moet hier toegebracht worden de adjudicatie van civile boeten, over begane doodtslag, ten verfoeke van de *Procureur Generael*, waer op volgt dispositie aldus; *het Hoff* gehooft het verfoek van de Heere Klager, ende gezien het verstek van de beklagde, condemneert den selven tot profijte van de Heerlijkheit by provisie te betalen de somma van een hondert ende vijftig gont guldens, *cum expensis*. Voor soo veel echter de sake hier mede geen eynde heeft, maer de beklagde ofte hun erfgenamen onschult doende blijken de boete, nae af trek van kosten, wederom kunnen krijgen, soo kanmen het ook tot *interlocutoir* brengen; waer toe ongetwijvelt behooren naevolgende uitspraken.

15. Eerstelijk op verfoek van beide partijen Advocaten wort niet geweigert een proces op bewijs te interloqueren aldus; *het Hoff* ten verfoeke van partijen wijft het proces in *factis* binnen zes weeken, (anders twee maenden) *peremptoir* ende voor alle *dilay*.

16. Op verfoek van de Impetrant alleen pleegt het mede wel toegestaen te worden, (a) ende aldus gedisponcirt; *het Hoff* ten verfoeke ende perijkele van D. N. wegens den Impetrant wijft het proces in *factis* &c. Maer op verfoek van de Gedagde alleen kan het niet worden toegestaen, om dat die gemeinlijk den langen stok soeken, ende wel *interlocutien* fouden begeeren, daer bewijs van feiten onnoodig was; jae wy hebben hier vooren gezegt, dat het niet veilig is, om altoos op verfoek van den Impetrant alleen, dispositie tot *interlocutie* te gunnen, om dat 'er gevallen kunnen zijn, waer in sulx aen den Gedagde naedeelig soude kunnen zijn.

17. Van gelijken, als *continuatie* versocht wort, van een opgestelde sake op hoope van accoort, of anderzins, indien het van beide partijen geschiedt, wort terstont toegestaen aldus; *het Hoff* ten verfoeke van partijen *continucert* dese sake *ad octo*, *ad quindenam* &c. Maer de Gedagde kan het alleen niet verkrijgen, om reedenen vooren gemelt.

18, Op

(a) *Vid. Bouric. d. off. advoc. cap. 19. in pr.*

18. Op verfoek van den Impetrant wil het gebruik, dat de *continuatien* ook sonder onderscheidt worden toegestaan; maer de practijke wort gezegt certijts anders te zijn geweest, soo om't *interest* van de *sportulen*, die dan niet vervallen, als om dat partije daer by geïntereſſeert kan zijn, *gelijk wy elders hebben gezien*; ende daerom is het veiligſt dat men vrage, of de Gedaegde present is ende daer in *conſenteert*, want hy dat weigerende, mag den Impetrant de *continuatie* wel worden ontzegt; de Gedaegde conſenterende of niet by der handt zijnde, kan de continuatie den ſelven Impetrant niet worden geweigert, invoegen aldus; *het Hoff ten verſoeke van Dr. N. weegens den Impetrant, continueert deſe ſake ad octo, ad quindenam, min ofte meer.*

19. Als de Gedaegde tweemaal geciteert, ende geaccuſeert is, soo mag de Impetrant verſoeken oorlof om te moogen dienen van *Intendit*, waer op wort gedisponeert; *het Hoff vergunt den Impetrant oorlof om te moogen dienen van Intendit, mits het ſelve verificeerends nae ſtijle van deſen Hove.* als de accuſaties voor Commiſſaris geſchiedt zijn, soo wort'er bygedaen, *het Hoff gezien de citatien, relatien, ende acten van accuſatie* (deſe woorden zijn overtollig als de accuſaties op de rolle gedaen zijn) *gevallen voor de Heere N. als Commiſſaris, gunt den Impetrant &c. ut ſupra.*

20. Als'er *oppositie* gevallen is of *proteſtatie* tegens eenige ſake, soo wort op een vertoonde citatie ende relatie verſtek toegestaan, in deſer voegen, *het Hoff gezien de citatie ende relatie verſteekt de Gedaegde, (gedoemde of proteſtant, nae gelegenheit) van oppositie*; van gelijken in brieven van Octroy, en inventaris te verſoeken, de geïntereſſeerde op een citatie niet zijnde verſcheenen, worden voor abſent aengeteekent, en daer op volgt deſe diſpoſitie, *het Hoff door proſijt van de accuſatie verſteekt de Gedaegde boven voor abſent aengeteekent, van oppositie.*

21. Als het proces *in factis in forma* geweſen is geweest, soo moeten partijen nae verloop van twee termijnen, yeder tot drie weeken, *concludeeren*, ende fulks niet geſchiedende kan partije by de *Ordonnantie perſiſteeren*, ende verſoek doen tot verſtek van *productien*; waer op de Commiſſaris gezien hebbende, dat tijt voor het tweede delay, (waer van hier vooren) is genoomen geweest, aldus diſponeert, *het Hoff verſteekt partijen van wijdere productien, ſalvis ad quindenam, of tres ſep-
timanas*; mits dat deſe hem werde geinſinueert: want voor het derde delay, geeft de Commiſſaris partije noch drie weeken of een maent uitſtel.

22. Een gedoemde of gedaegde *declaratie* van koſten overgeleevert zijnde, om daer op te ſtellen ſijn *diminutien*, ſoo wort ook op een vertoonde citatie ende relatie, gegeven deſe diſpoſitie; *het Hoff gezien de overgelechte declaratie, miſgaders citatie ende relatie daer op gevolgt, verſteekt de gedaegde van diminutien.*

23. Maer als *articulen* tegen yemant zijn overgelecht om te beantwoorden, ſoo moet partije tweemaal geciteert zijn ende een citatie hem in perſoon weſen gedaen, eer verſtek valt, ende volgt op verſoek deſe diſpoſitie, *het Hoff gezien de citatien, relatien, ſampt acten van accusatien, houdt d' overgelechte articulen voor bekend.*

24. Als een Advocaet niet even opgepaſt heeft, terwijl ſijn ſake wierde opgelceſen, door eenig belet, ende geaccuſeert zijnde, noch loopende rolle verſoekt daer van gereleveert te worden, indien partije het hem toektaet, ſoo valt deſe diſpoſitie; *het Hoff gehooft het verſoek ende conſent der partijen, releveert Dr. N. wegens de Gedaegde, ofte den Impetrant, van de gedane accusatie; partije ſwarigheid makende om van de accusatie af te ſtaen, kan het relief van den Commiſſaris verſocht worden, die op goetvinden ende nae gelegenheit aldus diſponeert; het Hoff gehooft de reeden van purge by Dr. N. bygebracht, releveert hem &c.*

25. Dit zijn wel de verſoeken en *diſpoſitien* die op de rolle pleegen te vallen, en die kracht hebben of van *interlocutie*, of ook van eyndelijke definitie, nae dat den inhoudt der ſelver is mede brengende.

26. Voor de Neder-Gerichten worden ſoodanige uitspraken by de Commiſſarien niet gedaen, maer of by't Gerechte *gediſponeert*, of van ſelf door kracht der Ordonnantie ingevolgt ende goet gedaen.

27. Van de rekeſten ende *appointementen* van dien, het welke is het tweede lidt van de *Commisſie* op de rolle, is hier boven geſprooken, en kan het verder onderscheidt ende waerneeming daer van in geen ſeekere reegels ofte formulieren worden begreepen.

28. Dus zijn wy ten eynde van't Proces, waer van de kortſte wech nae de *interlocutie* is; voor eerſt citatie tot *Productie* van bewijs, binnen den Peremptoiren tijt, *Productie* ſelf op den dach by Commiſſaris geſtelt, nae verhooringe der getuigen oopeninge der ſelver, nae het termijn van reprocheeren *Concluſie* in Rechte, ende binnen acht dagen daer nae *fourniſſement*; 't welk gedaen, is't Proces in ſtaet van wiſſen, dat in weinig weeken ſoude konnen geſchieden.

29. Maer deſe korte wech kan door veele *incidenten* en omweegen worden geſtoort ende verlengt, als ten eerſten, door het niet verſchijnen

schijnen der getuigen , oft' eenige der selver , die dan wederom op nieuws moeten worden geciteert , ende somtijts wel twee ofte driemaal , ten 2. door *oppositie* tegen de getuigen , of't overleggen van Instrumenten , of andere voorvallen daer aen Partijen haer onderlinge stooten , ten 3. door oppositie tegen *reprobatoire* articulen ende getuigen : nae afdoeninge van welke *incidenten* ende *oppositien* , de termijnen t'elkens moeten worden verschooven.

XXXII. KAPITTEL.

Van Readsumptie ende Procureurs vernieuwinge.

Wat readsumptie zy. Deilinge daer van. In Keyfers recht onnoodig ende waerom nu gebruikelijk. Het selve aengemerkt van Procureurs vernieuwinge. Maniere om beides te doen , als mede om zich van een sake als Procureur te ontlasten.

1. **S**oo lange noch yets te doen valt in het Proces , soo kan 'er *Readsumptie* vallen ; Welke is een hervattinge van het Proces by een nieuwe saeks eygenaer gedaen , soo lange de sake niet is in staet van wijfen.

2. Sy is nootfakelijk ofte vrywillig. Nootfakelijk ten aenzien van een erfgenaem nae de *Litis contestatie* , die kan dan worden geciteert , om 't *Proces* te hervatten ende hy moet het doen , of *desisteeen* met de kosten.

3. Vrywillig , ten aenzien van particuliere naevolgers in de eygendom van een twistfak , dien sy willende vervolgen moeten eerst *readsumptie* doen , niet willende , kunnen sy niet worden gedwongen. Reeden van onderscheidt , om dat een erfgenaem in alles gehouden , en 't geene d'overleedene toewas verplicht ende een particulier successeur geenzins , gelijk meermalen is aangeweesen.

4. Ten aenzien van erfgenamen is sy nae Keyfers recht ook niet van nooden , om dat die in alles voor de selve Perfoonen met de overleedene ende de *Procureurs* voor Eygenaers der saken gehouden worden.

5. Maer om dat onse *Procureurs* niet als Lasthebbers zijn , en de last met de doot eyndigt , soo is desweegen de *readsumptie* van de Meesters nootwendig , gelijk reede voor desen gezegt is.

6. Om de selve reeden soude moeten zijn , dat de *Procureur* in cas
II Deel. K k k van

van *readsumptie* nieuwe last van zijn nieuwe Meester toonde ; maer den 2 Decemb. 1679. is by 't Hoff *exceptie Procuratoir in cas van readsumptie*, gerejecteert, met meininge om dat soo te doen onderhouden, ten einde de *exceptien*, ende *vexatien*, soo veel doenlijk, af te snijden. waer uit men kan zien, in wat voegen de *Practijke* over de *Rechten* de overhandt pleegt te krijgen, temet ook om goede reeden.

7. Geval van *Readsumptie* gebooren zijnde, moet *citatie* tot dien einde worden uitgegeeven, sonder dat onderwijlen verder kan worden geprocedeert, als met onderlinge overeenkomste van Partijen.

8. Als 't Proces volschreeven ende binnen is, soo valt geen meer *readsumptie*, hoewel nae Keyfers recht dan meest soude te passe koomen, om dat tegen een doode geen sententie kan worden gevelt. (a)

9. Maer soo lang'er noch yets te doen is eer het Proces in staet van wijzen zy, moet'er *readsumptie* zijn by versterf van partijen, self in cas van *Revijsl*, daer niet als *d' evangelisatie* soo genoemd, aen ontbreekt, gelijk weete by den Hove gedisponeert te zijn.

10. By geleegentheit van *Procureurs* vernieuwinge moet ook *citatie* uitgaen, om *Procureur acceptant* te stellen of te zien stellen, waer by dan *Procuratie* in behoorlijke forme moet worden getoont.

11. Vernieuwinge van *Procureur* geschiedt of door versterf des selfs, of door opkondinge van de Meester of *Procureur*. Want om dat de *Procureur*, gelijk gezegt is, geen eygenaer wort, maer slechts last heeft om in 't Proces te dienen, soo kan hy verandert worden, gelijk andere gelaastigde, des wordende schadeloos gehouden ende genietende zijn *salarien* ende uitgeleide penningen.

12. Om dat evenwel de *Procureurs* zijn publijke Perfoonen, die verplicht zijn tot het bedienen van de aengenoomene Processen, soo vermoogen sy den dienst niet op te geeven, sonder rechtveerdige oorfake, waer onder ook is, indien hun Meester niet by haer koomt om se te *instrueeren*, hoewel ontbooden zijnde. (b)

13. Die, of andere genoegsame reedenen daer zijnde, moet de *Procureur* of *Advocaet*, sijn Meester sulx door een geswooren Boode laten intimeeren, waer van *relaes* zijnde getoont, soo wort de *exoneratie* en opzegginge voor goetd aengenoomen. (c)

(a) Cap. 13. x. de *Procur.*
ff. de re judic.

(b) Ord. 3 10. 4.

(c) art. 4. voorss. l. 59. §. ult.

XXXIII. KAPITTEL.

*Van het Officie des Rechters ontrent het afdoen van saken
ende poincten van dien.*

Plicht des Rechters in 't algemeen. Wat hy moet doen, soo wanneer hy des saks anders bewust is als de bewijzen medebrengen. Wat hy mag suppleeren in het Proces. Interlocutie op poincten van officie ende maniere van procederen daer in. Tegenstellinge van de plicht des Rechters ende eygenschap der Actien ende gebruik van dien.

1. **W**Y hebben voor desen gezegt, dat de plicht des Rechters in 't algemeen is alsoo te oordeelen gelijk de Wetten ende gewoonten medebrengen. (a) Bygevolge is hy voor eerst gehouden den geenen dien hy schuldig bevindt, om aen een ander yets te doen ofte geeven, tot dien eynde te doemen, gelijk de nature ende eygenschap van yder actie medebrengt, of anders moet hy den Gedaegden *absolveeren* ende vryspreeken. (b) Invoegen het geene by den Rechter wort gedaen tegen het voorschrift der Wetten of vastgestelde eygenschap der handelsaken van self ende onmiddelijk uit kracht der Wetten is nul ende van geener weerden. (c)

2. In het stuk van feiten is sijn plicht, om te oordeelen, of de feiten beweesen zijn of niet, ende by die bewijzen mag hy niet af noch toe doen, (d) schoon hem de saek anders bekend was, waer van is een oude twijfel-Vrage, of een Rechter sekerlijk anders weetende, als by partijen is beweesen, het oordeel mag strijcken nae sijn kennisse, tegen het bewijs ten processse gebleeken. Want aen d'eene kant schijnt het hart, dat een Rechter tegen sijn eygen bewustheit soude moeten oordeelen, ende wederom kanmen aen de Rechters de vryheit niet laten, om de bewijzen aen een zijde gelegd, nae de verburgene kennisse van hun gemoedt alleen te oordeelen, want dat de wech soude zijn om alle Gerichten *arbitrael* te maken, behalven dat, by appel die kennisse des Rechters daer op de sententie soude steunen, in geen bedenken soude kunnen koomen.

3. Desweegen wort by veelen soodanigen Rechter, om aen d'eene

K k k 2

zijde

(a) *Pr. Inst. de off. lud. Authent. Iubemus C. de Legib.* (b) *§. 2. dict. tit. Inst.*
(c) *l. 1. §. 2. ff. Quæ sent. fin. appell. rescind.* (d) *l. 6. §. 1. ff. de off. præf.*

zijde zijn ampt, ende ander-weegen zijn gemoedt te voldoen, geraden liever af te staen den plicht ende macht eenes Rechters, ende laten zich gebruiken als getuige. Dat wel goet is, als het tijdelijk geschiedt, ende eer dat partijen nae d' *interlocutie* op bewijs, hebben *geconcludeert* ende van *productien* *gerenuntieert*. want als het op 't oordeelen aenkooft ende de Rechter dan eerst bemerkt het onderscheidt van 't bewijs ende zijn kennisse, soo is het te laet, om dat partij de interogaten ende reprobationen niet kunnen worden afgesneden.

4. Maer aengaende d'aenmerkingen ende toepassing van Rechte staet den Rechter vry ende is ook zijn plicht, om de selve by te brengen ende te vervullen daer sy niet en zijn, of ook daer sy qualijk aengetrocken of toegepast zijn te verbeeteren ende te *apliceeren*, soo als behoort. (e)

5. Jae self, als partijen of haer Advocaten niet genoeg hebben aengemerkt, op wat feit de sake te deeg' aenkooft, of die feiten niet genoeg hebben uitgehaelt, soo kan wel de Rechter uit zijn eygen kennisse die feiten niet *suppleeren* ende voor beweefsen houden; maer hy kan partijen wel voor hem ontbieden ende stellen haer seekere vraagstukken voor, om te zien of hy door haer bekentenisse genoegsaem onderricht kan bekoomen; en sulx mag hy doen ook nae dat partijen hebben eyndelijk *geconcludeert*, volgens den regel; *dat den Rechter noyt wort geconcludeert*. (f)

6. Ingevalle de hoedanigheid der feiten van meer belang ende omflag is, als dat sy met bloote vragen kunnen worden uitgehaelt, ende tot rijpheit van *decisie* gebracht, soo geschiedt 'er wel *interlocutie* tot dien eynde.

7. Segg' het gebeurt, dat het Hoff de sake, schoon op bewijs geweefsen, noch niet bevint in staet, om eyndelijk afgedaen te worden, door dat partijen *Advocaten* niet genoeg hebben gelet op eenige punten tot *decisie* *in* vrendig, die volgens dien van 't Hoff *ex officio* worden gestelt, tot welken eynde geschiedt een *Interlocutoire* uitspraak, die genoemd wort, op *Pointen van officie*.

8. Als de uitsprake op Pointen geschiedt is, soo kan de Impetrant *Citatie* lichten tot beantwoordinge van de Pointen, sonder dat hy daer yets mag by doen, om dat zijn tijt van doen uit is, ende dit geheel afkooft van den Rechter.

9. De beantwoordinge op dach by Commissaris gestelt, zijnde geschiedt, wort Partijen oopeninge daer van gedaen, van welke tijt af

(e) l. un. C. ut quæ Advoc. desunt Iudex Suppl. (f) l. pen. ff. de Interrog. in jur. fat.

af loopen de termijnen om *Productie* te doen, gelijk als in *factis in forma*.

10. Behalven dat hier geen nieuwe tijt tot *dilay* wort genoomen maer nae verloop van d'eerste termijn kan gedrongen worden op *renuntiatio* van *Productie*.

11. Waer nae beiderzijds een *Remonstrantie* op de Pointen zijnde gemaekt, soo wort *geconcludeert*, als vooren, ende alsoo 't *Proces* wederom in staet van wijfen gebracht.

12. Behalven dit alles, soo is 'er noch in *Rechten* een tegenstellinge van de natuire en eygenschap der *Actien*, op ende tegens de plicht van de *Rechter*, het welke een zeer verre uitzicht ende gebruik heeft.

13. Want schier in alle actien wort dit onderscheidt waergenoomen, dat wel de voornaemste gedeelten der eyschen voortkoomen uit de klare en uitdruckelijke eygenschap der handelingen, en dat noch daer te boven in alle actien doorgaens *ingewickelt is een billijkheit*, die wel yets meer of anders wil hebben, als de gewoonelijke ende bekende eygenschap der saken en *Actien* medebrengt; welkers voldoeninge ende toewijfinge dan wort gezegt uit de plicht des *Rechters* voort te koomen.

14. Het voornaemste gebruik hier van is in de *Actien* die men zegt van goeder trouwe, mitsgaders van wederzijds verbandt te zijn, in welke al het geene bedongen en uitgedrukt is tusfchen partijen, wort gezegt uit de natuire der *Actien* te koomen; maer al wat de billijkheit boven bedingft ende meldinge van partijen in de selve ver-eyscht, sulx wort toegeschreeven aen de plicht des *Rechters*. (f)

15. Indiervoegen in *Actie* van koop ende verkooping de *eysch van de prijs of van het verkochte goet*, koomt voort uit de natuire der *Actie*, maer toewijfinge van interessen, sonder voorgaende bedingft, is een aenhangfel van *de plicht des Rechters*; ende soo is het met alle *Contracten* en handelingen van die soorte geleege.

16. In andere *Contracten* van streng *Recht*, soo genoemt, heeft dese plicht des *Rechters* soo veel plaets ende gebruik niet, om dat de *Rechter* in de selve zich moet houden, soo, gelijk te vooren in 't *Kap. van Actien* is geleert, aen de bedingften van Partijen, ende daerom by *exemp.* in gelleeninge kan de *Rechter* uit sijn plicht geen interessen toewijfen die niet bedongen zijn, soo als mede te vooren is aangeweesen.

17. Evenwel kan ook in sulke handelingen de plicht des *Rechters*

K k k 3

in

(f) l. 7. ff. de *Negot. gest.* l. 8. ff. de *eo quod cert. loc.*

in andere pointen van billijkheit wel plaetse vinden. by *exempel*; Gy hebt een vrient, die weetende, dat gy zeer geerne soudt hebben een stuk landts naest aen u geleege, hoewel een derde toebehoorende, legateert u dat in zijn *testament*, gelijk rechtens is. Gy ondertusichen dat niet weetende, of nae des Makers doot niet willende wachten, koopt de bloote eygendom van de eygenaer, en die stervende krijgt gy het vruchtgebruik daer by. Daer op kooft u vrient te sterven ende gy eyscht de prijs van 't landt aen u gemaakt, en die gy reede bezit, gy kont waerlijk de geheele prijs eyschen uit kracht der Actie, die daer is uit *het Testament*, maer de Rechter uit zijn plicht trekt daer af de waardije van het vruchtgebruik, om dat het selve door een profijteliiken tijtel aen u is gekoomen, ende *gy een dink geen tweemaal voor niet moogt hebben.* (g)

18. In Actien op het goet is de natuire der Actie, dat de bezitter aen den Eyscher werde gecondemneert tot *restitutie van het goet*, ofte vrygesproken; de vruchten koomen in dien eysch op het goet niet, om dat dese eysch heerkooft uit eygendom, ende gy noyt eygenaer van die vruchten zijt geweest; maer sy moeten u geworden van weegen de plicht des Rechters: het welke soo niet is in de eysch van ervenisse, die recht uit ook op de vruchten gaet, om dat de ervenisse weefende een Algemein beslag van anderhande saken ook de vruchten als een gedeelte van dien begrijpt. (h)

19. De bezitter wesende gedoomt, moet volgens eygenschap van d'actie terstont het goet herstellen in handen van den *Triumfant*; maer hy kan van *de plicht des Rechters* bekoomen een behoorlijke tijt, indien hy kan betoonen, dat hy het goet soo terstont niet kan by der handt hebben, (i) het welke is een soorte van *surseancie*, die in Actien op het goet in Rechte soo kan worden ingeschikt.

20. Maer in de personeele Actien van penninglijke schult is nae Keyfers recht een seekere tijt van *surseancie* van *executie* vastgesteld, gelijk wy beneeden sullen verstaen; welke by ons heedensdaegs geen plaetse hebbende, soo is niet vreemt, dat de plicht des Rechters ook soo verre wort uitgestrekt; invoegen een Gedoemde om gewichtige reeden eenigen tijt werde vergunt, om de betalinge te konnen vinden, het welk' in onse Practijke genoegsaem alle dagen waergenoomen wort, ende kan nae gelijkheit van 's Keyfers recht, ten aanzien van *restitutie van goederen* verdedigt worden; alhoewel de Practijke daer in wederom te kort schiet, dat de soo genoemde *surseancien* buiten

(g) §. 9. *Inst. de Legat.*(h) §. 2. *Inst. de offic. Jud.*

(i) d. §. 2.

ten *cantie* by de gedoemde te stellen worden vergunt ; het welke de Keyfers geenzins fouden hebben geduldet. (k)

21. Wederom in d'actie van deilinge gemeiner goederen ofte van erveniffen is dit onderscheidt wederom leevendig ; De eigenschap der Actie brengt mede , ten einde de gemeine goederen *gelijkelijk anders* nae voorgaende bedingft ofte voorschrift ten testamente gedaen , mogen worden gedeelt , maer *de plicht des Rechters* brengt mede , dat wanneer de deilinge in diervoegen niet kan geschieden , alfdan den eenen wat meer goeds , den anderen gelt in plaetse wort toegelegt , of dat het goetd verkocht , ende het gelt daer van gemaekt werde gedeelt , of anders foo gehandelt als d'eygenschap der sake mede-brengt , *waer van op fijn plaetse gefprooken is.* (l)

22. Eindelijk , foo dikwils nae subtiylheit van Rechte geen Actie gegunt wort in fulke gevallen , die nae billijkheit niet behoorden van Rechts-middelen berooft te zijn , wort verftaen , dat men niet belet wort , om de plicht des Rechters te verfoeken , ten einde nae de openbare billijkheit recht moge gefprooken worden , Exempelen daer van hebben wy voor defen verſcheidene gehad , Een van meer ſchuldtenooten die voor't geheel verbooden waren het geheel hebbende betaelt , heeft teegen den anderen die voor't geheel aen de Crediteur was verbonden geen actie ; dewijl fy onder malkanderen niets gehandelt hebben , maer om de blijkelyke billijkheit ſal de Rechter hem fijn plicht niet weigeren , Wederom , die op een ander mans grondt hebbende gezet een gebou , aen den eigenaer de gront met het geene daer op ſtaet heeft overgeleevert , kan het gebou niet weeder eyschen noch de onkosten van dien , om dat het huis fijn eigen niet en is , ende hy de onkosten niet hebbende gedaen voor den grondtheer , ook geen aanspraak defweegen heeft tegen de ſelven , maer de billijkheit is te groot , dat niet eenig *remedie* ten minften uit de *plicht des Rechters* foude worden geeven , volgens het geene *voor defen* is geleert .

23. Soo is dan dit onderscheidt van de plicht des Rechters in tegenſtellinge van de natuire der Actien in het afdoen van ſaken ende vellen der ſententien van groote aenmerkinge ende gebruik : het zy de Rechter van ſelf ſonder uitdruckelijc verfoek , nae vereyſch ende geleegentheit van ſaken , het ſelve in acht neeme ende toepaſſinge van make , gelijk in de ſcheidingen voorvalt , of dat de eyscher fijn verfoek tot dien einde laet invloeyen in den eysch , gelijk ten aenzien van de vruch-

(k) d. §. 2. & §. 3 *ejuſd. tit. Inſt. de off. jud. cod. tit.*

(l) §. 4. & 5. *Inſt.*

vruchten en interessen geschiedt, of eindelijk, dat de geheele eysch op de billijkheit ende plicht der Rechters steune, gelijk in de *laeste exemplen*. In alle dese manieren behoort het tot het afdoen van saken, ende moeste daerom voor de sententien gemeldet worden, gelijk geschiedt.

XXXIV. KAPITTEL.

Van Rechts-eeden.

Eedt van zuivering of ontlastinge, wanneer gebruikelijk, als ook die van versterkinge. Moet niet by wyse van conditie ter sententie worden ingelast. Geen ander Rechtelyke eedt die verscheiden zy van dese twee soorten.

1. **T** Ot de plicht des Rechters behooren ook eenige Rechts-eeden die voor de sententie van eenige partijen worden afgeeycht, waer van reede gesproken is in't 3 boek 22 kap. 41 art. Sulx hier niet meer behoeft te worden gestelt, als de manier om de selve te vorderen ende te doen staven.

2. De eed by den Rechter opgedragen wordende, valt tweederley. Eed van *zuivering* ende van *versterkinge*. die van *zuivering*, *Purgatorium*, wort genoomen van de Gedaegde, wanneer die van de Impetrant niet is overwonnen, maer echter beswaert met merkelyke *Presumptien*; waer van hy hem door desen eedt zuiverende, wort hy mits dien vrygesproken, ende valt dikwils voor.

3. Eed van *versterkinge*, *Suppletorium*, wort zomtijts gedaen by den Impetrant, die soo verre beweefen heeft, dat wel de Rechter niet en twijfelt, of hy heeft gelijk, maer soo, dat aen't bewijs noch yets ontbreekt.

4. Sy heeft gebruik in Koopmans boeken die met eede tot vol bewijs strecken; en wanneer een getuige met andere omstandigheden is. Anderzins gelt doorgaens dese regel; Als de eyscher niet bewijft, soo wort de Gedaegde vrygesproken. (a)

5. Desen eedt moet de Eyscher of Gedaegde doen, eer de sententie wort uitgesproken; In voegen daer in gestelt moge worden, *gehoort den eedt*, by den Impetrant tot *versterkinge* van sijn aengeven, ofte,

(a) L 4. C. de Edendo.

ofte, by den Gedaegde, tot zijn ontlafing gedaen, want fy ter fententie niet mag gefteft worden, by forme van conditie, *des, of mits doende den eedt*, om reden hier beneeden te zeggen, en om dat alfdan een haeflige doot foodanige fententie onnut ofte verwert foude konnen maken.

6. Moet dan de geene wiens eedt by den Rechter vereyft wort perfoonlijk worden geciteert om in's Hofs vertrek-kamer tot dien einde te verfchijnen en den eedt tot verfterkinge of tot zijn ontlafing af te leggen, *gelijk allenthalwen gefchiedt.*

XXXV. KAPITTEL.

Van Sententien.

Wat fententie zy, ende onderscheidt van de interlocutien. Worden ook wel gevelt by't mindergedeelte der Rechteren. Maniere van rapporteeren ende stemmen in't afdoen van faken. Wat rechtens zy by fteekende stemmen. Sententie conform de conclusie, behoudens eenige veranderingen, om reeden. Gedeelten van de fententie, ende maniere om de felve te boek te brengen, ende te pronuntieeren.

1. **A**ls partijen van haer productien ende bewijfen hebben gere-nuncieert, de remonftrantie geleevert, en het proces nae ftijle van het Gerechte, of van den Hove gefourneert, wort alles in een fak geftooken, ende op een parkement daer aengehegt, de qualiteit der partijen gefchreeven, ende alfoo binnen in den Raedt gebragt, alwaer het afgedaen zijnde, wort de fententie geformeert, ende uitgesproken op een folemneele dach van pronuntiatioe.

2. Sententie is niet anders, als een *eindelijke uitsprake van de Rechter over een twist-fake, behelfende of vryfpreekinge van de Gedaegde, of condemnatie van den felven ofte van den eyscher.*

3. Hier uit kont gy wel afneemen, dat *interlocutien*, door welke de twist niet eindelijk wort afgedaen, *geen fententien zijn*, om eigentlijk te fpreken; maer het gebruik wil, dat men de fententien onderscheidt in *de- of diffinitive, en interlocutoire*; *definitive zijn*, die wy foo even befchreeven hebben; *interlocutoire zijn tuffchen-koomende uitspraken over faken ende questien, onder het hangen der proceduren voorvallende*, als eerftelijk, *fententien op bewijs*, waer van hier boven is gefproken, en die men gemeinelijk met het woordt *interlocutive* by uitneementheit verftaet; ten

twceden, uitspraken over *oppositie tegen getuigen*; ten derden, tegens het overleggen of niet overleggen van *instrumenten*, op behoorlijke tijdt ende maniere. ten vierden, tegens het overleggen van *artikulen* buiten tijts of tegen den stijl; ten vijfden, over het verſoek van *relief*, *anders* herſtellinge tegens eenige verſuimminge, ende eindelijk ten zeften, is 'er ook een ſoorte van interlocutie die op *peinſten van officie* geſchiedt, waer van geſprooken is, en konnen ook wel andere ſoorten te paſſe koomen.

4. Segge als het proces in ſtaet van wiſſen is gebracht, ſoo wort het gerapporteert in de volle Raedt, ofte by ſoo veel Heeren, als over yeder ſake konnen ſitten; ſchoon ook het meerdergedeelte wegens verwantſchap, of aengeleegentheit haer moeten *absenteeren*. Ende is ſoo verſtaen in de ſake van *Rinnert Oedſes* en *Dr. Jacobus Hillebrants tot Harlingen*, in *qualiteit*, contra de Burgemeester *Gerrijt Sakes* mede in *qualiteit*; alwaer acht Heeren moeſten uitgaen; is echter verſtaen, dat de ſake ſchoon van gewichte, by d'andere vier konde ende moeſte worden afgedaen, als geſchiedt is by de Heeren *Andrée*, *Nijs*, *Kinnema*, ende *Nauta*, die 't verhaelt, den 30 Junij 1640. ende gebeurt het dikwils indiervoe-gen ook wel van minder getal: In den jare 1617. is de Raedt verſturven geweest, op vijf of zes Heeren nae; waer van nog buiten twijfel eenige ſomtijts haer hebben moeten *absenteeren*. (a) by de Needer-rechters worden de Proceſſen geſonden, aen eenige Rechtsgeleerden, op welker advijs de ſententie wort gepronuncieert, hoewel ſomtijts wel twee of meer adviſſen genoomen worden.

5. De maniere van *rapporteeren* is niet, gelijk het woordt ſchijnt mede te brengen, Dat een Commiſſaris ſoude verhalen den eyſch en antwoord van partijen, met de reedenen ende weder-reedenen door het geheele proces van beider zijden gebruikt. ſulx wort niet gedaen, als in plaidoyen en ſaken van klein belang, daer ten eerſten kan geblijken dat geen ſwarigheit in ſteekt; in andere dingen van belang ſoude die wiſſe van rapport al te gevaerlijk zijn, hoewel expediter ende van meer konſt, edoch wort alhier veiliger bevonden, dat een Commiſſaris eerſt ende alvorens een inleidinge make van het proces, verhalende kort, klaer, en bondig, waer in de quaëſtie beſtaet, en welke de voornaemſte reedenen zijn, daer het op aen koomt, waer mede men zich begEEft tot het leeſen van het volſchreeven proces van voren tot achteren, het welke niet alleen veiliger is, om alle bedenken van menſchelijke affecten ten aenzien van de Heeren Commiſſarien uit te ſluiten, ende de verdienſten der ſake by d'andere Heeren beeter te doen begrij-

(a) *Nauta decif.* 70.

grijpen, maer het is ook gemakkelijker, om alles wel en omftandiglijk te bevatten, ende de gronden der sake in het oordeel rijp te doen worden, tot welken einde felf de herhalingen der Advocaten geen quaedt en doen, wanneer fy niet al te langkwijlig ende buiten propoofte zijn.

6. Het gebeurt fomtijts ende wel dikmael, dat d'Advocaten niet alleen veele dingen ftellen, onnoodig ende overtollig, maer dat fy ook wel uitlaten het geene ten hoogften noodig, en ter sake dienftig was, foo wes aengaet het recht dat fy op het feit moesten toepaffen, als ook wel ten aanzien van d'omftandigheeden der feiten felfs.

7. Wy hebben hier boven in't kap. van de plicht des Rechters gezegt, wat in fulken gevalle mag ende moet gefchieden; wy fullen hier noch bydoen nopens het geene daer gezegt is, dat het geene Rechts is wel mag worden gefuppleert, maer niet dat tot de feiten behoort.

8. Ingevalle, eenige feiten worden bevonden te geblijken, fchoon partije zich daer op niet beroept, foo mag een Rechter daer op fodanige acht neemen, als hy in goeder *justitie* bevinden fal te behooren, nademael het felve meer behoort tot *suppletie* ende toepaffinge van recht als van feiten, want dat partije fijn grondt niet ftelt op fulke feiten als hy behoorde te doen, en als hy zelf heeft bygebracht, dat is geen andere onweetenheit als van recht en *applicatie* van dien.

9. Als de Rechter bevindt, dat het feit ende de omftandigheeden deffelfs, waer uit de decifie moet voortkoomen, niet genoeg by partijen of een der felfer is uitgehaelt ende beweefen, invoegen nochtans reeden van bedenken dienteneevens is geoppert, foo is 't wel fijn plicht het proces te interloqueeren op *poincten van officie*, waer van mede gefproken is.

10. Alles afgeleefen zijnde, is het gebruik van de Voor-ouders, dat de Advijfen in den Hove van de jongfte Heer, ende foo vervolgens de oudfte laeft worden gegeven, 't welk alfoo teegen 't gebruik van andere Collegien is ingevoert, op dat de Jongfte Heeren, foo het fchijnt, genootfackt fouden zijn, haer van aenbeginne te fcherpen ende op te waken, ende ook, op dat fy door d'authoriteit van d'oude Heeren niet fouden worden ingenoomen, ende gewent meer nae 't exempel van de voorzittende, als nae haer eigen begriip en oordeel te advifeeren.

11. De advijfen alle te zamen vergadert zijnde, foo wort de conclusie gemaekt nae de meefte ftemmen gelijk *allenthalven*; ende in faken die niet en zijn van 't aldergrootfte gewichte ftelt men zich te vreedem, wanneer 't grootfte gedeelte der Heeren ftemmen, foo verre het niet verandert

kan worden , maer in crimineele en andere ſware ſaken worden alle ſtemmen ſoo't doenlijk is , vereyſcht , om dat het ſoude konnen gebeuren , *dat de abſente Heeren ſodanige reedenen bybrachten , waer door eenige van d'andere ſonden konnen beweegt worden tot veranderinge.* Weshalven dikwils rekeſten by partijen in twijvelachtige en kommerlijke ſaken worden ingegeven , ten einde d'advijſen van alle Heeren mogen worden ingenoomen , of de ſake in den vollen Raed worde afgedaen , het welke daer op ziet , dat pleidoyen over exceptien , oppolitiën en andere incidenten worden afgedaen door vier of vijf Heeren , in het begin van yeder ſeſſie , en eer de vergaderinge compleet is ; ten ware meer bedenken in de ſake gevonden wierde , dan wort het plaidoy by eenige Heeren eerſt geleefen , en ſulx gedaen , worden d'advijſen opentlijk gegeven , hoewel als 'er veel te doen is , in ſaken van klein belang , de advijſen ook wel ſtillekens worden vergadert ; het ſelve geſchiedt ook veeltijs in andere proceſſen , die wel van gewichte , maer klein van begrijp en ſchriftuiren zijn , ſoo geïnterloqueert als die niet op bewijs gebracht zijn.

12. Indien't gebeurt , dat de ſtemmen in gelijk getal tegens malkander ſtaen , ende ſteeken , gelijk men zegt , ſoo wort de gedaegde *geabſolveert* , niet alleen , om dat een Gedaegde *meer by de wetten begunſtigt* wort , als een Eyſcher ; maer ook , *om dat 'er alſdan niets nieuws geſchieden kan* , en alſoo de ſake blijft in ſtaet , gelijk ſy te vooren was.

13. Deſweegen ook , als 'er conſent verſocht wort tot alienatie van Kerke of minderjarige goederen , ſoo wort het verſoek by gelijke ſtemmen afgeſlagen , van weegen die ſelve reeden , *om dat 'er niets nieuws kan geſchieden* , als met overhalende ſtemmen , en is ſoo onder andere by den Hove verſtaen in de ſake van vrouw H. van B. weduwe H. den 31 Januar. 1680.

14. Als 'er een *exceptie* wort geproponeert , is getwijvelt of ſy met gelijke ſtemmen moet worden geadmitteert ofte gerejecteert ; is verſtaen *gerejecteert* , om dat de excipient in deſen eyſcher is ende de excipieerde verweerder , tot wiens voordeel het ſteeken der ſtemmen moet ſtrecken , den 11 Febr. 1680. ende den 17 September wederom. Voor het tegendeel kan dit gezegt worden , dat de *excipient de ſaek in ſtaet wil hebben gehouden* , en de excipieerde wil , dat de gedaegde ſal tot *litis conteſtatie* treden ende pleiten , gelijk de condemnatie ook valt , *dat hy ſal moeten antwoorden ende verder procederen.* Stelt dat de gedaegde ſuſtineert ter eerſter instantie voor den Hove niet te konnen worden

den betrocken; dit *privilegie* van zijn eygen Rechtbank kan hem niet *als by pluraliteit worden benoomen*. Steeken de stemmen soo blijft de de saek in staet ende hy by zijn Rechter; behalven zegge noch, dat de verweerder exceptie stellende wel moet zijn recht bewijzen, gelijk een eyscher, maer anders blijft hy verweerder, ende d' exceptie is een middel van verweeringe, soo dat moogelijk d' *admissie* by steevende stemmen wel meer reeden soude moogen hebben; maer t' hans is het gebruik voor de *rejectie*.

15. Als de advijzen in meer als twee gedeelten verscheelen, soo worden de beide mildste gevoelens tegens de Gedaegde te zamen gebracht, schoon t' eenemael verscheiden zijnde; wordende soo waergenoomen, dat een harder sententie geen plaets kan grijpen als met het meerendeel der byweefende Heeren. By exempel, zes Heeren condemnieren tot geesselen en brandtmerken, vijf tot geesselen alleen, ende een wil hem hebben gepijnigt; dese wort by de vijf gevoegt, ende diensvolgens de gevangen alleen gegeeßelt, gelijk geschiedt is in de saek van *Jan Franssen gevangen*, voor Pinxter 1680. Wederom zes Heeren verstaen een gevangen te hebben gegeeßelt, drie gebannen in 't tuchthuis, drie abfolveeren hem, de twee drijen worden te zamen gevoegt ende gaen voor; Maer van dese twee gevoelens gaet het mildste of straffte voor? dat d'absolutie voor gaet was verstaen in de saek van *Elle Pieters gevangen*, in de selve Recht-dagen 1680. Edoch by resumptie is dese gevangen in het tuchthuis gebannen, om dat het minder is wel begrepen in het meerdere, maer niet het meerder in het mindere. Meerder is bannen, en die dit verstaet, kan niet verstaen worden te willen *abfolveeren*; maer die abfolvcert, sal liever willen bannen als doen geesselen.

16. De conclusie genoomen zijnde, wort het *dictum* van de sententie den Heer Griffier aengegeeven, by monde gemeinelijk als 't in gevolge van des eyschers conclusie sal uitgesproken worden, maer als 'er eenige veranderinge is gevallen, soo wort de sententie wel in geschrifte gestelt.

17. Veranderinge kan daer vallen om verscheidene reedenen, ten *eersten*, als den eyscher niet alles wort toegeweesen wat hy heeft gevordert, ten *tweeden*, als 'er *presentatien* zijn gedaen by een van beide partijen, waer op de Rechter is bewoogen om de sententie te geeven, ten *derden*, als de Gedoemde de een of d'ander wech wort opengelaten om zijn verzet te krijgen, uit de eygenschap der saek, ende plicht des Rechters, en wat diergelijke reedenen meer zich opdoen;

dit altoos staet vast , dat een Rechter niet meer aen een eyscher kan toestaen , als in de *conclusie* gevordert is , schoon uit het proces mochte geblijken , dat den eyscher meer toequam.

18. De Rechter doet de sententien doorgaens op tweederleijse wijze registreeren, eens het *dictum*, of bloote uitspraak met de *qualiteit* van partijen boven aen , ende noch eens in een ander boek geëxtendeert , met eyschen antwoord van partijen , op dat men altoos zien kan , waer over de quaestie geweest is.

19. Exceptien, oppositien, ende alderhande interlocutien worden alle Rechtdagen op de rolle uitgesproken , behalven die op *pointen van officie*, welke meest op solemneele pronunciatie dagen worden genomen , benevens alle definitiven , soo die op bewijs geweest , als die ten eersten afgedaen zijn , ende soo wel plaidoyen , als ordinarise processen , *als sy maer de saken eindelijk afdoen ende termineeren*.

20. Des daegs voor de *pronunciatie* geschiedt de *reveüe*, dat is, herleefinge der sententien , om te zien of alles wel uitgedrukt , en de *qualiteiten* wel genomen zijn.

21. By de pronunciatie zijn alle Heeren tegenwoordig ; doch niet altoos van aenbegin , 't welk nae Keyfers recht nootsakelijk is ; maer wort een goet deel van de sententien by den Secretaris afgeleesen , en daer nae die 'er overig zijn by den Griffier , in 't byweesen van den gantschen Raedt.

22. Partijen moeten ook tegenwoordig of ten minsten geciteert zijn acht dagen te vooren , tot aenhooren van de sententie , ende wort in de citatie bygevoegt , een *soorte van summatie om te koomen gefourneert met alsulke penningen , als sy den Hove ende den Advocaten schuldig zijn*. (b)

23. Het gebeurt wel dat partijen geciteert worden om sententie te aenhooren , tegen de naeste pronunciatie dach , ende dat evenwel de uitsprake niet geschiedt , om dat de tijt in den Rade te kort gevallen is ; alsdan wort van de rolle afgeleesen , dat *sulke saken tegen de naeste pronunciatie dach worden uitgesteld* , of wel eerder tegens een sekeren Rechtdach , sonder dat nieuwe citatie tegen dien tijt wort uitgegeven.

24. De forme der sententie is twee-leedig , het eerste lidt behelst de namen en de qualiteiten der partijen met hare Procureurs of Advocaten , waer op wel gelet wort , dat sy over een koomen met de *qualiteit* by partijen selfs aengenoomen , tot welken einde de *qualiteit* van

van den Impetrant uit zijn libel, en die van de *Gedaegde uit zijn antwoort* genoomen wort.

25. Het tweede lidt behelst wederom twee gedeelten, het eerste spreekt van de *authoriteit* des Rechters, die verklaert op alles rijpelijk gelet ende geconfidereert te hebben, het geene men in die sake behoort te confidereeren, ende voorts, dat hy recht doet uit *name en van weegen de Heerlijkheit der Landtschappe van Frieslandt*, door welke woorden verstaen wort d' *Oppermacht* van den Lande, waer van elders gesproken is; ende worden dese woorden liever alsoo gebruikt als van de Heeren Staten, alhoewel in Hollandt voor eenige jaren in plaetse dat te vooren in de sententien stont, *uit name van de Graeflijkheit van Hollandt ende West-Vrieslandt*, ordere gestelt is, dat het recht gesproken soude worden, *uit name ende van weegen de Staten van Hollandt en West-Vrieslandt*, als wordende, soo het sichijnt verstaen, dat de *Graeflijkheit* geen *personeele qualiteit* of *Faculteit* en was, hoedanig evenwel de *Oppermacht* moet gerekent worden; maer het woort *Heerlijkheit* by ons soo verstaen zijnde gelijk gezegt is, heeft geen ongemaekelijke zin ende behoeft geen veranderinge.

26. Het tweede onderlidt behelst de *condemnatie* ofte *absolutie*, die met klare woorden moet uitgedrukt zijn, sonder dat hier een seker formulier van nooden is, *maer de uitsprake moet gewis ende seker zijn*, om dat het oogmerk van de sententien is, partijen van malkanderen te scheiden, die door onsekerere uitspraken meer souden verwert worden; (c) desweegen kan'er ook geen conditie ter sententie worden ingelascht, en soo d'er een mochte bygevoegt zijn, die kan door appel verbeetert worden, ende loopt de tijt des appels, even als of'er geen conditie was by gevoegt geweest. (d)

27. Een Rechter kan't evenwel niet beeteren, als de saken in rechte gebracht onseker ende verwert zijn, want hy moet hem reguleeren nae den eysch, gelijk die wort ingestelt; is die generael en onseker, soo kan de uitsprake niet seker worden. by *exempel*, als'er simpeljk vruchten, schaden, ende interessen geëyscht worden, soo kan de Rechter daer van geen sekerere *taxe* in de sententie brengen, maer het selve moet naderhandt uitgevonden worden; van gelijken, als de schult *generael* of *alternatijf* is, om of dit of dat te betalen, soo kan ook anders geen uitsprake vallen. (e)

(c) l. 3. C. sent. qu. fin. cert. quant. (d) l. 27. ff. de Excusat. Tut. l. 1. §. 5. ff. Quand. appell. sit. (e) l. pen. & ult. C. d. sent. qu. pro. eo. qu. inter. §. 33. l. d. Action.

XXXVI. KAPITTEL.

Van reukeloofse pleiters.

Wie reukeloofse pleiters zyn ende straffen der felver; Eedt van Calummie tot dien eynde. Eerloosheit in wat saken hier toe behoorende. Geldt-boete driezins in desen aen te merken. Ten eersten, in alle gezette geldt-straffen. Ten tweeden, in saken daer ontkenninge of bedroch met dubbelt gestraft wort, ende ten derden, in condemnatie in de kosten, in wat saken die plaets heeft of niet, doorgaens.

1. **B**Y de sententie worden ook gestraft de reukeloofse pleiters, hoedanige zyn, die geen *waerschijnlijke* reedenen tot het aengaen der proceduren hebben gehad, maer *reukeloos*; dat is, sonder *reuk* ende naukeurig omzicht tot het pleiten inschieten, waer van het oordeel hangt aen de wijsheit ende bescheidenheit des Rechters. (a)

2. Wy zeggen, die geen *waerschijnlijke* reedenen hebben, ende niet van *rechtveerdige* reeden; want dan soud'er altoos een van beiden als *reukeloofse pleiter* gestraft moeten worden, dat doorgaens niet geschiedt, om dat de waerheit ende rechtveerdigheit dikwils door verwertheit van de menschelijke gevallen onsecker is en in't verborgen schuilt.

3. De straffen van reukeloofse pleiters worden gezegt drierley te zyn in de Rechten; eedt van calummie, eerloosheit ende geldt-boete.

4. Voor het eerste middel, om reukeloofse pleiters in te binden wort gehouden nae Keyfers recht de eedt van *Calummie*, waer door partijen eertijts moesten sweeren, voor dat sy het Proces aenvingen, dat sy het deden, op vertronwen van hun goet recht, ende niet om den anderen te quellen noch op te houden. Maer dese eedt wort heedensdaegs soo, ende tot dien einde niet gebruikt, maer alleen by't overleggen van *articulen*, die partijen elkander om te beantwoorden stellen, soo wanneer een Proces geweest is op bewijs, waer van op *zijn plaetse gesproken is*. het kan ende moet dan ook noch voor foodanig middel worden gehouden, om de lieden door vreesse van de Goddelijke wrake van reukeloos pleiten af te schricken. nademael men niet tegen-

(a) l. 13. §. 6. C. d. Iud. §. 1. in fin. l. d. poen. tem. litig.

regenstaende de verdurventheit der zeeden ende tijden, kan merken, dat veele die een sake in de wanderinge ontkennen of tegen de waerheit staende houden, sulx onder eede niet derven onderneemen, hoewel ook geen verachters van Godes naem in desen ontbreken. Desweegen het elders om perijkel van mein-eedt is afgeschaft geworden. *Machiavel* schrijft met verwonderinge, dat men in Hoog en Nederduitfland den eedt noch gebruikt, om de lieden in geval van goedschattingen en anderzins de waerheit te doen bekennen, dat hem dunkt een teeken te zijn van dat de oude oprechtigheit noch onder die natien niet is geruincert, willende zeggen, dat het in *Italien* belacchelijk soude zijn, om den lieden door vrees van den eedt yets te doen zeggen, dat haer schade soude kunnen aenbrengen.

5. Het tweede middel tegen reuckeloose pleiters wort in Rechten gestelt *Eerloosheit*, waer door yemant buiten het getal en achtinge van eerlijke lieden in seckere gevallen wort gestelt, waer van wy sullen spreken in het *Kapittel* van de *Straffen der misdaden*; hoewel eerloosheit nae Keyfers recht ook in seckere Contracten* wort toegevoegt, want die uit oorfake van *Last- en bewaergeevinge*, van *Maetschappije* ende *Voogdije*; wegens bedroch is gecondemneert, die wort eerloos, gelijk mede wegens *injurien* en andere geringe misdaden; *heedenfdaegs* echter wort dat soo niet genoomen in alles, gelijk wy in dat benoemde *Kapittel* sullen moeten ondersoeken.

6. Volgt de *Geldt-boete*, die wederomme drie trappen heeft. De eerste, wort aengemerkt in alle misdaden die volgens de Wetten met seckere breuken worden gestraft, van welke wy mede in het laatste Boek sullen hebben te spreken.

7. De tweede trap wort gestelt in seckere saken, die van natuiren ende gewoonelijk zijnde op enkel, door overtuiging van bedroch of reuckeloose ontkenninge klimmen tot het dubbelt, hoedanige drie actien bekend zijn in Rechte; ten eersten, die van schade aen ons goet of lijf gedaen; ten tweeden, de eysch van Legaten aen Kerken, Schoolen, Armen of om andere godtvruchtige oorsaken gemaakt; ten derden, bewaergeevinge, als men om oorfake van onverwachte swarigheit enig goet by een vrient soekt te bergen, als om brandt, huis- en schipbreuk, oproer of wapencreet, en diergelijke, want die in sulken geval het betroude goet versackt, wort in dubbelt gedoemt. Nopens schade wort dit middel niet gebruikt, hoewel ook niet weete of het oyt besocht is in een van alle drie soorten ende of het gedreeven zijnde soude worden afgeslagen.

8. De derde trap van geldt-boeten is condemnatie tot het intereſt, dat is, ſchade en winſt-dervinge, 't welk is het gemeine aenhangſel ſchier van alle *Condemnationen*, gelijk men ziet.

9. Men ſoude moogen zeggen, indien de koſten van 't Proces te-met om reeden worden *gecompenseert*, datmen ook niet altoos nevens de Condemnatie ten principalen behoorde te geeven die van het *intereſt*, gelijk doorgaens of altoos, ſchier by nootſakelijk gevolg wort gegeeven, onder de naem *van alle profijten*, of *emolumenten*, *sampt hinder en ſchade*, enſ.

10. Want ſoo een, de welke niet alleenlijk een ander gekrenkt heeft in ſijn recht, maer die ten ſelven aenzien rechtelijke *oppositien* gebruikt ende ſijn Partije koſten en moeite veroorſaekt heeft, noch om reeden, van de koſten des *Proceſſes*, die immers een gedeelte van 't *intereſt* maken, mag worden bevrijdt, hoe veel meer behoorde fulx plaetſe te hebben in 't geene te vooren gepaſſeert is, doen hy moogelijk niet eens heeft geweeten, dat een ander meinde door hem be-leedigt te zijn?

11. Wie dan ter goeder trouwen een anders ſijn goetd, het zy er-veniffe of eenige byſondere ſtucken heeft bezeten, is wel gehouden weeder te geeven de vruchten by hem nae pleits aenvang genooten, maer geenſins te boeten d'andere profijten, hinder en ſchade.

12. Dit heeft ook plaets in eyſch van *Servituten*, *hypoteeken*, en andere ſoorten van beheeringe, waer van in *het 2 boek* geſprooken is.

13. In *Contracten* is waer, dat al wie ſijn woort niet houdt, en al wiens ſchult kan aangeweſen worden, is gehouden te boeten het *intereſt*, dat Partije daer by geleeden heeft; ende by aldien foodanige Liedē evenwel pleiten, ſy zijn niet min, jae noch ſterker gehouden in de koſten van het Proces by hun Partije gedaen ende verlegt.

14. Evenwel de Practijke loopt ſoo, dat 'er licht verſchooninge nopens de pleits-koſten aengenoomen wort, gelijk reede gezegt is, dat ſoo in ſchaden ende profijten niet pleegt te geſchieden; is echter ook alſoo, dat of ſchoon het *intereſt* van winſt ende geleeden ſchade ſonder naeukeurig onderscheidt in de *ſententien* alſo toegeworpen wort, ſoo wanneer men tot *liquidatie* ende begrootinge koomt, evenwel acht wort genoomen, op de oorſake, waer door de *Triumfant* het *intereſt* pretendeert, en daer van geen wettelijke reeden konnende aanwijſen, hy ſal ook niet krijgen.

15. Invoegen, als het intereſt geſtelt wort by maniere van aenhangſel in de *ſententien*, het ſelve ſchijnt te moeten geacht worden als

te geschieden onder een stilswijgende conditie , soo verre het naderhant kan aangeweesen worden.

16. *Condemnatie in de kosten van den Proceffe* is het derde en eigentlijke middel , om 't reukeloos pleiten te straffen ; die nae Rechte gemeinelijk behoort plaetse te hebben ; en daerom , als de kosten gecompenseert worden , soo wort 'er by gezet , *om reeden* , sonder te zeggen , wat *reeden*.

17. Dese reedenen hangen van het goetvinden des Rechters , sonder dat daer van eenige algemeene reegels kunnen worden gestelt ; behalven , dat een Appelleerde , als hebbende een sententie voor hem , noit in de kosten wort gedoemt , noch ook , die door een ander in swarigheid koomt , gelijk derde bezitters met hypotekeere actie wordende aengesprooken.

18. Beeter zijn bekennt de saken ende Processen , daer in zeer zelden eenige reedenen worden aengenoomen , om compensatie van kosten te maken.

19. Als daer zijn aanspraek om boek- en obligatie schult , ende soo dikwils , als yemant hem uitdruckelijk tot schaden en *interest* verbonden heeft ; actien van injurie en andere misdaden , *admissien* van *exceptien* , *oppositien* tegens *declaratien* van kosten *gerejecteert* , *Appellanten* verklaert niet beswaert.

20. Het kan echter ook in desen gebeuren , dat 'er soo gewichtige reedenen zijn , dat noch *compensatie* wort ingeschikt , en dan wort 'er wel by gezet , niet simpeljk , *om reeden* , maer om *moverende reeden* *compenseert* de kosten.

21. Als 'er geen meldinge van kosten in de *sententie* is geschiedt , soo wordense veritaen *gecompenseert* te zijn , ende sulx geschiedt , ten 1. wanneer de *Triumfant* in sijn libel geen eysch van kosten heeft gemaekt ; ten 2. in sulke saken daer men geen *conclusie* heeft genomen , gelijk over *declaratie* van kosten , ten 3. in *finale appointementen* op rekesten.

22. In het *tweede geval* kan echter wel toewijfinge van kosten naderhandt by nieuwe *instantie* geschieden , ende is sulx ook wel gedaen over *appointementen* , wanneer de billijkheit gewichtig was , 't is ook afgeslagen en dit wel meest , soo wanneer in 't *appointement* niet was bygevoegt , *kost en schadeloos* , waer onder dan ook de kosten over 't *rekesteeren* ende *rescribeeren* gevallen , worden verstaen.

XXXVII. KAPITTEL.

Van de kracht der sententie.

Kracht der sententie wanneer begint ende begroeit. Reedenen van de groote kracht der sententien, die niet kunnen herroepen worden, schoon doolinge klaerlyk blykt. Gebruik daer van in Crimineele saken. Eenige gevallen, in welke de sententien wegens nieuwe instrumenten kunnen worden herroepen.

1. **S**oo haest de sententie gepronuncieert is, heeft sy kracht van gewijsder dinge nae Keyserlijke rechten, (a) doch *gemeinelyk wort gezegt, dat sy eerst nae tien dagen kracht, van gewijsder ding bekoomt*, volgens het Pauselijke recht, (b) edoch dat is eerder van de executie te verstaen, als van de kracht der sententie in haer self; voor soo veel geen *sommatie* of maninge tot voldade van het gewijsde 't welk een begin is van executie, kan geschieden, als nae verloop van tien dagen, door dien middelerwijle door appel, of door revijs de sententie kan worden in 't onseeker ende als op schroeven gestelt, ende nae de tien dagen de executie niet meer kan worden belet, self niet door revijs, *in maten ende voegen*, gelijk beneden sal gezegt worden.

2. Het effect van de sententie is groot en onwederroepelyk, invoe- gen sy van de Rechter niet kan worden herroepen ofte verandert, gelijk wel van appointementen en andere bevelen, *die sonder kennisse van saken ende verhooringe van partijen worden uitgegeeven*, kan geschieden. (c)

3. De reeden hier van is ten eersten, de publyke autoriteit, die door vergeeffe uitspraken te spot ende te schande gestelt soude worden, ten tweeden, om dat een Rechter met de uitsprake van de sententie sijn ampt in dat stuk, het zy wel of qualijk heeft afgeleidt; ten derden, op dat de Rechters met alle moogelyke voorzichtigheit, ende niet als met alle verseekertheit tot de uitsprake soudent treden, wetende dat het haer niet vry staet tweemaal te dolen; de vierde reeden is, om dat door sententie den triumphant een recht verkreegen is dat hem niet kan worden benoomen, en daerom als de sententie met ver-

(a) l. 1. ff. d. Re jud. l. 25 §. 1. d. cond. ind.
(c) l. 14. l. 55. l. 62. ff. d. re jud.

(b) Cap 13. & 15. ex d. re jud.

verloop der tien dagen bevestigd is, ende naderhandt *oppositie valt*, in cas van executie, schoon men duidelyk konde ketoonen dat 'er gedoolt mochte zijn, *buiten nulliteit* soo moet echter d'*executie*, voort gaen, nae luit van de sententie, en wort diensvolgens by den Hove geen bewijs het zy goetd of quaedt, van sodanig voorgeeven aen of in acht genoomen, gelijk onder anderen verstaen is in seekere sake voor de hondsdagen 1679. om dat een Rechter den Triumphant sijn recht door de sententie bekoomen, niet kan wechneemen; te meer, dewijle door de *litis contestatie* gemeenschap van een *contract* in het Gerichte is ingevoerd, met dien zin, dat partijen verstaen worden te vreedten te sullen zijn, met het geene by den Rechter soo van d'eerste als tweede *instantie* sal worden gewezen.

4. Dien het ongelijk geschiedt, moet zich dan self wijten, dat hy binnen den gestelden tijd niet heeft geappelleert nochte *revijs* verzocht, *wesende alle menschelijke saken de swakheit van doolingen onderworpen*, waer van niet bevrijdt zijn, de alderwijste en voorzichtigste der weerelt, ook geen groote Vergaderingen, jae self geen *Concilium* van honderten heilige Vaders.

5. Wanneer echter de veranderinge niet en soude strijden, met de woorden van de sententie, maer alleen yets daer by soude worden gedaen, sulx soude konnen geschieden op nieuw verzoek. Waer van Nauta verhaelt dit exempel; Andries Martens hadde geëyscht drie vierde parten van vijftien mâden landts, die de Gedaegde *Aeke Jelles* bekend hadde, dat hem quâmen; evenwel was niet meer als een vierdepart in de sententie gezet, sonder echter daer by te zeggen, dat de *Impetrant* tot sijn verdere eysch ende conclusie niet ontfangbaer soude zijn; dies hem als by nieuwe *instantie* de restteerende twee vierde parten ook toegewezen zijn, als waer over noch niet geoordeelt was. men hadde ook mogen zeggen, dat het de gelijkheit hadde van verzinninge in 't reekenen, die niet gelt, want het bleek dat men het vierde part van de Gedaegde toegeschreeven hadd' aen den *Impetrant* den 2 Martij 1641. Nauta decis. 82.

6. Dit verbodt van veranderinge heeft ook plaets in crimineele saken, hoewel daer op niet en past de vierde reeden van het interest der triumphanten, maer de twee andere, mitsgaders het verbodt der wetten staen echter vast. ende wat raedt dan indien abuis in de sententie bevonden wierdt, besonderlijk in plaetsen daer geen appel in crimineele saken valt, gelijk in Frieslandt daer de crimineele justitie by 't Hoff alleen is; soude men d'*executie* laten voortgaen, als men wiste dat se onrechtmatig was; de Heer van Montaigne in sijn proeven verhaelt soo geschiedt te zijn,

in een Parlement van Frankrijk, alwaer twee lieden verweesen waren tot hangen, welkers onschuldts voor de executie klaerlijk quam te geblyken, sy wierden evenwel gehangen, om geen kreuk aen de reputatie der Rechteren te geven; (d) maer de reeden soude eyschen, dat in sulken gevalle de Rechter openinge van de saeks gelegentheit aen den Prince gaf, die alsdan uit souveraine macht last tot veranderinge soude kunnen geeven. maer alsoo by ons het Hoff de privative macht in 't stuk van de Civile en Crimineele justitie geeven is, staet ongetwijvelt, dat sy in crimineele saken wel sulke hoogdringende veranderinge souden kunnen doen, maer koomt daer zelden of noit op aen, zijnde geen exempel daer van; wel te verstaen nae de pronuntiatio of aankondinge des doodts, want eer dat geschiedt is, kan 'er vrijelijk veranderinge vallen; Alleen is voor eenige jaren gebeurt, dat yemant zich selven hebbende aengeklaegt van een doodtslach begaen te hebben tot Amersfoort ende daer over nae bevindinge van saken gecondemneert zijnde ter doodt, bracht nae de sententie soo veel te zeggen, ende maekte soo veel beweeginge, dat het Hoff wierde bewoogen, om de executie op te schorten, ende nader informatie te neemen, waer op dan ook moogelijk wel absolutie hadde kunnen volgen; hoewel doen ter tijdt de informatien niet anders uitvielen, als dat de executie in het korte sijn voortgank hadt.

7. De uitgesprookene sententie staet soo vast, dat sy niet kan te niete gedaen worden, *al had de gedoemde nieuwe bewijzen en instrumenten gevonden*, waer door hy sijn vermeeten klaerlijk konde betoonen, om dat het algemene nut van pleiten te smooren, grooter is, als de schade die d'een of d'ander daer by soude mogen lijden. (e)

8. Daer zijn echter eenige gevallen uitgenoomen, eerstelijk, *als het gemeine landt daer merkelyk by geïnteresseert is*, soo kan de sententie binnen den tijt van drie jaren gereformeert worden, (f) ten tweeden, *als 'er een ander sententie wort voortgebracht*, die te voren in de selve sake contrary is uitgesproken, en tot gewijsder dinge begroet; (g) ten derden, *by aldien de instrumenten door bedroch zijn verdonkert en achtergehouden geweest*, (h) ten vierden, *als de sententie geweezen is op een eedt door den Rechter aen een der partijen opgedragen*, (i) ten vijfden, *als de sententie gevallen is tegens een houwelijk*, soo kan hy ook om nieuw gevondene instrumenten, waer

door

(d) *Les paurs diables furent pendus comme victimes des formules de la justic.*
 (e) *l. 4. C. de Re judic. vid. Perez. ad d. r. C. n. 2. & seqq.* (f) *l. 45. d. Re Ind. l. un. C. de sent. advers. fisc. retract.* (g) *l. 1. C. Quand. provoc. nec. non est.* (h) *arg. l. 19. C. de Transact.* (i) *l. 31. ff. de jurejur.*

door het houwelijk beweefen wort, te niete gedaen worden, te weeten sonder appel. (k)

9. Het is echter noch waer, dat een die ten proceffe Verweerder is geweest ende gedoemt is, soo wanneer hy binnen de vier jaren, niet alleen nieuwe instrumenten vindt, maer ook gewichtige reedenen toont, waer door hy belet is geworden de instrumenten voor 't licht te brengen, *de restitutie hem swaerlijk soude geweigert worden*; zegge aen den Verweerder, maer wel aen den eyscher, immers *lichtelijker*, om dat die sijn eysch niet heeft behoeven aen te stellen, of hy moeste genoeg gewapent zijn; Voor den Gedaegde is soo by den Hove geweest, in de sake van *Frederik Bornia*, woonende in 't landt van *Luik* Requirant, gedoemde, en opposant, contra *Cornelis Vermees Triumphant* en opposeerde. De Requirant was gedoemt te betalen voor de helfte, seekere *pratenfien*, die de Meijer van sijn verkochte sate lands op hem hadde, waer van *Vermees* zijnde kooper, het recht ontfangen hadde; nae gevelde sententie vond de gedoemde de verkoop-articulen, waer by was bedongen, dat de kooper alle de *pratenfien* des Meijers rakende de *melioratien* van dijken soude hoeden en voldoen; van welke *articulen* hy ook al ten voorigen proceffe gepritesteert hadde, soo hy se mochte vinden, is hem de versochte restitutie toegestaen, den 10 Februar. 1642. *Nauta decis.* 107.

10. Maer een *sententie* die gevelt is uit falsche instrumenten, kan sonder onderscheidt worden vernietigt, het zy door klachte van *nulliteit*, of gelijk andere willen, door middel van *restitutie*; maer de reeden van rechte wil, dat het voor *nulliteit* gehouden wort, bestaende het onderscheidt hier in, dat *restitutie* binnen vier jaren moet worden versocht, en klachte van *nulliteit* kan binnen 30 jaren worden aengestelt. (l)

(k) *C. lector. x. de pact. & re jud.* (l) *Vide l. 1. 2. & 101. tit. C. si ex fals. instrum. judic. l. 75. ff. d. jud. Perez. in d. t. C. si ex fals. instr. Wiss. ad tit. ff. de Re jud. l. 5.*

XXXVIII. KAPITTEL.

Van Actie en Exceptie van Gewijsder ding.

Exceptie deser name van meer gebruik als Actie, die niet gelt als in onseekere condemnatiën. Sy heeft nieuwe qualiteiten, hangende evenwel ook af van den eersten eysch. Wat'er vereyscht wort, om exceptie van gewijsder dinge te geeven, gebracht tot drie hoofstucken, die verklaert worden.

1. **H**et effect van de sententie wort bekoomen nae Rechte door middel van actie ofte van exceptie, beide genaemt van gewijsder ding, (a) doch schijnt het middel van exceptie meer gebruik te hebben als dat van actie, want die by sententie getriumphceert heeft, stelt geen nieuwe actie aen, om wederom condemnatie te bekomen, maer versoekt alleen commissie op een Deurwaerder tot executie van het gewijste, soo verre d'inhoudt der sententie seker ende liquijd is; maer onseker en illiquijd zijnde, soo versoekt de Triumphant Commissie op een Heer uit den Rade, die de gedoemde sommeere tot voldade der sententie, welk zich opponeerende, soo wort'er nieuw proces aengevangen, het welke men soude kunnen noemen, actie van gewijsder ding.

2. Van dese actie wort gezegt, dat sy heeft eigene ende nieuwe qualiteiten verscheiden van die d'oorspronkelijke actie gehadt heeft, sy is altoos op enkel en op interest, altoos geduירig, altoos overgaende op den erfgenaem, schoon de eerste actie ware geweest tot boete, voor een tijt, ende niet tegen d'erfgenamen. (b)

3. Des echter, is dese actie soo niet verscheiden van d'eerste, of men moet in geval van twijvelinge den rechten zin ende gebruik desselfs noch afmeeten, en uitleggen nae de natuur ende eigenschap van d'eerste aanspraak; om dat het immers noch is eenderleije sake. by exempel, een Crediteur aengesprooken zijnde om restitutie van een ring aen hem verpandt, was gecondemneert om den ring te restitueeren, of anders de rechte aestimatie van dien, gesommeert zijnde om den ring die noch voor handen was te restitueeren, hadde hy oppositie gemaekt, om dat hy verstont dat de sententie keur gaf om of te restitueeren, den

(a) *Rei Indicate.*(b) *l. 6. § 1. & 2. d. Re Ind.*

den ring of de waardije van dien, de sommatie was echter by het Gerichte van Leuwarden verklaert *vigorens* ende wel gedaen te zijn, waer van de Gedoemde appellerende, wierde verklaert *niet beswaert*; hoewel ook consideratie viel, dat de keur in die *alternatie* van woorden den gedoemden genoegsaem wierde gegeven; maer de meeste advijfen verstonden, dat de eerste actie den gedoemden verbondt, om den ring weder te doen hebben, of *indien de selve niet te bekoomen was*, den prijs van dien, maer bekend zijnde waer de ring was, soo moeste de Crediteur gehouden zijn, om den selven te leeveren, sonder met de prijs te kunnen volstaen, en dat het woordt *anderzins* soo moeste worden genoomen, nademael anders ongerijmt en tegen reeden was, dat een Crediteur nae betalinge het pandt soude weigeren te restitueeren. soo geweest tusschen T. van der L. appellant contra R. S. appellerende voor Pinxter. 1681.

4. Exceptie van gewijsder ding wordt gegeven aen een Gedaegde die vrygesproken is, of ook wel aen een *Triumphant*, dielom het toegeweefene goet wederom wort aengesproken, maer het is van nooden om dese exceptie vast te stellen, dat *het een en de selfde personen, de selve saken zijn, ende de selve oorsprong van eysch.* want een van dese dingen verscheiden zijnde, soo is het billijk dat 'er nieuwen eysch werde toegelaten, als konnende niet worden gezegt, dat deselve quaestie te vooren is afgedaen geweest; voor de selve personen worden gehouden erflater en erfgenaem, meester ende gelaftigde, kooper ende verkooper, of die geene daer men eenig goet van heeft, schuldenaer en borge. (c) gelijk mede de eerste personen van een geslachte, ende de volgende, tot een en 't selve fideicommiss gerechtiget, schoon geen erfgenamen van elkanderen zijnde. (d)

5. Maer mede-erfgenamen schoon een en de selve sake hebbende, zijn verscheidene personen, ende daerom bysonder aengesproken wordende, kan het gewijsde voor of tegen den eenen, aen den anderen geen actie of exceptie van gewijsder ding verleenen; (e) het selve is te verstaen van medegenooten, die over een en de selve sake verscheidentlijk aengesproken worden, niet tegenstaende de reeden van verweeringe beide even gelijk zijn, (f) en is alsoo by den Hove geweest in de sake van *Juffr. I. J. van T.* die gecondemneert was tot betalinge van

II Deel.

N n n

grondt.

c) l. II. §. 7. 8. 9. l. 9. §. ult. l. 28. ff. d. except. rei jud. (d) Covarruv. pract. quæst. cap. 13. num. 5. in pr. Carpxov. pars 1. constit. 26. def. 16. (e) l. 22. d. tit. d. except. rei jud. (f) l. 2. l. ult. C. quib. res. jud. non noc. l. 1. l. ult. C. int. al. act. vel jud. al. non noc.

grondt-pachten, leggende op een fate landts, die sy gemeen hadde met *F. H. M. van R.* den welken sy aensprak om de helfte soo van het *principael* als van de kosten der proceduren, maer is verstaen dat het voorgaende proces *den anderen* niet en raekte, en dat sy diensvolgens geen actie tegens hem daer uit konde maken, maer alleen uit de betalinge voor hem in een gemeine sake gedaen, ende alsoo *niet van wegen de kosten der proceduren*, den 14. Febr. 1680.

6. Eenige leeren dat een gedoemde kan wederom gehoord worden, met aenspraek *als onschuldig betaelt hebbende*, om dat 'er alsdan veranderinge van personen soude vallen, te weten, die te vooren Gedaegde, soude nu Impetrant zijn, (g) maer noch de reeden, noch de wetten laten dit toe, als zijnde recht strijdig met beiden, ende een wijde deur opdoende om gewijsde saken onnut te doen worden.

7. Dit echter kan worden toegestaen, dat een gedoemde nae vol-dade der sententie werde toegelaten tot een weeder-eysch, die van het gewijsde afhangt of daer toe behoort *soo verre de verdiensten der selver sake ten vorigen processe niet ondersocht mochten zijn geweest*, soo getuigt Nauta by den Hove te zijn geweest den 7 Septemb. 1636. Een kooper aengesprooken zijnde om betalinge, hadde gebruikt *exceptie* van wanleeveringe, maer gecondemneert zijnde, had daer nae by nieuwe actie tot het interest van wanleeveringe gecontendeert; waer tegen *exceptie* van gewijsder ding zijnde gestelt was *gerejecteert*.

8. Diergelijk geval is gedebatteert in de sake *van Eelk Gerbens Haerfma tot Harlingen, contra Aechjen Tjeerds weduwe van w. de borgemeester Kroddenbosch*, Eelk was gecondemneert uit *intercessie* voor haer man gedaen, in een instrument sonder getuigen, hoewel onder eede, en daer by was in *cas* van *revius* geperlisteert, Eelk eyscht het gelt als 'onrechte betaelt by nieuwe actie wederom, de Triumphante stelt *exceptie* van gewijsder ding, maer die is *gerejecteert*, om dat Eelk staende hieldt, gelijk ook waer was in der daedt, dat te vooren op de *intercessie* niet als ter loops was gedisputeert, en eigentlijk over de *principale* schuldt geprocedeert soude zijn geweest. alsoo afgedaen den 29 Mey 1677. naderhandt echter is Eelk ten principalen wederom afgeweesen op den 27. Octob. 1679. en sulx ten aenzien van de twee sententien te vooren tegen haer gevallen; wesende noch nader aengemerkt dat wel in 't eerste proces weinig was gesprooken over de *intercessie*, maer dat in de proceduren van *revius* dit ten principalen by

Eelk

(g) *Carp. in proces. tit. 6. art. 3. num. 67. & seqq. Struy. ad tit. d. exc. rei jud. num. 21. per l. 10. §. 3. d. edend. l. 31. d. jurejur.*

Eelk Tjeerds was gedreeven, te weten, dat d'intercesie als sonder getuigen zijnde geschiedt, informeel was.

9. Hier uit dient dan noch aangemerkt, dat alschoon exceptie van gewijsder ding mag zijn gerejecteert, de kracht der sententie echter als een middel van defensie ten principalen wel mach worden gebruikt, ende by den Rechter in acht genoomen, om dat by rejectie van exceptie niet anders geweest is, als dat het de *litis-contestatie* niet behoorde te beletten, sonder dat over de kracht of toepassing der sententie noch finalijk is geoordeelt, waer van hier boven in 't kapittel van de *Exceptien* is gesproken.

10. De vrag is, of een gevoegde, die geïnteresseert zijnde by een proces, hem daer by heeft gevoegt en den principalen pleiter *geadsisteert*, naderhandt ook nieuw proces kan aenvangen; dient voor antwoord, indien het deselve sake en de selve gronden van oordeel zijn, soo wort de gevoegde met de principale pleiter een en de selve gehouden, en kan hem de exceptie van gewijsder ding worden tegengeworpen. (h) Maer als de sake niet een en de selve is, soo kan een Gevoegde niet worden afgeweesen met de *exceptie* van gewijsder ding; hier over is yets gedefinieert, den 15 Mart. 1680. in saken van J. W. Not. Publ. Requirant ende excipieerde, contra de scheepen J. A. B. ende Dr. W. S. als Curatoren over de nagelaten kinderen van Dr. L. in leeven Fiscael deser Provintie, Requireerde ende excipienten; de oorspronk der sake was de selve die verhaelt is, in het 3 boek. kap. van lastgevinge, de kooper aldaer verhaelt wordende aengesproken, sochte Warda voor hem te intervenieeren onder borgtochte; maer partije hem opponeerende, wierde hy van 't Hoff afgeweesen, en de *interventie* gerejecteert, als wende niet bevoegt, die saek als last-hebbende van de verkoopters op hem te neemen. dies hy naderhandt hem simpeljk daer by hadde gevoegt. De kooper gecondemneert zijnde te betalen, spreekt Warda, als last tot de koop hebbende gegeven aen, om hem te garandeeren; dese wederom de verkoopters als hem hebbende gelastet. Die stellen *exceptie* van gewijsder sake, om dat reede geoordeelt was, dat hy niet bevoegt was als lasthebber in desen te intervenieeren, ende dat de kooper by wien hy Warda zich hadde gevoecht al was gecondemneert. daer viel confideratie, dat het was een en de selve sake ende Warda te voeren in 't proces zijnde geweest, de *Exceptie* daer uit genoomen hem moeste keeren, doch is echter *exceptie* gerejecteert, om reeden, dat

N n n 2

War-

(h) *Fab. lib. 7. Cod. tit. 19. def. 4. num. 10. & per totum. arg. l. 63. ff. d. re jud. l. 69. ff. d. procur. l. 14. ff. d. appell.*

Warda van de *interventie afgeweesen zijnde*, niet ten principalen, maer alleen als gevoegde by 't pleit was geweest; des indien het de selve sake was geweest dat sulx hem mogelijk niet soude hebben gebaet; edoch d'actie tegen den kooper uit koop, daer hy hem bygevoegt hadde, was t'eenemael verscheiden van dese sijne prætensie van last, ende scheen sijn interventie te vooren afgeslagen te zijn geweest, om weringe in het proces voor te koomen, welke reeden alhier ophieldt.

11. Het tweede verëyschte om *exceptie* van gewijsder ding te stellen is, dat het een en de selve sake zy; want de sake verscheiden zijnde, heeft de *exceptie* geen plaets. een sake is ook, als men eerst een gedeelte, daer nae het geheel vordert, of in tegendeel, eerst het geheel en naderhant een deel kooft te vorderen. (i)

12. Want het gaet vast; behoort u eenig goet niet toe ten halven, soo behoort het u veel min voor 't geheel. Ook dit; zijt gy t'eenemael afgeslagen in den eysch van 't geheel, soo is geoordeelt dat u ook geen deel daer van toequam; want anders soudt gy sententie hebben bekoomen voor een gedeelte ende voor de rest verklaert zijn geweest niet ontfangbaer, zegge, tot u vorderen eysch ende *Conclusie*, gelijk het formulier luidt.

13. 't Soude wat anders zijn, als 'er een nieu gedeelte aen eenig stuk goeds gekoomen was; want nieuwe toevallen altoos kunnen maken, dat dese *Exceptie* sijn kracht verliest. (k)

14. Het derde vereysch van de *exceptie* is, dat de nieuwe eysch moet koomen uit deselve oorsake, niet even met deselve actie, maer uit deselve source ende oorsprongh; want dikwils uit een oorsake verscheiden actien gegeven worden, gelijk of yemant met actie van *lastgeving* afgeweesen was, en hy deselve sake quam eyschen met actie van *onderwindt* of met een *condictie*, te weten een wijs en wetkundich Rechter moet ende sal hem door veranderinge van namen niet laten misleiden. (l)

15. Is echter in desen onderscheidt tusschen personeele actien en die op het goet gericht zijn. Want in d'eerste soo wanneer de eysch gemaakt wort uit een ander oorsaek, als te vooren gemelt was, soo kan d'exceptie niet schaden, ende de naeste oorsake moet daer altoos gemelt worden; maer als d'actie op het goet is aengestelt geweest met *conclusie*, dat d'eyscher soude verklaert worden eygenaer van het goet ende de Gedaegde gedoemt, om het selve aen hem te doen hebben en te restitueeren, soo kan op het selve goet daer nae by den selven geen

(i) l. 7, d. *except rei, jud.*

(k) l. 14, §. 1. d. tit.

(l) l. 5, cod.

geen eysch gemaakt worden , al woude hy nu een ander oorfake voor geven , als hy te vooren in het verhael der fake mochte hebben genoemd : Edoch indien hy te vooren sijn *conclusie* dus hadde genomen , dat hy soude verklaert worden *eygenaer van het goet uit krachte van koop of een andere oorfake* , soo kan hy naderhandt wel eysch maken op het selve goet als *eygenaer uit schenkinge of anders* : koomende dan het onderscheidt hier alleenlijk op uit , dat in personeele actien , de naefte oorfaken altoos moeten worden uitgedrukt ; *In actien op het goet kan het selve geschieden , maer is niet nootsakelijk* : in allen gevalle echter een oorfake nae den eersten eysch nieuw gebooren geeft nieuwe aenspraek , sonder vreesse van *dese exceptie*. (k)

16. Staet eindelijk te letten , hoe gebeuren kan , dat exceptie van gewijsder ding plaetse kan hebben , in verscheidene faken ende perfoonen , *soo verre d'een van de andere afhangt en door de andere vernietigt wort*. By exempel ; Gy hebt een stuk goedts geëvinceert , ende van de bezitter rechtelijk afgehaelt , naderhandt koomt een Crediteur , aen wien de voorige bezitter het selve goet hadde verpandt ende wil sijn pandt-recht tegen u vervolgen. Hy wort gekeert met exceptie van gewijsder ding. (l)

17. Dat dese Exceptie ophoudt , soo wanneer de sententie null ende wanneer binnen behoorlijcken tijt geappelleert is , behoeft geen vermaen.

(k) l. 14. §. 2. ff. de Exc. reijud.

(l) vid. l. 63. ff. de Except. reijud.

XXXIX. KAPITTEL.

Van Sportulen ende Salarien.

Wat Sportulen eygentlyk ende wat sy in de Praetijke zijn. Eenige specien van sportulen exempels halven. Exemptie daer van. Van salarien. Quantiteit ende invordering van dien.

1. **D**Aer is gezegt, dat in de *sententien* pleegt te worden gestelt een soorte van *sommatie*, om te betalen het geene Partijen den Hove schuldig zijn te betalen, als mede den Advocaten. (a)

2. Het geene Partijen aen den Hove betalen, wort genoemd *Sportulen* ende d' Advocaten krijgen *Salarien*, benevens hare *expensen* of uitgeschooten penningen, die sy als *Procureurs* koomen te doen.

3. Het woort *Sportulen* beteekent *benneken* of kleine korven, waer in men eertijts de kleine vereeringen zondt, ende die naderhant in gelt verandert zijnde de selve naem echter hebben behouden, in rechten beteekent dit woort niet alleen het geene den Rechters voor hare moeiten wort betaelt, maer ook wat den Commissarien, Griffier en Bedienders des Gerechtes wort gegeven, soo dat alles in den *Taux* staende (b) begreepen is, de name van *Sportulen* draegt. (c)

4. Maer in onse *Ordonnantie* worden de *Sportulen* alleenlijk genoomen, voor't geene by Partijen betaelt wort aen't Hoff by ende nevens den eysch ende antwoord.

5. Aen de kant van de Impetrant vervallen dese *Sportulen* soo haest van eysch gedient is, in *scriptis* of by monde, ofte soo haest *accusatie* geschiedt is. (d)

6. Aen de kant van de Gedaegde, soo haest van antwoorde gedient wort, ende moeten de Advocaten op hun eyschen en antwoorden stellen de grootheit van de selve *Sportulen*, of liever in de *Rolle*, gelijk stijl is, nevens het dienen sulx laten aenteekenen. (e)

7. Te weeten, in faken minder als 50 Gout-guldens is Sportelgelt tien stuivers. Tusschen de 50 en 100 Gout-guldens een en twintig

(a) Ord. 3. 9. 5. 6. (b) in het 3. boek der Ordonnantie tit. 33. (c) Vid. Briffen de Verb. signif. in Sportul. (d) Ordonn. 3. 11. 2. en volg. (e) art. 11.

tig stuivers. Tusschen de hondert ende 300 Gout-guldens *twee Gout-guldens.* Al wat boven de 300 Gout-guldens is, bedraegt drie Gout-guldens. In saken van *injuriën* is twee Gout-guldens.

8. Op exceptie declinatoire staet *zeven stuivers*, die in cas van *re-jectie* by d' antwoord, van de principale Sportulen moogen wederom gekort worden. (f)

9. Wat voor Commissaris en sententie gelt betaelt wort, sampt andere ongelden, is te zien in gemelde Taux, (g) onnoodig om alhier te stellen.

10. Als Partijen Sportulen ende sententie gelden van self niet betalen, soo wordense met der executie nae gewoonelijke wijze ingevordert; tot welken eynde twee bysondere *Sportelmaners* worden gehouden. In de Neder-gerichten wort dit by de Ordinairse *Executeurs* gedaen.

11. Vryheit van Sportulen genieten, behalven het Landtschap self, de Heeren Raden, ook oude Raedsheeren, *Procureur Generael*, ende *Griffier* enl. mitsgaders, Weduwen der selver, en eindelijk die wegens armoede *jus pro Deo*, dat is, recht om Gods wille verkreegen hebben, mits hun armoede bewijfende of besweerende. (h)

12. De *Salarien* der *Postulanten* zijn ook te zien in voorgaende *tauxe* der *Ordonnantie*, die doorgaens alsoo nochmaels, in het taxeren waergenoomen worden.

13. Maer by vrije wille en is niet verbooden nae gelegenheit van saken ende grootheit der moeiten wat meer te geeven ende te nemen: nae *Keyfers* recht mag het salaris in een sake niet te boven gaen de summa van vijf hondert Car: guldens; (i) maer die *tauxe* wort by ons niet effen onderhouden.

14. De salarien worden by de *Postulanten* getrocken tweezins, nae de tweederley opzicht van haer bedieninge, en daerom eenige als *Procureurs* ende eenige als *Advocaten*, welk onderscheidt moet ende kan afgenoomen worden, *uit het geene voor dasen van beide bedieningen in't bysonder ende te zamen is geleert.*

15. Wy hebben daer ook gezegt, dat het geene *Keyfers* recht wil, dat *Procureurs* geen salarien moogen eyschen, als die specialijk zijn uitgedrukt, te verstaen is van particuliere *Procureurs* of lasthebbers, die een proces voor een goet vriendt aenneemen te bezorgen, ende niet van publijke *Procureurs*, die Rechtelijk geëxamineert ende toege-

(f) Ordonn. tit. voorss. art. 9. (g) staende ten voorss. titule 33. van het 3. boek.
(h) tit. voorss. art. 1. (i) l. 1. §. 10. & 12. in fin. ff. de Extraord. cognit.

toegelaten zijn; want dese salarien eyschen moogen, schoon niets in 't gemein of ook speciael hebbende bedongen.

16. Voorts alsoo de Salarien der Advocaten mede begreepen zijn in de sententie ofte *citatie* van dien, soo is daer over geen nieu *Proces* van nooden. (k)

17. Maer kan de gebreeke worden geciteert, om *Specificatie* te ontfangen ende daer op te *diminueeren*; niet compareerende worden door 't profijt van een *accusatie* versteeken van *diminutien*, ende volgt dan *tauxatie*, volgens *Ordonnantie*. (l)

18. Maer als *Salarien* voor een ander Gerechte zijn verdient, daer van moet eerst overwonnen Recht by *ordinaris* weege worden bekomen, dies ook *Sportulen* daer van moeten worden betaelt. gelijk weete by den Hove wel geweest te zijn.

XL. KAPITTEL.

Van Executie.

Executie moet worden gericht tegen den Gedoemden ende sijn erfgenaem, niet tegen Voogden en Lasthebbers in eigen personen of goederen, tegen borgen, niet sonder nieuwe sententie. Sy geschiedt door den selven Rechter, die't geweest heeft, of by requisitie door een ander. Maniere van executie verhaelt, ende trappen van dien, benessens verkooping van goederen. Eyndelyk van de middelen, om executie te keeren.

1. **D**E Sententie, gelijk gezegt is, behelst *absolutie* of *condemnatie*. Met *absolutie* blijft de sake, gelijk sy was, *Condemnatie* vereyscht *executie*, als sy van self door de Gedoemde niet wort voldaan. Wy sullen eerst zeggen, tegen wien de *Executie* geschiedt, ten 2. door wien, ten 3. op wat wijze, ten 4. hoe sy ophoudt ende gekeert wort. eerst voor af zeggende, dat,

2. De *Executie* geschiedt door *authoriteit* van de selve Rechter, die de uitsprake gedaen heeft, te weeten, indien hy volle *Rechtsmacht* heeft, dat is beide *Rechtsprake* ende *Rechtsdwang*; ziet hier van het 1. boek deses Deels, van *Rechtsmacht*.

3. De *executie* moet gericht worden tegen den geenen, die in eygener

(k) Ord. 3. tit. 9. 6. 7.

(l) Ord. 3. II. 3.

eygener name gecondemneert is, of des selfs goederen, ende niet tegen een lasthebber, *of hy moeste qualiteit in eygener sake hebben*, of ten minsten hem selfs hebben gepraesenteert, enden last versocht, want sulke met de executie konnen gedrongen worden, gelijk mede, die sonder last voor anderen hebben geintervenueert. (a)

4. Van gelijken geen Curator, Voogt, of Bewinthebber van ander mans goederen is onderworpen de executie van sententien, tegens haer in qualiteit gevallen. (b)

5. Sy mag ook niet gericht worden tegen een, die in het proces niet is genomineert, noch in de sententie begreepen, of het moeste zijn een bezitter van goet daer over gepleit wierde, en dat geduijrende den processse mochte zijn gealieneert, *want tegens sulc een mach de sententie tot restitutie van dat goet streckende sonder nieuw proces ter executie gestelt worden*, (c) maer dit heeft geen plaets in verpandt goet, dat by den Crediteur onder het proces verkocht is, *ten ware de Crediteur geweeten hadde, dat hypotecaire actie op dat goet was aengestelt, en de schuldenaer geen ander goet en hadde*, dan soude hy ook datelijk konnen geëxecuteert worden. (d)

6. Tegens den erfgenaem kan de sententie worden geëxecuteert, edoch niet onmiddelijk, maer dient hy eerst te worden geciteert om de sententie tegens hem te zien verklaren *executabel*, hoewel de erfgenaem van de triumfant met de executie soo terstont en richtig kan voortvaren. (e)

7. Tegen de geene die borge voor het gewijsde geworden zijn, willen de meesters, dat ook onmiddelijke executie kan geschieden, hoewel niet tegens andere borgen die voor contracten en handelingen buiten recht verbonden zijn; maer de reeden van rechte wil eer, dat ook een borge voor het gewijsde op nieuw moet worden aengesprooken, en de sententie tegens hem besonderlijk gevelt, ter executie gebracht worden, *om dat het geschieden kan, dat hy reeden van verweeringe voor hem in het besonder heeft*. (f)

8. De gedoemde kan met nieuwe borge te praesenteren tegen dank van de triumfant de executie niet ontkoomen, maer is gehouden de sententie te voldoen, *soo als die licht*.

9. Maer als de gedoemde bewijst, dat hy betaelt heeft, of dat hy het gewijsde kan *verlijcken* ende dooden met andere liquijde schulden,

II Deel.

O o o

of

(a) l. 4. in pr. ff. d. re jud. (b) Sande 1. 12. 4. in pr. (c) Sande d. 1.
(d) Gail. 1. observ. 118. num. 1. 2. (e) Gail. 1. observ. 13. num. 17. Fab. 4. Cod.
tit. 29. d. 10. n. 7. 1. (f) Sand. 3. 10. 3. Herbaj. cap. 4. Fab. 8. Cod. tit. 27. def. 8.

of dat hy betoonen kan hem eenig middel van recht te competeeren, waer door het recht van de triumfant uit kracht der wet gantschelijk nul ende vernietigt wort, daer mede kan hy de executie beletten, *gelijk voor desen gezegt is*, soo verre die middelen ten processe niet zijn geallegeert, maer de Gedoemde dient het bewijs gereedt te hebben, door instrumenten of kenbare blijk, *want nieuwe informatien sonder groote reedenen, in cas van executie niet worden toegelaten*, immers niet als het gewijsde van een seekere natuur is, want onseekere ende illiquijde condemnatiën, moeten in alle manieren tot liquiditeit gebracht worden. (g)

10. Soude ook niet worden aengenoomen de presentatie des Gedoemden om sijn zeggen te willen geeven op des triumfants cedt, ten ware de selve moogelijk in het gerichte tegenwoordig ofte nae by der handt was, soo dat het geen verlet konde geeven; wel te weeten, heeft dit plaets in saken, welker hoedanigheid op geen nieuwe bewijsen in cas van summatie geweest worden.

11. Voorts kan de executie opgehouden worden door verfoek van cessie, die de triumphant nae rechte schuldig is aen de gedoemde, ten aanzien van des selfs mede-genooten, lastgeevers en andere, waer tegen hy sijn regres soude kunnen neemen, want het reeden is, dat soodanige cessie den Gedoemden altoos werde vergunt, *immers als sy den Triumfant geen schade kan aenbrengen*, gelijk in 't Kap. van Borgrochte voor desen is getoont.

12. Indien ook een Gedoemde toonen konde dat het proces *sonder last* van de meester was gedreeven geweest, en hy misleidt geworden, om zich in tijds daer tegen niet te hebben kunnen opponeeren, hy soude d' executie kunnen ophouden tot dat die quaestie was afgedaen, schoon geen surseance mochte zijn bekoomen, om dat het selve ook is een middel van nulliteit, (h) gelijk verstaen is in de sake van Albert Boner, tegen Douwe Sijtsma, den 29 Mey 1600. *Saekema*.

13. De executie moet gedaen worden by den Rechter die de sententie gevelt heeft, ende van hem moeten d' executorialen worden versocht, sonder dat sy by een ander ofte by een hooger Rechter moogen worden verleent; en soo de gedoemde geen goederen heeft onder de jurisdictie des selfen Rechters, *soo moet de Triumfant requi-sitoire brieven versoeken aen den Rechter, onder welke de gedoemde gezeeten is, of de goederen geleegeen zijn*, met verfoek dat die den Triumfant aen het gewijsde verhelpen wil. (i)

14. Maer

(g) *Gail. 2. observ. 17. num. 10 Fab. in 1. C. d. fruct. & lit. expens. def. 29. num. 3. in allegation.* (h) *1. 24. C. de Procurat.* (i) *Sande. 1. 12. 1.*

14. Maer indien voor den versochten Rechter *oppositie* gemaekt, wort tegen *d' executie* die schijn van reeden heeft, soo wort het proces over die oppositie gesonden aen den Rechter die de sententie gevelt heeft, doch ingevalle die mochte weigeren daer in te wijzen, soo kan het ook de versochte Rechter wel doen. (k)

15. Het gebeurt ook wel, dat de Executie niet bequamelijk kan geschieden door den Rechter die de sententie gevelt heeft, het zy omdat sijn autoriteit niet wichtig genoeg is om de Gedoemden te doen buigen ende den Triumfant veerdiglijk ende veiliglijk aen het gewijsde te verhelpen, of dat de Gedoemde in verscheidene jurisdictien gezeeten of der selver goederen in verscheidene plaetsen geleegeen zijn; *in sulke gevallen wort de Executie wel versocht ende verkreegen van den Hove*, ende by Deurwaerders des selfs geëxploicteert.

16. Maer ingeval de Executie geschiedt by een versochte Rechter van een ander Provincie, nae wat recht sal die hem reguleeren, ingevalle daer in onderscheidt mochte zijn tusschen de plaetse daer de sententie gegeven is, en daer de executie versocht wort? (wel te weeten, dit kan alleen plaets hebben in besondere gewoonten of Ordonnantien van het een of het ander Landtschap, ende niet in de waerneeminge van het gemeine recht) als het dan voorvalt, soo wort gezien op de plaetse der *executie*, ende niet der *pronuntiatie*; by exempel, schult in rechte bekend, gemeinelijk scheepen-kennisse genoemd, heeft tot Amsterdam parate *executie*, maer de selve versocht wordende op goederen in Frieslandt geleegeen, gaet niet voort, omdat alhier sodanige schult-bekenningen dat recht niet hebben.

17. Wanneer de Rechter die versocht wort tot *executie*, niet is onderworpen de selve hooge macht, waer onder is de Rechter die de sententie uitgesproken heeft, soo staet aen de versochten Rechter willekeur, of hy die wil executeeren; *edoch gevoeglijk versocht zijnde wort het sonder groote reeden niet geweigert*. Alsoo is by 't Hoff swarigheid gemaekt, om kracht te geeven aen seekere sententie, gesproken by den Drost van Haexbergen in Overijssel. waer by eenen T. S. beschuldigt van een doodtslach tot Noordwolde in Frieslandt begaen, was geabsolveert; om dat de Procureur Generael alhier meinde verscheidene blijken van *collusie* te hebben ontdekt in het selve proces, en om dat de beschuldigde sijn eigen Rechter ontvlucht zijnde, zich willens tot een vergeleegene ende vreemde scheen te hebben begeeven; schoon de Staten van Overijssel verzoek tot dien

O o o 2

einde

einde aen de Heeren Staten van *Frieslandt* hadden gedaen, by missive vanden 3 April 1675. Hier van is ook yets gezegt in het eerste deel 3. Kap. n. 24. ende volgende.

18. De maniere van executie by ons is aldus; wanneer de sententie behelst een seekere condemnatie, soo van penninglijke schult als van eenig feit, soo kan de Triumfant commissie lichten op een Deurwaerder tot executie, van welke sy met den eersten moet worden in het werk gestelt. (l)

19. Eerstelijk met *sommatie*, dat is, maninge om den Triumfant binnen een tijt ter sententie, of ook wel ten appointementen op request gegeven te voldoen; geen tijdt uitgedrukt zijnde, moet het zijn binnen tien dagen. (m)

20. In penninglijke schult wort d'eerste *sommatie* gedaen aen den Procureur van de Gedoemde of bewinthebber sijner saken, *soo verre die het exploit wil aenneemen*; anders wort de gedoemde self in persoon of aen sijn huis gesommeert, gelijk ook in condemnatie die tot eenig feit streckende geschiedt. (n)

21. De *Commissie* kan gelicht worden, soo haest als het den Triumfant belieft, sonder dat den gedoemden eenigen tijt van rechte gegunt wort, om de betalinge te redden, gelijk by Keyserlijke rechten noopens penninglijke condemnaties, de tijt van vier maanden; by ouds was het dertig dagen; nae de nieuwe Wetten loopt de tijt sonder interessen, *mits nae de vier maanden twaelf ten hondert wordende gehoe-*det. (o) zegge soo nae Keyfers recht.

22. Het was mogelijk te wenschen, dat dese Wet in practijke mochte zijn, en dat dan alle *surséances* afgesneeden wierden, die soo meenigvuldig gepractiseert worden, dat het dikwils by geen vier maanden uitstel te passe koomt: de billijkheit eyscht doorgaens eenig uitstel die in de Wet van vier maanden betracht wort, ende klem van recht eyscht dat een Triumfant seekere staet kan maken van sijn *competentie* te erlangen, het welke al mede door de selve bereikt wort, en de straffe van twaelf ten hondert nae dien tijt is zeer rechtveerdig voor den drâler, ende troostelijk voor den Triumfant, die nae onle practijke geen vaste staet kan maken, ende dikwils meer te worstelen heeft met *surséances* d'een op d'ander, als hy moeite met het pleit selve gehad heeft, sonder dat hy met het wachten en uitstel eenig voordeel kan behalen.

23. Nae

(l) Ord. 3. 5. 1. jaе binnen 24 uren, *Deurw. instrukt. art. 1.* (m) Instr. van *Deurw. art. 2.* (n) Ord. 3. 29. 1. (o) l. ult. C. d. *usur. rei. jud.*

23. Nae verloop des tijts by de sommatie gestelt, moet de Deurwaerder tweemaal handtvullinge of uitwijfinge van de gedoemde verfoeken, en dat binnen de tijt van een maent, al hadden sy geen ander *exploict* in die plaetsen te verrichten, sonder dat sy de Commissien ook aen malkanderen moogen overgeeven ende laten exploitæren. (P)

24. Geen handtvullinge geschiedende moet het tot uitwijfinge van goederen koomen.

25. Als de gedoemde uitwijfinge wil doen, soo kan de Deurwaerder soo veel reppelijke goederen annoteeren, als genoeg fullen zijn tot voldoeninge van het gewijfde met de kosten der *executie*, die hy naderhant in een publike plaetse gebracht hebbende, openbaerlijk en op een merkdag kan verkoopen. (9)

26. Het selve geschiedt ook als de gedoemde self uitwijfinge op de meubelen heeft gedaen, die echter ook op andere goederen ende effecten uitwijfinge doen mach, *indien het saken zijn waer uit betalinge promptelijk kan worden gerispet*, want sulks niet zijnde moet de gedoemde nieuwe uitwijfinge doen, en de kosten betalen over de ondeugende uitwijfinge gevallen.

27. De triumfant kan ook, als de gedoemde blijft in gebreeke, by request verfoeken, *dat hy self uitwijfinge mach doen*, het welke hem toegestaan wort, *mits noch eerst een ordonnantie voorgaende tegen de gedoemde om noch binnen acht dagen uitwijfinge te doen*, by gebreeke dies wort de triumfant vergunt het selve te moogen doen, die alfdan door acte daer van by hem self ofte sijn Procureur gedaen schrijven ende verteenkt laft tot dien einde geeft aen den Deurwaerder.

28. Staet echter te letten, dat de Deurwaerder geen *executie* kan doen op uitwijfinge van een Gedoemde, *die geen vry bewint van sijn goederen heeft*, om dat het is een soorte van *alienatie*, desweegen geen minderjarige, noch andere voogden hebbende, daer toe bequaem zijn, ook deugt geen uitwijfinge by een vrouw in afweesen of buiten kennisse van haer man gedaen, ende teekent aen alsoo geweest te zijn tusschen *Michiel Aertsen ende Rinske Pieters, voor Pinxter 1625. d' Hr. Sakema op d' Ordonn.*

29. Moet ook een Deurwaerder wel acht neemen, dat hy geen *executie* onderneemt daer sijn *Commissie* niet op applicabel is, gelijk of hy gecommitteert was tot *executie* van een provisioneele sententie van

O o o 3

Namp.

(P) Nader instructie art. 3. 4.
Deurwaerders.

(9) Ord: 3. tit. 29. art. 2. ende tit. 33. van

Namptissement, hy mach uit kracht van de selve niet executeeren de principale sententie; al had hy uitwijfinge op de provisie verkreegen, de principale Commissie kan self ook niet worden uitgestrekt tot de *getaxeerde interessen*, maer moet tot yeder van dien nieuwe Commissie gegeeven, sommatie gedaen, ende uitwijfinge verſocht worden, ende is mede aengeteekent, ſoo geweſen te zijn in de ſake van *Johan Marten Gravius, tegen Sijds Botnia, den 27 October 1612. Saekma.*

30. Wy hebben gezegt dat de Deurwaerder van ſelf by onwilligheit van de gedoemde, kan doen *annotatie* ende verkooping van ſijn goederen: dan moet hy nae rechte beginnen, indien hy geen gereedt geldt vindt, *van de meubelen*, als gezegt is, die niet genoch zijnde koomt hy tot *onroerlijke goederen*, ende by gebreeke van de ſelve tot actien, crediten, ende gerechtigheden, ſoo verre dat het aen den gene die aen de gedoemde yets ſchuldig zijn, wordt gedenuncieert, dat ſy aen de ſelve niet ſullen betalen, of de gelden worden *gearreſteert*; maer vorders moet tegen die lieden geprocedeert worden nae gewoonlijke ſtijl, eer men haer de betalinge kan aſparſien. (r)

31. Maer als de Triumphant verlof krijgt, om ſelf uitwijfinge te doen, nae dat de gedoemde op ſoo veel *sommatien* en ordonnantien niet heeft gewilt, ſoo mag hy wel terſtont van onroerlijke goederen, ofte van actien den gedoemden competeerende beginnen, ſonder dat ook het huifmanne gereedſchap, krijgſliede wapens, ende boeken van geleerde lieden uitgenoomen worden, gelijk wel nae Keyſerlijke rechten ſoude behooren, *waer van hier boven geſprooken is*, hoewel ik meine dat de practijke noch ſoo niet t'enemael de reeden van het gemeine recht t'ondergebracht heeft, of een gedoemde ſoude by een rekest konnen verkrijgen, dat deſe laeftgenoemde dingen ſouden moeten worden geſpaert, ſoo lang 'er enig middel tot voldade konde worden uitgevonden.

32. Behooren hier ook toe de *tractamenten der amptdragende perſoonen*, die ook niet als voor het laefte konnen worden aengetaſt ende dan noch niet geheel, maer moet een ſeeker gedeelte (twee derdeparten) tot nodig onderhoudt der gedoemde gelaten worden, *om dat de Republijk daer aengeleegen is*, dat ſy geen beedelaers tot officieren hebben.

33. Als het koomt tot verkooping van onroerlijke goederen, ſoo moet de Deurwaerder op drie verſcheidene ſondagen aen malkander volgende, binnen de Kerke, en op drie verſcheidene rechte dagen over het Gerechte, waer onder de goederen geleegeen zijn, deſelve laten procla-

clameeren ende opbieden, om op seekere dach, uir, en plaetse van de selve jurisdictie, *doch tot keur van de gedoemde of tot discretie van de Rechter* te verkoopen aen de meestbiedende by het uitgaen van de brandende keerse, met aenkondinge aen een yeder die zich souw willen oponeeren, om haer in te stellen; tot welken einde de executeur of Deurwaerder van yder *proclamatie* een cedulle moet laten aenplacken aen de kerke deure ofte Raedthuis daer de bekendmakinge geschiedt.

34. De twee volgende proclamatie sal de Deurwaerder t'elkens om kosten van nieuwe reisen te schuwen, door den Secretaris van het Gerechte laten doen, maer op den gepræfigeerden tijt houdt de Deurwaerder den zitdach in persoon, voorlesende openbaerlijk de conditien der verkoopinge, ende neerstelijk aengeteekent hebbende de boden ende verhoogingen die 'er gedaen worden, soo geeft hy de palmslach aen die *gene, die by het uitgaen van de brandende keerse bevonden wort de hoogste schrijver te zijn*; wel te weten, de Deurwaerder heeft een brandende keerse nevens hem staen, die hy uitdoet, als hy merkt dat 'er geen meer koopers te verwachten zijn, *moetende alles geschieden op de minste kosten sonder wijnkoop te maken*; hy moet ook aenteekenen alle de protesten en oppositien, die 'er tegen de verkoopinge by d'een of d'ander worden gedaen, eindelijk moet hy den gedoemden ende opposanten, indien 'er eenige zijn, een dach van rechte voor den Hove leggen, van welke alles den Deurwaerder sijn relatie by geschrifte moet stellen, ende den triumphant of die hem te werke gestelt heeft overleveren, dewelke ten dage dienende de besoignes presenteert aen den Commisfaris op de Rolle, met versoeck dat de selve mogen worden *geapprobeert*, en daer op decreet verleent, voorts geordonneert dat de gedane verkoopinge noch eens over de kerke ende het Gerechte mag worden geproclameert op een seker ende geprefigeerden dach van rechte, ten einde een yeder aldan noch mag koomen om de eerste koop te verhoogen by het ligten van het zeegel uit den wasse, en den eindelijken kooper belaft om sijn handen van de penningen te ontleedigen, voorts den gedoemden ofte d'opposant, (ingevallē d'oppositie is afgedaen, of den opposant verstooken is, het welke door het profijt van een *contumacie* geschiedt) mach werden gecondemneert om sulx alles te gehengen ende te gedoogen; dat gedaen ende decreet zijnde geinterponeert, worden de brieven van decreet opgemaakt, en ten dage dienende de verkopenen nochmaels opgeroepen, ten welken einde de Commissaris op de rolle het zeegel, daer het decreet-brief mede sal bevestigt worden, houdt op het was, en daer uit ligt als het genoeg is opgeroepen ende

ende geprefenteert, verhoogt wordende, foo krijgt d'eerste koper de zeste penning van de laeste verhooginge; ende moet eindelijk de koper het geheele bodt gereedt betalen, om dat geen executoriale verkooping op termijnen geschieden. (f)

35. Gemeinelijk wort het decreet kort nae de verkooping gedaen, maer echter indien de proceduren in cas van *executie* of *oppositie* lang mogten hangen ende sleepen, foo dat ondertusschen het uitgeweesen goetd in handen van een derde mogte zijn geraekt, foo kan niettemin het *decreet* ook nae verloop van eenige jaren versogt ende verkreegen worden, gelijk verstaen is tusschen de weduw en erfgenamen van wil. *Banke Douwes Abbema tegen Cornelis Edes Feitsma voor de konsdagen 1622.* Saekma.

36. De oppositien die in cas van dese verkopeningen vallen, worden in deser voegen aengestelt; de *triumphant* neemt *conclusie* ten einde de *opposant* sal gecondemneert worden om te gehengen en te gedogen dat d'executoriale verkooping sij voortgank neeme, en hy sij oppositie daer tegens gedaen kost en schadeloos sal afdoen, waer op dan partij sij reedenen van oppositie moet inbrengen by antwoordt en niet by maniere van exceptie, gelijk hier boven gezegt is, *om den train, die vooral in cas van executie niet en past, soo veel doenlijk af te snijden.*

37. Dus verre van executie over penninglijke schulden *die seker en liquijd zijn*; op onsekerere condemnationen gelijk als om reekeninge te doen, om genootene vrugten schaden en interessen te betalen, kan geen executie ten eersten aengestelt worden, maer de Triumphant moet Commissaris verfoeken, door welke de gedoemde werde gesommeert om de sententie te voldoen, ende ingevalle sy het konnen eens dragen, treden sy tot liquidatie en vereffeninge van het gene ter sententie wort bevonden illiquijd, zijn 'er posten daer sy niet eens over konnen worden, sy neemen *conclusie* tegens malkanderen, eerstelijk de triumphant ten einde de sommatie sal worden verklaert *vigourens*, *wel ende te rechte gedaen*, vervolgens de gedoemde gecondemneert soo ende als de sake t'elkens medebrengh, en de gedoemde ter contrarie, *waer op dan nieuw proces in cas van sommatie moet volgen.*

38. Condemnatie gevallen zijnde, tot yets te doen, foo valt doorgaens ook sommatie, volgens den reegel van Rechte, *dat feiten onseker zijn*, om dat, als niet gedaen wort het gene men schuldig is, alsdan tot het *interest* 't welk onseker is, moet worden geageert; Maer dat is in cas van *executie* soo niet altoos, om dat het feit in desen

(f) Ord. 3. 29. 3. 4.

fen niet wort aengezien als hebbende gemanqueert, maer als weesende noch in sijn geheel ende staende noch te doen. Diefvolgens indien het feit is van een vaste seekere vervulling, gelijk om yemant te *guarandeeren* van een aanspraak, of eenig feit waer toe hy zich heeft verbonden te vervullen, sulks heeft geen informatie van nooden, alsoo daer niets illiquijds in is, maer wel dadelijk kan in 't werk gestelt worden, weshalven ook de *surseancen* tot dien einde versocht wordende, wel behoorden afgeslagen te worden, en de gedoemde tot naekoominge der sententien gedrongen.

39. Het middel van *executeeren* in feiten is gemeinelijk inlâge, nae voorgaende sommatien, gelijk boven gezegt is, de inlage geschiedt of in het huis van de gedoemde self, of in een herberge, alwaer de Deurwaerder eenige, twee of drie adfistenten tot kosten van de gedoemde laet leggen, soo lange hy doet het geene daer hy toe gecondemneert is, en wort te met de inlage verwaert, nae het lange dralen en hertneckigheid des gedoemden; doch ingevalle hy verdacht is van vluchten, soo wort hy in sijn huis bewaert, of op een ander plaetse gegijfelt of wel in *publyke gevangenis* gebragt.

40. Want dit is het uiterste middel van *executie*, niet alleenlijk in materie van daden en feiten, maer ook in alderhande schulden, *mits de triumphanten de kosten verleggen moeten, die daer toe van nooden zijn.*

41. Als yemant gecondemneert is, tot *restitutie* van seekere stucken goedts, indien het onroerlijke zijn, soo wordt de triumphant in de possessie van het selve goet door de sterke handt, als de gedoemde onwilligh is, gestelt en ingevoert. is het reppelijk goet, soo wort het gehaelt uit des gedoemdes huis, ende den Triumphant overhandigt, of indien het niet gevonden wort, moet de gedoemde het aenwysen, kan anders met *inlagen* daer toe worden gedwongen. (1)

42. Ingevalle de executie wort gedaen ende gericht tegen d'Ordonnantie, by aldien het op Commissie van de Neder-rechter geschiedt, soo kan 'er aen het Hoff van worden geappelleert; wort excès begaen in executien selve, soo moet de gedoemde en beswaerde rekest ingeven, met verfoek dat d'executie mag worden opgehouden, welk rekest in handen of van party of van de Deurwaerder, nae dat de klachten liggen, gestelt wort, *met surseance in middelen tijde*, indien het verhael blijk of schijn van waerheit heeft. nae *rescriptie* en *contrarescriptie*, wort 'er in gedisponeert, of indien 'er onseekere feiten zijn geapointeert, *fiat rekest in judicio*, waer op dan volgt een plaidoy.

II Deel.

Ppp

(1) l. 68. d. R. I.

43. By

43. By aldien een Deurwaerder kennelijk tegens d'Ordonnantie of buiten sijn commissie met d'executie voort wil, de gedoemde behoeft het niet te lijden, maer kan sulx weeren en beletten, om dat officieren notoirelijk gaende buiten hare Commissie niet als particuliere personen zijn, gelijk mede wanneer hy weigert te tonen sijne commissie. (u)

44. Evenwel als het gelt op sulken onbehoorlijke wijze afgeperst is, het welke hy in der daet schuldig is, soo kan het gelt niet wederom geeyscht worden, maer wel de kosten en schaden, by de gedoemde te dier oorsake geleeden (w) en soo verre de verkooping der goederen tegens ordonnantie mochte zijn geschiedt, invoegen die te niete gedaen wort, daer uit kunnen wel merkelijke schaden en onkosten veroorsaekt worden, gelijk *Bouritius* aenmerkt uit twee sententien van den Hove, van jaren 1603 ende 1604. (x) ende namaels weete gebeurt te zijn, dat een Gedoemde te dier oorsake hebbende bekoomen tegen den Triumphant condemnatie tot het interest, dat soo heeft te bewijzen ende te sterken, dat meer heeft bekoomen voor schade hem aengedaen, als hy oyt in waerde van goetd hadde gehad ende bezeeten.

45. Andersins worden ernstelijk gestraft, de gene die d'executie derwen tegenstaen, waer van blijk is op de *Cancellery*, alwaer een houten arm in de muir vastgemaekt is, ter gedachtenisse van een die gestraft is, om dat hy een Grietman sullende executeeren een sententie geslagen hadde, waer over hy op het bokhuis gehaelt, ende swaerlijk gebreukt is geweest, en voor altoos geschandvlekt met dat opgerichte kenteeken der geleedene straffe.

46. Het verstaet zich dat de executie moet volgen nae de sententie, maer sy kan echter ook buiten sententie gebruik hebben, als in acten van aenneeminge voor rechte gepasseert, die slechts door Commissaris op de Rolle worden *executabel* verklaert. Mede geschiedt sulx in contracten die uitdruckelijk met dat beding zijn aengegaen, dat partijen in gebreeke blijvende, dit of dat goetd daer voor soude zijn verbonden ende *executabel* sonder figure van rechte; want alhoewel eenige meinen, dat niet tegenstaende sodanig bedingst de forme van recht niet soude mogen naegelaten worden, soo is toch waerder, dat partijen met ackoort haer en haer goetd kunnen verbinden gelijk sy willen, ook in deser voegen, jae wel soo dat den eenen den anderen in't particulier macht geeft, om het goetd aen te grijpen, vast te houden, ende te verkoopen uit eigen hooft sonder Rechters kennisse, *alhoewel*

(u) l. *prohibitum* C. d. *jur. Fisc. lib. 10. l. fin. ff. d. mand. Bouritius d. off. advocat cap. 35.*

(w) *Sand. 1. 2.*

(x) d. *cap. cap. 35. in fin.*

zweil veiliger is het arresteeren ende verkoopen met autoriteit van de Rechter te doen. (y)

47. Daer is ook geen reeden waerom een *cessionaris* dit recht van *parate executie* niet soude kunnen oeffenen, indien het recht aen hem sodanig is geweest; hoewel eenige meinen, dat de *cessionaris* dan soude moeten gebruiken de naem en *directe actie* van de cedent, en dat de nuttelijke actie daer toe niet soude bevoegt zijn, het welke niet is buiten reden, en mach by den *cessionaris* wel waergenoomen worden. (z)

XLI. KAPITTEL.

Wie niet ten vollen kan ge-executeert worden.

Beneficie van competentie hoedanig, Wort gegunt aen echte-lieden tegen malkander. Aen ouders tegen kinderen, doch niet buiten uidruckelijke gifte der Wet. Wort ook gegeven aen meedegenooten ende tusschen broeders. Als ook aen Schenkers ende aen dese volkomener, als aen de andere.

1. **W**Y hebben hier boven gezegt dat alles wat eengedoemde bezit, kan by der executie worden verkocht, *soo nochtans dat eenige personen worden uitgenoomen* die niet ganschelijk kunnen worden uitgeschut, maer die men soo veel moet laten dat sy haer ter eeren kunnen vertoonen ende leeven, het welke genoemd wort *beneficie van competentie*.

2. Dit wort gegeven aen seekere personen, tot welke de eyschers of Triumphanten door bysondere reedenen zijn verplicht, als daer zijn *man en vrouw tegen malkander*, niet alleen soo verre van het houwlijx goetd wort gehandelt, maer altoos en sonder onderscheidt, en heeft het ook plaetse tegen de schoonvader, *soo veel den eysch van het houwlijx goetd waengaet, ende soo lang het houwelijk duurt*, niet verder ofte langer. (a)

3. Ten tweeden, een ouder van sijn kinderen aengesprooken wordende heeft het selve *beneficie*.

Ppp 2

4. Ten

(y) l. pen. C. d. pign. act. Sand. l. 12. 3. (z) Facin. lib. 13. contr. cap. 27. Fab. lib. 4 Cod. l. 7. def. 1. l. 26. d. 8. tit. 29. def. 10. 16. Zurph. tit. voors. art. 14.
(a) l. 17. ff. solut. matrim. l. 21. cum l. seq. d. re jud. l. 16 cum l. seq. d. l. d. re jud.

4. Ten *derden*, eertijts wierdt het ook gegeven, aen een *patroon* die aengesprooken wierde van sijn vrygemaekte knecht, en nae die gelijkenisse zijn 'er veele, die dit *beneficie* ook uitstrecken tot schoonouders en stijfvaders en andere daer men groote weldaden van heeft ontfangen; maer dit gevoelen is in alles niet veilig, om dat dit *beneficie* koomt uit speciale gunste van de Wet, sonder welkers uitdruckelijke meldinge het by niemant kan worden gebruikt, in de patronen nevens haer oude slaven wierde de gifte van vryheit seer hoog genoomen en onwaerdeerlijk geacht, soo dat daer uit de gevolgen tot andere personen heedenstaegs niet seer vast gaen, *hoewel de billijkheit nevens sulke personen dit respect wel soude vereyschen.*

5. Ten *vierden*, wort dit *privilegie* geoeffent en gebruikt in maetschappye, tusschen de medegenooten onder malkander, te weeten, als sy door speciale overeenkomste maetschappije gemaakt hebben; want *slechte gemeenschap sonder voorgaende contract heeft dit beneficium niet*, of partijen maetschappij gemaakt hebben van alle goederen of van seekere dingen wort niet onderscheiden, soo verre van maetschappijes goet gehandelt wort. De wet geeft 'er dese reeden van, om dat contract van maetschappije een *soorte van broederschap is.* (b)

6. Hier uit besluiten de *Rechtsgeleerden* doorgaens, dat d'eene broeder tegen d'ander mede dit *privilegie* behoort te gebruiken, het welke de billijkheit ende de woorden der Wet lichtelijk kunnen verwerwen en wort diensvolgens alsoo waergenoomen. (c)

7. Ten *zefsten* wort dit *beneficie* gegeven, aen jonge lieden die schuldt opgelegd hebben terwijl sy in haer vaders macht waren, *ingevallē sy of onterft zyn of haer self van haer vaders erf hebben moeten onthouden, of weinig daer van hebben kunnen behouden*, want alhoewel sy door sodanige schulden worden verbonden, soo is echter hardt en voor het gemeene best schadelijk, dat jonge lieden, die haer stellen om nieuwe huishoudingen aen te vangen, terstont van de *Crediteuren* sullen worden besprongen ende ten uitersten ontbloot. (d)

8. Ten *zevenden*, dit *privilegie* wort genooten by een schenker die van de *donataris* om het geschenk wort aengesprooken, en dese wort het *beneficie* volkoomener gegunt als aen de voornoemde; want hy kan de *Donataris* ook voor-rekenen, het geene hy aen anderen schuldig is, ende zeggen dat hy die afbetaelt hebbende, niet meer kan bybrengen, *behoudens dit beneficium*, maer dat hy het overige te arme nood

selfs

(b) l. 63. in pr. ff. pro soc. l. 16. cum seq. ff. d. R. lud.
(d) l. ult. ff. quod cum eo qui in alien. pot. est.

(c) D. l. 63. in fin. princ.

felfs van doen heeft, in plaetfe dat andere dit *beneficie* willende gebruiken, niet kunnen reekenen wat fy elders fchuldig zijn, foo dat yemant fijn broeder aensprekende om duifent ducaten, die twintig duifent guldens aen goetd heeft, en vijftien duifent guldens aen andere fchulden, fijn duifent ducaten ten vollen krijgen kan, het welke tegen den fchenker foo niet konde gedreeven worden. (e)

9. Wel te weten, de *competentie* die fulk een geprivilegieerd perfoon toekoomt, dat is, het geen men hem voor noodruft moet laten houden, kan ende moet verfeheidtlyk genoomen worden nae verfeidenheit van perfoonen; in jonge lieden die handen en voeten om te werken hebben, kan de competentie niet beeter getrocken worden, als datmen haer moet laten noodig linnen en wollen tot haer lichamen, eenig dagelijx gereedtfchap tot onderhoudt van het leven dienftig, ook eenig gelt om by provifie voort te geraken en yets te onderneemen nae gelegenheit van perfoonen, tijden, en faken; maer oude of inpotente lieden fchijnen voor haer competentien foo veel te kunnen inhouden als fy van nooden hebben om levens onderhoudt met eerlijke kleedinge en reedinge te genieten, en in gevalle defe geprivilegieerde perfoonen foo veel in alles niet hebben, gelijk dikmaels gebeurt, foo kan van haer niet altoos afgehaelt worden; Edoch in defen heeft het goetvinden ende de voorzichtigheit des Rechters veel plaets, gelijk in alles wat by de Wetten niet is gefpecificeert, nootfaekelijk moet gefchieden; de Wet in defen geeft niet anders aen de handt, als dat die lieden foo veel moeten houden, dat fy geen *gebrek* lijdén, welk woort in het latijn (*egestas*) meer is als *armoedt*; want arm is die weinig heeft, *gebrek* wort gezegt daer niets is. (f)

(e) l. 19. §. 1. ff. d. re jud. l. 49. & seq. ff. eod. (f) l. 19. in fin. d. tit. de Re Indic. ubi dix. in fin. tit.

XLII. KAPITTEL.

Van Cessie en abandon van goederen

Hoedanig de Cessie zy nae Keyfers recht, te weeten het selve, dat by ons is abandon. Hoe Cessie moet geschieden nae d'Ordonnantie. Doch soodanige Cessie weinig in gebruik, alsoo 't abandon veel gemakkelijker is.

1. **N**Och is 'er een die het beneficium van competentie geniet, te weeten, die *cessie* van goederen gedaen heeft, het welke nae de Keyserlijke Rechten altoos kan geschieden, soo wel in als buiten recht door bloote verklaringe van sijn wille, *al hadde een debiteur geswooren dat hy betalen soude.* (a)

2. Door dese *cessie* wierdt de schuldenaer niet wel bevrijdt van de schuld, maer van de moeilijkheit der *executie*, bysonderlijk dat hy niet in gevankenis mooge geworpen worden, het welke anderzins een Crediteur vry staet te doen, en *ten tweeden*, hy hadde het gemelte *beneficium van competentie*, waer door hy niet konde aengesproken worden, soo haest hy wederom yets hadde gewonnen van klein belang, *maer de Creditoren moesten wachten, tot dat hy wederom een weinig op sijn voordeel quam.* (b)

3. By ons kan een Debiteur sijn goederen ook wel verlaten, ten profijte van sijn Creditoren, soo dikwils hy te rade wort, maer ons Ordonnantie laet niet toe, dat yemant met sulck een verklaringe die beide privilegien soude kunnen genieten, men noemt sulke bloote verlatinge *abandon*, en geschiedt gemeinelijk voor *Commissaris* van 't Gerechte of van den Hove, nae uitgegevene citatie van de Debitours tegen de Creditours, die dan gemeinelijk het abandon aenneemen, maer verliezen daerom niet een stip van haer recht, soo dat sy den schuldenaer ook wel souden kunnen gevangen zetten, ende hem altoos wederom op het lijf vallen, ook nae de acceptatie van het *abandon*, want sulks niet anders is als een verklaringe, dat sy de verlatene goederen aenneemen, sonder wijders.

3. Maer

(a) l. ult. ff. d. *cession: boni l. 6. C. qui bon: ced: pos: Perezius ad d. tit. C. num. 3.*

(b) l. 1. l. 4. d. t. ff.

4. Maer om het beneficie van cessie te bekoomen is vry meer van nooden volgens Ordonnantie, want een bloote verklaringe van de schuldenaer kan niet helpen, hy moet daerom rekest ingeeven aen den Hove, om brieven van cessie te bekoomen, die hem ten eersten wel vergunt worden, maer hy moet binnen een maent sijn Crediteuren laten citeeren, ende niet door volmacht, *maer selfs in persoon* de brieven op de rolle praesenteeren, met verzoek van *interinement* der selver, *mits daer by overleggende certificatie van sijn Magistraet*, dat hy sonder sijn schult in verloop van goederen gekoomen zy, benevens *inventaris* met eede gesterkt van alle sijne goederen, niets uitgesondert, mitsgaders lasten daer op staende, ende dat hy niets hebbe versteeken ende versweegen: hy moet verhaels wijze toonen door wat quade fortune yeder schult is opgeleidt, en tot dien einde de daten der obligatien uitdrukken, met besluit dat hy alle sijne goederen tot profijt van sijne Crediteuren wil verlaten, *behoudens alleenlijk een daegs kleedt dat hy aen sijn lijf mag hebben.* (c)

5. Wat meer is, op het verzoek van een der Crediteuren, schoon d'andere alle daer tegen waren, moet de verzoeker in hechtenisse gaen op het blokhuis, en aldaer verblijven, soo lange d'oppositie die tegens het interinement gemaekt is, en die van acht tot acht dagen peremptoir moet worden voldongen tot duplijcq en niet verder, (d) afgedaen sy, sonder daer van bevrijdt te kunnen worden, als met borgtochte voor de geheele schult.

6. En ingevalle hy het ongeluk hadde dat sijn verzoek hem wierde ontzegt, als onweerdig het *beneficie* van *cessie*, soo wil de wet, dat hy een half uir op het schavot ten *spectacule* gestelt sal worden, met de sententie op het borst, (e) en is sulks in oude tijden wel geëxecuteert onder andere tegens eenen *Feike Hoytes*, op den 15 Julij 1606.

7. Maer als die strengheit in het werk gestelt is, soo kunnen de Crediteuren den schuldenaer niet langer in hechtenisse houden, *alhoewel hy volgens de wet aen haer verbonden blijft*, en is soo by den Hove gedisponeert op den rekest van *Laurens van Voort*, den 17. October 1617. *Sackma.*

8. Als man en wijf te samen dit verzoek doen, of ook een vrouw alleen, die is het selfde Recht onderworpen van op het blokhuis te moeten gaen ende geschavotteert te worden, alsoo d'Ordonnantie spreekt sonder onderscheidt ende de gewoonte ontwijfelbaer mede brengt, *dat vrouwen even soo wel om schult gevangen worden gezet als*

(c) Ord. 3. 31. 1.

(d) tit. voors. art. 7.

(e) art. 4.

de mannen, en is aengaende de cessie in cas van oppositie soo verstaen in de sake van *Pieter Klok*, tegens *Imk Popkes dochter*, voor *Vasten-avont 1610. Saekma.*

9. Het interinément toegestaen zijnde blijven de schuldenaers echter al haer leven verbonden aen de Crediteuren, en zijn gehouden al wat sy naderhant verkrijgen of winnen, te *consigneeren* ten profijte van hare Crediteuren, sonder yets te moogen behouden als een bedt met sijn toebehooren, en van yder soorte der huisgeraden een stuk, mits dat het niet en zy *gout, zilver, tin, porcelein, of eenig goetd van sinnelijkheid ende van weerd.* (f)

10. Edoch onse eeuw is niet machtig tot onderhoud van soo nauwe gestrengheit, en het scheelt weinig of de practijke keert sich al stilswijgende nae de slapheit der Keyserlijke rechten in desen, soo dat *abandon* by de Crediteuren aengenoomen, schier het selfde genot geeft, dat men door *cessie* soude bekoomen; want men ziet noit schier dat yemant *abandon* gedaen hebbende met overleeveringe van *Inventaris*, op het blokhuis wort gebracht, ook niet dat men hem sijn arme nootdrift soude afhalen, soo haest hy naderhant tot eenige beeteren saken begon te koomen; gelijk te vooren van de cessie verhaelt is.

11. Of het moeste zijn om sulke reedenen, waer door ook nae Keyserlijke rechten de cessie soude geweigert worden, te weten, als het gedaen wierde om de Crediteuren te bedriegen, of als yemant door moetwil en overdadigheit in verloop is geraekt, insonderheit ook *bancquerottiers* die met de noorder son, gelijk men spreekt, doorgaen, gegreepen zijnde, worden niet gespaert, maer moeten over al aengehouden ende geschavotteert worden, ook die haer goederen verstopp en achter houden worden *arbitralijken* gestraft, gelijk mede haer helpers en heeler. (g)

12. Maer als'er geen bedenken van bedriegery of boos-aerdigheit is, soo schoeit het *abandon* dat de Crediteuren hebben aengenoomen, ongeveer op den leest van cessie, nae Keyfers rechten, hoewel altoos waer blijft, *dat de Crediteuren als sy willen, de voorgemelte strengheit in alle manieren souden kunnen gebruiken.*

13. By aldien de schuldenaer borge gestelt heeft, soo kan noch cessie noch *abandon* de Crediteuren beletten, haer recht tegen de borge ten uitersten te vervolgen, soo om dat het *beneficie van cessie* personeel is, als om dat de borgen, tot dien einde voornamentlijk genoomen worden, om by gebreeke der schuldenaers ofte by haer verval,

verval, door de borgen schadeloos te worden gehouden; ende sulx ook, al schoon het *abandon* by de Crediteuren mochte zijn aengenoomen, waer uit geenzins bevrijdinge der borgen valt, om reeden hier boven verhaelt.

14. Eyndelijk is te weeten, dat het middel van *cessie* en het middel van *abandon* soo billijk en soo nootfakelijk is, dat het niet kan worden gerenuntieert, immers niet het *abandon*; (h) want het onmogelijk is, dat yemant zich soude verbinden tot meer te betalen als hy in de weerelt heeft, insonderheit dewijle de Crediteuren het niet behoeven aen te neemen, doch noopens de *cessie* sal kunnen waer zijn, dat de *renunciatie* kan gelden soo veel aengaet het *beneficie van competentie*, waer door de cedent kan ontkoomen, foodanigen nieuwen aanspraek, als de Crediteuren tegens hem souden willen maken, soo haest hy het minste wederom quam te gewinnen, hoewel dit ook nae onse Ordonnantie weinig in heeft, om dat het *beneficie van cessie* schier niet met al aen de cedenten, ook in het toekomende laet houden.

15. Veele stellen ook onder privilegien van *cessie*, dat een cedent *sijn eere niet en verliest*, maer dit kan voor geen *privilegie* genoomen worden; hoewel het waer is, dat *cessie* geen eerloosheit maekt, noch ook *abandon*, alhoewel het de glim en reputatie niet weinig krenkt, dat men andere lieden gelt te soeken heeft gemaekt, ende zich selven in staet gebracht van *sijn woort* niet te kunnen houden.

16. Beide soo wel *cessie* als *abandon* zijn van dien aert, dat schuldenaers eigentlijk daer toe niet kunnen gedwongen worden, ende is geen Crediteur bevoegt, om *conclusie* tegen *sijn Debitour* te neemen, dat hy gehouden sal zijn *cessie* of *abandon* te doen; yder kan *sijn schuldenaer* drijven met rechtelijke middelen van *executie*, soo hy verstaet, ende wil die't uiterste liever afwachten, als *sijn toevlucht* neemen tot *cessie* of *abandon*, dat is een sake die van *sijn wille* afhangt, daer in men hem niet dwingen kan of mag, invoegen hy verklaringe van *sijn wille* tegen *sijn wille* soude moeten doen.

(h) *ziet Zutphen tit. van cessie n. 7.*

XLIII. KAPITTEL.

Van brieven van Respijt.

Gebruik van brieven van atterminatie ofte respijt ende maniere om de selve te verfoeken; met debat der Crediteuren daer teegen. Cautie daer toe nootwendig.

1. **L**ieden die noch soo verre niet zijn gekoomen , dat sy van nooden hebben al haer goedt met voeten te stooten , pleegen wel te verfoeken brieven van *respijt* , ende *atterminatie van tijt* , welke by den Hove , van welke sy alleen moeten versocht worden , niet anders worden verleent , als op genoegsame *attestatie* van het verlies , ende schade by den verfoeker geleden , met de oorsaken des selfs. (a)

2. De brieven verkreegen zijnde moeten de Crediteurs binnen een maent worden verdachvaert , *by peene van nulliteit* , aen welke de brieven van respijt , mitsgaders cautie , dat is , borgtochte van de schuldenaer moet worden gepraesenteert.

3. De Crediteuren met de cautie niet te vreedten zijnde , kunnen daer op debatteeren ende oppositie maken , die van acht tot acht dagen moet worden voldongen , ende niet verder als duplijcq , behoudens dat partijen beiderzijds een maent uitstel vergunt wort , om de deugt of ondeugt van de selve cautie te bewijfen , (b) welk bewijs zijnde gedaen of ontschietende den geen , die het aengenoomen heeft te doen , soo worden nae verloop van de maent , de brieven voor nul of voor vast gehouden , nae dat het bewijs is uitgevallen , te weten , den verfoeker komt het bewijs te laste , maer de Crediteuren konen het contrary bewijs op haer neemen , indien sy willen. (c)

4. Dese cautie is in brieven van respijt soo nootsakelijk , dat sonder den selve geen *brieven van respijt* konnen worden vergunt , noch de Crediteuren gedwongen om te consenteeren in eenig verdrach by den Debiteur met de meeste part sijner Crediteuren gemaakt , het sy tot remis ende quiteeringe van een deel der schult , of tot uitstel
ende

(a) *Ord.* 3.30. I. 2.(b) *art.* 4.(c) *art.* 4.

ende atterminatie van tijt, *en is ook alſoo geoordeelt in de ſake van Sjouk Wijnja*, tegen T. van A. den 9 December 1619. *Saekma.*

5. Wanneer het reſpijt wettelijk is verkreegen, ſoo profijteert het ook de borgen van de ſchuldnaer, ſoo verre ſy niet hebben gerenuntieert het beneficie van *ordere*, anders van *discuſſie*, ende geduirende dien tijt ſtaet ook de loop van intereſſen ſtil. (d)

6. Als 'er dan genoegſame *cautie* wort gepraſenteert, ſoo kan een ſchuldnaer, die van het meefstendeel der Crediteuren uitſtel verkreegen heeft, of ook een vrywillig *remis* ende quiteeringe van een gedeelte, de vordere Crediteuren met autoriteit des Rechters daer toe krijgen, dat ſy tot het ſelve remis of *atterminatie* moeten koomen; het welke de reeden van billijkheit ende niet ſoo zeer van de ſchuldnaers als van de Crediteuren ſelfs heeft gedaen invoeren, op dat niet een of twee dwers-drijvers een geheele boedel en een goetd accoort ſouden te ſchande maken.

7. Het meerder gedeelte der Crediteuren wort niet geſtelt nae de hoofden, of nae het getal der Crediteuren, maer nae de ſomme en nae de grootheit der ſchulden, invoegen dat een Crediteur van duifent guldens ſoo goetd is, als tien van elk hondert guldens, de weerdigheit en deſtigheit der perſoonen van de Crediteuren koomt in deſen mede in achtinge, ende alles gelijk zijnde, ſoo wort het milder ende beleefder gevoelen, voor het ſcherpe en ſtrengge geſtelt. (e)

8. Eenige willen dat het meerendeel der Crediteuren, het mindere kan overſtemmen, ſoo veel aengaet het uitſtel van tijdt, maer niet ten aenzien van het remis, behalven in twee gevallen, ten eerſten, *als de ſchuldnaer op de loop ende voorvluchtig is*, ten tweeden, *als hy dootd is*, ende geen erfgenaem zich op doet, maer als een ſchuldnaer ſelf voor de handt is, dat alſdan niemant ſoude gehouden zijn van ſijn recht te laten vallen; om de wille ende het exempel van een ander. (f)

9. Schijnt echter, dat de ſelve reeden en billijkheit is voor het derde geval, waer van hier geſproken wort; altoos onſe Ordonnantie ſchijnt dat duidelijk mede te brengen, zeggende, *dat niemant gehouden is eenig uitſtel te geeven, of eenig deel van ſijn ſchult te quiteeren, om het verdrach van de meefte part der Crediteuren, ſonder te ſtellen cautie*; waer uit volgt, dat als 'er cautie geſtelt wort, de noot-

Qq q 2

wen-

(d) *Anton. Matth. de judic. diſp. 13. th. 67. & 68.*
ult. l. 8. l. 9. l. 10. ff. de Paſtis.

(e) l. 7. §. 17. &

(f) *Anton. Matt. d. diſput. th. 7. & ſequ.*

wendigheid daer is , om het minder gedeelte te doen volgen het besluit der meeste stemmen.

10. Maer het is swaerlijk toe te staen , dat perfooneele Crediteuren , of andere die kennelijk in gevalle van *discussie* niet konnende krijgen , soo veel gelden souden in desen , gelijk eenige willen , als andere die de beste hypoteeken hebben , want alhoewel de wet geen onderscheidt tusschen personeele ende hypotekeere Crediteuren maekt , soo wil de reeden echter , dat daer op moet worden gelet , ten einde die geene , die men voor heenen weet dat niet souden konen krijgen , geen Wetten aen de andere koomen te stellen.

11. Als het meerendeel der Crediteuren niet kan worden bewoogen , om vrywillig uitstel te geeven , soo kan de verleegene schuldenaer zich keeren tot het Hoff, die by ons in desen heeft het recht van de *Souverain* ende versoeken uitstel van een , drie of vijf jaren , onder cautie ende nae den stijl reede verhaelt , *meer als vijf jaren worden niet toegestaen* , en dit is de reeden , dat soodanige brieven gemeinelijk *quinquennellen* , dat is vijf jarige brieven worden genoemd , ende behooren die geenzins sonder borgtochte toegestaen te worden , gelijk uit het voor verhaelde volgens *Ordonnantie* verstaen ende gezegt is.

XLIV. KAPITTEL.

Van Boedels Curatoren ende immissie in de goederen.

Boedel-voegt wanneer ende hoe gestelt wort. Immissie in de goederen wanneer plaats heeft. Eerst wegens Legaten. Ten tweeden, wegens ongebooren vrucht. Ende ten derden, in plaetse van executie; waer op dan wel volgt een boedels Curator, die niet representeert de Crediteuren, maer den Debiteur anders als met een Actuarius van de Crediteuren.

1. **N**ae gedane cessie en abandon van goederen, zijn de Crediteuren gewent, of alles te gelde te maken, en nae ordine van *preferentie* te deilen, het zy met onderling accoort of ten overstaen van Commissaris, en ondertusschen of soo lange sulx niet raedtsaem wort gevonden, de goederen te laten bedienen door een Curateur van de boedel, die van de Rechter wort *geauthoriseert* nae de keuse, of ten minsten met toestemminge der Crediteuren.

2. Het selve geschiedt ook als de Debiteur voorvluchtig is, of hem selven verbergt ende in Rechte niet verdedigt wort, als mede wanneer hy gestorven zijnde geen erfgenaem en heeft. (a)

3. Nae Rechten is het verzoek in dese gevallen, dat de Crediteuren moogen worden *geimmitteert in de possessie* der goederen, dat is, in bewaringe van alle de goederen; en van dese *immissie* zijn drie oorsaken by de wetten bekend, om legaten, om ongebooren vrucht, en om schult-recht te bewaren; (b) van dese laeste soorte wort hier eygentlijk gehandelt.

4. Van de immisssie ter sake Legaten is voor desen gesproken, te weeten, als een erfgenaem met legaten beswaert zijnde om tegen sekeren tijt, of onder een conditie te betalen, geen borge stelt, soo kan de Legataris verzoeken om geimmitteert te worden in de possessie van alle des sterfhuis goederen, soo lange tot dat hem sekerheit nopens de legaten werde gegeven. (c)

5. Ende zegt de Wet, dat schoon het legaet zeer gering is, d'immisssie

Qqq 3

noch

(a) 2. tit. ff. *Quib. ex caus. in poss. eat. & seqq.* (b) l. 1. d. tit. *Quib. ex caus.*
(c) tot. tit. ff. *ut in poss. legat.*

nochtans in alle des boedels goederen geschiedt, het welk echter veel meenen dat verandert is door een nieuwe wet, *invoegen d'immisfie alleen soude moogen geschieden, nae proportie van het legaet, sonder wijders*, 't welk is het gemeine gevoelen der Meesters, steunende meer op de billijkheit ende practijke, als op de woorden der wet; in allen gevalle is seker, dat de verkooping die nae de immisfie pleegt te volgen, niet vreder als tot de waerdije van het legaet ende de kosten daer over gevallen kan geschieden.

5. Wegens ongebooren vrucht geschiedt *Immisfie*, als een vader in zijn testament stilswijgens heeft voorby gegaen het kint, waer van zijn huisvrouw bevrucht was, want eer de vrucht geboren is, kan tegen het testament anders niet worden gedaen, als dat de moeder in de possessie des boedels gestelt, ende daer uit onderhouden wort, tot dat de geboorte volkoomen recht geeft, om het Testament te vernietigen, of dat het selve door misgeboorte bevestigd wort. (d)

6. Indien een vrouwe door loogen van swanger te zijn, in het bezit der goederen is geraekt, soo wort sy eerloos, en kan aengesproken worden om alle schaden en interessen daer by geleeden; het selve geschiedt ingevalle sy het bezit der goederen op een ander ter quaader trouwen mochte hebben overgedragen, ende de nieuwe bezitter kan door een *posseffoir interdict* daer weder uitgezet worden. (e)

7. Tot voorkoominge van sodanige bedriegerijen kan de geene, die 'er aen geleege is, versoeken, dat de vrouwe die haer zegt uit de overleedene man swanger te zijn, door vijf eerlijke vrouwen haer des verstaende onderslagen worde; Men kan ook Wachters by de vrouw een maent voor de tijt van het baren, ende nevens het baren selfs stellen of eenige die daer op passen, ten einde geen valsche vrucht ondergestooken worde. (f) welke dingen by Keyserlijke Rechten vastgestelt, ende niet afgeschaft, by ons noch heedensdaegs schijnen plaetse te kunnen hebben, *hoewel zelden vorvalt*.

8. De derde oorsake, te weeten, van schuldbewaringe heeft zijn gebruik in de eerst-verhaelde gevallen, wanneer een Debitur vluchtig is, ofte zich versteekt, dat hy met geen citatien kan belooopen worden, dan kunnen de Credituren mede versoeken *immisfie in de possessie* van alle sijne goederen, *gelijk reede gezegt is*.

9. Behalven dese soorten van *immisfie* in alle de goederen, soo is 'er een wegens gevreesde schade, waer door men verfoekt *immisfie* in een bouw-

(d) tit. ff. de ventr. in poss. mitt.
ff. de Inspic. ventr.

(e) tit. ff. si ventr. nom. mul. in poss. (f) tit.

bonwvallig huis waer van men ongemak te vresen heeft, *doch hier van is ook al elders gesproken.*

10. De immisfie om de drie verhaelde oorfaken geeft sodanig bezitrecht niet, als in de bruikverkrijging en in de *posseffoire* middelen wort vereyscht, maer fy geeft de bewaringe der goederen en der vruchten daer uit voortkomende. tot welken einde als gezegt is, een Curator des Boedels wort geordonneert, die alles gelijk een goetd huivader moet besorgen, wat tot gemelte bewaringe van nooden is, ook de waren, die niet duuren kunnen mach hy verkoopen, hoewel onder tusschen de eygenaer niet verbooden wort op ende ontrent het goetd te zijn, het selve te bouwen end' onderhouden, mits daer van geen genot treckende, soo lange de immisfie niet is opgeheeven, het welke geschiedt, als d'oorfake waer door fy is toegestaen geworden, koomt op te houden. (g)

11. *Immisfie* om schuldbewaringe en aenstellinge van een Curator over een *desolate boedel* wort meest gebruikt, en is de *Curator* niet te achten als een gemachtigde van de Crediteuren, maer als repræsenteerende de persoon van de schuldenaer, en die het regt des selven eoffent, met aenspake te doen op sodanige lieden ende goederen, als de schuldenaer selve konde gedaen hebben.

12. En daerom als een Curator van sulken boedel met hypotekaire actie gaet aenspreken, de lieden ende de goederen waer op de Crediteuren dat Recht van aanspraak hebben, soo slaet hy sijn bijl op een oest, alsoo hy Curator van de boedel zijnde geen qualiteit heeft, om het recht van de Crediteuren in het werk te stellen. (h)

13. Een ander is het, als de Crediteuren ziende dat de Debitteur hoewel voor handen zijnde, geen reddinge maekt, eysch voor recht tegen hem neemen, ten einde hy sal gecondemneert worden om te gehengen ende te gedoogen, dat de Crediteuren soo veel van sijn goederen verkoopen, als genoeg sal zijn tot hare betalinge, zegge, wanneer hy in gebreeke blijft om sulx te doen; want de Crediteuren hier toe condemnatie verkreegen hebbende kunnen yemant stellen om de verkoopinge te doen, en alles te redden wat tot erlangen van haer competentie van nooden is, ende sulc een gelaftigde vertoont dan waerlijk de personen en het recht der Crediteuren.

14. Nae Keyserlijke rechten moeten ook, die geciteert zijnde, niet verschijnen, wel lieden, dat 'er *immisfie* in haer goederen geschiede, om

(g) *dix. ad tit. ff. de Cupat. bon. dand.* (h) *Sand. 3. 12. 24.*

om datse niet kunnen worden gedoemt; maer heedensdaegs gaet men tegens haer tot eindelijke uitspraak toe, ende soo is de immiffie niet van nooden nochte gebruikelijk.

15. Wanneer echter een zeer overlaeden Debitur reede van zijn Crediteuren is overwonnen, en het blijkt dat hy zijn saken verwaarlooft, ende nergens nae omsiet, het schijnt dat aldan de Crediteuren souden kunnen eysch neemen ten dien einde dat hy schoon voor handen zijnde, soude worden gecondemneert te gehengen ende te gedoogen, dat de Crediteuren in de possessie van alle sijne goederen worden geimmitteert end' dat 'er een Curator van de boedel soude worden gestelt, die de huiren en vruchten soude ontfangen, ende voorts soo veel tot betalinge van de boedel noodig was verkoopen, ende is soo by den Hove geweest in fulke omstandigheeden voor de Crediteuren van seekere echte lieden voor kerstijt 1680. Soude echter niet meenen, dat men *conclusie* soude kunnen neemen, gelijk eenige Crediteuren in die sake meinden te doen, ten einde de Debiteuren souden worden gecondemneert hare goederen te abandonneeren, want alsoo dat is een werk van eigen wille, soo is 't niet wetmatig, daer yemant toe te doemen, dat hy verklaringe van zijn wille tegen zijn wille soude moeten doen.

16. Dese Curateele is eigenlijk geen publijk ampt, ende men kan daer toe niemant dwingen, gelijk tot geene administratie van goederen, immers niet sonder merkelijke reedenen, *want als het anders niet konde ingeschikt worden*, soude de Overigheit yemant daer toe kunnen verkiesen, ende mogelijk ook tegens zijn wille dien last opleggen. (i)

17. Het selve soude ook kunnen geschieden, ten aenzien van goederen van een uitlandig persoon, dien men niet en wiste waer te vinden was, en of hy levende of doodt mochte zijn, maer diergelijke gedwongen Curateur soude geensins tot borge te stellen gehouden zijn, waer toe anders verplicht zijn, sodanige die uit de naeste vrienden haer aen praesenteeren tot bewaringe en bedieninge der selver goederen.

18. Dit is een geval, dat al dikmael te passè koomt, dat yemant lang buitens Lands zijnde geweest sonder dat kennisse van zijn doodt zy, de naeste Vrienden de goederen eyschen. Is geen ander middel, als dat hun de goederen werden ingeruimt, onder *kantie* van te fullen *restitueeren* als de vermiste persoon mochte voor den dach koomen, en dat onder de *qualiteit* van Curator of bewinthebber des boedels, ende niet van erfgenaem, die hem niet toekomt, soo lange des
ande-

(i) *Sand. 2.9. 11.*

anderen doodt niet kenbaer is, door tijdinge of wettelijke *Presumptie* van sijn ouderdom.

19. Wat aengaet de plicht van dese Curateurs, ende de neerstigheid die sy moeten bybrengen, is ongeveerlijk het selve te verstaen, dat elders van andere Voogden en Mombers is geleert, *te weten dat sy de plicht van goede huisvaders moeten betrachten* ende boeten 't geene dat sy daer tegen hebben gedaen, immers ten aenzien van de Creditoren, want ten aenzien van de schuldenaer schijnt de Curator niet verder gehouden te zijn als tot getrouheit en boetinge van grove slosheit, om dat het door sijn schuld daer toe is gekoomen, dat 'er een Curator heeft moeten worden gestelt.

20. Dese Voogdij wort geëindigt, als de faken des boedels geredet ende ten einde gebracht zijn, of als de tijt, tot welken het bewint is aengenoomen, verstreken zy; want, om dat dit geen publijk plicht-ampt is, soo kan daer bedingst van tijt plaets hebben, dat in minder-jarigen Voogdij niet mag geschieden. (a)

XLV. KAPITTEL.

Van Appel.

Wat appel zy ende waarom't is ingevoerd. Wat trappen van Appel in Friestande gebruykelyk. Van wat saken geappelleert wort. Op wat wyse't Appel wort aengestelt. Apostelen ende gebruyk in dien. Citatie in cas van anticipatie. Proces van Appel. Fatale tyden van't Appel. Communie van Appel tweezins verstaen. Effect van Appel in wat saken cesseert.

I. **D**E executie der sententie wort dikwils opgehouden door *Appel*, 't welke niet anders is, als een beroeping van een sententie des Needer-rechters, tot een die hooger is, ofte van benoeming tot een publyke bedieninge, daer by men zich beswaert vint, ende wort niet alleen het eerste appel aengestelt, als yemant hem beswaert vindt over den geheelen inhoudt der sententie, of het voornaemste gedeelte desselfs, maer ook als yemant in de kosten gedoemt is, of in een andere qualiteit als behoorde en die hem nadeelig is, dat is, soo dikwils yemant hem beswaert vindt.

II Deel.

R r r

2. De

(a) *dix. ad tit. ff. de Curat. bon. dand.*

2. De reedenen waerom appel is ingevoert, zijn voornamentlijk drie; ten eerſten, omdat het oordeel van de menſchen lichtelijk doolen kan, en *de hervatte ſorge wijſer is, als de eerſte*, daer by koomende, dat de Needer-rechter-ſtoelen ſoo wel niet beſtelt zijn met wiſe Rechts-geleerden, als de hooge bancken ende Hooven, inſonderheit by ons, alwaer de ſententien in de Needer-gerichten flechts op het advijs van een Advocaet pleegen afgedaen te worden.

3. De tweede reeden is, om dat de Needer-rechters ter plaetſe daer ſy woonen meer gelegenheit hebben van vrient-of vyantschap met particulieren te maken ende te vervolgen, als de Hooge Rechters op een ander plaetſe wonende.

4. De derde reeden is, om dat de macht der Needer-rechters te groot ende te nadrukkelijk ſoude zijn, indien van hare beveelen, uitspraken, ende ſententien, geen beroep tot hooger macht konde geſchieden, en ſoude ſoo aen den Oppermacht als aen de onderſaten al te laſtig vallen.

5. Nochtans is het ſchadelijk voor het gemeen, dat 'er veele trappen van *Appel* in een *Republike* zijn vaſt geſtelt, om dat de lieden daer door ſeer langh in hare ſaken worden opgehouden, ende uitgemergelt.

6. In Frieſlaudt ſoude het niet beeter kunnen zijn als het is, want gelijk het zeer heilſaem is, dat de lieden van de Neederrechters beſwaert zijnde, kunnen appelleeren, ſoo is ook wiſſelijk geordonneert, dat 'er *maer een appel mach vallen*, 't welke gericht wordt aen het Hoff provinciael.

7. Edoch in politijke ſaken zijn twee trappen van Appel van de Needer-rechters tot de Heeren Gedeputeerden, en van deſe tot de Heeren Staten, ende in kerkelijke ſaken zijn noch meer trappen, want eerſtelijk van 't gewijsde by een kerkenraedt valt appel aent' Claſſis, van 't Claſſis aen de Deputaten van 't Synodus, van deſe wederom aen 't Synodus ſelfs, ende dan noch van de Synodale ſententie, aen de Staten des Landts; wel te weeten, als het aengaet ſaken van het uiterlijk kerke-beſtier, want ſaken van leere ende discipline koomen niet tot de Heeren Staten.

8. In kleine civile ſaken kunnen ook wel meer trappen zijn, gelijk van uitspraken der *Policy-Meeſters* wort geappelleert aen de *Magiſtraet* ende van daer aen 't Hoff.

9. Wy ſpreken alhier van rechtſaken, ende wel van *civile*, maer niet van *crimineele*, dewijl niemant daer van oordeelen kan als 't Hoff alleen, van 't welke nopens *crimineele* dingen, geen beroep valt in eeniger manieren.

10. Maer

10. Maer in civile dingen valt appel niet alleen van definitive sententien , maer ook van alderhande interlocutien , *sonder onderscheit of de beswarenisse steeds duurt of niet* , jae van alle vordere beswarenissen door appointementen , ofte beveelen van de Needer-rechters veroorsaekt , dat alsoo nae het Pauselijke recht tegens het Keyserlijk by ons aengenoomen is. (b)

11. Voor het Keyfers recht is dienteneevens dese reeden , dat door alle die kleine appellen te veel sleeps in de rechtsaken wort veroorsaekt , maer gewichtiger is de reeden van reddinge der ingezeetenen tegens de onbillijkheeden van hare Onder-overheeden ende officieren , waer op het Paus-recht in desen ende onse practijke ziet.

12. De maniere van appel aen te stellen is tweederley , by monde of by geschrifte. by monde geschiedt het van *definitive sententien staende het gerichte* , waer onder ook gerekent worden , de taxatien by de Needer-rechters gedaen ; maer van taxatien der Commissarien van den Hove wort *reauditie* versocht , doch uitspraken van *preferentien* by Commissaris van den Hove gedaen , zijn de gewoonlijke ordere van appel onderworpen , als ook *de taxatien* van huizen , *melioratien* , ende andere van groot belang. (c)

13. Schriftelijk geschiedt het nae 't afgaen des gerichtes binnen 10 dagen , als mede van interlocutoire sententien , provisien tot nampstiffement , ende alderhande *extra-judiciale* beswarenissen , ende moeten alsdan de reedenen van beswarenisse voorgestelt en verklaert worden , *lopende de de tien dagen van de ogenblik der sententie af , tot den selfden ogenblik des tienden daags daer aen*. (d)

14. Ten ware de gedoemde geen kennisse van de uitsprake mochte hebben gehad , want dan loopen de tien dagen van die tijt af , dat hy 't geweeten heeft , *soo verre hy geen Procureur in't Gerichte gehad heeft* , want die het appel moeste hebben aengestelt , gelijk elders gezegt is. doch soo de meester sijn verhael op den Procureur wegens armoede niet konde neemen , soo kan hy *relief* verfoeken tegens het verloop van tijt.

15. Nademael de uire zelden wort uitgedrukt in de memorien van't Appel , soo is wel gehapert , of de tien dagen moesten verstaen worden verlopen te zijn als 't op den tienden dach wâre geschiedt. Weete by den Hove in sulken gevalle het Appel te zijn aengenoomen als maer van de dach bleeke ; *ten ware de Appelleerde konde aenwijzen , dat de laeste uire van de tiende dach by het aenstellen van't appel rede verlopen was*.

R r r 2

16. De

(b) Ord. 3. 2. art. 58. 60.

(c) tit. voors. art. 58 60.

(a) art. voors.

16. De Ordonnantie zegt, dat een Appellant van andere beswareniffen als *definitive* sententien gehouden is in geschrifte binnen tien dagen te appelleren, *sonder dat by het by monde vermach te doen*, en is sodanig appel afgeweefen op exceptie daer tegen gestelt den 19. Martij 1680. tusschen *Pijter Wijbes tot Mackum appellant en excipieerde* ende *Schelte Gabes Reinsma mede aldaer appelleerde ende excipient*.

17. De reeden waerom het by monde, staende het Gerichte niet kan geschieden is, om dat tot fulke uitspraken partijen niet worden geciteert, die daerom van het mondelinge appel geen kennisse altoos souden kunnen hebben: en dewijl tot *interlocutien* die op bewijs zijn geweest altoos citatie valt, soo wort verstaen dat van *interlocutoire* sententien die geïnterloqueert zijn geweest, by monde wel kan worden geappelleert, gelijk in de selve sake *Rechtens* soude geweest zijn, indien sy op bewijs ware geweest; edoch het gebeurt niet veel, dat fulke *interlocutien* weder geïnterloqueert worden, behalven in donkere saken ende die van gewichte zijn. Blijkt dan, dat in desen geen plaets heeft het onderscheidt, *of d'interlocutie kracht ende effect van definitief heeft, of niet*, gelijk men anders soude kunnen hebben gedacht.

18. D'Ordonnantie wil ook, dat den Appellant aen den Rechter ende aen den wederpartije sijn appel sal laten verkondigen ende insinueren, 't welk mede verstaen wort *binnen de tien dagen* te moeten geschieden; wat aengaet de *insinuatie* aen de weederpartije, die is nootsake-lijk ende nagelaten zijnde maekt *nulliteit* ende verval van 't appel, maer d'insinuatie aen den Rechter, boven ende behalven het rekest tot verfoek van appel binnen de 10. dagen aengestelt, is soo eevendrachtig niet in 't gebruik ende naegelaten zijnde, pleegt het appel niet te doen vervallen, nademael 't effect van die insinuatie door het insinueren van het Rekest genoegsaem is vervult, ende alsoo is by den Hove verstaen in de sake van *Hanso Hermannides* appellant, ende excipieerde tegen A. C. van H. den 1679.

19. In 't appel wort doorgaens bygevoegt het verfoek van *Apostelen of Epistolen* ('t is een woordt) welke niet anders zijn als brieven van de Neederrichter aen 't Hoff, waer in bekend wort gemaekt wie geappelleert heeft, en in wat saken, met de voornaemste reedenen van partijen hun eysch ende antwoord ende d'uitsprake daer neevens.

20. Dese apostelen moet de Neder-rechter versocht zijnde, binnen 30 dagen nae de sententie verseegelt, in geschrifte leeveren ende soo verre de Rechter weigerachtig mochte zijn, kan de appellant van het Hoff verfoeken brieven van *inhibitie* ofte *compulsorien*, waer door de

Nee-

Needer-rechter bevoelen en des noodt gedwongen wort, om deselve te geeven, die hem ook wel voor het einde der 30 dagen kunnen worden verleent, als de sake geen uitstel lijdt, en hy daer van by de Needer-rechter voor twee getuigen die schrijven kunnen, heeft geprotesteert, en daer van certificatie aen den Hove getoont. (a)

21. De Needer-rechter moet ook den Appellant een tijt voorschrijven, binnen welke hy de Apostelen moet aen den Hove praesentereen, ten langsten van *zes weken*, of eenigen korteren termijn, nae geleegentheit van saken; ende soo verre de Needer-rechter geen tijt mochte hebben geordonneert, soo wort evenwel verstaen, dat het appel binnen zes weken moet worden *geintroduceert* ofte *gepraesenteert*, anders gaet het verlooren.

22. Nae de praesentatie van het appel volgt het proces; ende ten eersten leeveringe van het libel, by 't welke de appellant moet overleggen de geëxtendeerde sententie van de Needer-rechter, met den eysch ende antwoordt aldaer genoomen, als ook de praesentatie, soo wanneer het geschiedt is, *dat de appelleerde op een praesentatie mach hebben geirumpheert*; daer van yets ontbreekende, wort het appel afgeweesen, niet helpende, dat de appellant voorwendt partijdigheid en onwilligheid des Rechters, alsoo hy daer tegens *compulsorien* hadde kunnen bekoomen, en is soo verstaen in voorf. sake van *Hanso Hermannides contra A. C. van H.*

23. Daer is geen seekere tijt by *d'ordonnantie gestelt*, binnen welke de Appellant libel soude moeten leeveren, en daerom gebeurt het veeltijts, dat de *Appelleerde* hem betrouwende op sijn recht, den Appellant citeeren laet in cas van *Anticipatie* gelijk men het noemt, ten einde hy sal gehouden zijn het appel aen te stellen, of 't selve te versaken en voor altoos afftant te doen: ten dage dienende moet de Appellant aenneemen om libel te leeveren, of anders als hy niet compareert, wort hy door dispositie van Commissaris op de Rolle verstooten van appel, ende dat door profijt van een verstek; hoewel het billijk schijnt, en ook alsoo by eenige Heeren wel is waergenoomen, dat den appellant noch salfs recht gelaten wordt voor drie weken of een maant tijts, met ordere om de dispositie aen hem te doen insinueren, *gelijk hier boven reede gezegt is.*

24. Want alsoo de eysch in cas van *anticipatie* niet anders is noch zijn kan, als om een seekeren tijt door 't Hoff te hebben voorgescreven, binnen welken den Appellant sal moeten voortvaren, soo

R r r 3

kan

(a) art. 61. 63. 64.

kan by verstek en *dispositie* daer op relatijf ook niet verder gegaen worden.

25. Edoch als de appellant self citatie heeft uitgegeeven, ende ten dage dienende niet compareert, soo wort hy buiten twijfel ten eersten en te rechte verstooken, gelijk in de eerste instantie geschiedt met *circumductie*, maer in cas van appel is het soo veel te erger, om dat niet alleen d'instantie, gelijk by 't eerste proces, maer het gansche appel verlooren wort, door dien als de sake koomt te dienen voor het Hoff de *fatale* tien dagen al lange verftreeken zijn, ende het appel in geenerley wijse kan worden hervat; hy kan, als het hem goetd dunkt van het appel afftaen, *doch niet anders als met de kosten*.

26. Dese tijden om het appel aen te stellen en t'introduceeren gemeenlijk *fatalia* genoemt, konnen met inwillinge van partijen, of om gewichtige reedenen, door den Rechter worden verlengt, hoewel in de kamer van Spier, noopens de tien dagen anders wort onderhouden; Voor den Hove is hier van gehandelt den 17 September 1679. over het rekest van de gepostponeerde Crediteuren van Francquer, tegen de gepraefereerde Crediteuren der selver Steede, waer by d'Advocaten der eerste te kennen gaven, dat sy het Appel van de sententie des Commissaris niet konden aen de Appelleerde laten insinueeren *volgens Ordonnantie*, om dat der selver Advocaten het *exploict* niet wilden aenneemen, ende de Meesters buiten de Provintie woonden, dies sy versochten verlenginge van tijt, het welke moogelijk aen haer wel toegestaen soude zijn geworden, maer echter wierde raetsamer geoordeelt, dat de *conclusie* van het rekest soude worden geamplieert met verfoek dat der Appelleerden Advocaten mochte worden geordonneert d'insinuatie aen te neemen, wordende geoordeelt, dat haer last in de sake noch duirde, ende niet was geëxpireert met d'uitsprake des Commissaris van den Hove, dewijle haer de geheele sake, soo lange die voor den Hove mochte hangen, was aenbevoolen.

27. Anderzins hebben wy voor desen gezegt dat Procureurs wel gehouden zijn te appelleeren, als haer meesters hebben gesuccumbeert, ende dat ook de Procureurs der appelleerden moeten staen d'insinuatie der Appellanten, nopens *interlocutien*, omdat alsdan haer last noch duirt, en sy de meesters vertoonen: uitspraek van praeferentie is wel een definitijf, maer om dat d'eerste uitspraek van praeferentie en het appel beyde voor den Hove valt, soo duirt de last der Advocaten nootwendiglijk tot het uitdragen der sake toe, in plaetse dat een *definitive* voor de Needer-rechter zijnde gevallen, des Procureurs last
aldaer

aldaer kennelijk uit is, die vervolgens niet kan worden verplicht tot het aenneemen van het geïnfinueerde appel, dies in sulken gevalle d'appellant soude bevoegt zijn om soo veel-tijts verlenginge te versoecken als van nooden was om het appel aen sijn meester te doen insinueren, want nood heeft geen Wet, en kan 'er relief en restitutie van het verloop der tien dagen worden verkreegen, gelijk 'er gewisselijk kan, wat soud'er in de weeg zijn, dat men om even soo gewichtige reeden geen uitsfel soude kunnen verkrijgen eer de tijt noch verlooppen was?

28. Wat aengaet het *fatael* van 't appel te praesenteeren, dat kan met consent van partijen buiten twijfel verlengt ofte verkort worden, maer niet by den Rechter, soo het schijnt, om dat d'Ordonnantie zegt dat d'Appellant deselve kan dwingen door Hofs brieven om binnen de 30 dagen en somtijts eerder Apostelen te verleenen', en om van het Hoff sodanige verlenginge te versoecken, schijnt beswaerlijk genoeghsame reedenen te kunnen te passe koomen; soo 'er echter nae rechte eenige mochten gevonden worden van nootwendigheit, het Hoff soude nae rechte wel eenig uitsfel kunnen geeven, gelijk ook de verlenginge van de tien dagen by het Hoff soude moeten worden versocht, *alsoo de macht der Needer-rechters in die sake met de sententie gesleeten is.*

29. Dat, ende hoe verre de procureurs kunnen en moeten appelleeren voor hare meesters, hebben wy reede *voor desen* gezegt, Voogden en Mombers kunnen ende moeten ook appelleeren voor de geene waer over sy staen, by gevolge een man ook in de sake van sijn vrouw. (b)

30. Een moeder kan ook appelleeren in de sake van haer soon ende voorts alle nabestaende personen, onder cautie de rato ofte van goedtkenninge, *gelijk elders van de eerste instantie gezegt is.* (c)

31. Alle de geïnteresseerde kunnen ook appelleeren en het appel vervolgen, schoon de sententie tegen een ander uitgesproken is, mits hy betoone, dat'er hem uit wettelijke oorsaken aen geleegeen is. (d)

32. Jae wanneer veel medegenooten van een sake zijn, welkers middelen van defensie zijn een en de selve, kan de gene die niet heeft geappelleert, deel maken aen het appel by een der genooten aengestelt, en soo hy koomt te triumpheeren, hy wort der victorie mede deelachtig,

(b) l. 4. §. 2. & seqq. l. 5. ff. de Appell. l. 2. ff. An per al. caus. Appel. (c) l. 1. §. 1. ff. de Appell. l. 21. C. de Procur. Gail. 1. obs. 133. (d) l. 10. §. ult. ff. de Appellat.

tig, en nochtans een van haer zijnde gecondemneert, dat schaede d'ander niet, *foo veel meer gunst heeft victorie voor condemnatie.* (f)

33. En wederom een sententie ter eerster instantie geeft noch schade noch voordeel aan de mede-genooten, als sy geen maetschappij hebben, *gelijk elders gezegt is*; de reeden van het onderscheidt sal zijn, om dat als eenmael alle genooten van een sake in het Gerichte zijn geweest, en de sententie hebben gehad, welke sententie naderhand door de Opper-rechter is wechgenoomen, foo is sy wech ten profijte van alle die in de sententie betrocken zijn, maer om de selve eerst in Rechte te betrecken, als sy haer selfs niet ingestelt hebben, kan foo niet geschieden.

34. Nademael de mede-genoot in desen gevalle niets heeft als deel aen 't appel van d'ander, foo volgt indien van een sake twee sententien gevelt worden, of twee saken in een sententie worden t' samen gevoegt, van welker eene maer is geappelleert, dat alsdan de mede-genoot niet hebbende geappelleert, ook niet kan sustineeren, dat hy van beide saken het appel deelachtig soude worden. by exempel, een der eygenaers van een sathe landts, appelleert van tauxatie der huisfinge op de landen staende, doch niet van de melioration of van de taxe der hovingen daer aen behoorende en in de selve sententien begrepen, de mede eygenaer niet hebbende geappelleert binnen de tien dagen, wil echter het appel vervolgen, niet alleen over de huis-tauxatie, maer ook nopens de melioration ofte hoovingen, waer te nevens d'ander zich heeft geruft gehouden, hy wort niet verder aengenoomen als d'ander heeft geappelleert.

35. Gemeinelijk echter wort communie van appel anders genoomen in diergelijke exempelen, te weten, als de appelleerde ziende, dat sijn partije geappelleert heeft, zich alsoo wel toont beswaert als de appellant, ende versoekt even foo wel de sententie te hebben gereformeeert tot sijnen voordeele als d'appellant, hoewel de tijt om voor zich te appelleeren al verstreken is, ende dit wort in de practijke meer *communie* van appel genoemt als het voorgaende, dat in de rechten meer bekend is, en buiten twijfel *communie* van appel mach en moet geheeten worden: (g) nochtans foo wel dese als d'andere *communie* die de appelleerde met den appellant gebruikt, kan tot geen andere poincten worden uitgestrekt, als die de appellant heeft uitgedrukt, gelijk Sande *ter gedachter plaetse* leert; en daerom, is van een *conventie* geappelleert, de appelleerde kan de communie van appel niet

(f) l. 3. §. 1. ff. de Appell. tit. C. si un. è plur. app. (g) Sand. l. 1. tit. 13. def. 7.

niet uitftrecken tot de *reconventie*, dewijle dat een gansch andere eyfch is.

36. Het effect van het gedane appel is, dat de gevelde fententie blijft hangen ende wort gehouden, als of fe niet uitgesproken was, foo dat de Gedoemde niet kan worden befwaert, met yets, dat uit kracht der fententie foude konnen voorgewent worden, maer het geene met de fententie niet gemeens heeft wort niet verbooden, gelijk of'er een arrest gedaen wierde op goederen ofte penningen van de Gedoemde, dewijl dat voor de fententie ook wel konde gefchieden, en is alfoo op feeker rekest geappointeert, den 23 January 1680. dat niet tegenstaende appel over de fake ten principalen een arrest op de queftieufe goederen wel konde beftaan. Wederom, seekere *Jonke Helmigs*, hebbende ondertrouwt een dochter buiten vaders consent, maer niet opentlijk getrouwt, was by den Neder-rechter gedoemt in een boete, met bevel om van de bywooninge van gemelte dochter af te houden, hier van appelleerde hy, en ondertuffchen wiert hy genootfaekt om van 't vrouwmensch af te blijven; waer over hy klaegde, maer is afgeweefen, om dat ook buiten de fententie de Rechter hem konde doen afhouden, van foodanige bywooninge, behalven dat de felve bywooninge was om het appel ende de geheele rechtspleeginge onnut te maken, voor *Alderheiligen* 1681.

37. Ingevalle de Rechter, van wien geappelleert is, de fententie, dies niet tegenstaende, ter executie wilde leggen, t'en foude nochtans den Appellant niet vry zijn, hem met geweld tegen te ftaen, maer ook desweegen fijn toevlucht tot den Opper-rechter moeten neemen.

38. Daer zijn eenige faken, waer van wel kan geappelleert worden, mits de fententie by provisie ter executie werde gefelt, (h) om dat de nature der felfer niet en lijdt de train van tweederley instantie; foodanige zijn eerftelijk opzeggingen van landen ende huifen, wanneer oppositie daer tegen is gevallen, sonder quaestie van eygendom; ten tweeden, queftien over het onderhout van perfoonen, die haer felfen niet konen voeden; ten derden, over booden en arbeidts-loon dat verdient is; maer de queftie over het onderhout moet alhier verftaen worden nopens het toekoomende, het verleeden aengaende moet ordinaris recht gebruikt worden.

39. Noch belet appel d' executie niet in faken onder de 200 Goutguldens, (zijnde eertijts geweest 50 Car: guldens) volgens Resolutie

II Deel.

(h) *Sande lib. I, tit. 13. def. 4.*

van den 10 September 1619. mits de *triumfant* cautie stelle van het gewijde te restitueeren, indien de sententie van de Neder-rechter by den Hove mochte worden verandert, waer van echter de Officieren ofte Gerechten vry zijn, ten aanzien van de breuken yemant by sententie van de Neder-rechter opgeleidt, en is soo verstaen by den Hove den 4 Juny 1630. op het rekest van *Wilke Gijsberts*, tegen *Rienk van Burmania. Saekma.*

40. *Provisioneele condemnatie tot namptissement* behoort ook tot dese Ordonnantie niet, maer wort geëxecuteert, schoon over de somma van 200 Gout-guldens stijgende.

41. Het verstaet zich ook, dat sententien spreekende van faken, die geen seekere taxen hebben, gelijk van *Servituten* ende gerechtigheeden, van *jurisdictie*, van grondt-pachten en eeuwige renten, mede niet behooren tot dese Ordonnantie, en daerom niet kunnen worden geëxecuteert, als mede wanneer yemant gecondemneert is tot herroepingen van *injurien*, benevens geldt-breuke beneeden de 200 Gout-guldens, die sententie moet ook blijven hangen, om dat de breuke van de herroeping niet kan worden gescheiden.

42. Maer die gedoemt is met de kosten, welke nevens 't principael t'samen boven de somma stijgen, kan op dat voorgeeven, de executie niet ontkoomen, maer wel nevens de vruchten, interessen en andere aenhangfels, wanneer die met haer Capitael de somma te boven gaen; wel te weten, als de somma *liquijd* is, maer *illiquijd* zijnde, soo kan de sententie, nopens het Capitael beneeden de somma wel geëxecuteert worden, maer niet ten aanzien van de vruchten, schaden ende interessen, die dan tot het uitdragen van het appel toe hangende moeten blijven.

43. Als ook de condemnatie behelsende verscheidene sommen, spruit uit verscheidene oorsaken, soo kunnen sy niet worden t'samen gevoegt, om de somma van d'Ordonnantie te overtreffen, gelijk of yemant gecondemneert was in 100 Gout-guldens boete, benevens de schaden en interessen gehadt of geleeden, die oogenschijnlijk verre over de hondert Gout-guldens steegen, de executie soude doch niet kunnen werden opgehouden, om dat de breuke koomt uit d'Ordonnantien van *injurien*, de schaden ende interessen komen uit de wet *Aquiliana*; van gelijken die om woordelijke ende dadelijke injurie is gecondemneert, kan die boeten mede niet t'samen voegen om de executie te bekoomen.

44. De possessoire middelen zijn nae Keyserlijke Rechten geen appel

pel onderworpen, nae het Pauselijke Recht wordense begreepen onder de saken, die wel appel toelaten, maer ondertusschen geëxecuteert worden, maer alsoo by onse Ordonnantie sulke saken specialijk worden opgesteld, en daer onder de possessoire middelen niet en zijn, soo volgt dat daer van appel valt, gelijk van andere saken, uitgenomen het aldersommierste gerichte van *maintenuë*, het welke volgens onse practijke ganschelijk geen *Appel* onderworpen is, gelijk voor desen al is geleert. (i) Onse Ordonnantie spreekt niet van eyschers die afgeweesen worden, maer van principale condempnatie onder de 200 Gout-guldens, en daerom een Impetrant wordende niet ontfangbaer verklaert, ende daer by gedoemt in de kosten, die minder als 200 Gout-guldens belopen, kan met het appel de executie van de Neder-rechter beletten.

45. Het proces van appel wórt volvoert op de selve maniere als wy hier boven van de eerste instantie gezegt hebben, *moogende by partijen nieuwe middelen ende bewijzen worden aengewent*, gelijk sy bevinden sullen te behooren, tot nader ende beeter beweeringe van hare saken.

46. Des dat het de selve sake moet zijn, en daerom ook in *substantie* de selve eysch en conclusie, die ter eerster instantie genoomen is geweest, sonder dat men zich echter aen woorden bindt, of aen eenige veranderinge, die het weesen der sake niet en betreft. soo is gerejecteert de exceptie van *Tjaert Jeroens*, tegens *G. R. appellant* in cas van *injurie* ende geëxcipieerde, die ter eerster instantie wel hadde verhaelt in sijn libel, dat hem ook injurien waren aengedaen, die met des Impetrants injurien behoorden te worden gecompenseert, maer hy hadde het in de *conclusie* niet gestelt, gelijk hy ten libelle van het appel hadde gedaen, waer tegen d'appelleerde *exceptie* stelde, maer is verstaen dat dit byvoegsel wel mochte geschieden, om dat de compensatie geschiedt ipso jure, dat is, *onmiddelijk uit krachte van de wet*, waer op de Rechter acht kan neemen en recht doen, schoon niet versocht, als het maer uit den processe geblijkt, met reconventie soude het anders zijn, die in cas van appel niet wort op nieu toegelaten, *gelijk al voor desen gezegt is*.

47. De executie van de sententie gevallen in cas van appel moet gedaen worden by den Rechter, tot wien het appel is aengestelt, ende niet by de Neder-rechter, wiens macht door het appel is verdooft, en gelijk de wetten spreken, als te niete gedaen, soo zeer ook dat de kosten by het Neder-gerichte gevallen, by het Hoff worden getaxeert,

Sff 2

(i) *Vid. Sande d. lib. 1. tit. 13. def. 5.*

tauxeert; dat evenwel meer is uit practijke als uit reeden van recht, volgens welke de koſten zijn een aenhangſel van het principale proces. (k)

48. Uyt deſe reeden van practijke volgt, dat een appelleerde Triumfant, een Gedoemde niet kan aenſpreken, hangende appel, om *proviſionele taxatie* te ontfangen ende *diminutien* te ſtellen, gelijk in de Neder-rechten dikwils gepractiſeert wort, om de taxatien by haer te behouden.

49. Appel wort geweigert aen de geene die by *Intendit* verſteeken zijn, (l) die by ackoort het appel hebben afgeſtaen, (m) die om haer bedieninge qualijk te hebben waergenoomen van hare Overheeden zijn gecaſſeert ofte geſuſpendeert, buiten eer-roerende oorſaken, (n) worden hier ook toegebracht, die om pacht-ſchulden ende ſchattingen zijn gecondemneert. (o)

50. Van appel ſcheelt niet veel klachte van *nulliteit*, waer door men klaegt, dat de ſententie recht uit ſtrijdig is tegen de wetten; het welke mach geſchieden binnen de dertig jaren, en eygentlijk voor den ſelven Rechter; maer evenwel is de practijke, dat klachte van *nulliteit* vóór de Neder-rechters gevallen by 't Hoff wort aengeſtelt, gelijk appel; maer die van *nulliteit* voor den Hove gevallen wil klagen, moet ſulx wel te weten, voor 't Hoff wederomme doen, *doch valt zelden voor*; en is te weten, dat niet alleen klachte valt van *nulliteit* in een definitive ſententie begaen, maer ook van te vooren. Soo verhaelt *Nauta* by het Hoff citatie in cas van *nulliteit* vergunt te zijn aen eenen Dijkman, die klaegde gedoemt te zijn op *accuſatien* in de vacantie voor een Byzitter alleen gevallen, by *Nauta deciſ.* 129.

51. Maer als de tijt van het appel niet is verſtreen, ſoo is beſt by maniere van appel te gaen, dat immers ook mach geſchieden, en dikwils gedaen wort, om dat alſdan de *executie* wort belet, ende niet op klachte van *nulliteit*, waer op geen *ſurſeance* nevens de citatie behoort vergunt te worden, gelijk *Nauta* verhaelt by den Hove verſtaen te zijn in die ſelve deciſie, den 7 September 1643. hoewel echter de ſaek ſoo wel geleege kan zijn, dat *ſurſeance* mach worden verleent, als de ſake haest kan worden afgedaen, en de *nulliteit* in den beginne zich opdoet, en weete ſoo geappointeert te zijn op ſeeker rekeſt van *Baetie Dirckx*, tegen de *Magiſtraet van Franequer*.

(k) *Sand.* I. 13. 6. (l) *l. I. C. Quor. appell. l. 13. §. 4. ff. d. judic.* (m) *l. I. §. 3. A quib. appell. non lic.* (n) *l. 3. C. Quor. appellat.* (o) *l. 4. & l. ult. C. eod.*

XLVI. KAPITTEL.

Van Revij's.

Wat Revij's ende oogmerk der Revidenten. Wanneer de executie belet. Van borgtochte in desen. Maniere om het Revij's te introduceeren ende te vervolgen. In wat saken Revij's geen plaets heeft. Maniere van de Revij'sen af te doen.

1. **D**ie voor den Hove, soo wel ter eerster instantie, als by appel gecondemneert is, indien hy meint beswaert te zijn heeft noch een middel, te weeten, van *Revij'se*, 't welke is een beroeping van de Rechter niet wel beraden zijnde, tot den *selven Rechter* om zich *beeter* te beraden, te weeten, die zijn saek verlooren heeft verfoekt dat het Hoff de sententie, by haer gevelt sal *reformeer*en, om foodanige abuysen als hy meint te kunnen aenwijzen.
2. Gelijk het om de onsekerheit van de oordeelen der menschen, in donkere saken somtijts met goede reeden ende gevolge verfocht wort, soo geschiedt het ook dikwils, ten einde de sake op te houden, om het welke in eenigerhande manieren voor te koomen, is geordonneert, dat de Revident al voorens moet namptiseeren in handen van de Griffier de somma van vijftig Car: guldens, die ten profijte van het Landt worden verbeurt, als het Hoff by de voorige sententie verblijft, maer *reformatie* vallende, krijgt de *revident* zijn gelt wederom, ook soo het schijnt, nae reeden, als de sake by accoort wort bygeleidt, om dat alsdan geen verbeurte wegens reukeloos verfocht *revij's* plaetse kan hebben, en in twijvelachtige saken de *Fiscus* ten aenzien van de breuken niet *gefavoriseert*, maer tegens hem geoordeelt wort. (a)
3. Het aengestelde *revij's* kan evenwel de executie niet ophouden, *mits de triumfant borge stelle voor de restitutie*, soo wanneer de sententie mochte worden gereformeert, edoch kan de borge niet worden geeycht of het *revij's* moet binnen de tien dagen aengestelt zijn, volgens het geene by Keyserlijke Rechten geordonneert is, ten aenzien van de *supplicatien*, waer mede de *revij'sen* heedenstaegs mede vergeleeken worden. nae de tien dagen *revij's* verfocht wordende, soo

Sff 3

gaet

(a) l. 10. ff. de jur. Fisc.

gaet d'executie voort, sonder dat de triumfant borge behoeft te stellen. (b)

4. De triumfant geen borge konnende krijgen, soo is de vrage of hy met eede in plaets van borgtochte kan bestaen, om tot executie te koomen, en is dit vry twijvelachtig; onsen *Bouricius de offic. advoc.* meint van jae, maer Nauta in sijn 144. *decisie* verhaelt by den Hove gedisponeert te zijn op rekest van *Auk Douwes*, die condemnatie hadde bekoomen tot voortgank van seekere koop, dat wel de koop soude voortgang hebben, (dat reede een gedeelte van executie was) maer dat de koop-penningen onder de kooper souden verblijven, die daer van *geduirende 't revijs*, interessen tot 5 ten hondert soude betalen, mits dat het revijs binnen zes maenden soude worden voldongen, het welke was een middel-wech tusschen de twee gevoelens over dese sake, den 30 Januarij 1644.

5. Wel te weten, dit moeste wegens onvermoogen geschieden; want een bezitter van vaste goederen, die anders ook van rechtelijke borgtochte vry is, in desen dat recht niet mach genieten, *gelijk Nauta op de selve plaetse verhaelt by den Hove verstaen te zijn*, ten aenzien van de Overste Liaukema, ende by mijn weten seker wel begoe-digt heer, om die oorsake sijn dochter heeft laten emancipeeren, om dat sy borge voor hem soude kunnen worden, hoewel de emancipatie niet even noodig is in cas van Revijs, om dat kinderen voor hun ouders in welkers macht sy zijn, wel borgen kunnen worden. (c)

6. Indien echter de condemnatie gevallen is tot eenig feit, gelijk of het was tot herroeping van woordelijke injurie, soo kan het niet anders geschieden, of de executie moet worden opgehouden, om dat anders het revijs geen nut soude kunnen doen, nademael in sulken gevalle geen remedie van cautie, plaets ofte gebruik van genoegsaem-heit soude kunnen hebben.

7. De tien dagen verstreken zijnde, kan het revijs noch binnen de twee jaren aengesteld worden, sonder wijders; ende placht genoeg te zijn, dat het rekest om citatie tot het revijs binnen dien tijt ten Hove gepræsenteert was, maer by resolutie van den 24 Februarij 1654. is vastgesteld, dat het revijs binnen de twee jaren ook op de rolle moet worden geintroduceert, dat echter de oude Ordonnantie ook vermelt. (d)

8. Ten dage dienende moet de Revident, de reedenen en middelen sijner beswarenissen, by monde ende geschrifte deduceeren; de ma-niere

(b) Nov. 119. Cap. 5.
Revijs art. 2.

(c) l. 10. §. 1. ff. de fidejuss. l. 8. C. eod.

(d) Tit. van

niere is , dat het libel van revijs by den Advocaet op den rolle met luider stemme wort voorgeleesen , ende wort daer op de Revideerde dach gegunt , om van antwoord by geschrifte te dienen , met *conclusie* dat de Revident sal verklaert worden niet ontfangbaer , ende by de sententie niet beswaert. (e)

9. De Revident ten dage dienende niet compareerende wort geaccuseert van contumacie , ende door het profijt van een accusatie verstoken van sijn revijs met de kosten ende boete van acht Gout-guldens , ten ware de Revident wettelijke oorsaken van sijn uitblijven den Hove konde betoonen. (f)

9. Van gelijken wort de Gedaegde door profijt van een accusatie verstoken van antwoordt ende van alle schrifturen , uitgenoomen van een *remonstrantie* , sonder nochtans daerop te wachten , maer wort terstont tot de revisie voortgevaren , behalven vier goltguldens boete van de gedaegde. (g)

10. Maer als de Triumphant ende Revideerde de twee jaren by de Wet gegunt , niet wil uitwachten , soo brengt de practijk uit goede reedenen mede , dat hy de Revident kan laten citeeren , in cas van anticipatie , gelijk van appellen hier boven is gezegt , *ten einde hy gehouden sal zijn , het revijs binnen sekeren tijt aen te stellen* , en de revident niet compareerende kan worden geaccuseert , en door profijte van dien verstoken van revijs , indien hy binnen sekeren tijt by de Commissaris op de rolle te praefigeeren , ende nae desselfs insinuatie sijn revijs niet aen kooft te stellen , wel te weeten , *als hy reede rekest ten einde van revijs heeft gepresenteert*.

11. Revijs wort geweigert in saken , niet bedragende over de vijf-hondert car. guldens , als mede ook in houwlijx saken gelijk by den Hove geweest is , tusschen *Ida Hanja* , en *Matthijs Rommeris* voor *Allderheiligen* 1610. noch op het rekest van *Jacob Feikens* tegens *Jancke Claes* in september 1646. van *Catharina Lautenbach* , tegens *Joannes Buttinga* 1660. den 10 Decemb: ook niet in crimineele saken , gelijk verstaen is , op den rekeste van *Cornelis Cuik* , den 9 Martij 1619. *Saekma*.

12. In het proces van het revijs , mogen geenderhande nieuwe feiten worden by gebracht , maer de sake moet uit de eigenste acten , die ter eerster instantie zijn geweest , afgedaen worden , doch reeden van rechte , mogen allenthalven in de schrifturen , (*die sonder consent van 't Hoff niet verder als dupliyk kunnen uitgestrekt worden*) mitsgaders in de remonstrantie nae believen voortgebracht worden , of de Gedaegde ,
kan

(e) art. 3.4.

(f) art. 5.

(g) art. 6.

kan slechts perfisteeren by het geene ter eerster *instantie*, geschreeven is.

13. Ingevalle by ongeluk het voorige proces mochte zijn verlooren, soo kan'er geen revijs vallen, of het moeste bestaen hebben in een loutere questie van rechte, dan soude de sake op nieuws weeder worden gedisputeert, mits de Revident onder eede verklarende, *dat de stucken van het voorige proces buiten sijn schuldt, te soeken waren geraekt.*

14. Het proces van revijs volschreeven ende *geëvangelizeert*, dat is, by partijen in de Griffie naegesien ende met het eerste proces geslooten zijnde, soo wort het selve beneevens dat van de eerste instantie gesonden aen den Heere Stadthouder om gelesse te worden, een maent voor dat het dienen sal op't alderuiterste; ende naderhandt wort het in desselfs praesentie en in den vollen Raedt, of ten minsten by seeven Heeren Raden, (*anders soo veel daer in zeggen kunnen*) gelesse, ende van nieuws daer op geadviseert, ingevalle het Hoff perfisteert, wort maer een biljet uitgegeeven, waer by partijen sulx bekend wort gemaekt; maer in cas van *reformatie* wort by nieuwe sententie recht gedaen ende gepronuncieert extraordinaris op alle rechtdagen.

15. Ende alhoewel de gewoonte is, dat de Processen daer op geadviseert is, soo lange geen zeeven gelijkformige advijsen zijn voor den *Impetrant* ofte zes voor den Gedaegde, of immers soo lange niet seker is, dat het *geadviseerde* niet soude kunnen verandert worden by de Heeren, die daer over zeggen mogen; alsdan sodanige Processen wachten nae ofte gezonden worden aen de *absente* Heeren, soo is echter sulx in't stult van de *Revisen* niet altoos waergenoomen, maer is jongst verstaen by den Heere Stadthouder ende Raden, dat by *pluraliteit* van de praesente Heeren sal worden *geconcludeert* tot interpretatie van 't 12. 17 ende 19. artikel der Ordonnantie, titel van *Revisen*.

16. Voorts om dat de revisen te korter mogten afgedaen worden, is geordonneert, dat de exceptien tegens het Revijs, te weeten, dat het binnen den gestelden tijt niet is versocht, of dat de sententie by partijen is aengenoomen ende *gehomologeert*; soo als men spreekt, of diergelijke, niet anders mogen worden voorgestelt, als beneevens antwoord ten pincipalen, ende met conclusien tot allen sijnen, dat is, van niet gehouden te zijn het revijs te laten voortgaen, tot niet ontfangbaerheit, ende tot verklaringe, dat de revident by de sententie niet is beswaert.

17. Het revijs heeft veel gemeens met het appel, onder anderen ook dit, dat als een der mede-consoorten revijs heeft versocht ende getriumpheert, het selve mede tot voordeel van d'andere strekt, gelijk by

by den Hove geweest is, in de sake van *Anne Agnes van Swartzenbergh wed: Hauteville tegens Juffr. Helena van Swartzenbergh* den 5 Julij 1679.

18. Het is de practijke dat de geene die het revijs verliest, indien hy te vooren heeft getriumpheert, nieuw revijs kan versoecken, om dat ten aensien van hem noch geen revijs schijnt geweest te zijn, door dien hy het niet heeft versocht gehad, *hoewel nae reeden van rechte mogelijk anders soude te verstaen zijn*, doch kan aan beide kanten gedisputeert worden, en is onse practijke soo veel te gevoeglijker alhier, om dat daer door het groote revijs te beeter kan worden voorgekoomen.

XLVII. KAPITTEL.

Van groot Revijs.

Wanneer groot Revijs aengesteld wort. Ordere desselfs. Afdoeninge ende pronuntiatie der selver. Reeden waerom dese groote Revijzen weinig worden gebruikt.

1. **W**ant is te weeten, dat als de sententie door revijs of het eerste revijs door het tweede bevestigt is, noch kan aengesteld worden het gemelte remedie *van groot revijs*, waer door de Heeren Gedeputeerden op name van de Staten des Landts, ten verfoeke van de gedoemde, binnen de twee dagen nae de laeste sententie ofte *persistement* van den Hove by d'eerste sententie, te doen kiezen, ende by een roepen binnen drie maenden nae gedane verfoek, zes vrome en goede Rechts-geleerden, soo wel in de kennisse der Wetten als in de practijke ervaren, drie uit de Provintie van Frieslandt en drie uitheemsche, by welke de proceduren van beide instantien worden gerevideert, ende by aldien het vooren gewijsde wort gereformeert, soo wort uit name der Staten van Frieslandt uitsprake gedaen.

2. De ordere van dit groot revijs is, dat als de Heeren Reviseurs hare Commissien van de Heeren Gedeputeerden hebben ontfangen met acte van guarand over sodanige moeilijkheeden, als sy in eeniger wijze daer van mochten vreessen, hoedanige alle extraordinarise Rechters eeniger maten pleegen te apprehendeeren, soo doen sy den eedt in handen van de Commissaris der Heeren Gedeputeerden,

waer op de Commiſſaris van 't Hoff, met een theuſſe aenſpraek ende ſommere oopeninge van de ſake, het proces geſlooten aen de Reviſeurs overleevert; die het ſelve terſtont beginnen te leeſen, in preſentie van de Heeren Commiſſarien, die altoos vrijen toegang hebben in de vergaderinge, alhoewel ſy daer niet altoos gewent zijn te koomen.

3. De proceſſen afgeleeſen zijnde, wort by de Heeren Reviſeurs geadviſeert van den laagſten af tot den hoogſten, te weten, de uitheemsche zitten aen de hooger handt van de tafel; ende inlandtſche nae de zijde, gaende de adviſen over en weeder, het eerſte by de laegſte der inlandtſche, het tweede by de laegſte der uitheemsche worden de gegeven.

4. De adviſen van de Reviſeurs zijnde gevelt, ſoo worden geoo- pent de voorgaende adviſen van het Hoff, ende te zamen gevoegt met die van de Reviſeurs, waer uit dan de *pluraliteit ende conclusie* wort gemaakt, wordende de koſten by den Hove getaxeert, ingevalle condemnatie tot de koſten mochte zijn geſchiedt, En wort de uitheemsche Reviſeurs acht guldens ende d'inlantſchen vijf gulden's daegs goetgedaen, buiten de verteeringen tot Leeuwarden, die neevens alle andere koſten by den Revident moeten worden verlegt, ende by proviſie betaelt.

5. Dit alles is ſoo by de Heeren Staten geordonneert nae gelijkheit van het geene by Koninx tijden wierde gepractiſeert ten aenzien van den grooten *Raet te Mechelen*, tot welke doen ter tijt de laetſte Reviſen gebracht wierden. *art. 13. 20. 21. 25. van Reviſen.*

6. Nae de veranderinge der Regeeringe hebben de Heeren Staten dit recht aen haer getrocken. Maer deſe groote *Reviſen* worden niet veel gebruikt, ſoo om de groote koſten, hoewel van korte *expeditie* zijn, als om dat altoos een ander *Reviſ* moet voorgaen, ende bekend is, dat die wel dikwils aengeſtelt, maer langſaem ende zelden afgedaen worden; en daerom te meer aengeſtelt, by ſulke Gedoemde, die ſe willen gebruiken, om den laſt der *executie* te ontwinden; het welke is een van de grootſte ſwakheeden onſer Practijke.

HEEDENSDAEGSE RECHTS-GELEERTHEYT.

DERDE BOEK.

Handelende van Misdaden.

EERSTE KAPITTEL.

Van Misdaden in 't gemein.

Overgang tot misdaden, en waerom dus lang uitgesteld. Beschrijvinge der misdaden en verklaringe daer van omstandichlyk. Deilinge daer van, ende aanspraek uit de selve geschapen.

1. Y hebben in het derde boek 1 kap. vers. 19. gezegt, dat verbintenisse voortkoomt uit tweederley oorlake, te weeten uit *contract* of uit *misdad*; ende nae dat van de contracten in het gemelte derde boek, wijdlustig was gehandelt, soo hadde in het vierde boek van de misdaden gesproken fullen worden; maer 't is om reeden in het begin van het vierde boek verhaelt, gelaten.

2. Het was ook niet zeer van nooden, om de zamenhang van de verbintenissen niet te scheiden, onmiddelyk nae de contracten, van misdaden te spreken, om dat heedsdaegs door misdaden d' eene burger aen de ander, voor soo veel het misdaden zijn, nauwelijx gezegt kan worden verbonden te zijn, alsoo niet verder als tot vergoedinge van schade by particuliere kan worden geageert, gelijk *beneden* sal worden geleert.

3. Maer wat zijn misdaden? men kanse beschrijven, dat het zijn; *Ongeoorlofde feiten die door de Wetten gestraft worden*, Ongeoorloft of ondeugende moeten de feiten zijn, want indien deugdelijke feiten door wetten ingetoomt ofte verboden worden, gelijk wel te met geschiedt, dat zijn geen *misdaden*, maer in sodanige Wetten is self misdaedt; alhoewel sy niettemin voor misdaden uiterlijk geacht ende gehouden worden.

4. Uit het woort *feiten* leeren wy ten *eersten*, dat noch gedachten noch bloote poogingen voor misdaden worden gehouden; want van de Gedachten is men alleen aen Godt reekenschap schuldig, (a) ende wat de *poogingen* aengaet die noch tot geen ongeoorlofde dadelijkheit uitgeborsten zijn, de kennisse der menschelijke swakheit eyscht, dat d'eerste bewegingen die in onse macht niet zijn, ongestraft behooren te blijven, of immers lichter als voltrockene misdaden, te worden gestraft.

5. Want dat sy altoos en t'eenemael ongestraft souden blijven, laet het gemeine nut niet toe, om het groot gevaer dat in sodanige eerste en geweldige bewegingen is, van dat sy tot daden niet sullen uitbreecken. Weshalven het haestig mes of deegen trecken uit toorne by de Wetten pleegt gestraft te worden, ende in meest alle misdaden worden de poogingen die tot uiterlijke bewijsingen ende bewegingen zijn voortgezet, arbitralijk, ende niet met ordinarise straffe, die op de volbrachte daden is gestelt, in Rechte gestraft. (b)

6. Somtijts wordense wel t'eenemael ongestraft gelaten, schoon al verre zijnde, gelijk in *Falsheit*; by aldien yemant een fals testament heeft geschreeven, indien het onverteekent ende onbevestigd is gebleeven, soo wort het over gezien. (c)

7. In teegendeel worden ook wel poogingen, die zeer verre zijn gekoomen, ende soo veel den dader aengaet ten uitersten toe gebracht zijn, met ordinarise straffe vervolgt; gelijk of yemant op een moordadige wijze een ander was op het lijf gevallen, hem gequetst, ende voor doot hadde laten leggen, hy soude buiten twijfel met de doot worden gestraft, of schoon de patient daer van opgekoomen soude moogen zijn. (d)

8. Jae by ouds, die op yemants lijf met geweer hadde gegaen, of die venijn in een anders spijs hadde gedaen, moest ordinarise straffe van dootslagers lijden, dat echter heedensdaegs soo niet wort onderhouden.

9. Edoch

(a) l. 18. ff. de Poen. (b) l. 1 in pr. & §. ult. ff. de Extraord. crim. (c) l. 6. ff. ad L. Cornel. de Fals. add. l. 22. §. 4 ff. eod. tit. (d) l. 7. ff. ad L. Cornel. de Sic.

9. Edoch in misdaden die van zeer gevaerlijken uitzicht ende gevolge zijn, worden ook de minste poogingen ende roeringen met ordinarise doodstraffe vervolgt; gelijk in misdaden tegen het leeven van Koningen ende Prinzen, mitgaders tegen de gemeine ruste wort waergenoomen.

10. Jae ook *niet te doen* ende bloot *stilswijgen*, maekt altemet schuldig aen ordinarise straffe, gelijk de Wetten spreekken, ende door Practijke bevestigt wort, in de selve misdaden van gequettste Majesteit, voornamentlijk als het is tegen het leeven van een Prince, (e) in andere zeer sware saken wort stilswijgen ook wel gestraft; edoch met minder als ordinarise straffe. (f)

11. Anderzins buiten sodanig gevaerlijk schadelijk stilswijgen ende naelatiheden van een yder sijn plicht, wort tot misdaden vereyscht, dat het *feit* daer zy; weesende meininge van yemant dat hy quaet doet niet genoeg, om hem aen misdaedt dien hy meint te begaen, schuldig te maken, als hy die waerlijk niet begaet.

12. Vervolgens, soo yemant een ander mans goetd steelswijse wechneemt, niet anders wetende, of hy doet het tegen des anderen wille, die het echter voorgenoomen heeft toe te staen, ende die hem 't goetd hout als geschonken, alhoewel sodanig persoon voor Godt een dief is, soo is hy 't voor de menschen ende nae Rechte toch niet; *want de Rechters oordeelen de misdaden niet anders, als voor soo verre sy die met handen grijpen kunnen, Godt oordeelt de gemoederen ende gedachten.* (g)

13. Van gelijken, indien yemant by een ander mans wijf meint te slapen, die echter by de meidt ligt, hy is voor Godt den Heer' een echtbreker, maer voor de menschen ende de Rechters niet meer als hoereerder, om dat het niet waer is, dat hy een ander mans wijf geschonden heeft, *ende soo in diergelijke gevallen.* (h)

14. Het is evenwel niet van nooden, dat het lichaem van het *feit* ofte misdaedt by de eygenste persoon des misdaders zy, want ook, om een ander mans *feit* yemant wel kan gestraft worden, *soo verre hy daer toe raedt of last hebbe gegeven.*

15. Zegge *raedt of last*, schoen geen *hulpe* tot het uitvoeren van de daedt, want die aen sodanige werkelijke hulpe schuldig is, heeft het lichaem van de misdaedt seif onder hem, waer toe de *heelers* van diefstallen mede behooren. (i)

Aaaa 3

16. En

(e) l. *quisquis* 5. § 6. C. ad L. *Inl. Maj.* (f) l. 2. ff. ad L. *Pompej. de Parricid.*
 l. 1. §. 17. & 28. ff. ad Sc. *Silan.* (g) §. 8. *Inst. de obligat. ex del.* (h) l. 225.
 ff. de verb. signif. (i) §. 11. & sequ. h. t.

16. En sodanige zijn ook die last geeven aan een ander, om eenige misdadert te bedriyven, die ook met ordinarise straffe aengedaen worden; ten ware sy in de macht ende onder de vreesse van de last-geever gestelt waren, in welken gevalle sy wel zachter gehandelt worden, insonderheit als het geen sware misdaden zijn. (k)

17. Feiten nochtans alleen, sonder opzet ende boos voorneemen maken geen misdadert, en daerom kunnen kinderen, en uitzinnige geen misdadert begaen, (l) maer wel die naest aan de manbaerheit zijn gekoomen, soo wanneer groote boosheit in de selve wort bespeurt. (m)

18. Dronkene lieden worden soo licht niet voor onschuldig gehouden, om dat sy wel onweetende, evenwel niet door onweetenheit misdoen, maer door dronkenschap, by haer niet vermijdt, ende soo is't ook geleege met die door sterke passien van toorn of welluft koomen te misdoen. (n)

19. In de beschrijvinge van misdadert is gezegt, dat het ongeoorlofde feiten zijn, die door de Wetten gestraft worden; 't welke daer by is gedaen, om dat zeer veel feiten by de Goddelijke geboden ende de gezonde reeden ongeoorloft, evenwel door geen Wetten onder straffe verbooden worden, als daer zijn dronkenschap, ondankbaerheit, Onanssonde en andere meer; soo het schijnt, ter oorfake van de onmoogelijkheid, om de selve alle rechtelijk te vervolgen ende te straffen.

20. Dus verre van de beschrijvinge der misdaden; Sy zijn van ouds onderscheiden in *Private* ende *Publyke* misdaden, maer de uitlegginge der ouden past niet op onse tijden, de woorden echter zeer wel, in deser voegen.

21. *Private* misdaden zijn, daer van de beschadigde of beleedigde personen tegen den dader eysch van gelde tot haren profijte moogen aenstellen.

22. *Publyke*, waer over wegens de heerlijkheit tegen den Persoon des Daders eysch wort genoomen tot openbare straffe, soo aen lijf en leeven, als eere ende goet.

23. En dese kunnen wederom met een ander zin in *Private* ende *Publyke* onderscheiden worden, invoegen *Private* zijn, die particuliere personen quetsen in haer goet, haer eere, haer lijf, haer leeven of anderzins. *Publyke*, die tegens het Algemeine best ende tot quetsinge der Heerlijkheit worden begaen.

24. De

(k) l. ult. C. de His qui sibi adscrips. test. l. 8. C. ad L. Iul. de vi l. 2. C. de Sep. viol.
 (l) l. 12. ff. ad L. Corn. de sic. (m) l. III. ff. de Reg. Iur. (n) l. II. §. 2. l. 16. §. 2. ff. de Poen. l. 7. §. ult. ff. ad L. Iul. repetund.

24. De actie wegens misdaden gaet wel over ten profijte, maer noit tot laste van de erfgenaem, het zy tot gelt of tot lijfstraffe, jae al was 't maer om enkele vergoedinge van schade; behalven soo verre de erfgenaem daer by gebaet soude moogen zijn: Reeden is, om dat de misdaden in boose voorneemens bestaende, yders gemoedt raken ende geen gevolg kunnen hebben op andere: ook om dat erfgenamen wel naevolgers zijn van goederen, maer geenzins van gemoederen.

II. KAPITTEL.

Van eenige onbenoemde Misdaden.

Onder-gedeelten van de misdaden. Particuliere en onbenoemde geringe misdaden; als van bedroch, van fals landmeeten, false momber. Gedaegden of gearresteerde geëximeert. Ende moeder nae 't tweede houwelijck geen voogd hebbende gekoosen.

1. **W**Y hebben *private* misdaden genoemd, waer van de particuliere perfoonen tusschen elkanderen actie hebben.

2. Maer is te weeten, dat van alle mishandelingen, meerendeels nae dat sy groot of klein, min of meer ergerlijk zijn, de Officiers door hare *Fiscalen*, ende de *Procureur Generael* wegens het Landtschap breuken kunnen neemen ende aenklachte doen.

3. Te weeten, de Grietfluiden ende Burgemeesters in de bysondere plaetsen, van alles, *uitgeslooten wat lijf en leven aengaet*, want alle soodanige dingen behooren tot het Hoff. (a)

4. Wy sullen eerst handelen van het recht den particulieren alleen geschapen ende vervolgens van het ander.

5. De particulieren hebben actie, soo dikwils sy beleedigt zijn in haer goet, eere ende lichaem.

6. Tot het goet sullen wy brengen eerst eenige geringe ende schier ongenoemde misdaden, waer van actie is, of tot vergoedinge van schade of ook tot straffe in geldt en goet.

7. Tot vergoedinge strekt voor eerst alderhande bedroch, daer de Wet geen ander actie van heeft gegeven; want bedriegerije in contracten

(a) Ordon. 2. boek tit. 19. art. 2.

tracten en handelingen begaen, wort met de selve actie, die nopens den handel valt, altoos vervolgt. (b)

8. Specialijk, als een Landmeeter of eenig ander Meester u te kort heeft gedaen met een false maet op en aen te geeven. (c)

9. Als yemant de qualiteit van Momber of Voogd heeft aengenoomen, dat hy niet en was ende u alsoo in een schadelijk contract heeft gevoert. (d)

10. Als yemant heeft te weege gebracht, dat u partije geciteert ofte gearresteert zijnde niet is gecompareert of het *arrest* ontkoomen is, ende gy daer schade door hebt geleden. (e)

11. Als yemant goet, daer op hy achterdocht hadde, dat gy actie soud maken, heeft verkocht, verwisselt ofte vervreemdet op een ander, daer gy swaerder partije soud aen hebben. (f)

12. Behoort hier ook toe, als een Moeder overgaende tot het tweede houwelijk, geen Momber kiest over haer kint; ingevalle het selve sterft sonder wettig Momber voor dat het Testament kan maken, soo kunnen die naest aen 't kint zijn nae de Moeder, de ervenisse eyschen, waer van sy vervallen is, soo verre geen reedenen zijn, waer door sy herstelt soude kunnen worden. (g)

13. Van dese ende meer gelijke dingen wort in Rechte nergens openbare aenklachte of geltstraffe weegens het *publyk* gegeeven, maer alleenlijk aen particuliere geïnteresseerde.

(b) *Dix. ad tit. ff. de dolo malo, ubi vid. l. 1. §. 3. & 4. l. 7. in pr.* (c) *Dix. ad tit. ff. si mens. fals. mod. dix.* (d) *Dix. ad tit. ff. Quod fals. Tut. auct.* (e) *Ad tit. ff. de eo per quem fact.* (f) *Tit. ff. de Alienat. judic. mut. caus.* (g) *l. 2. §. 1. ff. Qui pet. Tut. l. 3. C. ad Sc. Tertull.*

III. KAPITTEL.

Van oneygentlijke Misdaden.

Wat door oneygentlijke misdaden verstaen wort. Onervarentheit des Rechters. Schadelijke uirwerpinge uit yemants kamer. Gevaerlijke stelling van eenig goet, en d'efstal begaen in yemants huis, die't goet aengenoomen hadde volgens sijn neeringe te handelen.

1. **B** Ovenverhaelde feiten zijn soo geringe, dat sy nauwelijx onder de misdaden worden getelt; bekender zijn de oneygentlijke misdaden, waer van reede gemelt is in't I. Kapittel vers 6. en volgende.

2. Het zijn feiten, die sonder werkelijk toedoen van de geene, die men straft, begaen worden, altoos echter, om schult; die by de Wet voor uit gestelt wort, om dat anders geen straffe soude passen.

3. Dese verscheelen van de eygentlijke misdaden tweezins, ten 1. dat de laeste vereyschen een boos opzet in den dader, uitgenoomen schade, daer in ook verzuim gestraft wort; in de oneygentlijke misdaden is noit quaet opzet, maer alleen achteloosheit.

4. Ten 2. de eygentlijke zijn altoos feiten by de misdaders selfs begaen; de oneygentlijke zijn doorgaens feiten by andere begaen, ende die toegerekent worden den geenen diese behoorden verhoedt te hebben.

5. Sodanige feiten worden vier in Keyserlijke Rechten gemelt; ten 1. als een Rechter qualijk oordeelt, buiten bedroch; hy wort gebreukt nae goetvinden van het Hoff, zelden meer als in de kosten van't proces.

6. Maer die met opzet qualijk oordeelt, die begaet ware misdaet, wort eerloos, gekasseert, ende moet alle den hinder ende kosten boeten. (a)

7. Het tweede is, als'er uit yemants kamer eygen of gehuurt yets geworpen of gegooten is, dat een ander in sijn persoon of goet schade doet, soo moet de inwoonder, eygenaer of huurder de schade boeten; schoon 't by een ander mochte gedaen zijn.

II Deel.

B b b b

8. Ten

(a) l. 15. §. 1. d. Ind. l. ult. C. de Poen. jud. qui male judic.

8. Ten 3. Als yemant openbaerlijk yets heeft gehangen ofte gezet; dat lichtelijk soude kunnen vallen ende den verbygaende schade toebrengen; die moest eertijts vijftig guldens betalen aen yder een die hem daer op aensprak; maer heedensdaegs kan niet verder by particulieren geageert worden, als tot wechneeminge; ten ware de Officier eenige breuke mochte eyschen, als 't zeer gevaerlijk was.

9. Ten 4. Schippers, Herbergiers ende Stal-lieden, moeten instaan voor het goet, dat hen te bewaren wort gegeven, ende soo het gestoolen wort, moeten sy den prijs betalen aen den eygenaer van wien sy 't hebben ontfangen.

10. Het selve is mede te verstaen, van Bleeckers, Kleermakers, Weevers ende allerhande Ambachts-lieden, die het goet aen haer betrouwt, hun hebben laten ontfangen.

11. Soo dikwils ook ouders ende mombers voor de misdaden van kinderen ende booden moeten instaan, om breuken te betalen, zijns daer toe gehouden door reeden van oneygentlijke misdaet, als better hebbende moeten passen op het doen van die onder haer opzicht stonden.

12. Nae Keyfers Recht wiert in eenige der voorgaende feiten de boete van dubbelt betaelt, maer wy hebben reede gezegt, ende sullen hier beneden noch zeggen, waerom dese vastgestelde Keyserlijke boeten in onse tijden soo niet genoomen worden. (b)

IV. KAPITTEL.

Van Schade.

Wat door schade verstaen wort. Waerom hier schult sonder opzet geboet wort, ende wel de aldergeringste schult. Buiten ongeluk ende buiten noodweer. Verscheiden andere soorten van gevallen overwoogen, soo uit gemeen recht, als uit de Ordonnantien.

1. **O**nder de eygentlijke misdaden koomen eerst, die tegens het goet van ons even-naesten worden begaen; als daer zijn Schade, Diefstal, Roof, Falsheit ende wat des meer mach zijn.

2. Vervolgens sullen wy spreken van *Schade*, waer door verstaen wort,

(b) *Dix. ad tit. Inst. de obligat. ex quas. del.*

wort, *verslimmeringe van een ander zijn goet, door des Daders schult, het zy met, of sonder opzet veroorzaekt.*

3. In dese misdadelt alleen, wort de *schult* ook *sonder opzet* gestraft, in alle andere soorten van misdaden wort voor een grondt geleidt de *boosheit*, en het voorneemen der geener die misdoen; behalven dat groote slosheit ook wel reeden tot eenige extraordinarise straffe kan geeven, *gelijk even te vooren gezegt is.*

4. De reeden van dit onderscheidt is, om dat in de schade niet anders ingezien wort, als de *verslimmeringe van een ander zijn goet* ende vergoedinge des selfs, sonder dat hier straffe aen het lijf ende eere plaets heeft, en de reeden wil eer, *dat de schade gedragen werde, by den geenen door wiens schult de schade is toegebracht, als by den eygenaer dien de schade toegebracht is.*

5. Soo is dan alleen vry het ongeluk ofte foodanig geval dat door geen menschen voorzienigheit heeft konnen worden vermijdet, waer toe behoort het exempel van een hout-houwer, die in een bosch houdende met het lemmer vlijgende uit de steele, of met een nedervallende stuk hout een voorbygaende heeft gedoodt ofte gequetst. Mits dat de hout-houwer t'elkens als hy weet dat yets sal neervallen moet *nitroepen*, wanneer 't is aen een gebaende weg, maer als het dieper in het bosch is soo behoeft hy niet te roepen. (a)

6. Het selve is mede te verstaen, als 'er in bewoonde plaetsen yets afgeworpen wort dat de voorbygaende kan schaden; want dan moeter geroepen worden, *als 'er tusschen 't neerwerpen eenige verpoosingen zijn*; want als het nederwerpen geduurig aen een voort gaet soo spreekt de sake selve, dat het roepen op yder werp niet kan geschieden.

7. Mede wort onder ongelucken gerekent, als yemant een geoorlofde oeffeninge des lichaems op een plaetse daer toe verordineert aenstellende ende pleegende yemant quetst; *mits hy ook moet roepen daer roepinge plaets heeft*, gelijk by ons in de Palmastie banen, maer niet in het kaetsen, daer elk zich voor moet wachten, ende lijdt hy schade zich selven moet wijten.

8. Nevens ongeluk wort gerekent de *noodweer*, als men een ander schade gedaen heeft om geweld van zijn lichaem of goet af te keeren.

9. Dit geweld wort aengedaen door menschen ofte beesten; als het door menschen geschiedt, soo is niet verder geoorloft schade te doen aen een ander zijn lijf en leven, *als om perijkel van eygen lijf en*

Bbbb 2

leven

(a) §. 5. *Inst. ad L. Aquil.*

leven te vermijden, maer het geweld ons door beesten aengedaen, mogen wy wel af weeren ter doode van het beest toe, self om schade van goedt alleen te vermijden; wat verder tot onbesprookene noodtweeringe vereyscht wort, *sal in 't Kapittel van doodslag* moeten verhandelt worden.

10. Nevens noodtweer stellen de wetten ook, als yemants huis staende naest aen een ontsaene brandt, wort om verre gehaelt door de buiren om de brandt te stutten, 't welk echter veiliger aen ordere van d' Overheit mach worden gelaten. (b)

11. Buiten ongeluk moet ook alderhande schult en onvoorzichtigheit worden geboet, in voegen yemant niet hebbende waergenoomen de aldernaukeurigste sorgvuldigheid, gehouden is te boeten, het geene hy aen een ander sijn goedt heeft te schade gedaen. by exemp: Yemant zit op een peert of op een wagen, en rijdt over een mensch of beest tegen sijn dank, hy is echter gehouden aen de schade, *soo verre een ander die sterker of handiger mochte zijn*, het peert of wagen beter hadde konnen stieren, en de schade vermijden. (c)

12. Tot ongeluk moet ook gebracht worden het geene in de *Ordonnantie* staet, (d) dat die nae een vogel of yets anders schietende of werpende, tegen sijnen wille een mensch of dier komt te doodschietsen of quetsen, die moet sulx met geldt beeteren en boeten, volgens de taxe by de *Ordonnantie* daer op gestelt, waer van hier be-
needen.

13. Maer de Genees-meesters, Heel-meesters en Apoteekers, die haer konst qualijk hebben in 't werk gestelt, souden mede tot boetinge der schade door slofheit veroorsaekt gehouden zijn. (e)

14. Buiten schult is niemant aen schade gehouden, insonderheit aen schade door een ander gedaen, al geschiede het om sijnenhalven door sijn vyanden, ten ware hy door sijn schult oorsake tot het doen die schade gegeven hadde.

15. Die onder de muiren van een Stadt bout huis of hof, heeft niet te zeggen, indien het gebou om noodt of nut van 't gemein afgebrooken wort, *alsoo men daer ter plaetse, niet anders als op een afbreuk mach bouwen*.

16. Wel te weeten, die schuldig is moet niet alleen de prijs van het vernielde of bedurvene goedt betalen, maer ook al het intereff dat de eygenaer by het goedt te lijden koomt; Exempel, yemant doot

(b) *Dix. ad tit. ff. de Leg. Aquil. pos. 6.* (c) *Impetu. 8. Inst. d. tit.* (d) *Ord. 2. boek tit. 3. art. 8.* (e) *§ Imperitia 7. d. tit.*

doodt of verminkt een van vier gelijke koets peerden, hy moet niet alleen betalen de prijs van dat eene peert van hem zelf, maer ook soo veel d'andere drie daer door nu minder kunnen gelden. (f)

17. Daer is een bysondere straffe tegens de beschadigers van boomen; die de selve schillen, kniefen en afhouden, verbeuren voor de eerste reise twee pont groot, de ander reise vier, en voor de derde reise acht ponden groot, en worden daer te boven gestraft *arbitra-lijk*, dat is, nae verdiensten; voor de kinders moeten de ouders in-
staen. (g)

18. De aanspraak of actie tegens schade is eygentlijk of oneygent-
lijk, de eygentlijke is van schade die yemant met sijn lichaem doet
aen een andermans goet, het welke met gelt kan worden ge-
wardeert.

19. De oneygentlijke is, als men niet met sijn lichaem op een an-
dermans goet dat waerdeerlijk is schade toebrengt, maer als men ge-
leegentheit geeft tot schade, sonder met sijn lichaem onmiddelyk het
goet selve te treffen; gelijk of gy een andermans peert los maekte
ende het selve daer nae verdronk, of als gy het ergens opfloot dat
het van honger stierf.

20. Van gelijken, als het beschadigde goet met geen gelt te war-
deeren is, *gelijk nevens het lichaem van een mensche*, want als aen't sel-
ve schade geschiedt is, soo kan het lichaem selve niet gewardeert
worden, maer men moet reekenen het verzuim van de gequetste,
het meester-loon, en voorts wat schade of verlooren profijt gereekent
kan worden, maer van smert-loon of verergeringe van lichaem kan
qualijk yets worden geëyscht, (h) als voor soo veel by de Ordon-
nantie seekere taxen op yder lidt en quetsinge zijn gestelt, *waer van
hier beneden.*

21. Hoe wel by veelen verstaen wort, dat een dochter aen het
lichaem, voornamelyk aen't aengezichte beschadigt zijnde, dien te
nevens vergoedinge kan eyschen, om in haer houwelyk door gelt ge-
vordert te worden, in welkers hoope sy door de quetsinge verachter,
is; het welke niet soo zeer buiten reeden als buiten autoriteit van
wetten is, soo in Keyfers recht, (i) als ook in onse Practijke.

22. De eysch die wegens schade genoomen wort vloeit van selfs
uit het vooren verhaelde; te weeten, de eyscher *contendeert*, dat de
gedaegde sal worden verklaert, sulck of sulck een schade te hebben ge-
daen,

Bbbb 3

(f) §. *Illud non* 10. *Inst. de Leg. Aquil.*
drup. paup. (i) *d. l. ult.*

(g) *Ord. 2. tit. 4.* (h) *l. ult. ff. si qua-*

daen, en dienſvolgens gedoemt de ſchade te boeten met alle den intereſt ende aenkleee van dien.

23. Nae Keyſerlijke Rechten moeſte de beſchuldiger betalen de weerdije van 't goetd ten hoogſten prijſe als 't weerdig was, *in het geheele voorgaende jaer*, te weeten, als een beeft gedoodt was, maer in andere ſchaden moeſt hy betalen de hoogſte prijs van de dertig voorgaende dagen. (k)

24. Maer dit heeft heedenſdaegs geen plaetſe, gemeinelijk wort de ſchade blootelijk geboetet; jae ook die een beeft doot of quetſt, kan het beeft betalende tot hem neemen, mits ook de vordere ſchade hieldende tot zeggen van de andere, dien het op ſijn eedt gegeven wort, behoudens des Rechters matinge. (l)

25. Van gelijken ſchade door de beesten gedaen, wort voor d'eerſte reise enkel, en voor de tweede mael dubbelt betaelt, tot welken einde men het beeft mach opbinden en den eygenaer binnen twee uiren daer van verwittigen, die de ſchade tot *tauxatie* des Dorprechters ſal boeten, en moet des ſelfs uitsprake voldaan worden, niet tegenſtaande beroep tot den ordinariſ Rechter, het welke binnen acht dagen kan geſchieden. (m)

26. Het opgebondene beeft moet niet qualijk gehandelt, maer behoorlijk gevoedet worden, als het de eygenaer niet loſt, mits betalende des daegs zes ſtuivers van yder peert of koey, ende 3 ſtuivers van een ſchaep of verken. (n)

27. Andere ſchaden door beesten gedaen, moeten de eygenaers mede boeten ſoo verre het beeft voormaels beruchtet is geweest, of ook dat de eygenaer het by hem heeft gehouden, *maer is het onberuchtet geweest ſoo kan de eygenaer met het ſelve te verlaten ende over te geeven beſtaen*. (o)

28. De boete by den eygenaer verbeurt zijnde, moet half ſoo hoog betaelt worden, als of het een menſche gedaen hadde, (p) *met dat onderscheidt* nochtans, dat om ſchade door beesten gedaen geen betalinge van verzuimeniſſe of meeſterloon, gelijk in quetſingen by menſchen gedaen pleegt te geſchieden, kan worden geëyſcht, ſoo als by den Hove verſtaen is in ſaken *van Ede Walles*, tegen *Cornelis Gaukes*, den 20 December 1613. hoewel ook anders geoordeelt is in de ſake *van Jan Doekes*, tegen *Jan Sjoerts* 1618. beide volgens getuigeniſſe van d' Hr. Saekma op het voorſſ. 4. art. doch het eerſte is de reeden wel gelijkformig.

29. Schade

(k) §. *illud palam est* 14. *Inſt. de Leg. Aquil.* (l) *Ord. 2 boek tit. 3. art. 6.*
 (m) art. 2. en 3. (n) art. 3. voorſſ. (o) *tit. voorſſ. art. 4.* (p) art. 4.

29. Schade door honden die aen de keeten gehouden worden , of binnens huis en stal , behoeft by den eygenaer niet te worden gehoed-
det, maer wel als sy los gebonden zijn. (9)

30. Onse Ordonnantie stelt ook de straffe van dubbelt op den gee-
nen die een andermans landt met opzet af ertet , maeit of daer uit
verzamelt , doch als het onweetende geschiedt wort blootelijk de scha-
de betaelt. (r)

31. Die vruchten op den velde vernielt , of onbehoorlijk plukt te-
gens dank van de eygenaer , wort drie dagen op water en broot ge-
zet , moettende door den Dorprechter daer toe aen het Gerechte over-
geleevert worden. (s) dat echter niet schijnt te beletten , dat yemant
van de staende vruchten niet soude moogen plucken en daer van eeten ,
gelijk de Goddelijke Wet toelaet. (t)

V. KAPITTEL.

Van Diefstal.

*Beschryvinge van diefstal ende verklaringe des selfs in sijn volle leeden. Straffe van
diefstal , soo nae Keyzers recht als nae heedendaegse Practyke , benevens deilinge
der soorten ende toepassinge van dien.*

1. **V** Olgt Diefstal , welke is aengrijpinge van een andermans
goedt ter quader trouwe , en om profijt gedaen , soo ten aen-
zien van de geheele *sack* , als van't *bexit* ofte *gebruik* des selfs.

2. Het wort *aengrijpinge* genoemd , om dat sonder het goedt licha-
melijk aen te roeren geen diefstal kan worden begaen. (a)

3. Dies soo wanneer yemant geleent goedt , of dat hem te bewa-
ren gegeven is , ontkent onder hem te zijn , het zy met woorden of
geschrifte , die wort door bloote ontkenninge geen dief , maer hy wort
het , *als hy 't goedt met sulck een voorneemen verborgen of aengetast heeft.* (b)

4. Self niet , schoon een dief zich in een ander mans huis of binnen-
kamer hadde, begeeven om te steelen , soo lange hy geen goedt heeft
aen-

(9) *art. 5.* (r) *Ord. 2. tit. 3. art. 1. 2.* (s) *tit. voorff. art. 9.* (t) *Deuterom.*
23. *t laest.* (a) *l. 52. §. 19. l. 67. in pr. ff. de Furt.* (b) *dd. ll.*

aengetaft, foo is hy geen dief, alhoewel hy des niet tegenstaende wel kan gestraft worden. (c)

5. Maer die op een ander mans papier of in zijn boek yets heeft uitgedaen, dat aldaer tot zijn naedeel wettelijk geschreeven was, die is een dief, om dat hy zijn handen aen een ander mans goetd bedrieglijk heeft gelegd tot zijn profijt, het welke dan ook alsoo te verstaen sal zijn, wanneer men niets uitgedaen, maer yets by het *credit* in een anders boek tot zijnen profijte geschreeven heeft. (d)

6. In de beschrijvinge is gezegt van *vreemt goetd*, om dat niemant dief van *zijn eygen zijn kan*, immers niet *voer soo veel het eygen is*, maer wel als een ander daer recht op geschapen is, gelijk of yemant zijn goetd te pande gegeeven hadde ende het selve zijn Crediteur wederom af handig maekte, die begaet diefstal van eygen goetd.

7. De woorden *ter quader trouwe*, zijn gemein aen alle misdaden, behalven schade, *waer van gesproken is*.

8. Maer tot diefstal wort ook vereyscht, dat het *om profijt* geschiede, want als yemant een ander zijn hoedt of zijn deegen beneemt niet om profijt, maer tot *affront*, foo is't geen diefstal, maer't is hoon ofte *injurie*.

9. Van gelijken, als het geschiedt uit dertelheit en brooddronkenheit alleen, foo is het geen diefstal; gelijk voor eenige jaren een tijt is geweest, dat Studenten voor een abelheit hielden alderhande goetd wech te halen, ende den lieden te beneemen. Indien sy't deden om het wederom te geeven of de prijs van dien, foo was het geen diefstal; gelijk is verstaen geweest, foo wanneer sy een biersteekers kelder by nacht oopen hebbende gevonden, daer uit haelden ende wech-droegen een halftonne hollantsbier en dat opdronken, doch het selve daer nae betaelden, *was soo geen dieverije*; Maer die meininge daer by niet zijnde, foo moeste het diefstal zijn met brooddronkenschap met al; gelijk als sy op sekeren tijt een venesoen pastey namen uit het schip ende dien op-aten, sonder te betalen, was rechte dieverije; veel meer als sy malkanderen of dat noch erger was, aen d' Academie, boeken benamen; alhoewel by haer weinig gereekent ende meer uit lossigheit als om winst te doen wordende gepleegt, zijn echter dese en diergelijke staeltjens rechte dievestucken, ende moeten voor sodanig worden gestraft, ten minsten in gelde.

10. Verder, nademael diefstal niet sonder begeerte van winst wort begaen, foo volgt, dat yemant in levens noot zijnde, om zich te redden,

(c) l. 21. § 7. d. tit. de Furt.

(d) l. 41. §. 1. ff. ad L. Aquil.

redden, een andermans goetd aentaftende geen diefftal begaet, *indien hy het anders niet heeft kunnen ftellen*, is echter gehouden wederomme te geeven het geene by hem genooten is, *foo haest hy kan.* (e)

11. Noch geeft de befchrijvinge te kennen, dat diefftal niet alleen van de fake felve gefchiedt, maer ook *van het bezit*, ende van het *gebruik*. van bezits diefftal hebben wy een exempel gehadt in het verpande goetd, dat by den Crediteur bezeeten wordende hem by den fchuldernaer ontnoomen is.

12. Zegge, de befchrijvinge van diefftal boven gefteft, geeft ons eeniger maten drie foorten aen de hant, van het *goetd felf*, van't *bezit*, en van't *gebruik*.

13. Van het goetd felf, verftaet zich, als yemant goetd wechneemt daer hy gansch geen recht ontrent hadde. Wel te weeten, dat het roerlijk goetd zy; want onroerlijke goederen als landen en huifen kunnen niet geftoolen worden, (f) maer wel ter quader trouwen ofte geweltelijk ingenoomen. (g) hoe groot anders of hoe koftelijk het geftoolene zy, wort niet aangemerkt, om defe misdaet haer name te geeven (want in de geldftraffe is'er ongetwijvelt onderscheidt in) invoegen ook zeer geringe faken, als een hoen, een duif, een ey met opzet ende om winft, fonder meininge van te betalen, wechgedragen, een dief fouden maken. (h)

14. Wederom echter onder defe bepalinge; ten zy men reeden heeft om te gelooven, dat de eygenaer het niet qualijk fal neemen, of dat men gezint is hem den prijs te voldoen; ook indien het geftoolene of genoomene foo gering' is, dat'er geen geld-prijs op ftaet, gelijk een fpeld. (i)

15. Diefftal van *bezit* is, als yemant fijn goetd dat by een ander verpandt of op een andere wijfe ter goeder oorfake bezeeten wort, hem ontnemt. (k)

16. Diefftal van *gebruik* wort begaen by alle de geene die haer 't gebruik van vreemt goetd fonder recht daer toe te hebben tot haer profijt aenmeeten, fchoon ook het felve gebruik haer in eeniger wijfe toegestaen is.

17. En zijn hier aen fchuldig, foo die vertrouwt of verpandt goetd buiten kenniffe van den eygenaer tot haer voordeel gebruiken, als die geleent en gehuurt goetd anders gebruiken, als haer toegestaen was, *ten ware fy het gedaen hadden met meininge, dat d' eygenaer 't niet*

II Deel.

Cccc

qualijk

(e) *Vid. Grot. lib. 2. de jur. b. & p. c. 2. n. 6.* (f) *l. 30. ff. de Furt.* (g) *§. 1. in fin. Inf. de vi bon. rapt.* (h) *§. Gallinarum 16. in fin. Inf. de A. R. D.* (i) *arg. d. §. 7.* (k) *§. 10. d. tit. Inf.*

qualijk soude neemen, of ook met voornemen van hem daer voor te vreedten te stellen. (l)

18. Diefstal wort onderscheiden in openbare en verburgene diefstal, openbare is, als yemant met het gestoolene goet betrapt is, eer hy het ter plaetse daer hy 't wilde verbergen, gebracht hadde; en verburgene diefstal is, als yemant van dese misdaet overtuigt is, nae dat hy het al ter voorgenoemener plaetse hadde bestelt. (m)

19. Daer zijn ook soorten van diefstal die daer voor gehouden worden, hoewel de eigentlijke beschrijvinge boven gestelt op de feiten niet en past, gelijk als yemant gestoolen goet weetens gekocht of verborgen heeft, of den eigenaer onthouden, ook als yemant een dief in het steelen behulpzaam is geweest. (n)

20. Edoch die vreemt goet genoomen heeft, niet tegen zin van den eigenaer, 't welk hy echter meint tegen sijn dank te hebben genoomen, die wort rechtelijk voor geen dief gehouden, om dat hy den eigenaer niet bekort heeft, en de Rechter de bloote *conscientie* niet en straft, maer alleen 't werk, soo dat uiterlijk zich vertoont. (o)

21. Indien nochtans sonderlinge omstandigheeden van boosheit zich opdedden, of d'eigenaer sijn wille daer toe hadde gegeven, om den dief beter te betrappen, dan soude dese misdaet immers wel plaetse hebben, nevens de toestemminge van den eigenaer. (p)

22. Alle menschen kunnen diefstal begaen, en zijn daer aen schuldig die verstant van bedroch hebben, selfs ook kinderen onder de 14 jaren, indien sy erg genoeg daer toe bevonden worden. (q)

23. De straffe van diefstal is nae Keiserlijke rechten of in gelde ten profijte van de geene die daer aen geleege is, dubbeld in gemeine, vierdubbeld in openbare diefstal, of *exemplare* kastijdinge wegens de Overigheid, doch beide straffen moesten van de geene die daer aen geleege was, gedreeven ende gevordert worden, niet beide te gelijk, maer indiervoegen dat hy sijn keur hadde, of by de profijteliike boete voor hem of de *exemplare* straffe voor 't gemein wilde vorderen en drijven, konnende tweederlei straffe over een misdaet geen plaetse te gelijk hebben.

24. Maer alsoo heedensdaegs de *exemplare* straffe by den *Procureur Generael* alleene wort vervolgt, soo is de boete tot twee of vier dubbeld, die de beschadigde persoon wierde toegestaen daer mede weg genoomen, om dat anders een dief tweemaal om het selfde feit soude worden gestraft.

25. De-

(l) §. 6. & 7. d. tit. (m) §. 3. Inst. d. tit. l. 7. §. 1. & 2. ff. de Furt. (n) §. 4. & §. 11. d. tit. (o) §. 8. cod. tit. (p) d. §. 8. (q) §. pen. Inst. d. tit.

25. Dese reeden geeft te kennen, dat als de diefstal soo gering is, ten aanzien van de personen onder wie de sake staet, dat de Procureur Generael daer over geen klachte soude kunnen, of willen maken; gelijk hoender-dieven sonder huisbraek, of 't steelen van een boek onder studenten, en diergelijke, dat alsdan het dubbelt soude kunnen worden geëyscht, evenwel, om dat doorgaens de Procureur Generael actie kan maken over diefstal, sonder door d'actie van een particuliere geïnteresseerde te worden uitgesloten, soo houdtmen het daer voor in 't algemeen, dat het dubbelt ende vierdubbelt niet meer in gebruik is, gelijk daer van geen exempelen oit weete te hebben gezien ofte gehoord onder ons.

26. Men soude anders wel kunnen zeggen, dat nae reeden van Rechte, de geldboete van dubbelt in diefstal soo wel plaetse konde hebben nevens ende buiten de Procureur Generael, als de geldboeten in cas van injurie kunnen worden geëyscht, boven ende behalven diergelijke aenklachte van de *Procureur Generael* als vooren, Maer 't is soo niet in gebruik, ende de oorfake daer van soude wel mogen zijn, dat dieven zelden rijckelingen zijn, immers die daer over worden gestraft, en dat 'er zelden het enkelt van te halen is, late staen het dubbelt, *dat al soo met de injurien niet geleegeen is.*

27. Volgt dan, dat in onsen tijt die particuliere diefstal geleeden hebben geen andere aanspraak doen kunnen als tot vergoedinge van haer schade; en echter schijnt eenig onderscheidt te moeten worden gestelt tusschen den eygenaer van het goet, en tusschen den geenen die vreemt goet onder haer zijnde benoomen is, de eigenaer kan van de dief ofte sijn erfgenaem wedereyschen het gestoolen goet ofte weerdije des selfs, indien 't verlooren ofte verergert is, nae de hoogste weerdije soo als het goet oyt heeft kunnen gelden, schoon het door kosten van den dief meer weerdig was geworden. dese aansprake wort in 't latijn genoemd *condictio furtiva*, zijnde voor d'eygenaers alleen ende tegen geen ander als die het goet hebben wech gedragen. (r)

28. Doch die geen eigenaer is, wort dese aanspraak niet gegunt, maer hy heeft echter de actie van diefstal tot *wederleeveringe van 't goet selfs*, ende schade soo hy dien te nevens mag hebben geleeden, en wort dese aanspraak mede vergunt tegen den erfgenaem des schuldi- gen, soo wel als de voorgaende, om dat sy beide maer houden op de vergoedinge van schade door diefstal aangebracht. (i)

29. De straffe der dieven wanneer sy anders niet gedaen hebben als

Cccc 2

ste-

(r) *dix. ad tit. ff. de Condict. furt.* (i) *per l. 9. ff. de condict. furt.*

steelen, is gemeinelijk openbare geësseling met bannissement voor drie, vijf, of zeeven jaren of opsluitinge in 't tuchthuis, *ten ware de jonkheit of de qualiteit van de persoon eenige strafminderinge vereyschte*, bysonderlijk soo de persoon hoope van beeteringe geeft, dan kan men hem in 't tuchthuis setten, of hy wort in 't heimelijk geësselt, somtijts wort het ook met een bannissement overgesien, of als 't een kleine dieverije is met gevangenisse op water en broodt of diergelijke.

30. De straffe wort ook wel vermeerderd, eerstelijk, als de dief *een gewoonte van steelen* heeft gemaakt, of dat 'er bysondere omstandigheden van quaetaerdigheid by zijn, dan krijgen sy wel een brandmerk op d' rug mede, ende langer bannissement of opsluitinge. En hier toe behooren bysondere soorten van diefstal, die om haer gevaerlijkheit harder gestraft worden, als daer zijn *huis-dieverije* die door maegden of booden begaen worden, hoedanig zijn ook diefstallen die by brant, schipbreuke of diergelijke noodgeleegentheeden geschieden, die de graven besteelen en die de kleederen uit de baden wechdragen, of by ons van de *bleeken*, die in kerken of merkten beursen snijden, of onder schijn van guichel-konst de lieden weeten te snuiten, die haer in ander liedens huisen indringen als of sy daer behoorden, en goetd weg dragen ende wat diergelijke soorten meer zijn. (1)

31. Huisbrake met diefstal zamen gevoegt, wort ook hooger genomen, en swaerder gestraft, jae. soo het dikwils geschiedt is, worden sy wel opgehangen: welke straffe by veel volkeren ook tegens gemeine dieven wort gebruikt; *hoewel al te streng soo het schijnt, en verre boven de Goddelijke, en oude volkeren Wetten.*

32. Maer in Frieslandt worden geen dieven met de doot gestraft, als die beesten uit de weide of van de stal afhaelen, te weeten peerden of koeijen, om het groot gevaer, en stoutheit van sulke dieverijen. Alhoewel niet altoos peerde dieven met de doot gestraft worden, maer als het dikwils en met overdadige stoutheit geschiedt, gelijk de exempelen by Sande (n) verhaelt zijn geweest, want anders veel peerde dieven geësselt en gebannen zijn, ook wel gebrantmerkt, en mede wel slechts gebannen, als Gerben Douwes van *Lioessens* Den 28 Sept: 1627. Mr. Hans Roermaker tot Leeuwarden den 10 Sept. 1625. Dirk Jansen van Dronrijp den 27 Octob. 1628. Desselven jaers 6 Nov: Hessel Harmens van Arum, dese maer voor twee jaren gebannen. *Aenteek. van d' Heere Kan Pr. Gr.*

33. Nevens de Steelers worden gestelt de heeler, gelijk vooren is aen-

(1) *dix. ad tit. ff. de extraord. jud. & tit. seqq.*

(n) *in sijn 5 boek tit. 1. def. 9.*

aengeroert: de straffe der selver wort in de Ordonnantie (w) gestelt, voor d'eerste reise geesseling of *bannissement*, en voor de tweede reise openbare geesseling met brant-teekening en *bannissement*, 't welk plaets heeft, soo wel tegens die de personen als de goederen hebben verborgen. Soo is *Tjets Gerrits* gegeesselt, en gebannen, om dat goederen van haer man gestoolen, hadde ontfangen en eenige daer van verkocht, en in de lombart verzet; edoch *Anna Hendriks* hebbende geweeten dat haer man gestoolen goet hadde verborgen en daer nae gezien dat hy 't by nacht ten huise des eygenaers hadde ingesmeeten is voor eenige dagen op water en brood gezet, den 10 Julij 1641. *Aenteek. voors.*

34. De ontdeckers van dieven of der selver aenhouders worden niet alleen de misdaet vergeven, maer krijgen een vereeringe toe. (x)

VI. KAPITTEL.

Van roof ende geweld.

Rooverije beschreeven ende gevolgen daer uit getrocken. Straffe van Roof ende wederom gevraegt, of de Keyserlijke geldt-boeten noit plaetse hebben heedensdaegs. Gewelt meenigerley.

1. **D**E tweede particuliere misdaet is Roof, welk beschreeven wort, een gewaltelijke wegneeminge van een andermans tilbaer goet, om profijts halven gedaen.

2. Door het woort *gewaltelijk* wort roof onderscheiden van diefstal, maer het woort *tilbaer* koomt met diefstal over een, want onroerlijk goet kan noch gestoolen noch gerooft worden, maer het wort wel *ingenoomen* ofte *geinvadeert*, gelijk de Rechten spreken.

3. *Profijts-halven* moet het ook geschieden, want sulx niet zijnde is het geen roof, maer blotelijk *gewelt*, ofte hoon; sodanig is die goet heeft gerooft, dat hy meinde sijn eigen te zijn, of daer hy aenspraek op hadde, want dese, nademael hy sijn profijt eigentlich niet soekt, is geen rover, *immers* soo hy gemeint heeft, dat hy sulx goet den bezitter wel mochte bencemen; want wetende dat hem sulx niet toekomt schijnt hy voor een Roover te moeten worden gehouden. (a)

4. Ook al meinde hy dat het hem geoorloft was, soo verliest hy echter sijn recht van eygendom ofte van schult-eych, en soo verre hy geen

Cccc 3.

recht

(w) 2. 9. 1.

(x) tit. voors. art. 2.

(a) §. I. Inst. de Vibon. rapt.

recht op 't goetd en hadde, ſoo moet hy boven het goetd ſelfs noch den prijs, en alſoo dubbelt betalen. (b)

5. Het is van noden noch eens te vragen, of deſe ſtraffe dubbelt, op heeden noch plaetſe ſoude kunnen hebben? het is wel een gemeine reegel, dat de geltſtraffen van dubbelt, drie dubbelt, vier dubbelt, by ons geen plaetſe hebben, als voor ſoo veel by nieuwe wetten mogen vaſt zijn geſtelt, maer dient op de reeden gelet, welke is, dat de Procureur Generael, heedenſdaegs alleen de openbare ſtraffen vervolgt; en alſoo nae reeden van rechten, in de particuliere misdaden geen tweederleije ſtraffe, te gelijk kan vallen, ſoo neemt het klaeg-recht des Procureurs den eiſch van ſtraffe, die de beſchadigde perſoon ſoude hebben, op: En diensvolgens ſoo dikwils de Procureur Generael, niet kan, of niet wil klagen, ſoo eyscht de reeden van rechte, dat de beſchadigde perſoon ook de boete kan eyschen; want onſe Ordonnantie ſulx niet verbiedt, en de gewoonte moet niet ſtrecken tot verlichtinge van de misdadiger; nademael ſy alleen is ingevoert tot voorkominge dat niemant tweemaal om een misdaetd geſtraft ſoude werden; en nademael wegneeminge van ſijn goetd daermen recht op heeft of meent te hebben, zelden, en buiten beſwarelijke omſtandigheeden, ſoo gewichtig is, dat de *Procureur Generael* zich daer mede ſoude bemoeijen, ſchijnt dit dubbelt noch wel plaetſe te kunnen hebben, immers nae de reeden ſoo het ſchijnt, die echter tegen de practijke niet op en mach.

6. Men ſal het ſelve moeten zeggen van oneigentlijke misdaden, waer van hier beneden en van ſodanige betalinge van dubbelt, daer ganſch geen misdaetd ontrent te paſſe koomt, gelijk die een anders hout, of ſteen, onwetende aen ſijn huis gebruikt heeft; *waer van elders geſprooken is*, (c) als mede noopens het dubbelt dat om bedroch of ontkenninge moet betaelt worden; in actien van ſchade, van bewaringe, om noodvallige oorſaken, ende van legaten die tot Godvruchtige oogemerken gemaekt zijn, *die nae Rechten ook al op dubbelt zijn*.

7. De aenſpraek tot vergoedinge van de ſchade door roof gedaen, is by de ſelve die aenſpraek van diefftal hebben, de openbare ſtraffe wort wat ſcherper genoomen, als gemeine diefftal, nae de verdienſten der omſtandigheeden, en goetvinden des Rechters. (d)

8. Gewelt is veelderley; men kan eeniger maten zeggen dat het is vierderley, *afneemende, afdrijvende, verſtoorende, dwingende*, de afneemende

(b) d. §. 1. l. 7. C. unde vi.
(d) §. ult. Inſt. de vi bon. rapr.

(c) l. 1. ff. de Tigno junct. §. 29. Inſt. de A. R. D.

mende is *roof*, waer van gesproken is. *afdrijvende*, als men yemant van zijn lant of huis geweldelijk afdrijft, waer van is het *posseffoir* middel van geweld, in't latijn *unde vi*, *verstoorende* is, als yemant in de geruſtige beſittinge van zijn goetd wort geſtoort, waer van is het *posseffoir* middel van *beſit te behouden*, in't latijn genaemt *uti poſſidetis*. *dwingende* geweld is als men yemant dwingt om yets te doen of te laten, dat hy anders ſoude of niet ſoude doen, waer van is een ſchouts plackaet van Romen, beginnende met deſe woorden; *dat door geweld of vreeſe*. (e)

9. Deſe civile middelen zijn indiervoegen onderſcheiden, maer het *crimineel* is nevens alle die ſoorten gemein, het wort echter onderſcheiden in *privaet ende publijk* geweld.

10. *Privaet* geweld is, welk ſonder wapenen ende met minder be-roerte geſchiedt, gelijk als yemant t'ſamen-rotinge van volk ge-maekt heeft om een ander te ſlaen of ongelijk te doen, die een ander uit ſijn huis of lant heeft gejaegt, en die zich daer toe heeft laten gebruiken, *alhoewel deſe ſoorten, eerder ſchijnen te zijn gemein aen't pu-blijk ende privaet geweld*.

11. Tot het *privaet* dan behooren eygentlijk de ſoorten te vooren opgenoemt, te weeten, als men een ander yets afneemt, en een ander uit het ſijne drijft of ſtoort in ſijn ruſtig bezit of dwingt, om yets te geeven of te doen, *alles buiten en ſonder wapenen*.

12. Maer als die dingen geſchieden met t'ſamen-rotinge van volk of op eenige andere gevaerlijke wiſe, dan is het *publijk* geweld.

13. En om dat de wetten de zamen-rotinge van volk tot beide ſoorten brengen, ſoo ſal men dit onderſcheidt moeten ſtellen, als de zamen-rotinge geſchiedt met een groot gewoel of tot een zeer boos oogmerk, dan is het *publijk*; by exempel, om brant te ſtichten, om huizen te berooven, om een vrouwenſch te verkrachten, en dier-gelijke, anders mach men het tot *privaet* brengen.

14. Wapens als gezegt is, maken het geweld altoos *publijk*, ende door wapenen worden verſtaen alderhande instrumenten, daer men een ander mede kan beſchadigen. (f)

15. De ordinariſe ſtraffe van *publijk* geweld was eertijts eeuwig banniſſement met *confiſcatie* van goederen.

16. Maer als het geweld om hoog-gaende boosheit geſchiedt, dan wort het met de doodt geſtraft, als in huis-breckers en beroovers, die't met zamen-rotinge en ſwaren overlaſt hebben gedaen; (g) ge-
lijk

(e) *Quod vi metusque causa.*
ff. ad L. lul. de vi publ.

(f) *Dix. ad tit. ff. de vi publ. & Priv.*

(g) *l. pen.*

lijk geoordeelt is voor Pinxter 1680. tegens eenen die met twee andere, een nacht-huis-braek hadde gedaen, met dreigen, slaen, dwingen, ende berooven van de lieden, en is gehangen, maer die 't steelswijse doen behooren tot privaet geweld.

17. Brandt-stichten is ook de doodt. (h)

18. Jae bloot schaeken van een vrouw-mensch, wort met de doodt gestraft, ook selfs tegens de dienaers ende helpers, al geschiedt het met wille van 't vrouw-mensch, volgens Keyserlijke Rechten; (i) maer onse Ordonnantie (k) geeft de straffe des doodts niet anders, als om *geweldelijk wech-voeren, ende misbruiken; waer uit volgt, dat het schaken alleen niet doodelijk is.*

19. Ook niet het geweldelijk misbruiken alleen? meine van jae, om dat daer in is het uiterste van 't feit, daer de Ordonnantie hals straffe om geeft, en om dat het qualijk geschieden kan, sonder eenige wech-ruckinge, dat even soo veel als schaeken is.

20. Het feit niet voltrocken zijnde, wort minder straffe gebruikt, en is sulck een by den Hove gegeesselt, en voor eenigen tijt gebannen. (l) Doch is voor geen onvoltrocken, maer voor een rechte vrouwe kracht gehouden het feit van eenen, die een dochter van 16 jaren, soo sy zeide, met geweld hadde ondergeworpen; ende alles wat hy konde, gedaen, om ten einde van 't feit te koomen; het welk in confideratie quam ten aenzien van het pijnigen, daer toe de beklagde wierde gecondemneert, den 9 July 1681.

21. Ons Ordonnantie doet 'er noch by, *dat de goederen van de verkrachter sullen koomen op het kint daer uit gebooren, ook met, ende beneven de wettige kinderen, het welk is jets bysonders.* (m)

22. Dit is te verstaen van alle eerlijke vrouw-luiden; in hoeren is de straffe soo swaer niet, maer behoort tot privaet geweld.

23. Waer van de straffe is *confiscatie* van een derdepart der goederen, met eerloosheit en inhabijlheit tot alle eeren en ampten. (n)

24. d'Ordonnantie heeft eenige bysondere straffen op seekere voorten van geweld; 't insmijten van glazen, loopen, smijten en stecken op deuren by nacht, sonder quetsen of verder te gaen, wort gebreukt met *veertien goudt guldens*; met geweld in huis te koomen sonder yemant te misdoen, *is acht en twintig goudt-guldens*; Soo hy misdoet met uitdrifte, of met andere forsien, wort crimineelijk gestraft nae

(h) l. 28. §. Incendiarij ff. de poen. (i) l. un. C. de Rapt. Virg. (k) 2 boek tit. 12. (l) Sande 5. 9. 11. (m) Ord. 2. 12. (n) l. i. l. ult. ff. ad L. lul. de vi Priv.

nae geleegentheit, (o) behalven dat de geweldenaer gewont, verlamt, of gedoodt zijnde, daer van geen boete wort gegeven. (p)

25. Tegenstant van *executie* wort t'elkens met *twaelf gont-guldens* geboet; Maer gelijk als geweldig in een huis te koomen bloot, alleen met gelt geboet wort, doch met groote feitelijkheid begaen, soo wort verſwaert, dat het Crimineel wort, (q) soo is niet te twijvelen of tegenstant van *executie* met andere geweldelijke feiten vergezelschapt, kan ook met crimineele aenklacht vervolgt worden, en is soo by den Hove verſtaen nevens eenen J. D. desweegens geapprehendeert, den 19 Septemb. 1680.

26. Straffe van geweld lijdt ook, die een schare van menschen hebbende by een doen koomen in de selve aen een ander schade toebrengt, alhoewel geen geweld hebbende gebruikt; maer als 'er schade onder een meenigte gedaen is, sonder de selve tot dien einde te hebben vergadert, dan is de straffe wel meer als slechte *schade*, edoch minder als geweld. (r)

VII. KAPITTEL.

Van Falsheit.

Beschrijvinge ende verdeilinge van Falsheit, nae verscheidene soorten des selfs, ontrent menschen, munte, geschrift ende maten. Straffe der Falsarien verscheiden.

1. **V** Olgt nae onse ordere de *falsheit*, welke is een misdædt, waer door men de *waerheit* nae-boost ofte verdonkert tot bedroch en schade van een ander.

2. Geen misdædt heeft meer verscheidenheit van soorten en exempelen als dese, ende men kan se genoeglijk brengen tot vier hoofsoorten; want sy worden begaen, of ontrent de *menscb*, of *munte*, of *geschrift*, of *mate en gewichten*.

3. Ontrent de *menscb* wort falsheit begaen, eerstelijk, met toestoppen van kinders, als men veinst een kint gebooren te zijn van

II. Deel.

D d d d

een

(o) Ordonnantie 3. boek tit. 7. art. 1. 2. 3. (p) art. 3. voorff. (q) art. 3. voorff.
(r) l. 2. in pr. §. 9. & seqq. l. 4. in pr. & §. 6. eod.

een vrouwe die't niet gebaert en heeft, ten 2. die een Rechter be-
koopt ofte doet om-koopen, ten 3. die falsche getuigenisse spreekt,
of die gelt neemt om getuigenisse te doen, of ook een ander belet te
getuigen, ten 4. die zich een falsche naem ofte weeddigheit aenmee-
tigt, gelijk of yemant zich uitgaf voor een Doctor, voor een Am-
bassadeur, of yets anders, dat hy niet en was.

4. Ontrent de *munte* wort falsheit begaen, niet alleen van de gee-
nen die falsche ende ondeugende munte slaen, maer ook van de
geene diese slaet sonder macht te hebben, en die sodanige munte uit-
geeft; *maer dit is een misdædt op zich self*, waer van *op een ander plaetse*.
schijnt echter tot dit *Kapittel* noch te behooren, als yemant het gelt
besnoeit of eenige veranderinge daer aen maekt.

5. Maer de meeste falsheit wort ontrent schriftuiren en instrumen-
ten begaen, eerstelijk en voornamelijk, als men een ander sijn hant
naebootst, het sy dat het geheele schriftuur soo werde geschreeven,
of de onderteekeninge of eenige ander deel des selfs, het zy van aen-
begin sulx geschiede, of dat'er naderhant veranderinge in gemaekt
wort, ook is die schuldig aen falsheit die sodanige instrumenten wee-
tens gebruikt, voorleest, copijen uitgeeft, of in eeniger manieren tot
nadeel van een ander doet gelden.

6. Te weten, falsheit die in schriftuiren begaen wort, bestaet in
het geschrifte en niet in de *materie* van dien, sulx yemant in een spe-
cificatie stellende dat een ander niet genooten heeft, begaet geen fals-
heit, maer als hy het gelt trekt, soo is het diefstal. (a)

7. Niet te min die zich in een andermans *Testament* een ervenisse, of
een legaet toeschrijft, begaet falsheit, om dat sulx geen slechte leu-
gen is, maer om dat in het Testament, 't welk de wille des makers
vertoont, gestelt wort het geene sijn wille niet en is.

8. Eyndelijk, wort ook falsheit begaen in maten ende gewichten,
wanneer die minder of meerder als nae behooren en gewoonte tot
een anders nadeel worden gebruikt, of ook andere bedriegerijen daer
ontrent aangewendt, soo als doen die met den asem de gout-wich-
ten ongemerkt overhalen, en wat diergelijke meer mach zijn.

9. De straffe van dese misdædt is niet min verscheiden, als de
soorten en trappen des selfs; in de slaven was het eertijts de doot, in
in vrije lieden was eeuwig bannissement met confiscatie van goederen
de ordinairse straffe, somtijts wierdense wel gedoemt om met de wil-
de beesten te vechten.

10. In

(a) L. 23. ff. ad L. Cornet. de Fals.

10. In minder foorten wierdenfe wel behoudens goetd voor een tijt gebannen, welke ftraffe gefteit wort op de geene die een ding aen twee perfoonen by verſcheiden contracten heeft verkocht, als mede die een Rechter heeft omgekocht.

11. Sometijts ook wort 'er niet meer gedaen, als verbodt om defe of die hanteeringe niet te moogen doen, of voor recht niet te moogen verſchijnen.

12. Geldſtraffe tot dubbelt ſoo veel aengaet ſchade, wort ook wel goetd gedaen aen den geenen die beleedigt is, en dat boven banniffement. (b)

VIII. KAPITTEL.

Van Hoon.

Befchrijvinge van Hoon of Injurie ende gevolgen daer uit getrocken, inſonderheit nopens het opzet of voorneemen. Verdeilinge in drie ſoorten van hoon, door Woorden, Werken ende gefchriſte. Aen wien en door wien aenſprack van Injurie gegeven wort.

1. **N**Ae de misdaden die tegen het goetd van een ander worden begaen, volgen die tegens d'eere van ons even-naesten worden ondernoomen, hoedanige zijn hoon, vrouwenſchenden, overſpel, en wat dies meer mach zijn.

2. Hoon is een misdaet, tot ſchimp ende verachtinge van een ander met opzet aengeſteit. (a)

3. Opzet is hier gelijk in alle misdaden van nooden, en daerom wort eerſtelijk vereyſcht, in de misdaders kenniſſe van 't geene ſy doen, hoewel in de lijder ſulx niet wort vereyſcht; want kinderen, en dolle menſchen kan wel ongelijk aengedaen worden, maer ſy konnen 't niet doen.

4. De misdader moet ook kenniſſe van de perſoon hebben, ſoo verre hy kan weeten 't geen hy doet, hoon te zijn; by exempel, yemant ſtoot een perſoon op 't lijf dien hy meent een knecht of een gering perſoon te

Dddd 2

(b) Probationes vid. in poſition. ad tit. ff. ad L. Cornel. de Fals. (a) Vid. de his poſitiones ad tit. Inſt. de Injur.

te zijn, 't welk echter een Man van eeren is, hy kan niet aengesproken worden, als voor soo verre dat stooten; ook aen een knecht of ander slecht persoon, voor hoon soude kunnen gerekent worden. Van gelijken, yemant hoonende een vrouw-mensch, dat hy meinde een vrijster of een weduwe te zijn, kan van de man, die wegens zijn vrouw, anders ook aenspraak heeft, niet worden bemoeit, maer als hy geweeten heeft dat sy getrouwt was, schoon hy de man niet kende, soo kan hy doch van de man in eygener naem aengesproken worden.

5. Wort ook soo zeer in dese misdædt, opzet van hoon vereyscht, dat alschoon yemant by een andere ongeoorlofde gelegenheit van een ander qualijk gesproken heeft, met dese aenspraak niet kan gemoeit worden. by *exempel*, een duivel-bander, of yemant die met waerzeggerije, en handtkijkerije omgaende van yemant gezegt heeft, dat hy hoer, dief, of moordenaer was, als dat geschiede nae de reegels van die konst, schoon bedriegelijk weefende, men sou sulck een mensch van hoon niet kunnen beschuldigen, maer op een andere wijze moeten straffen. (b)

6. Indien van't opzet getwijfelt wort, soo echter, dat de præsumptie voor de dader is, soo kan de Rechter hem den *eedt van zuivering* opleggen; 't welk mede plaets heeft als d'omstandigheeden doen gelooven, dat het by geval, of jok is geschiedt, *want anders soo de daden ofte woorden in haer aert hoonelijk zijn, soo wort het ook gemeinlijk voor hoon gehouden ende gestraft.*

7. Jae opzet van hoon is soo zeer strafbaer, dat al heeft yemant een ander verweeten een ware misdædt daer hy aen schuldig is, de verwijter nochtans over hoon kan aengesproken worden, *ten ware het sulck een misdædt was, aen welkers ontdeckinge 't gemeene beste veel gelegen mochte zijn*, of dat de andere omstandigheeden van persoonen, en saken de maniere van verwijtinge goet konden maken. (c)

8. Noch kan opzet aenspraak van hoon geeven over saken, ofte verwijtingen, die in zich selfs niet oneerlijk zijn, gelijk of men yemant een beedelaer, of schijlig, of mank, of diergelijke met toornigen gemoede noemde; want of wel een Christen meer lijdtsaemheit behoorde te hebben, als dat hy hem aen sulke dingen soude keeren, dewijl echter de menschen sodanig zijn, dat sy om sulke oorsaken dikwils moeyten, en vechterijen aenstellen, soo is de plicht van een Rechter om sulx voor te koomen, met te straffen het geene met opzet van

(b) l. 15. §. 13. ff. de Injur.

(c) l. 18. ff. de Injur. Sand. 5. 8. 7.

van hoon wort gedaen ofte gesproken, *schoon't in der daedt voor geen hoon behoef gereekent te worden*; veel meer is dit te verstaen van saken die oneerlijk, hoewel gering zijn; gelijk of yemant u hadde heeten liegen. allenthalven staet echter vast, *dat een Rechter acht moet neemen op de omstandigheeden en verdiensten der saken.*

9. Soo is niet aengenoomen de actie van injurie tegens een die van zijn schuldnaer quaet gelt hebbende ontfangen, soo hy zeide, sonder bewijs, naderhant in geselschappen eenige ondeugende stuivers toonnende, spijtig hadde gezegt, *fulk gelt staet die man*: maer wel is hy gestraft dat hy gezegt hadde van de selve persoon, als de lieden quamen om gelt van hem te hebben, hy zich in de spijs-kamer liep verbergen, voor Kerstij 1679. Een ander zijn buirman hebbende toegezegd dat hy zijn verken doot geslagen hadde, is van injurie vry gesproken. alsoo het geen schande is, een verken te dooden, R. R. appellant contra W. C. appelleerde 9 Nov. 1680. by de Neder-rechter was't voor injurie genoomen, in andere landen soude het ook wel voor injurie worden geacht, daer het dootslaen van beesten voor beuls-werk gehouden wort, gelijk in Duitslandt wel hebbe gezien de achtinge der lieden sodanig te zijn.

10. Wanneer ook yemant boos-aerdiglijk gehoont zijnde, daerop yets wederom tot des anderen hoon doet of zegt, *fulx kan hem niet altoos toegereekent worden, om dat het in de macht van de lieden niet en is haer selven by sulke onverwachte geleegentheeden i'eenmael te matigen.* (d) staet nochtans by den Rechter te letten, of hy de maet, in't weder hoonen niet heeft te buiten gegaen, en voor zijn deel mede niet strafbaer zy.

11. Overstallige dronkenschap kan yemant ontschuldigen, *soo hy geen gewoonte van dronkenschap heeft gemaekt*, en by aldien hy gansch buiten zijn verstant is geweest, want anders is't niet billijk dat yemant van straffe bevrijt werde door een ander misdact of schult.

12. Die van getuigen tegens hem beleidt voor recht tot haer hoon yets spreekt of schrijft, kan daer over niet altoos worden aengesproken, *maer wel als hy het te grof maekt en boven't geene tot zijn saeks verdediging van nooden was*, of dat hy het boos-aerdiglijk verdicht hadde sonder eenig bewijs; in welke gevallen die beledigt is, zijn aansprake doen kan. (e)

13. De verdelinge van hoon is drierlei, want sy geschiedt door werken, door woorden, of door geschrifte.

Dddd 3

14. Door

(d) l. 2. §. ff. de Procurat.

(e) Sand. lib. 5. tit. 8. def. 10.

14. Door werken niet alleen als men yemant slaet, het zy met de handt of voeten, of met stocken of eenig ander instrument, gelijk sweep en roeden, maer ook als men yemant met gesten, en alderhande daden koomt te *affronteeren*, gelijk als men een eerlijke dochter oneerlijk aentast, of soekt aen te tasten; als men yemant quellenshalven voor recht betreft, of ook laet registreeren om valsche schult, of schult die geen *registratie* onderworpen is, *te weeten als het opzet van affront beweesen wort, of blijkelyk is*, ingevalle van twijffeling kan eed van zuivering lichtelyk plaets hebben.

15. Woordelyke hoon is, als aen yemant in 't openbaer en in gezelschap van menschen, onbehoorlyke verwijtinge wort gedaen, *invoegen dat daer uit een gerucht onstaet*; want heimelyke quaetspreeking geven in desen geen aenspraek, om dat geen recht-stoelen voor sulke klachten genoeg souden zijn. (f)

16. Een rechter, als voren gezegt is, mach hier wel onderscheit maken van perfoonen, om te oordeelen hoedanige schelt-woorden plaetse tot aenspraek kunnen geeven. Regenten en krijgs-officieren, souden om geringe schelt-woorden toegelaten kunnen worden, ja hoe grooter, hoe teederer het gevoelen van eere, by verscheiden soorten van lieden pleegt te zijn, hoe lichter aenspraek hun vergunt moet worden.

17. In allen gevalle de Rechter moet acht neemen, dat hy vechterijen en dadelykheeden die anders uit geringe woorden lichtelyk spruiten moge voorkoomen; en deswegen moet hy ook recht doen op schelt-woorden die mogelijk een Christen en een wijs man, soo veel niet reekenen soude, dat hy daer een proces om soude aenvangen.

18. Hoon door geschrifte wort verstaen als 'er een smaet-schrift, gemeinlyk *pasquil* genaemt, tegens yemant uitgegeeven wort, zijnde niet alleen de schrijver, en d'eerste uitgeever aenspraek onderworpen, maer ook die 't naderhandt met boos-aerdigen sin hebben verspreit, copijen uitgegeeven, aen andere voorgeleesen, en alsoo gemeenschap daer aen hebben gemaakt.

19. Wat perfoonen aenspraek van hoon onderworpen zijn, kan aengenoomen worden uit het geene voor de verdeilinge is gezegt; doet hier by, dat een overigheid die in sijn bedieninge ontrent het dwingen of straffen van wederspannige de maet eenigzins heeft te buiten gegaen niet licht van hoon kan aengesproken worden, maer wel als hy op de macht van sijn ampt vertrouwende, boven vereysch van de bedieninge deffels de lieden mishandelt. (g)

20. Het

(f) *Tulden. ad tit. C. de Injur.*

(g) *l. 32. & sequ. de Injur.*

20. Het kan ook gebeuren dat yemant actie heeft van ongelijk dat aen een ander gedaen is, te weeten, een vader heeft aanspraak over hoon, een zoon onder sijn macht zijnde aengedaen; van gelijken een man ten aenzien van sijn vrouwe, maer geen Heer of Vrouw, over hoon, hun knechten of meiden aengedaen, *als wanneer het ten opzicht van haer blijkt te zijn geschiedt.* (h)

21. Als indiervoegen vader of man actie weegens vrouw, of kint heeft, soo wort des eenen sijn aanspraak door des anderen niet beler, maer elk spreekt om sijn eigen injurie sijn persoon aengedaen. (i)

IX. KAPITTEL.

Van de straffe van hoon.

Straffe van pasquilmakers. Van andere injurien nae Keyfers recht, nae de Ordonnantie. Met optellinge van de boeten op yder feit gestelt, soo van schelt-woorden als insonderheit van beleedigen aen yemants lijf ens.

1. **D**E straffe van hoon is verscheiden nae 't gewichte van yder feit; de swaerste straffe is by de wetten gestelt op de *pasquillen*, welke te maken, en te verbreiden op den hals verboden is; 't welk echter heedensdaegs soo streng niet wort onderhouden, *ten ware 't pasquil strekte tot oproer, of dat de verwijtingen van hals-saken tot laste van een ander waren.*

2. De straffe is echter swaer op de Pasquil-makers, soo om dat door de selve de boote geruchten zeer worden verbreidet, als om dat de autheurs swaerlijk worden ontdekt, sulx dat de wet de hope van te schuilen, ende stoutheit des faem-roovers, met swaerder straffe heeft moeten inbinden.

3. Beschimpingen van ondeugden, die waerlijk in de Weerelt omgaen, sonder eenige seekere personen te teecken, zijn wel by wijse lieden ouden ende nieuwen tijts uitgegeeven, ende noit by wijse lieden voor *pasquillen* genoomen geweest.

4. D'andere werkelijke, en woordelijke injurien wierden na 't Keyferlijke

(h) §. 2. I. de Injur. (i) l. 1. §. ult. ff. de injur. Reliqua probantur in posit. ad tit. 1. de injur. un. C. de libell. fam.

serlijke recht eerst getaxeert, by den geenen die se geleeden hadden, als dat sy sulc en sulc een ongelijk om geen hondert guldens meer of min hadden willen lijden, welke taxatie alsdan wierde gematigt, nae gelegentheit der personen, plaetsen ende saken.

4. Maer heedensdaegs wort hoon gestraft met seekere breuken ende poenen by ordonnantie van den lande vast gestelt.

5. Ten eersten, alle woordelijke injurien moeten tegen den klager met acht gont-guldens gebeetert worden. (a)

5. Mits een schelt-woort dikwils op een ende selve plaetse herhaelt zijnde, voor een wort gerekent, maer op verscheidene plaetsen voor veel, ook op een plaetse verscheidene dingen verweeten maekt verscheiden injurien. (b)

7. Een schelt-woort waer door yemant verweeten wort in het gerichte sulc een feit 't welk beweefen zijnde, aen den lijve soude moeten gestraft worden, is schuldig daer voor te betalen een half mans boete, dat is hondert en vijftig goudt-guldens, 't welk ook by den Hove verstaen is buiten Recht voor een Grietman gedaen, volgens verhael van Sande (c) hoewel de uitlegginge van de art: voorsf: niet sonder reeden van tegenzeggen is; in dit geval echter wort bevrijdt die sijn zegen bewijzen kan. (d)

8. Daer is ook een bysondere Ord: tegens de geene die een gerucht stroijen, dat sy met eenige vrouwen of mannen schande begaen hebben, 't welk nae gelegentheit van saken ernstelijk en arbitralijk gestraft wort, ook wel aen den lijve. gelijk geoordeelt is, den 17 Octob: 1612. tegens broer Thomas die zich beroemt hadde een voorname dochter belooft en beslapen te hebben, te zien by Sande. (e)

9. De Ord: zegt ook, dat alsoo moet gestraft worden die een geruchte spreit van trouwe met yemant te hebben begaen, maer hier wort, bygedaen om die te diffameeren en schande aen te doen, want anders onbillijk soude zijn, dat enkel voorgeevinge van houwelijk soo swaerlijk soude gestraft worden; moet derhalven de Rechter de omstandigheeden in achtinge neemen, insonderheit of 't houwelijk al waer zijnde, geoorloft soude zijn.

10. Op dadelijke injurien staen ook breuken uitgedrukt, en voor eerst wie een gevecht begint, of oorfaek daer toe geeft, wort dubbelt gebreukt, waer uit volgt, dat de ander die aengevochten is geweest, indien hy het gevecht sonder gevaer heeft konnen ontgaen enkle boete moet geven. (f)

10. Twee

(a) art. 1. van Injurien. (b) art. 1. voorsf. (c) in sijn 5 boek tit. 8. def. 8.
(d) art. voorsf. (e) 5 boek tit. 8. def. 5. (f) art. 3. tit. voorsf.

10. Twee oogen, twee voeten, twee handen, twee vrouwen borsten uit of afgeslagen of verlamt, wort met een volle mans boete als een doodslach gebreukt; een oog, een hant, een voet, een mans gemacht is half soo veel, gelijk mede van d' neus, lippen en tonge. (g)

11. Een duim, vinger, of oor, is een vierde part, en twee van dien de helfte van een mans boete, een teen is half soo veel, een tant is acht goutguldens.

12. Een wonde in 't hooft door 't been, is 48 goutguldens, maer andere wonden die 't been niet quetsen, geven tien goutguldens. (h)

13. Ider ribbe is twalif goutguldens. (i)

14. Een arm of een been aen stucken 20 guldens, doch lammigheid daer by, is als boven, een half mans boete. (k)

15. Een deurgaende wonde in 't lijf is 30, door en door 't lijf is zestig. (l)

16. Een vlees-wonde van een vinger lang is 10 goutguldens, en noch ontrent een vinger is 20, vlees-wonden aen beide zijden doorgaende worden voor twee wonden gerekent. (m)

17. Een slechte bloed-ronst is van ouds zes Carol: guldens, gelijk mede 't haer plucken, uittrekken van 't baerd dubbeld; een vuistslag 3 Car: guld: (n)

18. Die een ander in 't water stoot of werpt sonder verzeeringe ofte gevaer des levens geeft acht goutguldens. (o)

19. Verzeeringe in sulx doende zijnde geschiedt, moet gestraft worden, als van andere verzeeringen reede gezegt is, en perijkel van 't leven sal nae gelegenheit swaerder moeten gestraft worden, met een heele of halve mans boete moogelijk.

20. De Heeren Staten hebben by resolutie van den 20 Febr. 1652. de breuken van 't haerplucken en vuist-slaen gebracht op 12 car. guldens en van 't schadelijk mes trecken 50 car. guldens, en de schuldige niet konnende betalen, wort voor de eerste male 3 dagen in de boeijens en op water en broot gezet, voor de 2 mael op 't Blockhuis buiten twijfel om aen den lijve gestraft te worden, en zijn alle die gelagen zetten gehouden het geene ten haren huise passeert, den officier aen te geven by gelijke poene.

21. De Ordonnantie van *injurien* spreekt doorgaens sonder onderscheidt, of wonden ende bezeeringen met opzet van hoon geschiedt zijn of niet, soo als ook (p) daer alle verzeeringen van brant of met ge-

II Deel.

E e e

sooden

(g) art. 4. 21.

(h) art. 9. 10.

(i) art. 10.

(k) art. 11.

(l) art. 14.

(m) art. 19.

(n) art. 15. 16.

(o) art. 30.

(p) art. 22.

fooden water nae't oordeel des Rechters en gelijkheit van andere wonden gebeetert worden: *'t is evenwel seker, dat quetsinge sonder opset of quaet voorneemen, behoort tot het Cap: van schade, en moet daer nae gereguleert worden, sulx yemant sonder opzet, schade aen een ander sijn lichaem hebbende gedaen, vry behoort te gaen, met de schade te boeten sonder breuken.*

22. Dikwils worden de breuken verhoogt ende verdubbelt nae achttinge der persoonen ende vryheit der plaetsen.

23. Persoonen ten welkers aensien de breuken verdubbelt worden, zijn *Edellieden, predicanten, Rechters, Gerechts-booden, vrouwen ofte matronen en jonge dochters, swangbare vrouwen drie dubbelt, soo als spreekt het 23 artikel.*

24. De vrage is, of dese benoeminghe soo strict moet worden genomen, dat er geen uitbreidinge tot persoonen van gelijken of meest gelijke staet ende weerde plaets hebben soude.

25. 't Is wel een gemein zeggen, dat Landts Ordonnantien noyt moeten uitgestrekt worden *als zijnde van enge uitlegginge*, selfs niet daer de reeden gelijk of meerder mochte zijn; maer dit is te verstaen van Ordonnantien die't Keyserlijke recht veranderen, *maer Ordonnantien die of conform met de selve of gantsch nieuw zijn, moeten worden uitgelecht in gelijkheit van alle de Wetten, nae de gefonde reeden, en alsoo, dat er geen absurde stellingen uitvolgen.*

26. Men sal dan op't woort *Edelliden* niet nau siften, of de beledigde persoon van ouden ende sijnen adel is, of niet, als hy'er in de wandelinghe voorgaet ende by groot en kleen daer voor gekent wort.

27. Neevens *Predicanten* sal men mogen stellen de *Professoren en Doctoren*, mits in desen allen ook plaetse hebbe, 't welk anderzins waergenoomen wort, dat *die door stordig en ergerlijk leeven haren staet onteeren dit voor-recht niet mogen genieten.*

28. Het woort *Rechter* moet hier ook in't breede genoomen worden voor alle die in publike weerdigheeden gestelt zijn, *schoon geen Rechters ampten bedienende*, als daer zijn de Gecommitteerde ten Landtsdage ende die in alle hooge landts Collegien zitten.

29. De byzitters van de Grietfluiden behooren ongetwijfelt hier toe, als ook de Secretarisen der Gerechten, vroetslieden kunnen ook niet gevoeglijk afgekeurt worden als die in publike raetslagen te zeggen hebben.

30. Krijgs-officieren die mede tot het krijgs-recht worden geroepen, kunnen hier mede gebracht worden tot Capiteins en Luitenants toe,

by

by gevolge de borger-officieren die tot het fits-recht wordende geroepen, moesten dit voordeel mede genieten, waer onder ook de vaendragers worden gestelt.

31. Daer is echter geen seekere ende vaste ordere in de Practijke wat lieden tot het dubbeld souden behooren, eenige verstaende dat men zich by de woorden behoort te houden, andere wederom meinende dat alle personen die booven den stant van gemeine burgers en huisluiden zijn hier toe behooren, en soo is 't dubbeld wel toegeveesen aen *Notarien* en wederom wel geweigert aen *Advocaten* en *Doctoren*, gelijk geschiedt is den *eersten Julij* 1680. in de sake van Doctor T. en H. H. echte luiden contra H. C. doch by *pluraliteit* ende ter nauwer noot, ende moogelijk soude het met alle Doctoren niet even gelijk gaen.

32. De *Gerechts-boden* wort ook dubbelt gegeven in d'ordonn. voors. niet wegens haer eygen waardigheit, maer om dat sy 't Gerechte eeniger maten vertoonen, te weeten niet alleen terwijl sy exploiteeren, maer ook over al daer sy de bos dragen; ende neevens de boden staen ongetwijvelt de Deurwaarders van den Hove ende van de Heeren Gedeputeerden.

33. Het woort *Vrouwen* wort uitgelecht in 't 22 art. voors. door het woort *Matroonen*, invoegen niet alle vrouwen, maer voornamelijk dit recht souden hebben, gelijk het woort van *Matroonen* doorgaens gebruikt wort, edoch is dit al mede onderworpen de verscheidentheit van oordeelen en arbitratien van Rechteren, wie *Matroonen* souden zijn ofte niet.

34. Burgers en huisluidens vrouwen maken geen meer recht als haer mannen hebben; gelijk by den Hove geweesen is in de sake van A. van V. tegens Dr. S. Hartius 1629. voor Alderheiligen, *Saekma.* sulx geen andere vrouwen als welker mannen dit recht hebben, souden konnen verstaen worden.

35. Maer d'eere van jonge dochters is teederer als van getroude vrouwen, en daer om krijgen sy allenthalven dubbelt sonder onderscheit. (9)

36. Ten aensien van de *plaetse* wort de straffe verdubbelt indien 't geschiet op de straten, niet altoos maer als men tot of van de kerke, ten gerichtste ofte nae de markt gaet, soo als vinde by den Hove verstaen te zijn in de aenteekeningen van *Herbayen Saekma* op het gemelde 24. art. sonder nochtans eenige gewijsde te noemen, hoewel en de woorden en de reeden het tegendeel schijnen mede te brengen, en ook anders

E e e e 2

vinde

(9) art. voors.

vinde gedecideert te zijn by *Nauta* tusschen de Heere *Dominicus van Hattinga Grietman van Barradeel Impetrant*, ende *Rempt Jelles Wijttama Gedaege*. de Impetrant was op straten binnen Leeuwarden versprooken met de naem van mooie Douwe, Landts dief ende anderzins, de injurien zijn ten aenzien van de straet op dubbelt gerekent, den 14 July 1636. Jae de gemeine weegen zijn ook wel nevens de straten in desen genoomen, gelijk voor de Honsdagen 1681. de Heer J. B. rijdende op de dijk tusschen Stavoren en Hindeloopen, hadde een vrou de sweep om den hals geworpen, en alsoo wel de lengte van een huis laten slepen, waer door yets aenden hals gequetst ende een schouderblad uit het lid was geraekt, de breuken zijn ten aenzien van de publijke weg op dubbelt en in alles op vijftig gout-guldens genoomen, *boven en behalven de straffe van crimineele aenklachte*.

37. In sijn eygen huis gehoont te worden is ook dubbelt, doch weerden, herbergiers ende tappers, die open gasterie houden, hebben dit recht niet, om dat haer huisen haer eygen niet alleen, maer gemein worden gerekent, (r) alwaer dit laeste van kramen alleen gezegt wort, maer de reeden wil, dat het van huisen te vooren in't selve artikel gemelt ook werde verstaen, en is soo by den Hove geweesen in de sake van Jelle Bottes, tegen Arrien Jacobs, den 26 Maert 1619. volgens tuigenisse van Sakema in sijn aenteekeningen. (f)

38. Een huifman ten tijde sijns arbeids ontrent de vruchten heeft mede dubbelt te eyschen, gelijk ook die aen dijcken ende sluifen arbeiden. (t)

39. Hoon in de kerk, op't kerk-hof, ende in de kraem aengedaen, sal *viervoudig* verbeetert worden, (u) de kraem wort'er by gezet, moogelijk om de vrije merks halven; bier in de kraem verkocht wordende is maer enkelt, om reeden als boven gezegt, dat de kroegen gemein zijn ende voor yder open staen; welke reeden ook moogelijk plaets heeft in de wafel-koeks kramen, daer ook alderhande menschen moogen ingaen, en ook bier of wijn bekoomen ende gedronken kan worden.

40. Alle dese dubbele en vierdubbele breuken worden wederom verdubbelt, soo wanneer yemant een ander quetst, als hy't gevecht begonnen of oorsack tot vechten heeft gegeven. (w)

41. Alle die dubbele boeten hebben te ontfangen, moeten gelijke veel betalen als sy anderen hoonen ofte beschadigen, behalven de matro-

(r) art. 24. (f) in 't 24. art. voorff. (t) art. 27. (u) art. 24. voorff.
(w) art. 3. tit. voorff.

matronen ; en jonge dochters , die met enkele boeten moogen volstaen ; gelijk mede het dubbelt ten aanzien van de perſoonen wederom moet worden verdubbelt ; ten aanzien van de plaetſe en andere omſtandigheeden , gelijk by den Hove geweſen is tuffchen A. van V. en Dr. Hartius in ſake voorſz: En wederom in de ſake vooren gemelt van Wijttama tegen Hottinga, den 15 July 1636. *Nauta*.

40. Vooren gemelde misdaden tegens Regenten , Rechteren, en Officieren van't Landt begaen, worden, behalven de gemelde en uitgedrukte breuken nae achtinge der perſoonen , en goetvinden van den Hove ernſtelijk, en *extraordinaris* geſtraft. (x)

41. Onder de Regenten en Officieren van't Landt, worden geen Burgermeesters, zegt *Nauta*, noch Grietſlieden gerekent, als weelende Officieren van particuliere gedeelten, en daerom heeft de *extraordinaris* ſtraffe over injurien haer aengedaen, geen plaetſe, gelijk *Nauta* getuigt by den Hove verſtaen te zijn in de voorſz: ſake van de Heere *Dominicus van Hottinga*, tegen *Rempt Jelles Wijttama*, den 15 July 1636. Maer Gecommitteerde ten Landtſdage, ſelf geſubſtitueerde Volmachten worden voor Regenten van't Landt gehouden, gelijk *Nauta* verklaert in de ſelve ſake het verſtant van den Hove te zijn geweest.

42. Ouders moeten voor kinderen onder de 12 jaren, ende voor uitzinnigen halve boeten betalen, ſoo der geen omſtandigheeden van onſchuldige zijn. (y)

43. Alle voorgemelde breuken worden tuffchen den lijdend en den Rechter (die ook het vechtelijk geweer behoudt) half en half gedeelt, volgens *Ordonnantie*. (z)

44. Daer zijn noch veel meer ſoorten van dadelijke injurien, daer van deſe Ordonnantie niet melt, en waer van de ſtraffe moet ſtaen ter *discretie* van den Rechter. *Nauta* in ſijn 138 *decisie* verhaelt dat het Gerechte van Dantumadeel heeft gedoemt *Bartholomeus Loudewel* in 64 goud-guldens met de koſten, om dat hy een ſlot hadde laten hangen aan ſeeker ſtoel in de kerke, daer de Secretaris *Edwardus Aenea* met ſijn huisgezin in zat, die in de kerke koomende met groote ſchaemte hadden moeten andere plaetſen ſoeken, Loudewel hadde ſulx gedaen om dat hem een derdepart in de ſtoel toequam, gelijk daer nae geweſen is, en d'ander die voor't geheel ſcheen te gebruiken; hy appelleerende, is de boete vermindert op 24 guldens, met de koſten voor het Neder-gerichte, die voor den Hove gecompenseert zijn, den 20 December 1647.

E e e e 3

X. K A

(x) art. 26.

(y) art. 28.

(z) art. 29.

X. KAPITTEL.

Van verscheiden aenspraken over hoon en wanneer sy ophouden.

Aenspraak over hoon. Civyl of Crimineel, die beide te zamen gaen, ende waerom eysch van herroepinge civyl ende niet crimineel. Is meest in onbruik. Aenspraak van hoon houdt op met versterf, tijdt, verachtinge ende vergeevinge, soo stilswijgende als uitdruckelyk.

1. **D**E manier van aenspraak uit hoon is, of *Civyl*, of *Crimineel*.

2. De *Civijle* aenspraak wort gegeven aen de lieder des hoons, en de *Crimineele* aen den *Procureur Generael*, ten welken einde, die de injurie geleden heeft, in sijn rekest van *citatie* tegens partijen daer by voegt een verzoek, dat het Hoff hem wille gunnen *inthimatie* aen den *Procureur Generael*, 't welk nochtans om geringe injurien niet en geschiedt; en soo wanneer op breedte aengeeven des verzoekers *inthimatie* toegestaen is, soo neemt de *Procureur* evenwel acht uit de voortgang der proceduren, of het feit is van sulken gewichte dat het by hem vervolgt behoort te worden, of niet, anderszins kan hy ook wel ten eersten sijn beschuldiging doen, wanneer de grofheit der misdaed datelijc geblijkt.

3. Nae Keyserlijke Rechten mach de *civijle* en *crimineele* aenspraak te gelijk niet voortgaen, minder noch als wy te vooren gezegt hebben van diefstal en andere misdaden tegens 't goet van sijn evenaesten begaen, om dat de *civijle* actie van injurie soo wel tot straffe en wreeking der misdaden strekt, als de *crimineele*; maer de practijk is anders in 't stuk van injurien, schoon sy niet anders is in diefstal, en diergelijke.

4. Reeden hier van weete geen andere te geeven, als, te weten, dat breuken in de Ordonnantie gemelt niet soo zeer straffen der misdadigers zijn, als Taxen van 't gevoel, en lijden des geenen die de schade of hoon wort aengedaen, invoegen de breuken zijn in plaetse van herstellinge der schade by diefstal, roof, en diergelijke feiten geleden; sulx de vervolginge des *Procureurs Generaels* alleen voor straffe te houden sonde zijn.

5. De

5. De civijle aenspraek om de breuken, wort wel te zamen gevoegt met een ander actie, soo wel in woordelijke, als in dadelijke injurien; want aenspraek om boete van woordelijke *injurie* wort gevoegt met den eysch van herroepinge, ten eynde de hooner sal worden gedoemt om de uitgesprookene verwijtinge openbaerlijk voor den Gerechte, ofte op de Rolle te wederroepen, en soo wort de eysch twee-leedig aldus genoomen, dat de Gedaegde de begaene injurie sal hebben te beeteren, *eerlijk en profijtelyk*, eerlijk mits doende *revocatie in forma*, profijtelyk, mits betalende soo ofte soo veel na gelegenheit der sake.

6. Dese actie tot herroepinge wort voor *civijl*, en niet voor *crimineel* gehouden, en daerom als de *Procureur Generael* yemant uit desen hoofde beschuldigt, soo heeft dese *conclusie* geen plaets, gelijk by den Hove verstaen is in de sake van den *Procureur Generael*, tegen *H. W. Secretaris van Barradeel*; *Nanta decis.* 36.

7. De Gedaegde, verhaelt *Nanta*, hadde gelaftert, den Heere *Johan van Sande Raedt* ordinaris in den Hove, dat hy in seekere vergaderinge van de vrienden van wijlen den Heer Ontfanger *Bootsma* gepresenteert hadde aen een valsche getuige ten dienste van *Bootsma* te gebruiken, *tien duisent guldens*. Geen bewijs hebbende bygebracht is van sijn Secretarije gedeporteert, den 14 February 1637. het welke mede dient op het geene te vooren gezegt is, van de straffe der geener die de Regenten des Landts gehoont hebben. *Revocatie* moeste *Sande* self hebben gevordert.

8. Van openbare herroepinge is vry, die sijn zeggen bewijzen kan, of die voor den rechtelijken eysch 't verweetene wederroept, en sijn leetweesen daer over betoont heeft, maer geensints die ontkennen yets gehoort te hebben, ende yets tot des eyschers oneere te weten, daer sy van hoon overtuigt zijn.

9. Jae de slapheit der Practijke heeft de openbare wederroepingen schier t'eenemael doen verdwijnen, 't welk men noch echter geen volrecht, noch practijke mach noemen; hoewel de reeden niet soude toe laten, dat het om geringe schelt-woorden soude geschieden, en het schijnt by den Hove te worden gehouden arbitrair; invoegen het zelden gebruikt wort, maer echter wel kan in condemnatie koomen, als de *waerdigheid der gehoonde personen*, *mitsgaders andere omstandigheeden sulx mede brengen ende vereyschen*. weete anders, dat het afgekeurt is by 't Hoff, in hoog-gaende schelt-woorden tegen d'eere van een jonge dochter van burgerlijke conditie in den Jare 1680. met *inclinatie*, om het te houden als buiten practijke, dat evenwel niet is vastgesteld; ende wort
noch

noch dagelijks in de *conclusien* der libellen gebracht, maer by den Rechter altoos met stilswijgen verbygegaen.

10. De aansprake van dadelijke injurie wort ook tweederley genomen; ten eersten, om *boeten by de Ordonnantie op yder feit van injurien gestelt*, ten tweeden, om *betalinge van alle de kosten, schaden en interessen*, soo van meesterloon als versuimenisse, by verwondinge, verminkinge, of verzeeringe gehadt, ende geleeden, 't welk eygentlijk moet koomen uit de Wet *Aquila* van schade, welke tot dien eynde verstaen wort met d'actie van injurie t'samen gevoegt te worden; maer *smert-loon* wort by den Hove niet goetgedaen, om reeden hier vooren verhaelt, en is soo noch jongst geweest, in de meergedachte sake van tegen J. P. B. voor de Hontsdagen 1681.

11. d' Aenspraek uit woordelijke injurien duurt niet langer als een jaer, nae dat sy ter kennisse van de beleedigde gekoomen is; het jaer verlopen zijnde worden sulke klachten niet meer aengenoomen. (a)

12. Aenspraek uit dadelijke injurien, als ook wegens *Pasquillen*, kan altoos aengestelt worden sonder voorschrift van tijt, om dat sodanige injurien van meer gewichte zijn, daer de woordelijke meest op kijverijen en kibbelingen uitkoomen. By Keyfers recht is noch een ander reeden van onderscheidt, die by ons niet te passe koomt. (b)

13. d' Erfgenamen kunnen wegens hoon aen de overleedene gedaen, by sijn leeven geen actie maken, ten ware by sijn leeven reede al rechtelijken eyfch mochte zijn genoomen, want daer door alderhande actien worden geduirig, en gaen over op den erfgenaem; (c) Edoch soo verre d' overleedene mochte gehoont zijn nae sijn doot, in sulken gevalle heeft yder erfgenaem in 't bysonder eyfch, volgens gemeine Wetten. (d)

14. Hier uit kan worden afgenoomen, dat actie van *injurie* met versterf ophout, ende sulx niet alleen met de doot des geenen, die beleedigt is, maer ook met de doot van den hooner; want ook sijn erfgenaem niet kan aengesprooken worden, als in gevalle by sijn leeven rechtelijken eyfch genoomen mochte zijn. (e)

15. De derde manier, om dese actie te verliezen is verachtinge des selfs, by den geenen die se aengedaen wierde, ten eersten betuigt; want indien hy het met een lach, of jok ten eersten heeft opgenoomen, schoon hy zich naderhant anders mochte bedenken, soo is het doch te laet. (f)

16. De

(a) l. 5. C. de Injur. (b) pr. Inst. de perpet. & temp. act. (c) §. 1. in fin. Inst. de perpet. & temp. act. (d) l. 1. §. 4. & 6. ff. de Injur. Sand. 5. 8. 2. (e) d. §. 1. I. de perpet. & temp. act. (f) §. ult. 1. de Injur.

16. De vierde manier is vergeevinge, wanneer de beleedigde perfoon in 't begin den hoon ter harten genoomen hebbende, *naderhant de selve quijtsgeſcholden heeft.*

17. Dese is of uitdruckelijk, of ſtilſwijgende; de uitdruckelijke geſchiedt by accoort en verklaringe van woorden; de ſtilſwijgende door gemeenfame ommeſgank, vriendelijke groeteniſſe, handt-geevinge, te zamen eetende en drinkende, *ſoo verre dese, en diergelijke handelingen, met byſondere opzicht tuſſchen de twee partijen, als tot bewijs van vergeevinge genoeg ſouden zijn.*

18. Moogelijk is dit ook de reeden, waerom door de gemeenſchap des heiligen Avontmaels de injurie niet verſtaen wort vergeeven te zijn, daer ſe nochtans door gemeene maeltijden vernietigt wort, om dat de heilige maeltijt te gelijk by de geheele gemeente wort gehouden, en andere maeltijden of werken van verſoeninge, moeten in 't byſonder tuſſchen beide partijen geſchieden, ſullen ſy dit effect van ſtilſwijgende vergeevinge hebben; hoewel daer van ook een andere reeden is, te weten, dat de gemeenſchap van 't heilig Avontmael niet wechneemt ofte verbiedt het rechtveerdig vervolg van ſtraffe der misdaden ende bewaringe van yemants eere, die geſchonden is. (g)

19. Ondertuſſchen is 't waer, dat tuſſchen het ampt van een Rechter, en de plicht van een partije merkelyk onderscheidt is; een Rechter kan geen actie weigeren, ook nae de gemeenſchap des heiligen Tafels; maer die de aenſpraek doet, moet ſijn gemoedt wel onderſoeken, of hy het waerlyk doet met een ſtille geest, en onnooſele begeerte van ſijn eere te bewaren, dan of hy het met bitterheit of yraek-luſt doet.

20. Voor een vijfde middel om proces van injurie te ſchuwen is, gelijk reede gezegt, bekentenisse van ſchult, en verklaringe ten voordeele van den eyſcher, met *conſignatie* der boete by de Ordonnantie geſtelt; Maer conſignatie alleen der boete, buiten ſodanige verklaringe behoort niet genoeg te zijn, tegen dank van de beleedigde partije, gelijk geweeſen is tuſſchen Lourens Riſpens, en Dirk Beerns Vrijenburg, den 23 September 1680. om dat de wederroeping, gelijk te vooren is aengeweeſen, niet is t' eenemaal wechgenoomen en afgeſchaft, ende noch wettelyk in den eyſch mag worden gebracht.

21. Staet eyndelyk te weten, dat tuſſchen man en wijf geen aenſpraek van injurie valt, om eerbaerheits halven, te meer, dewyl nae Keyſerlyke rechten die uit hoon gedoemt is eerloos wort, of immers

II Deel.

F f f f

meer

(g) Sande 5. 8. 12.

meer of min in zijn eere beleedigt, het welke tusschen echte-lieden geen plaetse behoort te hebben.

22. Van de infamie, die nae Keyserlijke rechten uit injurie voortkoomt fullen wy *beneeden* handelen.

XI. KAPITTEL.

Van Echtbreuke en dubbele trouwe.

Wat echtbreuke zy. Verschil des selfs van trou-schendinge, en van dubbele trouwe. Straffe van het een en 't andere, soo nae Goddelijke, Keyserlyke, als Lands Ordonnantien. Dotatie in cas van dubbele trouwe, en swarigheid daer over in 's Lands Ordonnantie.

1. **T**Egens d'eere van ons even-naesten wort overspel of *echtbreuk* begaen, ik zegge tegens d'eere van de man, niet alleen om dat hy daerom veracht, en schimpelijk toegesproken pleegt te worden, met de naem van Hooren-drager, en diergelijke, maer om dat het een daedt is, waer door yemant ten hoogsten beleedigt ende bedroeft wort, in het dierbaerste en heiligste, dat onder de menschelijke dingen gevonden wort; En daerom wort het ook ten aanzien van de vrouwe voor schendinge van eere gehouden; alhoewel die schimp voor haer soo groot niet is, wesende geen namen bekend, waer door aen haer dit ongelijk verweeten wort, als aen de mannen; om dat een man verstaen wort te moeten beletten dat hem geen overspel werde gespeelt, het welke soo in de macht van de vrouwe niet en is.

2. Overspel is dan *schendinge van een getrouwde vrouwe*, want die by een ongetrouwde slaept, *schoon hy selfs getrouwt is*, begaet geen overspel, maer vrouwen-schendinge, gelijk de Keyserlijke, en Goddelijke rechten spreken, die tot echtbreuk altijd vereyschen, dat het byslapen met een getrouwde vrouwe geschiedt zy. (a)

3. Het is waer, dat een getrouwde man by een vrijster of weduwe slapende zijn echte trouwe soo wel breekt, als een getrouwde vrouwe die by een vry gezel gaet leggen, om reeden by den Apostel Paulus verhaelt. (b)

4. Maer

(a) l. 6. §. 1. ff. ad. l. Jul. de Adult. Levit. 20. v. 10. Deut. 22. v. 22. (b) 1. Corinthen. 6. v. 16. 17. ende Kap. 7. v. 3. 4.

4. Maer als men handelt van de straffe der misdadelt, soo als die zich uiterlijk opdoet, een vrouwe misdooft meer tegens haer man, met slapen by een vry gezel, als hy tegens haer misdooft, slapende by een vrijster of weduwe, niet alleen om dat de man meer bespot en beschimt wort, maer ook om dat de vrouw hem kan doen als vader worden van kinderen daer hy niet toe gedaen heeft, het welke voor de man, en voor het gemeene best, is een quaet dat niet te dulden is.

5. De Godtsgeleerden nochtans, en't Pauselijk recht, benevens ook veel Rechtsgeleerden houden het een, en het ander voor soorten van overspel, en in de uitlegginge der Statuten, of Ordonnantie daer overspel wort gestraft, is men gewent soo wel een getrouwt man, die by een los vrouw-mensch slaept, te begripen, als van een getrouwde vrouw, die haer van een vry gezel laet misbruiken, *dat bysonder zijn reeden heeft daer geen leevens of lijf-straffe staet op echtbreuk.*

6. De selve verstaen ook, dat als een man twee vrouwen trouwt, hy echtbreuk begaet, 't welke anders is nae 't recht van de Keyser, ende van Moses, die op veelwijvigheit geen straffe gestelt heeft, daer hy overspel met de doot van Gods weegen heeft doen straffen.

7. Zegge overspel of echtbreuk is eygentlijk dubbele trouwe niet, als men het neemt nae Keyfers ende Moses Wet, ten aenzien van de man; want als yemant een vrouw hebbende, noch een ander vrijster of weduwe trouwt, die vermengt hem niet met een anders wijf, soo als de beschrijvinge van overspel mede-brenghet; gelijk in tegendeel als een getrouwt wijf noch een ander man trouwt, soo wort daer door begaen, schendinge van een vrouw aen een ander man getrouwt, maer het is gezegt, dat de Wetten der heedensdaegse volkeren de mannen ende wijven daer in schier gelijk, ten aenzien van de geldstraffestellen; maer als de straffe des doodts noch plaets hadde, gelijk Godt de Heere ende de Keyser hebben gewilt, soo soude buiten twijfel, het selve onderscheidt ook alsnoch niet worden naegelaten.

8. De straffe van echtbreuke nae Keyserlijke en Goddelijke Wetten, is de doot, (c) maer sy wort by weinige volkeren heedensdaegs gebruikt, hoewel by eenige op dubbelde echtbreuk de selve straffe staet, als, te weeten, beide byslapers aen andere getrouwt zijn.

9. Edoch by ons wort overspel met gelt gestraft, te weeten, voor de eerste reise 50 gont-guldens, de andere mael 75 gont-guldens, en voor de derde mael 100 gont-guldens, benevens *inhabilitet* tot bedieninge

Ffff 2

van

(c) l. 30. C. ad L. Jul. de adult. Levit. 20. Deuteran. 23.

van eenige staten ende ampten , koomende de helft der breuken tot profijte van de armen van die plaetse , de andere helfte voor den Officier. (d)

10. De wet soo gestelt zijnde , is het in de macht van de Rechters niet om anders te oordeelen ; hoewel de Heer van den Sande in seckere *on-uitgegeevene aenmerkingen* op desen artikel der *Ordonnantie* , staende houdt , dat de Rechters niet tegenstaende dese Wet haer wel aen de Goddelijke straffe souden kunnen houden , en dat die met dese geldt boete niet is wechgenoomen geworden , maer het tegendeel is waerder , alsoo geen twee straffen op een misdædt kunnen staen. (e)

11. De Heeren Saekma ende Herbay , op dese woorden der *Ordonnantie* , *derwijle d' amende van d' echtbreuke by de Ordonnantie van Saxen gestelt , gansch te geringe wort bevonden , sal voortaan noch een soo veel , te weten , vijftig gont-guldens ens.* zeggen , dat die Reformatie van 25 op 50 guldens , niet sonder schrik ende schandael mag geleesen worden. En dat de Wetgeevers daer van reekeninge sullen geeven aen den Almachtigen Godt , die soo straffen wrecker is van dese misdædt , gelijk ook die geene , zeggen sy , die met alle macht beletten , dat de straffe by Goddelijke en Keyserlijke rechten op echtbreuke gestelt , niet soude aengenoomen worden , niet tegenstaende de hooge betuigingen der Predikanten , met bedreiginge van eeuwige verdoemenisse , ende de zeer eernstige advijsen ende Remonstrantien daer over by den Hove zijnde ingedient ; niet tegenstaende sy zeggen , dat by Plackaet van den 18 Maert 1586. geordonneert ende gestatucert soude zijn , dat alle de geene die in overspel bevonden soude worden , het zy getroude man ofte vrouwe , met andere gehijlkte en ongehijlkte sonder onderscheidt met den swaerde gestraft ende geëxcuteert souden worden.

12. Maer al wat men zeedert heeft kunnen verkrijgen , is geweest , dat by Plackaet van den 18 Septemb. 1619. de boete van echtbreuke verhoogt is , tot tweehondert gont-guldens voor d'eerste of tweedemaal , en de derde mael inhabijlheit daer by , des , in cas van onvermogenheit openbare geesselinghe , en is dit in practijke allenthalven , sonder wijders.

13. De straffe der geener die twee houwelijken begaen , wort gezegt , (f) nae Keyserlijke Rechten te sullen worden gereguleert , 't welk is de selve met vrouwen-schendinge , waer van terstont sal gesproken worden , benevens eerloosheit.

14. Doch in gevalle die twee houwelijken doet zich met de tweede mochte

(d) *Ord. 3. II. 3.*

(e) *l. 41. in f. ff. de poen.*

(f) *art. 1. tit. voorff.*

mochte komen te vermengen , die wort aen den lijve gestraft met openbare geëffeling , 't welk anders nae Keyserlijke rechten ook de doodt soude zijn.

15. Het 2. artikel van de Ordonnantie zegt , dat in dusdanigen gevalle de man der vrouwen *dochteren* sal gehouden wesen te doteeren. indien daer geen schrijf-faut is in dit artikel , soo sal de reeden hier van wesen , dat de vrouwen selfs als aen de vuiligkeit deelachtig geen doteeringe weerdig zijn , en dat sulx op haer dochteren als onnoofel zijnde , wort gebracht , maer *Thomas Herbay* meint dat dit woort *dochteren* overtollig is ingesloopen door 't woort *doteeren* , want hoe licht kan 't gebeuren dat die vrouwen geen dochters en hebben ? wat vader sal men verstaen die in het voorfz: artikel gestelt wort , ten aenzien van de geschondene vrouwen dochter ? meer reeden was het dat de vrouwen selfs bedroogen zijnde , gelijk doorgaens in dubbele trouwen geschiedt , de vertroosting der *dotatie* mochten genieten , 't welk als het woort *dochteren* uit het artikel wort gelicht , van self in den text is.

16. Op het laest van dat artikel staet ; (*desgelijks is't dat soo een vrouw ofte wijf in sulken gevalle geviel* , dit verstaet Harbay aldus , dat by aldien een vrouwe dat selve geval van dubbele trouw overquam , sy aldan den man moet geven soo veel als ook sijn medegifte soude hebben geweest , 't welk niet onbillijk ende buiten twijfel rechtens is ; want denke niet , dat de gemelte woorden verstaen souden kunnen worden van 't geval , soo de vrou *geviel* in de kraem , dat aldan de *dotatie* mede plaets sal hebben.

17. Nae ontdeckinge ende bewijs van overspel mag de onschuldige persoon door de overigheit der plaetse (hoewel om het gewicht der sake sulx meest en best by den Hove wort versocht) wederom toegelaten worden om met een ander te trouwen.

18. De meeste Godts en Rechtsgeleerden verstaen echter , dat de schuldige nae gedane en rechtelijke verklaerde echt-scheidinge niet en kan geweigert worden , om wederom te trouwen , alsoo hy dan door geenderhande bandt verknocht is aen sijn voorige echt-genoot ; insonderheit dewijl sulke lieden de gave van onthoudinge niet hebben ende beeter is te trouwen als te branden.

19. De Ordonnantie schijnt sulx aen de schuldige partije niet toe te laten , dewijle sy 't alleen aen de ontschuldige vergunt , (g) dat echter soo verre dient gelimiteert , dat als de onschuldige wederom me getrouwt is , dan ook de andere niet langer kan verstaen verboden te zijn om wederom te trouwen.

XII. KAPITTEL.

Vrouwenschendinge, hoererije en bloetschande.

Wat vrouwenschendinge (stuprum) zy. Recht van dotatie of trouwen voor maegden alleen. Van hoererije en onderscheidt des selfs van schendinge. Bloetschande en straffe des selfs. Van koppelaars en ontuchtige Verruckers straffen.]

1. **V** Olgt de vrouwenschendinge, welke is onteeringe van een eerlijke dochter ofte weduwe door byslapen gedaen, te weeten sonder geweld.
2. De straffe nae Keyserlijke rechten is *confiscatie* van de helfte der goederen in lieden van conditie ende in geringe lieden openbare lijfstraffe met bannissement. (a)
3. Maer heedensdaegs wort onkuisheit, tot schande deser eeuwe, milder gehandelt. in onse ordonnantie hebben wy daer geen straffe van, anders als de breuke van slechte hoererije die op twee ponden flaems begroot is, in het 3 *Art. van de 10 titel des 3 boeks*, waer dan by koomt, dat de schender gehouden is, indien hy een eerlijke vrijster heeft beslapen de selve te trouwen of te doteeren, dat is uit te geven met behoorlijk houwelyks goet nae hare qualiteit. (b)
4. Weduwen hebben dat selve recht niet, om dat de ordonnantie uitdruckelyk van een *maegdeken* spreekt, en is sulx ook by den Hove verstaen in de sake van Trijn Abes tegens Frans Heeres in den jare 1619. voor Alderheiligen. *Saekma.*
5. Hoewel anders, (c) nopens het doteeren der vrouwen die door dubbele trouw-beloften zijn bedrogen geen onderscheit wort gemaekt tusschen vrijsters ende weduwen. *voors. tit.*
6. De Grootheit van de houwelyks-gifte die een vrouwenschender moet doen, wort in het *voorsf. 2 de art.* genoomen op fulken somma als de vader haer hadde konnen mede geven of soo veel als sy te erfenisfe hadde.
7. Het welke nochtans moet uitgestrekt worden, ten aenzien van dochters die van eerlijke familien gesprooten weinig of geen goet hebben.

(a) §. 4. *Inst. de publ. jud.*
tit. 11. art. 2.

(b) *Grd. 1. boek, art. 1. tit. 4.*

(c) *in't 2 boek.*

hebben, dat sy echter nae *hare qualiteit* in desen werden getracteert, volgens inhoudt van het voorschreeven eerste artikel. (d)

8. Wy sullen een woort hier by voegen van hoererije, om de zamenhanginge der straffe, schoon in dese geen quetsinge van eens anderen eere bestaet.

9. Hoererije is *ontuchtigheit met een hoer bedreeven*, en een hoer is een *vrouwmens* die haer om gelt gemein gemaekt heeft, by outs stont hier op geen straffe, behalven dat de hoeren eerloos waren, het wierde door de vingeren gesien, gelijk dronkenschap en andere gemeine ondeugden. ons ordonnantie stelt op yder reise dat man of vrouw in slechte hoererije bevonden wort, voor breuken twee ponden flaems, als te vooren gezegt is.

10. Stomme ontucht by zich selve gedaen, die men doorgaens de *sonde van Onan* noemt, wort ook niet gestraft; buiten twijfel om de meenichte der misdaders hoewel het anders geen minder sonde is als slechte hoererije.

11. Maer schandelijkheid die mannen met mannen, of vrouwen met vrouwen bedrijven, wort noch heedenstdaegs met de doot gestraft, gelijk ook die met beesten geschiedt.

12. Bloedt-schande, wanneer men trout die van bloede ons te nae bestaet, wort nae de Wet van Moses met de doot gestraft, immers tot aen susters en broeders toe, in oomen en moeijen soude minder straffe plaets hebben; volgens Keyserlijke recht, is het niet meer als bannissement: waer mede gestraft is Sjoerd Jans van Collum, die sijn broeders weduwe getrout, en beslapen hadde, is vijf jaren gebannen by arbitrale straffe, den 15 Mey 1637. en den 20. September 1636. is voor twee jaren gebannen een die sijn overledenes huisvrouwen half-susters dochter hadde getrout, en een tijt lang met huis gehouden, het vrouwmens om haer jonkheit een jaer, t'elkens met verbodt van meer by malkanderen te komen. indien 'er maer belofte alleene geschiedt waren, soude minder of qualijk gestraft zijn geworden.

13. Hoere weerden en Coppelaers worden ten eersten voor twee jaer uit den lande gebannen en binnens tijts wederkomende ofte nae de 2 jaer volhardende in haer boosheit, worden sy aen den lijve gestraft. (e)

14. Die huisen aen sulck volk verhuurt die verbeurt nae de eerste vermaninge zes car: guldens tot profijt van den armen, en voor de tweede mael de huur van 't huis, sullende gedeelt worden tusschen den

aen-

(d) tit. 4. 1 boek. (e) 2 boek. 10. tit. ara. 1.

aenbrenger, officier en den armen elk een dardendeel. tusschen yder vermaninge moeten ten minsten 20 dagen uitstel zijn. (f)

15. Eerlijke vrouwen onder de kleeren te tasten en tot oneerlijkheit aen te soeken behoort hier mede toe. *Antony de by* hebbende zijn werk gemaakt om by nacht en ontijden op straet, ook wel in particuliere huizen, eerlijke dochters en getroude vrouwen onder de kleeren te tasten en tot oneerbaerheit te verlocken, ook op eenige daer toe geweld te onderleggen, is voor vijf jaren gebannen, en gedoemt in de kosten ende misen van Justitie, den 21 Maert 1645.

16. Het was ook niet vreemt, menschen die haer hebben uitgelegt om eerlijke Vrouwen of dochters te betrappen ende te verrucken door linkers konsten, en daer roem op dragen, gelijk 'er gevonden worden ende bekend zijn geweest aen den lijve te straffen; nademael Keyfers recht den sulken ook wel aen't leeven koomt. (g)

XIII. KAPITTEL.

Van Doodt-slach.

Doodt-slach ende straffe van dien soo voltrocken als begonnen, soo verre met opzet van dooden geschiedt is. Verswaringe van straffe, om verscheidene reeden, speciael wanneer ouders, kinderen en naebestaende Vrienden zijn gedoodt. Civile boete van doot-slach, en ordonnantien, om doot-slach te verhoeden.

1. **V**olgt nu te spreken van misdaden, die tegens lijf en leeven van ons eeven naesten worden begaen, waer toe ook eeniger maten kunnen gebracht worden, de voorgaende misdaden van schade, hoon, ende geweld, die wel meest tegens goet, en eere, maer immers ook tegen lijf en leeven kunnen worden begaen, edoch het voornaemste van dese soorte is overig, te weeten *Doodt-slag*; waer door verstaen worden, alle ongeoorlofde manieren om een mensche van het leven ter doot te brengen; het zy met gewoonlijke of ongewoonlijke instrumenten ende middelen; bysonderlijk mede door Venijn, en door duivelsche konsten, indien der sulke gevonden worden.

2. Als mede, die met valsche getuigenisse, of het bestellen van dien heeft gemaakt dat onnoosele ter doot zijn veroordeelt, of op den hals aengeklaegt.

3. Want niet altoos tot de straff van doot-slag vereyscht wort, dat de doot met 'er daedt gevolgt zy, daer is meer reeden dikwils,

en

(f) tit. voorff. art. 1. 2.

(g) l. 1. §. ult. ff. de Extraord. crim.

en meer verdienſten van dootd-ſtraffe, in mordadige poogingen als in haefſtige man-flachten, die in een oogenblik voorgenoomen ende volvoert worden, gelijk de geene die't ſenijn hebben bereidt, en aen yemant gegeven, ſchoon het ſenijn geen effect heeft gedaen, nae Keyſerlijke rechte metter dootd worden geſtraft, als ook die met geweer op yemants lijf hebben gegaen. (a)

4. Veel meer, indien hy den perſoon, op wiens lijf hy ging heeft aengegreepen ende gequeſt, mitſgaders alle die met een voorgenoomen moordadig opzet, yemant hebben gezogt te dooden, ſchoon ſy het niet hebben konnen voltrecken. (b)

5. Edoch de practijque van geheel Europa valt ſoo ſtreng in deſen niet, maer worden ſodanige met *extraordinaris*, ende minder ſtraffe aengedaen, en koomt men tot geen dootd-ſtraf, als wanneer de omſtandigheeden tot op een hogen trap van boosheit ſtijgen, en het gevolg van de pogingen zeer gevaerlijk is; gelijk het volgende exempel by *Nanta* eenen Harmen Hendriks uit het Stift munſter ingebrooken zijnde in ſeeker weevers huis, daer hy voor deſen gearbeit hadde, heeft een Dochter van 14 of 15 jaren by d'ouders alleen in't huis gelaten, op ontrent twintig plaetsen gewont, een bedt op het lijf geſmeeten, ſteelen- de voorts wat hy konde; ſchoon het dochttertje geneelen wierde, is echter en wel te rechte onthalt in de maent October 1644. Hebbe ook geheugeniffe van twee broeders, varende met haer beiden by een ſchipper in de Zuider zee, die met onderling opzet den Schipper buiten boort geworpen, en hem gezogt hadden met kloeten om den hals te brengen, ſchoon hy het ontfwommen, en ontkomen was, is echter d'oudſte van beyde, out 19 jaren onthalt, en de jongſte van veertien jaren ge- geeſſelt.

6. In tegendeel is by meerderheit van ſtemmen geen dootd-ſtraffe beſlooten, tegen eenen Harmen de Wiſſe, die een Gerechts-dienaer zijnde ſeekeren Jode eenig goetd hadde benomen, die daer over geklaegt hebbende aen den Grietman, ſoo was d'executeur beſtaft met den Jode te gaen naer den dienaer, om het goetd te doen wedergeven; maer deſe, in plaets van ſulx, hadt eerſt den Jode deerlijk geſlagen, en was doen op den Executeur, met den blo- ten degen, aengevallen; hem ſteekende op de borſt, zeggende *dat gaet'er door in Duivels naem*, doch niet doorgaende, had hy het roer met grooten hagel geladen, en den Executeur daer mede ſwaerlijk in de hals en borſt gewont, ſoo dat het d'ander met de vlugt ontleggen

II Deel.

G g g g

moette

(a) l. 1. ff. ad l. Cornel. de ſicar. (b) l. 14. ff. ad l. Cornel. de ſicar. l. 16. §. 8. ff. de Poen.

mocfte en hadt hy naderhandt verklaert hem leedt te zijn, dat hy hem niet gedoodt hadde. 't is feeker dat fulk een feit, nae 't gemein recht wel had met de doodt moeten geboetet worden, doch is defe beschuldigt van noch andere ftucken, maer niet overtuigt, gegeeßelt, gebrandtmerkt, voor tien jaren in 't Tucht-huis, en voorts eeuwig uit den lande by de galge gebannen, voor Pinxter 1680.

7. Als doodtslach is begaen, maer onfeeker, of 't is gefchiedt met opzet om te dooden, foo leeren de Keyferlijke rechten, (b) dat als een doodtslag gefchiedt is, door een *instrument* dat men tot verwonden, en doodtslaen niet pleegt te gebruiken, hoewel het bequaem genoeg is om de doodt te konnen aenbrengen, gelijk een kolf of ftok, foo wort de ftraffe vermindert, indien het door haefstige toornigheid, en niet door opzet is gefchiedt; by exempel twee Studenten tot *Franecker* twiftende over een point van de *Religie*, foo neemt d'eene verhit zijnde, een mengelen bier, en werpt het d'ander voor fijn kop, die d'er eenige dagen daer nae van sterft; de dader is ontvlugt, maer foude echter, nae reeden van rechte de ftraffe minder als ordinaris behooren te zijn geweest. ende foo is by oogluikinge toegelaten in den lande te woonen, feeker voerman tot *Franecker*, die om een fmadelijk fchelt-woort, een ander met de vuift voor't hooft hadde geflagen, die daer van was gestorven.

8. Maer als de doodtslag is te weege gebracht door een *instrument*, daer men gewent is mede te dooden, gelijk een roer een mes ofte deegen, foo wort verftaen, dat 'er opzet van dooden is geweest, fchoon niet van langerhandt voorbedacht; *ten ware feer byfondere omftandigheeden de ftraffe dedden verminderen.* (c)

9. Voorts om dat men heedensdaegs op de gevolgde doodt meest acht neemt, foo valt by ons meer twijvelinge als in het Keyferlijke recht, wegens de dootlijkheit der toegebrachte wonde; beroepende haer de daders meerendeels daer op, dat de Overledene van de wonde niet foude zijn gefturven, maer wegens andere toevallen, waer op het nae Keyfers recht weinig aen koomt; dewijl uitkomst, ende poginge, niet veel onderscheidt in de ftraffe maeken, als van het opzet gebleeken was, gelijk is aen geweefen.

or. Nergens blijkt het meer, dat de medicijne is een konft vol giftinge fo verre de oordeelen in defen oneindelijk pleegen te verfcillen, en fchier noyt gebeurt, wanneer de gewonde eenigen tijt heeft geleeft, of de advifen zijn dientenevens zeer verfcieden; konnende fchier altoos gezegt worden dat de doodt van de wonde gekoomen is, en dat fy

(b) l. 2. §. ult. ff. ad. l. Corn. de sic. (c) d. l. 1. §. ult.

'er niet van is gekoomen, soo maer in eenigerhande manier de kranke tot geneefinge hadde kunnen koomen, 't welk seer zelden gebeurt, of kan door natuurlijke reeden worden staende gehouden.

11. In den jare 1667 wiert de Wacht-meester van d'Academie tot Franeker met een *steen*, uit een trop studenten koomende, aen sijn hoofd gelmeeten, waer op hy naer eenige dagen stierf; Ik dede als *Rektor* van d'Academie den dooden visiteeren door den Heer Frencelius Anatomices Professor en twee Chirurgijs, die alleenlijk het vel van het hoofd vonden doorboort, sonder eenige de minste quetsinge van het beekeneel, ook niet van het buitenste vlies des selfs; dies de Heere Frencelius adviseerde, dat de wonde niet was doodelijk geweest, maer dat de persoon wesende van een zeer bedorven lichaam door een toevallende koortse was ten grave gebracht. de Pr. Generael komende daer nae met twee Doctoren van Leeuwarden, ontfing advijs van haer, nae visitatie des lichaems, dat de man van de wonde was gestorven; het welke den Heere Frencelius voorgehouden zijnde zeide al lachende, beides waer te zijn, en dat de wonde niet doodelijk was, en dat de man van de wonde was gestorven, doch soo dat hy van de minste quetsuire aen eenig deel zijns lichaems wel hadde kunnen sterven, alsoo een kleine koortse by sulken wonde toevallende, genoeg was, om sulck een qualijk gestelt lichaam weg te kunnen slepen.

12. Het kan ook wel gebeuren dat 'er getwijveld wort, soo als de doot een uir anderhalf nae de quetsinge volgt, ook wel schoon daer geen uiterlijke oorsaken van doot haer en vertoonen. *Exempel*, op den 30 Decemb: des selven jaers 1667. is tot *Noord-wolde in West-fellingwerf* gebeurt, dat een *Luitjen Jacobs* dronken zijnde, drie of vier vuist-slagen van de Notaris T. S. ontvangen, en sterk uit de neuse gebloedt hebbende, nae dat het bloedt gestremt, ende hy daer nae even in slaep geraekt, wederom gebloet ende gebrackt hadde, stierf anderhalf uir daer nae. aen of in het hoofd wierde geen teeken ter weerelt gevonden, dat oorsake ter doot soude hebben kunnen geeven; en yeder een was verwondert hoe een man aen die slagen hadde kunnen sterven, insonderheit daer hy sterk ende gesont te vooren was geweest; Edoch in 't openen van de borst wierde bevonden, dat het deur-vliesje van de lucht-ader of verkeerde keel, soo men spreekt, stijf open stont, en dat daer binnen in waren etlijke stukjes vleesch, eenige de groote van een hase-noot, eenige van een turxe boon, doch wat langer, en noch eenige andere droge verteerde materie, dies de medicijns hier in schier eenstemmig over-een quamen, dat de gewonde in slaep en dronken aen het braeken zijnde geraekt het deurtje van de

lucht-ader open geraekt, en daer die materie was ingeschooten, die daer niet wederom uit konnende geraken, den man hadde verstikt. Evenwel heeft de dader zich niet behoorlijk derven te rechte stellen, maer gevlugt zijnde in Overysiel is daer by den Drost tot Haeksbergen vry gesproken, welk gewijsde het Hoff van Frielandt als te zeer wesen- de gezocht en soo 't scheen gepractiseert, niet heeft willen erkennen noch den geabsolveerden vryheit hier in den lande toe zeggen, sonder zich eerst wederomme te Rechte hebben gestelt.

13. Men kan echter ondertusschen anders niet doen, naedemael ingezien moet worden, of de wonde van aenbegin is doodelijk geweest of niet, of het lichaem moet tot dien einde terstont worden ge-oopent ende by Doctoren sampt *Chirurgijns* worden gevisteert, die daer haer advijs aen't Hoff van moeten geven, het welke wel wort geloofd, maer soo, dat de Rechter evenwel daer ontrent sijn eigen oordeel wel mede dient te gebruiken, om dat by de *Visitateurs* de advijsen dikwils of partijdig of niet naukeurig, ook ontrent het onderscheidt van nootfakelijke ende toevallige oorfaken des doodts dikwils, soo gezegt is, onseekere advijsen worden gegeven.

14. Daer konnen ook veelerhande oorfaken zijn, waer door yemant getergt zijnde buiten nootweer, *extraordinaris* en milder gestraft wort; waer onder ook te rechte gestelt wort, vercedinge die een man doet voor sijn vrouwe. soo is met een bannissement voor altoos vry gelaten eenen *Joannes Vranken*, om dat hy een die sijn vrouw wilde slaen, om sulx te beletten hadde doot geslagen, den 29 October 1585, Harmen Alberts was van seker persoon om schult gemaent, die mede sijn huisvrouwe daer na maende, treckende ook tegens haer, over de deur leggende sijn degen uit, als of hy haer daer mede toe wilde, het welk de man ziende, zittende in een buire huis is toegelopen met een schippers haek, en heeft hem eerst daer mede geslagen op 't hooft ende doen met de knijen gestooten op de gemachten dat hy binnen korten dagen daer nae stierf, hy is 10 jaren gebannen den 8 novemb. 1628.

15. Tot de gevallen van ontschuldiging ende min als ordinarijse straffen, behoort ook het overtreden van *lijfs bescherminge*, en om te weeten wanneer de selve wort overtreden, is aen te merken dat lijfs-bescherminge geoorloft is, soo dickwils groot gewelt op ons lichaem wort gedaen, ende wy het perikel niet anders als met quetsen of doot-slaen van den geweldenaer hebben konnen ontkoomen.

16. Gewelt op het lichaem wort vereyscht, om dat gevaer van goederen alleenlijk geen genoegsame reeden van dootslag tegens den geweld-

weldenaer kan geeven, om dat gelt en goet jegens de ziele van een mensche niet kan ophalen; *ten ware mogelijk indien wy sonder het goet dat ons benoomen wierde niet leven konden.*

17. Des wegen het ook niet geoorloft is een dief by nacht te dooden, *als wanneer men hem buiten gevaer van sijn eygen leven niet en kan sparen*, te weten als hy by daeg met geweer voorlien is, en dat gebruikt, ende by nacht als men onseker is of hy gewapent zy, en noch moet men soo wel by dage als by nacht met geroep het gevaer te kennen geven. (d)

18. Gewelt op het lijf geeft te kennen, dat men zich niet alleer mag beschermen tegen levens gevaer en tegens moordenaers, maer ook tegen die gene die onse *kuisheit* gewelt trachten aen te doen, want leeven en eere worden te rechte nevens elxanderen gestelt, en het zijn alle gepreese exempelen, soo van vrouwen als mannen, die hare verkrachters hebben om 't leven gebracht, om ongeschonden te blijven.

19. Wy hebben ook gezegt van groot gewelt, om dat geringe baldadigheden en gewalten de dootslach niet ongestraft konnen maken, en wy moeten niet volgen het gevoelen der geener, die meinen dat men self geen oorbant behoeft te lijden, maer dat men die mag afweeren in alle manieren, al soude het den aenvaller het leven kosten; Edoch de reeden ende de leere van Christus wijst ons anders, en eyft eerder twee kinnebak slagen te verwachten, als een te wreken.

20. Daer is noch gezegt, het gewelt sodanig te moeten zijn, dat men 't in geenderleije manieren anders heeft konnen ontkomen, want die buiten perijkel heeft konnen vlieden en de noodt van een ander te dooden heeft konnen ontkoomen, die begaet geen ongestrafte lijfbescherminge; want het niet voor goet kan worden gekeurt, *dàt yemant liever een neerslag heeft willen doen, als met vluchten schijn van vreesse te betoonen*, want de ingebeelde oneere daer uit spruitende, vint geen plaets als by ydele lieden, en die de kracht van ware achtginge niet kennende, een schaduwe daer van omhelsen.

21. Dewijl sechter dese ingebeelde *reputatie* soo diepe wortelen by het merendeel der menschen heeft geschooten, soo wil de billijkheit dat die haer in desen hebben vergreepen, met minder als ordinairse straffe worden bejeegent. de *militairen* hebben in desen een rechtkunde op haer selfs.

22. Die aengevochten zijnde den eersten steek niet heeft willen atwachten, maer selve dien heeft toegebracht, of die met een mes aengevochten zijnde, zich met een deegen of met een pistool heeft ver-

G g g g 3

weert,

(d) l. 4. §. 1. ff. ad l. Aquil. Exod. 22.

weert, indien hy slechts het perijkel niet anders heeft kunnen ontkoomen, die wort niet verstaen de behoorlijke lijf-bescherminge te hebben overtreden.

23. Yemant oorfaek geweest zijnde van woorden-twist is daer op met geweer aengevochten, dat hy zich geerne hadde ontrocken, maer geen middel ziende en geperst werdende, heeft zich verweerende den aenvechter gedoot, men holt het voor ongestrafte lijf-bescherminge, want oorfaek van woordenstrijt heeft niet gemeens met lijfs geweld. (e)

24. Indien men ook ter occasie van onbesprooken nootweer een ander als den aenvechter doode buiten eenige schult, het soude ook ongestraft zijn; maer die buiten noot, opzet hebbende om yemant te dooden, een ander tegen sijn wille trof, die soude met ordinarijse straffe moeten worden aengedaen. (f)

25. Ende is sulx mede tegen een jonge dochter *Anna Ulrix van Edens* out 19 jaren geëxecuteert, die by nacht den eenen voor den anderen hadde doot gesteecken, den 10 April 1641. zy heeft ordinarijse straffe moeten lijden, hoewel haer reeden van groote onsteltenisse gegeven was. eenen *Tjaert Hessels*, soo verhaelt *Nauta*, hadde wel eer dese meidt tegens haren dank op een tafel gelegd ende gesogt te verkrachten, drie jaren daer nae was hy met sijn broeder *Arrien Hessels*, benevens *Arrien Heins* Franeker bode en *Ewout Jetses*, gekoomen in de Herberge daer dese meit woonde tegen haer en haer brootvrouwen dank, ontrent middernacht; hy *Tjaert* over de deur springende met een mes in de hant, hebbende ook haer dapper afgeslagen; waer nae de mans wederom weg gaende, soo was de meidt nae de brootspijne geloopen, hadde daer een mes uitgehaelt en loopt daer mede uit den huise steekende *Arrien Hessels* broeder van *Tjaert*, die hem stil gehouden had, in de rugge, hoewel sy, nae dien het licht maen was de broeders wel scheen te hebben kunnen onderkennen; weefende *Arrien* kort daer op gestorven, de wonde inwendig hebbende gebloedt. moogelijk soude men hebben kunnen zeggen, dat hier al veel reeden was, om tot een *extraordinarijse* straffe te komen, maer echter tegen haer was; dat sy de wonde gegeven hadde, nae dat de lieden al uit den huise waren, en alsoo uit wraekzucht. want *exces* van nootweer dikwils met *extraordinaris* straffe geboet wort, en ook wel als yemant swaerlijk getergt zijnde, dien selven tijt koomt uit te barsten met feitelijckheit; maer men moet de wraeklust soo veel niet toe geeven, dat men dootslagen begaen nae dat de oorfaek van onsteltenisse voor by is, minder als met de doot soude straffen. soo is ook in den jare 1655

(e) Sand. 5. 9. 8.

(f) Sand. tit. verss. def. 6.

met

met de dootd gestraft een Student in de Theologie tot Franeker, die van een ander meermalen uitgetart zijnde, zijn deegen hadde van zijn kamer gehaelt en daer mede vechtende den ander hadde doorsteeken; hoewel hy onder het vechten wel hadde gezegt daer uit te willen scheiden, ende de ander veel meer op hem aendrong, ende schier in zijn deegen scheen te zijn geloopen.

26. Staet eindelijk aen te merken, dat of schoon onbesprooken *nootweer* is vry van straffe, dat evenwel de dader om reeden wel kan worden geordonneert, zich uit de oogen van de naeste vrienden te onthouden; en is soo by den Hove geordonneert aen *Meint Harigs tot Colum*, die eenen Claes Foks, indiervoegen hadde neergeleidt, hy is vry gesproken, met Ordonnantie, om hem uit de oogen des vaders en vrienden van de aflijvige te onthouden, gelijk *Nauta* getuigt.

27. Die een doodslager helpt, en die oppast om te beletten datter niemant tusschen koome, schoon hy de handen niet mochte gerept hebben, moet voor een doodslager worden gehouden, (d) maer die alleen geholpen heeft om te vluchten, soude min als ordinaris gestraft moeten worden, ende behoort dit hier niet toe.

28. Daer zijn ook gevallen buiten die van *nootweer*, in welke doodslag geoorloft is, ten eersten, op een vyant in den krijg, die opgeheeven is van een Prins, of volk welke niemant onderworpen is, ten tweeden, een overlooper die van ons tot den vyant overloopt; ten derden, een deserteur, of yemant die sich den krijg, sonder verlof ontrocken heeft *nae Keyfers Recht*; ten vierden, een moordenaer, terwijl hy op zijn boosheit uit is, ten vijfden, een overspeelder die van de vader des wijs betrapt wort; den man staet sulx soo vry niet, om dat van hem de *jalousie* meer gevreesd wort, edoch wort hy met min als ordinarise straffe aengedaen; ten zesten, een vrouwe-schaeker, of gewaltelijke vrouwe-schender, terwijl sy op het werk beestig zijn, ten zevenden, alle die vogel-vry, en vyanden des Vaderlants verklaert zijn; eenige stellen hier ook onder de misdadige die haer niet willen gevangen geeven, maer dat kan niet verstaen worden als van de geene die haer met geweld daer tegen stellen, en sulx noch niet verder als dat de dienaers, niet lichtelijk in sulken gevalle missende souden gestraft worden, maer is haer niet geoorloft de sulke met opzet of om bravoure te dooden, bysonderlijk als het om geen hals-saken is; zijnde dan *beeter de schuldige te laten loopen, als oorzaak tot bloedstorten te geeven*; een misdader die vliedt is't gansch niet geoorloft te dooden, als op uitdrukkelijke

(d) Ordonn. 2. tit. 18.

kelijke ordere van de Overigheid, of als de gemeine welvaert, ken-
nelijk aen het niet ontkoomen van de boos-doender en zeer veele
geleegen is. (e)

29. Zegge, een dienaer, van executie door onbedachten yver in't
vervolgen zijnde verrukt ende zich te buiten gegaen hebbende, fou-
de qualijk met d'ordinaris straffe worden bejegend, maer buiten or-
dere met milder en minder straffe; soo getuigt *Nauta* dat by den Ho-
ve gedimitteert is een *adfiscent* van Smallingerland, die van de Griet-
man gefonden om seekere lant-loopers die overlast gedaen hadden, te
vangen, een der selver, een roer op sijn schouder hebbende, doot
soude geschooten hebben; hy ontkende het, maer daer was reeden
genoeg om hem te pijnigen; Edoch om dat verstaen wierde dat hy
niet meer als met bannissement soude konnen gestraft worden, hoe-
danige misdaden geen pijnigen onderworpen zijn naer veeler gevoe-
len, soo wiert hy alleen in de misen van Justitie gecondemneert en
van de instantie geabsolveert, den 11 July 1636.

30. Sometijts wort wel *speciale ordere* gegeven aen de geene die last
hebben, om misdaders te vangen; dat sy de selve in gevalle van ge-
wapende tegenstant moogen dooden, en is dat veiligst. Soo is den
9 July 1681. uit het tucht-huis gebrooken zijnde twee misdadigers
die beide voor 10 jaren in't tucht-huis, en daer nae ten eeuwigen
dagen uit den lande gebannen waren, en sulx by de galge, is ver-
staen dat in cas van feitelijke tegenstant den Substituit geoorloft sou-
de zijn daer onder te schieten; doch niet ten respecte van een ander,
die om diefstal gedoemt met haer ontloopen, ende wiens tijt haest
uit was; *ten ware die benevens de andere hem feitelijk opponeerde, soo dat
by der niet van konde gescheiden worden.*

31. Straffe van doodtslag is de doot, gemeinelijk by ons onthoof-
dinge, en somtijts als 'er meer doodtslagen zijn of hatelijke omstandig-
heden, wort het hoofd op een staek en't lichaem op een radt gestelt,
't welk mede plaets heeft, als man of wijf malkanderen hebben ge-
doot, ook meiden en knechten haer heer ofte vrou; het kan ook
wel gebeuren, ingevalle van groote boosheit, dat het lichaem op een
radt soude worden gerabraekt of diergelijke afschouwelijke straffen,
tot meerder afschrickinge bejegend; als ingevalle kinderen hare ouders
of ouders hare kinderen mochten hebben vermoort.

32. Weg-leggen van kinderen in eenfame plaetse dat sy sterven, is
ook de doot, maer in bewoonde plaetsen is minder straffe, den 21
October

(e) *Dix. & prob. hos casus ad tit. ff. de L. Cornel. de sicar. n. 8.*

October 1643. is gestraft een meidt tot Franeker gevangen, die tot Harlingen een kint hebbende gebaert, het selve neergeleidt hadde op een fout-keets goote, daer het gevonden en drie dagen daer nae gestorven was; sy heeft een half uir op het schavot gestaen met een pop om den hals en is vijf jaren gebannen, soude ook gegeeßelt zijn geweest, indien sy soo jong in de kraem niet ware geweest. *Nauta decis.* 136.

33. Bysonderlijk moeders die haer nieuw-gebooren kinderen hebben om hals gebracht, worden gefakt, dat is, in een sak gebonden en verdrongen, te weeten, als het blijkt, dat het kint van't leeven ter doot is gebracht; want de moeder sulx ontkennende en ten vollen niet wordende overtuigt, moet men tot pijnigen koomen, 't welk sy uitstaende worden gemeinelijk gegeeßelt ende gebannen, want soo lange daer geen wet is, dat, die haer geboorte versweegen en geen ordere tot het bewaren van haer vrucht gestelt hebben, schoon van't leeven of doot ter werelt koomen geen bewijs en zy, swaerder fullen gestraft worden; hoedanige wetten op andere plaetsen wel worden gevonden; soo kan men in desen niet anders *Procedeeeren.* (f)

34. Doodtslags straffen worden ook gematigt ende gemindert om de jonkheit des misdaders, soo verre de omstandigheden ende gelegenheit des persoons koomen te vereyschen, het welke zeer hangt van het goetvinden des Rechters.

35. Op doodtslag staet ook breuke, te weeten, aen de erfgenamen des nedergeslagen drie hondert gout-guldens, en aen 't Lant 150 gelijke guldens, 't welk is in plaetse van confiscatie der goederen, soo volgens Keyserlijke ende andere rechten moeste volgen; en noch wort dese boete niet betaelt, als wanneer de dader het ontkoomt. gevangen ende geoordeelt zijnde voor of tegen, worden de breuken van doodtslag wederom gekeert, (g) te weeten, de 150 gout-guldens voor 't Lant, maer niet de 300 gout-guldens voor de erfgenamen.

36. Ende soude dese breuke, ingevalle de doodtslag by veele te gelijk gedaen is, sonder dat men den eygentlijke slager weet, by een yder in 't geheel worden betaelt, gelijk de Rechten leeren van schade; dat als by een geheel gezelschap aen menschen, vee, of andere saken schade gedaen is, sonder den eygentlijken dader te koonen aanwijfen, als dan al en een yder van dat gantsche gezelschap om de geheele schade kan aengesprooken worden. (h)

37. 't Welk echter in de doodt-straffe soo niet en is, ten ware
II Deel. H h h h veele

(f) *Sand.* 5. 9. 3. (g) *tit. voorss. art. 10.* (h) *l. II. §. 2. & 3. ff. ad L. Aquil.*

veele met voorgaende opzet en overleg yemant op het lijf waren gevallen ende gedoodt hadden, anderzins als 't sonder voorgaende opstel geschiedt, en niet en blijkt wie de doodt heeft toegebracht, soo wort niemant met de doodt gestraft, maer alle gebannen ofte gebreukt.

38. En staet te letten, dat dese gelt-boete van 300 gout-guldens ook by de kinderen des neergeflagenen mag worden genooten bloetshelven, schoon haer geen erfgenamen dragende van haer ouderen, *alsoo in misdaden op geen qualiteit van erfgenamen wort gezien, ende dese boete tot troost der bloetvrienden wort gegeven by de Ordonnantie.*

39. Voor 't laeste moet noch gezegt worden, dat afdrijven van een ontvangene vrucht die reede sijn volkoomen lijf en leeven hadde, mede voor doodtslag gehouden ende gestraft wort, maer de vrucht niet leevendig zijnde geweest, soo wort het met bannissement geboet. (i)

40. Tot voorkoominge van doodtslag, wort den herbergiers be-
last de lieden te haren huisen koomende drinken haer geweer af te eyschen, of het gelag te verbieden, die weigerig is verbeurt zes car: guldens, die 't verbergt twalif, te deelen tusschen den Officier ende d'armen.

41. Evenwel neerlagen in de herbergen geschiedende, wort den weerten de tap voor altoos door 't geheele Lant verboden. (k)

42. Mach ook niemant tap opzetten sonder consent van de Overigheid, ende moet ook borge stellen voor de breuken die hy soude moogen verbeuren, soo hy de misdaden in sijn huis geschiedende niet aenbrachte, waer voor hy 't elkens verbeurt zes car: guldens. (l)

43. Mach ook in kleine Dorpen niet meer als een, en in groote niet meer als twee herbergen zijn, sonder merkelyke oorsake en rijpe overleg van de Officier end' ingezeetenen, *alles om bloedt storten en andere ongemacken te vermijden.*

44. Tot welken einde ook verboden is onbehoorlijke messen of opsteekers, of ander heimelyk geweer te maken, verkoopen of te dragen, by verbeurte van 10 guldens voor d'eerste reise, 20 voor de tweede, ende ten derden, by *arbitrale* straffe.

45. Jacken ende verborgen harnassen zijn ook verboden, behalven aen de Officiers, op 20 guldens de eerste mael, en daer nae by *arbitrale* straffe. (m)

46. Meer Ordonnantien tot voorkoominge van neerlagen, ofte apprehensie van doodslagers konnen gezien worden, *in den titel van doodslag voorsz.*

47. Lic-

(i) l. 38. §. 5. ff. de poen. (k) Ordonn. 2. 3 4. (l) art. 5. 6. (m) art. 2.

47. Lieden die haer self om den hals hebben gebracht, als sy niet buiten hare zinnen geweest zijn, worden gemeinelijk onder de galge begraven, of om reeden, heimelijk onder gezet.

XIV. KAPITTEL.

Van Toveners, Bedriegers ende Lant-loopers.

Wat toverije zy, en oordeel daer over. Straffe der tovenaers. Bedriegers, soorten ende straffe der selver. Lant-loopers, wie daer al onder verstaen worden ende straffe der selver.

1. **W**Y hebben gehadt de misdaden die jegens particulieren haer goet, eere, lijf en leeven worden begaen, maer twee of drie zijnder noch overig, die wy niet wel tot die soorten hebben kunnen brengen, te weeten, tover-konst, bedriegerij ende lant-looperij, hoewel meesten tijt tot naedeel van andere lieden streckende.

2. *Tover-konst* wort genoemd, als yemant door hulpe des duivels verboodene dingen oeffent, het sy tot naedeel ende quetsinge van een ander, of ook wel met voorwenden van te helpen en somtijts ook tot vermaek.

3. De hulpe des duivels wort hier gebruikt, of uitdruckelijk door overeenstemminge met den Nicker, of stilswijgende met sulke dingen in't werk te stellen, die niet als van de duivel kunnen afkoomen, gelijk als men vreemde dingen uitwerkt met besweeringe van onbekende woorden of teekens, die de konstenaers selfs niet en verstaen, ook al waren het bekende woorden of teekens, al warense uit de heilige Schrift genoomen; want het uitspreken of schrijven van soodanige woorden van Godt den Heere sulc een kracht niet heeft ontfangen, en dewijl het veel min uit de natuire komt, soo moet het sijn oorspronk uit de Satan hebben.

4. Het beschadigen der tovenaers aen andere lieden geschiedt dikwils door natuurlijke middelen, als venijn of anderzins, ende dan wort het als doodtslag of andere misdaet gestraft.

H h h h 2

5. Edoch

5. Edoch als de tovenaers door besweeringen of andere geen natuurlijke middelen schade toebrengen aen't goet, lijf of leeven van andere menschen, aen de vruchten op de velden, aen booter, bakten of brouten, die worden met de doot gestraft, als vyanden en monsters van het menschelijk geslacht; volgens de wet van Keyser Karel ende gebruik van Duitslant, wordense verbrant. (a)

6. Veele echter meinen datter geen tovenaers en zijn, die boven natuurlijke dingen door duivels hulpe souden kunnen uitwerken, doch 't is veiliger te gelooven, boven't geene de H. Schrift daer van getuigt, dat soo meenigvuldige eervarenheit en onderzoekingen van wijse Rechters niet t'eenemael bedriegelijk of nietig en zijn; hoewel veel beuselingen van de tovenaers verhaelt worden die de duivel self niet kan doen, soo is echter waerschiynlijk, dat het geene de boose geeft met natuurlijke middelen kan uitwerken, hoewel boven menschelijk vernuft, hy door sijne slaven tot nadeel van andere menschen wel pleeg in't werk te stellen. moet evenwel by de Rechters waargenoomen worden dat sy tot geen straffe koomen, als wanneer de dadelijke werken van beschadiging zich hebben vertoont, op dat niet soo zeer de tover-konst, waer onder ongetwijfelt veel ydelheit en bedrock schuilt, als de boose daden der tovenaers moogen werden gestraft.

7. Die duivels konsten heeft gebruikt op voorgeeven van menschen te helpen, wort nevens de hant-kijkers en zegenaers van melk, botter ende vruchten in het openbaer te schande gestelt, ende uit den lande gebannen. (b)

8. Volgt *bedriegerije*, waer door verstaen wort alderhande loosheit om een ander te bekorten, en worden onder dit woort schier alle misdaden begreepen die geen naem hebben, soo verre die tot beschadiging van andere strecken. d' exempelen zijn, als men een en het selve goet aen verscheidene persoonnen verkoopt ofte verpand; indien het voor beider schult niet bestant is; als men de waren bedrieglijk verandert en erger maakt, of met yemant tot nadeel van een derde heimelijk doorsteekt, als men gout of silver in een doos toont en behendiglijk koopert of loot overgeeft.

9. De straffe is verscheiden nae de meenigvuldige verscheidenheit der saken, het zy gelt-breuke, bannissement, geesselingen, of opsluitinge in het Tucht-huis. by den Hove is sulck een bedrieger die de lieden een gouden ketting toonende en verkoopende onder de hant

(a) l. 5. l. 7. l. 9. C. de Malef. & Mathemat. Sande 5. 9. 14. Sand. *ibid.*

(b) Ord. 2. 17.

hant een zilveren ofte koperen vergulden leeverde , op het schavot een wijle tijts te toon gestelt , met een van de valsche ketting om den hals , daer nae gegeeft ende voor altoos gebannen. (c)

10. De Ordonnantie spreekt ook van vagebonden of lant-loopers , (d) ende beedelaers , te weeten , die gesonts lichaems loopen beedelen , ende haer niet aengeeven by den Officier , om kostwinninge te moogen soeken. Sy plachten op het blokhuis gesonden en nae gelegentheit gestraft te worden , maer tegenwoordig het Tucht-huis aengestelt zijnde worden sy daer in gebracht , of anders te lande uitgesonden binnen drie dagen , nae welken tijt wederom gevonden zijnde worden sy openbaerlijk gegeeft ende gebannen , op poene van nieuwe geesteling met branteekeninge. by Resolutie van den 23 October 1629. worden alle nachtloopers met of sonder geweer , en daegsvagebonden die met geweer gaen , ten eersten gegeeft , en daer nae swaerder arbitralijk gestraft.

11. Maer inlanders door swakheit onbequaem zijnde t'arbeiten mogen in de plaetsen daer sy van daen zijn haer onderhout soeken , met publike of particuliere aelmoesen soo sy best kunnen ; maer het is haer niet geoorloft van d'eene plaets op d'ander te trecken sonder verlof van de Overigheit , by poene van op water ende broodt gezet te worden. Het selve is mede te verstaen van Ambachts-kinderen die haer kost niet kunnen verdienen , alles naer discretie der Officiers.

12. Onder *vagebonden* worden ook verstaen de soo genoemde *Heidens* , die datelijk gegeeft worden , en voor de tweede reise ook gebrantmerkt met bannissement op de galge.

13. Noch worden tot dese soorte gebracht , ketel-boeters , swevelprickers , schoenlappers , kramers , leproosen , quakzalvers , deeken-dragers , rottekruit-verkoopers , plek-lickers die plek-ballen te koop hebben , wanneer sy geen schriftelijk bescheidt van haer Overigheit hebben , 'twelk echter geen langer kracht wort gegeeven als voor zes maenden , buiten dat worden sy mede voor lant-loopers gehouden ende gestraft.

14. En om dit volk haer boosheit te ontdecken , zegt de Wet , dat mense mag ter pijnbank brengen schoon'er geen ander reedenen zijn , als dat sy gesont lijfs achter lande hebben geloopt , en haer over andere begane misdaden scherpeijk te examineeren.

(c) *Sand. d. loc.*

(d) *Ord. 2. 8.*

XV. KAPITTEL.

Van Gequetste Majesteit met den aenkleve van dien

Beschrijvinge van dese misdadt en uitvoerlijke verklaringe des selfs. Onderscheidt deser misdadt in eigentlijk of oneigentlijk. tegen wat personen en door wat feiten het wort begaen.

1. **W**Y gaen over tot de misdaden, die recht uit tegen de *Republyk* ofte gemeene best worden begaen; want hoewel in alle crimineele saken de straffe verstaen wort het gemeine best toe te behooren, die daer toe ook haren aenklager heeft, soo hebben wy doch hier boven gezegt, dat het *voorwerp der misdaden is of quetsinge van particulieren, of van't gemeine best.* tot het eerste behooren alle de soorten tot noch toe verhandelt, van de tweede slach zijn dese; misdadt van gequetste Majesteit, Lands-dieverije, Ampt-schindery, ampt-verkoperij, Koorenschindery, kneevelery en diergelijke.

2. Misdadt van gequetste Majesteit wort begaen *by alle die tegens de veiligheid of weerdigheit van de hoogste macht des Landts iets met een boos opset onderneemen.*

3. Wy zeggen met een *boos opset*, want het opset ontbreekende soo worden de daden gemakkelijker opgenoomen en minder gestraft. het gemein gevolen echter is, dat de kennisse ende verswijgen alleen van dese misdadt met doot-straffe mag bejeegent worden, hoewel de omstandigheden echter behooren te worden aengezien, ende het oogmerk dat de swijger magh hebben gahadt.

4. In de beschrijvinge staet, tegens de *hoogste macht*; welke daer aen gekent wort, dat de handelingen van eenig Prins of volk door geen ander bevel in de weereelt konnen worden vernietigt, Dese is by ons aen de Staten van het Landt, oorspronkelijk by de stem-dragende Eedelen ende eygen-erfden, mitsgaders Vroetschappen der Steeden, en door opdrachte jaerlijx by hare volmachten diese *representeeren.* welker macht even soo vry is, als die van eenig volk of Koning in de weereelt, ten aensien van uitheemsche, sonder dat ook de *Staten Generael* eenige Overigheit ten aensien van dese en andere Provincien in het bysonder kan worden toegeschreeven, gelijk by ons in het *vierde boek eerste kapitelen* daer van uitvoerlijk is gehandelt.

5. Prin-

5. Princen ofte volkeren dan die een hoger macht erkennen wort eygentlijk dese misdaedt niet tegen bedreeven, maer kan het selve echter *oneygentlijk* hier toe worden gebracht, gelijk in de Fursten, ende vrije Rijksteeden van Duitslant wort waergenoomen, ten welken aensien de straffe des misdaders weinig of niet minder als ten aensien van de waerlijk hoogste Machten wort genoomen.

6. Moogelijk soude tot dese oneygentlijke soorte kunnen gebracht worden, de Oost en West-indische Compagnien by *Oetroy der Staten Generael gesticht*, ende in forme van bysondere doch onderhoorige *Republijken* gebracht, alhoewel de misdaden swaerder souden gestraft worden in het begriip van haer gebiedt, als indien se begaen wierden binnen dese landen.

7. Tot de selve oneygentlijke soorte moet worden gebracht het geene tegens de Raden der hoogste machten ten aenzien van hare bedieninge wort ondernoomen, gelijk of by ons tegen den *Stadthouder*, de Heeren *Gedeputeerden*, *Raden Provinciael ende Reckenkamer* eenige t'samen-sweeringe ofte boosen handel wierde ondernoomen, maer als het op eenige van haer in't particulier, uit besonderen haet was opgenoomen, dan soude het feit, hoedanig het was, wel swaerder worden, maer echter geen misdaet van gequetsste *Majesteit*.

8. Wy hebben gezegt, dat dese misdaedt wort begaen tegen de veiligheid of tegen de *waerdigheit* der hoogste machthebbers.

9. Exempelen tegen de veiligheid, tot dese misdaedt behoorende, zijn, als yemant gewapende lieden of wapens alleen tegens het gemeene best vergadert heeft, eenige sterke plaetsen ingenoomen, de vijanden van den Staet geholpen of heimelijke onderhandelinge gedreeven, die de soldaten of 't volk tot oproer heeft verwekt of oproer gepleegt, die in den oorlog buiten noot den vijant geweeken, of plaetsen heeft overgegeeven, die sijn gebiedt over krijgs-volk heeft verlaten, en wat dies meer mach zijn. (a)

10. Tegens de waerdicheit kunnen ook veele soorten ende feiten worden gestelt, te weeten, soo dikwils yemant zich heeft aengemee-tigt de oeffeninge ende het voordeel van eenig oppermachts-recht, als tol ende schattingen opgesteld ende ingevordert, yemant in gevangenisse gehouden, sonder publijke autoriteit (b) ofte wettelijk gevangen weefende hadde los gelaten, (c) mede of yemant in een Landts-instrument yets hadde vervalscht, (d) ofte zich hadde gedragen als Ambassadeur of ampt-dragende persoon, dat hy niet en was.

II. De

(a) l. 16. sequ. ff. ad L. Iul. de Adult.

(b) l. 1. C. de privat. carc.

(c) l. 4. in fin. pr. ff. h. tit.

(d) l. 2. d. tit.

11. De straffe deser misdadelt is ordinaris de doot; somtijts met de verscherpinge van de maniere, somtijts met minderinge; het eerste geschiedt wanneer de misdadelt is ondernomen met een *boos viandig hert*, en onderwint, gelijk als in eenige der bovengemelde Exempelen kan geschieden; insonderheit indien tegens den persoon en het leven van den Prins, by ons de *Staten*, mitfgaders tegen de vryheit en regeeringe, t'zamen-sweeringen of andere boos-aerdige pogingen wierden onderlegt, in sulken gevalle wil de Ordonnantie geen onderscheidt hebben gemaekt, of yemant aen de daedt, of aen 't geweeten schuldig is, (e) In veel landen worden sulke misdadigers wel gerabraekt, of met peerden van een gescheurt, of gehangen ende gevierendeelt en soo voorts nae verdiensten der omstandigheeden.

12. Nae Keyserlijke rechten, gink ook een deel van de straffe tot de kinderen over; (f) maer dit heeft by ons geen gebruik; als voor soo veel de goederen van de misdaders worden aen het Landt verbeurt gemaekt, 't welk by ons in desen mede wort waergenoomen nae Keyfers recht. (g)

13. Minderinge van straffe geschiedt, wanneer de misdadelt niet uit een vyandig opzet, maer uit *gierigheit*, of uit *vreesse*, of ook *onvoorsichtigheit* is begaen; in welken gevalle de Rechter nae vereysch der omstandigheeden de straffe behoort te matigen; soo veel de geleegentheit der saken lijden kan, evenwel niet *altoos*.

14. Want by exempel, een valsch munter doet het niet uit haet of nijt, maer om sijn profijt, en echter wort hy nae Keyserlijk recht leyendig verbrant, (h) en de huis heer die 't geweeten heeft wort nae verbrandinge van't huis ook met de doot gestraft, jae nae strengheit der Wet, als hy maer niet ver van het huis afgeweest is; kinderen echter onder de 14 jaren worden om de kennisse die sy 'er van hebben alleen, niet met de doot gestraft. (h)

15. Soo groote strengheit wort gebruikt, niet alleen om dat de Majesteit geschonden wort, maer ook om de menigvuldige verwerringen en schaden, die daer door het geheele volk, en den koophandel aengedaen wort; waer uit nochtans scheen te volgen, dat die munte van goet alloy, en gewichte geslagen hebben, niet met den viere, maer met gemeine halsstraffe behooren gedoot te worden, hoewel de Roomsche Wet dit onderscheit niet toelaet.

16. Die ook valsche munte willens uitgeeft, maekt zich des doods

(e) 2 boek. tit. 15. (f) l. *quisquis* 5. C. ad l. *Inl. Majest.* (g) Nov. 134. cap. ult.
(h) l. 2. c. de falsâ monet. (i) d. l. 2. & tot. tit.

doodts schuldig, (i) maer onse practijque neemt al dese straf heit foo niet aen; gemeinelijk worden falsche Munters onthooft, helpers, en mede-weeters, insonderheit vrouwen minder gestraft.

XVI. KAPITTEL.

Van Doleancie.

Of, ende waerom doleancie crimen is. Dat 'er ook een onberispelijke doleantie is, ende wat daer toe soude worden vereyscht. Dat best is, doleancie gansch achter te laten ende waer op men zich in desen gerust kan stellen.

1. **M**En heeft in dese laeste jaren ook tot misdaedt van gequetste Majesteit gebracht het geene men *Doleancie* noemt, of klachte over de regeeringe: *plackaet van de 14 Febr. 1678.* en het is seker, dat de *doleancie* indiervoegen wel kan worden aengestelt, dat sy tot dese misdaedt raekt, wanneer men oproer, en veranderinge soekt uit te werken onder schijn van *reformatie*, en daer toe niet de gequalificeerste ingezeeten en maer de heethoofdigste, en onbeschaemste met beloften, en kuipers-konsten opmaekt; of ook als men de *doleancie* brengt aen sulke, die geen macht over de regeeringe der Provintie hebben, al was het ook aen de naeste bondt-genooten.

2. Maer het is van ouds bekend, dat *Doleancie* wel meermalen ten goeden einde, en met goede uitwerkinge geschiedt is, en daer toe soude wel worden vereyscht, ten eersten, dat de *doleanciers* mochten zijn begoedigde en eerlijke ingezeeten en van den Lande; ten tweeden, dat sy niet te zamen spannen om in de regeeringe te komen of haer vrienden daer in te helpen; zegge dat sulx niet en blijcke; want giften gelt niet. *ten derden*, dat sy het getal der *doleanciers* niet soeken te vermeerderen, door beloften van bysonder voordeel, of andere ongeoorlofde konsten. *ten vierden*, dat sy geen beweeginge van het gemeine volk soeken te maken; *ten vijften*, dat sy geen wapens noch enig geweld, noch ook dreigementen gebruiken, *ten zesten*, dat het niet en geschiede, wanneer het landt in grooten noodt is van uitheemse vyanden, want dan niet, soo noodtwendig is, als eendracht van klein ende groot. Ende hebben onse Voorouders tot op de laeste tijden der

II Deel.

Iiii

Schie-

(i) l. 3. C. d. tit.

Schieringers en Vet-koopers soo gedaen. wanneer sy van uitheemsche Machten wierden bevochten, soo lieten sy haer binnenlandtsche quæstien varen ende vereenigden haer tegen den gemeinen vyandt. ten zeevenden dat sy hare klachten aen geen uitheemsche machten, al waren 't van de beste vrienden des Staets, doen ende brengen, maer alleen aen de volmachten der Staten, ofte by onbillijke weigeringe aen de respectieve Grietenijen, en Steeden, als hare Committeën. daer by geen satisfactie krijgende, moeten sy het Gode beveelen, en haer geruust houden.

3. Edoch alsoo dese conditien zeer swaerlijk konnen in acht genoomen worden, soo is het best t'eenemaal van doleancien af te houden, dat toch in een vrije Regeeringe niet zeer noodtsakelijk is, om dat men niet moet twijvelen, of daer soo veel Regenten zijn, die het meest aen 's Landts welvaren is geleege, sullen wel 't beste bezorgen, soo veel de boosheit der menschen ende tijden kan toelaten. *Want of 'er andere menschen en wetten koomen, de zeeden zijn altoos deselve.* het beste, jae het eenigste middel, om de verderflijke maximen van Regeeringe te bedwingen is, dat de hooge Lands Collegien, en Amp-ten soo gestelt zijn, volgens haer natuurlijke stant en onafscheidelijk *interest* der selver, dat sy d'een de andere min of meer beletten soo breed te gaen als sy anders wel souden doen. Het welke men behoort te wenschen in alle Republiken dat soo mag blijven; ten einde d'eene ordere d'andere in de weeg moge zijn, om haer self en de excessen niet al te grof te maken; insonderheit dat de *Justitie* vry moge blijven ende haer niet behoeve te buigen nae de absolute beveelen ende humeuren der Regenten, soo als de Heeren Staten wijselijk spreken in het Plackaet van 's Lands *Ordonnantien* in plaetse van *voor-reeden* gestelt.

XVII. KAPITTEL.

Van Lands-dievery Ampt-schendery en Koperij, mitsgaders knevelery.

Waer in Lands-dieverye bestaet ende straffe des selfs, met onderscheit tusschen opzet ende slofheit. Tot ampt-schenderij gebragt, ampt-verkoperij, straffe van dien en straffeloosheit. Knevelerij, anders concussie ende straffe van dien.

I. **L**ands-dieverye wort begaen, by alle die het gelt of goet van het landtschap steelen of tot haer profijt aentasten en onderslaen. 2. Wy zeggen van gelt of goet, het zy roerlijk of onroerlijk; want of diverij van onroerlijk goet eygentlijk niet en geschiedt, soo wort dat in desen soo eng niet genoomen; maer die huis of landt de Provincie toebehoorende aentast, is immers ook aen dese misdæet schuldig. (a)

3. De beschrijvinge zegt van *Landtschaps goet*, doch het wort mede voor landts-dieverye gerekent ende gestraft, als het Steeden, Grietenijen en Dorpen toebehoort. (b)

4. *Steelen*, wort uitgeleit en uitgebreidt door de volgende woorden, begrijpende *alderhande manieren om het landts goet nae zich te trecken*, niet alleen door onmiddelijke diefsche aengrijpinge, maer ook door falsche reekeningen, heimelijke omweegen ende practijken.

5. De straffe van Lands-dievery is, boven eerloosheit, eeuwigh bannissement; of naer gelegenheit der omstandigheden wel voor een tijt; mede wel boven het bannen, openbaer geeselen; want de Keyserlijke Wetten geven opsluiting in een Eylant, dat meer is als bannissement, maer als Overigheeden, en die 't bewint van Lands penningen betrouwt is, deselve steelen, die worden metter doot gestraft, sy en hare knechts; te weeten, als het met *opzet is geschiedt*. (c)

6. Slofheit wort sachter behandelt; gelijk de Ontfanger Bootsma by Sententie van den 23 Julij 1637. van sijn ampt is afgezet om dat hy niet hadde weeten te ondecken de ontrouwe van sijn klerk *Abbe Freerks*,
Iiii 2
gelijk

(a) l. 1. & tot. tit. ff. ad l. lul. pecul. (b) l. 4. §. ult. d. tit. (c) §. 9. Inst. de Publ. judic. l. 6. pr. Ad l. lul. pecul. l. un. C. de crimin. pecul.

gelijk *Nauta* verhaelt. en *Ian Lucas* knecht van de geweefene Secretaris *Hittinga*, is gebannen, om dat hy zich, door fijn Meester hadde laten misbruiken, om op falsche namen gelt te lichten, sonder genoegfaem blijk van fijn kenniffe daer ontrent, voor de Hontfdagen 1680.

7. Boven dien moeten de fchuldige of haer erfgenamen het geftoolene gelt wederomme geven, waer van de eysch duirt voor altoos; maer de crimineele befchuldige kan nae vijf jaren niet worden aengeftelt. (d)

8. Eenige mindere foorten van Landts-dieverye worden met boete van vier-dubbelt geftraft, (e) maer nevens de ftraffe van doot, banniffement, of geeffelen, fchijnt het vier-dubbelt geen plaetfe te hebben, immers in defen niet, nademael het de wetten als een byfondere ftraffe ftellen. En is by den Hove loo verftaen, in de fake van J. F. die om Landts-dieverye gebannen, ende gedoemt is, tot enkele reftitutie van het geene voor beweefen gehouden wierde dat hy het landt hadde bekort.

9. Volgt Ampt-fchinderije, welke begaen wort by alle die in eenig ampt geftelt zijnde, door gelt hun laten omkoopen, om te doen of niet te doen, wat hun plicht vereyschte. (f)

7. Onder gelt worden verftaen alderhande profijten, die Rechters en ampt-dragende perfoonen genieten, maer niet fodanige kleine verceeringen van eet-waren, en diergelijke, in weinig dagen konnende verteert worden, mits ook in defen maet houdende, dat het niet gechiede *van alles, noch van allen, noch altoos*. (g)

8. Behooren hier ook toe de Ampt-verkoopers, te weeten de Overigheeden, die macht hebbende om eenig ampt te vergeeven, in plaetfe van fulx aen de bequaemfte ter eeren te doen, gelt of andere voordeelen daer voor neemen.

12. Particuliere die hare officien voor gelt verkoopen, tegens de Wet, begaen defe misdacdt niet, maer die maken haer fchuldig aen een buiten of extraordinaris ftraffe, nae geleegentheit van faken.

13. Straffe van Ampt-fchendery is anders banniffement, eeuwig of voor een langen tijt nae geleegentheit, ook fomtijts fwaerder, en wel ter doot, ingevalle gelt mochte genoomen zijn, om een onfchuldige te doen verlooren gaen. (h)

14. D'ordonnantie of Refolutie van den 3 Martij 1647. wil het ampt

(d) l. 7. d. tit. ff.
ff. Ad l. lul. Repet.
d. tit. ff.

(e) l. 6. in fin. l. pen. ff. ad L. lul. pecul.
(g) l. 6. §. ult. ff. de offic. procons.

(f) l. 1. & feqq.
(h) l. 7. §. ult.

ampt-verkooßen gestraft hebben met eerloosheit en inhabijlheit om eenig ampt wederom te kunnen bedienen; edoch dese misdædt is van het getal der geener, die altoos verboden en altoos gedaen worden, en het is al lange bekend, dat geen wetten krachtig genoeg zijn om dit te beletten.

15. Het blijft echter verboden, en het Hoff doet geen recht op eenigerhande contracten die naer ampt-verkooperije smaken, alhoewel ik vinde by *Nauta* in zijn *decisien*, dat op de Schrijvers-schappen van Compagnijen te paert, en te voet, tusschen particuliere verhandelt verscheide malen recht is gedaen; onder anderen ten profijte van *Margariet van Andringa*, tegens *Folkert Jans Plumejoen*, en noch een voor *Sjoert Ypperda*, tegens *Saepk Jacobs dochter*, wegens haer Soon, den 15 July 1636. Hebben ook de Staten van den Lande by *resolutie* van den jare 1663. goetd-gevonden, dat yemant een ampt twintig jaren lang hebbende bedient, het selve voor een *recompense* mag overdragen, waer op echter by het Hoff tot noch toe mijns weetens geen *decisie* gevallen is. In alle manieren was het te wenschen, dat alsoo 't ampt-verkooßen niet kan belet worden, het profijt daer van onder eenige noodige bepalingen wierde bekeert aen het Landt; gelijk op eenige plaetsen geschiedt.

17. Tot Landts-dieverije behoort, of kan ook gebracht worden, als yemant gelt, dat hem wegens het Landt is aenbetrouwt, om yets voor te koopen, huiren of te verrichten, daer toe niet in 't geheel bekeert, maer het selve onderstaet. de fulke worden gebreukt in een derde part meer als by haer verbleeven is, en met eerloosheit daer nevens. (i)

18. Aen ampt-schendery, komt naest de *kneezvelery*, om soo te spreken, in 't latijn *Concusie*; wanneer een ampt-dragende, of macht-hebbende persoon door geweld, of dreigementen van zijn macht de lieden dwingt, om gelt, of yets anders te geeven, of toe te staen; en maken haer aen desen ook schuldig de Booden, Deurwaerders en *Executeurs*, voorts alle die eenige publijcque macht in handen hebbende, het ontzag des selfs, tot aspersinge misbruiken. De straffe is wedergeevinge van vierdubbelt, ook wel bannissement, of aen den lijve, nae geleegentheit van faken. (k)

(i) l. 4. §. 5. ff. de pecul.

(k) l. 1. & 2. ff. de Concuss.

XVIII. KAPITTEL

Van Monopolien.

I. **D**E *Monopolien* kunnen ook met recht tot het publijk worden gebracht; te weten, alle toeleggingen, om het koopen ende verkoopen tusschen weinige lieden te begrijpen ende alle waren van eenerley soorte op te koopen of te bewaren, om tot overgrooten prijse wederom te verkoopen, ende hier op staet *Confiscatie* van sulke goederen ende *arbitrale straffe* nae 's Rechters goedvinden. (a)

2. Dit betreft insonderheit de Koorn-koopers ende Rogge-wolven, gelijk men spreekt; die nae Keyfers recht boven eerloosheit, in *twintig dukaten* gebreukt worden. In Duitslandt wordense wel met de doot gestraft, dat in tijt van groote dierte by ons mede wel soude kunnen gelden. Maer gemeinelijk volgen wy de Ordonnantie, soo gezegt is.

3. Wort ook allen Steden, Gemeinten, Compagnijen van Kooplieden, Gilden en alderhande Ambachts-lieden verboden te maken eenigerhande ordonnantien of accoorden, schadelijk aen de gemeine welvaart, ende waer door de prijzen, arbeids-loonen of hoedanigheeden der waren, soo gestelt worden, dat het de gemeine man naedeelig zy, al warense *geöctroyeert*.

4. En soo wanneer soodanigen handel gepleegt wort, soo mag het Hoff, sonder aenklachte, nae bevindinge der sake, den schuldigen straffen. (b)

(a) Ord. 2. boek tit. 6. (b) tit. 6. voorss.

XIX. KAPITTEL.

Van Sluikery en Pacht-recht.

Sluikerij beschreeven. Discours over de schattingen ende tollē in't gemein, ende verhael van de voornaemste gelt-middelen deser Provintie. Straffe van sluikerij ens.

1. **T**Egens het gemeine best wort ook begaen de *sluikerij*, waer door wy verstaen *alle bekortingen van 's Landts middelen bedrieglijk gedaen*, by de geene die se moesten betalen; wordende dese bedriegerijen alsoo genoemt, om dat zy ter sluik, en bedektelijk worden beleidr.
2. Wy sullen by dese gelegenheit van de Landts middelen yets in 't algemeen moeten spreken; waer ontrent eerst te letten staet, dat de macht om geldt middelen op het volk te leggen, is by de Heeren Staten alleen, en by niemant anders, *soo als elders ook gezegt is.*
3. In oude tijden hadden de volkeren zeer weinig lasten te dragen, nae Roomsche rechten worden geen tollē geheeven, als van goet dat de gemeine man zeer wel missen kan, en dat uit vreemde Landen wierde ingevoerd, (a) behalven noch eenige lasten die op de Landen en op het vee wierden geleght. De oude Friesen plachten niet met al te geeven, om dat zy geen gehuirde Soldaten, noch loontreckende Overigheeden hadden.
4. Onder de Hertogen van Saxen is de floreen op de landen ingevoerd; eerst soo men meint als een vrywillige gifte, *waer door de ongelijkheit in de floreenen, nae de meerder of minder liberaelheit der eygenaers ten deele soude zijn veroorsaekt*, en daer nae altoos op een bepaelde wijze; welke als de Hertog wilde te buiten gaen, met vijf stuivers voor een geheel jaer op yder floreen te leggen, deed het den Friesen soo nieuw, dat sy hem binnen Franeker beleegerden, gelijk *Winfemius* verhaelt.
5. Keyser Karel is van de Friesen aengenoomen met dit beding, dat hy niet meer als veertien duisent guldens boven sijn Domeinen uit de

(a) l. 16. §. 7. ff. de public. & vectig.

de Provintie soude trecken, soo als by den selven *Winfemius* te zien is. En als de Koning Philips sijn Soon een ander weg begon in te slaen, soo wierde se hem afgesneeden, en dit gaf ons de vryheit, voorwaer een kostelijk pandt; want om die te bewaren hebben wy vrywillig op ons genoomen veele zeer sware lasten, hondert en somtijts twee en drie hondert mael meer, als Keyser Karel was geoorloft te trecken.

6. De gelt-middelen worden of alleen vergadert ende gecollecteert, of ook verpacht. die van d'eerste soorte zijn of Ordinaris of Extraordinaris; De ordinarise zijn de floreenen op de landen die in yder Grietenije by d'Ontfangers daer toe gestelt, worden vergadert; weesende dit het voornaemste en sekerste gelt-middel van de Provintie; maer ook het swaerste voor de Ingezeetenen, makende by dese slechte geldinge der landt-vruchten, de klaerste opkomsten van de begoeftigste lieden onnut, zijnde veel landen die de schattinge niet vermoogen te hoeden.

7. De extraordinarise middelen die gecollecteert worden, zijn goedschattinge, familie-gelden, taxen van Officieren, verhooginge van floreen, en diergelijke.

8. Goedschattinge is in de voorgaende oorlog opgeheeven op den 200^{en} penning jaerlijx; 't welk naderhant verandert is in familie-gelden, die ongeveer half soo hoog liepen, en meer op den gemeinen man vervielen. De Officieren die vaste tractementen van het Landt trocken hebben de vierdepart daer van aen het Landt moeten staen laten, en andere seekere groote taxen betalen; zijn ook wel extraordinaris omslagen op de floreen geweest, die vergadert wierden met en benevens de ordinaris floreenen. *dese houden in vreedens tijt op.*

9. Maer de meeste middelen worden verpacht, om dat het de minste moeite is, en om dat de penningen door de Pachters die 't self aengaet, beter worden ingevordert; de natuire van de menschen sodanig zijnde, dat geen ding wel gaet, daer de besorgers geen *mijn* by hebben, invoegen alschoon op de pachten groote onkosten loopen, sy zijn echter beeter, als soude zijn de *colleeten* bloot alleen te houden, hoewel het tegendeel by eenige wel staende gehouden wort, met meer schijn als klem van reeden.

10. De Pacht middelen zijn of *Impositien*, of *Excijsen*; kan niet zeggen waerom die woorden tot het volgende onderscheidt gebruikt worden; als alleen, dat *Impositien*, zijn lasten die op de goederen worden gestelt, en *Excijsen* zijn minder slag van belastingen, die als ter zijden

Zijden van de Imposten , of van het goet als uitgesneden worden , want *Impost* , beduit opstel , en *Excij*s dat uitgesneden is.

11. De *Imposten* zijn tweederley , van havens , ende van binnen pachten , tot de eerste soorte behoort de *Impost* van Goude , Silvere , Zijde , en wolle Lakenen , sampt alderhande kramerijen , waer van betaelt wort , als sy van buiten ingevoerd worden , de 12 penning , uitgenoomen de wolle lakenen , die den 20 penning geeven , vreemde bieren geeven vijf guldens het vat ; en dit boven de drie gulden die de Steeden van alle bieren trecken . de wijnen geeven 't Oxhooft achtien guldens , behalven Spaensche wijn en Sek , die 't aem vijf-entwintig guldens betalen . de Brandewijnen geeven aen 't Landt achten-veertig guldens en vier aen de Steeden .

12. Wat meer soorten tot de haven pacht behooren moet in de Lijste gezien worden . en staet te letten , dat alle de waren van buiten ingekoomen , als sy binne's Landts niet worden verteert , maer wederom uitgevoert , soo worden sy afgeschreeven , en by gevolge den *Impost* niet gerekent , gelijk mede alle waren binne's Landts gewossen ofte gemaekt niet betalen , uitgenoomen Turf en Brant-hout , daer de twaelfte penning van wort gegeeven .

13. De binnen pachten zijn of van verteerde waren , of van gelt-zettingen . tot d'eerste soorte behooren de gebrande wateren , boter , kaes , spek , vlees , smeer , was , tin , koper , metael , huiden , wol , vlas , hennip , zeep , en soo voorts ; ook wijn , ingebrouwen bier ter tap gesleeten ; en eindelijk het gemael .

14. d'Andere gelt-zettingen zijn de vijf Specien , de zes-en-vijftigste penning , en d'Officy-gelden . de specien zijn Hooft-gelt , Schoorsteen-gelt , Hoorn-gelt , Bezaeyde-landen , en Peerde-pacht . van yder heert-steed wort betaelt twee gulden in 't jaer , huurder en eygenaer elk de helfte , soo veel voor yder hooft boven de zeven jaer ; maer die minder als drie hondert guldens aen goet hebben zijn vry , *ziet voorts de Lijsten* .

15. De zes-en-vijftigste penning wort betaelt van alle onroerlijke goederen , die wy elders hebben gezegt , dat te boode worden gestelt , soo dikwils die verkocht , of anders onder leevendige verhandelt worden , maekt van yder gout-gulden een halve stuiver , te betalen by den koper ende verkooper , half en half , *ten ware anders bedongen mochte zijn* .

16. d'Officy-gelden worden betaelt by alle ampt-dragende , schoon geen gagie van den Lande genietende ; jae ook alle Doctoren , het

zy practijcque exerceerende ofte niet ; en dat volgens de taxen en Lijsten daer van zijnde.

17. Zijn overig d'Excijfen , welke zijn *vierderley* , van wijn , van bier , van buiten inkomende lakenen , en van ingebrouwen bier , elks nae de Lijsten daer van zijnde gemaakt.

18. Doch eenige Steeden hebben vryheit , als Leeuwarden , voor een vierde part van wijn en uitheemsch bier , en voor de helft van ingebrouwen bier ; Bolswart voor een vierde part van uitheemsch bier , en de helfte van ingebrouwen ; Sneek insgelijks. Franeker is vry van de oude Konings Excijfs , ter oorfake de Hertog van Saxen haer , om beweefene getrouwheit heeft vry gestelt , sulx zy alleen betalen de verhooginge by de Staten namaels opgesteld , makende de helfte van de geheele Excijfs.

19. Al wie de haven pachten , of die van Consumptie , door sluikerij bekort , verbeurt d'eerste mael *hondert gouden Friesche Ridders* , boven het verlies van goet , schip of wagen , soo het aen de eygenaers der selver hapert , met verbodt van neeringe en inhabiliteit tot ampten binnen 'sjaers ; voor de tweede reyse is de boete twee hondert Friesche Ridders boven d'andere poene ; de derde mael is geëffeling met bannissement ; en moeten de Heeren en Vrouwen voor het stuk staen , indien niet klaerlijk kunnen aanwijfen , dat haer booden het buiten haer kennisse gedaen hebben , die sy aldan overgeeven moeten om gestraft te worden.

20. Die d'andere middelen hebben bekort , of daer toe geholpen , worden gezegt boven de voorgemelte breuke , als vyanden van de gemeine welvaert te sullen worden gebannen , schippers en voerlui den aen den lijve gestraft. in alle die poenen vervallen ook de pachters , die nopens de verpachte middelen op minder somma hebben veraccordeert , al hadden sy het gedaen door last van Magistraet en Officieren ; Pachters ook niet konnende betalen hare pacht-penningen den Lande belooft , worden gevangen gehouden ende te met publijkelijk geëffelt. Edoch de practijke valt soo streng niet in allen deele. het vordere inhoud der generale en particuliere Lijsten kan hier niet worden gebracht , en moet uit de Placcaten daer van zijnde worden gezocht.

XX. KAPITTEL.

*Van Godts-lasteraers , rookeloofse en valsche sweeders
ende ketterers.*

Straffe van Godts-lasteringe volgens oude ende nieuwe Ordonnantie. Beschrijvinge van Ketterije, ende hoe verre de selve gestraft wort. Speciale Ordonnantie tegen de Papiſten.

1. **B** Uyten de misdaden die tegens het gemein of particulier ondernoomen worden, zijn noch die tegens *Godt Almachtig* worden begaen, te weten, *Godts-lasteringe*, rookeloos, en valsch sweeren, mitgaders ketterije.

2. De *Godts-lasteraers*, die 't uit rookeloosheit, of uit quade gewoonte doen, worden een maent lang te water en te broodt gezet, *volgens oude Ordonnantie*. Maer die het uit boosheit, en opzetten zin doen, *Godt* lasterende en versakende, dien wort de tonge met een gloeiende priem doorstookten. (a)

3. Het selvige is te verstaen van de boos-aerdige lasteringen tegens den Soone *Godts*, en Zaligmaker der weerelt, soo verre het by lieden die Christenen genaemt, en daer voor gehouden worden, geschiedt; want Heidenen, Turken, en Jooden, dit soo niet kan aangereekent worden; hoewel het den Jooden echter niet moet worden toegelaten om sulke lasteringen vrijelijk te doen, mitsdien haer ongebondenheit met sodanige straffe moet worden ingetoomt, als naer gelegenheit der saken en omstandigheeden mach worden bevonden.

4. By Placcaet van de Heeren Gedeputeerden uitgegeeven den 10 *Augustus* 1667. worden alle misbruikers van *Godts* naem, het zy uit lichtvaerdigheit of moet-willig, alle vloekers sweeders, en die haer even-naesten verwenschen, worden d' eerste mael gebreukt in zes gout-guldens, d' eene helfte voor den Officier, en d' andere helfte voor den aenbrenger; de tweede reise worden se arbitralijk gestraft.

K k k k 2

5. De

(a) *Ordonn.* 2. 16.

5. De breuken moeten de Ouders voor hare kinderen, de Voogden voor hare weesen, jae de Heeren ende Meesters voor de geene die sy in haren dienst hebben, soo verre die selfs niet kunnen betalen, verleggen ende goedt doen; andere onvermogende worden op water ende broodt gezet.

6. Behooren hier ook toe de meinedige die fals sweeren, of haer eedt niet houden. sodanige worden eerloos en nae geleegentheit aen lijf, eere, ende goedt gestraft.

7. Kettery is een *eygen-willig en hardneckig gevoelen van Goddelijke saken, en verbreidinge desselfs, strijdende met het aengenoomen geloof, van de algemeine Kerke.*

8. Wy noemen het *eygen-willig*, om dat de Ketteren in't Griex en Latijn daer van de naem hebben, voor soo veel sy haer selfs, een bysonder geloof naer haer finlijkheit verkiesen.

9. Wy zeggen ook *hardneckig* en met *verbreidinge* desselfs; want of wel die een boos gevoelen van Goddelijke saken heeft reede voor Godt een Ketter is, soo kan hy echter by de Overigheit daer voor niet worden gehouden, soo lang hy het stillekens by zich houdt. want de Wetten straffen geen gedachten, en de consciencie kan niemant als Godt alleen onderworpen zijn. Het rechte geloove wort of door Genade, of by den slender aengenoomen. het ontbeeren van Godts boven natuurlijke genade kan niet worden gestraft by de menschen, veel minder het niet willen aenneemen by den fleur, gelijk de meenigte doet.

10. Wy zeggen ook, dat het gevoelen is tegens dat van de algemeine Kerke, eygentlijk moeste men zeggen, tegens Gods woort; maer om dat de Rechts-geleerden alleen handelen van het uiterlijke, soo kunnen sy de ketterse gevoelens niet anders afneemen, als ten aenzien van de belijdenisse, die in yder Republike voor algemeen wort gehouden; voor Godt moet yder Christen reekenschap van sijn gevoelen geeven, nae sijn heilig, en onveranderlijk woort; maer als men handelt van de straffen der Ketteren, soo moeten alle Rechters zich reguleeren nae de aengenomene belijdenisse van elk sijn Republike; het welke sy echter niet vermogen te doen, als sy anders in haer gemoet zijn overtuigt; maer dan moeten sy haer van het Rechterschap ontslaen.

11. Straffe van ketterye kan by den Wetgever niet worden vast gestelt, als voor soo veel de Republike daer door wort beroert; want soo veel het gemoet aengaet, daer over heeft geen mensche te gebieden; en op het uiterlijke kan niet seekers worden gestelt, nademael de

III. Boek , XX. Kapittel.

ontroeringe des gemeinen bestes somtijts veel , somtijts minder daer door wort veroorsaekt. Seeker Sociniaen in den jare 1680. gevangen , ende by den Politijken Rechter gebreukt zijnde over het verkoopen van Sociniaense boecken , wierdt aen 't Hoff geleevert ende beklaegt over Gods-lasteringe , nae dat hy van de Predikanten zijnde geëxamineert , hadde geantwoort , als de leere van Socinus mede brengt , in *eenvoudigheit sijns herten* , soo als hy sprak. By den Hove is geoordeelt , dat de Ordonnantie van Godts-lasteraers op sulke lieden soo spreekende , niet konde worden toegepast , en dat hier te lande geen Wetten zijn , om over bloote gevoelens en zeedige belijdenissen yemant te straffen , ende is hy vervolgens kost en schadeloos ontslagen , *den 18 Decemb.*

12. Anderzins de ketterse vergaderingen soo by dage als by nacht worden verboden , de kerken of vergader-plaetsen worden geconfisceert of aen de rechtsinnige gemeente gegeven , daer en boven worden de huisheeren gebreukt , hare vergaderingen mogen geen erfgenamen worden , nochte legaten ontvangen , (b) en dese dingen worden by ons waergenoomen , insonderheit tegens de *Papisten* , van welke men voor 't gemeine best meer vreesse heeft ; want de Lutheranen , Mennisten , Remontstranten hebben een ongestrafte vryheit , om haer geloof te belijden en te prediken , behalven dat men haer geen legaten noch ervenissen laet trecken , Maer de paepsgefinde worden geen vergaderingen toegestaan , betrapt zijnde , worden sy gebreukt , de Priesters gevangen en op rantsoen van 600 car. guldens gestelt.

13. De papisten mogen ook by geen contracten of testamenten iets vereeren , maken , off overdragen aen eenige geestelijke ofte georden-de personen ofte Collegien , sy mogen ook hare kinderen die van de Gereformeerde religie mochten zijn , niet minder nalaten als haer kinderen , die pausgezinde zijn : maer sullen de Gereformeerde soo veel moeten hebben als een van de andere die meest krijgt ; *immers soo de Gereformeerde kinderen geen andere schult van ondankbaerheit hebben begaen.* al wie zich tot een geestelijke staet begeeft mogen van het goet haer by haer ouders naegelaten geen testament maken , maer aen de naefte vrienden overdragen , die onder de hant versocht om aen geestelijke personen of kinderen yets te geven , moeten aen de naefte vanden bloede die het bevel der wet willen involgen , alle de bescheiden van sulke verbodene dispositien overleeveren , by peene van eerloosheit ende verbeurte van vierfout der toegemaekte goederen , *gelijk elders breeder gezegt is.*

K k k k 3

XXI.

(b) 1. 3. 1. 6. 1. 8. §. 3. C. de Hæret.

XXI. KAPITTEL.

Van aenklachte ende verseekeringe der misdadigers:

De aenklachte der misdaden publyk ende waerom. Informatien præparatoir. Verseekeringe der misdadigers op wat wyse. Citatie met of sonder personeele comparitie.

I. **D**E Publyke straffe der Misdaders wort nae Keyserlijke rechten gevordert by een yegelyk Burger; Maer heedensdaegs geschiedt sulx by den *Procureur Generael*, wegens de Heerlykheit, hoewel eenige niet buiten reeden verstaen, sulx ingevoert te zijn, om dat door de onachtsaemheit der *Particulieren* ende vreesse van vyandschap, ook uit verkeert medelijden het meerendeel der misdaden ongestraft bleef, ende niet, om andere lieden uit te sluiten van Kriminele aenklachten, als de *Procureur Generael* sulx niet quam te doen. (a)

3. De plicht dan van de Heere *Procureur* is, neerstelyk waer te neemen, wat misdaden in de Provintie verburgen of oopentlyk worden begaen; waer van doorgaens mondelinge bericht doet aen het Hoff, ende ontfangt dan meerendeels last, om præparatoire informatien te neemen; die hy wel anders van self soude kunnen neemen, ook des noodt, wel ordere stellen tot dadelijke *apprehensie*.

4. De voorbereidende *informatien* zijnde genoomen, soo geeft hy daer van oopeninge aen het Hoff, benevens sijn advijs, of de beschuldigde behoort aenstonts in hechtenisse genoomen, of slechts verdagvaert te worden, -waer over dan het Hoff disponeert nae de grootheit der misdaet, ende geleegentheit der informatien, ook nae de weerdigheit ende begoedigtheit van de persoon, ende meer of min vreesse die men van sijn vlucht soude moogen hebben.

5. Besluit tot verseekeringe van de persoon genoomen zijnde, geschiedt sulx op verscheidene wijzen, somtijts wort de Officier van de plaetse geschreeven om de persoon te verseekeren, of in sijn eigen huis, of op een publycke plaetse, of ook wel in de gevankenisse, met ordre van de selve te ondervragen, ende zich verder te informeeren, om den Hove van alles te dienen.

6. Dit

(a) *Anton. Matth. de crimin. ad lib. 48. ff. tit. 20. c. 2. n. 2.*

6. Dit zijnde geschiedt, of ook wel ten eersten, indien de *presumptien aengroeijen*, wort den Officier of Needer-Rechter belaft de beklagde in 's landts gevangenisse, welke is het *gedemolieerde kasteel* of *blokhuis* tot Leeuwarden, over te zenden, of anders ingevalle de *presumptien* verijdelen, wort hen gelaft den persoon te ontflaen, of buiten hechtenisse aen het Hoff te zenden, om naeder in tegenwoordigheit te worden geëxamineert.

7. Het gebeurt dikwils, dat de Officieren de misdadige betrappen, ende terstont gevangen neemen, in welken gevalle de pligt des officiers is, om op het spoedigste te neemen informatie, ende die wel secreet te houden, voorts deselve benevens de personen, of die niet in handen zijnde, de informatien alleen sonder uitstel over te zenden, by gebreeke dies wort tegen den Officieren nae gelegentheit van saken by den Hove *gestatneert*. (a)

8. Soo wanneer het feit swaer, ende de gelegentheit soo bevonden wort dat sy haest vereyscht, wort de *Substituut* van de *Procureur Generael* met de dienaers van *Justitie* op het spoedigste ende secreteste afgesonden, om zich van de beklagde te verseecken, ende recht uit op het blokhuis te brengen.

9. Van het vangen van sware misdaders staen noch aen te merken naevolgende stellingen; Soo haest fulke misdaden, insonderheit doodslagen, begaen zijn, moeten de Officieren alle vlijt aenwenden, om de handadige te vervolgen en hun van de selve te verseecken, by poene van cassatie. (b)

10. Jae de Weerden en de gezelschaps personen moeten doodslagers ende sware misdadigers aenhouden, ende aen den Officier overleveren, of, als sy niet sterk genoeg zijn, ten minsten gerucht maken ende den Officier aenkundigen, by poene van 150 gout-guldens by haer alle te zamen te verbeuren aen't Landt, ende de erfgenamen des neergeflagenen, elx de helfte. (c)

11. Die de Misdadige wech helpen, of heimelijk verbergen, worden gebreukt in 50 gout-guldens tot profijt van het Landt. (d)

12. Een doodslach ook niet voltrocken maer gevaer zijnde van sterven, moet de dader in verseekeringe worden genoomen, tot aend'uitkomste der sake. (e)

13. De Officieren ende haer Dienaers zijn in't vervolgen van Misdadige niet effen gebonden aen de palen van hun *jurisdictie*, maer mogen

(a) Ord. 2. boektit. 13. Art. 2. (b) Ord. 2. 13. 3. (c) art. voorff. (d) art. 5. (e) art. 6.

gen, als't noodt doet, d'aengrijpinge doen in een anders gebiedt; mits den Misdadiger overleverende in handen des Officiers, die de kennisse daer van toekoomt. (f)

14. Welke is ten eersten, d'Officier der plaetse, die informatie van het feit moet neemen ende sturen de selve met de Gevangenen ten spoedigsten over aen den Hove.

15. Ook de Misdadigers, insonderheit doodslagers, niet wordende gevangen, soo moet de Officier evenwel behoorlijke informatie nemen, die secreet houden ende aen den Hove verzenden. (g)

16. Dikwils worden ook de Misdadige door onmiddelijke ordere van het Hoff ende door den Substituit van de *Procureur Generael* vervolgt ende ingetrocken, *soo gezegt is.*

17. Als het Hoff niet oordeelt van nooden te zijn de persoon selve te hebben, en echter voor af eenige naeder examinatie begeert te neemen, soo wort de beklagde by open acte geciteert ende ingeëyscht, of ook wel by geslooten *missive* ontbouden, om in persoon voor het Hoff te compareeren, alwaer gekoomen, ende geëxamineert zijnde, soo wort hy of simpeljk ontslagen, of onder belofte van altoos wederom te sullen verschijnen, of den Procureur wort geordonneert hem proces te maken, of hy wort op het Blokhuis gebracht.

18. Die niet in hechtenisse koomt, het sy datse door open acte zijn ingeëyscht geweest, of dat het Hoff den Procureur aenstonts geordonneert heeft proces te maken, met deselve wort op de rolle geprocedeert, nae gewoonelijke stijl van den Hove, waer van hier boven in't breede gesproken is.

19. De citatie is of simpel van eysch te aenhooren, of om persoonlijk op de Rolle te compareeren, het welke dan moet geschieden, ten ware de beklagde van het Hoff ontslach van de personeele comparitie hadde verkreegen, 't welk nae gelegenheit der personen ende saken wort toegestaan, ofte geweygert, toegestaan soo der geen apparentie is, dat de persoon sal behoeven vast gehouden te worden, geweigert, indien het anders is, of soo de persoon de schaemte van de personeele comparitie wel weert mach zijn.

20. Als het wort toegestaan, soo moet de beklagde borge stellen tot sulck een summa als het Hoff goet vindt, voor de beloften dien hy persoonlijk moet doen van hem altoos te sullen instellen *by poene van gehouden te sullen worden voor overtuigt ende bekend*, En dese belofte moet hy of doen op de Rolle of in de vertrek-kamer, nae gelegenheit

heit van perſoonen ende ſaken, in handen van Commiſſaris van den Hove.

21. Die perſoonelijk is geciteert, indien hy niet compareert, wort niet lichtelijk geciteert *in cas van purge*, maer gehaelt ende gevangen, edoch is wel citatie *in cas van purge* toegeſtaen tegen den N. P. om dat compareerde ſonder Advocaet die hy zeide niet te kunnen be-
koomen; den 18 October 1680.

22. Maer die zich ganschelijk heeft ontrocken, wort aenſtonts gehaelt ende vaſtgeſtelt, ſchoon hy anders geen noodt daer van ſou-
den hebben gehadt; gelijk geſchiedt is met de N. W. den 1680.
die op d'eerte citatie uit de Provintie zijnde vertrocken, *ex ſolo metu*,
dat is, uit *bloote vreeſe*, gelijk ſijn Advocat onvoorſichtelijk in het requēſt
ſtelde, ende naderhant wedergekoomen, deſweegen terſtont wierde
ingetrocken.

23. Compareerende ſoo neemt de Procureur Gener. eeerſt ſijn eyſch
tot gevangeniffe ende tot *ſuſpenſie* van officie, ſoo de beklagd'er een
heeft, of ten minſten tot een van dien.

24. Het pleydoy daer over op de rolle voldongen zijnde tuſſchen
den Procureur Generael ende des beklagdes Advocaet, wort terſtont
by het Hoff afgedaen, ende de beklagde of op het Blokhuis ge-
bracht ofte geſuſpendeert van ſijn officie, of hy wort onder borgtoch-
te *van altoos te ſullen compareeren, ſoo lang het proces duurt, onſlagen.* ſom-
tijts ook wel, *indien het ſeeker is dat hy geen borge kan krijgen*, ende de
gevangeniffe te hardt ſoude zijn, laet men hem gaen onder belofte
van zich altoos in te ſtellen, by poene van, als vooren, gehouden te
worden voor *bekent ende overwonnen.* de eedt is in deſen niet gebrui-
kelijk, gelijk allenthalven in de crimineeſe ſaken, om het perijkel van
mein-eedigheid, *ten ware dat hy den eedt deede van geen borge te kunnen*
vinden, of dat de ſtraffe niet hooger als tot een gelt-boete konde koomen. (h)

25. Het pleydoy noopens de proviſie voldongen en afgedaen zijnde,
ſoo wort het proces ten principael aengevangen ende volſchreeven,
nae gewoonelijke ſtijl.

26. Maer als de miſdadige terſtont op het blokhuis wort gebracht,
ſoo verſoekt de Procureur G. Commiſſaris van den Hove, die den gevan-
gen op des klagers vraeg-ſtucken examineert, ende by aldien hy ſoo
veel belijdt. dat daer op ſententie over het principale feit kan worden
gevelt, ſoo wort hy aenſtonts afgeveerdigt, niet hebbende beleeden
ſoo wort het op bewijs geweſen nae de gewoonlijke manier, ende
den

II Deel.

LIII

(h) *Fab. ad tit. C. de reb. credit, & jurejur. def. 43.*

den beklaegde tijt gegunt nevens den Heere klager, om sijn tegen bewijs in te brengen, die ook een *deductie* ofte *remonstrantie* mach instellen tot verdeddinge van sijn saek, hoedanige deductie van de Procureur Generael niet wort aengenoomen ofte gebruikt.

27. De klager van misdaden moet in het verhael van sijn eysch de omstandigheeden van de begane misdaedt besonderlijk uitdrukken, ook tijt ende plaetse, doch niet precyselijk dach, uire ende alle besondere plaetsen, als het maer soo gestelt wort dat de Rechter van het bewijs behoorlijk kan worden voldaan. (i)

28. De Procureur G. behoeft ook geen *speciale conclusie* te neemen tot een seckere straffe, ende nae Keyserlijke rechten is er gansch geene van nooden, maer de stijl is, dat ten minsten een *generale conclusie* werde genoomen. (k)

29. Geduirende de aenklachte behoudt de beklaegde, het zy gevangen ofte los, het vrije bewint sijner goederen ende macht om de selve te alieneeren, *uitgenoomen die van gequetste Majesteit zijn beschuldigt*, om dat der selver goederen aen het Landt in gevalle van *condemnatie* verbeurt worden gemaakt. (l)

30. Tegen veele personen kan over verscheidene delicten geen een eysch worden genoomen, maer wel als veele personen over een misdaedt worden beschuldigt. en tegens een persoon over verscheidene delicten kan zeer wel een eysch bestaen, hoewel ook verscheidene aenklachten over yder delict kunnen worden gemaakt. (m)

31. Ingevalle de beklaegde zich te soeken maekt, ende niet in hechtenisse geraekt, soo wort hy ten versoeke van den *Procureur Generael* geciteert, ende niet verschijnende van *contumacie*, dat is, moettwillige uitblijvinge door den selven Procureur geaccuseert, ende voorts tot straffe van de contumacie worden sijn goederen by provisie beschreeven, soo om de civile boete daer die plaets heeft, als om de kosten: want confiscatie, ten welkers aenzien de beschrijvinge der goederen nae Keyserlijke rechten geschiedt, is meermalen gezegt, dat by ons geen plaetse heeft.

32. Verder wort tegens de afweesende by ons in crimineele saken niet geprocedeert, uitgenoomen de misdaedt van gequetste Majesteit, hoewel schier door geheel Europa in alle misdaden tegen de absente ten einde toe wort voortgevaren, maer onse practijke is nae Keyserlijk recht. (n)

33. De

(i) l. 3. ff. de accusat. Ant. Math. ad d. t. n. 6. (k) Math. ibid. n. 7. (l) Fab. lib. 9. C. tit. 2. def. 2. (m) Zutph. tit. van accusat. ad tit. 12. 13. 14. (n) l. 1. ff. & C. de requir. reis. Sand. 5. 9. 2. vers. prax. nost.

33. De Rechter wendt ondertuffchen alle middelen aen om de misdader te bekoomen, ende foo hy in een ander Provintie is, verſchrijft hy den ſelven, met verſoek om overgeſonden te worden, ende foo het binnen de Provintie is, mach de Officier van de plaetſe daer de miſdaect begaen is, den vluchtigen vervolgen ende grijpen, ook in een anders Jurifdictie, het welk de Staten van Frieſlant alſoo in haer eygen diſtrict hebben geordonneert. (o) Maer als een Officier in 't vervolgen koomt aen de grenſen van het Landt, daer moet hy ſtil blijven ſtaen. (p)

34. Ten ſelven einde wort een yder geſtrengelijk verbooden geen dootſlager ofte andere miſdader weg te helpen, of heimelijk te verbergen, by verbeurte van 50 gout-guldens, ende de wachters in de poorten van de Steden haer in deſen verzuimt hebbende, verbeuren 12 caroli guldens, de miſdaders haer hebbende nae het begane feit in de militie begeeven, worden evenwel tot ſtraffe van den Hove geſtelt. (q)

35. Alle die by een miſdaect tegenwoordig worden bevonden, zijn gehouden haer van de perſoon te verſeekeren ende aen den Officier over te geven, inſonderheit de weerten, in welkers huizen de miſdaden ſijn begaen, by verbeurte van 150 gout-guldens door den weert ende het gezelschap te zamen te verbeuren, edoch niet meer als een of twee perſoonen praſent zijnde die kunnen volſtaen met datelijke gerucht-makinge ende meldingen aen den Officier, die daer op ſijn uiterſte neerſtigheit moet aanwenden, by poene van caſſatie. (r) ¶

36. De miſdadige zijnde gevangen, foo moet hy wel neerſtelijk bewaert, maer echter niet geboeit worden (hoewel men heedenſdaegs al meeft ſonder onderscheidt voet of handt-boeyens gebruikt) als over ſware miſdaden zijnde beſchuldigt, waer van het oordeel ſtaet aen den Rechter. (ſ)

37. De gevangen moet gevoedet worden van ſijn eygen, indien hy goetd heeft, foo niet moet hem het voetsel ende andere noodige onkoſten, ook die hy tot ſijn verdedinge van nooden heeft, by het Landt worden gehoedet ende geſchiedt alſoo.

38. Sontijts kan ook een aenbrenger, indien de beſchuldige zeer hoog gaet, in hechteniſſe worden gehouden, om te zien of hy het aenbrengen uit boosheit ende laſterzucht mochte hebben gedaen. (t)

LIII 2

39. Het

(o) Ord. 2. boek tit. 12. art. 11. (p) *Ant. Math. ad tit. ff. de cuſt. reor. c. 1. n. 3.*
 (q) Ord. 2. boek tit. 12. art. 5. 7 9. (r) tit. voorſſ art. 3. (ſ) l. 3. & 5. ff. de
 cuſt. reor. (t) *Ant. Math. ad d. t. de cuſt. reor. c. 2. n. 11.*

39. Het is ook een ſoorte van aenbrengen die door middel van intimatie geſchiedt, wanneer een particulier aenſprake tegens een ander maakt over miſdaedt by *civile actie*, ſoo verſoekt hy doorgaens *intimatie* aen de Procureur Generael, ſtreckende tot dien einde, dat de ſelve de gerechtigheid van het Landt mooge bewaren, ingevalle by vervolg der proceduren mochte geblijcken, dat'er crimineele ſtraffe plaets hadde, ende derhalven heeft intimatie geen plaets in geringe feiten ende miſdaden, ten ware daer in grooter ſake mochte zijn ingewickelt; by exempel, Een verwijt, *gy zijt een dief*, wort met acht goutguldens geboet, ende is beneeden de aenklachte van de Procureur Generael, ende echter wort deſweegen intimatie toegeſtaen, om dat uit het Proces konnende geblijcken, dat de gehoonde perſoon een dief was, ſoude de Procureur actie tegens hem geſchapen zijn; ende is ſoo verſtaen in de ſake van *Lourens Rippers Gardenier*, tegen *Dirk Beerns Vrijenburg*, den 3 February 1680.

40. Op de aenklachte ende proces volgt ſtraffe der miſdaedt, of by gebreeke van bewijs ſcherper *examen* of pijnen. Dies van dit ende de ſtraffen vervolgens dient gehandelt.

XXII. KAPITTEL.

Van het Pijnigen.

Vrage, of pijnigen nae reeden aen Goddelijk recht wel mag geſchieden, verhandelt. Wat'er van nooden zy, om tot pijnigen te koomen. Maniere van dien ende hoe dikwils het mag geſchieden. Kracht van de belijdeniſſen door pijn afgeperſt, ook ingeval van herroeping.

1. **A**Lhoewel het pijnigen ſoude behooren tot de materie van het bewijs, dewijl het echter in de miſdaden alleen gebruikt wort, ende met de ſtraffen groote gemeenſchap heeft, ſoo dunkt ons beſt daer van op deſe plaetſe te ſpreken.

2. d'Eerſte vrage daer ontrent is, of d'examinatie met pijnigen wel geoorloft is, want zeer veel deſtige mannen ſoo God-als Rechtsgeleerden zijn dier meininge, ook onſe beide Meesters de oude *Antonius Mattheus* ende *Wiſſenbach*, dat men niemant, van welkers miſdaedt noch geen ſeekerheit is, behoort te pijnigen, om dat het ſelve geen minder

minder quaet is, als veele soorten van straffe, weshalven het ook in de wet Godts door Moses gegeven niet is bekend; waer by koomt, dat onschuldige somtijts door pijn tot onwaere bekentenissen gebracht worden, ende schuldige vry gelaten, als sy de pijn doorstaen, het zy door hartvochtigheit, door konst of andere toevallen; Exemp. In den Jare 1680. voor Pinxter is gepijnt eenen Arent de Wiese, die in het scherpfte van het toeschroeven viel in een vasten slaep, en soo het scheen natuurlijk, waer in hy bleef tot het los-schroeven toe, dan brak hy uit de slaep, ende vielder wederom in als de schroeven openieu werden aengehaelt, 't welk duurde ten einde toe; het was de tweede mael dat hy in een en de selve misdaet ter banke was gebracht; d'eerstemaal was het soo niet geweest. Wat konste dit toegeschreeven zy late an des Leefers oordeel. Voor een jaer of vier is diergelijk exempel gebeurt tot Tiel in eenen Baggerman, die een moort hadde begaen, ende soude hier ontrent veel te zeggen vallen, dat wy verbygaen. (a)

3. Maer het gebruik aller volkeren ende het algemeine nut leert en doet ons anders gevoelen, om dat het gemeine beste ende de ruste der volkeren niet wel soude kunnen bewaert worden, indien men alle misdaden, die niet volkoomen beweesen konden worden, ongestraft soude laten, alsoo het meerendeel in diervoegen begaen worden, dat sy met geen brieven of getuigen klaerlijk betoont kunnen worden: het gemein zeggen is wel, *dat het beeter is een schuldige vry te laten, als een onschuldige te straffen*, maer als dat vry laten der schuldige soo oneindelijk veel gebeurt, als sonder pijnigen soude moeten geschieden, wort het ondraeglijk.

4. Gy sult zeggen, of sulks wel waer is, dat men echter geen quaet mach doen om het goede te bekoomen; tot antwoord sullen wy stellen, het geene meer te passe koomt ende in verscheidene vraeg-stucken kan dienen, te weten, dat een wet streckende tot gemeine nut ende besten, alhoewel in sommige gevallen hard en ongemackelijk voor particulieren, moet verstaen worden door een vrywillig consent van alle ende een yder burger gemackt ende aengenoomen te zijn; *want dat het gemeine nut moet gaen voor het particuliere, is ongetwijvelt de wille der volkeren*, dewijl sonder dat een Republike niet soude kunnen bestaan.

5. Als'er nu is een twijvelachtige sake soo moet gezien worden aen welke kant het meeste goet is, ende by aldien het vast stellen der

LIII 3

Wet

(a) A. Matth. ad tit. d. quaest. cap. 5. comm. d. crim. Wissenbach ad d. t. thes. 13.

Wet meer goeds belooft aen het gemein, als 'er vreesse van quaet zich opdoet, soo is seker, dat de Wet steunt op de gemeine wille des volks, ende van een yegelijk des selfs; sulks naderhant eenige hardigheid by gevolge van die Wet op particulieren koomende te vallen, geen reeden van klachte gegeven wort aendese, dien dat overkoomt, nopens het geene sy self te vooren hadden goetd gekeurt, ende beslooten. Indien gy zegt, dat sulks alleen plaetse heeft daer het volk de wetten maakt, dient dat de stilswijgende wille des volks steunende op de bewustheit van het gemeine beste, genoeg is tot desen gront; als mede dat een volk geacht wort te consenteeren in het geene de Regenten, die oorspronkelijk de macht van haer ontfangen, doen ofte ordineeren, bestaende hier in het wesentlijke fundament van alle Republiken ende macht van Overigheeden. ik zegge, dat een volk verstaen wort te doen ende te willen het geene de machthebbers by haer over de regeeringe gestelt, doen ende willen, als mede dat een yder burger ende inwoonder verstaen wort zich te verbinden tot alles wat het meerder gedeelte des volks sal goetd vinden, want sonder dat geen uitkomst van saken soude kunnen vallen, en zijn dese stellingen, ongetwijfelde gronden van alle Republiken ende gezelschappen der volkeren, waer van breeder gesproken is in het eerste boek 4. Kapitt. op het laest.

6. Alsoo nu het pijnigen van dien aert is, dat het quaet by naelatinge des selfs onvergelykelyk grooter soude zijn, als het ongemak dat uit het gebruik kan koomen, ende diensvolgens het goede dat in het pijnigen is, veel grooter is als het quade dat 'er in soude moogen worden gevreesst, soo moet volgen, dat het aengenoomen is met een gemeine toestemminge der volkeren, ende van een yder in het particulier; sulks die het overkoomt over niemant reeden heeft van klagen, waer by koomt, dat als men waerneemt het geene de rechten ontrent het pijnigen voorschrijven, *niet lichtelyk gebeuren kan, ende moogelyk in veel eenwen nauwelijx eens gebeurt, dat yemant buiten alle schult soude worden gepijnigt ende ter doot gebracht.*

7. En welke zijn dan die dingen die de Wet voor uitselt, om tot pijnigen te koomen? voornamentlyk twee, *eerstelyk, dat het een sware misdadt zy, ende ten tweeden, dat de beklaegde wel niet ten vollen overtuigt, maer met soo geweldige praesumptien gedrukt werde, dat de Rechter sehier niet en twijvelt of hy is schuldig.* (b)

8. Wat

(b) l. 1. in pr. & §. 1. l. 8. l. 9. §. ult. d. quaestio. l. 8. §. 1. l. 12. C. eod. A. Matth. ad d. t. d. quaest. cap. 3.

8. Wat misdaedt aengaet, sy moeten ten minsten sodanig zijn die lijf straffe verdienen, en wel swaerder als het pijnigen, dat men gebruiken wil; desweegen ook niet lichtelijk daer toe kan getreed worden, wanneer de straffe niet hooger kan koomen als *bannissement*, hoewel andere dit tegenspreken; konnende moogelijk onderscheidt gemaekt worden tusschen eeuwig bannissement ofte van een langen tijt, en tusschen een van korten tijt, als van drie ofte vijf jaren; altoos om gelt-boeten is seker, dat het niet mach geschieden, ook niet om eerloosheit alleen, want hoewel een eerlijk man zijn eere schier soo lief als zijn leeven heeft, soo heeft sy echter met lichamelijke straffen ende pijnen niet gemeens. (c) Soo is van pijnigen vrygelaten eenen *Casper Hansen* doodtgraver van Kollum, die nae 't zeggen van twee meisjes, 't eene van ellif ende 't ander van negen jaren, haer zeer oneerlijk hadde betast ende behandelt, haer van gelijken &c. bewijs tot pijnigen was 'er wel, maer wierde geoordeelt, dat de straffe niet hooger als bannissement soude konnen stijgen, ende daarom geen pijnigens weert. voor Pinxter 1680.

9. Nopens het tweede staet eerst te letten, dat als yemant overtuigt ende ten vollen overwonnen is, hy aldan niet moet gepijnigt worden, om dat het een extraordinaris middel is, dat niet moet gebruikt worden, als ingevale de waerheit op geen andere wijze kan worden ontdekt. alleenlijk wort toegestaen ook self van de geene die het pijnigen laken, dat overtuigde misdaders moogen gepijnigt worden, om haer mede-plichtige t'ontdecken, maer dit en geschiedt niet tegens de geene die van self bekent hebben; (d) de tegensprekers van pijnigen staen het selve echter ook toe in misdaedt van gequettste Majesteit, om reeden, dat het gemeine nut in desen soude goet maken d'onbillijkheit ende hardigheit van het pijnigen, maer dese reeden over een gebracht zijnde met het geene wy tot verdediging van de practijke te voeren hebben bygebracht, sal blijken, dat door dese uitneeminge by de tegensprekers selve gedaen ende de voorgewende reeden van dien een vaste gront gelegd wort tot het recht van pijnigen in het algemeen. (e)

10. Voor overwonnen moet gehouden worden niet alleenlijk die met getuigen of met instrumenten wort overtuigt, maer ook die met ontwijfelbare omstandigheeden en reedenen daer uit genoomen wort bezet ende verwonnen, want alsoo het bewijs tweederley is, het eene door

(c) *V. Gomez. vari. resol. tom. 3. c. 13. num. 2.* (d) *l. 9. in pr. ff. d. quest. L. quoties C. eod.* (e) *Ant. Matth. d. cap. 5. n. 1. sub fin. Wissenb. ad d. 1. th. 9. th. 13.*

door argumenten en het ander door brieven ende getuigen, soo is 'er geen reeden, waerom d' eene soorte soo wel geen kracht als d' andere soude hebben, mits de reedenen en omstandigheeden sodanig zijn dat het geen *suspicien*, maer krachtige argumenten zijn, die geen plaets in den Rechter laten om te twijvelen, hoedanige ook kunnen zijn, *veele geweldige prasumptien te zamen koomende* en op malkanderen gehoopt, (f) waer van een exempel is by Sande (g) dat genoeg bekend is. Een ander wort verhaelt by Nauta in zijn 127 *decisie*. Eenem Sjoerd Wiggers hadde geplokhaert met Jacob Jans van Wolterswolde. Sjoerd hadde geen mes, maer Jacob had eenige malen nae Sjoerd gesteecken, doch niemant hadde gezien, dat hy hem hadde geraekt, het mes wiert hem tegen zijn dank afgenoomen. Sjoerd zat nae het plok-haren ontrent een uir op een bank, sonder van wonde te klagen. Daer op uitgaende koomt hy een weinig daer nae in de kamer met de hoedt vol darmen uit zijn buik hangende, en stierf niet lang daer nae, sonder eenige moeite met yemant anders te hebben gehad: in 't ster-ven zeide, dat Jacob hem hadde gewont, die ook op verwijt van anderen hadde geantwoort, *hy hoopte dat het soo swijd niet aengekoomen soude zijn*, of tegens anderen, hadde gesweegen, hy ontkende echter het feit, bracht ook by, dat Sjoerd eenige weecken te vooren op het secreet fullende gaen en zijn broek niet konnende los krijgen, de bandt hadde willen doorsnijden, met perijkel van hem selve een sneed in den buik te geeven, indien hy van andere niet geholpen ware geweest. Jacob is echter hoewel geen 20 jaren out, als doodtslager gedoemt en onthalt, den 8 July 1643.

11. Is echter wel waer, dat een Rechter zeer voorzichtig in desen moet zijn, ende tot geen condemnatie koomen, by aldien het in zijn gemoet niet helder en resoluut lecht, dat de beklaegde schuldig moet zijn, want soo ergens waer is, sal het in desen bevonden worden, dat een besluit met *remors*, dat is, met geen vol verseekerde resolutie genoomen berouw of ongerustheit maekt, ende verwekt. (h)

12. Als d' omstandigheeden en de reedenen daer uit genoomen, niet vast gaen end' echter krachtig zijn, soo koomt het aen op pijnigen, en hoe veel of hoe groot de waerschijnlikheeden moeten zijn, die soo uit de saek als uit de persoon genoomen worden, kan niet wel bepaelt, maer moet gelaten worden aen het voorzichtig oordeel des Rechters, die met minder presumptien voldaan wort in verburgene schelm-

(f) *l. ult. ff. d. probat. l. 1. §. 4. ff. d. quæst. l. 22. ff. ad L. Corn. d. fals.* (g) in zijn 5. boek tit. 9. def. 14. (h) *Matth. ad d. tit. cap. 4. num. 1.*

schelmstucken, gelijk daer zijn overspel, bloetschande, kinder schendinge, en diergelijke, als in openbare doodslag; altoos de Wetten spreken in het getal van veele *indicien*, en daerom kan een eenige reeden van waerschijnlijkheit niet wel aengenoomen worden, al was sy dringende ende naeft op het feit; self nae Rechte niet een enig getuige, hoewel de practicanten meerendeels een getuige daer niet op te zeggen valt, en die het verklaert gezien te hebben, genoegsaem oordeelen, maer gemeinelijk zijn 'er al andere omstandigheeden by, en dan is het buiten twijvel. (i)

13. Het selve moet verstaen worden van bekentenisse buiten regt gedaen, van het vinden eeniger dingen, waer in of waer mede misdaden is onder den gevangen, de vlucht, anxt, en diergelijke reedenen; alleen zijn sy niet genoeg, maer wel met andere te zamen komende: dit moet al mede gezegt worden van het noemen dat een misdader gedaen heeft tot lasse van een ander, al was het op sijn sterven, en eindelijk ook van de saem ofte gemein geruchte. (k)

14. Maer de proeve van het werpen in't water, die men in Duitslandt tegen de toveressen gebruikt, en het bloetvloeyen uit een dootd lichaam op het aennaderen van yemant, zijn geen reedenen om te pijnigen, want van het eerste konnen wijsse lieden qualik eenige reeden vinden, ende van het tweede konnen veel andere verburgene reedenen zijn, alsoo het selve dikwils geschiedt sonder eenige reeden van buiten het lichaam die men weet, ook wel om het aennaderen van bloet-of andere goede vrienden: doen de Prins van Bohemen verdronk in het Haerlemmer meer, bleef 'er nevens hem een Edelman die aen sijn lijf droeg het conterfeitsel van sijn overleedene huisvrouw, dat veel dagen nae sijn dootd van hem wordende genoomen, het lichaam overvloedig bloet uitgaf, waer van het verhael is by *Aitsma*.

15. Eer men tot het pijnigen kooft, soo moet, behalven het geene gezegt is, noch hier op gelet worden, ten eersten, of de mildaet in zich selfs geblijkt, dat echter van d'openbare, en niet altoos van verburgene te verstaen is. ten tweeden, of de persoon soodanig is, dat sy gepijnigt mach worden, want eenige zijn 'er by de Wet uitgenoomen, gelijk swangere vrouwen, kinderen onder de 14 jaer, die men alleen dreicht, en met plak of roede slaet, oude lieden die in de kintsheit zijn hebben het selve recht, het welke eenige vast maken aen

II Deel.

M m m m

de

(i) d l i. §. 1. ff. & l. 8. §. 1. C. d. quæst. & pass. l. 9 §. 1. C. d. test. l. 20. ff. d. quæstion. A Matth. cap. 3. n 8 Zulph. tit. van tortuur. art. 6. (k) Zulph: art. vers. A. Matth. d. cap. 3. n. 21. 22.

de 70 jaren, maer het is beeter dat Rechters acht neemen op de krachten meer als op de jaeren, en daerom moeten ook swacke ende siekelijke gevangens hier in gespaert worden, ende by dreigen of beginfelen van pijnigen staen blijven. De Keyserlijke Rechten bevrijden ook van pijnigen alle die in waerdigheeden gestelt zijn, tot Vroetfluiden toe, maer dit wort heedensdaegs soo niet onderhouden, *hoewel niet uitgeslooten wordt behoorlijk onderscheit van personen, haer geslachte ende hare waerdigheden* (1)

16. Ten derden men koomt niet tot het pijnigen sonder den gevangen eerst proces te maken, om te sien of men de waerheit anders vinden kan, daerom als de gevangens by het eerste *examen* het voornaemste bekennen, soo pijnigt men haer niet om mindere stucken, maer doet de saek terstont af, in het proces worden den gevangen kopijen en openinge van alles tot sijn verweeringe vergunt, jae gegeeven al eyschte hyse niet, om dat de Rechter voor hen sorgen moet als sy haer self schijnen te versuimen; maer als een getuige gepijnigt wort om strijdige getuichenissen *in crimineele* saken gedaen, (gelijk geschieden kan) soo wort hem geen openinge gegeeven, van het gene tegen hem ingebracht is, (m) ende onse Ordonnantie (n) zegt, dat vagebonden en bedelaers wanneer zich teekens van andere misdaden opdoen ter *torture*, dat is, pijnigen, fullen geleidet worden, sonder van proces te melden, en is sulx mede verstaen ten aensien van een verloopenen student, die met falsche brieven liep te postuleeren, ende van huisbraek beschuldigt wierdt, in 't jaer 1679.

17. D'examinatie onder het pijnigen geschiedt op artikelen van de *Procureur Generael* door *Commissaris* by den Hove tot dien einde uitgekosen, en de mate van het pijnigen wort gelaten aen de bescheidenheit des Rechters, die acht moet neemen op de swarigheid van de misdaet, op de krachten van de persoon, soo van lichaem als van meer ofte minder verhardinge des gemoets soo veel blijken kan, ende moet gelet worden dat de persoon niet onbequaem werde tot gebruik van sijn leeden ende tot sijn kostwinninge; de woorden des Rechters moeten gematigt zijn tusschen strafheit en gevoeglijkheit, om op het gemoet des patients te werken, behoudens altoos de gestadigheit.

19. De

(1) *A. Matth. d. 1. cap. 2. n. 8. 9. l. 1. §. 32. & 33 ff. de SC. Silanian l. 3. §. 7. cod. d. l. 1. §. 33. & l. 15. §. 41. ff. d. injur. l. 10. C. de dignitat l. 8. §. 1. l. 11. 16. C. d. question. Faber. lib. 9. Codic. tit. 21. def. 13. Zutph. versc. art. 20. (m) arg. l. 1. §. ult. ff. d. quest. A. Matth. ad d. tit. cap. 4. num. 2. 3. & 4. Matth. ibid. num. 5. (n) Ordon. 2. boek. t. 8. art. 5. Matth. d. cap. 4. num. 9.*

18. De wijze van pijnigen bestaet by ons in drie soorten of trappen, ten eersten, het toeschroeven van duim-yfers, ten tweeden scheenyfers, en ten derden het recken der leeden, dat wederom verscheiden trappen heeft, doch altoos sonder *dislocatie*, of uit het lidt zetten, dat by ons niet gedaen wort; ook andere soorten van wreeder pijnigen worden by ons niet gebruikt, mede niet het geesselen, 't welk *Damhouder* (o) zeer aenprijft als het beste middel om bekentenisse te krijgen, en om gesonde leeden te behouden, maer om dat het geesselen alhier een soorte van publijke straffe is, welke van de wijze van pijnigen verscheiden moeten zijn, soo kan het daer toe by ons niet gebruikt worden.

19. Nae gedane pijniging by aldien 'er bekentenisse gevallen is, die wort met d'omstandigheid der sake vergeleeken, en by aldien sy met haer self ende met de waerschijnlijkheit wel overeen koomt, ende niet wederroepen is (by ons wort geen nieuwe ondervraginge nae het pijnigen gedaen) soo wort de beklagde gecondemneert, maer indien hy wederroept kan hy wederom gepijnigt worden, ende soo hy dan noch eens bekend hebbende, ten tweede mael nae de pijniginge wederroept, soo mach hy ten derdemaal ter pijnigbank gebracht worden, en soo hy dan wederom bekend, ende ten derdemaal herroept, soo zeggen de meesters dat hy moet vry ge-laten worden. (p)

20. Repetitie der bekentenisse, die andere schrijvers vereyschen, geschiedt by ons niet; maer als de patient in de pijn zegt te willen bekennen, soo wort hij los gelaten ende geëxamineert, ende soo hy dan terstont weder ontkent, soo wort hy verder gepijnigt; maer confessie doende, soo blijft het daer by, indien hy niet wederroept.

21. Andere nochtans zijn van gevoelen, dat als de waerschijnlijkheit zeer groot ende de *presumptien* soo geweldig zijn, dat de Rechter schier niet twijvelt aen de waerheit, hy alsdan de derde pijniginge kan achter laten, en op de twee belijdenissen met feits omstandigheeden wel over een koomende, schoon wederroepen, kan condemneeren, gelijk ook by den Hove verstaen is, tegens Marcus Abbema schuldig aen brantstichtinge in den Dorpe Collum 1672, als d'inwoonders uit vrees des vijants gevlucht waren, hy wiste als hy driemaal gepijnigt ware geweest, dat hy dan met herroepen gewisselijk vry soude zijn, ende sulck een boos-aardigheit by de Rechter gemerkt wordende, kan hem te meer bewegen om de strengste weg in te gaen.

M m m m 2

22. Als

(o) *Damhoud. prax. crim. Gall. edit. tit. d. quest. 37. in fin. cap. 4 n. 12.*

(p) *A. Matth. d.*

22. Als de gevangen het pijnigen stantvastelijk sonder beken-
 uitstaet, soo kan hy niet weder gepijnigt worden, of daer moeten
 haer nieuwe redenen en praesumptien opdoen, nae het gemeine gevoe-
 len, hoewel andere verstaen, dat het op d'oude praesumptien kan ge-
 schieden, als die zeer machtig zijn, en dat lijdt de Keyserlijke Wet
 ook soo wel (p) maer dat is seker, dat hy ten derdemaal gepijnigt,
 ende niet bekend hebbende, sonder nieuwe opkomende redenen niet
 op de pijnbank kan worden gebracht, (q) maer de derdemaal uitge-
 staen hebbende, moet vryspreekinge volgen, ten minsten van d'in-
 stantie, volgens het gemeene gevoelen; hoewel andere meinen, dat hy
simpel behoort los gelaten te worden, om dat als een eyscher of kla-
 ger niet bewijst, de gedaegde ende beklagde moet absoluut vry ge-
 sprooken worden, en koomt het selve best met reeden van rechte
 overeen, (r) invoegen alsdan alle praesumptien ende gevolgen van dien
 komen op te houden, ende evenwel zijn veele van gevoelen, dat een
 Rechter nae de pijniging zich niet kennende ontslaen van geloof aen
 de praesumptien te geven, mach den beklagden doemen, tot een *ex-*
traordinarise straffe, als de beklagde niet alleen overdrongen van
 alle waerschijnlijkheit, maer ook seer fameus ende beruchtet is. (s)

(p) l. 16. l. 18. §. 1. ff. d. *quest.* (q) *Mat. d. cap. 4. num. 14.* (r) l. 4. C.
eodem l. ult. ff. d. calumn. l. 12. §. 1. & siquidem C. d. jud. l. 11. C. d. accusat. Matth. d.
cap. 4. n. 16. (s) *zie Zupph. tit. voors. art. 14.*

XXIII. KAPITTEL.

Van straffen, eerstelijk aen het lijf.

Wat straffe zy. By wien sy mach worden geoeffent, en of sy mag worden uitgestrekt tot de kinderen der misdadigers, dat verstaen wort van neen, soo nae Goddelijk als menschelyk recht. Verscheidene soorten van straffen, by ons ende nae Rechte gebruikelijk.

1. **W**Y hebben de straffen van yder mildaet in het bysonder gemeldet, maer in het algemeen is 'er noch van straffen en breuken te zeggen: straffe is *wreekinge van misdaet*, tot afschrickinge van andere door de Overigheit gedaen.

2. Wy noemen het wreekinge of *wraeke*, met den selven fin als in d'oude Friesche Wetten staet, *Weerom is dat rincht zet? dat ma fruchta da wreek*, het recht is om te vreesen de wrake; want alhoewel, nae het zeggen van Plato, het gemeine best in twee dingen bestaet, in straffen ende in prijsen, soo is 't seker dat de straffen veel meer nut doen als de prijsen, om dat de natuire der menschen gaende met een geweldige drift tot het quade, de prijsen geenzins soo veel macht hebben, om tot deugt te verwecken als de straffen doen, om de menschen van haer boosheit te bedwingen, invoegen schier d'eenigste reden, waerom de Republiken gesticht zijn, dese geweest is, dat men anders den krijch van alle tegens alle niet konde vermijden, en de gemeine behoudenisse niet heeft konnen betrachten, als met een verbondt by een geheel volk aengegaen, om de macht van gebieden en verbieden, ende van straffen der overtreders aen een of weinige personen op te dragen.

3. Dat willen de woorden, *by d' Overigheit gedaen*, want ook Ouders ende Meesters over de hare macht hebben om te straffen, maer in geringe saken, ende soo veel tot regeeringe der huishoudinge ende oeffeninge van het meesterschap van noden is. wy spreken hier ook niet van het recht om te straffen, dat volgens recht der natuire een yder medelidt van het menschelijke geslachte tegen de schenders van het recht der volkeren toekomt, en waer door ook d'eene Prins

of het eene vry volk het ander wort gezegt te straffen, gelijk de Koning van Frankrijk in de laest verleedene oorlogen voorgaf, dat hy den krijg begon niet om landen te winnen, maer om te straffen de gene die tegen hem misdaden hadden; hier hebben wy 't allene van de straffen der Overigheid.

4. Wat Overicheeden het recht van straffen hebben, moet afgenoomen worden uit de soorten der selver, die terstont sullen volgen, vergeleeken met het geene hier beneeden in het kapittel van rechts-macht sal gezegt worden; alleen hoog-gaende straffen zijn by den Hove alleen, de Needer-rechters konnen niet als gelt-boeten en geringe dwang-middelen gebruiken.

5. De woorden *wreekinge van misdadelt*, geven ook te kennen, dat de straffe niet verder moet gaen als de misdadelt, welk een feit zijnde en alle feiten *personeel*, soo volgt, dat de straffe van misdadelt niet kan te buiten gaen de persoon des misdaders, invoegen noch kinderen noch andere erfgenamen deelachtig aen de straffe konnen ofte mogen zijn, hoewel wy daer van een uitneeminge hier boven hebben gehadt in de straffe van gequettste *Majesteit*, doch tegen de gesonde reeden en het exempel van de Goddelijke Wet, waer in duidelijc geschreeven is, *dat kinderen niet sullen dragen de straffe harer ouden, maer dat elk voor syn eigen misdadelt sal sterven.* Ziet het eerste boek deses deels. (a)

6. 't Is waer, dat in het tweede gebodt geschreeven is, dat de Heere de sonden der vaderen besoeckt aen de kinderen, tot in het derde en vierde gelid der gener die hem haten, maer in dese woorden is eerst aen te merken, dat de besoeeking niet geschiedt als op de gene die den Heere haten, welke dan om haer eigene sonde worden gestraft, die de Heere nae sijne Rechtveerdigheit neemen kan soo streng als hem belieft, ingevolge van d'oneindelijckheit der sonde ende verdienste van straffe, edoch neemt Godt de Heere de straffe swaerder als hy anders soude gedaen hebben, ten aensien van de boosheit der ouden ende voorouders, welkers straffe met elende van hare kinderen beswaert wort; soo dat die scherpere straffe dient tot beswaringe der ouden, en echter op de kinderen niet koomt als van wegen haer eigen verdiensten, en soo moeten worden genoomen alle exempelen in het *Oude Testament*, van sulke, die met haer ouden onder een straffe zijn beklemt geworden, of die voor de sonden van andere gezegt worden te lijden, gelijk het volk van Israel met de pest geslagen is, om de sonde

sonde van David; de neerlage des volks was in der waerheit een straffe voor den Koning, maer wie soude echter meenen dat de sonden des volks den Heere geen genoegsame oorsaeke tot het oversenden van de pest hadden gegeven, ende dat alsoo de pest te gelijk niet soude konnen zijn, een straffe wegens de sonde van David, ende een vergeldinge van d'eygene misdaden des volks: d'ersonde wort by eenigen ook by gebracht tot bewijs dat de nakomelingen om de sonden der Ouders worden gestraft, maer de H. Schrifture leert dat alle menschen in Adam hebben gesondigt, en dat dese eerste misdaet geweest is de sonde van het geheele menschelijke geslachte; het zy verre, dat wy in twijfel soudentrecken de onbepaalde macht van Godt Almachtig over sijne schepselen, maer wy vinden geen nootsake om te zeggen, dat de Heere straffen van misdaden oeffent, over de geene die niet gesondigt hebben. maer veel licht gaet dit te hoog voor de rechtsgeleertheit.

7. Voorts soo is de straffe of doot-of minder straffe. doot-straffe: (b) neemen wy soo breed niet als nae Keyserlijke rechten, daer sy ook de burgerlijke doot begrijpt, welke bestont in slavernije ende een beroovinge van het recht der burgerschap: slavernije is 'er heedsdaegs niet, en wy hebben schier geen beroovinge van burgerschap als die door bannissement geschiedt, welke nochtans het gront-recht van de gemeine burgerschap niet t'eenemael wechneemt; immers niet de vaderlijke macht noch het recht van testament te maken of contracten aen te gaen; maer alleen het uiterlijk genot der burgerschap in dingen die van de bywooninge afhangen; en met een woort ontebannissementen sijn niet anders als het geene men in Keyserlijk recht noemt *relegatie*, (c) welke geenzins aldaer voor hals-straffe gerekent wort. wanneer echter yemant vijant des vaderlands en vogel-vry verklaert wort, sulx een yder die hem vint hem dooden mach, dat soude niet buiten reeden voor een hals-straffe kunnen gerekent worden.

8. Maer eigenlijk wort hals-straffe genoemd, *als een mensche van het leven ter doot gebracht wort*, en de manieren om sulx te doen, zijn by ons voornamentlijk drie in 't gebruik, onthallen met den sweerde, worgen met de koorde aen de galge of aen een paal, ende verdrinken; wesende alle van een korte doot; want hals-straffen die de menschen de doot doen gevoelen, ende in continuatie van pijn bestaen, als levendig verbranden, voornamentlijk met een langsaem vier, en diergelijke zijn by ons niet in 't gebruik; op dat de menschen lang in pijn

des.

(b) l. 2. D. d. poenis.

(c) l. 4. D. d. Interdictis & Relegatis.

des doodts zijnde niet tot wanhoop fouden koomen , ende onmachtig worden om haer gedachten tot Godt te richten ; deswegen als de groothheit van de miſdaet ſwaerder ſtraffe vereyſcht , ſoo doet men ſulx met bewijſinge van ſchrickelijckheit nae de doodt , als met het aengzicht en handen te ſmoocken , indien het brankſtichters zijn , of met het lichaem op een rad , 't hoeft op een paal te ſetten , en diergelijcke.

9. 't Is evenwel niet gezegt , dat branden , raebraken , en andere pijn-duirende doodt-ſtraffen noyt t'enigen tijde plaetſe fouden kunnen hebben , indien de grouſaemheit van Vader-enPrinſen moort of andere ongehoorde ſchelmſtucken niet toe mochten laten het gewoone-lijke medelijden te gebruiken.

10. Van de mindere als doodt-ſtraffe , buiten het geene wy te voo-ren gezegt hebben van die vogelvry verklaert zijn , ſoude by ons de eerſte zijn , *condemnatie* in het tucht en werk-huis voor het gansche leeven , het welke ſchier ſlaverinje is , of erger , en onder de hals-ſtraffen in de Keyſerlijke wetten getelt wort. Edoch weete niet , dat daer exempel van is by ons ; ende gelove , dat men ſwaerlijk daer toe ſoude komen. (d)

11. Daer aen koomt *eeuwig banniſſement* , het welke lichter is als in het tuchthuis voor altoos , om dat het een menſche laet in ſijn vryheit maer ook dit wort by ons op zich ſelve voor ſtraffe zelden opgelegd , maer gaet wel nevens geesſelen ende brandmerken , by poene van de galge ; ſomtijts wel eerſt in het tuchthuis voor tien jaren , ſulx wort dan voor de naefte ſtraffe aen de doodt by ons genoomen.

12. Tien jaren is ſchier het hoochſt dat yemant gebannen wort , als hy aen den lijve niet wort geſtraft. Strijdt evenwel *eeuwig banniſſement* ſonder lijf-ſtraffe , niet met reeden van Recht , ende is ook by het Hoff meermael gebruikt , gelijk geſchiedt is tegen *Johannes Franken* den 29 Octob. 1586 , die voor *eeuwig gebannen* is , om dat hy een die ſijn Vrouw wilde ſlaen hadde gedoodet ; ook noch in den jare 1643. is de Prædikant *Bernardus Heſſeli* van Leeuwarden in 't *eeuwig ſonder lijf-ſtraffe gebannen* ; als ook een ander den 26 Jun: 1669. dies men geenzins zeggen moet , dat het buiten practijcke ſoude zijn.

13. Afſnijdinge van eenige der ledematen ſoude daer aen volgen , maer is by de Keyſer *Justinianus* verboden , (e) ende wort by ons ook niet gebruikt.

14. Wy maken ook geen meldinge van opſluitinge in *eeuwige gevangeniffe* , nademael ook deſe ſtraffe nae reeden van Keyſer-lijke

(d) l. 17. §. 1. D. d. poenis.

(e) Nov: 134. cap ult.

lijke rechten (f) verboden is, ende by ons ook geen exempelen daer van zijn.

15. Volgt dan geëffeling, zijnde de gemeinste lijf-straffe, die by ons wort geëffent tegen dieven ende alderhande schelmstukken die openbare straffe buiten den hals verdienen, ende om verswarende omstandigheden koomt daer dikwils brant-teekeninge by, welke verboden is in het aengezichte te drucken, maer wel in handen of op de kuitten, by ons niet anders als op de rugge.

16. Geëffeling wort ook wel om reeden in't heimelijk gedaen, het zy door den Scherprechter, of door de Vader, gelijk geschiedt is aen Michiel Dirx den 14 Decemb. 1623. of geen vader hebbende, door de Moeder, gelijk Harmen Wendels den 3 Decemb. 1629 meest om de rugge, doch zeer jong zijnde, is het wel kinderlijker wijze geschiedt, het zy door de Ouders of door een van de dienaers der justitie, gelijk Rogier Jacobs ende twee andere, op den 3 Decemb. voorsz. sulx geschiedt dan op het voorzael van het Blokhuis, ter praesentie van de *Substituut* des Procur. Generaels.

17. Met geëffeling is altijt verselt *bannissement* voor drie, vijf, ofte meer jaren, invoegen de Stadt voor Sonnen ondergang, en het Landt binnen drie dagen moet worden geruimt, sonder binnen den gestelden tijt daer weder in te mogen komen, by lijf-of *arbitrale* straffe, somtijts ook by peene van de galge, welke dan ook nae strengheit van rechte ter executie wel wort gestelt, al was'er ondertusschen geen andere misdadet by gekoomen.

18. Somtijts wort in plaetse van bannen in't meest gevoecht, opsluiten voor een tijdt in het Tuchthuis by het geëffelen, jae ook wel beide, gelijk geschiedt is in Harmen de Wiese voor Pinxter 1680, die geëffelt ende gebrandmerkt, tien jaren in het tuchthuis ende voorts uit den lande gebannen is ten eeuwige dagen by de galge.

19. Onder de lijfstraffen moet ook gerekent worden, als yemant op het Schavot of op een kaak te spot wort gestelt, of als hy voor een tijt wort opgeslooten op water en broot, ende wat diergelijke meer soorten mogen zijn.

XXIV. KAPITTEL.

Van Eerloosheit.

Wat infamie of eerloosheit zy. Onderscheidt en oorsaken des selfs. Of eerloosheit in de practijke ten aenzien van injurien ook plaets heeft. Effekten van eerloosheit, kassatie van ampten en officien.

1. **N**Ae de lijfstraffen volgt beroovinge van eere, gemeinelijk *infamie* genoemd, welke niet anders is, *als quetsinge van eere*, waer door yemant om *sijn leevens boosheit* buiten het getal van *eerlijke lieden* wort gestelt.

2. Sy wort onderscheiden in eerloosheit door de Wet, of door menschen toegereekent. die van de Wet heeft seekere vastgestelde oorsaken, die terstont sullen gemelt worden. die *van menschen* wort genoemd, als yemant wegens *sijn quaet leven* by wijse en deftige lieden voor geen eerlijk man gehouden wort, en is sulke soorte van schande niet buiten alle kracht in rechten, want deswegen kan een broeder of suster klachte van onheusch testament doen, indien sulc een persoon tot erfgenaem mochte zijn gestelt. (a)

3. Ook yemant die door een Procureur is gedoemt, over een *fameuse*, dat is eerloosmakende saek, wort wel nae subtielheit van rechte niet infaem, maer de schande wort hem in der daedt echter toegereekent. (b)

4. Eerloosheit van rechte, wort of onmiddelijk door de Wet, of door tusschen koomen van sententie, of eindelijk door een van beiden, ackoort ofte sententie toegereekent.

5. De oorsaken welke door de Wet onmiddelijk met schande ge- teekent worden, zijn dese, ten eersten die voor schelm van de compagnie gejaegt wort, die hoerhuis hout, die openbaer op een toneel kluchten ende comedien speelt, die twederleije trouw-beloften op een tijt heeft aengegaen, die renten van renten neemen, ende lieden met woeker boven de Wet uitputten, ende eindelijk die van een beëdigd ackoort afgaen. (c)

6. No-

(a) l. 27. C. d. Inoff. test. (b) l. 2. D. de obseq. parent. & patron. (c) l. 1. §. 1. D. de his qui infam. not. l. 20. C. eod. dix. ad tit. ff. de His qui infam.

6. Nopens dese dingen is geen veranderinge by ons ordonnantie gemaakt, en daerom is 'er geen reeden, om al dat volk van eerloosheit te bevrijden; edoch vrouwen die binnen de negen maenden nae haer mans doot wederom trouwen, worden by d'Ordonnantie (d) *arbitralijk* gestraft, dat is, nae goet bedunken des Rechters, ende diensvolgens schijnt 'er geen vaste peene van eerloosheit opgesteld te zijn, ook niet op de mannen, die sodanige weduwen tot verhaefte houwelycken brengen; gelijk wel by Keyserlijke rechten is geordonneert. (e)

7. De tweede soorte van eerloosheit is, welke de Wet door middel van sententie doet opleggen, ende soo worden infaem alle die crimineeljk zijn gecondemneert om navolgende misdaden; ten eersten, om overspel, maer dit heeft by ons geen plaets, als die den derden mael 't selve begaen heeft, volgens de Ordonnantie. (f) ten tweeden, die van gepleegd geweld zijn gedoemt. ten derden om falsheit. ten vierden om Lantsdievery, amptverkopery, ook volgens Staats-resolutie van den 30 Martij 1647. wegens *corruptie*, menschendievery, ende koorn-schindery, wy laten hier uit de misdaden die sekerlyk ende altoos met de doot worden gestraft, om dat de doot eerloosheit opneemt. noch behoort tot dese eerloosheit, graf-schendinge, valse aenklachte, bekortinge van erfenisse, knevelery of concussie, ende andere misdaden, waer van de straffe aen lijf ende eere gaet. (g)

8. Andere misdaden, waer van de straffe gelt-boeten zijn, maken geen infamie, ten ware het bysonderlyk mochte worden uitgedrukt, of ook civile actien van de selve faken mochten zijn, die de gedoemden eerloos maekten. (h)

9. Noch zijn daer eenige soorten, die niet alleen door middel van sententie, maer ook ter sake van ackoort eerloosheit aenbrengen; dese zijn actien van diefstal, van roof, van bedroch, ende nae Keyserlijke rechten van *injurie*; nopens de drie eerste schijnt geen twijfel, of de gedoemde worden *infaem*, ook die voor gelt geackordeert hebben, (i) maer nopens injurien soude men kunnen twijvelen of onse practijke soo straf al is, om reeden, dat onse Ordonnantie zeer nauwkeuriglyk handelt van de straffe der injurien, waer mede sy dan schijnt de straffe by Keyserlijke rechten uitgedrukt, genoegsaem op ende wegh genoomen te hebben, ende by gevolge ook de eerloosheit, die de Roomsche Wet den gedoemden in cas van injurien toereekent. de

N n n n 2

Heer

(d) Ord. 1 boek tit. 1. art. 13. d. l. 1. (e) l. 1. d. tit. d. *his qui inf.* (f) 2 boek tit. 11. Art. 3. (g) l. 1. l. 7. de pub. jud. l. 4. §. 4. D. de *his qui inf.* l. 12. C. eod. l. 1. D. de sepul. violat. (h) d. l. 7. D. de pub. jud. (i) l. 1. l. 6. §. 3. D. de *his qui inf.*

Heer Schotanus zegt ook in zijn examen, (k) dat men heedensdaegs soo licht niet koomt tot *infamie*, ende schijnt de *practique* van slapheit in desen al verder uit te strecken; maer dat is wel soo nopens het populair gebruik van d'eerloosheit, edoch als 'er questie voor recht over valt, weete niet, of men mogelijk de strengheit van Keyserlijke rechten niet doorgaens soude mogen volgen, ende is soo het gevoelen van onsen *Herbay*, wanneer hy in zijn 12 *Kap.* handelt, of eerloosheit ook plaetse heeft, wanneer compensatie van injurien is geschiedt, ende koomt hier Sande (l) met over een, het zy wat het wil, de effecten van eerloosheit, welke zijn onbequaemheit tot allerhande ampten, ende tot getuigenissen, hebben in de gedoemde wegens injurien onder ons sekerlijk geen plaetse. soo verhaelt ook *Nauta* in zijn 36 *decisie*, dat *Hessel Wringer* Secretaris van Barradeel gedoemt is, zich te onthouden van zijn Secretarije, om dat hy den Heer van Sande zeer swaerlijk hadde geinjurieert; waer uit genoeg bleek, de meininge van het Hoff niet te zijn geweest, dat hy inhabijl tot alle waerdigheeden soude zijn, den 14. Febr. 1647.

10. Eenige contracten zijnder ook, die haer gedoemden eerloos maken, vier in getale, last-geevinge, maetschappije, bewaergeevinge, ende voogdije, te weeten, als yemant in eygener name wegens bedroch, directelijk uit gemelde oorsaken is gecondemneert, om de bysondere leelijkheid van de trouloosheit in desen. (m)

11. Staet noch te letten, dat de *soorte van straffe* niemant eerloos maakt, indien hy om een goede sake mochte hebben geleeden, of om sulck eene die geen eerloosheit verdient, (n) onder welke zijn, die schandelijke straffen om de belijdenis van Godes woort hebben geleeden, of die uit haet ende boosheit van een boven leggende partije zijn geschandaliseert, jae ook by ons de pachters, die buiten bedroch in dien staet zijnde gekoomen, dat sy 't Landt niet betalen en kunnen, worden volgens de plackaten daer over gegeeft, maer kunnen echter niet voor eerloos worden gehouden.

12. De effecten van eerloosheit zijn, dat haer geen volkoomen geloof wort gegeven in 't doen van getuigenisse, dat sy geen Rechters, Byzitters, Vroetslieden, of Advocaten kunnen zijn, ende generalijk, dat haer de poorte van ampten ende waerdigheeden geslooten wort, sy mochten ook by oudts geen Soldaten zijn, maer dat heeft heedensdaegs geen plaets, alsoo de slechte Soldaten doorgaens de gift van 't menschelijke geslachte zijn. (o)

13. *Kassia-*

(k) *ad tit. ff. de his qui infam. not.* (l) Sande 1. 8. 9. (m) *d. l. 1. et l. 6. §. 6. et seqq.* (n) *l. 22. d. 1. his qui inf. l. 2. C. eod.* (o) *l. 13. et seq. D. d. testib. l. 1. d. ad Leg. Jul. de vi priv. l. 38. C. de decur. l. 2. C. de dign.*

13. Kassatie van een ampt, dat yemant bedient, is mede een soorte van straffe ende kan om misdædt, by sententie geschieden, of slechts by resolutie der Meesters, indien het buiten eerroerende oorsaken geschiedt; Want alsdan die gecasseert is in Rechte moet worden gehoord, sonder dat de kassatie kracht kan hebben, eer recht geweelen is, om dat anders de Heeren den gekasseerde souden beneemen het dierste pandt dat hy heeft, en dat niet van haer, te weeten, sijn eere: Ende moet verstaen worden, dat het om eerroerende oorsake geschiedt, als sulx uit het beloop der sake blijkt, schoon'er in de Resolutie niet van stonde uitgedrukt. (p)

14. De eerloosheit wort niet geëyndigt, of daer moeste een tijt in de sententie voor de straffe gestelt zijn, ende eyndelijk de Oppermacht van't Landt kan de eere wederom geeven, nopens de uitterlijke effecten, blijvende ondertusschen de groede der quetsinge ende de geheugenisse overig.

XXV. KAPITTEL.

Van Breuken of geldt-boeten.

Confiscatie van goederen, Geld-breuken soo by't Hoff als by de Needer-Gerichten vallende. Maniere van invordering der selver. Of de Needer Rechters over haer eygen injurien breuken af neemen ende recht kunnen spreken.

1. **V**olgen de boeten ofte gelt-straffen, waer onder eerst confiscatie van goederen, die by't jongste Keyserlijke recht (a) verbooden is, behalven in misdædt van gequetste Majesteit; 't welke dan ook in Frieslandt alsoo wort waergenoomen.

2. De andere gelt-breuken moeten genoomen worden nae voorschrift der Wetten ende Ordonnantien, eerstelijk by den Hove, wanneer de sake crimineel is, ende dat niet alleen by forme van proces ende *ordinaire sententie*, maer dikwils *extraordinaris*, wanneer yemant by oopen acte wort ingeëyscht, ende de sake klaeren niet weert om proces over te maken is, soo worden de *Comparanten* dikwils met een gelt-boete vrygelaten, 't welk haer in de Raedt-kamer wort voorgelees-

N n n n 3

sen;

(p) Sande decis. ult.

(a) Nov. 134. C. ult.

fen ; Men noemt het *compositien* , ende wort het geene daer van koomt in het *Comptoir* van de *Domeinen* gebracht.

3. Voorts kunnen de Grietlieden ende Magistraten , niet alleen breuken neemen over saken by de Ordonnantien uitgedrukt , maer ook wegens alle boose stucken ende excessen , uitgenoomen war lijf ende leeven aengaet. (b)

4. Mits de Officier den geenen die met rechte meinen haer te kunnen ontschuldigen , recht laete geschieden , ende zegt de Ordonnantie , dat een misdadt , waer op gelt-boete gestelt is , met twee getuigen moet beweesen worden , of als de klager niet meer als een getuige heeft , soo mag hy den selven met sijnen eede sterken ende genoegsaem maken , of heeft hy niet een getuige , soo wort de beklagde de eedt van zuivering toelaten , (c) welke by aldien hy weigert , soo moet hy de breuke betalen , ende heeft hy geen gelt , soo kan hy gebannen worden uit het Landt of in 't tucht-huis tot dat hy de boete verdient heeft.

5. Breuken by placaten specialijk gestelt kunnen door den *Procureur Generael* , als het gemeine misdaden raekt , ofte by den *Fiscael* der Heeren Gedeputeerden by praeventie worden geëyscht , ende by desen alleen , wanneer het breuken zijn van frauden der gemeine middelen of andere overtredingen , behorende tot de Commissie der Heeren Gedeputeerden alleen : Soo kunnen de breuken over misdaden by placaten gestelt door de Heeren Gedeputeerden of door de *Neder-Rechters* wel worden ingeëyscht , schoon de misdaden anders tot judicature van 't Hoff mochten behooren ; om dat eysch van gelt-boete geen indracht in 't Hofs jurisdictie maekt , blijvende in allen gevalle den *Procureur Generael* sijn aenklachte behouden ; Soo is onder andere veele feiten van die soorte , by placcaet van den 10 Augustus 1678. een gelt-boete gestelt op de teekenaers der acten van *doleantie* , in te vorderen by de *Procureur Generael* , *Fiscael* der Heeren Gedeputeerden , of die van de *Neder-gerichten* by preventie , alhoewel de Heeren te vooren hadden verklaert , onderleg van *dolean-tie* , soo als het opgeheeven was , te zijn seditie ende misdadt van gequetste Majesteit.

6. De Magistraten ende Officiëren kunnen de geene , die haer in hun persoon of in hun ampt hebben verachtet ende geïnjureert , met rechtsmiddelen dwingen tot gehoorzaamheit ; maer sy kunnen nae Rechte deswegen en over haer eigen injurien de lieden niet in breuken slaen , alsoo sy

(b) *Ord. 2. boek tit. 19. art. 2.*

(c) *tit. voorff art. 2. 4. 5.*

fy geen rechters in haer eigen saken kunnen zijn, ende den Neder-Rechters niet gegeven is, om selven over de verachtinge aen haer beweefsen breuken te neemen, of rechtbank te spannen, maer is sulx den Opper-rechters alleene toegeftaen, (d) gelijk by ons zijn de Heeren Gedeputeerden ende het Hoff, en is alsoo by den Hove verftaen in de sake van B. D. tegens de Magiftraet der Stede F. die gebreukt was, om dat fy gezegt hadde, dat de Prefident ende Clerk haer beantwoordinge anders hadden gefchreeven als fyfe gedaen hadden, waer door alle Magiftraets perfoonnen haer hielden geïnjuricert ende hadden haer alsoo gecondemneert, is geoordeelt dat die breuk-neming was *nulliteit*, en daerom niet executabel voor het afdoen van de sake ten principale, alsoo de klachte over de uitsprake by maniere van appel aen den Hove gebracht was. Soo is mede geweest op het rekest van eenen Teunis Beerns, die van fijn Grietman beschuldigt van onbehoorlijke patrijfe-vangft doch niet overtuigt, ftoutelijk hadde geantwoort ende verachtelijk ten aenzien van fijn Officier; die hem desweegen in het tuchthuis hadde gefonden, hy felf geweest zijnde Commiffaris. Is verftaen sulx informeel te zijn, ende moest hy den man voor het Gerechte wettelijk hebben laten beklagen, dies ontslagen is kost en fchadeloos, den 7 Decemb. 1680.

7. In Duitslandt en elders hebben de Rijk-fteeden andere macht, waer van verscheidene Auteurs fpreken, die de Magiftraten recht geeven, om over haer eygen injurien te oordeelen, by ons ende nae Keyferlijk recht moeten de Neder-Rechters in fulken geleentheit klachte doen aen de Opper-Rechters, die haer gezach met ernst moeten hant-haven, ende de baldadige straffen, die ook by de Neder-Rechter foo lange gevangen kunnen worden gehouden, foo verre de ongehoorfaemheit van dien gewichte zy.

8. Is echter verftaen, dat een burger in fulker voegen gebreukt, doch niet hebbende betaelt, de Magiftraet niet kan laten roepen, om quansuis haer actie tegen hem aen te ftellen, maer hy moet het by wijfe van klachte of *appel* foeken te repareeren, en kan verkrijgen, dat ondertuffchen de breuke niet geëxecuteert en werde, gelijk vooren gezegt is; voor Paesch 1680. in de sake van Impetrant *ex L. diffamari*, tegen de Magiftraet van S. Gedagden.

(d) *L. un. in pr. ff. si quis ius dicenti. non obtemp.*

XXVI. KAPITTEL.

Van de plicht des Rechters in het straffen.

1. **D**Us verre van de soorten der straffen ende wie se kan oeffenen; staet noch yets aen te merken nopens de plicht van een Rechter, ontrent de straffen. daer van zijn drie reegels, de *eerste* is, dat de straffen niet moeten gaen buiten de misdader; ten *tweeden*, dat de straffen eer behooren versacht als verswaert te worden, ten *derden*, dat een Rechter moet aensien de omstandigheden om altemet straffer, altemet gelinder te gaen.

2. Wat de eerste reegel aengaet, daer van is reede gesproken; staet echter te letten, dat met desen reegel niet en strijden ons *Ordonnantien*, die somtijts willen dat ouders voor hare kinderen, heeren voor haer booden sullen instaan, want sulx geschiedt niet buiten aenmerkinge van schult; voor soo veel het de plicht is van ouderen, heeren ende vrouwen nauwe toeficht op haer kinderen en booden te houden, ende te letten, dat sy de algemeine ordenen niet overtreden.

3. De tweede reegel, dat de straffen eerder moeten worden verlicht als verswaert, is te verstaen van de soorten der straffen by de wetten uitgedrukt, ende niet ten aanzien van de personen of van de misdaden, maer dien-te-nevens kunnen de straffen, nae vereysch der saken ende gemeine nut wel worden opgeschroeft, gelijk in rechte meermalen geschiedt. (a)

4. Desweegen ook, als de wet de peene stelt in het goetdunkken van de Rechter, soo is het den selven niet verbooden nae vereysch van saken ook te koomen tot straffe des doodts, ten exempel zy het laeste artikel *van peenen ende breuken* in onse *Ordonnantie*, soo eenig gebodt, staet'er, *ofte verbodt van de Regenten geschiede*, om yets te doen of te laten, tot des gemeine Landts profijte, aen dijcken, vaerten, of ook om gelt-middelen, sullen de wederspannige ende onwillige,
nae

(a) l. pen. & II. D. d. poen. A. Matth. ad tit. D. d. poen. cap. 4. Zutph. tit. van poen. art. II.

nae bedenken ende achtinge der Regenten gestraft worden ; de we-
derspannigheit soude wel soo groot kunnen zijn , dat ook de straffe
des doodts plaetse mochte vinden. (b) Maer dit is over eenkoomende
met de gegeevene regel, dat als 'er in een misdædt van doodt straffe,
verminderinge des selves om eenige oorsaken tot een extraordinaire
straffe moet geschieden, soo wort die buiten ordinarijsse peene zelden
genoomen op lijf-straffe , maer meest op bannissement of op een
gelt-boete. (c)

5. Veel meer eyscht de reeden , dat als de wet stelt een straffe,
by exempel, van hondert gulden, of een ander grooter ofte klein-
der straffe nae goetdunk des Rechters , dat in sulken gevalle
de grootere straffe niet anders als in gelde kan worden genoo-
men. (d)

6. Noch moet worden gezegt, dat als de Ordonnantie nieuwe straf-
fen stelt op seekere misdaden , sonder te melden van de straffen by
de gemeine rechten op de selve misdædt gestelt , schoon die van de
Ordonnantie veel minder zijn , nochtans de gemeine straffen van het
Keyserlijk recht daer door verstaen worden opgeheeven ende wech-
genoomen te zijn , konnende geen twee wet-geevers op een misdædt
te zamen koomen ende blijven. exempel hebben wy in *onse Ordon-
nantie* van overspel , waer uit allenthalven soo wort geoordeelt, dat
de straffen by Keyserlijke rechten daer opgestelt niet in acht worden
genoomen. (e)

7. Gebeurt het ook, dat een Wet of Ordonnantie verscheidene
straffen stelt , dus of soo , in dit of dat , soo wort in 't gemein ver-
staen , de keure daer van tot een Rechter te behooren , ten ware de
woorden der wet klaerlijk anders te kennen gaven. (f)

8. De derde reegel strekt zich alderbreedst uit , in voegen daer
door de straffen schier al te zamen *arbitrael* zijn geworden. (g)

9. Een Rechter straft swaerder de misdaden uit opzet ende voor-
dacht als haestige toorne , voornamentlijk als 'er oorsaek toe gegee-
ven is , of ook uit sware dronkenschap , als sy buiten gewoonte ye-
mant oversnelt heeft ; slosheit ende schult wort zelden lichamelijk
gestraft , of sy moeste zeer groot zijn ende geenzins te verontschul-
digen. (h)

10. Een onvoltrocken misdædt wort gemeinlijk buiten ordere mil-
II Deel. Oooo der

(b) *arg. l. i. §. ult. ff. de Extraord. Crimin.* (c) *Zutph. tit. voorss. art. 8.*
(d) *Zutph. tit. voorss. art. 6.* (e) *tit. voorss. art. 5. 9.* (f) *Zutph. tit. voorss.*
art. 9. (g) *l. 13. D. d. pæn.* (h) *A. Matth. ad d. tit. ff. de Pæn. cap. 4.*

der gestraft, ten zy de pooginge zeer boos en hatelijk mochte zijn geweest.

11. Die uit last van een ander, onder wien hy stonde, misdæen heeft, wort ook milder gestraft, maer niet soo de gelaftigde onder den lastgeever niet heeft gestaen.

12. Die een misdædt niet, als hy konde, heeft belet, wort ook buiten ordere gestraft, en somtijts ook die het gepreesen heeft ende voor goetd gekeurt.

13. Maer die het geraden heeft aen een die het anders niet soude gedaen hebben, moet ordinarise straffe lijden, extraordinaris als hy het doch soude gedaen hebben.

14. Die geholpen heeft in de misdædt uit te voeren, heeft ordinarise straffe, 't zy dat hy daer by geweest is of niet, soo nochtans dat ter trappen kunnen zijn van eenige verminderinge, nae dat de hulpe veel ofte weinig daer toe heeft gedaen.

15. De persoonen der misdadigers moeten ook worden aengezien of het lieden van staet en eere zijn die misdæen hebben, dan of het gering volk is, ende of sy meer in hechtenisse geweest ende schelmrijen gewent zijn, in hoedanige de straffen verswaert worden. om welke reeden onder andere, den 11 Decemb. 1680. een is gegeesselt ende gebannen, om geringe diefstal daer hy in betrapt was, en daerom hy anders nauwelijx hadde kunnen gebannen worden, om dat hy te vooren tien jaren in 't tuchthuis hadde gezeeten, ende voor een overgeeven booswicht was bekend.

16. De vrouwen worden ook eenigermaten meer gespaert, en de jonkheit, al is de misdader reede tot verstant gekoomen, beweegt de Rechters tot eenig medelijden, als ook ouderdom ende lijfs swakheit.

17. Wederom de persoon tegens wien misdæen is, ende de plaetse der misdædt, doet ook tot verswaringe of verlichtinge der straffe, Edoch soo een misdædt anders gestraft wort ter plaetse daer sy begaen is, en anders daer de aenklachte geschiedt, soo volgt men het recht der plaetse, daer de misdædt is begaen, volgens het geene geleert is in *het I. Deel 1. boek 3. Kap.*

18. De tijt aengaende, somtijts wort swaerder gestraft, dat in 't openbaer begaen wort, te weeten, als de stoutheit en onbeschaemtheit moet ingetoomt worden; somtijts is het verburgene swaerder, als men inziет het perijkel ende lagen, nae dat het een of het ander by een wijs Rechter mag worden overweegt.

19. Oude misdaden worden niet minder gestraft, maer wel die lang
in

in de gevangenisfe gezeeten hebben verdienen eenige linderinge van medelijden. die een misdaet dikwils begaen hebben kunnen ongetwijfelt scherper gestraft worden, maer is niet gezegt, dat met driemaal een misdader ongeneeselijk is, en met de doot moet gestraft worden, als de misdaet niet doodelijk is: een wijse Rechter moet hier maet in ramen, als ook op alle de hoedanigheeden, wijzen, en omstandigheeden van yeder misdaet.

20. Als veel aen een daedt vast zijn, daer sy al te zamen gelijkelyk deel aen hebben, soo moet elk voor het geheel staen, ende straffe lijden; soo nochtans, dat de meenichte den Rechter wel tot meedelijden kan brengen, om een middel uit te vinden, *dat de vrees tot allen de straffe tot weinige mochte koomen*; maer als 'er een misdaet is begaen, die maer van een heeft kunnen uitgewerkt worden, soo kan maer een de ordinarisse straffe lijden, de andere worden buiten ordere nae gelegentheit gestraft.

21. Eindelijk is te weeten, dat alhoewel de macht van een Rechter groot is, hy nochtans geen hals-straffen kan veranderen in minder als dootstraffen, soo wanneer de verdiensten der omstandigheeden sulx niet in 't bysonder mochten koomen te eyschen, hoewel 't nauwelijx soo kan vallen. Meer macht heeft een Wetgeever in desen. (i)

22. Doch van dese ende van andere meer regels, ende aenmerkingen nopens de straffen, kan alhier niet breeder gehandelt, maer dienen in andere schrijvers naegesehen te worden. (k)

23. Dat een misdaet niet meer als eenmaal kan gestraft worden, is elders al aangemerkt, deswegen ook de straffe by de Wet genoemd wort, *taxatie* der misdaet; (l) waer uit dan volgt, dat een dief niet kan gestraft worden in dubbelt of vierdubbelt nae Roomsche rechten ende te gelijk aen den lijve. 'T welk de reeden is, waerom de breuken van sodanige dubbelen by de Roomsche wet gestelt, schier overal afgeschaft zijn; om dat de *Procureur Generael* hebbende eysch tot openbare straffe, de particulieren hare gelt-straffe niet t'effens kunnen vorderen; en echter moet noch aangemerkt worden, dat volgens die reeden, als de *Procureur* niet beklægt, noch het Hoff *insinuatie* aen den selven heeft gegeven, ook om de qualiteit der persoonen de crimineele beschuldiging niet gevoeglijk mochte geoordeelt worden dat alsdan de geldbreuken wel souden kunnen worden geëyscht. En soo vinde by *Saekma*, (m) in saken van *Oeds Arents*, tegen

O o o o 2

Pou-

(i) Ziet *Sand. 5. 9. 9.* (k) *A. Matth. add. tit. D. d poen. c. 4. & 5.* (l) *l. 41. ff. de poen.* (m) in not. mss. ad *Stat. Fris. 3 boek tit. 8.*

Pouwels Hettes, geageert is tot dubbelt, om boomen dieffcher-wijſe afgehouden den 15. November 1614. ende in de formulieren van actien by oude Practijns van deſen Hove naegelaten, bevind' ik de eyſchen van private misdaden ook op dubbeld en vierdubbeld nae Keyſerlijke rechten ingeſtelt. Is echter niet te twijvelen, of de heedenſdaegſe practijke is vreemd van het dubbelt ende vierdubbelt der Keyſerlijke rechten.

24. Die om miſdaedt gedoemt worden, moeten ook betalen de koſten van 't Proceſs ende gevangenijſe, *anders* miſen van Juſtitie, gelijk men ſpreekt. (n) Edoch, om dat de geene, die aen den lijve geſtraft worden, doorgaens niet en hebben om te betalen, ſoo wort de condemnatie in de miſen van Juſtitie, ten aenzien van ſulke meeſten tijt uitgelaten; waer uit allengskens voortgekoomen is een opinie, dat die aen den lijve geſtraft worden, volgens Practijke, ſouden vry zijn van de miſen der Juſtitie; maer deſe gewoonte geëxamineert zijnde, in een gevangen die gegeeffelt wierde en wel konde betalen, is verſtaen, dat lijf-ſtraffe ende condemnatie in de miſen van Juſtitie zeer wel konden te zamen gaen, in de ſake van Jan Franſen, voor Pinxter 1680.

XXVII. KAPITTEL.

Van Brieven van Remis.

Pardon in Frieſlandt ongebruikelijk. Maer wel brieven van Remis; welkers forme en ordere verklaert worden. Die toch weinig in gebruik zijn ende reeden waerom.

1. **D**E ſententie tegen miſdaders uitgesproken zijnde, kan niet herroepen of te niete gedaen worden, ende het geven van *Pardon*, dat anders een Recht van Oppermacht is, wort in Frieſlandt ſoo niet gebruikt, als wel in andere Landen.

2. Maer om byſondere reeden konnen van de Heeren *Staten* verkreegen worden brieven van *Remiſſie* voor dootſlayers, doch niet binnen 's jaers nae gedane neerlaeg. (a)

3. Deſelve brieven moeten binnen zes maenden aen den Hove by de

(n) §. 1. *Inſt. de poen. tem. litig.*

(a) *Ord. 2. 14. l.*

III. Boek, XXVII. Kapittel.

541

de Impetranten in persoon geprefenteert worden, met verfoek van *interinement*, sonder *restitutie* of *ampliatie* by de Heeren Staten te konnen verkrijgen, maer nieuwe brieven konnen om reeden verfocht worden, onder *meldinge van d'eerste*, waer in yets mochte zijn vergeeten. (b)

4. De *geïnteresseerde* partij moet daer op worden geciteert, de *Procureur Generael* onderfoekt de *informatien* nopens de gedane doodslag, ende daer over wort *summierlijk* *geprocedeert*. (c)

5. *Interinement* verkrijgende moet echter de *civile* boete betaelt worden, by gebreeke dies wort de *Impetrant* gegeeft of anders *arbitrairlijk* gestraft. (d)

6. En terwijl over het *interinement* wort gedifputeert, moet de Verfoeker van *Remissie* in gevangenisfe verblijven, gelijk ook wel eer by den Hove gedifponeert is, tuffchen de *Procur. Gr. ende Sybrant Upkes Requirant*, volgens getuigenisfe van d' Hr. *Saekma*. (e)

7. Maer niet licht wort yemant gevonden, die fulken moeilijken ende gevaerlijken wech van *Remissie* te verfoeken, derft inflaen, ende daerom is dit *Kapittel* der *Ordonnantie* genoegfaem in onbruik, en de *Justitie* onverbiddelijk.

8. De Heeren Staten hebben haer op dese wijze selfs een Wet gelieven voor te fchrijven, om op haer en den Lande geen bloedschulden te laden, ende geen vergiffenisfe van misdaden te geeven, als naer rijp overleg en rechtelijk onderfoek; hoewel haer Ed. Mog. anders hun *Souverain* recht foo wel fouden konnen gebruiken, als andere Oppermacht-hebbers. Het is feckerlijk veel waert, dat de *Ordonnantie* in defen heiliglijk mooge worden onderhouden.

9. Maer foud bilijk yemant mogen vragen, van wat kracht de *Remissie*, foo die ter *Ordonnantie* gebragt is, mag zijn, aengezien de *Rechter* de selve kan afslaen, foo verre by de *faek' alsoo* geleege vint ende den *Impetrant* crimineelijk straffen, (f) Want foo genoomen wordende, foud 't daer op fchijnen aen te koomen, dat 'er geen *Remissie* tot effect foud konnen koomen, als om misdaden die sonder opzet ende fchier by geval mochten zijn gefchiedt, om welke de *Rechter* ende *Procureur Generael* felf de *remissie* wel fouden konnen toestaen ende door medelijden niet fouden verftaen te weigeren.

10. Maer de eygenschap der *faek'* ende de uitdruckingen in den 3. misgaders in den 8. ende 9. artik. geven genoeg te kennen, dat het afslaen der *Remissie* by den *Rechter* te doen, ziet op de sub-ende-

O o o o 3

obreptie

(b) art. 2. 3. 4.

(c) art. 5. 7. 9.

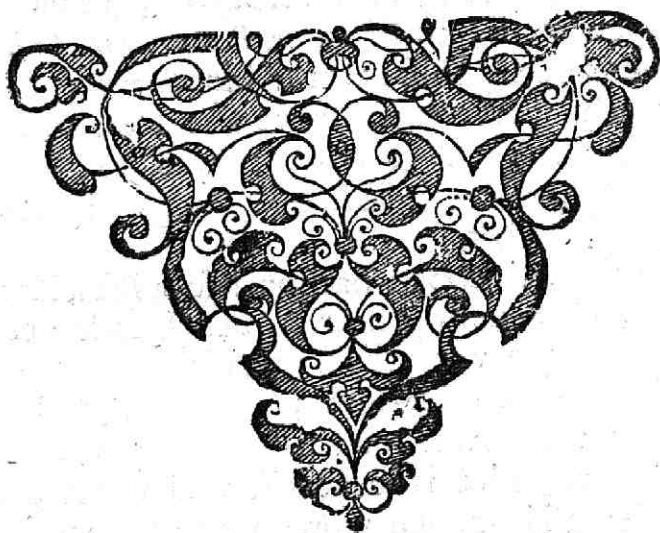
(d) art. 12.

(e) ad art. 4. d. tit. Stat.

(f) tit. voorff. art. 6 7.

obreptie aen den Prins ofte nu aen de Heeren Staten gedaen'; door een onwaerachtig ende onvolkoomen verhael van het feit ende beschrijvinge der personen, soo by die, als tegens wie de misdaet is begaen; ende niet om de Remissie selfs, als het verhael van de *Impetrant* met de informatien overeenkoomt. Want anders waerlijk het geheele Kapittel van Remissien voor niet geschreeven soude zijn geweest. Sonder twijfel mag de Remissie uit *gracie* geschieden, en die *gracie* soude by den Rechter niet kunnen worden vernietigt.

E Y N D E.

RE-

Register der Kapittelen.

E E R S T E B O E K.

C Ap. 1. <i>Van de Gerechtigheid.</i>	Pag: 1
2. — <i>De Wet.</i>	4
3. — <i>'t Gebruik der Friesche rechten in andere landen, en die van andere landen in Frieslandt.</i>	12
4. — <i>Het onderscheidt der Persoonen.</i>	21
5. — <i>De Houwelijken.</i>	27
6. <i>Hoe het Houwelijk gescheiden wort,</i>	41
7. <i>Van het tweede houwelijk.</i>	44
8. — <i>Eenige Houwelijx aenhangsels.</i>	47
9. — <i>De Huis-gefinnen.</i>	51
10. — <i>De Burger-voogdije der mannnen over hare vrouwen.</i>	52
11. — <i>Gemeenschap van goederen tusschen echte lieden.</i>	60
12. — <i>De macht der vaders over hare kinderen.</i>	70
13. — <i>De macht des Huis-vaders over sijne dienstbooden,</i>	77
14. — <i>Weesen, en hare voormomers.</i>	79
15. — <i>De Voogdije.</i>	83
16. <i>Wie geen Mombers en Voogden moogen zijn.</i>	88
17. <i>Wie Van momberschap en voogdije verschoont worden.</i>	91
18. <i>Van de bedieninge van momber-en voogdyschap.</i>	95
19. — <i>Het gesach der Mombers ende Voogden.</i>	102
20. <i>Hoe Momber ende Voogdyschap geëindigt wort.</i>	104
21. <i>Van verdachte Mombers ende Voogden.</i>	110
22. — <i>Mombers ende Voogden rekeninge.</i>	112
23. — <i>De Armen, en die door andere gevoedet worden.</i>	115

T W E E D E B O E K.

C Ap: 1. <i>Van het onderscheidt der saken.</i>	Pag: 123
2. — <i>Beheeringe en eigendom.</i>	126
3. — <i>De oorsaken om eigendom te verkrijgen, eerstelijk door aengrijpinge.</i>	128
4. — <i>De jacht, van visscherije ende van gestrande goederen soo nae 't gemein als nae 't Friesche recht.</i>	131
5. — <i>Eygendom door gevolg van natuurlijk aenhangsel.</i>	136
6. — <i>Aenhang door konst van menschen.</i>	139
7. — <i>Nieuw-maeksel ende vermenginge.</i>	142
8. — <i>De vruchtsameling en onkosten aen vreemd goed gedaen.</i>	144
9. — <i>De Leeveringe.</i>	147
10. <i>De</i>	

Register der Kapittelen.

10. —	De besittinge.	150
11. —	Bruik-verkrijginge en verjaringe.	152
12. —	Ervenissen ende van Testamenten.	158
13. —	De onvolmaekte en geprivilegieerde Testamenten.	169
14. —	Kleine Testamenten, anders Codicillen.	173
15. —	Wie Testamenten maken en niet maken kan.	176
16. —	Van instellinge der erfgenamen.	181
17. —	Ondererfstellinge, en eerst van die gemein wort genoemd.	191
18. —	De vaderlijke ondererfstellinge.	194
19. —	Ondererfstellinge over de hand.	199
20. —	Krachteloose Testamenten, ende middelen om die te vernietigen.	223
21. —	Klagte over onheusche Testamenten.	232
22. —	De Legitima.	242
23. —	Erfvolginge nae de Wet.	244
24. —	Verkrijginge der ervenissen.	253
25. —	Beraedsrecht en beneficium van Inventaris.	259
26. —	Legaten ofte bespreken, en eerst van saken die gemaakt kunnen worden.	269
27. —	Het recht der Legaten, ten aensien van de personen.	286
28. —	Het recht van aanwas.	293
29. —	Op wat wijze de Legaten gemaakt worden.	299
30. —	Van recht om Legaten te eischen.	304
31. —	Legaten over de hand, of bysondere fideicommissen.	309
32. —	Aenspraek of actie nyt eigendom ende erfrecht.	310
33. —	De besnoeiinghe der Legaten door de Wet Falcidia genaemt.	319
34. —	Hoe de Legaten herroepen ende benoemen worden.	322
35. —	Van schenkinge ter sake der doodts.	324
36. —	Halve of nutlijke eigendom, ende Leen-recht.	327
37. —	Huis-recht ende afkoopen.	331
38. —	Erfpacht.	339
39. —	Lijftocht.	342
40. —	Hoe vrucht-gebruik gemaakt ende verlooren wort, van slecht gebruik ende wooninge.	349
41. —	Van actie nopens halve eigendom ende vrucht-gebruik.	353
42. —	Erf-dienstbaerheeden.	355
43. —	De gemeine eigenschappen van velt ende huis-dienstbaerheeden.	359
44. —	Hoe dienstbaerheid gestigt mort, en van de aenspraek daer uit geschapen.	364
45. —	Hoe dienstbaerheid geëindigt wort.	369
46. —	Van	

Register der Kapittelen.

46.	<i>Van pand-recht , en eerst dat nyt publyk gesach voort koomt.</i>	371
47.	<i>— Pand-recht nyt overeenkoominge.</i>	376
48.	<i>— Geleverde Panden en verkoopinge der selver.</i>	381
49.	<i>— De actie nyt hypoteek geschapen.</i>	385
50.	<i>— De ordere der hypoteeken.</i>	390
51.	<i>Hoe pand-recht geëindigt wort.</i>	409
52.	<i>Van Grond-pachten ende eeuwige renten.</i>	412
53.	<i>— Het stem-recht in Frieslandt.</i>	414
54.	<i>— Vervreemdingen die verboden zijn , en eerstelyk door de Wet , ten aensien van de verbodene personen.</i>	417
55.	<i>— Vervreemdingen by de Wet verboden , ten aensien van saken.</i>	422
56.	<i>— Vervreemdingen die door menschen verboden worden.</i>	430
57.	<i>Of , ende hoe ons eigendom door andere personen verkregen wort.</i>	434

D E R D E B O E K .

C	<i>Ap. 1. Van verbintenissen.</i>	<i>Pap. 437</i>
2.	<i>— Koop ende verkoopinge.</i>	441
3.	<i>— Het goed dat verkocht kan worden.</i>	445
4.	<i>— De prijs der verkochte goederen.</i>	452
5.	<i>— Koops vervuilinge ende nakeminge.</i>	460
6.	<i>— Koops verbreekinge.</i>	373
7.	<i>— Actie uit koop ende verkoopinge.</i>	483
8.	<i>— Huir ende verhuiringe.</i>	487
9.	<i>— Huirs einde.</i>	495
10.	<i>— Aenspraek uit huir ende verhuiringe.</i>	499
11.	<i>— Maetschappije.</i>	504
12.	<i>— Macht of lastgevinge.</i>	509
13.	<i>— Last-gevinge in eigene saken.</i>	517
14.	<i>— Schenkingen onder levende.</i>	525
15.	<i>— Pleits-accoord.</i>	533
16.	<i>— Gelt en verbruikleeninge.</i>	539
17.	<i>— Bruik ende beedleeninge.</i>	544
18.	<i>— Bewaergevinge.</i>	547
19.	<i>— Verpandinge.</i>	551
20.	<i>— Schriftelijke verbintenisse.</i>	554
21.	<i>— Beloften en toefeggingen , misgaders actie daer uit geschapen.</i>	556
22.	<i>— Eeden.</i>	572
		23. Be-

Register der Kapittelen.

23. —	<i>Beloften aen d'eene kant vervult.</i>	581
24. —	<i>Verbintenissen door een ander gemaekt.</i>	586
25. —	<i>Schultigenooten.</i>	592
26. —	<i>Borgtochten.</i>	595
27.	<i>Wie geen borge kan zijn, en van de vrouwen dien te nevens.</i>	606
28.	<i>Van oneigentlijke contracten, en eerstelijk van onderwint, en Momers bedieninge.</i>	614
29. —	<i>Gemeenschap.</i>	617
30. —	<i>Limijtscheidinge.</i>	620
31. —	<i>Erf-scheidinge.</i>	622
32. —	<i>Inbreng der kinderen in haer ouders boedel.</i>	627
33. —	<i>Eenige gemeine hoedanigheden.</i>	631
34. —	<i>Aenvaerdinge der ervenisse.</i>	632
35. —	<i>Onrechte betalinge.</i>	634
36. —	<i>Interest.</i>	638
37. —	<i>Woeker.</i>	
38.	<i>Op wat manieren de verbintenissen geëindigt worden, en eerst van betalinge.</i>	656
39.	<i>Van quijtscheldinge.</i>	664
40. —	<i>Schult-vernieuwinge ende contrarie wille.</i>	668
41. —	<i>Schult-vermenginge ende verlijkinge.</i>	674
42. —	<i>Consignatie ende saeks ondergang.</i>	681
43. —	<i>Schippers, kooplieden ende andere Ambachten.</i>	684
44. —	<i>Haverije.</i>	686
45. —	<i>Scheepsbreuken.</i>	688

E I N D E,

REGISTER.

REGISTER der KAPITTELEN.

TWEDE DEEL.

EERSTE BOEK.

C Ap. I.	Pag: 1
2. Van de Burgerschap ende de Regeringe des selfs.	5
3. — De macht der Regeringe in een volk dat gemeentens-wijse wort geregeert.	7
4. Bewijs van de deugt der Oppermacht in de regeringe van een ofte van weinige.	10
5. Waer in de voornaemste redenen van de contrarije gevoelens wederlegt worden.	14
6. Beschrijvinge van Oppermacht.	21
7. Van de bepalinge der Oppermacht door Fundamentele Wetten.	25
8. — De bysondere ende groote Rechten der Oppermacht.	30
9. — De kleine Rechten der Oppermacht.	34
10. — Het recht der Oppermacht ontrent den Godsdienst.	40
11. — De verscheidene Staets-regeringen.	51
12. — De Overheden anders Magistraten, ende eerst van de Groote.	54
13. — De Mindere Overheden.	57
14. — Rechtsmacht ende rechtsdwang.	60
15. — Het Gerichte ende personen daer uit het selve bestaet.	73
16. — Commissarien.	83
17. — Procureurs.	88
18. — Advocaten.	99
19. — Procureurs en Advocaten beyde te samen.	106
20. — Boden ende Deurwaerders.	109
21. — Goede Mannen.	111
22. Wat rechtbank een yder onderworpen is, en eerst ter sake wooninge.	117
23. Van Rechtbank wegens situatie van goederen.	124
24. — Rechtbank wegens saeks handel.	126
25. — Ongewoonlijke Rechtbanken wegens privilegien van sekere personen.	129
26. — Geprivilegieerde saken.	135
27. — Rechts-weigeringe en onderwerpinge.	138
28. — Verscheidenheit der jurisdictien.	141
29. — Samenhanginge der saken.	143
30. — Reconventie.	147

Register der Kapittelen.

31.	— Arresten, eerstelijk op de personen.	151
32.	— Arresten op de goederen.	156
33.	— Gemeine eigenschappen der Arresten, soo personeel als op het goed.	165
34.	— Versoek-schriften.	170
35.	— Insinuatien ende Protesten.	181
36.	— Gebous opkondingen.	184
37.	— Extraordinaris middelen om Rechters plicht te versoeken, eerst van herstellinge in het geheel.	187
38.	— Vrese.	190
39.	— Bedrog.	193
40.	— Herstellinge ter sake van minderjarigheid.	195
41.	— Herstellinge ter sake van afwesen en andere billike oorsaken.	200
42.	— Maniere om herstellinge te versoeken.	204
43.	— Rechtigedagen ende Vacantien.	

T W E E D E B O E K.

C	Ap: 1. Van Citatien.	211
	2. — Contumacien.	220
3.	— Intendit.	223
4.	— Acten van aenneeminge, ende goedwillige condemnatie.	226
5.	— Libel.	228
6.	— Actien of aenspraken in Rechte.	233
7.	— De possessoire middelen, en eerst van de besittinge selfs.	243
8.	— Aenspraek om besit te verkrijgen.	245
9.	— Aenspraek om besittinge te behouden.	248
10.	— Aenspraek om besit weder te krijgen.	250
11.	— De laeste verdeilinge der middelen possessor.	253
12.	— De Maniere van procederen in de middelen possessor, ende van appel in desen.	254
13.	— De samenkomste der actien.	258
14.	— De geduirsaemheit der actien.	261
15.	— De twejarige prescriptie der boekschulden.	263
16.	— Instantien.	266
17.	— Exceptien en verscheidene soorten der selver.	268
18.	— Gemeine aenmerken op de exceptien.	277
19.	— Van Cantien ter sake van pleit.	281
20.	— Antwoorden.	283

Register der Kapittelen.

21. —	<i>Litiscontestatie.</i>	290
22. —	<i>Replik en volgende schrifturen.</i>	294
23. —	<i>Interlocutie op bewijs.</i>	299
24. —	<i>Positien en beantwoordinge der selver, misgaders Interrogaten, Re- probatien ende salvatien.</i>	302
25. —	<i>Bewijs.</i>	314
26. —	<i>Bewijs door brieven of instrumenten.</i>	317
27. —	<i>Getuigen.</i>	329
28. —	<i>Prasumptien.</i>	343
29. —	<i>Remonstrantien.</i>	346
30. —	<i>Pleidoien.</i>	348
31. —	<i>Dispositien op de Rolle vallende.</i>	355
32. —	<i>Readsumptie ende Procureurs vernieuwinge.</i>	361
33. —	<i>Het Officie des Rechters ontrent het afdoen van saken ende poin- ten van dien.</i>	363
34. —	<i>Rechts-eeden.</i>	368
35. —	<i>Sententien.</i>	369
36. —	<i>Reukeloose pleiters.</i>	376
37. —	<i>De kracht der sententie.</i>	380
38. —	<i>Actie en exceptie van gewijsder ding.</i>	384
39. —	<i>Sportulen ende Salarien.</i>	390
40. —	<i>Executie.</i>	392
41. —	<i>Wie niet ten vollen kan geëxecuteert worden.</i>	403
42. —	<i>Van Cessie en abandon van goederen.</i>	406
43. —	<i>Brieven van respijt.</i>	410
44. —	<i>Boedels Curatoren ende immisfie in de goederen.</i>	413
45. —	<i>Appel.</i>	417
46. —	<i>Revijs.</i>	429
47. —	<i>Groot Revijs.</i>	433

D E R D E B O E K

C Ap. 1. <i>Van Misdaden in 't gemein.</i>	Pag. 135
2. — <i>Eenige onbenoemde Misdaden.</i>	439
3. — <i>Oneigenlijke misdaden.</i>	441
4. — <i>Schade.</i>	442
5. — <i>Diefstal.</i>	447
6. — <i>Roof en geweld.</i>	450
7. — <i>Falscheit.</i>	497
	8. <i>Hoof</i>

Register der Kapittelen.

8. —	Hoon.	459
9. —	De straffe van Hoon.	463
10. —	Verschiden aenspraken over hoon en wanneer sy ophouden.	470
11. —	Echtbrenke en dubbele trouwe.	474
12.	Vrouwenschendinge, hoererije en bloedschande.	478
13.	Van Dood-slag.	480
14. —	Tovenaers, Bedriegers ende Land-loopers.	491
15. —	Gequeiste Majesteit met den aenkleve van dien.	494
16. —	Doleancie.	494
17. —	Lands-dievery Ampt-schendery en kopery, mitsgaders knevelery.	499
18. —	Monopolien.	502
19. —	Sluikery en Pacht-recht.	503
20. —	Gods-lasteraers, rookeloofse en valsche sweerders ende ketters.	507
21. —	Aenklagte ende verskeringe der misdadigers.	510
22. —	Het Pijnigen.	516
23. —	Straffen, eerstelijk aen het lijf.	525
24. —	Eerloosheit.	570
25. —	Brenken of geltboeten.	533
26. —	De Pligt des Rechters in het straffen.	536
27. —	Brieven van Remis.	540

E I N D E.

REGISTER

R E G I S T E R

der

S A E K E N.

Onderrigtinge tot den Leefer.

In het eerste deel zijn de *pages* ofte bladen geteeckent; maer daer letter *b.* staet, wort het tweede deel beteeckent ende met het eerste cijfertal het kap. door het 2. de versien.

A.
A Enwas of, wanneer en met wat effect in legaten, ervenissen, Schenkingen uit oorlake des doots plaets heeft. p: 293. 294. en volg.
 Abandon van goederen waer te doen b: 1. en 7. en 42. 3.
Academien b: 1. 9. 9.
 Academische rechtbank b: 1. 25. 24. ende 25.
 Accoorden over ervenissen van levende luiden, zijn ongeoorloft p: 449. n. 29. ten zy die geene wiens ervenisse gehandelt wort, sulx toestemde, en daer by volharde tot der doot toe pag. 565. n. 47. 48. in tegendeel kunnen accoorden over fideicommissaire ervenisse, tusschen fideicommissaire erfgenamen gemaakt, bestaen. p: 566. n. 49.
 Accoorden ziet beloften.
 Accoorden over testamenten sijn kragteloos, zoo 't testament by partijen niet is ingesien, p: 448, n. 24, 't welk echter geen plaets heeft in koop van ervenissen. ibid.
 Accusatie van *schrifturen* b: 2. 22. 13.
 Aede van aenneeminge b: 2. 4. en 3. 3.
 Actie ende verscheidene soorten van dien b: 2. 6.
 Actie uit eigendom, 't zy waere, 't zy

præsumptijf, of uit Erfrecht wat daer inne dient geconfidereert te worden, soo om de possessie, als eigendom te verkrijgen p: 310, § 1, 2, p: 311, hoe de actie uit volle eigendom genaemt wort, en wat conclusie daer inne genomen moet worden p: 312, § 9, 10, oft, om wat reden de oorlake of titel in dese actie dient uitgedrukt te worden § 10, 11, 12, 13, wie uit kracht van dese actie aansprakelijk sijn, of huirders, koopers, Lombaerden &c: kunnen aengesprooken worden p: 313, § 14, 15, 16, wie, niet besittende, nochtans voor besitters gehouden en aengesprooken kunnen worden p: 314, wanneer, en wien dese actie nuttelyk (*utilis*) competeert p: 315, § 23, of en wanneer, op 't gelt van de verkochte goederen, of op de goederen voor 't gelt gekocht, gegaen kan worden § 25, wat de gedoemde moet praesteren of in executie kan opponeren § 26. 27.
 Actie uit halve eigendom hoe menigley, de formulieren van dien p: 353. 354.
 Actie van ervenis wat conclusie vereist, by wien, en tegens wien kan aengesteld worden, of ook tegen die geene, die niets van de ervenis besit
 Rrrr sit

R E G I S T E R.

- fit, en nochtans voorgaet dat hy erfgenaem is p: 316, of ook tegens de kooper van de Ervenis, of, en in wat voegen geconcludeert moet worden tegens die geene, die ter quader trouwen de besittinge der ervenisse hebben verlaten, wat van de besitters moet gerestitueert worden p: 317, § 33, 34, wat vruchten, ook soose niet geëischt zijn, en van wat tijt alhier koomen p: 318, wie om een fideicommissaire ervenisse moet aengelprooken worden p: 319, § 42.
- Actie uit contracten** p: 483. n. 1. 2.
- Actie van Kopers en verkoopers** p: 483. 384. 485. 486. n. 3. 4. 5. 6. 7. & seq.
- Actie uit bewaergeevinge** p: 548. n. 4. & seq.
- Actien en gerechtigheeden of onroerlijke of onroerlijke goederen gerekent worden** p: 124. §. 10. 11.
- Actie uit maetschappij.** p: 508. n. 25. 26. 27. 28. 29.
- Actie uit huire.** p: 499. n. 1. 2. & seq. p: 503. n. 17. 18.
- Actie hypotekeer wanneer, en tegens wien gegeven wort** p: 386, § 1, 2, of't beneficium van discussie ook plaats heeft in de speciale hypoteken § 3. wat conclusie in de actie hypotekeer genomen wort soo tegens den schuldenaar, als tegens den derden possesseur § 3, 4, door wat tijt geprescribeert wort § 5. 7, waer door en op wat manier de prescriptie geinterrumpeert wort § 6, of de prescriptie plaats heeft tegen den Debitur en eigenaar p: 387. § 8. is ondeilbaar en competeert tegens elk besitter in solidum § 9, p: 388, § 10, behalven in de actie hypotekair ter sake gemaekte Legaten § 11, of ook plaats in roerlijke goederen heeft § 12, of en hoe verre op de penningen van't verpant goet gaet, wat vruchten, en wat verbeteringen alhier komen p: 389. § 13. 14. en volg.
- Actie kan gekocht worden** p: 449, n. 30. wat recht van aansprake een kooper bekooft p: 450. n. 31. of een schuldenaar aan een verkoper kan betalen, en van wat kracht dese betalinge is, ibid, & n. 32, een kooper van actien kan van geen schuldenaar meer eischen als hy aan de verkoper betaelt heeft ibid. n. 35 & n. 36.
- Actie ex l. diffamari** b: 1, 15, 35, ende waer aan te stellen b. 1. 26. 7.
- Actie uit sequestratie** p: 550. n. 17. 18. 19. uit onderwint, uit momberschap ziet. de M.
- Adam of wederlevendig wordende een vrou in dese werelt konde trouwen** p: 39. § 86.
- Adel ziet Edel.**
- Adoptie ziet Aenneeming tot kinderen.**
- Advijzen over 't vellen van sententien** b: 2. 35. 4.
- Wat een Advocaet zy ende plicht sampt qualiteiten des selfs** b: 1. 18. 1. 7 ende 5.
- Advocaet of getuigen moet tegen zijn meester** b: 2. 27. 30.
- Advocaten ende Procureurs t'zamen gevoegt.** b: 1. 19.
- Advocaten geen Cessie van hare Clienten.** p: 518. 19.
- Aenhangfels, aenwas, aenwerp, ziet eigendom door aenhangfel.**
- Aenklachte van misdaden** b. 3. 21.
- Aenkomelingen onderscheiden van burgers ende inwoonders** b. 1. 22. 6.
- Aenneeming tot kinderen wat, hoe menigerley, om wat reden, en met wat effect by ons ingestelt** p: 72.
- Aenneemingen tot kinderen wanneer tot d' Oppermacht behoort** b. 1. 9. 21. Afdrij.

R E G I S T E R.

Afdrijven van vrucht 3. 13. 39.
 Aensprake ziet actie.
 Afkoop wat, haer gebruik, en oorsprong van de naem p: 332, wat recht van eigendom geeft soo ten respecte van een derde besitter, als van den eigenaer van 't lant p: 333, § 8, 9, wanneer en tot wat prijs van den landtheer moet aengenoomen worden § 10, 11, en volg. of, en hoe verre wettig hypoteek geeft p: 334. §. 20. 21. p: 335. § 22. 23.
 Afgesende *misladers* niet gedoemt b. 3. 21. 31.
 Alienatie ziet vervreemdinge.
 Allodiale goederen welke p: 330. § 20.
 Ambachtslieden die haer betrouwt goet laten ontfelen. b. 33. 10.
 Amptschenderije gestraft b: 3. 14. 9.
 Amptverkooperije gestraft b: 3. 17. 11.
 Antichresis wat, hoe ingestelt wort, en hoe verre de vruchten daer af genoten mogen werden p: 382, § 6, 7, 8, 9, wat van 't Constitutum verschilt. §. 11.
Anticipatie in cas van appel b: 2. 45. 23.
Anticipatie in cas van revijs b: 2. 46. 10.
 Antwoorden tot twee finen b. 2. 18. 3.
Antwoorden ende middelen van dien, met onderscheit der selver van exceptien b: 2. 20.
Apostolen in cas van appel b: 2. 45. 19.
Appel, recht ende wijze van dien b: 2. 45.
 Appel in cas van executie. b. 2. 40. 42.
 Appel valt niet van de bysondere provincien tot de Staten Generael. b. 1. 6. 18.
 Appel Desert verklaert b. 2. 31. 7.
Appels effect in wat saeken ophout b. 2. 45. 38.
 Appointementen op rekesten haer kracht b. 1. 31. 30.
 Arbiters ziet *goede Mannen*.
 Armen die onderhouden worden wie, hoe menigerley p: 115, 116, aen wat

armen ervenissen en legaten konnen gemaakt worden p: 116, § 10, armen simpeljk genoemd wat armen verstaen worden § 11, 12, wanneer, en van wat vrienden onderhouden moeten worden § 13, p: 117, § 14, 19, 20, en volg' pag: 118, of ook halve susters en broeders, oomen en moeyen daer toe gehouden sijn p: 119, § 26, op wat plaets de armen moeten aengenomen en gevoet worden, § 30. 31. 32. &c.
 Armen van verboden gemeenten, of van die geene, die nooit inde gemeente sijn gewaest tot wiens laste koomen p. 120. § 35. 36. 37.
 Armen of tot enige diensten of bysondere pligten door de aelmoessen verbonden worden p: 121, § 31, 29, exempel daer van ibid:
 Armen haer goedje tot wien behoort, tot wien 't geene by haer verkregen wert p: 21. § 40.
 Arresten, onderscheyt ende maniere van dien b: 1. 31.
 Arresten personeel in Frieslandt ongebruycelijck n, 4, Practijk der Stadt Leeuwarden daer ontrent n. 5.
 Arrest op goederen, maniere ende gevolg van dien b. 1. 32.
 Wie ende wat niet gearresteert kan worden n. 12.
 Arresten of, en voor wat Geregte regt van praferentie geeven, p: 407. § 75. 76. 77.
 Arresten moogen niet gedaen worden aen die geene, die op vrie merkten koophandel dryven pag. 351. n. 38.
 Arrest kan gedaen worden op 't gelt van een matroos die zeylreed staet, maer sijn persoon kan niet gearresteert worden pag. 616. n. 21.
 Articulen voor bekend gehouden om weygeringe van eedt b. 2. 24. 27.
 Assignatie van wat effect pag: 5. 19. n. 7.

R E G I S T E R.

Affurantie wat en van wat kracht
pag: 571. n. 75. 76.
Atterminatie van tijt b: 2. 43. 6.
Avontmael geen oorfaeck om actie van
injurie te verliefen b: 3. 10. 18.
Authentica. si qua mulier, ziet
borge.

B.

B Ankhouders of de gestolene goede-
ren aen d'eigenaars om niet moeten
overgeeven p: 11. § 61. p: 313. § 15.
Beantwoordinge van articulen na de
conclusie b. 2. 24. 47.
Bedelaers gestraft b: 3. 14. 10.
Bedelaers, en sterke bedelaers wat
haer straffe is p: 122. § 42.
Bedriegerije gestraft b: 3. 14. 8.
Bedroch ende actie daer uit b. 3. 2. 7.
Bedrog geeft restitutie b. 1. 39.
Bedrog in Contracten wat pag: 464.
n. 30.
Beedleeninge wat pag: 544. n. 7, waer
in verscheelt van bruikleeninge
pag: 545. n. 7, 8, actie uit beedlee-
ninge n. 9, 14, 11, 17, 13, is geen
præscriptie onderworpen pag: 545.
n. 13.
Beedleeninge eindigt met de doot van
de ter beede besitter pag: 545. n. 9.
Actie uit *beedleeninge* pag: 545. n. 9.
10. 11. 13. 13.
Beedleener, wat sorge dragen moet
en wat schult boeten pag: 545. n. 8.
Verjaringe heeft geen plaats in precario
of *beedleeninge* pag: 545. n. 13. ten
zy een beedleener het als eigen
heeft begonnen te besitten ibid.
et n. 14.
Beedleener possideert het goet niet dat
hy ter beede besit pag: 545.
Beesten die schade gedaen hebben
b: 3. 25.
Beheeringe wat pag: 4. 87. n. 2.

Beheeringe ofte 't regt van beheeringe
om wat p: 126, § 2, hoe meenigerley
p: 127. § 4.
Belofte wat pag: 557. n. 4.
baert actie en aenspraek, en is hee-
dendaegs, soo veel als stipulatie
n. 2, 3, wordt door vervulling aen
de eene kant onbenoemd Contract
n. 3.

Beloften moeten een oorfaek hebben,
vervolgens moet in schriftelijke be-
loften de oorfaek uitgedrukt wor-
den, of geeven geen actie pag: 558,
n. 6, de oorfaek uitgelaten zijnde,
of oock donatie gepreesumeert kan
worden n. 7, item of deselve uitge-
laten zijnde niet beweesen soude
mogen worden n. 6.
Beloften sijn uitdrukkelijke of stilswy-
gende, en wat uitdrukkelijke en
wat stilswygende sijn pag: 558, n. 8,
9, soo een schult eischer het hand
schrift van de schult overgeeft, of
die verstaen wort te beloven van
de schult niet te sullen eischen, of
andersins of de schult gepreassumeert
wort voldaan te sijn n. 9, weeder-
geeven van pandt, wanneer bevrijd
van pand recht en wanneer niet n. 10,
het houden van de schult brief al-
leen, sonder bewijs van overleeve-
ringe, bevrijt niet altoos, soo re-
denen gevonden worden, dat de
debiteur de brief wel anders konde
hebben bekoomen, sonder over-
leevinge van den Crediteur
p: 559. n. 11. 12. 13.

Beloften onder onmogelijke of onbe-
hoorlijke voorwaerden, sijn nul
p: 570, n. 68, wanneer aenspraek
kan vallen over belofte gedaen on-
der voorwaerde, die noch niet ver-
scheenen is n. 69. 70.
Beloften onder voorwaerde, verbinden
den beloover, schoon die geene die
yets belooft is, sterft voor de ver-
val.

R E G I S T E R.

vulling van de voorwaerde p: 570, n. 72, Ter contrarie is het inschekagien by testamente *ibid*:
 Beloften van een daet of vervult moeten worden, dan of een beloover volstaen kan met de boete van het interest p: 572. n. 79.
 Beloften zijn krachteloos, als de strijdicheit ondeilbaer is. gelijk als de eene van een peerd handelde, de ander van een koe p: 568. n. 59, de eene meende dat hy met Jan handelde, en het was pieter n. 60, strijdicheeden van minder belang maken de beloften niet onnut n. 61, gelijk, als het abuis in de stoffe is, wanneer partijen een en't selve lichaem voor hebben n. 62.
 Belofte op voorwaerde en op dag van wat effect p: 569. n. 63. 64. & seq.
 Beloften hoe verdeilt worden en hare soorten p: 558. n. 8. 9. 10. p: 561. n. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21.
 Beloften van wat persoonen gedaen kunnen worden en van wat persoonen niet p: 563. n. 32, & seq, en aen wie beloften kunnen gedaen worden. *ibid*. Of yemand voor een ander yets bedingen kan p: 564. n. 40. 41. 42, en of ymand voor een ander yets belooven kan n. 43, en of yemand yets van een ander te doen belooven kan p: 567. n. 53. 54. 55.
 Beloften over wat saken kunnen worden gedaen en over wat saken niet p: 565. n. 44. & seq.
 Beneficie van competentie b. 2. 41. 1.
 Beneficie van Inventaris door wie, van wien, om wat reeden en binnen wat tijt versogt moet worden p: 360, § 9, p: 261, § 11, door wien, en binnen wat tijt het Inventaris gemaekt moet worden d: § 9, d: p: 261, § 12, waer voor de Erfgenaem borge moet stellen p: 262, § 14, wie geroepen moeten worden, om't In-

ventaris te sien interineeren, en wat het den Erffgenaem schaecht, indien iemand van de Crediteuren of legatarissen niet geroepen is § 15, 16, 21, wat regt in cas van oppositie tegens Inventaris § 17, 18, 19, wat peene ofte straffe den Erffgenaem onderworpen is, indien 's Landts ordonnantie niet præciselijk naekoomt, wat voordeelen daer tegens trekt, indien hy alles punctuelijk achter volgt p: 263, of, en wanneer door 't nalaten van Inventaris de trebellianica, of legitima verlooren wort p: 264, § 28, 29, wat de Erffgenaem moet waer nemen ontrent de betalinge der Crediteuren § 31, 32, p: 26, of en waerom borge kan eischen voor de betalinge § 35, 37, wat recht, indien een achterste crediteur voor een die meerder recht heeft betaelt is, § 36, wat ontrent 't beneficie van Inventaris door 't placcaet van den 21. Februarij 1685 is vernieuwt en gestatueert p: 266, 267, of, en wat profijt de erfgenaem volgens gemelde Placcaet uit den boedel kan trekken § 46, explicatie, en extensie van gedachte placcaet § 35, 37, erfgenaem onder beneficie van Inventaris wort door een suiwere Erfgenaem uitgeslooten, mag nochtans, nae verkreegene brieven, doch voor 't interimement, te rugge treden, en de ervenis suiwer aengaen p: 268.
 § 48. 49.
 Bescègeling wanneer en tot wat einde, by d' Overigheit in sterfhuisen gedaen moet worden p: 95. § 4.
 Beschrijvinge (Inventaris) van sterfhuisen wanneer ten overstaen van 't Gerechte, wanneer sonder 't Gerechte kan gedaen worden p: 96, § 5, 6, 7, of by testamente, of ook buiten testament kan verbooden worden p: 95. § 3. p: 96. § 7.
 Rrrr 3 Be-

R E G I S T E R.

Beschrijvinge van goederen of en waer
om in 't begin van 't houwelijk noodig
en profijtelijk p: 65, § 34. waerom
noodig by 't eindigen. p: 67. § 19.
Beschrijvinge moet geschieden door
de Overigheit, ook wel beseegelin-
ge n, 16, ten zy by testament an-
ders geordonneert was.
Bezittinge wat p: 150, § 2, hoe meni-
gerley § 3, wat natuurlijke, wat
burgerlijke bezittinge zy § 4, 5, 6,
op wat wijze verkregen, bewaert
en verlooren wort § 7, 8, welk de
voornaemste effecten van de bezit-
tinge zijn p: 151. § 10. 11.
Bezittinge en rechtsmiddelen daer on-
trént b, 2, 7, middelen van bezittin-
ge te verkrijgen cap: 8.
Middelen om *bezit* te behouden cap: 9,
om *bezit* weder te krijgen cap. 10.
Middelen van *bezit* tot vertooningen
c: 11, manier van procederen tot de
zelve middelen c: 12.
Betalinge mag aen geen boode geschie-
den, maer wel aen Deurwaerders
b: 1. 20. 4. ende 2.
Betalinge wat p: 657, n, 3, en hoe ver-
scheelt van in betalinge te geven
n, 5, 6, 7, mitsgaders de effecten van
betalinge en in betalinge te geven
ibid: niemandt kan een crediteur te-
gens zijn dank yets in betalinge ge-
ven n, 8, die 100 guldens aen ware
schuldig is, kan of ware of gelt ge-
ven, maer gerechtelijk aengesproo-
ken zijnde, moet dat geven dat de
crediteur eischt p: 658, n, 9, een de-
biteur kan zijn crediteur tegens zijn
dank niet met partijen betalen n, 11,
ten zy de schuld maer ten deele li-
quijd is, dan moet een crediteur het
liquide ontfangen. n. 12.
Betalinge voor een gedeelte by een
ander willens gedaen zijnde, soo
is de betaelder niet genootsaekt het
resterende mede te betalen, ten zy

de schulden sijn approbatie noodig
hebben; als in de persoon van een
vader nopens de schult van sijn soon
van een man nopens de schult van sijn
vrouw en soo voorts p: 659. n. 13.
Betalinge moet van een crediteur aen-
genoomen worden, alsze hem op
bequame tijt en plaetse gepresen-
teert wort, jae al was het ook
voor de bedongentijt, ten ware dat
de tijt ten profijte van de crediteur
bedongen was, en kan een debiteur
by weigeringe de penningen config-
neren p: 659. n. 14. 15. 16.
Betalinge gedaen by een minderjarige
buiten kennisse of last van sijn cura-
tor, maekt den crediteur geen ei-
genaer van de penningen noch be-
vrijdt de minderjarige van schult,
als nae dat de ontfangene pennin-
gen zijn verteert p: 659. n. 18.
Betalinge kan worden gedaen by een
volmacht p: 660, n, 19, maer als een
volmacht betaelt, dat een ander niet
schuldig is, soo kan hy dat van dien
voor wien hy betaelt heeft, niet weer
eischen n, 20, en betaelt hy tegens
dank van de schuldenaer, soo kan
hy ook van dien niet weer eischen
sonder genoomen cessie ibid.
Betalinge kan met allerhande munte
geschieden, soo maer de crediteur
daer geen schade by heeft p: 658.
n. 10.
Betalinge gedaen aen die geene die
onder voogden staen, of 't bewint
harer saken niet hebben, geeft geen
bevrijdinge van schult, p: 660, n,
26, maer de crediteur heeft recht
om de penningen weermome te ei-
schen, soo de selve voor handen,
of voor soo veel de ontfangen daer
af geprofiteert heeft ibid.
Betalinge aen wie gedaen kan worden
p: 660. n. 22. 13. & seq.
Betalinge in tijt van oorlog aen den
viand.

R E G I S T E R.

- viand, in plaats van den crediteur, uit dwang gedaen, of bevrijdinge van schult geeft d: 661. n. 25.
- Betalinge strekt eerst in verminderinge der interessen, en daer nae van 't capitael, ten zy de interessen illiquijd zijn p: 661. n. 26.
- Betalinge belooft by boete en pene p: 661. n. 27.
- Betalinge gedaen by een schuldenaer, die aen de selve crediteur verscheiden posten schuldig is, nopens wat posten de betalinge geoordeelt wort geschiedt te zijn p: 662. n. 28. 29. 30. 31. 32.
- Betalinge op wat tijt en plaetse geschieden moet p: 663. n. 33. 34.
- Betalinge gedaen van de laeste termijnen bevrijdt een schuldenaer niet, soo hy om de eerste termijnen wort aengesproken p: 663. n. 35, ter contrarie is het in pachten en renten, welke in de drie laeste jaren betaelt zijnde, den schuldenaer bevrijden noopens vorige jaren die geëischt worden ibid.
- Onrechte *betalinge*, geeft aanspraak tot weder vordering van 't betaelde p: 634. n. 1, 2, is gelijke veel of de onrechte betalinge geschiet sy, door doolinge in feyten of in rechten n. 2, ten ware hy door billijkheit of natuurlijke verbintenisse, verknogt was tot de betalinge n. 3, dat evenwel dese limitatie lijst, zoo de burgerlijke wet de natuurlijke verbintenissen niet heeft willen vernietigen n. 4, te weeten zoo dese te niet doeninge geschiet tot voordeel van de betaelder, anders niet p: 635 n. 5, maer als de wet, de natuurlijke verbintenissen wel kragteloos maekt dog niet verneitigt, zoo kan 't betaelde niet weder geëischt worden n. 6.
- Onrechte *betalinge*, geeft geen aanspraak tegens een derde, maer alleen tegens den ontfanger of zijn erfgenaamen p: 635, n. 7, manier van aanspraak uit onrechte betalinge ibid. van wat tijt interessen moeten betaelt worden van den ontfanger p: 636, n. 8, gevallen in welke de weedereisch wegens onrechte betalinge geen plaats heeft n. 9, 10, 11, en wat in pleits accoord n. 11.
- Onrechte *betalinge* hoe verre zich uitstrekt, en wat daer onder begrepen wort p: 637, n. 12, 13, 14, & seq. minderjaerige en die onder voorgeden staen, zijn de weedereisch van onrechte betalinge niet onderworpen, als voor zoo veel zy voor tegenwoordig daer by gebatet zijn n. 17.
- Bewaergeevinge wat p: 547, n. 1, bewaerneemer is gehouden het goet ten allen tijde wederom te geeven, schoon 'er een tijt is gestelt ibid, n. 9, wat actie uit bewaergeevinge spruit p: 548, n. 4, wat schult een bewaerneemer boetet, n. 5, 6, 7, bysonder recht van bewaergevinge uit jammerlijke oorsaeken ibid: n. 8.
- Bewijs ende middelen van dien b: 2. 25.
- Bewijs post interlocutoriam b: 2. 23.
- Billijkheit der wetten wat, is tweederley, natuurlijke, en burgerlijke, wat natuurlijke, wat burgerlijke billijkheit zy p: 2, § 13, 14, 15, 16, alwaer Exemplen van de burgerlijke billijkheit, moet aangemerkt worden in 't algemeen, en niet ten oplit van bysonder geval, hoe verre hoge of lage Regters deselve mogen volgen, of buigen, exempelen dies p: 3, § 16. 17. en volg.
- Bloetschande ende straffe van dien b. 3. 12. 12.
- Bloedverwantschap, hoe verre in materie van houwelijk wort geconfideert, hoe verdeilt, wat algemeene regulen daer in, so na civile, als paus-

R E G I S T E R.

- pausselijke wetten sijn aen te merken, exempelen dies p: 37. en 38. siet houlijk.
- Bloetverwantschap wort by de heeren vanden Hove van Frieslandt in t'voeteeren of excuseeren na't pausselijke regt onderhouden p: 38. § 77. en 80.
- Boden en consenten wat, en tot wiens profijte koomen p: 460, n. 2, 3, en 4, waer over geschieden en waer van betaelt worden n. 5, 6, en p: 461, n. 7. 8. en 9, redenen van boden en consenten. n. 10, en 11, wanneer geschieden moeten p: 462. n. 15. by wat poene ibid, & n. 16, wort nochtans compositie over de poene toegestaen ibid, n. 17, ende verbeurtmakinge geschiedt sonder nadeel van een derde ibid. n. 18.
- Boden van't hof ende gericht haer plicht b. 1. 20.
- Boedels curatoren b. 2. 44.
- Borge, sonder cessie te nemen, betalende, of die actie heeft tegens de principale debiteur p: 521. n. 25. 26. 27. en 28.
- Borgtochte te zijn, en kan't niet gezegt worden, als voogden, administrateurs, of die in qualiteit contraheren, haer eigene goederen of zich selfs verbinden, vervolgens zijn de zulke de bekende beneficien in borgtochte, niet geschapen p: 613. n. 27. 28.
- Borge die zich beneffens een vrouw tot borge stelt, is voor't geheel verbonden, schoon'er geen renuntiatio is. p: 593. n. 9.
- Borge hoe nootzakelijkende eigen in't vruchtgebruik p: 344, § 14, 15, 16, aen wat personen, en in welke gevallen geremitteert wort § 17. 18. en volg.
- Borge competeert't beneficium van splitsinge of divisie niet, als de medeborge insolvent is, na de rechtlijke aanspraek van den Crediteur p: 599; n. 21, 't beneficium van divisie strekt zich ook uit tot die geene die in solidum verbonden zijn voor't geene meer personen genooten hebben n. 27, meer borgen zich in't geheel of voor al te mael verbindende, of die daer door dit beneficium van divisie gerenuntieert hebben n. 23, als de crediteur yeder borge voor sijn aendeel aanspreekt, soo heeft hy de borgtochte verdeelt, maer een voor sijn part aansprekende, kan den selven nog voor de andere gedeelten mede aanspreken n. 23, 't beneficium van divisie heeft geen plaats in borgen voor een curator ten profijte van weesen n. 24, nog als yemant borge wort, dien naderhands een minderjarige wort bygevoegd, soo deselve restitutie verfoekt, anders is het, soo hy met de minderjarige op een tijt borge wort p: 600. n. 25.
- Borge betaelende sonder cessie te nemen, of die eenig aanspraek heeft op den origineele debiteur of sijn meede borgen, en of de cessie naderhants genoomen krachtig is p: 610; 601. n. 21. 28. 29. een crediteur is ongehouden cessie te geven, soo het tot sijn eigen nadeel soude strekken n. 80.
- Borgtochte is van eng recht, deshalven een borge voor't gewijsde, kan niet aengesprooken worden, indien de debiteur van de eerste instantie is ontslagen, schoon deselve by nieuwe instantie is gecondemneert p: 602, n. 33, of een borge voor't gewijsde ook in cas de appel verbonden blijft n. 34. 35. 36.
- Borge betaelt hebbende heeft actie tegens den schuldenaer, ook sonder cessie p: 603. n. 37.
- Borge verarmende, kan een schuld niet

R E G I S T E R.

niet genootsaekt worden, een nieuwe borge te stellen, ten sy de borgtochten nootsakelijk sijn p: 603. n. 38

Borge die 't recht van spliffinge niet heeft afgestaen, heeft actie tegens den crediteur indien zijn medeborgen solvent sijn, om hem aen te spreken dat sijn meedeborgen solvent sijn, vervolgens dat hy voor haer insolventheit niet wil instaan p: 603, n. 39, 40, 41, hoe verre dit soude kunnen uitgestrekt worden tot die geene die 't beneficium van order competeren n. 41. 42.

Borge wanneer die de principale schuldenaer kan aanspreken om van de borgtochte bevrijd te worden p 604. n. 43. 44. & seq.

Borge, die tot sijn securiteit, de penningen onder hem sal behouden, tot dat hy van de borgtochte sal wesen ontslagen, of die onder contraborge, genootsaekt is de penningen wederom over te geven p: 605. n. 46. 47.

Borgen kunnen niet sijn, krijgsliden, p: 607, n. 2 3, vrouwen n. 4, welke laeste borgtochte ruim genoomen wort en strekt zich uit tot alderhande verbintenissen van vrouwen voor andere, n. 5, 6, 7, 8, borgtochte van een vrouw is ipso jure nul. 1. als ze geschiet voor de man. 2. als ze niet gepasseert wort by een publijk instrument p: 608, n. 9, in welke gevallen de borgtochte van een vrouw wort toegelaten p: 609, n. 13, 14, & seq, geschiedende in een privaet instrument, alsze met eede bevestigd wort, is goet p: 610, n. 18, 19, 20, geschiedende voor een man, moet het instrument publijk sijn, en de eed corporeeljk gepraesteert n. 20, 21, 27, of een vrouw onder renuntiatie.

Borge wie p: 595, n. 2, des zelfs onder-

scheit tusschen een uitloover of expromissor n. 3, lastgevers om yemand gelt te verschieten sijn als borge verbonden p: 596, n. 4, yemand zeggende die man is goet of diergelijke wort niet verbonden, als alleen ten respecte van een minder, arige ibid.

Borge kan gestelt worden voor allerhande saken, ook voor misdaden p: 596, n. 5, soo se niet aen den lijve gaen, ibid. kan zich niet verbinden tot bannissement of gevangenissen n. 7, maer wel dat een misdadige voor recht sal verschijnen n. 8, merkelyk onderscheidt in dit voorval tusschen geschrevene en niet geschrevene borgtochte n. 9. 10.

Borge kan niet geëyscht worden van een man, voor de behoudenis van 't houwlijx goet p: 596. n. 11.

Borgtochte kan niet gelden, in simpel burgerlijke of natuurlijke verbintenissen p: 597, n. 17, te weeten soo de natuurlijke door de wet verbooden is, anders al n. 13, borgtochte kan niet hoger maer wellager sijn, als de principale schuldt n. 14.

Borge competeert 't beneficium van discussie niet, als de principale schuldenaer notoir insolvent is p: 598, n. 17, als hy uitlandig is ibid. als de borge dit beneficium gerenuntieert heeft ibid. als de principale schuldenaer een Souverain of machtig is n. 18, wat soo de borge zich als principael heeft verbonden n. 19.

Bouwen op een anders gront of, en wat recht geeft p: 140. § 9. p: 141. § 14. 15. 16.

Brandstichters straffe b: 3. 6. 17.

Brieven van inventaris verleen b: 2.

Brieven van respijt b: 2. 43.

Breuken ende oorsaken van dien b: 3.

R E G I S T E R.

Actie uit *bruikleeninge* p: 546. n. 15. & seq.

Bruikleender, of die gehouden is, so
sijn goet veel verergert is, 't selve
wederom aen te neemen, mits ont-
fangende vergoedinge van de ver-
ergeringe, dan of de bruiker het
goet moet behouden en de gansche
waerdije betalen p: 546. n. 17. & seq.

Bruikverkrijginge wat, om wat reden
ingevoert, wat saken daer toe ver-
eischt worden p: 152, hoedanigen en
hoe langen besittinge, hoe veele
jaren p: 153, § 8, 14, wat recht een
Erfgenaem, kooper, of schenker in
desen geschapen is n, 15, 16, en volg.
wat recht ontrent de vruchten van
immobile goederen obtineert p: 154,
n, 22, wat goede trou in desen ope-
reert, wat een bequame titel n, 23,
24, en volg: en 't gebruik daer van
p: 155, om wat oorsaken, en in wat
goederen geen plaetse heeft p: 155,
n, 37. p: 156 en 157.

Bruikleeninge wat p: 544, n, 1, waer
in verscheelt van verbruikleeninge
of mutuum n, 2, 3, 4, item van beed-
leeninge of precarium n, 7, wat actie
daer uit spruit p: 546. n. 15. & seq.

Bruikleener wat sorge moet dragen
en wat schuldt beteren p: 544. n. 5, 6.

Bruitfgave wat, wie de eigendom toe-
behoort, wanneer tot den man we-
derkeert p: 47. n. 4. 5. 6. 7.

Buit van vianden genoomen aen wie
toebehoort p: 131. n. 25.

Burgers wie p: 24, n, 35, 30, 37, 't bur-
ger-recht hoe verre zich uitstrekt
n, 38.

Beschrijvinge van de *Burgerschap* b: 1. 2.

Burgers ende *Inwoonders* onderscheit
b: 21. 22, 23.

Waerom een *Burger* lijf en goet voor
't vaderlandt moet wagen b: 1. 3. 15.

Eerste verbont van *Burgerschap* in een
gemeintens-wijse regeeringe be-

staende in een onderwerpinge van
't mindergetal aen meerdere b: 3.
6. ende 5.

Wat dingen niet onderworpen zijn
aen 't verbont der *Burgerschap* n. 17.
ten eersten het geene by God be-
paelt is, ten 2. een boos opset om
minder gedeelte te verdrucken ten
3. de doot by openbaer ongelijk en
gewelt te lijden n. 18. 19. 20.

Burgers ongehouden aen capitalen by
hare Regenten opgenomen b. 1. 8 18.
en 5.

C.

Cautien voor de *litis contestatie*, of
die nootsakelijk met borgtochte
moeten bevestigd worden. p: 561.
n. 30.

Cautie kan geëyscht worden, van een
schuldener, die op seekere tijt ge-
houden is, 't zy kooper, huurder,
legataris, of anderzins, soo eenig
misvertrouwen op hem valt p: 561.
n. 24. 25. 26. 27.

Cautien ter zake van pleit b: 2, 19,
voor pleits onkosten n, 2, van in
regt te sullen verschijnen n, 4, het ge-
wijfde te betalen n, 8, *Cautie de rato*.

Censure t'eenemael kerklijk b. 1. 10. 53.

Cessie wat p: 517, n, 1, deszelfs ver-
eischen n, 2, wat titels of oorsaken
in de cessien gerequireert worden
p: 517, n, 3, wat in cessien van Ker-
kelijke of minderjarige goederen,
gerequireert wort p: 518, n, 4, de
clausule in schultbrieven, of aen den
wettigen toner deses, van wat kragt
p: 518, n, 5, 6, wie cederen kan ofte
niet p: 518, n, 8, *Advocaten* en pro-
cureurs mogen van haer clienten
geen cessie neemen nopens de sake
die sy bedienen p: 518, n, 9, Mom-
bers en voogden mogen geen cessie
nemen van haer minderjarige self
nae het einde van de voogdij p:
518,

R E G I S T E R.

- § 18, n. 10, wat faken gecedeert of niet gecedeert kunnen worden p: 519, n. 11, 12, 13, 14, en 15, in wat faken yemant verbonden is cesfiet te geven § 20, 521, n. 16, & seq: of een borge betalende sonder cesfiet te nemen, actie heeft tegens de principale debiteur p: 521, n. 25, 26, 27, en 28, een principale actie gecedeert zijnde, volgd ook den aenhang, als hypoteek &c. p: 522, n. 30, 31, als een schuldenaer niet betalen kan, is een cedent niet gehouden p: 527. n. 32, of een cessionarius reconventie behoeft te staen van den schuldenaer p: 522, 523, n. 33, 34, 35, 36, Deselve moet compensatie staen p: 593, n. 36, moet alle weeren en exceptien staen n. 37, of een cessionarius, cesfiet hebbende sonder procuratie, als lasthebbende van de cedent kan ageren p: 524. n. 39.
- Cesfiet* van goederen b: 2. 42.
- Circumductie* van instantie b: 2. 31. 5.
- Circumductie* van Instantie nae de litis contestatie weinig gebruikelijk b. 2, 24, 29,
- Citatie*, der selver recht ende effect b: 2. 1.
- Contumacien*, boete ende effect van dien b: 2. 2.
- Clausula constituti* wat, en wat recht geeft p: 151. § 9. 10. 11.
- Codicil* wat, waer in van een Testament differeert p: 173, of yemant kan onterven of substitueren § 6, p: 174, § 8, of de naem van de erfgenaem by testament opengelaten in de codicil kan uitgedrukt worden, § 7, wat onderscheit in rechte of een Codicil alleen staet, dan of 'er een testament benevens 't codicil voor handen is p: 174, § 9, 10, of en hoe verre door een volgende testament, of codicil verbrooken wort § 11, of 't een codicil kan wesen indien yemant een testament willende maken, en 't selve een testament noemende eenige solemniteiten daer aen ontbreken § 12. p: 175. § 13.
- Codicillaire clausula* wat volgens 't Keyserlijke Recht, wat volgens de practijke opereert p: 175. § 15. 16. 17. en volg. p: 176. p: 305. §. 9. 10.
- Collatien*, vide inbreng der kinderen in haer ouders boedel.
- Commissarien* op de rolle, onder 't zegel by apostille tot Taxatien, tot desolate boedels ante litem contestatam, met of sonder verbael b: 1. 16.
- Commodatum*, ziet bruikleeninge.
- Communio* ziet gemeenschap.
- Communien* van appel twederley b: 32. ende 5.
- Compensatie*, ziet verlijkinge.
- Compensatie* moet een cessionarius staen p: 523. n. 36.
- Competentie*, ziet beneficie.
- Compromis* b: 1. 24. 3. ende 8.
- Compulsorien* in cas van appel b: 2. 45. 20.
- Concludendo* ende gebruik van dien b: 2. 22. 7.
- Contraconcludendo* niet legael b: 2. 22. 8.
- Concussie* ende straffe van dien b: 3. 17. 18.
- Condemnatie* tot interest doorgaens in de sententien b: 2. 36. 8. ende 5.
- Condictio indebiti* ziet onrechte betalinge.
- Conditie* en beding wat in materie van houlijk verschillen p: 29. § 18. 19.
- Conditie* ofte voorwaerde van yets niet te doen, gestelt in een testament, belet niet, dat die gene die yets onder die voorwaerde gemaakt is, 't gemaekte niet soude kunnen eischen, mits stellende borge p: 570. n. 71.
- Conditie*, ziet voorwaerde.
- Conditie* ofte voorwaerde, die onmogelijk

R E G I S T E R.

- gelijk of onbehoorlijk is, gevoegd by een contract, maekt het geheele contract nul p: 570. n. 68.
- Conclusie in het afdoen van faken, b. 2. 35. 11.
- Confessien in ende buiten recht b: 2. 23. ende 5.
- Confiscatie van goederen ongebruikbaar b: 3. 25. 1.
- Confusie, ziet schult vermenginge.
- Conscientie geen oppermacht onderworpen b: 1. 10. 16. ende 5.
- Consenten, ziet *boden*.
- Consignatie by een debiteur gedaen, bevrijt hem van interessen en 't pericul van 't gelt p: 659. n. 14. 15.
- Consignatie strekt voor geen betalinge, dan nae praesentatie en oblatie p: 681. n. 1. effecten van consignatie, ibid: en n. 2, 3, in wat faken oblatie met protestatie genoeg is p: 682, n. 2, 3, en wat effecten sodanige oblatie met protestatie baert ibid. oblatie rechtlijk in een proces gedaen, heeft deselve kracht, als oblatie en consignatie buiten rechte n. 3, indien de commissaris of griffier de penningen voor geconsigneert hout, of daer door de cours van interessen op-houdt n. 4.
- Consignatie kan worden herdaen, en de penningen wederom gelicht, soo lange de consignatie by partije niet geapprobeert is p: 686. n. 5.
- Consignatie gedaen sonder overroeping van die gene, die de penningen toekomen, bevrijt den confignant niet p: 683. n. 6.
- Continuatien op de rolle toe te staen b: 2. 31. 17.
- Contract wat p: 440, n. 20, is eigentlijk of oneigentlijk ibid, n. 21, wat eigentlijke en wat oneigentlijke contracten zijn, ibid, eigentlijke worden gescheiden in genoemde en ongenoemde, ibid, n. 21. wat genoemde zijn en wat ongenoemde ibid, eigentlijke genoemde zijn drie 'erley ibid, n. 23. de vierde soorte bestaende in woorden of stipulatie, by ons afgeschapt ibid, n. 24, en p: 441, n. 25.
- Contracten van Friesen gemaakt in vreemde landen hoe, waer, en wanneer effect hebben p: 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20. van vreemden in Frieslandt ibid.
- Contracten geven rechtbank ter plaetse van handel ende in wat voegen 2. 1. 24.
- Contracten die oneigentlijke genaemt worden, wat in haer soorten p: 614. n. 1. 2.
- Constitutum of clausula constituti wat, d'effecten dies, en wat van de Antichresis verschilt p: 382, § 11, wat in de praeferentie van hypoteeken opereert p: 398. § 43. 44. 45.
- Contra reprobatoire getuigen b: 2. 28. 58.
- Copien ende Authentificatie van dien b: 2. 26. 29.
- Costumen, ziet, *wetten* onbeschreven.
- Crediteur, of die gehouden is, voor de betalinge van 't geheele capitael met de interessen, sijn ontfangene pand te restitueren, wanneer een debiteur of borge praesenteert, of beter pand p: 552. n. 5. 6. 7.
- Curatoren van boedels b: 2. 44.
- D.
- D**ebiteur die het instrument tot sijnen nadeele vertoont, doorgestreken of gescheurt, sonder quittance, moet somtijts bewijzen dat hem het instrument is overgegeven, eer hy bevrijt is p: 666. n. 9.
- Decreet om te vervreemden by wien, en van wat overigheid versocht moet worden, en om wat reden geaccordeert

R E G I S T E R.

- deert wort p: 418. 419. 420.
 Decreet op executoriale verkopenen b: 2. 31. 13.
 Defenfeurs, ziet intervenienten.
 Deilinge van goederen, ziet gemein-
 fchap.
 Delegatie wat p: 669. n. 7. en ziet fchult-
 vernieuwinge.
 Denuntiatio tot leveringe van fchrif-
 tuiren b: 2. 22. 16.
 Denuntiatio tegens gebouwen ziet ge-
 bouws opkondingen.
 Depositum, ziet bewaergevinge p: 547.
 Deurwaerders plicht ontrent *d'execu-
 tie* b: 2. 40. 28. ende 5.
Duplijc b: 2. 22. 1. ende 5.
 Deurwaerders haer ampt b. 1. 20. 6.
 Dienftboden, wat haer plicht, 't plac-
 caet van den 24. maert 1671, op dat
 ftuk geëmaneert p: 77. en 78.
 Dienftbaerheit, wat veltdienftbaer-
 heit, wat erfdienftbaerheit fijn,
 p: 355, § 2, foorten van veltdienft-
 baerheit § 3, en volg: p: 356. foor-
 ten van huisdienftbaerheeden opge-
 telt en befchreeven p: 357, § 358,
 gemeine Eigenschappen van d'een
 en d'ander p: 359, § 1, 2, en volg:
 fijn beide onlichaemlijk, ondeilbaer
 § 2, 3, verpligten niet tot iets te
 doen of te maeken behalven alleen
 de fervituit van op-timmeren p: 360,
 § 4, 5, 6, moeten beide een gedui-
 rige oorfaeke en bequaemheit heb-
 ben § 7, p: 361, n. 8, moeten beide
 meer tot dienft van de heerfchende
 fake, als tot vermaek ftrecken § 9,
 10, 11, of om winft en handel te
 doen n. 12, kan fonder het goed niet
 dadelijk verkreegen, maer wel be-
 looft worden p: 363, n. 15, vereif-
 fchen dat geen mede, fonder 't wel-
 ke fy niet vrijlijk kunnen g'exerceert
 worden n. 16, vereiffchen mede eni-
 ge nabuurfchap en bygeleegentheit
 n. 17, worden verftaen op 't geheer-
 le Erf te leggen, end' effecten daer
 af n. 18, kunnen teegens iemants
 wille door den regter ten opfigte
 van de billikheit opgeleit worden
 p: 364 n. 19.
 Dienftbaerheeden hoe gefigt worden,
 welke de eerfte, welke de naefte
 oorfaeken fijn p: 364, n. 1, p: 365, on-
 derfcheit van de effecten van dien
 p: 366, n. 8, wat Actien en conclusi-
 en daer uit gefchapen fijn p: 367,
 hoe de leeveringe in de Dienftbaer-
 heeden genoomen wort n. 2, hoe lan-
 ge de tijt van præfcriptie loopt n. 4,
 op wat wijfe door fimple belofte,
 of testament, fonder leveringe ver-
 kreegen worden p: 366, n. 9, 10, of
 feitelijk kunnen belet en geweert
 worden n. 11.
 Hoedaenigh, en voor wat regters or-
 dinary over de *Dienftbaerheeden* ge-
 procedeert wort p: 368, n. 20, en volg:
 waer door de Dienftbaerheeden ver-
 loren worden p: 369. 370.
 Dieftal ende ftraffe van dien b: 3. 5,
 uit broodrunkschap n. 9.
 Dingen, fiet faken
 Difpofitien op de rolle b: 2. 31.
 Dol, wie in regte wort gefeit, by
 wat volk vergeleeken, wat verfchilt
 van mal p: 23. n. 24. 25. 26.
 Doleantie wanneer geoorloft of geftraft
 b: 3. 16.
 Domeinen wat, waer in van 's Lant-
 fchaps goederen verfchillen p: 422.
 423.
 Donatie, ziet fchenkinge.
 Doodinge van hem felf hoe geftraft
 b: 3. 13. 47.
 Dootflachs extraordinarife ftraffe en-
 de oorfaeck van dien b: 3. 13. 14,
 ende 15. civile boete b: 3. 13. 35.
 Wanneer dootflach geoorloft is n. 28.
 Doodtflach ende onderlech van dien
 geftraft b: 3. 13.
 Doteren in cas van overspel b: 3. 11. 15.
 Sfff 3 Dron-

R E G I S T E R.

Dronkenschap hoe verre onschuldigt
b: 3. 11.

E.

Edel te zijn wat sy, oorsprong des
Adels, wat ondericheit tusschen den
Adel van een souveraine staet en een
vrije Regeeringe p: 23. n. 29. 30. 31.
Eedeldom in Friellant zoo goet als el-
ders b: 8. 6.
’t Maken van *Eedellieden* by ons onge-
bruijcklijk b: 1. 8. 5.
De *Eedelen* ende *Eygenerfden* in Fries-
lant hebben haer macht door wille
van ’t volck, hoewel onseecker wan-
neer b: 1. 46. 7. ende 5.
Eed, wat p: 572, n. 4, 3, of ook
daer onder behoort, als men Godt
tot een getuige neemt p: 573, n. 4,
item belofte by adelijke eere &c.
n. 5, item der mennonijten woort,
by manne waerheit n. 6, of de ver-
klaringen van mennonijten, enke-
lijk gedaen eenige kragt hebben
n. 7, een procureur, speciale last
daer toe van zijn meester hebbende,
kan uit des selfs name den eed van
calumnien praesteren p: 575, n. 11.
soorten van eed n. 13. 14.
Eed, wanneer in plaets van borgtogd
toegelaten wort p: 575. n. 15. 16. 17.
Eed van malitie p: 575. n. 18.
Eed, van calumnien p: 575. n. 19.
Eed van getuigenisse p: 575. n. 20.
Eed van prijsferinge p: 575. n. 21. 22.
Eed om pleyt af te doen p: 576, n. 23.
& seq. of deselve gedaen kan wor-
den by mombers en generale be-
winthebbers p: 577, n. 31, of desel-
ve gedaen kan worden by kinders
onder de 14, jaren n. 32, 33. desel-
ve kan wel voor ’t houwlijk, maer
niet tot vernietinge van ’t houwlijk
worden gedefereert n. 34, 35, die
aen zijn partij den eed defereert moet

eerst praesteren den eed van oprega-
ticheit p: 578, 37, om welke ree-
denen, die den eed is opgedragen
niet behoefte te sweeren of zijn
party den eed refereren n. 37, 38, 39,
gevallen in welke die den eed op-
draegd, op relatie van zijn partye
niet behoefte te sweeren n. 40.
Eed kan geeischt worden, van alle
die geene die in een boelhuis zijn,
selfs knechten en meiden dat niets
by de beschrijvinge versweegen is, of
versweegen sal worden p: 625. n. 15.
Eed tot vervulling p: 579. n. 41. 42.
43. 44.
Eed van suivering p: 579. n. 41. 42.
43. 44.
Eeds kragt, zoo van den regter als
van party opgedragen p: 579. n. 45.
Eed in contracten p: 580. n. 46.
& seq.
Eed van calunnien, hoe ende by wie
ende of niet te doen b: 2. 24. 3.
ende 5.
Eerloosheit straffe van reukeloofse pley-
ters b: 2. 36. 5.
Eerloosheit ende oorfaeck van dien
b: 3. 24.
Egte lieden gemeenschap van goede-
ren, liet gemeenschap, wie vande
egte lieden kan aanspreken, of in
regte aengesproken worden p: 68 69.
Eigendom (halve nutlijke) hoe meni-
gerley, hoe de soorten van dien
genaemt zijn p: 327, n. 1, 2, 3, wat
actien sy baren en de formulieren
van dien p: 353 354.
Eigendom of, en wanneer door andere
personen ons wort verkregen, ’t zy
door ons gemachtigden, of ons
kinderen p: 434. 435. 436. § 25.
Eigendom wat, p: 127, § 5, in ’t brede
genomen begrijpt ook onroerlijke
dingen, effecten van de ware ei-
gendom § 7, wanneer, en van wien,
kan benomen worden § 6, 9, wat
volle

R E G I S T E R.

- volle, wat blote eigendom is § 11, 12, 13, wat beheerschende, wat nuttelijke eigendom, en de soorten daer van p: 128, § 4, 15, 16, 17.
- Eigendom door wat oorsaken verkregen wort, welk de eerste oorsaken des eigendoms zijn, welke de naefte p: 128, § 1, 2, p: 129, § 3, 4, 5, 6.
- Eigendom van de lucht en zee of, en hoedanig kan zijn § 8, 9, en volg.
- Eigendom door Aengrijpinge op wat manier, en van wat dingen verkregen wort, of en hoedanig van verloren goed, of verborgene schatten p: 130, en 131. wat recht 't selve op gevangen wilt of visschen geeft p: 131, § 1, op zee worpen, of gestrande goederen p: 135, § 37, en volg.
- Eigendom door gevolg van natuurlijk aenhangfel, wat de reden p: 136, § 1, hoe menigerley § 2, welke natuurlijke aenhangfels zijn ibid. Aenwas wat § 3, in wat meiren, of vaerten by ons plaets heeft § 4, 5, hoedanig ontrent de zee stranden by ons wort geprachtiseert p: 137, Aenwerp wat p: 137, § 13, wanneer eigendom geeft p: 138, § 14, 15, wanneer, en in wat geval en saken vloetveranderinge, Nieuwe eilanden, of Vee-geboorte eigendom geven p: 138.
- Eigendom door gevolg van aenhangfels door konste om wat reden en op wat wijze wort verkregen, exemplen daer van p: 139, soorten van sodanige Aenhangfels § 1. p: 140, § 6. 9. p: 141. § 17.
- Eigendom wanneer, en op wat wijze door Nieuw-maeksel (specificatie) ofte door vermenginge wort verkregen p: 142. § 1. 2. p: 143.
- Eigendom door vruchtsameling wanneer, en op wat wijze verkregen wort p: 144. en 145.
- Eigendom door levering op wat wijze wort verkregen; wat levering zy, en in wat dingen plaets heeft p: 147. wat eigentlijke levering, wat on-eigenlijke zy p: 148, § 8, 9, wat vercierde, wat tekenswijze levering, en exempelen van dien § 12, 13, 14, en volg: wat levering over de korte handt, § 13, wat levering by ons gebruikelijk p: 149. § 16. 17.
- Eigenerfden wie p: 24. § 33.
- Uitmuntend' eigendoms recht b: 1. 8. 25.
- Wie eischer zy b: 1. 15. 34.
- Ellen moeten over het geheele landt, gelijk zijn p: 684. n. 7.
- Emancipatie, ziet Loslatinge.
- Loslatinge van vaderlijke macht, wat en op hoedanigen wijze by ons geschiedt p: 75. § 48.
- Erafsianen haer gevoelen b. 1. 10. 11.
- Ervenis wat, wat goederen behelt, wat van goederen verschilt p: 158, § 2, 3, door wat oorsaken, en tijtels verkregen wort § 4.
- Ervenisse kan verkocht worden p: 447, n. 16, & seq. een kooper verkrijgt alle profijten en lasten ibid. n. 17, wort dog geen erfgenaem, nog kan direct aanspreken of aengesproken worden n. 18, & seq: maer hem wort aanspraek vergunt, of als lastheb-bende, of nuttelijk, ibid. n. 20, en p: 448, n. 21, 22, en 23, heeft geen actie tegens sijn verkooper, soodie yets in de gemeine ervenisse moet inbrengen ibid. n. 24. geniet ook niet van't gene, de ervenisse aenwast, door 't faljeren van een der erfgenamen, maer sulx kooft ten profijte van de verkooper p: 449, n. 25. heeft geen actie tegens de verkooper, soo'er een gedeelte van de ervenisse wort opgeëyscht ibid. n. 26. en 27.
- Erfgenamen wat, hoe menigerley, wie nootsakelijke, of eigen erfgenamen zijn, wie wilkeurige of vreemde

R E G I S T E R.

de p: 181, 182, p: 253, 254, wat onderichheid in't verkrijgen, afhouden, of overdragen van de ervenis tusschen deselve is p: 254, 255, 256, hoe de schulden van de ervenis door de erfgenamen betaelt moeten worden p: 258, § 25, hoe langen tijd van beraet wort toegestaan, en van wie sulx moet verfocht worden p. 259, § 2, wat binnen den selven tijd in, en ontrent den boedel kan doen en moet besorgen p: 260, § 7, § 3, wat hem overkoomt, indien hy binnen de tijd van beraet zich niet verklaert p: 260, § 4, wat recht aen zijn erfgenamen overlaet, indien hy binnen den tijd van beraet sterft § 5, ziet vorders ervenis.

Ervenis op hoe menigerley wijze van de wilkeurige erfgenaem aengevaardigt wort, p: 256, § 17, wanneer deselve gepraesumeert wort zich voor erfgenaem te dragen, wanneer niet § 18, kan noch de erfgedragh, noch de verklaringe onder conditie, of op dagh geschieden p: 257, § 19, of, en in wat gevallen ten deele kan aengevaert worden § 20, 20, binnen wat tijd de ervenis moet aengenoomen worden § 23, wat't gevolg van de aenvaerdinge is § 24, en hoedanig de schulden van de ervenis van de erfgenaem moeten betaelt worden p: 258, § 25.

Ervenis op wat wijze verlooren wort, welke erfgenamen geseit worden zich te onthouden, welke de ervenis te verwerpen p: 258, § 26, 27, 28, verwerpinge wanneer, en op wat wijze geschiedt n, 32, of en op wat manier de ervenis van die geene, die leeft kan afgestaan worden § 33, of minderjarige sonder Curatoren, vrouwen sonder mans, kinderen in de vaders macht sonder deselve, een ervenis kunnen aenvaer-

den of verwerpen. § 35, 36, wat recht een vader geschapen is indien zijn soon tegens zijn wille een ervenis aenvaert, of verstoet p: 259. §. 36.

Wie geen Erfgenamen kunnen zijn § 7, 8, 9, op wat manier en voorwaarden kunnen gemaakt worden p: 185, § 23, en volg: met wat woorden kunnen ingestelt worden p: 246, § 23, of in de voorwaerde vermelt, daer door erfgenamen zijn p: 186, § 39, p: 187, § 40, 41, of, en onder wat penen kunnen ingestelt worden p: 187, § 43, en volg. onder wat byvoegsel van tijd p: 188, § 46, 47, p: 189.

Ervenis hoe die nae rechten gedeelt wort, in hoe veel portien, p: 182, 183, 184, kan niet ten deele by testament, ten deele uit de wet weggemaakt worden p: 183, § 12, 13, 14, en volg. alwaer diverse exempelen aengetoogen worden. onder wat voorwaarden kan gemaakt worden p: 185, § 25, en volg: p: 186, of en onder wat penen kan nagelaten worden p: 187, n, 43, en volg. onder wat byvoegsel van tijd p: 188, § 46, 47, p. 189, of by levenden lijve van den Testateur kan afgestaan worden p. 240, n; 53, 54, 55.

Ervenis hoe, en wanneer door nootsakelijke, hoe en wanneer door wilkeurige erfgenamen verkreegen wort, en wie nootsakelijke, wie wilkeurige erfgenamen zijn, en hoe andersins in rechten genoemd worden p. 253, wie gezegt worden zich in den boedel te mengen, wie deselve aen te gaen p. 258, n, 30, 31, van wien buiten haer weten, en voor de aenvaerdinge kan overgedragen worden p. 254, n, 6, 7, en volg. of van de nootsakelijke erfgenamen met de voet kan gestoten worden n, 11, of, en waer door sulx gepraesumeert

R E G I S T E R.

meert wort n, 12, of, en door hoedanigen verklaringe van den Vader een nootsakelijk erfgenaem, wilkeurig wort, p: 255, n, 13, 14, 15, alwaer een notabel exempel, waer door een Kint 't recht van afhoudinge van sijn vaders boedel verliest
p: 256. §. 16.

Erfpacht wat, waer in van huiringe verschilt p: 339. n, 1, 2, 3, 4, 16, op wat goederen gelegd kan worden, en aen wat erfgenamen overgaet n, 5, 6, op wat manier verkreegen wort p: 340, n, 7, 8, of, en hoedanig door verjaringe, en lange tijt n, 9, 10, 11, 22, hoedanig het goet moet onderhouden en verbeterd worden p: 341, n, 13, 14, 15, wanneer en waer door verloren wort n, 17, 18. en volg.
Erfpachten of in Frieslandt zijn p: 128.

n. 19.
Erfpachten waer in van huire verscheelt
p: 490. 491. 492. en 493. n. 22. tot n. 39. inclus.

Erfscheidinge hoe versocht wort en geschiedt p: 622, & seq, hoe 't geene by een abusiven erfgenaem ontfangen is by rechtelijke uitsprake, van hem kan geëischt worden p: 623, n, 3, onder wie erfscheidinge geschieden kan n, 6, wat faken onder erfscheidinge beklemt worden n, 7, 8, 9, scheidinge der schulden tusschen de erfgenamen, belet den crediteur niet om alle erfgenamen aen te spreken p. 624. n, 10, ook kan een erfgenaem die seker schult tot zijn laste heeft genomen, daer over van den crediteur tegens zijn dank niet worden aengesprooken voor 't geheel ibid. maer die de schult tot zijn laste genoomen heeft, kan alle erfgenamen aengesproken wordende, voor de andere intervenieren n, 11, een erfgenaem, die 't profijtelijke te deel gevallen is, kan sonder ces-

sie den schuldenaer voor 't geheel niet aenspreken n, 10, 11, Een crediteur kan een der erfgenamen niet voor 't geheel aenspreken, ten zy hy de actie hypotekair gebruikte n, 12, 13, in welken gevalle 't beneficium van order of discussie geen plaets heeft ibid. als de schult ondeilbaer is, so kan een erfgenaem voor 't geheel aenspreken en aengesprooken worden p: 625. n, 14, om tot scheidinge te geraken moet 'er beschrijvinge geschieden n, 15, tot dien einde zijn alle die in 't boelhuis zijn, schuldig den eed te doen dat zy niet verweegen hebben ibid. indien 'er minderjarige zijn, moet de beschrijvinge geschieden door de Overigheid n. 16.

Erfscheiders zijn gehouden een ander voor de onwisse schulden, en voor de evictie in te staen p: 631, n, 1, yemand der erfscheiders bedeeft zijnde, soo de scheidinge voor den Rechter gemaekt is, kan herdaen worden, soo de bedeeleing over de helfte is; soo se niet voor den Rechter gemaekt is, kan herdaen worden om grove ongelijkheit n, 2, 3. scheidinge kan altijt versocht worden, schoon geaccordeert is, van noit te sullen scheiden n, 4, als erfgenamen of deelgenoten 20, a 10, jaren, yeder bysonder goet hebben beseeten, kan geen scheidinge versocht worden, maer wel vergoedinge van die geene, die 't minste heeft p: 632, n, 6, item, als 'er yets buiten scheidinge van erfgenamen gelaten is, daer af kan geen nieuwe scheidinge versocht worden. maer deilinge n, 7,

Ervenisse aenvaerdinge, verbint een erfgenaem, aen de legatarien ende crediteuren van een boedel p: 632, n, 1, 2, wanneer, en op wat wijze de naeste vrienden en erfgenamen van een uitlandige, die men niet

A a a a a

weet

R E G I S T E R.

weet of leeft of doot is, des zelfs boedel konnen aenvaerden. n. 3. 4 5. Erfvolginge nae de wet, wat gront heeft, in wat rijgende erfgenamen verdeilt worden, op wat manier kinderen en kints-kinderen erven p: 245, op wat wijze kinderen soo van een, als twederhande bedden haer ouderen 't erf staen p: 246. n. 12, 13, wat Recht kinderen buiten echt gebooren in desen hebben, en hoedanig deselve kinderen onderscheiden worden n. 14, en volg. Ouderen hoe haer kinderen succederen, Regel onder de ouders, dat 't naeste bloet, erst 't goed, p: 247, n. 21, 22, groot-ouders wanneer, en hoe erven, n. 23, hoe ouders met susteren of broederen, of der selver kinderen en kints-kinderen geroepen worden n. 24, en volg. of met halfbroederen, of halfsusteren, of oomen of moeijen van den overledenen 't erf staen p: 248, n. 27, 28, susteren en broederen sampt hare kinderen, ook alleen komende, sluiten half broederen buiten n. 29, en volg. ook oomen en moeijen p: 249, n. 49, Deelen de goederen by hoofden n. 32, wanneer halfbroeders en susters komen, en hoe deselve de goederen deelen. n. 34, 35, hoe oomen en moeijen van verscheiden kant de ervenis parten p: 249, n. 36. Nae broeders en susters kinderen heeft noch repraesentatie, noch 't onderscheit van heelen of halven bedde plaets n. 37. en volg. Evangelisatie in cas van revijs b: 2. 46. 14. Eviçtie wat, p: 466, n. 48, wanneer een kooper sijn verkooper moet denuntieren of bekend maken dat het gekochte van hem geëyscht wort ibid. n. 49, als de kooper dit versuimt, of de verkooper dan nog voor de eviçtie staet p: 467, n. 52, of een verkooper die zich niet speciael tot in-

terventie verbonden heeft, precijs gehouden is te intervenieren p: 467. n. 50, en 51, aen alle verkoopers of der selver erfgenamen moet denuntiatio geschieden p: 468, n. 53, en 54, een yder dog is maer gehouden voor sijn aenpart, vergoedinge te doen ibid. de aenspraek van eviçtie in wat saken plaets heeft, en in wat saken niet, en hoedanig p: 468, n. 55, 56, en p: 469, n. 5, 7, en 58, wanneer eviçtie geschiedt n. 59, onderscheidt tusschen de aenspraek van eviçtie en koop actie n. 60, de winstdervings of het interest, hoe hoog genoomen wort en welk tijt gespecteert wort p: 469. n. 61, hoedanig de lasten van een verkooper moeten uitgedrukt worden p: 470, n. 62, 63, 64, de aenspraek over eviçtie houdt op, als een kooper de conditie van 't gekochte geweeten heeft p: 471, n. 66, 67, en 68, item als de kooper de sake versuimt heeft, of op goede mannen begeeven, ibid. n. 69.

Eeuwige rente, wat, wat van grondpacht verschilt p: 415. ziet grondpacht.

Exceptien alle te gelijk in den beginne ende by monde voor te stellen cap: 18. 6.

Geen *exceptien* in cas van executie b: 2. 18.

Executie lijst geen exceptie b: 2. 18. 9. Exceptie van exceptie onrechtmatig ende onnoodig b: 2. 18. 12.

Exceptie van gewijsder ding b: 2. 38. 4. of den gevoegden ook kan te-gengeworpen worden.

Exceptien ende verscheidene soorten van dien b: 2. 17

Reukeloofse *exceptien* ingetoomt b: 2. 18.

Exceptie van ongetelden gelde moet binnen twee jaren gestelt worden p: 555.

R E G I S T E R.

p: 555, n, 8, of een schrijver van 't handtschrift of die de obligatie geteikent heeft, nae twee jaren ook worde toegelaten tot het bewijs, dat de penningen niet getelt zijn *ibid.* wat middelen de selve gebruiken kan indien de crediteur binnen 2 jaren geen aanspraak doet, zoo doch de penningen niet getelt zijn n, 9, soo de Crediteur binnen twee jaren aanspreekt, en de debiteur dese exceptie stelt, moet hy bewijzen dat de penningen getelt zijn p: 554, n, 5, soo in de obligatie dese exceptie gerenuntieert is, moet de debiteur de non tellinge bewijzen p: 555, n, 12, ten zy dat 'er sware praesumptien zijn voor de debiteur dat de tellinge niet geschiet is

p: 556. n. 13 en 14.

Executien van sententien, hoe, en op wat manier in andere Provincien kunnen ter effect gestelt worden p: 16. n. 27. 28.

Executie ende ordere van dien b: 2, 40, ophouden der selver n, 11, ende 5, by wie moet worden gedaen n. 13.

Executie buiten sententie b: 2. 40. 46.

Executie moet geschieden op Commissie b: 1. 20. 12.

Executeurs haer ampt b: 1. 20. 14.

Wie niet ten vollen kan executeert worden b: 2. 41.

Commissie tot executie b: 2. 40. 21.

Executies tegenstant ende straffe van dien b: 3. 6. 25.

Extraordinaris processen verscheide trappen. b. 2. 30. 26.

Extraordinarie rechtsmiddelen b: 1. 51. ende 5.

F.

Falcidia (Lex) wat statueert, in wat tijt, en staet de Boedel moet

geconfidereert worden om te weeten of de Falcidia plaets heeft, of niet, p: 319, en 320, n, 1, 2, 3, hoe de falcidia van een legaat tot lijfstone wort afgetrocken, hoe van een jaerlijxe opkomst aen een stad of gemeenschap gemaakt n, 4, 5, of ook plaets heeft in schenkingen ter oorlake des doots p: 321, n, 6, In wat gevallen dese falcidia cefleert so ten regarde van den Testateur, als van den Erfgenaem, en vande legaten selfs n, 7, 8, 9, 10, wanneer en op wat wijze de erfgenaem de legaten moet betalen n. 12. 13.

Falsheit, soorten ende straffen van dien b: 3. 7. falsche munters straffe n. 4.

Falsche munters straffe b: 3. 15. 14.

Fatalia van Appel b: 2. 45. 26.

Fideicommiss wech te nemen een Oppermachts-recht b: 1. 9. 26.

Fideicommissen wat recht hebben indien de beswaerde Erfgenaem voor den Testateur koomt te versterven, ofte soo lange niet overleeft dat hy sijn verklaringe heeft kunnen doen p: 120, n, 121, wat recht is, indien de beswaerde erfgenaem de goederen niet wil overgeven, n, 123, wat, indien de tweede erfgenaem eerder koomt te sterven, als hy de ervenis kan eyschen n, 124, of, en wanneer desselfs kinderen alsdan de ervenisse kunnen eyschen n, 125, wanneer yemant schijnt van 't Fideicommiss gerenuntieert te hebben p: 221, of sulx doorscheidinge ende linge tusschen de erfgenamen wort gepræsumeert n, 128, 129, 130, of door alienatie van sijn erfportie n, 131, of, wanneer, en van wien cautie voor de bewaringe der goederen met fideicommiss beswaert, worden geëyscht, p: 222, n, 132, 133. 134, 135, of een fideicommiss op een stuk bysonder goets by contracte

A a a a a 2

kan

R E G I S T E R.

kan gestatueert worden n, 136,
Fideicommis wat, wat Raedsbesluiten
 daer ontrent genomen p: 201 202,
 hoe menigerley, n, 25, wat alge-
 meine, wat bysondere fideicommis-
 sen zijn n, 25, 26, wat poincten tot
 een algemeen fideicommis vereyscht
 worden p: 203, op wat manier ge-
 maakt kan worden, of sonder testa-
 ment en sonder getuige kan bestaen
 p: 204, n, 39, en volg: diverse conditien
 beswaernissen, en exempelen dies
 aengetoogen p: 200, n, 44, en volg. p:
 205, 206, 207, hoe lange duurt p: 208,
 of op de naeste vrienden van den
 testateur, of op die van de beswaer-
 de in 't fideicommis wort gesien p:
 209, n, 67, en volg, wort eng en strict
 genoomen p: 211, 112, moet borg
 in de fideicommissen gestelt worden
 n, 85, Fideicommis met macht om
 des noot, te mogen alieneren, hoe
 verre zich uitstrekt p: 216, n, 105,
 p: 217, Fideicommis hoe nae met de
 substitutie over een koopt p: 218,
 n, 115, en volg, p: 119, wat recht
 in de fideicommissen indien de be-
 swaerde voor den Testateur koopt
 te sterven.

Fideicommissaire goederen, of en op
 wat wijze können vervreemt worden
 p: 217, n, 108,

Fideicommissaire registratie-boek tot
 wat sijne by de Staten van den lan-
 de verordonneert p: 217. n. 109.

Fideicommissen particulier, ziet legaten
 over de hant.

Fiscus of, en waer in legael hypoteek
 heeft p: 373. n, 12, wat præferentie
 soo onder de hypotekeere, als per-
 soneele Crediteuren geniet p: 392,
 393, p: 396, n, 33, p: 406, n, 72, of,
 en wanneer by ons de vervallene
 ervenissen aen zich trekt p: 292. 293.
 't Landt, ziet Fiscus.

Forum competens, ziet recht-bank.

Fournëren post interlocutoriam b: 23.
 24. 45.

Frieslandt wel eer geweest in staet van
 krijg van alle tegens allen b: 11. 14.
Staet van Frieslandt nae de tijt van Ca-
 rel de Groot b: 1. 1. 12.

Frieslandts en **Hollandts** regeeringe
 vergeleeken b: 5. 6. 4. ende 5.

Fundamenteele wetten wat eigenlijk
 zijn b: 1, 7, 3, ende 4, ende de byson-
 dere fundamenteele wetten in Frie-
 slandt n, 11, ende volg, door som-
 mige wort d'oppermacht vermindert,
 door andere bepaelt n, 14, ende 5,
 een van Keyser Carel in Frieslandt
 bedongen strijdig met d'Oppermacht
 n. 15. ende 16.

Onderscheidt van fundamenteele wetten
 ende privilegien n, 17, of ordonnan-
 tien van Frieslandt fundamenteele
 wetten zijn n, 19, ende 20, sy können
 ook nae het stichtigen van een re-
 geeringe worden gemaakt n, 21, en-
 de 22, verbintenissen daer nit voort-
 komende n, 23.

G.

Gebouws opkondingen hoe meeni-
 gerley ende kracht van dien b: 1. 36.

Gebruik, wat, wat van vruchtgebruik
 verschilt, p: 352. n. 19. 20.

Geldboete straffe van reukeloofse plei-
 ters b: 2. 36. 6.

Geldboeten van Keyfers-recht heedens
 daegs in onbruik b: 3. 5. 24. ende cap
 6. 5.

Geldboeten, ziet breuken.

't **Geloove** staet onder geen opper-
 macht b: 1. 10. 22.

Geltleeninge, ziet verbruikleeninge

Gemeenschap wat p: 617, n, 1, haer on-
 derscheit van maetschappije ibid.
 is van bysondere flucken goets of
 van een geheele ervenisse n, 2, actie
 uit gemeenschap van bysondere fluc-
 ken goets n, 2, 3, 4, 5, & seq, en waer
 toe.

R E G I S T E R.

toe, *ibid.* deilinge van goederen kan ook versocht worden schoon 'er accoord gemaakt is tusschen de mede-eigenaers van niet te sullen deilen p: 618, n. 17, 't recht van deilinge is geen verjaringe onderworpen p: 619, n. 13, deilinge voor den Rechter gemaakt zijnde is onverbrekkelijk, maer voorgevallen tusschen partijen alleen, kan te niere gedaen worden om grove ongelijkheit, ook die onder de helfte is n. 15, manieren van deilinge p: 618, 619.

Gemeenschap van goederen tusschen echte lieden by de Romeinen eertijts, en in haer wetten onbekent, by andere volkeren volkomentlijk aangenomen, by ons de middelmaet verkoopen: wat goederen by ons gemeen, welke niet p: 60, n. 1, 2, p: 61, n. 5, 7, op hoedanigen manier p: 61, n. 4, wat recht 't selve baert in 't nemen van 't niaer, n. 5, koopen en verkoopen van officien n. 6, wisselkoop p: 62, n. 7, 8, in goederen voor 't echt gekocht, doch staende echt betaelt n. 9, voor echte op wederkoop verkocht en staende echt geloft n. 10, in pleitsackoort, of transactien n. 11, in onkosten en verbeteringen aen 't goet van de eenegedaen, n. 12, 13, in geschenken van de meijers, aenwas van zee of revier n. 14, 15, in andere geschenken aen een van de echte lieden vereert n. 16, 17, in legaten en schenkagien ter sake des doots p: 62, n. 18, in goederen met quade practijken gewonnen, als met dobbelen, Amptverkopen, n. 19, in turf of een slachtbeest jaerlijx vereert n. 20, of ook plaetse heeft indien een van beiden verklaert geen goet te hebben p: 64, n. 30.

Gemeenschap van schaden hoedanig geconfidereert wort tusschen echte

lieden, hoedanig tusschen medege-nooten, of maetschappijen p: 62, n. 21, 22, of, en wat schulden onder de schaden worden gereekent, en gemein zijn p: 64, n. 23, of 't geen de man ten agteren is wegens sijn bedieninge als momber n. 24, of 't geen de man wegens borgtochte schuldig is n. 25, of wegens breuken over misdaden moet betalen n. 26, of met dobbelen en verquisten verliest onder de gemeine schaden wort gereekent n. 27, wanneer, en door wat middelen dese gemeenschap op-hout n. 28. 29. 30. p: 66. n. 44. 41.

45. Gemeenschap schaed en baet of ook plaets heeft in onwettige houwlijken, of in concubinage p: 65, n. 32, in onwettige acten en contracten en Ampt-koperijen n. 31, hoedanig in veenen en kleylanden obtineert p: 66, n. 39, hoedanig in jaerlijxe legaten n. 40, in contracten om jaerlijx een seckere somme te ontfangen n. 41, in lijfrenten n. 42, in de in-brang, een van de echte lieden ver-sturven zijnde p: 167, n. 49, in profijtelijke schulden voor 't echt te boeke gebracht, en doorgedaen sonder aentekeninge van tijt n. 50, in lasten en schulden voor 't echt opgeleit, en sonder mentie van tijt betaelt, *ibid.* tusschen echte luiden uit een ander Provintie, alwaer gemeenschap van goederen is, herwaerts met de woninge overgekomen p: 68, n. 52, hoe en op wat wijze een of beide echte lieden, soo in, als nae 't echt uit de handelingen geduirende dese gemeenschap gepleegt, konnen aanspreken of aengesproken worden p: 68. en 69.
Gemeinten in 't generael genoomen wat, en wat recht ontrent haer gemeine saken hebben p: 125, n. 20.

R E G I S T E R.

21. 22. 23. 24.
Gemeenschap van goederen tusschen
 echte luiden in Hollandt gecontra-
 cleert, hoe verre in Frieslandt plaets
 heeft indien de echte luiden aldaer
 komen wonen p: 17. n. 33. 34. 35.
Gerechts-dienaers yemant dootslaende
 hoe gestraft b: 3. 13. 29.
Geschenk, ziet *schenkinge*.
Gestrande goederen wanneer den vin-
 der toebehooren p: 135. n. 37. en
 volg:
Gedaegde b: 1. 15. 34.
Gerichte, beschrijvinge van dien b: 15. 1.
Verdeilinge van 't *gerichte* n. 43.
Getuigen ende kracht van dien b: 2.
 27.
Getuigen in perpetuum rei memoriam
 b: 2. 27. 34. ende 5.
Een getuige van wat kracht b: 2. 27.
 40.
Gevoegde ende haer recht b: 1. 15. 37.
Gevoegde of ook exceptie van gewijs-
 der ding moet lijden b: 2. 38. 4.
Gewichten moeten over het geheele
 landt gelijk zijn p: 684. n. 2.
Gewelt hoe meenigerley ende straffe
 van dien b: 3. 6. 8.
Gewijfde sake, actie ende exceptie van
 die b: 2. 38.
Gilden, ziet Gemeinten.
Wat Godt bepaelt heeft is geen re-
 geeringe van menschen onderwor-
 pen b: 1. 3. 18.
Godts-dienst kan door geen Opper-
 macht belet worden b: 1. 10. 23. en-
 de 5.
Godslasteraers haer straffe b: 3. 20.
Goede mannen haer recht b: 1. 21.
Goederen, allodiale, welke p: 330. n.
 20.
Goederen, vaste worden gereguleert
 nae 't recht der plaetse daer se gele-
 gen zijn, reeden daer van, en ex-
 empelen p: 19. n. 45. 46. 47. 48. 49.
 50. *Rogende* nae 't recht der plaetse
- alwaer den eigenaer woont p: 20.
 n. 51. 52.
Goetwillige condemnatie b: 2. 4.
Gront-pachten wat, 't sy ruim 't sy
 eng genoomen, wat van eeuwige
 renten verschillen p: 413. n. 2. 3. 4.
 5. 6. of, en waerom altijd redimi-
 bel zijn n. 5, wat actie soo noopens
 de verscheenen als noch te verschi-
 nende grontpachten geschapen is,
 n. 8. 9. 10, geeft legael Hypoteek
 p: 374. n. 14.
Gront trekt alles na zich, wat 'er op
 gebouwt wort, exempelen daer van
 p: 140. n. 9. 10. 11. 12.
Grootmoeder of en op wat voorwaer-
 den voogdesse van haer minderja-
 rige kints-kinderen kan zijn, ziet
 Voogdesfen.
Grootvader of d'effecten van de va-
 derlijke macht mede toekoomen
 p: 73. n. 35.
Groffeeren van schrifturen b: 2. 22.
 20.
Die tot Guarand is gehouden behoeft
 niet te intervenieeren sonder verbant
 ten dien einde b: 1. 17. 38.
- H.**
- H**andsluitinge van justitie b: 1. 8.
 22.
Haverije wat p: 686. n. 1, van wien,
 hoe, en wanneer gepræsteert wort
 n. 2. 3. 4. & seq.
Halve Eigendom, ziet *eigendom*.
Handschrift, ziet schriftelijke verbin-
 tenisse.
Handbekenninge b: 2. 30.
Hairpluckens straffe b: 3. 9. 20.
Heimelijk geweer verbooden b: 3. 13.
 45.
Herbergiers ordre tot vermijdinge van
 dootslach b: 3. 13. 40.
Herstellinge in 't geheel b: 1. 37. 6.
Herstellinge, ter sake van afweesen en-
 de

R E G I S T E R.

de andere oorsaken. b: 1. 41.
Maniere om herstellinge te versoeken b: 1. 42.
Herstellinge uit oorfaek van vrees b: 1, 38, uit bedroch cap: 39, wegens minderjarigheit cap. 40.
Herstellinge in 't geneel waer te versoeken b. 1. 23. 4.
Herstellinge in 't geheel heeft plaets in minderjarige tegenschadelijke contracten, of schoon deselve met eede zijn bevestigd p: 563. n. 37.
Hypotheek wat actie geeft, ziet Actie hypotekeer.
Hypotheek, ziet verpandinge.
Hypoteek, generael wat behelst, of huisgeraden, linnen, wollen, en boeken p: 377, n. 6, 7, 9, of deselve goederen ook begrepen sijn onder een legael Hypotheek n. 8, of en op wat manier in Actien, crediten, en servituten plaets heeft p: 378, n. 14, 15, en volg: of wanneer en met wat effect in andermans goed plaets heeft p: 379, n. 19, 20, wat onderscheit 'r is tusschen generaelen speciaal hypoteek wanneer de schuldenaer 't verpande verkoopt, op een winkel met waren, kudde van beesten, of ook de bijzondere stücken of delen begrijpt p: 380, Is een aenhangsel van andere contracten, en duurt niet langer als 't contract self duurt n. 2. .siet Pant, Actie hypotekeer.
Thomas Hobbes gevoelen over 't kerkrecht. b: 1. 10.
Hoererij gestraft b: 3. 12. 9.
Hoererij, of een houwelyk kan vernietigen p: 42. n. 9. 10.
Hoereweerden gestraft b: 3. 12. 13.
Hollands ende Friesslands regeeringe vergeleeken b: 16 4. ende 5.
Hoon, soorten ende eygenschap van dien b: 3. 8, straffe van dien cap: 9, actien daer over b: 3. 10. wanneer ophouden b: 3. 10.

Houwelyk wat, wanneer sijn wesen en kragt heeft p: 27, n. 2, 3, 4, p: 31, n. 33, hoedanige woorden, verklaringen en bewijzen daer toe werden vereist, exempelen daer van p: 28, n. 6, 7, 8, in 't toekomende, of op conditie wat opereert n. 10, 11, 12, 13, van d'ene kant gepraesenteert, of absoluut verbindende is, en sonder revocatie p: 29, n. 15, 16, 17, onder conditie, en onder bedingh aengegaen, wat differeert, exempel dies n. 18, 19, 20, waer in de vervulling bestaat p: 30, n. 21, hoe, en waer moet werden geproclameert, wat straffe op de nalaeters van dien, de proclamatie en gaergevinge hoe verre politijk, hoe verre kerkelyk n. 22, 23, 24, nauwe gemeenschap van lichaem en gemoederen in 't houwelyk p: 31, n. 27, 28, 29, 30, hoe oudt de personen contrahenten moeten sijn p: 32, n. 34, wanneer door onmagt vande man wort verbroken n. 35, 36, gedwongen, of door bedrogh of overvallige dronkenschap aengegaen, is van geender waerden 37, kan door peenen of boeten niet coarcteert of in getoomt worden, exempel n. 38. vereist geen groote wijsheit van partijen n. 39, 40, is nul en van onwaarden sonder consent van ouders of mombers, ten minsten moet 'r een stilswijgende wille en toestemminge wesen, waer uit die wordt gepraesumeert p: 32, 33, n. 41, 42, wat een naderhand gevolgde toestemminge van de ouders opereert n. 43, wat regt een moeder in desen heeft p: 36, n. 59, n. 44, 45, straffe op de houwelyken tegens ouderen, momberen consent gemaekt van Jongmans onder de 25, en Jonge dochters onder de 20. Jaeren volgens lants ordonnantie n. 46. p: 35. n. 56.
Houdt niet op door volgende consent
of

R E G I S T E R.

of ratihabitie van vaders ofte voogden p: 34, n, 47, houwlijk van een Dogter over de 25. jaer buiten Vaders consent of by ons kan bestaen n, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, van een minderjarige staende onder een momber sonder desselfs consent of valijd is, volgens 't Friesche recht, p: 35, n, 57, 58, of gedwongen kan worden om sijn beloften te vervullen, Advijs daer op p: 36, n, 61, 62, 63, in houwlijken heeft een Curator soo veel macht niet als een vader p: 37, n, 65, kan by onbillijke weigeringe van een Curator, evenwel voortgang hebben n, 66, hoe verre 't bloetverwantschap in *Houwlijk* wort geconfidereert, hoe verdeilt, wat algemeine Regulen soo in 't Civile als Pausselijke Recht daer in aen te merken, exempelen daer van p: 37, n, 68, 69, 70, 71, en volg: wat absurdeit dies te nevens in 't Pausselijke Recht p: 38, n, 82, wat d'oorzaak daer van p: 40, n, 91.

Hoe verre 't swagerschap in *Houwlijk* in consideratie koomt, hoe genoomen wort soo in de scheens-uitgaende als rechte linie p: 39, per tot: Houwlijx verbot van 't Roomsche Recht hoe seer met 't Godlijk over een koomt, p: 40, n, 90, waerom van de Pausen soo wijd geëxtendeert n, 91, hoe verre het houwlijk door de eerbærheit alleen wort verboden, exempelen daer van n, 92, 93, of, en wanneer soo nae 't gemein als 't Friesche recht tusschen een minderjarige dochter met haer momber of sijn soon mag bestaen n, 94, p. 41. n, 96, of tusschen een minderjarig Jongman en sijn Voogts dochter mag bestaen, en reeden vanden n, 95.

Houwlijk der kinderen met vaders consent neemt de kinderen uit de vaderlijke macht p: 75, n, 49, en volg. twee

bepalingen van Sande daer ontrënt in twijvel getrocken ibid: n, 52, en volg.

Houwlijk kan in doots noot gemaakt worden p: 71. n. 13.

Houwlijk, hoe gescheiden wort door Echtreuke, ende quade verlatinge p: 41, n, 12, of gescheiden wort door onmacht van de man of onbequaemheit van de vrouw p: 42. n. 6, of door 't tweede houwlijk van een vrouw, bericht zijnde van haer eerste mans doot, doch falselijk n, 7, 8, of door hoerery voor 't Houwlijk gepleegt n, 9, 10, of onder conditie aengegaen voor de uitkomst desselfs door onderlinge wille kan vernietigd worden n. 11.

Houwlijk onder conditie, op toekomende beloften, om wat reeden kan gescheiden worden p: 42. n. 11. 12.

Houwlijk om wat reeden ten opsigte van bed en tafel wort gescheiden p: 43.

Houwlijk voor de tweden mael is geoorloft, hoe langh een weduw tot 't tweede houwlijk moet wagten, straffe van haer voorbarigheit so nae de Friesse als Roomse wetten p: 44, n, 1, 2, 3, hoe lange een weduwnaer moet wagten p: 45, n, 4, 5, straffen van 't tweede houwlijk p: 45, en 46, of de man so wel als de vrou door 't tweede houwlijk de eigendom vande goederen verliest, hem van sijn eerste vrou aengekoomen p: 45, n, 8, of de kinderen van 't tweede bedt meer kan toegemaakt worden, als de kinderen van 't eerste houwlijk p: 46, n, 13, of een man so wel als een vrou de voogdy van haer kinderen doort 't tweede houwlijk verliest n. 14 15.

Houwlijx giften wat, welke nootfakelijke, welke vrijwillige worden genoemt, wie gehouden houwlijx goed aen

R E G I S T E R.

aen zijn kinderen te geeven wat voorregten t'houlijx goed heeft, wie eigenaer van 't selve is p: 48. n. 8 9. en volg:

Houwlijx goet wat recht van Præferentie soo aen de vrouw, als aen een bruit geven p: 373. n. 9. p: 394. n. 23. p: 406. n. 73.

Huur en verhuiringe wat, p: 487, n. 1, in de selve moet seekere prijs en loon gestelt worden ibid. n. 2. 3. 4. onderscheit tusschen huur en koop p: 487, n. 6, hoe yemandt zijn eigen goet kan huren p: 488, n. 7, 8, gevallen daer in huur de eigendom overgaet p: 488, n. 9, huur en koop t'zamen gaende, wanneer 't huur, en wanneer 't koop is p: 488, n. 10. over een komste tusschen huur en koop p: 489, n. 11, 12, 13, 14, 15, en 16, verscheidentheeden tusschen huur en koop p: 489, n. 17, 18, in verhuiringe van daden, soo de doender sonder zijn schult by ongeluk, belet wort, om de gehuurde daet te doen, soo behoeft hy nogtans de ontfangene prijs niet weder geven p: 490, n. 20, onderscheit tusschen erfpacht en huire p: 490, 491, 492, 493, n. 22, tot n. 39, inclus. een huurder is gehouden tot de plicht van een goede huis-vader, en middelmatige neerstigheit p: 494, 495, n. 39, tot n. 48, inclus. p: 502, n. 12, ingeval van brant, of andere schade, incumbeert een huurder het bewijs van neerstigheit p: 494, n. 44, en 45, p: 500, n. 6, huur eindigt als een huurman in twee jaren geen huur betaelt p: 495, n. 1, niet te min moet de landheer opsegginge doen ibid. n. 2, een landheer kan om gewichtige reedenen den huurman cautie afeyfchen p: 495, n. 2, en by gebreeke dies mag hy hem 't land of huis opseggen, selfs in 't eerste jaer

ibid. huren van 10, of meer jaren, of die kunnen worden opgezegd p: 496, n. 3, huur eindigt als een verhuirder 't verhuirde selfs nootsakelijk moet gebruiken p: 496 n. 3, 4, als een huurder 't gehuurde qualijk gebruikt p: 496, n. 5, als de jaertallen uit zijn p: 496, n. 6, als de tochtener die verhuirder is, overleeden is p: 496, n. 6, soo een tochtener absoluut verhuurt, zijn desselfs erfgenamen voor de overige jaertallen verbonden p: 496, n. 6, een tochtener is aen zijn voorsaets verhuiringe niet gehouden p: 496, n. 7, als een tochtener op nieuw verhuurt, zijn de eigenaers niet voor een ander huurder gepræfereert p: 496, n. 7, huur eindigt, als 't gehuurde verkocht is p: 497, n. 8, als een huurder hypotheek gestipuleert heeft, kan van de koper niet verdreeven worden, ten zy deselve aen hem het interest betaelt p: 497, n. 9, huur eindigt als een huurder de aengenoomen betalinge van schattingen, niet doet p: 498, n. 14, tot het eindigen van huur moet nootsakelijk opsegginge zijn p: 496, 497, en 498, n. 2, 3, 4, 5, 15, 16, 17, ten ware dat de contrahenten gerenuntieert hadden de gerechtelijke opsegginge p: 499, n. 19, een medehuurder, schoon hy de selve huire præfenteert, wort nochtans, geen nieuwe huurder voortgetrocken, p: 498, 499, n. 17, en 18, in wat saken dese regel exceptie lijf ibid. een huurder nae de expiratie der jaren in 't besit van 't verhuirde blijvende tot dat hy tot ontruiming gecondemneert wort, wort gestraft als een geweldenaer p: 501, n. 8, Of een huurder van greide wel bouwland maken mag p: 501, n. 9, de ingebrachte goederen van een

Bbbbb

twee-

R E G I S T E R.

tweede verhuirder, zijn aan de huis-
 heer ofte eerste verhuirder niet ver-
 hypotheeseert p: 502, n, 11, schultboe-
 tinge wan huurder en verhuirders p:
 500, 501, 502, n, 6, & seq, wan-
 neer uit huire aanspraak op 't goet
 verleent wort p: 503. n, 17, en 18,
 Huisbrake met diefstal ende straffe van
 dien b. 3. 5. 34.
 Huisgeraden wanneer en hoe verre ten
 platten lande onder Echte lieden
 gemein p: 60. n. 2.
 Wie den *Hove* ter eerster instantie on-
 derworpen zijn b: 1. 22. 11. ende volg.
 Huisgesin wat, waer uit bestaet is vol-
 maekt, of onvolmaekt, wie daer
 in 't gesach heeft, plicht en van de
 leeden des huisgesins p: 51. 52.
 Macht der huisvaderen en huismoeders
 over haer dienstbouden hoedanig
 p: 77, of ook feitelijk haer boo-
 den können straffen n, 4. Plackaet
 tegens de dienstbouden van den 24.
 Maert 1675. aengetrocken, en uit-
 geleit p: 77. en 78.
 Hulp tot doodslach ende straffe van
 dien b: 3. 13. 27.

I.

JAgen, en de jacht aan wie, en op
 wat wijze in Frieslandt toegestaen
 wort p: 132, 133. en 134.
 Iaermerkten te vergunnen behoort aen
 d'Oppermacht b: 1. 9. 11. ende volg.
 Jegtig wat te zeggen p: 450. n. 33. en
 34.
 Immissie in de goederen aen crediteu-
 ren vergunt b: 2. 44. 3. ende volg.
 Impetrant ziet eyscher.
 Inbreng der kinderen in des ouders
 boedel, hoe geschiet, en van wie
 p: 627, n, 1, 2. kinderen behoeven
 de stücken selfs niet in te brengen
 dan können volstaen met de aestima-
 tie van dien n, 3, wat goederen

ingebracht moeten worden n, 4,
 of ook de winst die een kint gedaen
 heeft met het capitael hem van sijn
 ouders by geset n, 5, 6, wat kinde-
 ren genooten hebben tot studie,
 of uitrustinge ten krijge behoeven
 sy niet in te brengen p: 628, n, 7,
 ten zy geblijkt van de contrarie
 wille der ouders ibid. als de ouders
 matige kosten aen een kint gedaen
 hebben wort gepræsumeert dat de
 selve geschonken zijn n, 8, wat
 kosten de ouders tot de bruiloft van
 hare kinderen gedaen hebben, be-
 hoeven niet ingebracht te worden
 n, 11, als mede niet wat tot verlof-
 finge uit slavernie of gevankenis ge-
 geeven is n, 12, veel min wat by
 testament of schenkinge ter sake des
 doods, aen yemand gegeeven en
 gemaakt is p: 629, n, 13, noch ook
 wat by schenkinge onder de leeven-
 de aen yemant gegeeven is n, 14.
 Inbreng der kinderen in haer ouders
 boedel heeft plaets, tusschen die
 geene die erfgenamen zijn p: 629,
 n, 15, en hoe noopens kints-kinde-
 ren n, 16, 17, heeft alleen plaets
 tusschen die geene die eisch van le-
 gitima hebben n, 17, die zich geen
 erfgenaem draegt behoeft niet in te
 brengen n, 18, kintskinderen die
 geen erfgenamen zijn van haer ou-
 ders behoeven niet in te brengen
 het verschooten gelt van haer groot-
 ouders aen haer ouders n, 19, een
 dochter moet haer ontfangene hou-
 welijx goet inbrengen p: 630, n, 20,
 maer minderjarig zijnde, of haer
 best gedaen hebbende om 't goet uit
 haers mans handen te krijgen, of
 de vader van 't onderteeren gewaer-
 schouwt hebbende, kan volstaen
 met den inbreng van 't geene dat
 noch overig is, ibid. inbreng heeft
 soo wel plaets tusschen erfgenamen
 uit

R E G I S T E R.

uit kracht van testament als uit
 kracht van de wet n. 21.
 Inbreng der erfgenamen in den boe-
 del heeft alleen plaets in de neer-
 gaende graed, en niet in de op-
 gaende of zijdgraed p: 630. n. 22. de
 interessen van meerder inbreng wor-
 den niet eer gehoedet, dan nae de
 doot van den erflater n. 23.
 Infamie ziet Eerloosheit.
 Injurie fiet hoon.
 Inschult wat p: 437, n. 2, en in hoe
 verre verscheelt van verbintenisse.
 ibid: n. 3. en 4.
 Inhuld (Obligatie) wat p: 127. n. 3.
 Insinuatien haer kracht b: 1. 34.
 Instantien ende onderscheyt van dien
 b: 2. 16.
 Instellinge tot Erffgenaem fiet Erffge-
 naem, Erffenis.
 Instauratie van proceduiren b: 2. 46. 13.
 Instrumenten, vorme en deught van
 dien b: 2. 20.
 Intendit ende ordre van dien b: 2. 3.
 Intendits uyt spraeke b: 31. 19.
 Interest wat p: 638, n. 1, 7, hoedanig
 dit interest of schaden moeten ge-
 tauxceert worden p: 638. 639. 640.
 641.
 Interest is oock, breedgenoomen,
 woeker ergo ziet woeker.
 Interinement van den Hove over
 octroyen van wat kragt p: 8. n. 39. 40.
 Interlocutie op bewijs b: 2. 22.
 Interrogaten op positien b. 24. 30.
 Intervenienten haer recht ende onder-
 scheyt b: 1. 17. 31.
 Intimatie in kas van arrest n. 12.
 Intimatie aen de procureur generael
 b: 321. 34.
 Intimatie aen den procureur generael
 heeft veranderinge van rechtbanck
 b: 1. 26. 2.
 Intreck maekt geen rechtbrank b: 1.
 223.
 Inventaris, ziet, beschrijvinge en be-

neficie.

Jurisdicctie ziet rechts-macht.
 Het uyterlijck besclach van de kerke
 staet onder d'oppermachten b: 1.
 10. 30. ende 52.

K.

K Erck-regeeringe hangt of van de
 oppermacht b: 1. 10. 43.
 Ketterije beschreeven ende hoe ge-
 handelt moet worden b: 3. 20. 7.
 ende 5.
 Kinderen, welke, en hoe lange 't con-
 sent van ouderen in 't trouwen van
 noden hebben, ziet houwlijk.
 Kinderen in onegte geboren hoe, me-
 nigerley, hoe genaemt p: 21, 22,
 ende hoe haere ouderen ten erve
 staen n. 2, 46, in egte getogen wan-
 neer wettigh, wanneer niet, ibid:
 n. 15, Ongeborene, en misgeboorten
 of eenig recht genieten n. 16, wie
 kinderen, wie meer als kinderen
 genaemt worden n. 20.
 Kinderen uitsinnigh of de ervenissen
 van haer ouders, of van anderen,
 verkrijgen, of aen anderen konnen
 overmaken p: 260, 261, of van ande-
 ren verkrijgen, en op hun naeste
 erven overdragen dan of de erveniss
 vervalt op de naeste erfgenaem
 vanden eersten Testateur ziet in 't
 brede p: 250, 251, wanneer man en
 vrou malkander nae de wet succe-
 dereh, wanneer, en hoe verre een
 arme weduwe, of weduwaer
 p: 252, n. 52, 53. 54, wanneer 't lant
 tot de erveniss koomt n. 55, 56, wat
 regt omtrent de Erveniss of goede-
 ren van diegene, die men niet weet
 of leeft, of doot is n. 57.
 Kinderen, wanneer gepræsumeert wor-
 den haer kost te konnen winnen
 p: 117. n. 16.
 Kinderen onegt van wie, by wie en
 B b b b b 2 hoe

R E G I S T E R.

hoe lange moeten gevoet worden
p: 117, n. 14, 15, 16, p: 118, n. 25, of
haer onegte vader moeten onder-
houden p: 119, n. 28,
Kinderen onder vaders macht zijnde
kunnen geen gelt leenen, van wat
uitslag zulke een gelt leeninge is, en
wanneer een crediteur sulks kan
weereiffchen p: 542, n. 23, 24, 25.
Kinderen foodanige wat fijn en hoe
menigerleije goederen kunnen heb-
ben, en verkrijgen wat genoten
profijt daer van genieten p: 435,
436.
Kinderen wech te leggen gestraft b: 3,
13, 32, om hals gebracht n. 33.
of, en wie by levenden lijve van
den Testateur aen dese klagte en
ervenis kan renuntieren 240, n. 53,
54, 55, of dese klagte ophouwt door
de ontervinge met een goede menin-
ge en intentie gedaen n. 56. en volg:
kleijne faken pleyt n. 2, 30, 15.
Koop en verkooping wat p: 441, n. 2,
des selfs wesentlijke nootfaeklijk-
heeden of requisita p: 442, n. 5, fy
is voltrokken foo haelt partijen eens
fijn nopens de prijs en't goet. ibid.
n. 6, exempt, wanneer bedongen is
dat de koop in fchrijfte fal gebragt
worden ibid. n. 7, en wat foo daer
by pand gegeven is ibid. n. 8, een
verkoper is gehouden't verkofte te
leveren en kan met praestatie van't
interest niet volstaen ibid. n. 9, en
10, verkopinge by ftrijkgelt ibid.
n. 11, en wanneer aen de kant de
fchrijver voltrokken, dwalinge van
partijen in den stoffe, wanneer de
koop verbreekt, en wanneer niet
p: 443, n. 12, 13, en 14, wat perso-
nen kopen en verkopen mogen, ofte
niet p: 444, n. 15, 16, 17, 18, 19, en
20, wat goederen verkofte en niet
verkofte mogen worden p: 445, n. 1,
2, 3, & seq. interpretatie van's lands

ordinantie nopens 't verkopen van
wassende of ongefaiide granen by
lasten &c. ibid. n. 4, en 5, en p: 446,
n. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, en 13, eens ande-
ren goet kan verkofte worden ibid.
n. 14. dog sonder praëjudicie van
den eigenaer p: 447. n. 15. wat recht
den koper in dien gevalle gefcha-
pen fy ibid. & in praeced onlichaem-
lijke dingen, als erniffen, jaerlijk-
se renten en actien kunnen ook
verkofte worden ibid. n. 16. van de
koop van erniffen ziet *erniffe*. van
de koop van actien ziet *actien*. wat
perchelen en dingen onder de koop
van vaste goederen, mede verstaen
worden verkofte te fijn p: 451. n. 39.
40. en 41. en wat vaten de kopers
van vogticheden toe behoren ibid.
n. 42. onderscheit tuffchen koop en
wandel koop p: 452. n. 2. en 3. van
de prijs voor't verkofte, ziet *prijs in
koop* de palmflag gegeven fijnde,
fchoon de koper door een uitgemaekt
bode, verlokt wort tot verhogin-
gen, blijft egter koper voor de eer-
fte prijs p: 455, n. 27, verscheidene
aenmerkingen nopens publike ver-
kopingen p: 456, n. 23, 24, 25, 26,
27, en 28, bedingften van Koops
verbeurte p: 456, n. 29, en 30, en
p: 457, n. 31, en 32, en p: 459, n. 44,
wanneer't verkofte geleverd moet
worden p: 462, n. 20, een verkoper
staet voor de verburgene gebreeken
en moet die beeteren, en hoe p: 465,
n. 40, 41, 42, 44, en p: 466, n. 45, 46,
en 47, en binnen wat tijt n. 43, *Be-
kopinge* over de helft wat p: 474,
n. 3, des selfs remedie is foo wel
profijtelyk voor de koper als ver-
koper n. 5, heeft geen plaets in
koop van erniffen ibid. n. 7, wat
tijt om de regte prijs te ftellenge-
fpecteert wort ibid. n. 8, heeft
mede geen plaets in pleijts accoor-
den

R E G I S T E R.

den p: 475, n. 9, of het ook plaats heeft in andere contracten buiten koop en verkoping ibid. n. 9, 10, 11, 12, en 13, insgelijks in openbare verkopen p: 476, n. 14, insgelijks indien de koper of verkoper de waerdye van 't goet weeten p: 476, n. 15, heeft geen plaats in verkopinge by decreet p: 476, n. 16, de besitter geniet de vruchten, soo lange eisch en antwoord voor regt gedaen is p: 476, n. 17, de aanspraak die uit dit remedie koomt leeft dertig jaren ibid. n. 18, heeft geen plaats in gemeenschap van goederen p: 619, n. 13.

Perikel van verkocht goet, wie dat staen moet, en de aenmerkingen daer toe behorende p: 462. 463. en 464. n. 22, 23, 24, 25, 26. en 27.

Item als 't verkochte geevinceert is door 't ongelijk by eendarde gedaen p: 472, n. 70, als 't tegenwoordig perikel van evictie is, kan een koper borge eischen, dict. p: n. 72. 73. en 74.

Een konink ende veele kooninchricken nevens malkander b: 1. 2. 12.

Koningrijcken tweederley b: 1. 11. 3. ende volg.

Koningrijcken ook voor de zundvloet b: 1. 1. 5.

Koopmans-boeks bewijs b: 2. 26. 39.

Koppelaers straffe b: 3. 12. 13.

Kosten ziet onkosten:

Kosten van een proces ende condemnatie in de selve b: 2. 36. 16.

Kracht van schriftuur in alderhande handels b: 2. 26. 43.

Krijch van alle tegens allen b: 1. 1. 11.

Krijchlieden privilegie van rechtbank b: 1. 25. 23.

L.

L Ants-dieverije gestraft b: 3. 17.

Lantloopers gestraft b: 3. 14. 10.

Lastgevinge wat p: 509, n. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, haer onderscheit van huire en onbenoemde contracten p: 509, 510, n. 3, 4, 5, 6, 7, haer verdelinge p: 510, 511, n. 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, of lastgevinge alleen kan geschieden tot voordeel van de gelastigde p: 511, n. 19, wanneer yemand uit raedgevinge, en recommandatie, &c. verbonden wort p: 511. 512. n. 20. 21.

Last-hebber of mandatarius, of die nae 't eindigen van de last ook aansprakelijk is van die geene, met wien hy als lasthebbende gehandelt heeft p: 586. n. 6.

Lastgever kan nutlijk worden aengesproken van die geene, die met zijn gelastigde gehandelt heeft p: 586. n. 6.

Lastgevinge heeft geen plaats in ondeuglijke saken p: 512, n. 22, of een lastgever tot een ondeugdelijk feit indien zijn gelastigde zijn last te buiten gaet, voor de excessen gehouden is p: 512, n. 23, of een lastgever tot deuglijke saken, aen zijn gelastigde verbonden is, soo hy zijn last te buiten gaet p: 512, 513, n. 24, en 25, en wat, soo 't profijtelijk voor den lastgever is ibid: een lasthebbber boet de geringste schult p: 513, n. 26, 27, hoe loon in lastgevinge plaats heeft p: 513, n. 28, wederzijdse aanspraak uit lastgevinge p: 513, 514, n. 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, en 36, de lasthebbber mag een ander substitueeren p: 515, n. 37, en of deselve den orig: lastgever verbonden is ibid. lastgevinge eindigt door opkondinge p: 516, n. 39, 40, door saeks en tijts einde p: 516, n. 41, door de doot van een der contrahenten p: 516 n. 42, 43, 44, wanneer de erfgenamen van een lasthebbber, gehouden zijn

B b b b b 3 de

R E G I S T E R.

- de sake ten einde te brengen p: 516. n. 44.
- Leengoederen of in Frieslandt zijn p: 128, n. 18.
- Leenrecht wat of, en waerom in Frieslandt niet seer bekend p: 327, n. 4, 5, hoe menigerley, p: 328, welk de oorsprong der leenen, en van wat volk eerst ingestelt p: 329 n. 15, voor wat tijt, en op wat conditien eerijts gegeven, hoe nu gepraetiseert worden n. 16, 17, hoedanig de successie daer ontrent gereguleert is p: 330, n. 20, 21, 22, of een vasaal het leenrecht mag vervreemden n. 23, wanneer en waer door het leen verlooren gaet n. 24.
- Leenen waer op by ons yemant studeert van wat natuir en gebruik p: 331, n. 25, 26, en volg.
- Leenmanschap neemt niet wech d' Oppermacht b: 1. 6. 19.
- Legael hypoteek ziet Pant-recht uit de wet.
- Legaten wat, sijn geen geschenken eigentlijk genoomen en waarom niet p: 269, n. 23, konnen wel by den Testateur by sijn leven gegeven worden n. 4, wat goederen gelegateert konnen worden p: 270, n. 7, of stadts of kerke goederen, of materialen van huisinge band, spijker, en nagelvaft sijnde te regte gelegateert worden, en of ook de prijs derselver geeft kan worden n. 8, 9, of goederen by de wetten of kostumen vanden lande aen seekere personen verboden te vervreemden deselve, ofte desselfs prijs kan gevordert worden, of, van goederen die niet inde weerelt zijn n. 10, 11, 12, of en hoe verre een testateur de goederen van sijn erfgenaem kan legateren p: 271, n. 13, 14, 15, of, en hoe verre ander lieden goederen kan wegmaken n. 16, 17, 18 goederen te pande geset, en gelegateert wie deselve moet lossen n. 19, wat regt den legataris heeft indien 't verpande goed verkocht is p: 272, n. 20, of, en met wat effect een Legataris sijn eigen goed kan toegemaakt worden n. 21, 22, 23, 24, alwaer een remerkabel exempel, wat regt indien de legataris 't besprokene goed voor of na des testateurs doot 't sy door een profijteliiken, 't sy door een lastigen titel heeft verkregen p: 273, n. 26, 27, of, en met wat effect de Actien en crediten konnen gelegateert, of geremitteert worden p: 274, n. 30, en volg: hoe verre dese bevrijdinge van de schult geextendeert wort n. 34, p: 275, n. 35, of de erfgenaem belast sijnde de schultbrief, ofte het pant aen den legataris over te geven, de schult daer door geremitteert wort n. 36.
- Legaten aen wat personen konnen gemaakt worden, Regel daer van of, en hoedanighaen onsekere personen p: 287, n. 1, 2, en volg: wat van een legaet wort aen titio gemaakt als den testateur twee vrienden heeft van deselve naem n. 3, legaet dat iemand aen sijn self heeft toegeschreven, of doen schrijven in een anders testament is onnut n. 7, item gemaakt by een dochter welke onder de twintig jaer, ofte een Jongman onder de vijf en twintich jaer tegens ouderen of mombaren consent getrouwt, aen hun resp: egtgenoten gemaakt hebben n. 8, item tusfchen personen, die ongeoorlofde huwelijken aengegaen hebben, en tot wiens profijt de gemakte legaten verblijven p: 288, n. 9, 10, 11, of, en op wat voet aen onregtsinnige gemeenten konnen gemaakt worden n. 12, 13, 14, of aen onregtsinnige Personen in 't particulier

R E G I S T E R.

culier n, 15, explicatie van 't Placcaet van den 10, December 1655. tegens de Pausgefinden n, 16, 17. p: 289, item van 't Placcaet van den 4. october 1540, waer by alle giften by testamenten, legaten, van onvoerlijke goederen &c. gemaect by mindere dan 25, jaer aen haer curateurs, bewaerders &c. worden voor nul en van onweerden verklaert p: 290, 291, of, en hoeveel aen bastaerden van vader of moeder kan gelegateert worden n, 35, om wat reden en misdaden iemant van 't legaat berooft wort so ten regarde van den testateur, als van het testament selfsiet p: 291. n. 36. p: 292. of, en wanneer deselve legaten by ons aen 't lant of den Fiscael vervallen, siet p: 292. n. 39. p: 29. 3. n. 47.

Legaten wanneer kunnen geeft worden, of, en in wat gevalle deselve kunnen gevordert worden wanneer de erfenis uit 't testament niet is aengevaerdigt p: 304. 305. wat recht een legataris heeft indien den erfgenaem sich jaer en dagh te soeken brengt n. 12. 13. In wat gevalle de erfgenamen elk voor sijn erfportie, of voor 't geheel kunnen aengesproken worden n. 14. 15. 16. hoe verre een mede erfgenaem 't legaat aen hem voor uit gemaect kan eischen p: 306. n. 18. 19. en volg: wat en hoe menigerley Actien den legataris geschapen sijn om 't legaat te vorderen p: 307. n. 23. 24. van wat tijt, vruchten, profijten, of interessen g'adjudiceert worden n. 26. 27. wanneer dese Actien aen de erfgenamen overgaen p: 308. n. 28. 29. 30. wanneer deselve met effect kunnen aengestelt worden n. 27.

Legaten over de hant of ten eenemael met andere legaten overeen koomen p: 309, n, 2, wat zijn n, 3, aen wien,

en met wat effect, kan belafft worden n, 4, 5, 6. In wat gevalle het genoeg is dat het in het bloet van den Testateur blijft, en wat geval het præcijfelijk op 't naeste bloet moet koomen p: 310, n, 6, 7, 8, voordeelen tot luister van de Familie gemaect, of op de zoons, dan op dochters vervallen n, 12, 13, hoe veel getuigen dees Fideicommissen worden vereischt en wanneer sonder eenige getuigen kunnen bestaen, en gevordert worden n. 14. en volg.

Legaat (als mede een erfenis) aen twee, drie, of meer persoonen gesamentlijk gemaect, indien een van de Legatarisen koomt te failleren, 't zy voor, of nae de doot van den Testateur, aen wien desselfs portie koomt te accresceren, en op hoe menigerley wijze de legatarisen worden te samen gevoegt en groepen, welke gevoegde voor anderen worden gepræfereert en wanneer dit recht ophout. ziet in 't brede p: 293. 294. 295. 296. 297. 298.

Legaten op wat wijze gemaect kunnen worden, wat een suiver legaat is, wanneer verschijnt, en gevordert kan worden p: 299, n, 2, 5, 6, 7, wanneer een legaat onder mogelijk of onmogelijke voorwaerde, of op dagh seker of onseker gemaect vervalt en geëyscht kan worden p: 300, n, 8, 9, 10, 11, en wat onder een onsekeren tijt verstaen wort n, 12, 13, wat onderscheit in rechte of de tijt op 't legaat self slaet dan op desselfs betalinge p: 301, n, 14, 15, 16, wat recht is indien de Legataris 't legaat wetens of onwetende van de erfgenaem hangende de voorwaerde gekocht heeft n, 17, of doolinge in de naem van den Legataris schaecht n, 19, of een valsche aanwijfinge, of beweegreden 't legaat onnut macke

R E G I S T E R.

maekt p: 302, n. 20, 21, 22, of een legaat voor de erf-instelling te rechte geschreeven en besprooken wort n. 23, of by manier van straffe den erfgenaem kan opgeleit worden, wat, indien de straffe oneerlijk, of onmogelijk is, ten regarde vanden erfgenaem p: 303, n. 25, 26, of 't ook een improbeerde conditie is indien mijn dochter aen die of geene trout of niet trout & n. 27. of sulke verboden ten minsten ten respecte van 't tweede houwlijk konnen bestaen n. 28. Meubelen gelegateert wat onder zich begripen p: 282. n. 73. wat tilbare goederen n. 74. of, en wanneer onder deselve mede begrepen worden Koopmans waren, of gelderen tot koopinge van vastigheeden gedeftineert en wech geleit n. 74. 75. goud, silver, tin, koper gelegateert, of 't gemunt gelt daer onder mede verstaen wort n. 76. 77. wat onder juweelen, wat onder legaat van alles wat tot des Testateurs lichaem behoort, beklemmt wort n. 78. 79. hoe verre de accessoria in desen 't principael volgen, p: 273. n. 80. 81. en volg. 't legaat van mijn boeken, mijn klederen behelst alleenlijk die boeken en kleederen die den Testateur ten tijde van 't maken van 't Testament gebat heeft, en niet wat hy daer nae heeft aengekocht, en laten maken p. 273. n. 185. wat onder wijn en koorn in 't Roomsche recht wat by ons verstaen wort n. 84. 86. wat onder 't gemaekte gereetschap, p. 284. n. 87. wat onder een zate lants met sijn gereetschap n. 88. 89. 90. wat onder 't legaat van al wat in de spijskamer, wat in de keuken provisie is, n. 91. een huis, beeft, stuk lants &c. gemaekt wat een Legataris kan vorderen p. 285.

n. 93. en volg. wien de keur in een besprookene sorteeringe of alternatijf legaat toekomt p. 86. n. 97. 98. 99. hoe de woorden van den Testateur in materie van legaten moeten geduit en verstaen worden p. 284. n. 86. p. 285. n. 95. 96. of en met wat effect en profijt een schuldenaer sijn schult aen sijn crediteur kan legateren 37. 38. of een somme gelts wegens ingebrachte houwlijk goed, of om andere oorsaken gelegateert zijnde, daer nochtans geen houwlijk goed ingebracht was, te rechte kan gevordert worden p. 276. n. 39. 40. of servituten pantrecht, of vruchtgebruik gelegateert konnen worden n. 41. 42. 43. of 't vruchtgebruik van alle goederen gelegateert zijnde daer onder mede beklemmt worden de goederen welke uit kracht van Fideicommiss op den erfgenaem koomen te vervallen p. 277. n. 44. 45. alwaer twee notabile decisien, 't vruchtgebruik en jaerlijxe legaten hoe lange duren p. 278. n. 46. jaerlijxe legaten zijn niet een-maer meervoudig en d'effecten daer van n. 47. 48. contrary is 't in jaerlijxe renten die eeuwigduirende zijn n. 49. jaerlijxe maendelijke of weekelijke legaten aen steden, Kerken, Pastoor, of koster van seekere kerk of 't eeuwig duirende zijn n. 51. 52. 53. onderhout aen yemant gelegateert, hoe verre zich uitstrekt p. 279. n. 54. 55. en volg. een sate lants yemant tot onderhout gemaekt zijnde wort de eigendom mede verstaen gelegateert te zijn n. 56. wat rechte een Legataris heeft indien hem een seeker somme jaerlijx ofte de opkomst uit een zate lants wort gelegateert n. 59. 60. Huisraad gemaekt, wat daer onder verstaen wort p. 280. n. 62. 63. en volg. wat onder

R E G I S T E R.

onder 't Legaet van klederen, soo by de Romeinen, als by ons n. 65, 66, p: 281, n. 67, en volg: of aen mans vrouwen klederen om deselve te dragen, ook voor een korten tijt, konnen gemaakt worden ofte aen vrouwen mans klederen n. 70, off de stoffe tot een kleet gedeestineert onder 't Legaet van klederen mede begreepen wort

n. 72,

Legaten op wat wijze benoemen of herroepen worden, hoe met woorden, hoe metter daet p: 322, n. 1, 2, 3, en volg: of door een volgende codicil n. 4, of, en wanneer door vervreemdinge en veranderinge van 't legaet p: 323, n. 6, 7, of 't vervalt wanneer een erfgenaemen te gelijk legataris sijnde, de ervenis met voeten sloot

n. 8.

Legataris heeft geen besitrecht voor ende tegen een erfgenaem b: 2. 8. 7. ende vol:

Legataris, die jets op sekeren tijt gelegateert is, kan cautie eischen tot verzekering van sijn legaet p: 561.

n. 24.

Legitima wat, en op wat wijze een gedeelte vande ervenis wort genoemd p: 242, n. 2, 3, of by 't leven van den testateur geeischt kan worden n. 4, of gevordert kan worden wanneer iemand de ervenis met voeten sloot n. 5, of in 't geheel door de burgerlijke wet kan afgeschaft worden, of vermeerderd, of vermindert p: 243, n. 6, mach niet beswaert worden n. 7, 8, of 't een beswaernisse is, wanneer een ouder de gansche eigendom aen sijn kint latende, 't volle vrugt gebruik aen een ander maakt n. 9, 10, en volg: of in dien gevalle de klagte van onheus testament kan aengesteld worden, dan of de aensprake tot vervullingge vande Legitima plaetse

heeft p: 244, n. 13, of, en wanneer 't een beswaernisse is als de legitima in gereden gelde wort gemaakt n. 14, of een ouder kan verbieden dat sijn kint de legitima niet mach converteren tot betalinge van sijn schulden

n. 16. 17.

Legitima aen wien moet naegelaten worden p: 245 n. 17. hoe menigte part vande erfportie is soten regarde van de ouderen, kinderen, als susters en broeders n. 18, 19, of kinderen wetlijk onterft, ofte andere personen door de wet niet even nae, als de onterfde, gestelt, mede getelt worden n. 20, 21, of, en aen wien precijfelijk by manier van erfstellinge moet naegelaten worden p: 246, n. 22, 23, wat inde legitime portie wort aengerekent

n. 24.

Leeveren, siet eigendom door leveringe. Libel, gedeelten ende clausulen van dien

b: 2. 5.

Lijftogt wat, hoe menigerley

p: 342. n. 2.

Limijtscheidinge, tusschen wie en hoe versocht en gedaen wort p: 620, 621, en van roeijsge

p: 621, n. 10,

Liten en laten wat soorte van menschen eertijts

p: 25 n. 41.

Litis contestatie, eygenschappen ende effecten van dien

b: 2. 21.

M.

Maetschappij wat p: 504, n. 1, deeling des selfs p: 504, 505, n. 2, 3, 4, 5, 6, 7, de effecten van een simpele en uitdrukkelijke maetschappij p: 540, n. 4, 5, hoe verre de gelijkheit of ongelijkheit zich in maetschappij uitstrekt p: 405, en 556, n. 9, 10, 11, & seq en wanneer gelijkheit of ongelijkheit verstaen wort ibid. hoe en wanneer maetschap

Cccce

schap

R E G I S T E R.

- fchappij door opkondinge geeindigt wort p: 507. n. 17. 18. 19. 20.
 maetschappij eindigt door de doot van een der mede genooten p: 507. n. 21. exempt in pachtenaers p: 508. insgelijks door het einde der sake n. 23. item als een der mede genooten zijn goet verliest n. 24. actie uit maetschappij 508. n. 25. 26. 27. 28. 29. nootvallige schaden worden op het gemein gerekent ibid. n. 27.
Machtgevinge, ziet lastgevinge.
Magistraten in Frieslandt b: 1. 12.
Maintenue wat, in wat saken, en op wat wijze geschiedt p: 369. n. 23.
Maintenue kan alleen voor 't Hoff aengesteld worden b: 1. 22. 2.
Mal te zijn, wie in rechte wort verstaen p: 23. n. 24. wat onderscheit tusschen mal en dol n. 25.
Mannen en haer voogdij over de vrouwen, ziet voogdij.
Mannen of Inventaris of Rekening van haer vrouwen goederen behoeven te geven, p: 53. n. 8. wat goederen van haer vrouwen kunnen alieneren soo met als tegens haer wille p: 47. n. 36. 37. 38. 39. wanneer in de alienatie door hare vrouwen kunnen belet worden p: 59. n. 48. 49. of te rechte voor haer vrouwen de rato caveren p: 58. n. 43. 44.
Mannen minderjarig, ontsinnigh of stadtskinderen, of, en wat recht over haer vrouwen hebben p: 54. n. 11. 12.
Maten, moeten over het geheele land gelijk zijn p: 684. n. 2.
Medicijns oordeelen over de wonde seer onseker b: 3. 13. 10.
Melioration, wanneer en hoedanig van een huider kunnen geëyscht worden p: 500. n. 2. 3. 4. 5.
Mennisten waerom profijtelijk voor een staet, hoe verre toegelaten p: 26. n. 49. 50.
Menschen, hoe menigerley eertijts in Frieslandt p: 24. n. 40. ziet personen.
Merk, hantmerk of in testamenten voor verteckeninge kan verstreken p: 164. n. 42. 43.
Merkten, ziet vrije merkten.
Mestrecken straffe b: 3. 9. 20.
Matroonen welke die zijn b: 3. 9. 33.
Metinge van landen hoe geschiet p: 454. n. 14.
Minderjarige, kunnen haer sake door pleitsackoord gesleeten, op nieuw betwisten, soo haer nieuw bewijs voor koomt p: 536. n. 15.
Minderjarige weesen wat recht van praferentie hebben, soo op goederen voor haer gelt gekocht, als op de goederen van haer mombers p: 395. n. 29. p: 396. n. 34. van wien, en om wat reden decreet kunnen bekoomen tot vervreemdinge van haer vastigheeden p: 4. 8. 419. 420.
Minderjarige zijn uit 't contract van haer voogden niet verbonden, ten zy de penningen tot haren behoefte zijn bekeert, of dat sy van hare voogden schadeloos kunnen gehouden worden p: 588. n. 12. 13. 14.
Minderjarige kunnen in integrum restituueert worden, tegens schadelijke contracten, schoon deselve met eede zijn bevestigd p: 563. n. 37.
Minderjarige zijn niet gehouden, soo haer voogden, sonder nood yets verkocht hebben of quijtgescholden p: 589. n. 15.
Minderjarigheit oorfaek van restitutie b: 1. 40.
Wat misdæet zy b: 3. 1. 3. onvoltrockene misdaden wanneer ende hoe gestraft n. 4. ende volg.
Oneigentlijke Misdaden b: 3. 3.
Dronkenschap hoe verre van misdæet ontschuldicht b: 3. 1. 18.
Mis-

R E G I S T E R.

- Misdaet van gequettste *Majesteit* ende soorten van dien b 3. 15.
- Misdaden by wat Rechter gestraft konnen worden b: 1. 24. 6.
- Moeders wat recht in materie van Houwlijk over haer kinderen, ziet houwlijk.
- Moeders, of, en op wat voorwaerden voogdessen van haer kinderen konnen zijn, ziet voogdessen.
- Mombers wie genaemt, wat van voogden verschillen p: 79. n. 4. 5. p: 83. en 84.
- Momberschap wat, hoe menigerley, by laeste wille gestelt zijn eygentlijke of on-eygentlijke, n, 8, wie oneigentlijke mombers, en wat haer magt n, 9, 10, 11, eigentlijke mombers wie, en wat haer magt n, 12, 13, en volg, off en wat in desen de keiserlijke wetten van d' onse verschillen p: 81, n, 19, wanneer geindigt wort, ziet voogdije.
- Mombers vande wet gestelt wie, in wat ordre sy komen p: 81, n, 20, 21, 22, 23, 24, wat regt is indien diverse perloonen even na in bloede sijn, of ook door de overigheid moeten bevestigt worden p: 82, n, 25, 26, of ook konnen verbygegaen worden n, 27,
- Mombers van d' overigheid gestelt wanneer, waer, en by wat overigheid konnen gestelt worden p: 82, n, 28, 29, of meer als een, en of andere mombers konnen toegevoegt worden n, 30, 31, of, en wie 't opgeleit is om te versorgen dat wesen met mombers versien worden p: 83. n. 34. 35.
- Mombers, ziet vorders voogden en voogdije.
- Momberschap daer uit koomt voort directe en contrarie actie p: 615, n 9, & seq, hoedanigh een momber geduirende sijn voogdie, reekenschap doen moet, en of hem dat bevrijt van reekeninge in toekomende te doen p: 615, n, 10, 11, straffe der mombers als die harer pupillen goet onder geslagen hebben p: 616. n. 14. 15.
- Momber of sijn zoon of broeder aen een minderjarige dochter, sijn pupille, mach uithouwen p: 40. n, 94, p: 41. n. 96.
- Mombers of voogden mogen van hare minderjarige geen cessie nemen, selfs nae 't eindigen van de curatele p: 58. n. 20.
- Momber pupille gelt opstekende moet daer af voor renten 12. ten hondert betalen p: 649. n. 12.
- Momber, in qualiteit als voogd contracteerende, of die in eigener name kan worden aengesprooken, soo hy sijn eigen goederen verbonden heeft, en wanneer 't blijkt dat de penningen ten behoeve van sijn minderjarige sijn bekeert p: 588. n. 13.
- Mondelinge pleydoijen b: 2. 30. 17. ende vol:
- Mondigh-makinge* een oppermachtsrecht b: 1. 9. 23.
- Monopolien ende straffen van dien b: 3. 18.
- Munts-recht* b: 1. 9. 28.
- Mutuum, ziet verbruik leeninge.
- N.
- N** Amptissement b. 2. 30. 14.
- Natuurlijke* staet der volkeren b: 1. 3. 5.
- Nederlanden* vereenigde geen een, maer 7. Republijken b: 1. 2. 10.
- Negativen onbewijslijk b: 2. 25. 6.
- Negotiorum gestio, ziet onder wint.
- Niaerkoop wat p: 477. n. 23. haer gront n, 26, wat indien ymant op sijn naem voor een ander niaer neemt p: 277, n, 25.
- C c c c c 2

R E G I S T E R.

n, 25, heeft geen plaats in ver-
 kopinge van geheele ervenissen p: 477.
 n. 26. nog in verkopinge van eeuwi-
 ge renten of gerechtigheeden p: 477.
 n, 26, heeft plaats schoon een koo-
 per de nulliteit van de koop alle-
 geert p: 477, n, 27, het regt van
 niaernemingē wort geboren soo drae
 de koop te bode gestelt wort p: 478,
 n, 28, en 29, heeft twee oorsaken,
 bloedverwantschap en buyrschap
 p: 478, n, 30, het naeste bloet kan
 niet naeren, als het repræsenteert de
 persoon van de kooper p: 478, n, 32.
 insgelijks niet als de koper van den
 bloede is p: 478, n, 33, van niaer
 neminge daer echte luiden kopers
 en verkopers sijn p: 478, en 479,
 n, 34, en 35, mandeelicheit gaet
 voor nae buirschap p: 479, n, 37, 38,
 de wijze van naer nemen p: 480,
 n, 40, 41, 42, 43, en 44, een man
 heeft wegens sijn vrouw geen pro-
 curatie nodig ibid. nae de derde
 proclamatie wort noch naer-nemin-
 ge noch purge toegelaten p: 480,
 n, 41, p: 482, n, 5, naer-nemingē
 wort verlooren, ten eersten, door
 consent van die geene die recht heeft
 tot naernemingē, ten tweeden door
 ondankbaerheit, ten derden door
 verjaringe p: 481, n, 45, soorten
 van ondankbaerheit p: 481, n, 47,
 wanneer, en of een naerneemer een
 kooper dwingen kan tot de procla-
 matien p: 481, 482, n, 48, 49, de tijt
 van verjaringe en de natuur van de
 actie der naerneemers p: 482. n. 50.
 51.
 Nootweer ongestraft b: 3. 4. 8.
 Nootweer hoe verre van dootslach ont-
 schuldicht b: 3. 13. 15.
 Notarien te maken b: 1. 9. 7.
 Notaris ende sijn ampt b: 2. 26. 4.
 Novatie, ziet schultvernieuwinge.
 Nulliteit ende klachte van dien b: 2.

45. 50.
 Nuttelijke eigendom, ziet eigendom.

O.

Octroijen waerom geïnterineert
 moeten worden p: 8. n. 39. 40.
 Officien en waerdigheeden hoedanige
 de kinderen van de vaderlijke macht
 bevrijen p: 74. n. 45. 46. 47.
 Officie des Rechters soo in suppletie
 van recht als van feiten b: 2. 33.
 Onans sonde ongestraft ende waerom
 b: 3. 12. 10.
 Onbenoemde contracten wat, en haer
 soorten p. 581. n. 2, 3, 4, actie hier
 uit p. 582, n. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12,
 & seq. hoe wederroepelijk sijn p.
 585. n. 28.
 Onderdanen hoe die verbonden wor-
 den door geltleeninge van haer O-
 verigheit, en wanneer p. 591. n: 22.
 23. & seq.
 Onderdanen sijn niet gehouden voor
 Godt aen de sonden der *Overheeden*
 b. 1. 9. ende volg. redenen van d'on-
 eindige macht der *Regenten* weder-
 lecht n. 12 ende volg.
 Onderhout is een man niet schuldig
 aen sijn vrouw die buiten reeden of
 Rechts kennis van hem is afgeloo-
 pen p. 44. n. 19.
 Onderstellinge wat, hoe meenigerley
 p. 191. n. 2, 3, 4, 5, wat gemeine on-
 derstellinge zy, haer gebruik, en
 exempelen p. 192, kan by verscheide
 trappen geschieden p. 193, n. 18, ge-
 nerale regel van d'onderstellinge n,
 19, hoe nae met de Fideikommissen
 over een kooft p. 218. 219.
 Onderstellinge van vaderen aen haer
 kinderen wat p: 194, n, 1, van wat
 kracht n, 2, waer uit oorspronke-
 lijk n, 3, hoe, en by wat occasie
 plaats heeft n, 4, maakt maer een
 testament met dat van den vader
 uit,

R E G I S T E R.

- uit, en dependeert daer aen p: 195, n, 6, of, en wanneer des vaders erfgenaem moet voorgaen, n, 7. of op diverse tijden kunnen geopent worden, onderscheit tusschen de vaderlijke en gemeine onderstelling p: 196, twee stokregels van beide onderstellingen p: 197, n, 19, 21, 't gebruik, en exempelen daer van n. 22. 23. 24. en volg:
- Onderstellinge** exemplaer, wat haer oorsprong, en gebruik p: 198. n. 28. 29. 30. 31.
- Onderstellinge over de hant** (fideicommissare) wat, p: 199, n, 4, hoe by outs, hoe tegenwoordig meest gebruikelijk n, 5, 10, haer oorsprong p: 200. n. 7. 8. 9.
- Onderwint** p: 614, n, 3, baert directe en contrarie actie n, 3, 4. 6, wat schult een onderwinder boeten moet n, 5, gevallen, by welke de contrarie actie in onderwint geen plaets heeft p: 615. n. 8.
- Onegte kinderen** hoe menigerley, en hoe haer ouderen ten erve staen p: 246.
- Ongelucken** worden in geen contracten geboet p: 503, n. 16.
- Schadelijke ongelucken** worden niet geboet b: 3. 4. 5.
- Ongeoorlofde feiten** zijn altemael geen misdaden b: 3. 1. 19.
- Onkosten** aen een anders goet gedaen hoe menigerley, welke wederom konnen geeyscht worden, welke niet, welke met de genootene vrugten compenseert worden &c. p: 146.
- Onroerende goederen** van minderjarige mogen niet vervreemt worden, hoewel de verkooping haer feer voordelig is p: 4, n, 20. Rechters moeten meer de sin van de wet, als de woorden volgen, exempel dies p: 4. n. 21.
- Open acte** ende gebruik van dien b: 3. 22. 17.
- Oppermacht**, ziet regeeringe.
- Oppermacht** schoon vreemt van de godtsdienst heeft echter macht over 't uiterlijk besclich van de kerke b. 1. 10. 36, ende volg.
- Oppermachts-recht** ontrent de godsdienst b. 1. 10.
- Oppermacht** wort niet wech genoomen door dat gedwongen kan worden tot onderhout van verbonden b. 1. 6. 17.
- Onderscheit** van *Oppermacht* in Frieslandt ende Hollandt n. 4. 5.
- Ontuchtigheden** hoe gestraft b. 3. 12. 10 16.
- Onwetenheit** des Rechters ende strafte van dien b. 3. 3. 5.
- Oppermacht** is deselve schoon de gedaente der regeeringe verscheiden zy b. 1. 6. 6. ende volg.
- Oppermachts recht** wort niet verandert door korter of langer tijt b. 1. 6. 7. ende volg.
- Groote Oppermachts-rechten** hoedanige zijn b: 1, 8, konnen niet onafhankeijk afgescheidt worden van d'Oppermacht b. 1. 8. 4.
- Oppermachts-recht** ontrent de godtsdienst b. 1. 10.
- Oppermachts beschrijvinge**, verscheidene deelingen des selfs wederlecht b. 1. 6.
- Verscheidene Republiequen** konnen door verbonden als tot een gemaekt worden, behoudens yder sijn *Oppermacht* b. 1. 6. 14.
- Kleine rechten** der *Oppermacht* b. 1. 9.
- Schadelijke onvoorsichtigheit** geboet b: 3. 4. 11.
- Oppermacht** wort niet wech genoomen door leenmanschap of tribuit b. 1. 6. 17.
- Ordonnantie** van niet te vertrecken uit de Provincie b. 1. 31. 7.
- Ontervinge** wat, en waer in van stilswijgend voorbygaen verschilt, en

R E G I S T E R.

op wat manier en om wat reeden kan
geschieden p: 233, 234, en volg. ziet
testament *onheus*,

Hooge *Overheeden* in Frieslandt b: 1.
12.

Overheeden van steeden ende Griete-
nijen repræsenteeren niet d'ingese-
tenen waer over sy gestelt zijn b.
1. 8. 16. ende volg.

Mindere *Overheeden* in Frieslandt 2. 1.
13.

Overspel, ziet *Echtbrenke*.

Overspeelder mag naer vijf jaer trou-
wen p: 42. n. 5.

P.

P Achten ende verscheide soorten van
dien b: 3. 19.

Pant-recht wat, hoe menigerley p: 371,
n, 1, 2, by de Wet gegeven hoe
veel soorten heeft n, 3, hoe g'eindigt
wort en te niete gaet soo door be-
talinge, novatie, quijtscheldinge
&c: p: 409, hoe door 't eindigen
van de principale obligatie oftedes
saeks ondergang, ziet exempelen
daer van p: 410, of, en door hoe-
danigen veranderinge p: 411, n, 12,
of door vervreemdinge van 't Pant
aen een derde met weten van
den eersten Crediteur, n, 14, 15. en
volg.

Pant eigenlijk genoomen wat, in wat
goederen merendeels bestaet, of in
onroerlijke, of onlichaemlijke goe-
deren p: 381. 1, 2, en volg: wat Actien
daer uit rijzen n, 4, p: 382, n, 5, of
't eenig profijt, behalven de bewarin-
ge, aen den houder geeft, en hoe so-
danig profijt gevende pant genaemt
wort n, 6, hoe gemaakt, en hoe
verre de vruchten daer af genooten
mogen worden n, 7, 8, 9, wat van 't
constitutum verschilt n, 11, voor d'ee-
ne schult gegeven, kan voor een
ander ingehouden worden 383, n, 12

wanneer en op wat wijze verkocht
kan worden n, 13, 14, 15, of, en wan-
neer den Crediteur self 't pant mag
koopen n, 17, of, en wanneer door
een tweede Crediteur ofte borge des
Debiteurs van den eersten kan af-
g'eyscht worden p: 384, n, 18, 19, 20,
Pant van andere lieder goet ver-
kocht ende g'evinceert wordende of,
en wat actie uit dien hoofde tegens
den verkooper, ofte de Principale
Debiteur geschapen is n, 20, 21, wat
den Crediteur moet doen, indien 't
Pant geen kooper ten behoorlijken
prijs vint p: 385. n. 23.

Pant eens verlooren, behoeft den De-
biteur geen nieuw weder te geven,
noch den Crediteur 't een met 't an-
der te wisselen p: 412. n. 20. 21.

Pant-recht uit de wet uit oorfake van
Reparatie van huisinge wanneer,
en wat Privilegie geeft, wat, wan-
neer en hoe verre aen de Lanthee-
ren, op der meijers goederen p: 372,
wat aen de vrouwe voor haer hou-
lijx, en andere ingebrachte goede-
ren p. 373. n, 9, wat aen de kinderen
wegens de conservatie van haer
moederlijke en andere goederen n,
10, wat aen weesen op de goederen
van haer mombers n, 11, Aen de Fis-
cus ten regarde van schattingen,
of contracten n, 12 legatarissen, en
die geene die eeuwige Renten of
hustauxatie hebben te prætenderen
p. 374. n, 13, 14, 15, ziet vorders
Præferentie.

Pant-recht aen wien, en in wat geval-
len door den Rechter gegeven wort
p. 375.

Pant-recht door wat woorden en ma-
nier van spreken gestelt wort p. 376.

Papisten waerom schadelijk voor den
staet p. 25. n. 48.

Papisten ingetoomt b. 3. 20. 12.

Recht van *pardon* te geeven hoedanig
id

R E G I S T E R.

- in Frieslandt b. 1. 8. 7.
 Pastorije landen, huizen, afkopen,
 &c: ziet Prædicanten.
 Pauwelijke wetten waer uit haer oorsprong, wat haer kragt by ons p: 7.
 n. 25.
 Peenen of, en hoedanige in testamen-
 ten gedult worden p: 187. n. 43. en
 volg.
 Personen hoe menigerley, wiens ge-
 legentheit beter is van mannen of van
 vrouwen, p: 21, ende 22, n. 2, 3, wie
 wettelijk gebooren, wie onwettelijk
 zijn, wie bastaerden, hoerkinders,
 speelkinders &c. zijn n. 4. 5. 6. 7. 8.
 9. 12. 13. wie min, wie voljarig,
 buikvest of niet buikvest zijn n. 17.
 18. 19. 20. wie wijs, wie mal, wie
 dol wort genaemt p: 23. n. 22. 23.
 24. 25. 26. wie eedel, wie oneedel,
 wie nieuwe lieden zijn n. 27. 28. 29.
 30. 31. hoe menigerley eertijts in
 Frieslandt zijn geweest p: 24. n. 40.
 wie weereeltlike, wie geestelijke,
 wie Rechtsinnige, wie onrechtsinnige
 worden genaemt, welk haer voor-
 rechten p: 25.
 Personeele qualiteiten, op yemant nae
 recht van seekere plaetsen bevestigt
 worden over al omgedragen, en
 by alle Rechters erkent p: 17. n. 36.
 verscheiden exempelen p: 18.
 Pijnigen, recht ende manier van dien
 b: 3. 22.
 Plantinge op ander mans gront wat
 recht geeft p: 141. n. 17. 18.
 Plantinge hoe verre de Meijers wort
 goet gedaen p: 10. n. 56.
 Pleidoijen ende exempelen van dien
 b: 2. 30.
 Pleidoy over gevangenisse b: 3. 21. 23.
 Pleit of, en hoe verre yemant van de
 voorgdijde uitsluit, of besnoeit p: 90.
 n. 13. 14. 15. 16. 17.
 Pleiten by monde of by geschrifte welk
 best b. 1. 18. 3.
 Pleits-ackoort hoe krachtig soo dat
 selve, van een meerderjarige met ee-
 de wort bevestigt p: 537. n. 13.
 Pleits-ackoorden zijn van eng recht
 p: 537. n. 25.
 Pleijts accoord wat p: 533. n. 1, des
 selfs requisitien n. 2, 3, & seq, en
 hoe onderscheiden wort van slechte
 accoorden ibid.
 Pleits accoorden van wie kunnen wor-
 den aengegaen en van wie niet
 p: 534. n. 5.
 Pleits accoorden over wat saken toe-
 gelaten worden, en over wat sa-
 ken verboden sijn p: 534. en 535.
 n. 6. & seq.
 Pleits accoorden sijn soo kragtig, dat
 zy niet kunnen verbroken worden
 schoon 'er nader bewijs ontrees uit
 nieuw gevondene instrumenten
 p: 535. n. 15, exempt nopens min-
 derjarige, en lant of stads saken.
 Pleits accoorden zijn soo krachtig dat
 zy door geen doliinge vernietigt wor-
 den p: 536. n. 16, & seq. ook niet
 door bekortinge over de helfte ibid.
 n. 19. en 20.
 Pleits accoorden door bedrog aenge-
 gaen, kunnen of door aensprake
 of door exceptie vernietigd worden
 p: 537. n. 22.
 Pleits accoordens sijn, dat mitsdesen
 alle quaestien gesleten sullen sijn hoe
 krachtig en hoe verre sich uitstrekt
 p: 537. n. 24.
 Actie uit pleits accoord p: 538. n. 16,
 & seq. indien een der contrahen-
 ten, naelartig blijft het bedongene
 te voldoen, of de ander zijn vorige
 actie kan hervatten p: 538. n. 27.
 en 28.
 Pleijtsaken kunnen niet gecedeert wor-
 den p: 519. n. 12.
 Plicht des rechters gestelt tegend' ey-
 genschap der actien b: 2. 33. 13.
 ende volg.
 Poin

R E G I S T E R.

Pointen van officie ende interlocutie
 ten dien eynde b: 2. 33. 7.
Policye inde steden met wat effecte
 over dienstbaerheden (servituten)
 uitspraak doen, of, en wanneer van
 haer kan g'appelleert worden p: 368.
 n. 20. 21. en volg:
Poorten en wallen der steden wien by
 ons toebehoren p: 126. n. 26. 27.
Politien post interlocutoriam b: 2.
 24.
Possessoire middelen geven ordinaris
 proces b: 2. 30. 23.
Wat postuleren sy b: 1. 18. 4. noch
 19. 1.
Podestaten in Friesland haer oorsprong
 b. 1. 1. 12.
Practijcque van recht b: 1. 15. 16.
Prædicanten of op hun kerke landen,
 huizen, hoven &c. kunnen maken,
 en daer af tauxatie eischen p: 426,
 427, 428, alwaer 't placcaet van
 den 21 February 1685, dies te nef-
 fens g'emaneeert, wort g'expli-
 ceert.
Kiesende ende affsetten van Predicanten
 hoe verre politijcq b: 1. 10. 50. ende
 volg:
Præferentie onder crediteuren wie ge-
 nieten p: 390. en volg: wat regt
 eigendom, erfpagt, leen en huisregt
 of vrugt-gebruik heeft n. 3, 4, 5, wat
 een verkoper die den koper niet
 vertrouwt heeft n. 6, 7, wat perso-
 neelen voor hypotheccairen gepreæ-
 fereert worden p: 391, n. 11, of, en
 wat præferentie de salarïen ende
 expensen van de advocaten en pro-
 cureurs genieten n. 12, 13, en volg:
 wat 't lant, ontfangers, en col-
 lecteurs van 's lants schattingen
 p: 392, n. 16, 17, 18, p: 393, wat een
 vrouw voor de bewaringe van haer
 ingebragt houwlijx goed, en tot
 wat erven, en wat goederen desel-
 ve privilegie g'extendeert wort

p: 394, n. 23, wat, en wanneer die
 gene præferentie hebben, dewelke
 gecrediteert hebben tot reparatie,
 koopen, of bewaren van enig goed
 n. 24, 25, en volg: wat minderjari-
 ge op 't goed voor haer gelt ge-
 kocht p: 395, n. 29, wat die gene,
 dewelke iemant uit slaverny ver-
 lost heeft p: 396, n. 30, wat de fis-
 cus of 't lant ontrent andere actie
 als uit hoofde van schattingen voort-
 komende n. 33, wesen op de goe-
 deren van haer voogden en andere
 n. 34, regel onder de hypotheccaire
 crediteuren n. 35, hoedanigh de tijt
 inde præferentie geconfidereert wort
 n. 36, en van wat tijt af de hypothee-
 ken gerekent worden p: 397, n. 37,
 38, wat regt een bankhouder op de
 versette meubelen heeft n. 40, wat
 een speciaal hijpoteek boven een
 generael p: 398, n. 41, 42, wat de
 clausula constituti in desen opereert
 n. 43. 44. 45. wat Præferentie hij-
 potheek in een publijk instrument
 heeft p: 399. n. 47. wat reversalen
 n. 28. wat de betalinge ende uit-
 koop van den eersten crediteur aen
 de laeste geeft p: 400 n. 50. 51. 52.
 wie sodanigen betalinge aen den
 eersten crediteur kunnen doen p: 401.
 n. 53. wat registratie in desen ope-
 reert, en op wat wijze moet ge-
 schieden, en diverse intricate ca-
 sus van dien p: 401. 402. 403. hoe
 nauw de tijt daer inne g'oblveert
 wort p: 404. n. 62. wat, en voor
 wie de grontheeren op twee jaer huur
 præferentie hebben n. 61. of, en
 wanneer de eerste crediteur de laeste
 kan beletten om haer gemene debi-
 teur t'executeren p: 405 65. wat
 regt heeft op het goed, of de pen-
 ningen by een latere crediteur ver-
 kocht, of ontfangen n. 66. 67. en
 volg:
 Præ-

R E G I S T E R.

- Præferentie** of, en onder wat personele crediteuren plaets heeft p: 406. n. 71. en volg: wat præferentie de fiscus aldaer heeft n. 27. wat diegene, dewelke gecrediteert heeft tot koop of bewaringe van enigh ding sonder hijpoteek daer op te bedingen, wat een bruidt die haer houwlijx goed voor af heeft betaelt n. 73. wat die gene die by en publijk persoon gelt neergefelt heeft n. 74. of, wanneer, en voor wat geregte arresten præferentie genieten n. 75. p: 407. n. 76. 77.
- Præparatorie getuygenissen** b: 2. 27. 38.
- Precarium**, ziet beedleeninge.
- Præscriptie**, ziet verjaringe.
- Præsumptien** veele t'samen altemets bestant tot condemnatie b: 3. 22. 10.
- Præsumptien**, soorten, exempelen, ende kracht van dien b: 2. 28.
- Præscriptie** van boekschulden b: 2. 15.
- Præsentatie** in cas van appel b: 2. 45. 21.
- Præsentation** soo lange van partijen niet zijn aengenoomen, kunnen herroepen worden p: 603, n. 22.
- Præsentereen** op de Rolle b: 2. 22. 15.
- Presbyterianen** b: 1. 10. 8.
- Private instrumenten** haer kracht b: 2. 26. 38.
- Privilegien** en Oſtroijen wanneer kracht hebben p: 8, n. 36, waerom g'interineert moeten worden n. 39. 40.
- Privilegien** van *rechtbanken* b: 1. 25. van weduwen, weesen, ende andere misérable personen n. 2, het selve privilegie kan worden gecedeert n. 20.
- Prijfeeringe** (tauxatie) van meubelen of, en waerom by ons noodig voor de nieuw-getrouwen, en wat de roomse wetten daer van zeggen p: 65. n. 35. 36. 37.
- Proces** in cas van sommatie b: 2. 40. 37.
- Kortste wech van Proces** b: 2. 31. 28.
- Proclamatien** tot *d'executien* b: 2. 40. 35.
- Procureurs** haer beschrijving ende onderscheit ende nootwendigheit der selver b: 1, 17, 1, ende volg, hare procuratien hoedanig n. 7, plicht van een Procureur n. 11, Procureurs publijk geen eigenaers van faken n. 12, ende volg, ook noopens appel n. 18, wanneer readsumptie van nooden n. 21, is niet gehouden boven sijn last n. 23, ende volg, op wat manier procureurs ampt geëindigt wort n. 27. ende volg.
- Procuratie** by intendit vereischt b: 1. 2. 9.
- Pronunciatie** van sententien b: 2. 35. 21.
- Procureurs vernieuwinge** b: 2. 32.
- Proportie** Aritmetique en Geometrique wat, en waer in verschillen p: 2. n. 10. 11.
- Protesten** haer kracht b: 1. 35. 3.
- Protocolen** volgens Ordonnantie buiten practijcq. b: 2. 26. 8.
- Provisioneele condemnatie** b: 2. 30.
- Publicatie** van bewijfen b: 2. 24. 32.
- Q.
- Q** *Uadruplijcq* b: 2. 22. 2.
- Qualiteiten** van een goet rechter n. 12. 20. ende volg.
- Quinquenellen** b: 2. 43. 11.
- Quintupliceeren** wanneer geoorloft b: 2. 22. 3.
- Quitantie**, moet binnen 30. dagen wederom ge eischt worden, soo de penningen niet betaelt zijn p: 555. n. 7.
- Quitantie** gepasseert van een seekere somma, sonder byvoegsel, dat de
- D d d d d
- pen-

R E G I S T E R.

penningen in verminderinge ontfangen zijn, of voor 't geheel, wort niet verstaen voor de geheele schult gepasseert te zijn p: 665. n. 7.

Quitantie gepasseert by 't ontfangen der laeste penningen, met meldinge dat het resterende betaelt is, stelt vast, dat de geheele schult voldaan is p: 666, n. 10, generale quitantie strekt zich niet verder uit, als ten opzicht van de sake, waer op de quitantie slaet, dat gepasseert, sonder meldinge van eenige sake, soo wort verstaen dat alle andere schult gedoot is n. 11, 12, generale quitantie gepasseert zijnde, sonder meldinge dat 'er vooren particuliere quitantie gepasseert was, geeft praesumptie, dat 'er twee reis betaelt is, 't gene vooren in de particuliere quitantie is uitgedrukt n. 13.

Quijtscheldinge wat p: 664, n. 1, kan in 't geheel of ten deele geschieden ibid. in alternative schulden soo het een wort quijtsgescholden, soo is de debiteur geheel vry n. 2.

Quijtscheldinge aen een der schultgenooten, bevrijt de andere p: 664. n. 3.

Quijtscheldinge van wie kan gedaen worden p: 664, n. 4, 5, onderscheit tusschen quijtscheldinge en quitantie n. 6. 7.

R.

R Aedgëever is uit bedrog gehouden p: 511. 512. n. 20. en 21.

Rapporteeren van processen b: 2. 35. 5.

Readsumptie van proceduiren b: 2, 32, behoefst geen nieuwe procuratie n. 6.

Reconventie, verklaringe ende wijse van dien b: 1. 30.

Reconventie of die by een cessionarius van den schuldenaar moet worden gestaen p: 522 523. n. 3 3. 34. 35 36.

Reeders en koopluiden, hebben geen actie op die geene met de welke

hare Schippers en Factoors gecontraheert hebben, ten zy alleen nutlijk, wanneer de schippers of factoors niet betalen kunnen n. 19, als veele reeders een Schipper of veele Koopluiden een Factor hebben, hoedanig yder verbonden is n. 20.

Eerste *regeeringe* van 't menschelijk geslacht b: 14.

Reedenen die de *regeeringe* der volkeren hebben doen sichten b: 1. 1. 7. ende volg.

Regeeringe der volkeren hoe meenigerley b: 1. 3. 4.

Regeeringen vrywillig of gedwongen b: 1. 1. 15.

Gemeintens-wijse *Regeeringen* ongemaklijk b: 1. 4. 2.

Absolute opdracht van *Regeeringe* b: 1. 4. 5.

Veranderinge van gemeintens-wijse *Regeeringe* in die van weinige of eenhoofdige b: 1. 4.

Wat soorte van *Regeeringe* in Frieslandt zy b: 1. 10. 7. ende volg.

Onderlinge onderwerpinge van volk ende *Regenten* wederlecht b: 1. 5. 16.

Macht van *regeeringe* hoe groot ende verscheidene opinien daer van b. 2. ende volg.

By de *Regeeringe* van weinige of eenhoofdige sonder dwang gesticht, is de selve macht die by 't meerdergedeelte des volks in een gemeintenswijse *regeeringe* b: 1. 4. 8. ende volg.

Alle *regeeringen* doogaens te houden voor gewillich num 16. zijn alle van Godt, doch ook echter van menschelijke insettinge n. 19, uit genoomen de joodsche Rechteren n. 20.

Namen der *Regenten* geeven niets tot hun recht b: 1. 6. 11.

Reedenen van dat het volk altoos meester moet zijn van de *Regenten* wederlecht b: 1. 5. 1. ende volg.

R E G I S T E R.

- Regenten** van 't lant hoe genoomen b: 3. 9. 40.
Regenten zijn niet altoos dienaers van 't volk hebben ook geen oneindige macht 1. 4. 13. ende volg.
Registratien wat, wat in Hypotheekken opereeren, hoe moeten geschieden p: 402, diverse remerques daer ontrent p: 403, koomen op een moment ende minuit aen p: 404. n. 62.
Registratie van sententien b: 2. 35. 1. 3.
Recht, of wet, ziet Wet.
Rechtbank dien yder onderworpen is b: 1. 22.
Rechtbanks veranderinge over 't Zusammenhang van saken b: 1. 29.
Rechtbank wegens saeks handel waer ende hoedanig b: 1. 24.
Extraordinaris Rechtbank ende oorfaek van dien b: 2. 21. 9. ende 11.
Rechtbank van geprivilegieerde saeken b: 1. 26.
Rechtdagen ende vacantien in Frieslandt b: 1. 43.
Recht des Konings by Samuel beschreeven hoedanig b: 1. 5. 18.
Rechts-eeden b: 2. 34.
Grond-regels van Rechte hoe verre dat de Handelingen in Frieslandt voorgevallen en voltrocken, in andere landen in effect konnen worden gestelt en *vice versa* p: 13. n. 4. 5. 6.
Recht van Frieslandt hoe verre in andere Landen gelt in handelingen in Frieslandt voltrocken en *vice versa* p: 12, n. 1, 2, 3, de grond-regels daer van p: 13, n. 4, 5, 6, de stellingen daer uit vloeiende 8, 9, 10, haer gebruik en exempelen 11, 12. en p: 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.
Recht van oorloch ende vrede niet afgetlaen by de bysondere provincien b: 1. 8. ende volg.
Voorwerp van *Rechten*, hoe meeniger ley, en welke p: 12. n. 66.
Rechter ende beschrijvinge van dien. b: 1. 15. 6.
Rechters, hooge, of lage hoe verre aen de wetten of billikheit gebonden zijn p: 3. n. 18.
Plicht des Rechters b: 1. 15. 25, wie geen Rechter kan zijn n. 26, wie in wat saken geëxcuseert worden n. 29. ende volg.
Rechters plicht in 't ondervragen van getuigen b: 2. 24. 14. ende volg.
Rechters en Overigheeden mogen geen gelt leenen van die geene die voor haer te doen hebben, en wat straffe daer toe staet p: 5. 43. 27.
Wie rechtbestendig zijn b: 1. 15. 39. ende volg.
Rechtsgeleertheit wat, waer in bestaet welk haer einde p: 1, n. 1, 2, 3, waer uit moet gehaelt worden n. 4, **Gerechtigheit** wat, is tweederley handelbare en verdeelende, wat handelbare, wat verdeelende gerechtigheit zy, waerom soo genoemd, tot welken soorte de straffen der misdaden behooren p: 2. n. 5. 6. 7. en volg.
Rechtsmacht ende rechts-dwang, onderscheit ende beschrijvinge der selver b: 1. 1. 4.
Rechts-dwang ende onderscheit des selfs in klein ende groote, ende by wien de selve in Frieslandt zy b: 1. 14. 41. ende volg, einde van rechtsmacht ende rechts-dwang n. 53. ende volg.
Rechtsmacht noit erflijk n. 7.
Wie rechtspraek hebben sonder executie b: 1. 14. 3. ende volg.
Rechtspraeke op name van d'Heerlijkheit b: 1. 8. 21.
Reductie ende des selfs recht b: 1. 21. 19. ende volg.
Rekening, bewijs, en reliqua van minderjarige goederen, *ziet Voogden, wanneer reekening doen*.
Religie hoe verscheiden in Frieslandt, D d d d d 2 wel-

R E G I S T E R.

welke toegelaten, i welke verboden
 p: 25. en 26.
 Remonstrantien, maekfel ende kracht
 van dien b: 2. 29.
 Renten, ziet woeker.
 Rente, ziet Eeuwige rente.
 Renunciatie van Productien ibid.
 Reparatie van huifinge, wat hypo-
 theek en præferentie geeft p: 372.
 Replijc b: 2. 22. 1.
 Repressalien b: 1. 9. 36.
 Reprobation b: 2. 24. 36.
 Reproches van bewijfen b: 2. 24. 33.
 Republyk ende beschrijvinge van dien
 b: 21. 2. 7. ende volg.
 Verscheidene *Republycquen* konnen door
 verbonden als tot een gemaekt wor-
 den, behoudens yeder haer opper-
 macht b: 1. 6. 14.
 Of *request* rechtbank verandert b. 1. 26.
 9. Request exceptioneel ib.
 Requesten ende verscheidene zoorten
 van dien, met rescriptie, contrare-
 scriptien, reauditien &c. b: 1. 34.
 Respijt brieven b: 2. 43.
 Restitutie in integrum, ziet *herstellinge*
in't geheel,
 Restitutie, ziet *herstellinge in't geheel*,
 Reukeloose pleiters ende haer straffe
 b: 2. 36.
 Revijs effect ende manier van dien b: 2.
 46.
 Revijs van revijs b: 2. 46. 18.
 Groot revijs ende wijze van dien b: 2.
 47.
 Revocatie van injurien ongebruiklijk
 b: 3. 10. 5. 9.
 Roof ende straffe van dien b: 3. 6.
 Roomse wetten hoe verre in Frieslandt
 gelden, p: 7. n. 30. waerom in Frie-
 slandt suiverder worden onderhou-
 den als elders in de weerelt p: 9. n.
 47.

S.

SAken hoe in rechte genoomen,
 voor 't tweede voorwerp van de
 Rechtsgeleertheit, hoe meenigerley
 p: 123, n. 1, 2, 3, en volg: wat Li-
 chaemlijke saken zijn, wat onlichaem-
 lijke n. 3, en 8, wat roerlijke,
 wat onroerlijke, en wat daer
 onder begreepen n. 5, 6, 7, Actien
 en Gerechtigheeden onder lic-
 hamelijke of onlichamelijke goede-
 ren gereekent p: 124, n. 10. 11. na-
 der verdeelinghe van lichaemelijke
 saken n. 12, en volg. wat saken nie-
 mant toekoomen, of algemeen zijn,
 n. 13, 14, 15, wat saken den staet toe-
 behooren p: 225, n. 17, 18, 19, wat
 saken de Gemeinten n. 22, 23, 24,
 Heilige saken welk by ons, welk
 eertijts in 't Roomse recht n. 25.
Salarien ende recht van dien b: 2. 39.
Salvation b: 2. 24. 39.
 Schadelijke uitwerpinge uit yemants
 kamer b: 3. 3. 7.
 Schaed en baat, ziet gemeinschap van
 schaed.
 Schaden, ziet interest.
 Schade ende straffe van dien b: 3. 4.
 Schade aen menschen hoe geboet b: 3.
 4. 20.
 Schaeken van vrouwen b: 3. 6. 18:
 Schatten verborgen, gevonden wie d'eig-
 gendom verkrijgt p: 130. n. 22. 23.
 Recht van *schattingen* b: 1. 8. 11.
 Scheidinge van Bedt en Tafel om wat
 reeden wort toegestaen p: 43.
 Scheidinge van gemeinschap van goed,
 bed, en tafel hoe by ons gepracti-
 seert wort p: 64. n. 28. 29. p: 66. n. 43.
 44. 45.
 Schenkinge wat en hoe menigerley
 p. 525. n. 2. 3. 4. hoedanige schen-
 kingen geregistreert moeten wor-
 den p: 525. 526. n. 5. 6. 7. & seq.
 onder-

R E G I S T E R.

onderscheit tusschen schenkinge onder te levende, en ter sake des doots p: 526. n. 9. 10. p: 526. n. 13. 14. verluim van registratie van wat effect p: 527. n. 12. manier van schenkinge onder levende p: 527. n. 13. vereischt nootsakelijk acceptatie van den donataris p: 527. n. 13. wie schenken kan en aan wien p: 527. n. 15. & seq. van schenkingentusschen man en vrouw p: 528. 529. n. 18. & seq. wat goederen geschonken kunnen worden p: 529. n. 28. Onder schenkinge van alle goederen worden geent toekomstende verstaen p: 529. n. 29. of schenkinge van tegenwoordige en toekomstende goederen geoorloft zy p: 530. n. 30. actie uit schenkingen p: 530. n. 31. 32. of een schenker, het geschonkene niet konnende leveren, het interest moet boeten p: 531. n. 33. 34. om wat redenen een schenkinge te nietegaet p: 531.

en 532. n. 25. & seq. Schenkinge ter sake des doots waer inne met legaten over een kooft, waer in verschillen p: 324. 325. hoe en op wat wijze by Testament kan gedaen worden p: 324. n. 3. 4. of de Falcidia en trebellianica in deselve plaats hebben p: 325. n. 7. 8. of, en op wat wijze een zoon onder vaderlijke magt, of een getroude vrouw kunnen schenken n. 9. 10. wanneer de eigendom van dese geschenken overgaet, wanneer en waer door dese schenkinge wort gehouden voor een schenkinge ter sake des doots, wanneer voor een geschenk onder levenden n. 12. 13. p: 326. n. 14. 15. en volg. waer voor in gevalle van twijffeling wort gehouden n. 18. of dese schenkinge registratie onderworpen is sose over de duisent rijxdaelders monteert n. 19.

om wat oorsaken vervalt, en te nietegaet n. 20. 21.

Schepen of onder roerende, ofte onroerende goederen gerekent worden p: 123.

Scheeps breuken p: 688. n. 1. 2. & seq. tot wiens profijte deselve koomen n. 7.

Schipper niet willende accordeeren met den koopman over de vracht, kan voor de magistraet geroepen worden en gedwongen p: 684. n. 4. de koopman als dan het goet niet leverende, moet den loon betalen n. 5. item als de schipper binnens lant geheurt is, en buiten 's lands belet wort te laden, dog buiten 's lant gehuurt sijnde betaelt de koopman maer de halve vracht ibid. moet de schipper wachten nae de koopman, zoo moet dese de legdagen hem vergoeden n. 7, egter is de schipper indien hy wil nae vijftien dagen wachtens vry ibid. de schipper binnen 's lands belet worden, zoo hy daer gehuurt is, zijn beide en schipper en koopman vry n. 6. vordere bysonderheeden tusschen schipper en koopman. ziet p: 685. 686.

Schriftuyren hoedanich te stellen b. 2. 22. 9. ende volg.

Schriftelijke verbintenisse wat p: 554. n. 1, heeft geen kragt dan nae verloop van twee jaren n. 4, of een schryver nae verloop van twee jaren, tot bewijs wordt toegelaten dat de penningen niet getelt sijn p: 555. n. 8, wat middelen een schryver van 't handschrift of obligatie, geschapen sijn, binnen de twee jaren, soo hem de penningen niet getelt sijn n. 9, ziet voorts *Exceptie van ongetelden gelde.*

Schult in contracten wat p: 464. n. 30, is drierley ibid. wat grove schult is D d d d 3 n. 31.

R E G I S T E R.

- n, 31, wat middelmatige schult is
n, 32, wat gelinge schult is n, 33,
wat schult geboet wort n, 35, 36,
37, en p: 465, n, 38, in uitgeoef-
de wijnen wort de geringste schult
geboet.
- Schult hoe verre iemant vande voog-
dije uitsluit, of besnoeit p: 90. n. 13.
14. 15. 16. 17.
- Schultgenoot, sonder cessie het geheel
betalende, heeft nochtans actie op
sijn mede schultgenoot tot zijn aen-
part p: 594. n. 17. 18.
- Schultgenoot is vry, wanneer de eene
mede-schultgenoot, den eed hem
van den Crediteur opgedragen ge-
daen heeft p: 544, n, 13. item als de
eene schultgenoot den crediteur een
nieuwe persoon heeft geleevert,
maer niet als hy nieuwe verbinte-
nisse heeft gepasseert n, 14. 15, de
crediteur van de eene schultgenoot
de helfte eyschende, wort niet be-
let van den selven noch de andere
helfte te eyschen, ten zy blijkt,
dat hy niet meer van hem dan zijn
helfte heeft willen eyschen n. 16.
- Eeden van een der *schulgenooten* gedaen
op't opdragen van den crediteur be-
vrijt den ander schultgenoot p: 594.
n. 13.
- Schult vernieuwinge van wat effect p:
70. n. 9, 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16.
- Schultvernieuwinge die nootsakelijk is,
geschied door litis contestatie p: 672,
n, 17, waer in dese schultvernieu-
winge bestaet ibid. desselfs onder-
scheidene effecten van de gewillige
schultvernieuwinge ibid. en n. 18 19.
- Schultvernieuwinge wat, p: 668. n, 1,
is of gewillig of nootsakelijk ibid.
gewillige schultvernieuwinge op wat
manieren en in wat soorten geschiet
n, 2, 3, schultvernieuwinge wort
niet verstaen ten zy sulx uitdrukke-
lijk wort uitgedrukt p: 669, n, 4, wel
- verstaende, soo de crediteur de vo-
rige obligatie noch kan toonen,
maer de obligatie vernietigt zijnde,
soo wort verstaen schultvernieuwin-
ge te zijn ibid.
- Schultvernieuwinge geschiedt als de
soorte van de obligatie wort veran-
dert, met quitantie van de vorige
verbintenisse p: 669, n, 5, 6, item als
de persoon van de schuldenaer wort
verandert n, 7, 8, 9, 10, of dat kan
geschieden, als de gedelegeerde,
geen schuldenaer is van de eerste
debiteur p: 671. n. 13.
- Schultgenooten wat p: 592, n, 2, en op
hoe meenigerley wijze sy verbonden
worden n, 3, 4, 5, yder van haer kan
voor 't geheel niet worden aenge-
sprooken ten zy dat 'er renuntiatio-
nis, van spliffing recht, anders be-
neficium divisionis p: 593, n, 7, 8, 9,
10, ten zy de mede-schultgenoot,
of niet kan betalen, of uitlandig is
n, 11. de eene schultgenoot betalen-
de is de ander vry p: 594, n, 17, en
wanneer de eene gequiteert zijnde,
de ander vry is ibid. een der schult-
genooten kan suiver, de ander on-
der voorwaerde verbonden zijn p:
595. n. 19.
- Schultvermenginge wat p: 674, n, 1,
wanneer geschiet n, 2, 3, een credi-
teur erfgenaem wordende van zijn
debiteur, soo geschiet door de suc-
cessie, geen confusie van de hypo-
thecaire actie, die den crediteur
competeert n, 2, een crediteur erf-
genaem wordende van een der
schultgenooten, soo wort de ander
schultgenoot niet bevrijt p: 675, n,
4, een crediteur erfgenaem worden-
de van zijn debiteur, en belaft om
de ervenisse over te geeven, soo
geschiet geen schultvermenginge
met effect n, 5, als een erfgenaem
inventaris maekt soo geschiet ook
geen

R E G I S T E R.

- geen schultvermenginge n. 6.
 Schultvermietinge van wat effect p. 674. n. 2.
 Seften, hoe meenigerley in Frieslandt, welke toegelaten, welke verboden zijn p. 25. en 26.
 Senatus consultum Vellejanum, ziet borge.
 Sententies stijl, forme ende leeden van dien b. 2. 35. 24.
 Sententien b. 2. 35.
 Sententies kracht ende onveranderlijkheit b. 2, 37, self om nieuws gevondenene instrumenten n. 7. ende volg.
 Servituten, ziet Dienstbaerheeden.
 Sequestratie wat p. 549, n. 11, of sy ook van vastigheeden is n. 12, 14, is gewillig of nootsakelijk n. 13. in de gewillige verandert de possessie, in de nootsakelijke niet ibid. wat actie uit sequestratie spruit en tot wat einde p. 550, n. 17, 18, 19, & seq. wat schult geboetet wort n. 21.
 Sesenvijftigste penning aen wien, en van wien betaelt wort p. 461, n. 12, van wat goederen betaelt wort n. 13. wanneer de aengeevinge daer van geschieden moet p. 462. n. 14.
 Synoden ende classen hangen af van de Politijque macht b. 1. 10. 48.
 Synodale resolutien haer kracht b. 1. 10. 54.
 Situatie van goederen in wat saken de rechtbank verandert b. 1. 23. 1.
 Sluickerije ende straffe van dien b. 3. 19. 19.
 Sportulen ende recht van dien b. 2. 39.
 Stadts-kinderen wie, om wat reeden, en op wat wijze hun de vervreemdinge van haer goederen verboden, en weder toegestaan wort p. 430. n. 2 3. 4. 5.
 Stadthouder b. 1. 12. 4.
 Staet-recht wat, en by wien p. 11. n. 64.
 Staten generael hebben geen Opper-macht over de bysondere provin-
 tien b. 1. 6. 18.
 Verscheidene gedaenten van Staets-regeringen b. 1. 11.
 Steecken van stemmen ende recht in dien gevalle b. 2. 35. 12.
 Steeden ende gemeenten kunnen geen gelt leenen tot laste van de Stad of gemeente, ten zy 't selve tot haer profijt bekeert wort p. 542. n. 26.
 Stemrecht wat, aen wien, en in wat saken, toebehoort, p. 414, of, en waerom van 't goed niet kan gescheiden worden p. 415, n. 5, 6, 7, waerom de Papiſten benoemen, en waer in de Mennisten besnoeit zijn n. 5, kan voor een tijt by Contracte of Testament aen een derde gemaakt en gegeven worden n. 8. wanneer, en hoedanig yemant sijn stem-recht mag verkoopen n. 9, 10, 11, 12, wanneer dit stemrecht aen den kooper over gaet p. 416, n. 14, 15, 16, wat recht en actie hier uit spruit p. 417. n. 18. 19.
 Stilswijgen of ende hoe strafbaer in misdaden b. 3. 1. 10.
 Stipulatie wat by outs p. 556. n. wat bedendaege p. 557. n. 2. ziet voorts belofte.
 Straffen ende verscheijdene soorten van dien b. 3. 23.
 Strijkgelt koomt toe aen de hoogste schrijver, soo een ander hoger schrijvende van den verkooper uit gemaakt is. p. 455. n. 21.
 Studien voor een advocaet nodich b. 1. 18. 14. ende volg.
 Stuprum, ziet vrouwen schendinge.
 Submissie so na regte, of submissie van den Hove behelst p. 376. n. 13.
 Submissie van rechts-macht b. 1. 14. 15. ende volg. submissie verandert geen rechtbank als op citatie binnen het territoir van de gesubmitteerde rechter b. 1. 14. 27. ende volg. Sub-

R E G I S T E R.

Submissie onder den hove ende kracht des selfs b: 1. 27. 3. ende volg.

Substitueerd rechts-macht weynig of niet in gebruyck b: 1. 14. 13. ende volg:

Substitutie, ziet onderstellinge.

Successie ab intestato, ziet erfvolginge nae de wet.

Summatien tot executien b: 2. 40. 19.

Surceancen b: 2. 40. 22.

Surceancen b: 1. 9. 24.

Swagerfchap waer in bestaet, hoe verre in't houwlijk geconfidereert p: 39. ziet houwlijk.

T.

Tauxatie van afkopen wanneer plaetse heeft, en tot wat prijs by ons vande landheren moet aengenoomen worden p: 333, 334, of tegens wille en dank vande landheren gevordert kan worden, en wat de reden daer van p: 336 of van een huis dat tegens dank, of buiten weten vande landheren gebout is p: 337, n, 30, 31, wat regt in twijffelinghe of de landheer kennis heeft gehat vande bouwinghe, of niet p: 338, n, 33, heeft legael hijpoteek p: 373. n. 13. 14. 15.

Tauxatie van bomen en plantagie nae wat tijt, en prijs geschiet p: 338, n. 34.

Testament wat verschilt van uiterste wille p: 158. n. 5.

Testamenten van Friesen gemaekt in vreemde provintien wanneer goed, wanneer niet, p: 14, n, 13, 14, 15, van vreemden gemaekt in dese provintie wanneer kunnen bestaen, wanneer niet n. 16. 17.

Testament wat, en hoe inde practijque genoomen wort, hoe menigerley, de regels van die p: 159. wat de gront en ziele van't testament

is, n, 11. wat een context in't testament beduit n, 12, en volg: en hoe in practijke genoomen wert p: 160, in wat voegen contracten admitteert n, 19, 20, hoe meenigh, en hoedanige getuigen vereist worden p: 161. of een ketter, heiden, afvallige of erfgenaem self getuigen kunnen sijn n, 23, of een vrouw in mans klederen n, 24, of legatarisen, of donatarien of nabloet p: 162, n, 26, 27, 28, of iemand getuige kan weesen, die den testateurs sprake niet kan verstaen n, 29, van wie geschreven kan, of behoort te worden p: 162, n, 31, en volg: of en waerom den testateur moet voorgelesen worden p: 163, n, 35, 36, 37, wat den testateur te doen staet 't testament volschreven sijnde n, 39, 40, 41, wat te doen staet indien de testateur niet kan schrijven, of 't merk van den testateur, of van de getuigen genoeg sijn p: 164, n, 42, 43, of by ons ook, gelijkeertijts, vande maker, en getuigen moet versegelt worden, of dagh en jaer in't testament nodigh sijn n, 45, of de wederroepinghe van vorige testamenten, of codicillen nootfaakelijk vereist wort n, 47, clausula nuncupativi wat in een geschreven testament kan opereren p: 165, 51, 52, wat de clausula donationis mortis causa n, 53, wat de clausula indemnitis voor de getuigen p: 166, n, 54, 55, of een Testateur twee testamenten te gelijk en van een inhoud mag maken n, 56, wat recht. Testament solemneel of en wanneer door een bloote verklaringe voor 3, a 4, getuigen vernietigt wort p: 230, n, 42, of ook voor seeven getuigen by monde kan gerevoceert worden p: 43.

Testamenten wanneer, en op wat wijze very-

R E G I S T E R.

verydelt worden, en wie gefeit wort geen erfgenaem te kunnen, wie, niet te willen zijn p: 221, n. 45, 46, en volg: op wien in die gevallen de ervenisse vervalt n. 51, onderscheit tusschen de ondeugentheit van aenstonts en van naderhant in't verbreken van 't eerste testament p: 232. n. 55,

Klagte over onheus Testament

Inofficiens testament, fiet.

Testament onheus, en klagte onderworpen wat p: 233, n. 7, wanneer, en by wien dese klagte kan aengestelt worden n. 11, 12, en volg: of, wanneer, en welke broederen en susteren dese klagte wort vergunt n. 14, 15, p: 234, n. 16, 17, en volg: wort de vordere vrienden en bloetverwanten afgesneden n. 21, binnen wat tijt dese klagte moet aengestelt worden n. 23, geschiet by trappen eerst de kinderen, als die niet klagen, dan de ouderen, daer nae broederen en susteren p: 235, n. 23, of, en wanneer tot de kinderen overgaat, wanneer tot andere erfgenamen n. 24, 25, t' effect en uitkomst van dese klagte hoe verre zich uitstrekt, of t' gansche testament vernietigt, dan of 't alleen verbroekt ten respecte vande portie van den klager p: 235, n. 26, en volg: p: 338, n. 44, p: 236, n. 30, 31, wanneer, en om welke redenen dese klagte ophout n. 32, 33, 34, p: 239, n. 49, en volg: p: 240, 241. of deselve redenen precijs vereist worden, dan of grovere, of van gelijke natuiren mede worden g'admitteert p: 337, n. 36, 37, 38, of deselve oorsaken expresselijk in 't testament moeten worden uitgedrukt n. 39, en volg: op wat manier de ontervinge vorders moet geschieden p: 238, n. 45, en volg:

Testamenten te maken wien, en om wat oorsaken verboden wort p: 177. en vol. of, en van wat goederen kinderen onder de vaderlijke magt staende, kunnen testeeren n. 3, 4, 5, 6, wat ouderdom tot 't testament maken vereist wort n. 7, 8, of wanneer en op wat wijze uitfinnige, stas kinderen, eenvoudige en slegte lieden, stomme ofte dove menschen testamenten kunnen maken n. 9, 10, p: 178, n. 11, 12, en volg:

Of en op wat wijze een blind man, 't sy een vader tusschen zijn kinderen, of een ander, kan testeeren p: 178. n. 17, 18. p: 179. n. 19, 20. Of, en wanneer een misdadige, bloedschender, pasquilmaker, meeneedige, groven ketter, vyant des vaderlants verklaert, testament kan maken n. 21, 22, 23, p: 180, n. 25, 26,

Of iemand in zijn lant niet konnende testeeren, in een ander provincie, alwaer hy 't regt van testament maken heeft, met effect kan testeeren over de goederen in zijn landt gelegen n. 27, 28, 29,

Testamenten, welke van den beginne aen nietig zijn, welke naderhant kragtelooos worden p: 223, n. 2, effecten van 't selve onderscheit p: 232, n. 55, of 't stilswijgende voorbygaen vande kinderen inde vaderlijke magt of ook daer buiten sijnde t' testament aenstonts nietig maekt p: 224, n. 7, 8, 10, wat regt in desen indien de kinderen daer in acquiesceeren n. 9, om wat redenen een testament naderhant verbroken kan woreen, of, en wanneer door de geboorte van een kint n. 11, 12, of door 't aennemen, of wettigmakingh van 't selve p: 225, n. 14, of, en wanneer door een jonger of latere verbroken wort n. 16,

E e e e e

c n

R E G I S T E R.

- en vol: of een slot van revocatie van't vorige testament, in't laeste van noden is p: 226, n. 20, hoe menigerley't slot van wederroeping is, en welke sijn effecten d: n. 20, 21, 22, en volg: de redenen en exempelen van dien p: 227, n. 30, 31.
- Testamenten, twee op een papier gemaakt, of t een sonder't ander, of sonder kennis van den anderen testateur kan verbroken worden p: 228, n. 32, of, en wanneer onvolmaakte geprivilegieerde testamenten 't eerste testament konnen verbreeken n. 33, 34, wanneer onwettige, de wettige en plegtige te niet doen p: 229, n. 25.
- Testamenten in't geheel of ten dele door gehaelt, of gesneden, of en hoe verre deugen p: 229, n. 38, 39, wat regt is, indien de naemen vande erfgenamen sijn doorgestrekten d: n. 39, wat regt indien 't eerste testament nog in wesen is, als 't tweede vernietigt wort n. 40, wat, indien men niet kan weten dat 't laeste regt en wetlijk gemaakt is geweest p: 230, n. 41.
- Tijdt of, en hoedanige in de ervenistelling geleeden wort p: 188, n. 46, 47, p: 189.
- Tooverije ende oordeel mitsgaders straffe daer van b: 3. 14.
- Tractementen hoe verre executabel b: 2. 40. 32.
- Transactie, ziet pleyts accoord.
- Trebellianica. lex wat, hoe veelledig p: 202, n. 20. 21. 22.
- Trebellianica portie of, en hoe vermindert wort p. 213, n. 90. p. 124, n. 91, 92, of, aen wien, en op wat wijze 't selve verboden kan worden n. 93, 94, of door schulden of door legaten vermindert wort p. 215, n. 96, 97, 98, 99, of door een derde of vierde erfgenaem mede wort afgetrocken, of in schenkingen ter sake des doots plaets heeft p. 325, n. 8.
- Troubeloften, ziet houwelijk.
- Trouw penning wat, wie d' eigendom toekoomt p. 47, n. 1. 2. 3.
- Dubbele *trouw* ende straffe van dien b. 3. 11. 6.
- Trouwe, wat quade trouwe, wanneer begint, wat opereert p. 145, n. 10, en volg. hoedanigh in de bruikverrijginge wert geconsidereert p. 154, n. 23, 24, en volg.
- Trouwen* na begaen overspel b. 3. 11. 17.
- Tutela gestio*, ziet momberschap.
- Tweede Houwelijk, liet houwelijk voor de tweede mael.
- 'T zamenkomste van verscheyde *actien*, over een zaak cap. 13. geduirsaemheyt der *actien* cap. 14.
- 'T zamenrottingen van menschen voor gewelt gehouden b. 3. 6. 13, ende n. 26.

V.

- V**acantien te stellen is een oppermachts recht b. 1. n. 14.
- Vacantien ende rechte dagen in Friesland, heylige dagen t' onderhouden b. 1. 43. 7.
- Vader is gehouden sijn kint met behouden goet groot te maken, mitsgenietende de vrugten van sijn kints goet p: 628, n. 10. dog geen moeder ibid.
- Vaderlijke magt eindigt met geen jaren der kinderen p: 74, n. 37, 38, noch door besondere wooninge p: 76, n. 56. door wat waerdigheden der kinderen sy ophout p. 74 n. 45 46 47. hoedanigh door 't houwelijk p. 75, n. 49, 50. en volg. de gevoelens van Sande daer ontrent in twijffel getrockt

R E G I S T E R.

- troocken ibid.
Macht der Vaders over haer kinderen, ziet Vaderlijke macht, haer oorspronk, en oorsaek, p: 70, n. 2, 3, bysondere regulen, en voorrechten soo ontrent de persoon als goederen der kinderen p: 73. 74. door wat oorsaken g'eindigt wort soo met als tegen wille van den vader p: 74, n. 41, en volg, p: 75, 76, of een Grootvader deselve macht mede toekomt p: 73 n. 35.
Vader en kint worden voor een persoon gehouden, d'effecten van die reegel p: 73, n. 26, behoeft geen inventaris te maken, of reekeninge te doen van sijn kindere goet, n. 32, Limitationen daer van n. 33. 34.
Legitimatie, ziet wettigmakinge.
Wettigmakinge wat, tot wat kinderen behoort p: 70, n. 5, 6, 7, 8, door wat middelen geschiet p: 70, n. 12. 13. ende volg.
Vagabunden gestraft b: 3 14. 12,
Valte goederen worden gereguleert nae 't recht der plaetse daer se geleegeen zijn, reden daer van p: 19, n. 45, Exempelen 47, 48, 49, 50, limitationen 47.
Venia ætatis by wien, en op wat wijze by ons wort verfocht ende verkreegen p: 105, n. 56. 7. 8.
Verbant soo nae Rechte of Pantrecht geeft p: 376 n. 3.
Verbintenisse wat p: 438, n. 5, hoe veelhande, als natuurlijk, burgerlijk, en gemengd van beiden, te weeten natuurlijk en burgerlijk te gelijk ibid. n. 6, wat natuurlijke verbintenisse zy ibid. n. 7, exempelen van natuurlijke verbintenisse ibid. n. 10, het onderscheit tusschen deselve ibid. n. 11, natuurlijke verbintenisse geeft geen aanspraak voor recht ibid. n. 8, wat effecten deselve nae Keyserlijk recht heeft ibid. n. 12, on-
trent welke species heedendaegs desse effecten plaets hebben p: 439, n. 13, 14, 15, en 16, en hoe verre, wat alleen burgerlijke verbintenisse zy p: 438, n. 7, exempelen van de selve p: 439, n. 17, geeft wel recht van aanspraak maer krachteloos p: 438, n. 8, verbintenisse natuurlijk en burgerlijk t' samen, waer op die steunt p: 438, n. 7, geeft recht tot aanspraak ibid. n. 8, des selfs tweederhande oorspronk, uit contract en misdaet p: 440. n. 12.
Verbintenissen hoe en wanneer door contrarie wille verbrooken worden p: 673. n. 20. en seq.
Verbintenissen, wanneer door saeks ondergang verbrooken worden p: 683. n. 7.
Verbintenissen hoe geëindigt worden p: 657. n. 7.
Verbintenissen door een ander, hebben ook plaets in reeders, noopens de contracten vanden Schipper aangegaen p: 589, n. 16, 17, ook in Kooplieden noopens de contracten van haer factours ibid. n. 19,
Verbintenisse door een ander gemaakt in wat personen plaets grijpt p: 586, & seqq. een vader is verbonden uit 't contract van sijn kint, soo hy daer toe bevel gegeven heeft of sulx goet gekeurt p: 586, n. 3, 4, item soo verre hy dien te nevens heeft gepro-
 giteert p: 587, n. 7, item soo verre hy sijn kint eenig gelt geeft om te handelen, soo is hy tot het mede ge-
 geevene *tantum* verbonden n. 8, uit misdaet van 't kint is de vader niet verbonden, dan nae de sententie op de medegifte ibid. een vader is ge-
 prefereert op de medegifte, soo verre hy met de soen gehandelt heeft ibid. exempt soo hy de soen gelt op waren heeft betrouwt, daer in gaet hy gelijk met de andere crediteu-
ren

R E G I S T E R.

- Verbindingen door een ander hoe
 plaats hebben in minderjarige p: 588.
 n. 11. 12. 13.
 Verscheidene Republijequen kunnen
 door *verbonden* als tot een gemaakt
 worden, behoudens yeder haer Op-
 permacht b: 1. 8. 14.
 Verbruikleeninge wat p: 539, n. 5,
 waer deselve in bestaat ibid. n. 6, tot
 wat einde die geschiet p: 540, n. 7,
 8, 9, & seq. in verbruikleeninge gaet
 de eigendom over ibid. n. 12, of een
 overbruikleener bedingen kan meer-
 der wederom te sullen ontfangen als
 hygegeeven heeft ibid. n. 14, 15, een
 verbruikleener bedingende betalin-
 ge in de selve munte of stoffe, lydt
 de schade of profijt, soo't gelt is
 vastgeset of de ware minder in prijs
 p: 541, n. 21, wie dit contract kon-
 den aengaen p: 542, n. 22, & seq.
 negeen kinderen, geen overigheit,
 negeen weesen & c. ibid. & p: 543.
 Verjaringe heeft geen plaats noopens
 pandt, soo lange t selve by den Cre-
 diteur is ibid. p: 557. n. 8.
 Verjaringe of prescriptie heeft geen
 plaats, in gemeenschap van goede-
 ren ibid. p: 619. n. 13.
 Verlijkinge heeft plaats nae de senten-
 tie p: 680. n. 25.
 Verlijkinge wat p: 675, n. 7, geschiet
ex ipso jure en uit kracht van de wet
 p: 676, n. 8, moet doch in rechte op-
 geworpen worden ibid.
 Verlijkinge heeft geen plaats als in sa-
 ken, daer in een vollenkomen gelijk-
 heit gevonden wort p: 676, n. 9, 10.
 Verlijkinge heeft geen plaats dan in li-
 quide schulden p: 677, n. 11, voor
 illiquide, wort ook geresceert tot da-
 ringe schult, waer over wel senten-
 tie gevallen is, doch daer af geap-
 pelleert is, of, waer tegens restitu-
 tie versocht is ibid.
- Verlijkinge kan geschieden door schuld
 die spruit uit natuurlijke verbinte-
 nisse p: 677, n. 13, item door schuld
 die uit misdaet spruit, indien se pen-
 ninglijk is p: 678. n. 14.
 Verlijkinge wanneer plaats heeft in
 private schulden tegens publike p:
 678 n. 15.
 Vergelijkinge of plaats heeft in de per-
 soon van een momber, noopens't
 geene dat sijn wees koomt, in de
 persoon van een borge, noopens't
 geene de principale schuldenaer
 koomt, in de persoon van een soon,
 noopens't geene sijn vader koomt;
 in de persoon van de Cessionaris,
 noopens't geene de cedent koomt
 en contra, en voorts in wat perso-
 nen plaats heeft p: 678, n. 16, &
 seqq, heeft geen plaats in de per-
 soon van een intervenient p: 680.
 n. 21.
 Verlijkinge een mael gebruikt zijnde,
 kan niet opgeworpen worden in een
 ander eisch p: 680, n. 22, heeft geen
 plaats als de betalinge aen de Cre-
 diteur niet gedaen kan worden n. 23,
 item in bewaergeevinge en herstel-
 linge in ingevadeert goet n. 24.
 Verlooren goet wat recht den houder
 geeft p: 130. n. 19. 20. 21.
 Verpandinge wat p: 551, n. 1, baert
 tweerley actie, directe en contrary
 p: 552, n. 3, 10, 11, vereyscht mid-
 delmatige forge in den panthouder
 ibid. een crediteur of die gehouden
 is het pant te restituereen, wanneer
 een debiteur hem een ander beeter
 pant of borge presenteert, soo lan-
 ge het capitael met de interessen
 niet voldaan is p: 552 n. 5. 6. 7.
 Verpandinge is van die natuur, dat geen
 pant soo lange het by den Crediteur
 is, geprescribeert kan worden, selfs
 niet met de jaren p: 552, n. 8, hoe
 lange de panden in de banken van
 lee.

R E G I S T E R.

- leeninge bewaert worden , en van de verkooping van dien 551, n. 9, recht van panthouder tegens den schuldenaer p: 553. n. 10. 11.
- Verseekeringe van misdadigers b: 3. 21. 5 ende 9.
- Verstek van oppositie b: 2. 31. 20. van productie 21, van diminutien 22, van beantwoordinge 23.
- Verstek van beantwoordinge b: 2. 24. 25.
- Verstek van Productien b: 2. 23. 8.
- Vervreemdinge wat , en wat sy begrijpt op 't breedste genoomen , en om wat reedenen deselve verbooden wort p: 418, van minderjarige goederen by wien , en om wat reeden toegestaan kan worden n. 8, 9, of om profijts halven p: 419, of , en wanneer een vader sijn minderjarige kinderen goederen sonder decreet kan vervreemden p: 420, of een Mombler kan , indien hy in rechte gehouden is voor sijn pupil cautie te stellen n. 18, of eenige immobilia met den selven ten houwelijk geeft n. 19, wanneer , en waer door de vervreemdinge sonder consent , of decreet geschiet , bevestigt wort p: 421, n. 23, of , en wanneer een kooper tegens dank de goederen van minderjarigen sonder decreet gekocht moet aenneemen n. 25, of , en wat goederen een zoon in 's Vaders macht , by leeven of om wat reedenen , en wat forme Domeinen , Lantschaps , Kerke , Geestelijke , Stadts en Dorpsonroerlijke goederen vervreemt kunnen worden p: 422, 423, en volg: of des vrouws houwelijk goet p: 425, n. 17, 18, of , welke , en in wat gevallen goederen , om welke gepleit wort p: 428, n. 35, 36, p: 424, n. 46, 47, en wanneer vervreemdingen aen een machtiger party verbooden worden, en wat straffe daer op staet p: 429. n. 43. 44 en volg:
- Vervreemdinge , of , wanneer , en op wat wijze door de Overigheid aen Doorbrengers , Stadts-kinderen , Debiteuren of suspecte Erfgenamen , verbooden kan worden p: 430, 431, om wat reeden by testament verbooden , koomt op te houden d: p: 431 en volg:
- Vervreemdinge of , om wat reeden , en met wat effect by onderlinge contract kan verbooden worden p: 433, en of 't goet self door sodanigen contracte geafficeert wort n. 22, of den Prince , of de staten van den Lande de verbooden van vervreemdinge kunnen wechneemen n. 23. 24. en volg.
- Visschen , en de wetten daer ontrent ziet p: 134 en 135.
- Uiterste wille en Testament of en waer in verschillen p: 358 n. 5.
- Uitkoop van ervenisse , ziet ervenisse.
- Uitspraken op de Rolle b: 2. 31.
- Uitwijfinge tot executie b: 2. 40. 25.
- Vluchten of van dootslach ontschuldigt b: 3. 13. 20.
- Volmachten in Frieslandt hun betekeninge b. 1. 6. 13.
- Voogden wie genaemt , wat van Mombers verschillen p. 79. u. 4. 5.
- Voogdije over minderjarige kinderen wat , wat onderscheit tusschen de voogdije en 't momberschap p: 83, n. 1, 2, 3, p: 84, hoe menigerley de voogdije is en over wat personen p: 85, n. 13, of minderjarige gedwongen kunnen worden om sich voogden te kiezen n. 15, 16, of de voogdije nae 't momberschap continueert sonder nieuwe rechtelijke bevestinge n. 17, 18, p: 86, n. 19, 20, 21, of een Jonghman sich self een voogt kan kiezen , of sich de voogdije voor de 25. jaer ontrecken d: E e e e e 3 n. 20,

R E G I S T E R.

Voogdij over ontsinnige en doorbren-
 gers hoedanig p: 86, n. 23, 24, 25,
 26, of, en wanneer plaets heeft
 over stomme, blinde, dove, of
 bedlegerige menschen p: 78, n. 27,
 28, 29, 30,
 Voogden of, en wanneer beneffens
 momberen over minderjarige kon-
 nengestelt worden p: 87, n. 31, 32, 33.
 Voogden over goederen alleen gestelt,
 en over verlatene boedels, ofte tot
 sekere handelingen hoedanig in reg-
 te geconfidereert p: 88, n. 34, 35,
 36, 37.
 Voogden wie kunnen sijn, wie niet,
 welk verbiedende, welk verscho-
 nende oorsaken sijn p: 88, n. 1, p: 89,
 n. 3, verbiedende oorsaken hoe me-
 nigerley n. 4. en volg: p: 93. hoe
 verre door pleit of schult werden
 verboden, of in haer bedieninge
 besnoeit p: 90, n. 13, 14, 15, 16, 17.
 Voogden of soldaten, of, en wan-
 neer minderjarige kunnen sijn p: 91,
 n. 18, 19, 20, of een stijfvader p: 149,
 n. 34.
 Voogdesen of, en op wat voorwaer-
 den moeders en grootmoeders kon-
 nen sijn, en of gedwongen kon-
 nen worden p: 89, n. 5, 6, 7, 8, 9,
 of de voogdij door de tweede trouw
 verloren, en weder weduwen gewor-
 den sijnde weder krijgen p: 108, n. 23,
 Voogden, wie verschoont worden en
 om wat reden en oorsaken p: 92.
 hoe de verschooning versogt,
 hoe verkreegen wort p: 94, n. 30, 31.
 Voogden gekosen wat haer te doen
 staet by 't aenvaerden van haer ad-
 ministratie, of den eet van getrou-
 we bedieninge altijd nootsakelijk is
 p: 95, n. 8, of, en wanneer inven-
 taris maken n. 3. wanneer d' inven-
 tarisatie ten overstaen van 't Gereg-
 te, wanneer in praesentie vande vrien-

den der wesen kan geschieden n. 4;
 p: 96, n. 5, 6, 7, of door den testa-
 teur kan verboden worden p: 95,
 n. 3, of buiten testamente kan belet
 worden p: 96, n. 7, wat kragt hun
 gemaekte inventaris heeft n. 8, 9,
 wat forge inde opvoedinge der kin-
 deren moeten dragen p: 97, n. 11,
 12, by wien voornamentlyk bestel-
 len n. 13, 14, wat vlijt omtrent de
 goederen moeten aenwenden, wan-
 neer de gelden op renten stellen,
 wanneer aen vastigheeden besteden
 p: 97, n. 16, 17, p: 98, en 99, wat
 forge in 't uitsstellen, en invorde-
 ren vande intressen en huiren moeten
 dragen ibid. n. 23, 24, 25, 26, exem-
 pel van slofheit n. 27.
 Voogden meer als een over wesen ge-
 stelt, wie van deselve 't bewint der
 saken moet hebben p: 99, n. 29, 30,
 op wat voorwaerden yemant sich
 tot 't bewint kan aenbieden 31, 32,
 33, of de administratie onder sich
 kunnen verdeilen, wat regt omtrent
 de verdelinge vande administratie
 so vande vader der wesen, rech-
 ter, of mombers self gedaen p: 110,
 n. 35, 36, 37.
 Voogden en mombers wat beneficien
 van regte sy hebben, indien sy om
 de faut van haer mede voogden wer-
 den aengesproken p: 100, n. 31, 39,
 43.
 Voogden en mombers wat autoriteit
 en gesagh hun in regte wert toege-
 schreeven, wat autoriteit is, p: 102.
 in wat saken niet nootsakelijk p: 103.
 n. 8, of nodigh in rijke ervenissen
 by de minderjarige aen te gaen, of
 de ervenissen voor haer pupillen aen-
 gaende, deselve effectijvelijk verkrij-
 gen p: 101, n. 46, n. 8, wanneer,
 en omtrent wat persoonen moet by-
 gebragt worden p: 102, n. 10, 11, en
 volg: p: 104, n. 16, 17.
 Voog-

R E G I S T E R.

Voogdij wanneer g'eindigt wort in minderjarige, en of ipso jure en van self expireert p: 104, n. 3, 4, of, en wanneer door t veniâ ætatis g'eindigt wort p: 105, n. 5, 6, 7, 8, hoedanig door wederzijts doot p: 106, n. 10, 11, 12, door verandering van staet en conditie, en hoe meenigerley deselve veranderinge is, soo in Keyser's recht als by ons n. 13, 14, en volg. of door eeuwige gevangnisse, door tuchthuis, of banissement of veranderinge van familie ibid. door onbequaemheit van lichaem en sinnen p: 107, n. 19, door het houwelijk van de minderjarige, of van der selver moeders en Grootmoeders, indiense voogdesen zijn p: 108, n. 22, 23, of by ackoort tusschen de medevoogden aen eender selver kan overgedragen worden p:

107. n. 18, p: 108. n. 24.

Voogdij van uitsinnige en Stadts kinderen op wat manier g'eindigt wort p: 108. n. 26.

Voogt of Mombegestorven, wie een ander voogt weeder kiest, of wie daer toe verkooren wort p: 109.

Voogden verdacht wie p: 110, n. 1, waer, en van wie konnen aangeklaegt worden p: 111, n. 4, 5, 6, 7, effecten van de aenklachte, en overtuiging n. 8, p: 112. n. 13.

Voogden ontrou hoe gestraft p: 111, n. 8, en 12, slofheit hoe voorgekoomen wort n. 10. 11. 14.

Voogden wanneer Reekening doen, p: 112, n. 1, 1, of daer toe gehouden geduirende hun bedieninge p: 113, n. 3, 4, 5, wat schrandere voogden hier ontrent pleegen te doen n. 7, wat onderscheit in desen tusschen voogden en mombers n. 6, of, en wanneer d'eene voogt voor d'andere moet reekeninge doen, wanneer voor 't geheel bewint, wanneer voor

sijn aenpart verbonden, n. 8, 9, p: 114. n. 10, 11, of de reekening aen de meerderjarige self buiten rechte kan geschieden, en op wat manier aen een minderjarige wort gedaen p: 114, n. 12, 14, practijke hier van n. 15. 16. 17.

Voogdij der mannen over de vrouwen waer uit oorspronkelijk, hoe verre zich uitstrekt p: 52. n. 1. p: 44. n. 14. p: 57. n. 33, p: 38. n. 43 44. 45. so by ons, als in de Roomse wetten p: 53, n. 2, 34, wat verschilt van de voogdij der momberen n. 4, p: 58, n. 41, wanneer sijn aenvang neemt, de effecten van dien n. 6, 7, 8, p: 54, n. 9, 10, en volg: wat Recht indien de man minderjarig is p: 54, n. 11, Exceptien van dese voogdij n. 15, 16, 18, 19, 20. 21, p: 56, §. 28, 29, 30, 31, hoe verre by de man gereunteeert kan worden n. 13, p: 55, n. 36, wanneer nae Rechten ophout p: 55, n. 23, 24, 25, wat recht de man uit desen hoofde heeft tot alieneren van sijn vrouwen eigen als gemeene onroerlijke goederen, wat recht tot de alienatie van credyten en obligatien, ofte afkoop p: 47, n. 36, 37, 38, 39, wat recht een Vrouw heeft om sodanige alienatien te verhinderen p: 59 n. 48. 49. 50.

Voorwaerde wat, hoe meenigerley p: 185, n. 26, 27, en volg: welke in testamenten plaets konnen hebben, welke niet n. 35. en volg wanneer præcijs vervult moet worden, wanneer niet p: 86. n. 37.

Vrede der volkeren is niet te houden als door dwang van regeeringe b: 1.

Vrees baert restitutie: I. 11.

Vrije merkten wat b: 1. 38.

Vrywillige condemnatien p: 451. n. 38.

Vrouwen (getrouwt) of, en wanneer in haer eigen saken konnen ageren p: b: 2. 31. 2.

R E G I S T E R.

- 55, n, 19, wanneer in Rechte tegens haer eigen mannen sonder Voogt kunnen bestaen p: 56, n, 29, 30, 30, 31, of, en hoe verre haer goederen kunnen wegschenken n, 32, konnen zich aen de Contracten by haer alleen, buiten de man gemaakt, naer des mans doot houden ook tegens dank van party p: 58, n, 42, Hoe verre haer mannen in de alienatie van haer onroerende goederen, als anders kunnen verhinderen p: 59 n, 58. 59. 60.
- Vrouwenschaken straffe** b: 3. 6 18.
- Vrouwenschendinge** b: 3. 12.
- Vrouwen schoon gescheiden, houden haer wooninge by de man** b: 1. 22. 7.
- Vruchten hoedanig in Oostergo ende Westergo worden gedeilt tusschen den zaijer ende maijer** p: 11. n. 60.
- Vruchten van goederen hoe meenigerley, en welke natuurlijke, welke burgerlijke vruchten zijn** p: 144, n, 1, 2, 3, 4, wanneer en op wat wijze de eigendom der vruchten uit een anders goet wort verkreegen p: 144. en 145.
- Vruchtgebruik wat, hoe seer aend'eigendom kleeft** n, 4, 5, p: 343, n, 6, 7, wat profijten en emolumenten onder zich begrijpt n, 9, in wat goederen, en hoe verre gestelt kan worden p: 347, n, 27, 28, hoe verre plaets heeft in goederen die veroudert en versleeten worden, item in steen-gravingen, ende Feenen n, 1, 11, in boomen plantagie of kudden beesten p: 344, n, 12, hoe nootsakelijk en eigen de Borgtochte in't vruchtgebruik is, of by den Testateur, of den erfgenaem, en op wat manier kan geremitteert worden n, 14, 15. en volg. of in vruchtgebruik met macht van verminderen, des noots, plaets heeft p: 345, n, 18, 19, in wat personen, en wat gevallen dese borgtochte ophout p: 346. n. 23.
- Vrucht-bruiker hoe verre de goederen kan veranderen** n, 24, wat kosten, en Reparationen moet doen, en hoeden, p: 347, 25, of en hoe verre de pleitskosten moet betalen 26, met macht van verminderen of borge moet stellen of inventaris leveren p: 345. n. 18. 19.
- Vruchtgebruik wat eigenlijk, wat oneigentlich is, en in wat laken 't een, en 't ander plaetse heeft, en wat desselfs onderscheit is** p: 348, n, 30, 31. en 32, van Bestiael of klederen of een eigenlijk vruchtgebruik gestelt kan worden en d'effecten van dien n, 32. 33. en volg.
- Vruchtgebruik begrijpt dikwils in rechte de eigendom der goederen, exemplen dies** p: 345, n, 20, 21, gemaakt met macht van, des noot, te mogen verminderen, of borge en inventarisatie vereischt n. 18. 19.
- Aen wien, en in wat gevallen door de wet wort gemaakt, op wat wijze door de menschen wort ingestelt** p: 349. n. 1. 2. op wat manier eindigt p: 350, of eindigt door de doot van een soon in sijn vaders macht zijnde, n. 5. of door 't veranderen van 't goed n. 7. of door versloffinge, of qualijk te gebruiken n. 8. 9. of door overdrachte van sijn recht p: 351. n. 10. 11. of, en hoe verre door 't verlies, vernietinge of veranderinge van 't goet n. 13. 14. 15. 16. 17. of en hoe verre 't recht van aenwas van d'een sijn portie op den ander plaats alhier heeft.
- Vruchtgebruik wat van 't simpel gebruik verschilt** p: 352. n. 19. 20. wat van wooninge n. 21.
- Vruchtgebruik van linnen, wollen, of levende have hoedanig den gebruiker moet toegewardeert worden** p: 10. n. 57.
- Usucapie, ziet Bruikverkrijginge.**
- Wan-

R E G I S T E R.

W

- Wandelkoop**, wat p: 581. n. 5. & seq: actie hier uit ibid. in haer heeft plaats evictie p: 582. n. 13. laste over de selfe ibid. des selfs overeenkomste en verschil van koop ibid. en p: 583. n. 14.
- Wederkoops bedingst** wat, p: 476. n. 19. die op wederkoop verkocht heeft, heeft alleen actie tegens sijn kooper, en niet tegens een derde belitter ibid. n. 20. en 21. de actie hier uit spruitende leeft 30. jaren p: 477. n. 22.
- Wedspeelen of en wanneer geoorloft zijn** p: 571. n. 73 74.
- Weduwen**, hoe lange consent van ouderen in materie van Houwlijk van nooden hebben, ziet houwlijk.
- Weduwen** hoe lange moeten wachten eerste tot haer tweede egt treden, straffen van haer haestigt soo na de Friese wetten als Roomsche p: 44. n. 1. 2 3.
- Weduwen gisten** wat, of, en by wien onder ons gebruikelijk p: 49. n. 28.
- Weerden** haer plicht ontrent misdaden in hare huizen b: 3. 21. 10.
- Weigering van recht fundeert 's Hofs Jurisdicte** ter eerste instantie b: 1. 27.
- Wet**, wat in 't algemeen zy, hoe meenigerley, wat dingen tot de wet der natuure eigentlijk, of oneigentlijk behooren, haer grontregels, Goddelijke wet hoe meenigerley, wat de oude, wat de nieuwe Goddelijke wet zy, aen wien, en door wien gegeven, haer kracht en verbintenisse, p: 5. en 6. menschelijke Wet hoe meenigerley, wat de wet der volkeren, wat 't Burgerlijk recht zy, wat saken tot de wet der volkeren behooren, waer uit de Burgerlijke wetten haer oorsprong hebben p: 6. n. 20. 21. 22. en 23. wetten der Romeinen warom door geheel Europa aengenoomen p: 7. n. 24. wetten der Paulen waer uit haer oorsprong, wat haer kracht by ons n. 25. Burgerlijke wetten van Frieslandt hoe meenigerley, hoe veel de Roomse wetten in Frieslandt gelden n. 38. 29. 30. en volg: wat besluiten voor wetten, welke voor Privilegien te houden zijn, p: 8. n. 34. 35. 36. wetten, van wat tijt af verbinden 37. 38. hoedanige by ons by den Hove worden g'interineert n. 39.
- Wet**, waer in haer kracht bestaet, p: 9. n. 41. hoe verre tot verledene dingen behoort, hoe verre dingen tegens de Wet gedaen nul en van den beginne van geender waerden zijn, exempel dies n. 42.
- Wetten** van Frieslandt haer oorsprong, en aucteur p: 9. 43. 44. 45. 46. waerom de Roomsche wetten in Frieslandt suiverder worden onderhouden, als elders n. 47.
- Wetten onbeschreeven**, hoe genoemd, waer door kracht verkreegen, wanneer soo krachtig als beschreeven wetten, p: 10. n. 48. 49. 50. en volg: wanneer geen kracht hebben, exemplen dies n. 56 59.
- Stijl van den Hove** wanneer soo veel kracht heeft als de wet, p: 11. n. 58.
- Wetten van particuliere plaetzen of Grietenijen** zijn weinig in Frieslandt, hoe verre die gelden, exemplen p: 11. n. 59. 60. 61.
- Wetten** wanneer ontbreken, wat dan gedaen, waer nae zichte reguleren p: 11. 62.
- Onderscheit van wetten ende stedekeuren** q: 1. 8. 12.
- Wetten van d'eene plaats** hoe verre effect kunnen hebben in andre plaetsen, gront-regels en exemplen vanden, F f f f f p: 13.

R E G I S T E R.

p: 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.
Wettigmakingen b: 1. 16.
 Wijs te zijn hoedanig in rechte wort
 genoomen p: 23. n. 23.
 Woeker wat pag. 643. n. 5. of zy on-
 der Christenen geoorloft zy p: 642.
 n. 2. 3. 4. soorten van woeker pag.
 644. n. 6. renten van renten zijn
 ongeoorloft, en kunnen ook be-
 taelt zijnde weeder-geëyscht wor-
 den, en dieze ontfangt wort eerloos
 n. 7. 8. of renten van renten nae de
 sententie of taxatie der renten kon-
 nen geëyscht worden n. 9. 10. in-
 teressen van schaden anders ook in-
 teressen, of die kunnen geëyscht
 worden pag. 649. n. 11. rente van
 rente, is te verstaen van onbetael-
 de rente, sonder anders n. 12. een
 momber pupille gelt opsteekende
 moet daer af 12. per cent betalen
 voor rente ibid. drie oorsaken waer
 door woeker verkreegen wort pag:
 650. n. 13. bedingst van interessen
 voor een jaer, verplicht een schul-
 denaer niet om meer als een jaer
 te betalen, schoon 't capitael lan-
 ger staen blijft, ten zy de schulde-
 naer ook vervolgens interessen be-
 taelt hadde n. 15. woeker wort
 ook verkreegen als yemant zich
 verbint, tot schaden en interessen
 by wanbetalinge, doch zulx ge-
 schiet eerst by de opsegginge nae
 verloop van de gestelde tijt n. 16.
 Woeker hoe verkreegen wort door tra-
 ge betalinge of ex mora en uit wat
 contracten p: 650. n. 17. & seq. ook
 uit verpandinge van 's lands midde-
 len ibid. doch niet uit boekschulden
 ibid. wort verkreegen uit legaten en
 fideicommissen n. 18. niet uit con-
 tracten die aen een kant verbinden,
 ten zy nae de litis contestatie of
 contumacie n. 18. 19. 20. traegheit
 van betalinge of mora is tweerley,

personeel of dadelijk, en wat perso-
 neele en wat dadelijke traegheit zy p.
 651. n. 21. 22. schuldenaers van min-
 derjarige worden verstaen in mora te
 zijn, sonder eens gemaent te worden
 n. 23.
 Woeker moet betaeld worden van die
 geene, die gelt uit Commissaris
 hand gelicht heeft, en gedoemt
 wort 't selve te restitueeren, schoon
 hy geen interessen beloofd heeft pag:
 651. n. 24.
 Woeker uit traegheit heeft geen plaets
 soo lange de schuld onseker is, als
 in ongetaxeerde kosten en schaden
 &c. p: 651. n. 25.
 Woeker of gepraesumeert wort bedon-
 gen te zijn, uit lange betalinge van
 interessen pag: 657. n. 26. edoca
 langduirige betalinge van minder in-
 teressen, belet de vordering van
 meerder interessen n. 27.
 Woeker hoe hoog bedongen mag wor-
 den p: 657. n. 28, 29. & seq.
 Woeker wort door gerechtelijke eisch
 of litis contestatie verkreegen pag:
 653. n. 32.
 Woeker hoe ge-eindigt wort pag:
 653. n. 33. als door betalinge van 't
 kapitaal ibid. wel te verstaen, soo
 het interessen ex mora zijn, en
 niet uit bedingst n. 35. Een Cre-
 diteur sonder cessie het kapitaal
 ontfangende, belet de mede Cre-
 diteurs niet om de interessen te
 vorderen n. 34.
 Woeker houd op als de penningen
 geconsigneert zijn onder Commis-
 saris en niet als se gepraesenteert
 zijn aen den Crediteur pag. 654. n.
 37. item als ze 't capitael gelijk
 geworden is, waer in echter de vo-
 rige betaelde interessen niet geree-
 kent worden n. 38 39. doch als ye-
 mant gedoemt is in capitael en in-
 teressen soo loopen de interessen nae
 de

R E G I S T E R.

de sententie weer op nieuw, 't welk van de litis contestatie niet verstaen wort, dan om des gedoemdes no- toire tergiversatien n. 40. of andere reeden n. 42.	Wooninge wat, hoe veel van gebruik of vruchtgebruik verschilt p: 352. n. 21. 22. en volg.
Woeker in wat gevallen ook over 't dubbelt steigert p: 654. 655. n. 42, 43.	Woonplaetse oorzaak van rechtbank b: 1. 22. 2. ende volg.
	Zondaeh te vieren b: 1. 43. 9.

E I N D E.

UIT DE DUKKERI
van
HERO NAUTA.